

Bâton.

ერი და კაცობრიობა

განხილულნი სოციოლოგიურის მხრით

ქმნა მართლისა სამართლისა
ხესა შეიქმნს ხმელსა ნედლად.
რუსთაველი.

თ ბ ი ლ ი ს ი
ელექტრომზებეკდავი ამხ. „შრომა“, რუსსკაია ქუჩა, № 3.
1 9 1 0

ძვირფასს მასწავლებელს და მეგობარს

ვარლამ ჩერქეზიშვილს,

რომელმაც კაცობრიობის ოლიმპ-
ზედ თავისი პატარა საქართველოც
სცნო ღირსად თავისუფალი ცხოვ-
რებისა და მის წმინდა საკურ-
თხეველზედ გულ-წრფელი მსხვერ-
პლი შესწირა, უძღვნის ამ წიგნს
ავტორი.

წინასიტყვაობა

„ეროვნული საკითხი“ და სოციალიზმი.

რომელი ჩვენგანი არა ყოფილა გატაცებული უკიდურესი და უკეთილშობილესი იდეალებითა, მეტადრე ახალგაზრდობაში! რომელი ჩვენგანი არ გამხდარა მსხვერპლი იმ შეცდო-მისა, რომელიც თანა სდევს ყოველთვის ყოველ იდეალსა, რადგანაც იდეალს უმეტეს ნაწილად უფრო ფანატიკოსები აცხოველებენ, ვიდრე თვით დიდი მასწავლებელნი და მისი კრიტიკულნი მიმდევარნი.

მეც ვიყავ ერთხელ გატაცებული სოციალიზმისა და კერძოდ ანარქიზმის დიადი იდეალითა, რომელიც არის მთელი კაცობრიობის გარდაქმნა და სრულიად ახალ საფუძველზედ დამყარება მისი ცხოვრებისა. მაგრამ ჩემს ახალგაზრდობაში ეს იდეალი მე მივიღე მზად, რუს და ევროპიელ მწერალთაგან, რუს და ევროპიელ მეგობართაგან, აგრეთვე იმ ქართველ მეგობართაგან და ამხანაგთაგან, რომელთაც ჩემზედ წინადა ჰქონდათ მიღებული ეს იდეალი და ჩემი მეგობარ-მასწავლებელნი იყვნენ.

როდესაც იდეალი ღრმა რწმენად იქცევა, – სიყვარულის საგნად, – იგი კრიტიკას გაურბის. სატრფოს კრიტიკა ესთეტიურის თვალთახედვით არ შეიძლება, – იგი მყისვე სატრფო_აღარ არის. სჯულიც აღარ არის სჯული, აღმაფრთოვანებელი და დიდ საქმეთა ჩამდენი, თუ სარწმუნოება კრიტიკის ცეცხლით დასწვი და გონება გააბატონე ღრმა რწმენის გრძნობაზედ. მაშინ ადამიანი ან ინდიფერენტი ხდება, ან სხვა რწმენას იმუშავებს, ან და, თუ გულ-წრფელობას მოკლებულია, თვალთ-მაქცობს, სწორედ თავის რწმენის სახელით ათას სი-

VI

საძაგლეს სჩადის სხვა, ქვენა ანგარიშებით, რომელიც ოდნავაც არ ეთანხმება მისგან სიტყვიერად აღიარებულ რწმენასა და იდეალსა. ცხადია, ასეთ რწმენის კაცს სრულიად ურწმუნო ადამიანი სჯობია.

ქართველი, რომელიც ყოვლის მხრით შებოჭვილია, რომელიც ეროვნული სიცოცხლით არა სცოცხლობს, რასაკვირველია სხვაგან ეძებს თავის რწმენის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებელ საშუალებასა. მისი აღზრდა რუსულია, ე. ი. უცხო, რომელიც არა თუ აკავშირებს მას ეროვნულ წარსულთანა და კულტურასთან, არამედ სრულიად უწყვეტს მასთან შემაერთებელ ძაფებსა და აზიარებს სხვა, უცხო, რუსულ ანუ ევროპიულ კულტურულ სფეროსთან, – მაგრამ მხოლოდ მახინჯად. ქართველი ევრობის კულტურას სავსებით არასოდეს არ ეზიარება. არ ეზიარება იგი მას არც მას შემდეგ, რაც ჯერ თავისი კულტურა შეითვისა და სულით და გულით დაამთავრა ქართული სულიერი ზრდა. მისი ზიარება მხოლოდ ცალ-მხრივი და მახინჯია. ასეთი ზიარება კი ქართველს ვერც ევროპიელად ხდის და ვერც რუსად, თანაც ქართველობას აცლის, და ამგვარათ იგი რაღაც უცნაურ ტიპად ხდება, სულიერ არარაობად, რომელიც არც ერთს სოციალურ წრეს აღარ ეკუთვნის და ორგანიულად არ იღებს მონაწილეობას მის ცხოვრებაში. აიღეთ მაგალითად ერთი მხარე ადამიანთა სოციალური ცხოვრებისა, – ენა ქართველი ინტელიგენტი ქართულ წრეში, სადაც მარტო ქართულად ლაპარაკობენ, საცოდავია, რადგანაც ქართული ნაკლებად იცის, არ იცის რიგიანად აგრეთვე თავისი ლიტერატურა, ქართული ხალხური შემოქმედება და სხვა, – მაგრამ იგი აგრეთვე უცხოა ამავე მიზეზით რუსთა და ევროპიელთა შორისაც. იგი მართლაც „ორთა შუა რამ გამომწყვდეულია“.

მთელის საუკუნის განმავლობაში სცდილობდნენ შეეწყვიტათ ძაფი მეხსიერებისა ჩვენს აწმყოსა და წარსულს შორის, ამით სულიერი ცხოვრება ჩვენი ისეთ პირობებში ჩააყე-

VII

ნეს, რომ შეგნება ჩვენი ეროვნული ორგანიული ცხოვრებისა, მისი ზრდისა, მისი აწმყო მდგომარეობისა და მომავალის სასურველი მისწრაფებისა – შეუძლებელი ჰყვეს, – და მრავალ ქართველსაც მარტო გვარიდა შერჩა ქართული, ხშირად ისიც ბოლოში შეკვეცილი და „ოვად“ გარდაქმნილი; – იგი ცუდ ქართულად მოლაპარაკე და რუსულის არ მცოდნე რაღაც უცნაური, „არც რუსი და არც ქართველი“ შეიქმნა და ისე დამახინჯდა სულიერად, რომ ასეთი თავისი მდგომარეობა ნორმალურიდ ჩასთვალა; – მან ყველა თავის მსგავსად წარმოიდგინა, და ბევრი ვერც კი იგებდა, თუ რა განსხვავება იყო მასა და მაგალითად ფრანგს ან რუსს შორის, რომელთაც ეროვნულ სოციალურ სფეროში მიუღიათ აღზრდა და ამით არიან მთლიანნი ბუნებანი; მათ იდეალსა და მოქმედებას ღრმად აქვს ძირი გადგმული საკუთარ ეროვნულ სოციალურ ნიადაგზედ და ამიტომაც მათი სულის-კვეთება ნაყოფიერი და გულ-წრფელია.

მეორეს მხრით, – ქართველი ინტელიგენტიც კაცია, – მასაც აქვს მოთხოვნილება რწმენისა და დიადის იდეალისა, რომელიც უნდა აღიაროს უმაღლეს ჭეშმარიტებად, მთელი თავისი მოქმედება ზედ დაამყნას და უმაღლესი, ადამიანური მიზანი დაისახოს ცხოვრებაში. მისი სული რომ გადამახინჯებულია და დაშორებული სამშობლო ნიადაგს, სამშობლოს პრობლემებსაც ვეღარ აქცევს ყურადღებას, იგი იმისთვის აღარც კი არსებობს, – იგი აღარ არსებობს მისი აზრით აღარც სხვისთვის, აღარც საზოგადოდ, – და მით უმეტეს იგი ითვისებს ან ისეთ იდეალებს, რომელიც პირდაპირ მავნებელია მისი სამშობლოსათვის და მსგავს სამშობლოთათვის, ან და, თუმცა დიადს, მაგრამ ბევრის მხრით შემცდარს. ქართველიც მას კრიტიკულად ვერ მოჰყრობია.

თუ დიდ ერთა დიადი წარმომადგენელნი ამ შეცდომებს აღიარებენ, რად უნდა იყოს იგი შეცდომაო, – და არავითარ ყურადღებას არ აქცევს თვით ამ დიდ ქვეყნებში არსებულ აზრთა წინააღმდეგობის მეორე მხარეს, – იმ მხარეს, რომელიც არ

VIII

ეთანხმება მისგან შეთვისებულ იდეალთა, იმ ეპიტეტსაც კი იმეორებს ქართველი, რომლითაც გაცხარებულნი მოკამათენი ერთმანეთს ნათლავენ, მაგალითად საფრანგეთში. მაგრამ იმას კი აღარ ხედავს, რომ ეს მოვლენა ხდება იმავე **ფრანგულ** სოციალურ სფეროში, და ჩვენი ქართველიც, ან ძლიერ გაკვირდება ხოლმე, თითქმის უაზროდ იცქირება, როდესაც ერთ დღეს დაინახავს, რომ ეროვნულმა საერთო ინტერესებმა უცხად ეს მტერნი შეაერთა, ან და აქაც სრულიად უკრიტიკოდ ირჯება და დაეკითხება რომელიმე უკიდურესი პარტიის მოძღვარს და მისი ბუნდოვანი ახსნით კმაყოფილდება, შემდეგ კი თუთიყუშივით იმეორებს მის სიტყვებს.

რამდენი იყო ასეთი მაგალითი ჩვენს ცხოვრებაში და რამდენია დღეს. განა მთელი ჩვენი ძველი ინტელიგენცია რუსული აზრებითა და იდეალებით არ იკვებებოდა? განა მათი რუსული პსიხიკა ქართულ ნიადაგზედ გადმონერგული, როდისმე სცდილობდა საქართველოში შეექმნა რწმენა სამშობლოს ორგანიულ ეროვნულ ცხოვრების აღდგენისა და განგრძობის აუცილებლობისა? – გარდა ერთ-ორ დიდ ბუნებოვან ადამიანისა – არავინ და არასოდეს; მთელი მიმართულება რუსულ ეროვნულ მიმდინარეობის ამყოლი იყო, მისი წაბაძვა, ოდნავ ეროვნულ ფერადით შეღებილი, და ამიტომაც მესამოცე წლების ჩვენ მოღვაწეებსაც კი ვერ წამოეყენებინათ **საკუთარი ეროვნული** იდეალი, თუ რა ვნება მოიტანა უკანასკნელ მოძრაობის დროს ამ რუსულმა მიმართულებამ და ეროვნულ იდეალთა არ-არსებობამ, ამას ყველა გრძნობს ეხლა, როდესაც ხალხი აყვირდა – ძირს ავტონომიაო, – ამისი მიზეზი მართო ის კი არ იყო, რომ ჩვენში წმინდა რუსული მიმართულების ადგილი საერთაშორისო სოციალიზმის გადამახინჯებულმა იდეალმა დაიჭირა, არამედ ისიც, რომ საკუთარი ეროვნული იდეალი ვერ შექმნა ძველმა თაობამ, რომ ეს იდეალიც შემდეგი თაობისათვის, რაც თუ გინდ უკიდურესი სოციალიზმით გატაცებული ყოფილიყოს იგი, აუცილებელი ელემენტი

IX

ყოფილიყოს საქართველოში გადმონერგულ სოციალისტურ იდეალისა, მისი აუცილებელი დამატება. მაშინ ინტერნაციონალიზმსაც ისე ყალბად არ გაიგებდნენ ჩვენში, აღარც „ძირს ავტონომია“-ს აყვირებდნენ ხალხსა, არამედ, პირიქით, ყველა ერის „ავტონომია“ იქმნებოდა აღიარებული ინტერნაციონალიზმის საფუძვლად. ჩვენში კი ძველმა რუსულმა მიმართულებამ რუსული სული დასტოვა, ახალმა აგრეთვე რუსული სოციალიზმი შეითვისა და წარმოიდგინა იგი ნამდვილ საერთაშორისოდ, – და მოხდა საშინელი სასწაული: საქართველოში ინტერნაციონალიზმი რუსის ცენტრალიზმად გარდიქმნა, – უსოციალიზმოდ და უინტერნაციონალიზმოდ! ეგ რად გინდათ, – დღესაც აბა სად არის ჩვენში ღრმა რწმენა საქართველოს ღირსეულ და თავისუფალ ეროვნულ ცხოვრებისა. ორიოდ კაცის გარდა, წარმოუდგენიათ თუ არა ან ძველებსა და ან ახლებს ურუსოდ ქართული თავისუფლება და ქართული სოციალიზმი. მართალია, ბევრი ჩვენს სისუსტესა და სიძაბუნეს წამოაყენებს არგუმენტად, – არ შეგვიძლია უძიოდ გაძლებათ, – მაგრამ ეს არგუმენტი არ არის, ეს ურწმუნობაა საკუთარის სიცოცხლისა. მიზეზი ამ ურწმუნობისა ღრმაა, იგი ასის წლის განმავლობაში და წინადაც ვრცელდებოდა. ხოლო წინად იგი მიზეზი ბრძოლით დაღლილობა და სასოწარკვეთილება იყო, დღეს კი იგი ჩვენი სულიერი მოწყვეტაა საქართველოსაგან უცხოთა მიერ.

რასაკვირველია მიზეზი ჩვენი ინტელიგენციის ასეთის უგზო-უკვლობისა სხვა რამაც არის, – თვით ის შეცდომები, რომლის მსხვერპლნიც გახდნენ დიდ ერთა დიდი ინტერნაციონალისტები.

ვერც ინგლისის დიდმა რევოლიუციამ, ვერც საფრანგეთის დიდმა რევოლიუციამ, ვერც მთელი საუკუნის განმავლობაში გრიგალივით მქროლავმა ხალხურმა მოძრაობამ მთელს ევროპაში – ვერ გადასწყვიტეს სოციალური საკითხი, ვერ დაამყარეს სოციალური თანასწორობა, რომელიც უმთავრესი

იდეალი იყო ყველა დიდ ხალხურ მოძრაობისა. საფრანგეთის რევოლუციამ წამოაყენა უკვე ძლიერ მკაფიოდ ეს საკითხი, შემდეგ კი განვითარებულმა მუშათა კლასმა მთელს ევროპაში იდეალად დაისახა სოციალიზმი და მის პრაქტიკულ განხორციელებისათვისაც თვითოეულ სახელმწიფოში გაშმაგებით იბრძოდა იგი. და როდესაც თეორიულადაც განამტკიცეს სოციალიზმი უდიდესმა მოაზრებმა მეცხრამეტე საუკუნის პირველს ნახევარშიაც და განსაკუთრებით მეორე ნახევარში, როდესაც სოციალისტური იდეა შეიჭრა ყველა ქვეყანაში და შეიქმნა პროლეტარიატის რწმენად, ამ უკანასკნელმაც შეიგნო თავისი ერთი და განუყოფელი ინტერესი და ამაზედ ააშენა. თავისი ინტერნაციონალიზმი. ეს ინტერნაციონალიზმი უფრო ღრმა და რეალური იყო, ვიდრე პლატონიური, წმინდა იდეური და ბუნდოვანი ინტერნაციონალიზმი საფრანგეთის რევოლუციისა.

გატაცება ამ ინტერნაციონალიზმითა მესამოცე წლებიდან დიდი იყო მთელს ევროპაში, მაგრამ რომ თვალი გადავავლოთ მაშინდელ მდგომარეობას, იმ წამსვე დავინახავთ, რომ განსაკუთრებით იმ ერთა შორის იყო ღრმად ფესვ-გადგმული ინტერნაციონალიზმი, სადაც ეროვნული საკითხი გადაწყვეტილი იყო, სადაც ერს, როგორც მთელს სოციალურს ორგანიზმს, საფრთხე არ მოელოდა. ხოლო იმ ერთა შორის, რომელნიც დამონებულნი იყვნენ, – სხვა, კიდევ უფრო ცხოველი და ღრმა მოძრაობა იყო, – ეროვნული მოძრაობა, რომელიც წითელი ზოლივით ევლება მთელს ისტორიას მეცხრამეტე საუკუნისას. ფაქტია, რომ სწორედ ინტერნაციონალიზმით გატაცების დროს განთავისუფლდნენ ევროპაში დაჩაგრული ერები და მხოლოდ განთავისუფლების შემდეგ მოიკიდა ღრმად ფეხი მათ შორის გულ-წრფელმა ინტერნაციონალიზმმა და სოციალიზმმა. იმ ქვეყნებში კი, რომელნიც მონებად დარჩნენ, დღესაც ინტერნაციონალიზმს ეროვნული პრობლემის მხრით დიდი დაბრკოლება აქვს და ექნება ყო-

XI

ველთვის, თუ ერს სრულიად არ დაუკარგავს სურვილი სიცოცხლისა და დამოუკიდებლობისა. ასეთი ერის კი ინტერნაციონალიზმიც ფუჭია და სოციალიზმიცა.

სწორედ საკვირველია დიდ ერთა მოაზრეთა და თვით პროლეტარიატის ასეთი გატაცება ინტერნაციონალიზმითა, ჯერ ერთი, – მათ არას დროს არ გამოურკვევიათ ნათლად და მკაფიოდ, რა არის ინტერნაციონალიზმი, არ განუსაზღვრავთ არც ერი და არც მისი უფლება; ეს კი აუცილებელი იყო, რადგანაც ინტერნაციონალიზმი ნიშნავს ერთა შორის განწყობილებასა, უფლებრივ და ვალდებულებითს დამოკიდებულებასა. თვით ცნებანი ერისა და მისი უფლებისა აუცილებელია ინტერნაციონალიზმის საცოდნელად. – მათ კი პირდაპირ სთქვეს, – კაპიტალიზმი საქვეყნო შეიქმნა, მთელს ქვეყანაზედ ერთნაირად იტანჯება პროლეტარიატი კაპიტალის უფლის ქვეშ, მაშასადამე ყველა ქვეყნის პროლეტარიატთა შეერთება აუცილებელია, საჭიროა, რომ შეერთებული ძალით დაამხოთ კაპიტალიზმი და ახალ საფუძველზედ დაამყარონ კაცობრიობის ცხოვრებაო. ისე ლაპარაკობდნენ, თითქოს კაპიტალიზმის მეტი არა ყოფილიყოს რა კაცობრიობის ცხოვრებაში; ისე მსჯელობდნენ, თითქოს ეკონომიური ჩაგვრა ყოფილიყოს ერთად-ერთი ფორმა ადამიანისაგან ადამიანის ჩაგვრისა, და ეროვნული წამება კი არაფერი მასთან შედარებით, – ცხოვრებამ სრულიად სხვა გვაჩვენა: ევროპისა და სხვა ქვეყანათა ისტორიამ დაამტკიცა, რომ ეროვნული ჩაგვრა კიდევ უარესია, და თვით პროლეტარი არ იქმნება ნამდვილი ინტერნაციონალისტი და სოციალისტი, სანამ თავიდან არ მოიშორებს სხვა ქვეყნის ბატონობასა. მეორე, – თვით ამ დიდ ერთა შორის რომ იყო ეროვნული კითხვა გადაწყვეტილი, ანუ უკეთ ვსთქვათ არც კი არსებობდა, ყველას რომ ამ მხრით გული საგულესა ჰქონდა და მთელი თავისი ენერგია შინაგან სოციალურ პრობლემის გადაწყვეტას მიაქცეის, – სხვებსაც, დამონებულითაც იგივე მოსთხოვეს, და როდესაც შეუძლებე-

XII

ლი ვერ აღასრულა დამონებულიმა, – იგი გაჰკიცხეს, დაჰგმეს, შესწამეს შოვინიზმი და სოციალიზმის ღალატი, ნაციონალიზმი მხოლოდ ბურჟუაზიის მისწრაფებად, მის ხრიკებად და მის სასარგებლოდ მიმართულ მოძრაობად გამოაცხადეს. მაგრამ რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მაშინ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოსპობა ამ დიდ ერთა, მაშინ ვნახავდით, რას იტყოდნენ იგივე უკიდურესი ფრანგი ან ინგლისელი სოციალისტები და ინტერნაციონალისტები! ჩაუფიქრებოდნენ მაინც თავიანთ შემცდარ თეორიებსა და შეიძლება მაშინ მაინც გაერკვიათ ნათლად, რას ნიშნავს ინტერნაციონალიზმი, ეწინააღმდეგება იგი ნაციონალიზმს თუ არა, ან რა დამოკიდებულებაში არიან ერთი-ერთ შორის სოციალიზმი და ნაციონალიზმი.

მაშინ იგინი შეიმუშავებდნენ ერის თეორიასაც და კაცობრიობის გარდაქმნის თეორიას მარტო ეკონომიურ მოვლენათა ანალიზზედ არ დაამყარებდნენ, მაშინ მათ თვალში ერის სიცოცხლე იქმნებოდა – სიცოცხლე კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმისა, ხოლო ეკონომიური ცხოვრება, – ერთი მისი მხარე და რადგანაც სოციალიზმი მათივე თეორიით საზოგადოების ეკონომიურ საფუძვლის შეცვლაა, – მაშასადამე შინაგანი ერთი რეფორმათაგანი, – მათი ნაციონალიზმიც აღარ დაუპირდაპირდებოდა სოციალიზმს, როგორც მთელი ნაწილსა, მაშინ ნაციონალიზმი იქმნებოდა ერის სიცოცხლის პრობლემა, როგორც ცოცხალ სოციალურ ინდივიდისა, სოციალიზმი კი გარდაქმნა ასეთ ინდივიდის ცხოვრების ერთის, თუ გინდ უმთავრესის წესისა. მაშინ სოციალიზმი და ნაციონალიზმი სულ სხვა და სხვა სფეროში იქმნებოდნენ მათთვის. – მაშინ აგრეთვე ინტერნაციონალიზმი ასეთნაირად კი არ გამოიხატებოდა: არ არის არც ფრანგი, არც ინგლისელი, არც გერმანელი, არამედ არის მხოლოდ მუშა, – რასაც არავითარი აზრი არა აქვს, – არამედ ასე: ფრანგი, ინგლისელი, გერმანელი, ყველა, ვისაც აქვს თავისუფლება და არა აქვს, უნდა

XIII

განთავისუფლდნენ როგორც გარეგან, ისე შინაგან მონობისაგან და შეადგინონ თავისუფალი კავშირი თავისუფალ ერთა. მაშინ აგრეთვე კაცობრიობაც აღარ წარმოუდგებოდათ კაპიტალიზმის რაღაც მასალად, არამედ სუმიად სხვა და სხვა განვითარების ხარისხზედ მდგარ სოციალურ ორგანიზმთა, რომელნიც, მართალია, ითვისებენ ევროპის კულტურასა და კაპიტალიზმს, მაგრამ მათში ეს კულტურა კიდევ უფრო აღვიძებს ინდივიდუალობასა და ადრე თუ გვიან მოითხოვენ ევროპის ერებთან სწორუფლებიანობასა. მაშინ მომავალი კაცობრიობა მათ არ მოეჩვენებოდათ, როგორც ერთად-ერთი სოციალისტური საზოგადოება, არამედ როგორც აწმყოში არ მქონე ერთი საზოგადოებისა, მომავალში კი შემდგარი თავისუფალ, ორიგინალურ და ინდივიდუალობა-დაცულ, სწორ-უფლებიან საზოგადოებათა კრებულად. მაშინ იგინი აღარავის შეაშინებდნენ კაცობრიობის სახელით და აღარ იტყოდნენ – რა არის ერი, განსაკუთრებით პატარა ერი, შედარებით მთელს აწმყო და მომავალ კაცობრიობასთან, რომელიც მალე განახორციელებს ბედნიერებას, სოციალიზმსაო! – რა არის და ის, რაც ყოველი პატარა კაცუნა, რომლის სიცოცხლეს სამართალმა და სიმართლემ ისეთივე პატივი უნდა სცენ, როგორც გენიოსსა, და რომლის სიცოცხლესაც ისეთნაირადვე ვერ შევწირავთ საზოგადოებას, როგორც გენიოსის სიცოცხლესა. მერე რომელ კაცობრიობას! რომელიც დღეს არ არსებობს სოციალურად, და რომელიც დღესაც კი ბევრისათვის მარტო ევროპა და ამერიკაა, მომავალში კი სათუო და შეიძლება შეუძლებელიც!..

აი ეს დიდი საკითხები და მასთან ბევრი წვრილმანიც სოციალისტ-ინტერნაციონალისტებს არ გამოურკვევიათ. ხოლო მათგან გავრცელებული ზერელი და ყალბი ინტერნაციონალიზმი წამბამველობით იმ ხალხებსაც მოედო, ვინც სრულიად არ იყო მოგებული ასეთ ყალბ აზრის შეთვისებით. ამით აგრეთვე კიდევ უფრო მტკიცე ნიადაგი გაუჩნდა სწორედ გაბა-

XIV

ტონებულ ერთა და ბურჟუაზიათა შოვინიზმსა. სოციალისტებმა ისიც კი არ გამოიკვლიეს დაახლოვებით, რომ სანამ მათი ინტერნაციონალიზმი განხორციელდებოდა, – არსებული, ცოცხალი ჩაგრული ერი სულ განქრებოდა გაბატონებულ ბურჟუაზიისა და სახელმწიფოსაგან, და ამით ჩაგრულთათვის სიკვდილის შემდეგ ჰქრებოდა თვით პრობლემა სოციალიზმისა, მის პროლეტარიატის სოლიდარობასაც სხვა პროლეტარიატთან ყოველი მნიშვნელობა ეკარგებოდა. მათ ისიც კი ვერ გაითვალისწინეს, რომ ეროვნული მოძრაობა ყოველთვის სახელმწიფოს წინააღმდეგია, მაშასადამე მათთვის ხელ-საყრელი, წინ-წამწევი ინტერნაციონალიზმის განხორციელებისა.

მაგრამ, საბედნიეროდ, იმ ერებს, რომელნიც ძლიერნი იყვნენ ძალითა და გულით, ასეთმა ინტერნაციონალიზმმა გვერდზედ ჩაუარა, ყოველ შემთხვევაში მათთვის მას დიდი ვნება არ მოუტანია. ხოლო ჩვენსავით სუსტთა შორის არა სასურველი ნაყოფი გამოიღო. ჩვენში მან რამოდენიმედ რუსეთის რევოლიუციასაც ავნო, რადგანაც რუსეთის ბიუროკრატიულ სახელმწიფოს ისეთი მტერი არა ჰყოლია საქართველოში, როგორიც იყვნენ და არიან დღესაც პოლონეთი და ფინლანდია. ჩვენი სოციალიზმი უქვეშევრდომილეს გრძნობებს უცხადებდა რუსის სოციალიზმს, **რომელიც ფიქრადაც არ გაივლებს უარ-ჰყოს რუსის სახელმწიფოებრივობა და შეზღუდოს მისი საზღვრები**, – სწორედ ისე, როგორც ჩვენი თავდაზნაურობა რუსეთის მთავრობასა. ამასვე რომ სჩადიოდეს პოლონეთი, ფინლანდია, უკრაინა და სხვა, – რასაკვირველია არ იქმნებოდა რუსეთში არც ერთი ჭკვიანი სახელმწიფო კაცი, რომ ტაში არ დაეკრა ამ საკვირველ ინტერნაციონალისტ-სოციალისტთათვის და ჩუმად მაინც მფარველობა არ გაეწია. მაგრამ მათ საუბედუროდ მარტო ჩვენ გამოვედით ასეთი „ჭკვიანები“ და გულ-წრფელი ინტერნაციონალისტები და სოციალისტები, ჩვენი ძალა თუ უძლურება კი რუსის სახელმწიფო კაცისათვის აბა რა ანგარიშში ჩასაგდება – აბა მთელი კავკასია იყოს სა-

ქართველო, ან არა და აბა მთელი კავკასიის ერები გამოვიდნენ ერთა და ან ლოიალობა გამრუცხადონ რუსეთს სოციალიზმის სახელით, ან მასთან სწორ-უფლებიანობა მოითხოვონ, – და მაშინ ვნახავთ, როგორ გვაქებენ და თავზედ ხელს დაგვისმენ შორს გამჭერეტი პლენხანოვები და მილიუკოვები, – შეიძლება სტოლიპინებიც, – პირველ შემთხვევაში და როგორი წყრომით დაგვემუქრებიან მეორე შემთხვევაში.

ასეთმა გაურკვეველმა და ყალბმა ინტერნაციონალიზმმა საშინელი შოვინიზმი დაბადა სოციალისტურ პარტიათა შორის, – სრულიად წინააღმდეგი რამ მოიმკო. ორი რამ იყო ამის მიზეზი: ერთი ის, რომ გაბატონებულმა ერებმა ისეთი ინტერნაციონალიზმი აღიარეს, რომელიც ბოლოს და ბოლოს მათთვის გამოდგა ხელ-საყრელი და არა დამონებულთათვის. ამით მათ უნებურად განამტკიცეს თავიანთ ერის ისტორიის უსამართლობანი და დააკანონეს თავიანთ სახელმწიფოთა საზოგადო უსამართლო პოლიტიკა სხვა ერთა მიმართ. მეორეს მხრით დაჩაგრულ ერთა შორის კანონიერი რეაქცია გამოიწვია ასეთმა ყალბმა ინტერნაციონალიზმმა და კიდევ უფრო განამძლიერა ნაციონალიზმი, როდესაც თავიანთ უფლებათა აღიარება მოწინავე ინტერნაციონალისტ-სოციალისტთა შორისაც ვერავინ ნახა. ამიტომაც დიდ სახელმწიფოებში, განსაკუთრებით გერმანიაში და რუსეთში, სოციალისტური პარტიები ბოლოს და ბოლოს უკვე შეგნებულად შოვინისტებზედ უარესნი გახდნენ, და საკმარისი იყო, რომელიმე დაჩაგრულ ერს ხმა ამოეღო თავის უფლებათა დასაცველად, რომ მყისვე ქვა და გუნდა მიეყარათ და სწორედ იგი მოენათლათ შოვინისტად და ბურჟუაზიის იდეალთა მატარებლად.

მათ პრესაში, მათ კონგრესებზედ, – ყველგან თავს იჩენდა ასეთი შოვინიზმი. გერმანიის ს.-დემოკრატიული პარტია ეხლაც არ აღიარებს პოლონელთა დამოუკიდებლობას. რუსეთის სოციალ-დემოკრატია უარ-ჰყოფს გადაჭრით რუსეთის სხვა ერთა დამოუკიდებლობას. მაშინაც კი, როდესაც პირველად

სისტემატიურ პროგრამას არდგენდნენ, თავიანთ კონგრესსზედ (1903 წ.) რუსებმა არა თუ სხვა ერთა დამოუკიდებლობა დაჰგმეს, არამედ მათი ავტონომიაც უარ-ჰყვეს. პროგრესის საზოგადოდ სოციალისტებისა ეროვნულ საკითხში მით გამოიხატა, რომ ეროვნული ენის და კულტურის თავისუფლება აღიარეს, მაგრამ ეს უფრო უბრალო პოლიტიკანობაა, რადგანაც მათ ძლიერ კარგად იციან, რომ გაბატონებულ ერის სახელმწიფოში შეუძლებელია ნამდვილი თავისუფლება დაჩაგრულთა ენისა და კულტურისა: უნდა დაიშალოს თვით ეს სახელმწიფო და თვითოეულ ერს სრული თავისუფლება უნდა მიენიჭოს, – აი როგორ გადაწყდება სავსებით ეს პრობლემა, – **ამაზედ კი სოციალისტები თავის დღეში არ დასთანხმდებიან.**

მხოლოდ იმ ქვეყნებში იყვნენ იძულებული სოციალისტები მიექციათ ყურადღება ეროვნულ საკითხისათვის, სადაც ბევრი ერი იყო და რაოდენობითი განსხვავებაც მათ მორის არც ისეთი იყო, როგორც მაგალითად გერმანელთა და პოლონელთა შორის. ასეთი ქვეყანა ავსტრიაა, და სწორედ აქ ეცადნენ სოციალისტები პრაქტიკულადაც და თეორიულადაც განეხორციელებინათ ერთა სწორ-უფლებიანობა. პერნერსტორფერი, ოტტო ბაუერი, რუდოლფ შპრინგერი და სხვანი მთელ თავიანთ ანალიზის ნიჭს ხმარობდნენ, რომ დაემტკიცებინათ სოციალიზმისა და ნაციონალიზმის თანხმობა: აღნიშნეს მოვალეობა პროლეტარიატისა, ყურადღება მიექცია მას ეროვნული საკითხისათვის და გადაეწყვიტა იგი სწორედ სოლიდარობის სახელითა. ცხოვრებამ აიძულა ასეთი რამ მოემოქმედნა ავსტრიის სოციალიზმსა. ჩეხთა, პოლონელთა და სხვა ერთა **ძლიერება** იყო ის ძალა, რომელმაც აამოძრავა პარტიის აზრი, აგრეთვე ამ ერთა მოზრდილი რაოდენობა, თორემ გერმანიაში, სადაც გერმანელი განუსაზღვრელად ბატონობს, ან რუსეთში, სადაც რუსის ერს ცენტრალური ადგილი უჭირავს და მეტიც არის ბევრით ყველა სხვა თვითოეულ ერზედ, – სოციალიზმს თავის დღეში არ დაედება ავსტრი-

XVII

ული ელ-ფერი. ამისათვის ან რუსის სოციალისტების ძირითადი მორჯულებაა საჭირო, რაც შეუძლებელია, – რადგანაც იგინი გერმანელთა წამბაძველებიც არიან და რუსის დიდი ერის შოვინისტებიც, – ან და მთელი პოლონეთისა, ფინლანდიისა, უკრაინისა და სხვათა პირდაპირი ეროვნული გამოლაშქრება.

არის მეორე ნაწილი უკიდურეს ინტერნაციონალისტთა. ესენი არიან უკიდურესი ანარქისტები და ფრანგ ჰერვეს მსგავსი სოციალისტები. მაგრამ მათი თეორიები კრიტიკას ვერ უძლებენ სრულიად. დედა-აზრი მათი თეორიისა ის არის, რომ ერი სრულებითაც არ არსებობს, თუ არსებობს, – ეს მოგონილი რამ უაზრობა არისო. მაშასადამე არც საზღვრებია საჭირო, არც ენას აქვს მნიშვნელობა, არც მთავრობას, – სულ ერთია პროლეტარიატისათვის რა ენაზედაც ილაპარაკებს, სულ ერთია მისთვის, – გერმანული მთავრობა იქმნება საფრანგეთში თუ ფრანგულიო, და სხვა ამგვარები, მაგრამ ასეთნაირად გადაწყვეტა საკითხისა შეიძლება ანტიმილიტარისტულ აგიტაციისთვის იყოს საჭირო, ხოლო თეორიული სიმტკიცისა და მეცნიერებისა მას არა სცხია რა. მის მაგივრად რომ ერის თეორია შექმნან, – პირდაპირ უარ-ჰყოფენ მის არსებობასა და იგი რაღაც მოგონილად მიაჩნიათ, – მაგრამ ასეთივე რიხით შეგვიძლია უარ-ჰვოთ ინდივიდის არსებობა, ან იგი ილლიუზიად მივიჩნიოთ, როგორც ამას ბევრი სკეპტიკი სოფისტი სჩადიოდა, და აქ რა იქმნება მეცნიერული ან ფილოსოფიური! – შეიძლება სულ ერთი იყოს, რა ენაზედაც უნდა ილაპარაკოს ფრანგის პროლეტარმა, – გერმანულად თუ ფრანგულად, – მაგრამ დღეს რომ ფრანგი გერმანულად ალაპარაკო, – იგი ხომ გერმანელი იქმნება და ამით განა ერი, ეროვნება ისპობა? – ან იქნებ მათ იმედი აქვსთ ერთი რომელიმე საკაცობრიო ენის შექმნისა, მაგრამ აქაც რომ არავითარი მეცნიერული მოსაზრება არ წამოუყენებიათ, არავითარი ანალიზი არც კაცობრიობისა, არც ენისა საზოგადოდ, დაარც კონკრეტულ ენათა გავრცელებისა ან მათი რიცხვის დაკლების

XVIII

ისტორია? – მთავრობა სულ ერთიაო, – მაგრამ გერმანიის რკინის ხელი რომ დღეს საფრანგეთს დააწვეს, ხომ აჯანყდა მთელი საფრანგეთი, ხომ მთელი თავისი ენერგია მასთან ბრძოლას მოანდომა – ის ენერგია, რომელიც დღეს სოციალიზმზედ იხარჯება, – და მაშინ რეგრესი არ იქმნება ერთი იმ ქვეყნისა, სადაც ყველაზედ მეტად არის განვითარებული სოციალიზმი? – ამასაც აღარ ფიქრობენ ეს ზერელა სოციალისტ-ინტერნაციონალისტები, რომელთაც დიდი ფიქრი არ უყვარსთ დიდ საკითხთა გადასაწყვეტად.

ხანდახან ამ ჯურისა და სხვა ინტერნაციონალისტებსაც არგუმენტად ის მოჰყავსთ, რომ არ მოიპოვება დღეს არსად წმინდა ერიო. საფრანგეთის ხალხი ათას რასისაგან შესდგება, იგი ათასის ხალხის ნარევიო. მაშასადამე ერის არსებობის კრიტერიუმიც არ არის, არ არის თვით ერიო!

აი, სწორედ ეს არის მათი მეცნიერული ბანკროტობა! საქმე სწორედ იმაშია, რომ ერი, მიუხედავად იმისა რომ იგი სხვა და სხვა რასის და ხალხის ნარევი, – სულიერი ერთეულია, სოციალური ორგანიზმი, ნამდვილი საზოგადოებრივი ცოცხალი არსი. ერი ეთნოგრაფიული ცნება კი არ არის, არამედ სოციალური. და ასეთი ადამიანები, ვისაც ეს ორი ცნება ვერ გაურჩევია, „მეცნიერების სახელით“ აქარწყლებენ ყველა ერის თვით არსებობასაც კი! – რამდენჯერ მსმენია, როგორი რიხით ამტკიცებდნენ ისინი ამ სრულიად უსაფუძვლო აზრსა და ზევრი განათლებული კაცი კი მათ ტაშის ცემით აჯილდოვებდა.

არ ვიტყვით, შეიძლება მათი მნიშვნელობა სხვა მხრით იყოს დიადი, – ხალხში რევოლიუციონური სულის გასამტკიცებლად და სოციალისტურ იდეალთა გასავრცელებლად, მაგრამ მათი თეორიული საფუძველი ინტერნაციონალიზმისა რომ არარაობაა, – ეს ცხადი და უეჭველია. მაგრამ მათი გავლენა დღეს ნაკლებია, ვიდრე იმ ზოგიერთ ინტერნაციონალისტთა, რომელთაც დაახლოვებით სწორად ეს-

XIX

მისთ ინტერნაციონალიზმი, და აგრეთვე ვიდრე შოვინისტ დიდ ერთა სახელმწიფო სოციალისტურ პარტიათა.

ასეთი იყო მიმართულება სოციალისტურ-ინტერნაციონალიზმისა დასაბამიდან დღემდე, – მისი საზოგადო მიმდინარეობა რომ ავიღოთ და ყურადღება არ მივაქციოთ ოდნავ საწინააღმდეგო განდგომათა ამ საერთო მიმართულებისაგან.

ქართველი ჩავარდება ხოლმე ამ საზოგადო იდეათა მორევში და უმეტეს შემთხვევაში ვერავითარ ორიგინალურ კრიტიკას ვერ უწევს ამ მიმართულებასა. იგი ან სხვისი კრიტიკით კმაყოფილდება, ან დოგმატიურად ირწმუნებს ხოლმე ამ უკიდურეს სხვისი შოვინიზმის თეორიებს, რომელიც მას გულწრფელ სოციალიზმად ეჩვენება. ორივე შემთხვევაში იგი შეიძლება გულწრფელის, მაგრამ ყალბი მოძღვრებით ჩამოდის ჩვენში. მას ფიქრადაც არ მოსდის ყოველივე ამის განსჯა თავისი ქვეყნის მდგომარეობის თვალთახედვით, და იმას კი აღარა ფიქრობს, თუ როგორი იქმნება ჩვენში შედეგი მისი ყალბი იდეაქმალის მუშაობისა. არ იხილავს იგი ქართული თვალთახედვით ამ თეორიებსა, რადგანაც ქართული ცხოვრებით არას დროს არ უცხოვრია, – და განა მარტო სოფელში ცხოვრება და გლეხებთან ლაპარაკია ქართული ცხოვრება: იგი სულიერად განცდაა ქართველი ერის მთელი ისტორიისა, მისი სულის კვეთებისა და მის მისწრაფებათა. რასაკვირველია ასეთი ადამიანი იდეალს შეითვისებს იდეალისათვის, უფრო თავის საკუთარ სულიერ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. უცხოეთში შეთვისებული იდეალიც მას ჭეშმარიტება ჰგონია ყოველ კერძო შემთხვევისათვის, და თუ ქართული წარსული და თანამედროვე ცხოვრება ოდნავ მაინც არ ეთანხმება ამ უცხოეთში შეთვისებულ იდეალს, – თამამად და გულ-წრფელად წამოიძახებს, – წარსული მეზიზღება და აწმყო მეჯავრებაო! გულ-წრფელადვე მას ასეთი ყოვლად უაზრო სიტყვა სოციალიზმის რწმენის განშტკიცებად მიაჩნია, იდეალის სამსახურად!..

დიახ, როგორც ზემოდ ვამბობდი, ერთხელ მეც შევსცუ-

რე ასეთ მორევში. რუსეთშიაც ვსცხოვრობდი და ევროპაშიაც. მეც შევითვისე გულ წრფელად ეს იდეალები. მეცა მრწამსი და იგი უკრიტიკოდ და ბრმად. მეც ჯერ მარქსის, ენგელსისა და კაუცკისა, მერმე ბაკუნინისა, კროპოტკინისა და რეკლიუს იდეალები და თეორიები თითქმის სარწმუნოების სიმბოლოდ მიმაჩნდენ, თუმცა ამ უკანასკნელთ უფრო კრიტიკულად ვექცეოდი. მაგრამ გულის სიღრმეს მაინც რაღაც მძიმე და გამოურკვეველი ტანჯვა მიწვავდა. ეს რაღაც გამოურკვეველი გრძნობა ყოველ ზემოხსენებულ ჯურის ქართველს აქვს; ეს ძალიან კარგად ვიცი, რადგანაც თვალ-ყური მიდევნებია მათთვის და ვიცნობ თითქმის ყველა მათგანს, ვისაც თავი განუწირავს საქართველოში სოციალიზმისათვის. მხოლოდ დაკვირვება და ანალიზი უნდა ამ გრძნობასა, შემდეგ ფიქრი, დიდი ფიქრი და ტანჯვა, რომ ამ გრძნობის მიზეზთა კვლევამ კრიტიკა გამოიწვიოს შეთვისებულ და შესისხლ-ხორცებულ იდეალთა, – კრიტიკა მიუდგომელი და ცივი, რომლის მიზანიც უნდა იყოს ჭეშმარიტების გამორკვევა თავის თავისათვის და მაზედ აგება ახალი რწმენისა; ვერავითარი შიში ძველ იდეალთა დაკარგვისა ვერ უნდა ჰბოჭავდეს ადამიანს ასეთის კრიტიკის დროს, თორემ იგი მუდამ ბრმად ივლის, მისს სიბრმავეს კი შეიძლება ცოცხალ ადამიანთათვის, ცოცხალ ერისათვის დიდი ვნება მოჰყვეს, ეს კი წინააღმდეგი უნდა იყოს არა თუ სოციალისტურ, არამედ უფრო მდაბალ იდეალისაც, რადგანაც ცოცხალ არსისადმი მიყენებული ვნება და ტანჯვა ბოლოს და ბოლოს დანაშაული მისის წმინდა სახითა.

თუმცა შევითვისე უკიდურესი და უკეთილშობილესი სოციალისტური და ანარქისტული იდეალები, მაგრამ ის მძიმე ლოდი მაინც მაწვა გულზედ, რომელიც ყველას აწევს ხოლმე, – ყველას, ვისაც შემცდარი ინტერნაციონალიზმი მიუღია უკანასკნელ საკაცობრიო ჭეშმარიტებად და თანაც ყრუდა

გრძნობს, რომ იგი დამღუპველია მისი ერისა, მაშასადამე მისი საკუთარი ინდივიდუალობისაც.

ეხლა რომ ვუკვირდები, რუსეთში არა მინახავს რა ორიგინალური, გარდა ბრმა წამბამველობისა და უვიცობისა ჩემს ამხანაგთა შორის. ვინც „დიდებად“ ითვლებოდნენ, მათთვისაც დამიგდია ყური, წამიკითხავს მათი თხზულებანი და იქაც არა მინახავს რა მაინც და მაინც ორიგინალური, თუმცა ისიც მწამდა, რომ მათ უეჭველად უნდა გადმოეღოთ ევროპიელებისაგან მზა მზარეული „ერთად-ერთი ჭეშმარიტი“ მეცნიერება და არც კი უნდა ჰქონოდათ უფლება გადაესხვაფერებინათ. იგი თავიანთის გონებითა, ვადევნებდი თვალ-ყურს მათ ჟურნალებში სხოლასტიურ მსჯელობას მარქსიზმის შესახებ და მეც, რასაკვირველია, ორტოდოქსები მეგონენ ჭეშმარიტების ერთად-ერთი მატარებელნი, სხვები კი თითქმის დამნაშავენი. როდესაც პირველად წავიკითხე ბელტოვის „Къ вопросу Развитіи Монистическаго Взгляда на Историю“, ასე მეგონა მიხაილოვსკი და ყველა მისი მიმდევარი მართლაც რაღაც საცოდავი ხალხია და ბელტოვის თავშია მოთავსებული მთელი მეცნიერება მეთქი. როგორ გავკვირდი, როდესაც რუსეთიდან დაბრუნებისას ჩემს ძმასთან მქონდა ლაპარაკი ამ წიგნის შესახებ და იგი სცდილობდა დაემტკიცებინა ჩემთვის, რომ ბელტოვი, რასაც ბევრს არა ყვიროდა ბუნების მეტყველებაზე და ფილოსოფიაზე, იმდენი მაინცა და მაინც არც ერთის გაეგებოდა რამ და არც მეორისა!..

ევროპაში რომ ჩავედი, უპირველეს ყოვლისა მოვკიდე ხელი სოციალიზმის წმინდა ავგუსტინის, მარქსის სწავლასა, თუმცა აქაც მქონდა წაკითხული. ყველა დიდ მოციქულს მოვუსმინე, გადავიკითხე მათი სახარებანი, მაგრამ თანაც სამი რამ მიძრავდა ეჭვს: ერთი ის იყო, რომ საზოგადოებრივი მეცნიერება, ეს უდიდესი შტო ადამიანის ცოდნისა, ევროპაში ძლიერ განვითარებულია და მარტო სოციალისტები არ ეწევიან მის კულტურასა, – პირიქით, არა სოციალისტები უფრო

ღრმადაც და მრავალ-მხრივადაც ავითარებდნენ სოციოლოგიის მეცნიერებასა. მე ამასაც ვადევნებდი თვალ-ყურს შეძლებისა და-გვარად, მეორე ის იყო, რომ მარტო მარქსი და ენგელსი არ იყვნენ სოციალიზმის წარმომადგენელნი, არამედ აუარე-ბელი პავლე მოციქული და წმ. ავგუსტინი ყოფილა ევროპის სოციალიზმისა. სენ-სიმონიდან და კიდევ უფრო ადრინდელ ავტორებიდან დაწყებული ახალ სოციალისტებამდე გადავიკითხე მათი თხზულებანი, უმთავრესნი მაინც. გავიცანი სოციალიზმის ისტორიას, ინტერნაციონალს, გავიგე რომ იქ მეორე უფრო სიმპატიური, უფრო მომქმედი და კეთილშობილი მოძრაობა ყოფილა, – ანარქიზმი, რომლის უდიდესნი წარმომადგენელნი იყვნენ ბაკუნინი და შემდეგ კროპოტკინი და ელიზე რეკლიუ, ყველაზედ უფრო კი იმან დამაფიქრა, რომ ყველა სოციალისტი ევროპაში ეროვნულ ნიადაგზედ მოქმედებს, – განსაკუთრებით პარლამენტარისტები, რომლებიც ეროვნოლ კანონმდებლობაში იღებენ მონაწილეობას, მაშასადამე პრაქტიკული სოციალიზმი მათთვის შინაგან, საკუთარ სოციალურ ორგანიზმის გაუმჯობესებით გამოიხატება. ისიც ნათლად დავინახე, რომ ეს სოციალისტური პარტიები უმთავრესად შოვინისტებიც კი იყვნენ და იცავდნენ ეროვნულ ინტერესებს, სხვა პატარა დაჩაგრულ ერებს ანგარიშშიაც არ იღებდნენ და არც აღიარებდნენ მათ თავისუფლებას. ხოლო, ინტერნაციონალიზმი მათთვის უფრო ყვირილი და დემონსტრაცია იყო, ვიდრე რეალური მუშაობის საგანი. იგინი იმდენად იყვნენ ინტერნაციონალისტები, რამდენადაც პროლეტართა შორის კავშირს ამტკიცებდნენ, ხოლო იმდენად არა, რამდენადაც ეროვნულ ინტერესებს ავნიებდა იგი. მახსოვს როგორ უარ-ჰყვეს ჰაინდმენმა და ინგლისის ს.-დ-ებმა ევროპის სოციალისტთაგან შემუშავებული პროექტი ინგლისის ვაჭრობის ბოიკოტისა ინგლის ბოერთა ომის დროს! – უკიდურესთა ინტერნაციონალიზმს, რომელიც არავითარ პირობას არ იღებს მხედველობაში და მხოლოდ „ყვირის“, მაინცა და მაინც დი-

დი გავლენა არა ჰქონდა. ყოველისფერი ესე თვალთ გნახე, და პირველად მივხვდი, – რომ სოციალიზმიც ეროვნული საქმე ყოფილა, ხოლო ინტერნაციონალიზმი ყველა ერის საურთიერთო უფლების აღიარება. ამის უარ-მყოფელი ან თვით არის შოვინისტი, ან დაბრმავებული მეთქი. – ვიცნობდი შვეიცარიელ სოციალისტებს, რომელნიც არას დროს არ დასთანხმდებოდნენ გერმანიის, საფრანგეთის, ან იტალიის ბატონობას, ეს პატარა სახელმწიფო, სამი ერისაგან შემდგარი, თავისუფლების თავყვანის-მცემელი იყო, მისი სოციალისტები კი სხვებზედ უფრო იცავდნენ ეროვნებასა და რესპუბლიკასა თავიანთ შინაგან სახელმწიფოებრივ სფეროში მათ „ინტერნაციონალიზმიც“ განხორციელებული ჰქონდათ ამ ერთ მტკაველა ტერრიტორიაზედ. – ვხედავდი მათ უდიდეს კულტურასა. ზედ ჟენევის საზღვარზედ სავოიაა, – იგივე რასა, იგივე ბუნება, რაც ჟენევის კანტონში, ხოლო რა განსხვავება ცხოვრებისა, კულტურისა! – მიზეზი – ერთის მხრით საფრანგეთის ცენტრალიზმი, მეორეს მხრით შვეიცარიის კანტონალური თავისუფლება. ვსთქვი, – გიჟები არიან ჟენეველები ფრანგებს რომ შეუერთდნენ მეთქი? – მეორეს მხრით შვეიცარიის რასა და ბუნების სიმდიდრე საქართველოსაზედ დაბლა იდგა ყოველის მხრით. – ვფიქრობდი, – თუ ამ მწირმა ქვეყანამ, რომელსაც არც ზღვა აქვს და არც მადანთა აუარებელი სიმდიდრე, – კრეტილებიც ბლომადა ჰყავს, – უმაღლესი კულტურა შექმნა ევროპაში პოლიტიკურ თავისუფლების წყალობით, – ჩვენ რაღა ვართ, ვის რა დავუშავეთ მეთქი! – საქართველოდან კი ხმა მოდიოდა, – ჩვენ სოციალ-დემოკრატებს რეზოლიუცია დაუდგენიათ, – საქართველოში რუსების გადმოსახლების წინააღმდეგი არა გვაქვს-რაო! სადამდის მივა უკულტურო ადამიანის „ინტერნაციონალიზმი“ მეთქი, ვიფიქრე, და შვეიცარიის მნახველ ოდნავ გულ-წრფელ კაცს, მათ სოციალისტთა მცოდნეს არ შეუძლია კიდევ უარესი არა სთქვას. რუსის კოლონია ჩემ თვალ-წინ იდგა პარიზში და ჟენევაში, თვალ-ყურს ვადევნებდი მათ ცხოვრებას

ვხედავდი პლექანოვს, – ამ ნამდვილ რუსის ნაციონალისტ პოლიტიკოსს, რომლის პოლიტიკაც ვერ იყო კარგად დაფარული და მით უფრო საზიზღრად მეჩვენებოდა იგი. ვხედავდი ლენინს, – რუსის შოვინისტსა და იმპერიალისტს, იმპერიის საზღვრების დამცველს ს.-დ ების კონგრესსზედ ცნობილი პროგრამის შემუშავების დროს. ვხედავდი ებრაელებს, რომელთაც გულში ყველას ებრაული განკერძოება ედვა; – ამ ნიადაგზედ ბუნდიც აღმოაცენეს, – ისიც ვნახე, თუ რა დღე დაადგათ ამ ბუნდისათვის რუს ნაციონალისტთაგან; – სიტყვით კი სამშობლოს უარ ჰყოფდნენ ყველასათვის. რა ენაღვლებოდათ, თვითონ რომ არა აქვსთ სამშობლო. – სხვებისათვის მით უფრო დიდის რიხით უარ-ჰყოფდნენ თვით ეროვნების პრინციპსა. იქვე კი, იმათვე გვერდით, სიონისტები იყვნენ ერთ აურ ზაურში და „სიონის“ ძეგნაში. სრული დარწმუნებული ვარ, **ყოველი ებრაელი** თანაუგრძნობდა გულში ამ სიონისტებსაც, მხოლოდ ერთის მხრით შიში, მეორეს მხრით უიმედობა არ ანებებდა მათ ერთბაშად, ებრაელურად გასიონისტებულიყვნენ! ვხედავდი ჩერნოვს, ამ ნამდვილს წარმომადგენელს მოსკოველ-თათრულ პოლიტიკისას, რომელსაც სხვა ერთა ავტონომიაც თითქოს სწამდა, მაგრამ მხოლოდ „ტაქტიკურის“ მოსაზრებით რუსის რევოლიუციის ინტერესის მხრით, მაგრამ როცა სხვა ერთა რევოლიუციონერებთა განწყობილებაზედ მიდგებოდა საქმე, – ვაჭრობდა: აღვიარებთ თქვენს ავტონომიას, მაგრამ როდესაც დამფუძნებელი კრება იქმნება მოწვეული, – თქვენი დამფუძნებელი კრება დამოუკიდებელი არ იქმნება, – იგი უნდა მუშაობდეს სრულიად რუსეთის დამფუძნებელი კრების კანონმდებლობის სფეროშიო! – ჭკვიანი პოლიტიკაა, არა, მკითხველო, რომ თათრული ეშმაკობა და ცოტა თვალსაჩინო გაიძვერობა არ იყოს?! – ყველას ძლიერ კარგად ვიცნობდი, – მაგრამ მათში არც წმინდა სოციალიზმი მინახავს და ინტერნაციონალიზმის მაგივრად

უკიდურესი შოვინიზმი ვიხილე! აქაც ყველა თავის საქმეს აკეთებდა, – ზოგი სხვისი ხარჯითაც!..

კაი ხნის ანარქისტი ვიყავ, როცა პარიზში და ჟენევაში თვალ-ყურს ვადევნებდი ასეთ მოვლენებსა. სოციალ-დემოკრატიულმა სოციალიზმმა ვერ მიმიზიდა, რადგანაც ჩემი იდეალური უფრო მაღალი იყო და ანარქიზმი უფრო მაკმაყოფილებდა. იგი უკეთ სწყვეტდა ადამიანის პიროვნებისა და ადამიანთა საზოგადოებრივ ორგანიზაციის პრობლემათა. ამასთანავე ერთის მხრით მარქსიზმის თავის-კერძო შოვინიზმი, მეორეს მხრით სხვა ერთა უფლების უარ-ყოფა, აგრეთვე მათი დოგმატიზმი ზიზღსა მგვრიდა და ამიტომაც სოციალიზმის უმაღლეს მოძღვრებით მინდოდა დამეკმაყოფილებინა სული. მაგრამ აქაც მოვსტყუვდი, ვერც აქ ვნახე სამართალი ქართველმა. მახსოვს, ერთხელ ფრანგულად წერილი დავსწერე ასეთის შინაარსისა: იმ უმაღლესმა მოძღვრებამ, რომელიც ყოველ-გვარ მონობას უარ-ჰყოფს, ყოველ ავტორიტეტს, – ერის უფლებაც უნდა აღიაროს მეთქი, ანარქიზმი საყოველთაო თავისუფლებისა და თანასწორობის მოძღვრებაა, ამიტომ ერი მისთვის ისეთივე წმინდა და ხელ-შეუხებელი უნდა იყოს, როგორც ინდივიდი მეთქი. ამასთანავე ეროვნული მოძრაობა სახელმწიფოთა წინააღმდეგია და ამით მაინც ეთანხმება ანარქიზმსა მეთქი. – გავგზავნე ეს წერილი ანარქისტულ გაზეთში, რომლის რედაქტორიც ერთი წმ. ავგუსტინთაგანი იყო. მაგრამ არ დაბეჭდა. მე განა ის მეწყინა, რომ არ დაბეჭდა, ეს წინდაწინვე ვიცოდი და არც ისეთი ბავში ვიყავ უკვე, რომ ჩემი ნაწერის დაბეჭდვა ძალიან გამხარებოდა, – მე ის მეინტერესებოდა, – რას იტყოდა წმ. ავგუსტინი ანარქიზმისა? იცით რა პასუხი მივიღე, როდესაც შევეკითხე? – ნამდვილი ს.-დ – იული: როდესაც სოციალიზმი განხორციელდება, მაშინ ყოველივე განთავისუფლდება, მაშასადამე ერიცაო! მაღლობელი ვარ მეთქი, ვიფიქრე გუნებაში; – როცა განთავისუფლდება – განთავისუფლდება, ეს მართალია, მაგრამ როდის მოხდება ეგ საყოველთაო

განთავისუფლება, – ეს არც შენა და არც არავინ იცის, მანამ კი მე, ქართველი, ვისპობი, ვიტანჯები, ვკვდები – და შენ, უდიდესი მოძღვრების მქადაგებელი, რაღაც იეზუიტურ პასუხს მაძლევ მეთქი!.. ამ აზრმა გამიელვა თავში და გული დამითუთქა. მაშინ მივხვდი, რომ რაც კაცს არ გაწუხებს, – იმაზედ გულ-წრფელად არცა ჰფიქრობ, თუ გინდ არქი-ანარქისტიც იყო! იმ ჩემ რედაქტორს რა დასცხელს „ერის“, როდესაც საფრანგეთი არ განიცდის გერმანელის ქუსლით თელვასა იგი კიდევ არწმუნებს ყველას, რომ ამ ქუსლის არ ეშინია, მაგრამ აბა გამოსცადოს და მაშინ ვნახავდი რა ჰანგზედ დაიწყებდა მღერასა! – გარეშე ერისა ან რომელიმე სოციალური ჯგუფისა არ არის ადამიანის პიროვნება, და როდესაც ერი დამონებულია, პიროვნებაც ილახება, შეურაცხ-ყოფილია მისი სულიერი არსება; ჩემმა რედაქტორმაც შეურაცხჰყო ჩემი პიროვნება, უარ-ჰყო რა მისი არსებობის უფლება ერის უფლების უარ-ყოფითა. ეს კარგად დამანახსოვრდა!

ანარქისტთა შორის მუდამ ვიყავ. იქაც ისეთივე ფანატიზმი, დოგმატიზმი იყო გამეფებული, – თუმცა მუდამ ყვიროდნენ თავისუფლებაზედ და თავისუფალ აზროვნებაზედ. ერის უფლებაზედ ლაპარაკიც არ შეიძლებოდა, მაგრამ იმავე დროს ვამჩნევდი, რომ ანარქისტებიც სხვებსავით ყველგან თავის ეროვნულ საქმეს აკეთებდნენ. სებასტიან ფორს საფრანგეთის კლერიკალებისაგან დახსნისათვის ძეგლი დაედგმის, მამ საყვედური ეთქმის?!

მხოლოდ ლონდონში მოვისვენე. იქა ვნახე კროპოტკინი, ანარქისტი და სამართლის უფრო გულ-წრფელად აღმსარებელი ყველასათვის, ვიდრე სხვა ვინმე. რეკლიუს თხზულებანი ვიცოდი, მაგრამ აქ გავიგე მის მეგობართაგან მისი იდეალები, ხასიათი მისი სამართლიანი ინტერნაციონალიზმისა. აქვე გავიცანი ქართველი ვარლამ ჩერქეზიშვილი, ჩემ ნაცნობთა შორის ერთად-ერთი ანარქისტი და სოციალისტი, რომელსაც ნათლად აქვს წარმოდგენილი ანარქიზმიც, ინტერნაციონალიზმიც,

უზენაესი საერთაშორისო სამართალიც. მასთან მოვისვენე სულიერად. იგი ერთად-ერთი ჰბედავდა სიმართლის ხმის ამოდებას „ყველა კერპთა“ წინააღმდეგ („Всѣ кумиры долой“). იგი მოუსვენარი კრიტიკოსი იყო და არის მარქსიზმისა საზოგადოდ. არ ეშინოდა არც ს.დ-ებისა და არც იმ ანარქისტებისა, რომელნიც უარჰყოფდნენ ერის უფლებასა. მაგრამ იგი ქართველია, – და არა ზემოდ აღწერილი ქართველის ტიპი, არამედ ბევრის მნახველი და ყოველისფრის გამომცდელი, – აი რა არის მხედველობაში მისაღები! – კროპოტკინი არასოდეს არა ყოფილა ერის უფლების წინააღმდეგი. ერთ თავის პატარა წიგნში (Un siècle d'attente) კიდევაც აღიარა იგი პირდაპირ. ეს პატარა ბროშიურა ეხლაც ძვირფასია ჩემთვის. კროპოტკინს არც ისა სწამს, თითქოს საფრანგეთში ეროვნული მთავრობა და გერმანიის ქუსლი ერთი და იგივე იყოს. – წარმოიდგინეთ, ამიტომაც მას ბევრმა ანარქისტმა ნაციონალისტი, ფრანგის პატრიოტი და დენოკრატი უწოდა! ჩემ თვალ წინაც რამდენ პატარა მატრაკვეცა ანარქისტს გაულანძღავს იგი, – დემოკრატი არის და ანარქისტულ პრინციპებს უღალატაო და სხვ. – რეკლიუს მეცნიერული თხზულებანი ჩემ ნაცნობს უკიდურესს ანარქისტთა უმეტეს ნაწილს არც კი წაეკითხათ, თორემ მის „გეოგრაფიაში“ პირდაპირ ნახავდნენ, როგორი ინტერნაციონალისტი იყო რეკლიუს, – უარ-მყოფელი ერის უფლებისა თუ აღმსარებელი ყველა რასისა და ყველა ერის თანასწორობისა! დიახ, იგი ამ უკანასკნელი აზრის იყო. მან იცოდა მთელ დედამიწის ზურგზედ ყველა რასისა და ერის ცხოვრება და პატივსა სცემდა ყველასა. – ვ. ჩერქეზიშვილს თავისი სამართლიანი და პირდაპირი აზრისათვის კი უმეტესი ნაწილი გაფანატიკოსებულ ანარქისტებისა აგრეთვე შოვინისტს და ნაციონალისტს, დემოკრატსა და რადიკალს ეძანდა, რასაც ვ. ჩერქეზიშვილი ყურადღებას არ აქცევდა და უმტკიცებდა ასეთის ჯურის მოწინააღმდეგეთ, რომ იგინი ამით მხარს უჭერდნენ დესპოტიზმსა და მონობასა.

XXVIII

მაგრამ, საუბედუროდ, არც კროპოტკინსა და არც რეკლიუს სისტემატიურად არ განურკვევიათ ცნებანი ერისა, კაცობრიობისა, ერის უფლებებისა და ინტერნაციონალიზმისა. ისევ ვარლამ ჩერქეზიშვილი ეხებოდა ამ საკითხებს ქართულ პრესაში, პირველი ორის ნაწერებში ბუნდოვანადა სჩანან მხოლოდ ეს ნათელი ცნებანი, მესამე კი წერის გარდა საქმითა და ცოცხალი სიტყვითაც იცავდა სამართლიანობასა. ამ უკანასკნელმაც უფრო ამიხილა თვალი. მასაც ვუძღვნი ამ მცირე შრომასა ნიშნად ჩვენი მეგობრული განწყობილებისა, როგორც ძვირფასს მასწავლებელსა და ჩემი თავიდან ფანატიზმის აღმომფხვრელსა...

ევროპაში შეთვისებულ მოძღვრებათაგან წმინდა იდეალი-ლა შემრჩა ანარქიზმისა. დოგმები, რომელნიც უსამართლოდ მეჩვენებოდნენ, – უკუ ვაგდე. ამ წმინდა ანარქიზმის სახელით ვებრძოდი იქაც, რამდენადაც შემეძლო, რუსების ცენტრალისტურ სოციალიზმსა და შოვინისტურ ინტერნაციონალიზმს.

მაგრამ მაინც კიდევ დამრჩა რაღაც ძველ რწმენათაგან საქართველოში რომ დავბრუნდი, მოძრაობა გაჩაღებული იყო, და მეც ჩემი წმინდა მოძღვრება გამყავდა ხალხში პირდაპირ, – დარწმუნებული ვიყავ, რომ რევოლუციის დროს ხალხი ყოვლის შემძლე იყო, და გამარჯვებისას თუ სოციალიზმს ვერა, მის რასმეს მსგავსს მაინც განახორციელებდა. მეც ანარქიზმის განხორციელების იდეალს ვქადაგებდი იმ იმედით, რომ ხალხის რევოლუციონურ შემოქმედებაში იგი უნდა ყოფილიყო გზის მაჩვენებელი ვარსკვლავი. გული საგულესა მქონდა, – რაღაი ხალხმა გაიღვიძა, – სოციალურ შემოქმედებას აუცილებლად, თავის თავად მოჰყვება ეროვნული თავისუფლებაც მეთქი. და მართლაც თვალითა ვხედავდი ამ ტენდენციას ჩვენში. იმას კი ღარ ვფიქრობდი, რომ ეს პროცესი ეროვნული განთავისუფლებისა მხოლოდ ბუნებრივად ხდებოდა სოციალურ გარდაქმნასთან ერთად, რადგანაც ეს სოციალური გარდაქმნა თვით იყო ერთის მხრით უცხო კანონის

უარ ყოფა. იმას კი აღარ ვფიქრობდი, რომ დამარცხება შე-
სამღებელია და ხალხს სწორედ რეაქციის დროს უნდა გამა-
გრება, რომ არ დაჰკარგოს ეროვნული იდეალი, რადგანაც
მტერი რეაქციის დროს ქართველებს განსაკუთრებით, რო-
გორც ერს, ისე დაუწყებდა დევნასა და როდესაც მართლაც
დავმარცხდით, – მაშინ ვიგრძენ ჩემი შეცდომა. – დიახაც, თვით
მომძაობის დროს მაინც უნდა განგვემტკიცებინა ეროვნული
იდეალი. თუ ძველმა თაობამ იგი ვერ დანერგა, და ამდენი
უბედურება აღარ დაგვატყდებოდა თავზედ, რაც დღეს და-
გვატყდა. ავიღოთ თუ გინდ ტერიტორიის საკითხი. ჩვენში
მიწის საკითხი განა მარტო აგრარული საკითხია? – იგი ღრმა
პოლიტიკური საკითხია. ქართველი ხალხი თუ ტერიტორიას
შეირჩენს, ვერავინაც ვერას დააკლებს, – თუ დაჰკარგავს – იგი
მოკვდება. რევოლუციის დროს ეს უნდა შეგვეგნებინებინა
ხალხისათვის და დღეს იგი აღარ იტყოდა, – ხაზინა მამულებს
ყიდულობს თავადი შვილებისაგან და მუქთად დაგვირიგებს, –
მაშ რაღად უნდა ვიყიდოთო! გლეხისათვის და მუშისათვის
მარტო ბურჟუა და თავადიშვილი გამოვიყვანეთ მტრად, აგ-
რეთვე მთავრობა, როგორც მისი სოციალური მტერი, –
ხოლო იგივე მთავრობა და უცხო ერი მის ეროვნულ და
პოლიტიკურ ბუნებრივ მტრად არასოდეს არ დაგვი-
სახავს. და აი დღეს ამისი ნაყოფი, – იღუპება საქართველოს
ტერიტორია! – თვით ავტონომიის საკითხსაც რაღაც უხალი-
სოდ ვეპყრობოდი, დიდება ფედერალისტებს, რომ მხოლოდ
მათ მიაქციეს ყურადღება ამ საკითხსა, – სხვა სოციალისტები
კი მისი დაუძინებელნი მტერნი იყვნენ და მეც პირადად მხო-
ლოდ იმას თუ ვიტყოდი ხოლმე, რომ ავტონომიას რა უჭირს,
– ცენტრალიზმს სჯობია მეტეჟი. – და აი ნაყოფი ჩვენის ასე-
თის მოქმედებისა, – დღეს სომხები და სხვა ერები, ვინც კაი
ხანია მუშაობენ ეროვნულ ნიადაგზედ, მძლავრნი არიან შე-
გნებით, სიცოცხლით, საშუალებით, – ჩვენ კი ჩვენსავე ქვეყა-
ნაში ყველაზედ უფრო საცოდავები ვართ.

დადგა რეაქცია და პარტიები არა თუ ჭკუაში არ ჩავარდნენ, უარესად გადაირივნენ. ფანატიზმი და შეცდომანი განაძლიერეს. სოციალ-დემოკრატები უარესად „გარუსდნენ“ და ეს გარუსება წარმოიდგინეს ინტერნაციონალიზმად ფედერალისტები ისევ ძალად ახვევდნენ თავზედ თავიანთ ფედერალიზმს სხვა ერებს, თუმცა იგი არც ერთს არა სწამდა საქმით, რადგანაც მათთვის ეს ან გაუგებარია და ან ხელ-საყრელი არ არის. ანარქისტებმა სხვა „სასახელო და საგმირო საქმეებს“ მიჰყვეს ხელი. მაშინ კი სრულიად გამოფხიზლდა ის ნაწილი ქართველი საზოგადოებისა, ვისაც რაიმე ეროვნული თავმოყვარეობა ჰქონდა და სამართლის გრძნობაცა. ეხლა იბადება ჩვენში რწმენა ეროვნული თავისუფლების აუცილებლობისა, ურომლისოდაც ტყუილი და ყალბია სოციალიზმიცა და ინტერნაციონალიზმიცა. – როგორ ჩამოვრჩით სხვა ერებს, მაგალითად სომხებს! მათ თავიანთ წრეშიაც კაი ხანია განავითარეს ეს რწმენა და მთელს ქვეყანასაც ჩააგონეს, სოციალისტებსაც და არა სოციალისტებსაც, რომ სომხობაც ერია და თან ყველასთან ერთად თანასწორი უფლებაცა აქვს თავისუფალი ცხოვრებისა და განვითარებისა. დღეს მათი დამცველები თვით ევროპიელი სოციალისტები და ანარქისტები არიან!.. – ევროპაში მათაც ვადევნებდი თვალ-ყურს, მაგრამ ჩვენ „სოციალიზმს“ მაინც მაღლა ვაყენებდი მათ „შოვინიზმზედ“, ეხლა კი ვხედავ, რა დიადი და თავგანწირული მუშაობა გაუწევიათ მათ და რა ფუქსავატები ვყოფილვართ ჩვენ.

ამ სულის კვეთებიდან, ამ ფიქრთაგან და იჭვთაგან გამოვიდა ჩემი წიგნაკი. ამაზედ ვყვიროდი, – რიგიანად თუ ურიგოდ ეს სულ სხვაა, – ჩვენს პრესაში სამი წლის განმავლობაში. მეც არა მაქვს პრეტენზიები რამე ახალის თქმისა. – არც ძველი დიდი იდეალებისათვის მიღალატნია. მე არც მოღალატე ვარ ანარქიზმისა. მართალია, თვით სოციალიზმისა და მომავალი ცხოვრების შესახებაც შეიცვალა ჩემი აზრი, ამ შეცვლასაც თავისი მიზეზები ჰქონდა, მაგრამ ეს სულ სხვა სა-

განია და ამახედ აქ არ ვილაპარაკებთ. არც კაცის-ჭამია შო-
ვინიზმის თეორიის შექმნას ვსცდილობ. მე მხოლოდ ქართვე-
ლი ანარქისტი ვარ, მაგრამ გული-საგულეს არა მაქვს: ჩემთვის
ეროვნული საკითხი გადაწყვეტილი არ არის, ეს საკითხი კი
ჩემი ყოფნა არ ყოფნის საკითხია, ურომლისოდაც არც ანარ-
ქიზმი არსებობს, და ამიტომაც მინდა აღვიარო სამართლიანი
და კანონიერი უფლება ჩემი არსებობისა, განვამტკიცო იგი
ჩემს რწმენაში და ვეცადო საზოგადოდ დავამტკიცო, რო-
გორც შემიძლია, იმავე უფლების სამართლიანობა ყველა ჩა-
გრულ ერისათვის.

ამისათვისაც დამჭირდა განსაზღვრა ერისა, კაცობრიობი-
სა და ინტერნაციონალიზმისა. ვსარგებლობდი შეძლებისა და
გვარად თანამედროვე სოციოლოგიური ლიტერატურითა და
გამოვიყენე იგი ამ ცნებათა განსასაზღვრელად.

ამ ცნებათა ანალიზის შემდეგ გამოვიყვანე შესაფერი დასკვ-
ნა, – რომ შეიძლება იდეალურად ანარქისტი იყო ადამიანი, მა-
გრამ იმავე დროს იცავდნენ შენს ეროვნულ საზოგადოებასა, რად-
განაც ყოველი ერი კონკრეტული საზოგადოებაა, რომელმაც
უნდა განახორციელოს თავის შემოქმედებით სოციალიზმი,
შეეკრას თავისუფლად სხვა ერებსა და ამით შექმნას საკაცო-
ბრიო ინტერნაციონალი. თუ თვით ერი მოისპო, ისპობა მის-
თვის მისი შემოქმედებაც, მაშასადამე ანარქიზმიცა და ინტერ-
ნაციონალიზმიც. ამიტომაც უწინარეს ყოვლისა თვით ეს ორ-
განიზმი უნდა იყოს დაცული, და თუ ამ დაცვის დროს ერს
ანტიანარქისტული და ანტიინტერნაციონალისტური წამალი
დასჭირდა ხანდახან, – ესეც არ უნდა იყოს წინააღმდეგი იდე-
ალისა, როგორც ხშირად ავადმყოფისათვის შხამის მიცემა არ
არის წინააღმდეგი მისი ნორმალური ჯანმრთელობისა, რაიცა
უმაღლესი მიზანია ექიმობისა.

ამის დამტკიცება იყო ჩემი მიზანი და თუ გი ვერ შე-
ვასრულე, ნურავინ დამძრახავს, – რადგანაც ნათელი მეცნიე-
რებისა და ფილოსოფიისა ჩემს გონებას დიდად ვერ აზრწყი-

ნებს. რაცა ვსთქვი – იგი ეთანხმება ჩემს გულისაცა და ჩემს გონებასაც. ამით ვკმაყოფილდები. შეცდომებისა კი, – თუნდ თავიდან ბოლომდის შეცდომისა, – არ მეშინიან, – ვინ არა სცდება, რომ მე არ შევმცდარიყავ.

ციტატებით არ ამიჭრელეზია წიგნი. თვით მოთხრობის ფორმა არ მოითხოვდა აუცილებლად ციტატებსა. ამას გარდა ქართულ სტამბებში ციტატები ისე გადამახინჯებულად რჩება. ხოლმე წიგნში, რამდენჯერაც უნდა გაასწოროთ, რომ თითქმის ყოველივე მნიშვნელობა ეკარგებათ.

ვგრძნობ აგრეთვე, რომ თვით ფორმა მოთხრობისა ვერ არის სასურველი, – შესაძლებელი იყო უკეთესი და უმარტივესი ფორმა ამერჩია. ენაც ქართული ვერა მაქვს სასიამოვნოდ სასმენელი. ხშირი განმეორებითაც თავს ვაწყენ მკითხველს. მაგრამ პირველი ორი ნაკლის თავიდან აცილება ჩემს ძალას აღემატებოდა, მესამე კი განზრახ ჩავიდიინე, რომ უფრო ნათელ-მეყო ჩემი აზრი.

Bâton.

თბილისს, 12 იანვარს, 1910 წელს.

ერი და კაცობრიობა

თავი პირველი.

რა არის საზოგადოება?

I

უბრალო-ლაპარაკშიაც კი ხშირად ხმარობს ყველა ჩვენ-განი სიტყვებს – ერი, სახელმწიფო, კაცობრიობა და სხვა, – მაგრამ მხოლოდ სპეციალისტი სოციოლოგები, იურისტები და პოლიტიკოსები თუ ჩაჰფიქრებიათ მათ შინაარსს, მათ მნიშვნელობასა. საზოგადოდ, ძლიერ ცოტას შესძლებია მეცნიერთა შორის ნამდვილის მეცნიერულის სისწორით გაერკვია ეს ცნე-ბანი.

ყოველ შემთხვევაში, ეჭვს გარეშეა, რომ ყველა ზემო-ხსენებული ცნება ჩვენ აზროვნებაში განუყოფელია რომელი-მე **საზოგადოებრივი** ორგანიზაციისაგან: ჩვენთვის ერიც, სახელმწიფოც, კაცობრიობაც **საზოგადოებანი** არიან, ჩვენ მათ ვერ ვაზროვნობთ გარეშე „საზოგადოებრივობისა“, და თანაც არ ვიცით, რომელ მათგანს აქვს ნამდვილად სოცია-ლური შინაარსი, რომელი მათგანი წარმოადგენს ნამდვილ საზოგადოებას. საზოგადოებრივი წესი ადამიანთა ცხოვრებისა ისეთი ხანგრძლივია, ისეთი შორეული წარსულიდან გვაქვს გადმოცემული თანამედროვე ადამიანებს. თვით ეს ფაქტი სა-ზოგადოებრივობისა, დღეს საზოგადოებრივი ცხოვრება ისე **გა-ფართოვდა**, გართულდა, რომ მრავლის უმრავლესს ჩვენ-განს ვერ გაურჩევია სოციალური შინაარსის მქონე არსი ისე-თი არსისაგან, რომელსაც არა აქვს ეს შინაარსი.

ჩვენ შორეულ წარსულ მოდგმათა ცდა, საზოგადოებრივი ცხოვრების წესით განვლილი, ისეთ ინტეგრალურ ნაწილს შეადგენს ეხლა მთელი ჩვენი ზნეობრივი და გონებრივი არსებობისას, – გარდა ამისა კაცობრიობის იმ ნაწილებმა, რომელიც პირველი ხარისხისაა კულტურითა და განათლებით, ისე ფართოდ გაიცნო მთელი ადამიანის სახე, რომ საყოველთაო საკაცობრიო ორგანიზმის არსებობაც კი წარმოვიდგინეთ, კაცობრიობის წარმოდგენაც ვერ მოგვიხერხებია გარეშე სოციალური ორგანიზაციისა, – **ვლადიმერ კაცობრიობაზედ, როგორც ერთ სოციალურად არსებულ საგანზედ.**

ეს ილლიუზია კაცობრიობისა, თუმცა ილლიუზიაა, მაგრამ კეთილ-შობილური ილლიუზიაა, რომ მას ერთი არა-სასიამოვნო შედეგი არა ჰქონდეს ჩვენ დროში: ამ ილლიუზიის საკურთხეველზედ ვსწირავთ **ეროვნებას**, და იმას კი აღარა ვკითხულობთ, არსებობს თუ არა ნამდვილად ეს კაცობრიობა, როგორც საზოგადოებრივი არსი, და შეეწირება თუ არა მას ეროვნება, ერი, რომელიც შეიძლება კაცობრიობაზედ არა ნაკლები სოციალური შინაარსის მქონე არსი იყოს? ეს კიდევ არაფერი, – ვიკითხოთ, – იქნებ სწორედ ერი იყოს სოციალური სინამდვილე და კაცობრიობა კი მართლა ილლიუზია, ან იდეალი მომავლისა?

ჩვენი წიგნის შინაარსიც ამ პრობლემის გადაწყვეტა იქნება, – შეძლებისა დაგვარად, რასაკვირველია: **რა არის კაცობრიობა და რა არის ერი სოციალური მხრით, საზოგადოებრივი სინამდვილის მხრით? შეეწირება თუ არა პირველს მეორე? როგორია მათ შორის ურთიერთობა, ე. ი. რა ადგილი უჭირავს ერს კაცობრიობაში ეხლა და როგორი ურთიერთობაა შესაძლებელი მომავალში, ან როგორი ადგილი უნდა ეჭიროს ერს მომავალ კაცობრიობაში? ჩემის ფიქრით უწინარეს ყოვლისა ასეთი პრობლემის გადაწყვეტაა საჭირო, მხოლოდ ამ მხრით შეიძლება მეცნიერული მსჯელობა კაცობრიობასა და, ეროვნებაზედ, – მათი სოციალური სინამ-**

დვილის მხრით, – თორემ წარა-მარა ხსენება კაცობრიობისა, მისი წარმოდგენის სიდიადით სუსტი ადამიანის გონების გა-სრესა მუდმივი, უაზრო უარ-ყოფა ეროვნებისა კაცობრიობის სახელით, რომელზედაც ნამდვილი წარმოდგენა არა აქვს უმე-ტეს ნაწილს კოსმოპოლიტიზმისა და ინტერნაციონალისტები-სასაც კი, – აგრეთვე ათასნაირი ყოვლად უაზრო და უშნო მსჯელობა კაცობრიობისა და ეროვნების შესახებ იაფ-ფასი-ან მეტაფიზიკის თვალთსაზრისით და ეგრედ წოდებული „ფი-ლოსოფიური განმტკიცებანი“ ერისა და კაცობრიობისა, – ყოველივე ეს ყოვლად უნაყოფოა, მას არავითარი მეცნიერუ-ლი შედეგი არა აქვს, ვერც ჩვენ იდეალებს აფართოვებს და ვერც ანიჭებს მათ უფრო მკვიდრ საფუძველსა, და ხშირად, განსაკუთრებით ჩამორჩენილ ქვეყნებში, როგორც მაგალითად ჩვენში, დამღუპველ პრაქტიკულ შედეგთა წარმომშობია და ხალხური იდეალისა და მისწრაფების გამათახსირებელი და შემრყვნელი.

უპირველეს ყოვლისა უნდა გვახსოვდეს, რომ პრობლემა ერისა და კაცობრიობისა არის პრობლემა წმინდა სოციალუ-რი ფილოსოფიისა, მისი საგანი, და არც ერთი სხვა მეცნიე-რებისა თუ ბიოლოგიურ მხარეს ან წმინდა ფსიხიურს არ ავი-ლებთ კერძო ადამიანთა) და ყოველი გადახვევა ამ უბრალო ჭეშმარიტებისა თვით პრობლემის დაყენებას აძნელებს და გან-საკუთრებით მის გადაწყვეტას შეუძლებელ ჰყოფს. მეცნიერე-ბათა კლასიფიკაცია ამ შემთხვევაში დიდ სამსახურს გვიწევს ხოლმე, და რამდენი მოაზრის შრომას გაუვლია უნაყოფოდ ამ პრობლემის გადაწყვეტის დროს, როდესაც ეს კლასიფიკა-ცია არ მიუღიათ მხედველობაში.

დიახ, ჩემის აზრით პატიოსანი და გულწრფელი მსჯე-ლობა იმას გვასწავებს, რომ თუ ვერავითარი სოციალური ში-ნაარსი ვერა ვნახეთ „კაცობრიობაში“, მაშინ სულ სხვანაი-რად უნდა გვესმოდეს ამ სიტყვის მნიშვნელობა, მაშინ ამ უზარ-მაზარი ფეტიშის წინაშე სულ სხვა მსხვერპლი და თა-

ყვანის-ცემა გვმართებს, და არა ისეთი, როგორითაც ეხლა მართავენ ხოლმე კაცობრიობას, თუმცა უმეტეს ნაწილად მხოლოდ სიტყვითა და არა საქმით.

ეს კიდეც რა, – ეს ვეებერთელა ფეტიში და მისი სახელი ყოველი საზოგადოების იარაღადაც კი გადიქვა მრავალ მრუდედ მოაზრე ადამიანის ხელში!

მეორე მხრით თუ კი, სამაგიეროდ, **ერში** ვნახეთ ნამდვილი საზოგადოებრივი შინაარსი, სოციალური სინამდვილე, მაშინ მის წინაშეც გვმართებს სხვანაირი ვალი, მაშინ ისიც სხვანაირად უნდა დავაფასოთ, ვიდრე დღეს ვაფასებთ, განსაკუთრებით ჩვენში, სადაც სიტყვა „ერის“ ხსენებაზედ ბრაზი მოსდისთ „კაცობრიობის“ მსახურთ, – თორემ სხვა ქვეყნებში თვით უკიდურეს კოსმოპოლიტთა შორისაც ჯერ სულ არ გამქრალა დაფასება და პატივი ერისა და ბევრგან უმწვერვალეს ხარისხამდისაც არის მიღწეული. ყოველივე ეს აუცილებელი დასკვნა უნდა იყოს ჩვენი მსჯელობისა, იმიტომ რომ ადამიანს უწინარეს ყოვლისა უნდა აინტერესებდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების გაუმჯობესება, და როდესაც მისი მსჯელობა ეხება აწმყო ვითარებას, მისი იდეალი – მომავალსა, როდესაც იგი აზროვნობს აწმყოთი მომავალ სოციალურ ფორმებზედ, მან თავის დღეში ხელიდან არ უნდა გაუშვას ის **სოციალური** საზომი, რომელიც ამ შემთხვევაში ერთად-ერთი საზომი უნდა იყოს, ვინაიდან სხვა საზომები სხვა მოვლენათ შეეხება, სხვა მეცნიერებათა საგნებსა, და არა სოციალურ მოვლენას, რომელიც მას ყველაზედ უფრო უნდა აინტერესებდეს, როგორც მისი საკუთარი შემოქმედება.

ყოველივე ამისათვის საჭიროა გვექონდეს უწინარეს ყოვლისა კრიტერიუმი ჩვენი მსჯელობისა, მთელი ჩვენი ანალიზისათვის. საჭიროა გვექონდეს საერთო საზომი ერისა და კაცობრიობის ცნებათათვის. ეს საზომი კი უნდა იყოს მესამე ცნება, – ცნება „სოციალურისა“, რადგანაც კაცობრიობისა და ერის განხილვა სოციალური სინამდვილის მხრით გვწადია. ეს

„ცნება სოციალურისა“ ასეთ მსჯელობაში ყოველთვის აუცილებელი პირობაა, თავი და ბოლოა, რადგანაც ჩვეულებრივად ყოველთვის ეს ცნება შედის ხოლმე **გამოურკვევლად** ჩვეულებრივ მსჯელობის პროცესში, მაშინ როდესაც სწორედ მისი გარკვევაა საჭირო და აუცილებელი თავდაპირველად, მისი გამოურკვევლობა კი მიზეზია უმთავრეს და მრავალ შეცდომისა და მრავალ უკუღმართ დასკვნისა.

განვიხილოთ ეს „ცნება სოციალურისა“. ჩვენ რასაკვირველია აქ ამ ფრიად ძნელი საკითხის დაწვრილებით გარკვევას არ შევეუდგებით.

პირდაპირი, ზერელი დაკვირვება არსებულ საზოგადოებათა გვაჩვენებს, რომ საზოგადოება არის **ადამიანთა შეერთება**. ეს არის ის უპირველესი ფაქტი, მარტივი და ყველასათვის თვალსაჩინო, რომელსაც თვითოეული ჩვენგანი შენიშნავს, ხედავს თვალთ პირველვე დაკვირვებისათნავე. – შემდეგ, – მეცნიერებამ გაარკვია აგრეთვე თვალსაჩინოდ, რომ საზოგადოება, ეს ადამიანის **ინდივიდუალურ ძალთა შეერთება**, არის საუკეთესო წესი ადამიანის ცხოვრებისა და განვითარებისა არსებობისათვის ბრძოლაში. იგი ერთი გამოხატულებათაგანია სახეთა შენახვის საყოველთაო კანონისა, და ამიტომაც საზოგადოებრივი ცხოვრება მართო ადამიანის ცხოვრების დამახასიათებელი კი არ არის, არამედ ცხოველთა სახეთა უმრავლესობის ცხოვრებისაც. მხოლოდ ადამიანმა უფრო განავითარა სოციალური ცხოვრება. სოციალური მოვლენის სპეციფიური ხასიათი უფრო თვალსაჩინო ჰყო ადამიანთა შეერთებამ. საზოგადოდ კი სოციალობა ცხოველებსაც აქვს, თუმცა, რასაკვირველია, **ცხოველური სოციალობა**, თუ შეგვიძლია ვიხმართ ეს სიტყვა.

მაგრამ ასეთი განსაზღვრა საზოგადოებისა, როგორც ინდივიდუალურ ძალთა შეერთებისა, ასეთი ზოგადი ცნება სოციალობისა, დამყარებული დღეს სახეთა შენახვის კანონზედ, წინად ეპიკურმა, ლუკრეციუსმა, სპინოზამა და სხვებმაც კარ-

გად იცოდნენ. მაგალითად სპინოზამ აღწერა ყოველივე ესე თავის სახელმწიფოსა და ზნეობის სწავლა-მოდღვრებაში. მან განავითარა ეს თემა თავის „პოლიტიკო-თეოლოგიურ ტრაქტატში“ და შემდეგ „ეთიკაშიაც“ ვრცლად შეეხო მას. ხოლო ეს განსაზღვრა საზოგადოებისა არის წმინდა მექანიკური, რომელსაც არ შეუძლია მოგვცეს მთლიანი და სწორი წარმოდგენა საზოგადოებისა, – და განსაკუთრებით ადამიანთა საზოგადოებისა, რომელიც გაცილებით უფრო რთული მოვლენაა, ვიდრე ცხოველთა საზოგადოებანი და, საერთოდ, ვიდრე ყველა დანარჩენი მოვლენა, რომლის ცნობაც შეუძლია ადამიანის გონებასა.

მართალია, – საზოგადოება, და კერძოდ ადამიანთა საზოგადოება, რომელიც აქ მხოლოდ გვანტერესებს, არის ინდივიდუალურ ძალთა შეერთება საერთოდ არსებობისათვის ბრძოლისათვის და საერთო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, მაგრამ მთავარი საკითხიც ის არის, თუ რაში გამოიხატება ეს **შეერთება**, რითი დახასიათდება იგი? – თუ თვით ამ შეერთების შინაარსი არ გამოვიკვლიეთ, მაშინ საზოგადოების განსაზღვრა ბუნდოვანი და არა რაის მთქმელი იქმნება, რადგანაც ამ „შეერთების“ განსაკუთრებული წესი ხდის ადამიანთა კავშირს სოციალურ ფაქტად. შეერთება ადამიანთა შეიძლება ბევრ-გვარი იყოს, და ყოველმა შეერთებამ წინააღმდეგ სპენსერის აზრისა უნდა გამოსახოს სოციალური ფაქტი. ადვილი შესაძლებელია წარმოვიდგინოთ, რომ ადამიანები ცოტა ხნით, დროებით შეერთდნენ რომელიმე მცირე ან თუ გინდ დიდი მიზნის განსახორციელებლად, მაგრამ ამით ისინი თუმცა სრულს, ხორც-სხმულ საზოგადოებას ვერა, მაგრამ სოციალურ ფაქტს მაინც ჰქმნიან. ყოველი საზოგადოება არის შეერთება ადამიანთა ძალებისა, თუმცა, პირიქით, ყოველი შეერთება ადამიანთა ძალებისა არ არის საზოგადოება, როგორც დღეგრძელი და რთული ცოცხალი არსი. დროებითი საზოგადოება ადამიანთა ცალკე არ არსებობს, იგი ისევ რთულ საზოგადოებაშია მხოლოდ.

მაშასადამე საჭიროა გავარკვეოთ, ვნახოთ ეს ერთად-ერთი, სპეციალური წესი ადამიანთა შეერთებისა, რომელიც იქცევა სოციალურ ფაქტად, თვით პრინციპად საზოგადოებათა სიცოცხლისა.

ჩვენის ფიქრით საუკეთესო საშუალება ასეთ ძირითად ცნების აღმოსაჩენად არის თვით არსებულ საზოგადოებათა განხილვა შემდეგ ნაირად: ფაქტია, რომ არსებობენ დღეს, როგორც არსებობდნენ წარსულშიაც, სხვა და სხვა საზოგადოებანი, რომელნიც ურთი-ერთისაგან განირჩევიან კულტურითა, სივრცითა და სიდიდითა, ხანგრძლივობითა და სხვა თვითოეულ მათგანს აქვს თავისი საკუთარი ინდივიდუალობა, მაგრამ იმავე დროს იგინი ემსგავსებიან ურთიერთს, უამისოდ იგინი ყველანი ერთად ვერ მოთავსდებოდნენ საერთო ცნებაში – „**საზოგადოება**“. ჩვენც მაშასადამე უნდა ვცვალოთ იდეალურად თანდათან განვდევნოთ მსჯელობიდან საზოგადოებათა შორის განსხვავებანი, მათი ინდივიდუალური დამახასიათებელი მხარეები, და მივაკვლიოთ მათს იმ არსებითს ხასიათს, რომელიც აერთებს ყველა საზოგადოებას ერთ საყოველთაო ცნებაში – „**საზოგადოება**“. ამ განყენების საშუალებით შეგვიძლია მოვსძებნოთ იგი საერთო ცნება საზოგადოებისა. იგი შეიქმნება მაშინ ჩვენი აზროვნების განსაკუთრებული საგანი. მაშინ ჩვენ გვექმნება, როგორც ამბობს შტამლერი, ერთობა დამყარებული საზოგადოებათა ცვალებად ფორმებისათვის, – ერთობა, რომელიც ყოველთვის ერთი და იგივე, უცვლელი თვისების რჩება, როგორიც უნდა იყოს რომელიმე საზოგადოება, როგორი ევოლიუციაც უნდა ჰქონდეს მას განცდილი და საითაც არ უნდა მიისწრაფოდეს იგი.

ამ პრობლემის გადაწყვეტა ბევრმა სოციოლოგმა სცადა, მაგრამ ყველას ჩვენ აქ არ გამოვუდგებით. მივმართავთ მხოლოდ იმ სოციოლოგებს, რომელთა ცდა ჩვენ ყველაზედ უფრო ნაყოფიერადა და ჭეშმარიტების აღმომჩენად მიგვაჩნია.

ამ მხრით ჩვენ შტამლერი ერთ საუკეთესო სოციოლოგად მიგვაჩნია. მისი ცდა ამ პრობლემის გადაწყვეტისა ბრწყინ-

ვალე იყო მის თხზულებაში: „მეურნეობა და სამართალი“, აგრეთვე ბელგიელი სოციოლოგი დე-გრეფი მიგვაჩნია მეორე საუკეთესო დამხმარედ ჩვენის მიზნის მიღწევისათვის.

ჩვენ აქ შტამლერის ანალიზის მეთოდს ვერ მივსდევთ იარი მიზეზის გამო. 1) იგი ძლიერ ძნელი და ნაზია; 2) მისი მოკლედ მოთხრობა ძლიერ ძნელი გასაგები იქმნება ძლიერ ბევრი მკითხველისათვის. 3) ჩვენის ფიქრით შტამლერის დასკვნამდის შეიძლება მივიდეს ადამიანი სხვა გზითაც.

ზემოდა ვსთქვით, რომ ყოველი საზოგადოება არის პირველი შეხედვით ადამიანთა ძალების შეერთება მათ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. ამ მიზნითაც მოქმედებენ ადამიანები შეერთებული ძალებით. ვნახოთ ეხლა, სად იმალება სოციალურის ცნების შემადგენელი გული, – „მოთხოვნილებაში“, „მოქმედებაში“ „მიზან-შეწონილებაში“ თუ „ძალთა შეერთებაში“.

ცხადია, რომ წინააღმდეგი ცნება საზოგადოებისა არის ცალკე ადამიანი, სხვასთან შეუერთებელი. მოთხოვნილება კი შეიძლება რომ ჰქონდეს სხვასთან შეუერთებელ ადამიანს ისევე, როგორც შეერთებულს, საზოგადოებაში მყოფ ადამიანს. მაშასადამე ცნება „მოთხოვნილება“ არ არის ელემენტი, „სოციალურის ცნების“ შემადგენელი. შემდეგ, – ცალკე ადამიანს შეუძლია იმოქმედოს თავის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად ისევე (რასაკვირველია არა ისეთივე ენერგიით), როგორც საზოგადოებაში მყოფ ადამიანს, მაშასადამე ვერც ადამიანის მოქმედება გამოჰხატავს სოციალობას. აგრეთვე მიზან-შეწონილება შეუძლია ჰქონდეს ცალკე ადამიანს თავის მოქმედებაში ისევე, როგორც შეერთებულს სხვა ადამიანებთან და მაშასადამე ვერც იგი გამოჰხატავს სოციალობას.

ამგვარად ზემოხსენებული სამი ცნება საერთოა ცალკე ადამიანთა და შეერთებულ ადამიანთა ცხოვრების დახასიათებისათვის, და ისინი უნდა გამორიცხულ იყვნენ „სოციალობის ცნების“ კვლევის დროს. გვრჩება მაშასადამე ერთი

ცნება, – ცნება ადამიანთ შეერთებისა ერთად სამოქმედოდ, საერთო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, და როგორც უკვე ვსთქვით, აქ უნდა ვეძიოთ ელემენტი „სოციალობისა“.

მაგრამ ჩვენ ზემოდა ვსთქვით, გამოსარკვევი ის არის, – ადამიანთა როგორი შეერთება ნიშნავს სოციალურ ფაქტს? როგორი შეერთებაა დამახასიათებელი საზოგადოებისა? ჩვენის ფიქრით უფრო უბრალო მეთოდით შეგვიძლია მივიდეთ შტამლერის დასკვნამდის, თუმცა, რასაკვირველია, შტამლერის მეთოდი უფრო პიოდაპირი და უფრო ღრმა არის.

ჩვენ შეგვიძლია პირდაპირ ავიღოთ წარსული და აწმყო საზოგადოებანი და მოვნახოთ მათი არსების საერთო შინაარსი, – ისეთი ცნება, რომელიც საერთო იყოს ყველა მათ ცვალებად ფორმათათვის, აგრეთვე მიუხედავად მათ შორის არსებულ ინდივიდუალურ განსხვავებათა. ეს ცნება გამოჰხატავს მას, რის მონახვაც ჩვენა გვსურს, – სოციალურ ფაქტს.

როგორიც და რომელიც არ უნდა იყოს საზოგადოება, – წარსული, აწმყო თუ მომავალი, მარტივი თუ რთული, პირველ ყოფილი თუ განვითარებული, ნეგრებისა თუ არიელები, – უეჭველ ფაქტად უნდა აღვიაროთ, რომ მათში თავს იჩენენ ისეთი მოვლენანი, რომელთაც არავითარი არსებითი მსგავსება არა აქვსო არც ერთ სხვა ბუნების მოვლენასთან. ყოვლად შეუძლებელია ადამიანმა დაამტკიცოს, რომ საზოგადოების წიაღში წარმოშობილი მოვლენა უბრალო შემთხვევა იყოს სხვა რომელიმე მოვლენისა, ან მისი პირდაპირი ერთ-თვისებინი განგრძობა, თუმცა, რასაკვირველია, სოციალური მოვლენანი პირდაპირ შეკავშირებულნი არიან იმ მოვლენებთან, რომელთა შემდეგ იბადება სოციალური მოვლენა, – ბიოლოგიურ და ფსიხიურ მოვლენებთან. მაგრამ ეს ორგანიული და ბუნებრივი კავშირი მათი სრულიადაც არ ნიშნავს მათს ერთსა-და-იგივეობას; როგორც ფსიხიურ მოვლენას ვერ დაიყვან ფიზიოლოგიურ და მექანიკურ მოვლენაზედ, ისე სოციალურ მოვლენას ვერ დაიყვან ფსიხიურსა და ბიოლოგიურზედ. –

ეს არის უკანასკნელი სიტყვა, როგორც კერძოდ სოციოლოგიისა და ფსიხოლოგიის მეცნიერებათა, ისე თანამედროვე ფილოსოფიისა. ფაქტია აგრეთვე ამ განსაკუთრებულ მოვლენათა, – ესე იგი სოციალურ ორ მოვლენათა არსებობა ყველა საზოგადოებაში; ეს არის უექველი სინამდვილე, რასაც ამოწმებს მთელი ისტორია წარსულ და აწმყო საზოგადოებათა, – ისტორია, შესწავლილი და გამოკვლეული სრულიად სხვა და სხვა აზრთა და იდეალთა მქონე მწერალთაგან. გარეშე ამ მოვლენათა არა არის რა სოციალური, ამ მოვლენათაგან ვიცით არსებობა საზოგადოებისა, და მათი ანალიზისა, მათთვის ერთ, საყოველთაო მნიშვნელოვან ცნების მონახვის საშუალებით შეგვიძლია დავახასიათოთ მხოლოდ **საზოგადოება**, – თვით არსება საზოგადოებისა.

ამ წიგნის მიზანი არ არის დამტკიცება ამა თუ იმ სოციოლოგიური თეორიის სიმართლისა, არც ერთი თეორიის მეორის წინაშე უპირატესობა გვაინტერესებს, როგორც წმინდა სოციოლოგიური საკითხი, – როგორც წმინდა თეორია; ჩვენ გათვალისწინებული გვაქვს სხვა და სხვა სოციოლოგიური თეორიები და, რასაკვირველია, რამდენადაც ერთი თეორია ჩვენ მეორეზედ უფრო ჭეშმარიტად ან ნათლად მიგვაჩნია, იმდენად ვხელმძღვანელობთ ამ თეორიით ერისა და კაცობრიობის ცნებათა გასარკვევად. ამიტომაც ვხელმძღვანელობთ ჩვენ დე-გრეფისა და შტამლერის თეორიებით, რომლებიც „სოციალურის“ ცნებას არკვევენ, რომ შემდეგ მითი ვისარგებლოთ ზემოხსენებულ ცნებათა გამოსარკვევად. ეს არის ჩვენი მთავარი მიზანი.

გ. დე-გრეფის კლასიფიკაციით არსებობენ შემდეგნი სოციალურნი მოვლენანი: 1) მოვლენანი კვებისა და მსგავსნი ეკონომიურნი მოვლენანი, 2) მოვლენანი გინეზიურნი – შთამომავლობის გაჩენისა და აღზრდის მოვლენანი. 3) მოვლენანი არტისტიულნი – ხელოვნების მოვლენანი. 4) მოვლენანი რელიგიურნი და მეცნიერულნი – სარწმუნოებისა და ცოდნის მოვ-

ლენანი. 5) მოვლენანი ზნე-ჩვეულებისა და ზნეობისა – მორალური მოვლენანი. 6) მოვლენანი იურიდიულნი – მოვლენანი სამართლის განწყობილებათა. 7) მოვლენანი პოლიტიკურნი.

ჩვენა ვხმარობთ ამ კლასსიფიკაციას, თუმცა არის სხვა კლასსიფიკაციებიც სოციალურ მოვლენათა, არის სხვა-გვარი რიგი ამ მოვლენათა აღნუსხვისა. თუ ჩვენ დე-გრეფის კლასსიფიკაციას ვხმარობთ, – ეს იმიტომ, რომ იგი, ჩვენის აზრით, სხვებზედ უფრო მეთოდიურია. ამ კლასსიფიკაციას ემხრობა შესანიშნავი სოციოლოგი რენე ვორმსიც, თუმცა მრავალი შესწორებით. უნდა შევნიშნოთ აგრეთვე, რომ ეს კლასსიფიკაცია აქ იმიტომ კი არ გვაინტერესებს, რომ იგი მართლაც აღნიშნავდეს ერთი მოვლენის მეორეს წინაშე უპირატესობას, ან თითქოს ერთი მოვლენა მართლაც უეჭველად წინ უძღოდა დროით მეორეს, არამედ იმიტომ, რომ იგი უფრო მეთოდიურად გვიჩვენებს თვით ფაქტს სოციალურ მოვლენათა არსებობისას, რომელთა გარეშე საზოგადოება არ არსებობს. არ არსებობს აგრეთვე არც ერთი ამ მოვლენათაგანი გარეშე საზოგადოებისა. ეს ფაქტი ნამდვილია, არსებული, შემოწმებული თითქმის ყველა მეცნიერისაგან, მოგზაურისაგან, ისტორიკოსისაგან და სხვა მკვლევართაგან. ყოველი კამათი იმის შესახებ, თითქოს არსებობდნენ სადმე ისეთი საზოგადოებანი, სადაც ზემოხსენებულნი მოვლენანი სრულიად არ იყვნენ, ან უბრალო გაუგებრობა და უთანხმოება იყო ხოლმე მოკამათეთა შორის რომელიმე ცნების შესახებ, – მაგალითად „რელიგიისა“ ან „ზნეობის“ ცნებათა შესახებ, – ან და ბოლოს აღმოჩნდებოდა ხოლმე, რომ მიზეზი რომელიმე მოვლენის არ-არსებობისა ამა თუ იმ საზოგადოებაში დამკვირვებელისა ან მოგზაურის დაუკვირვებლობა იყო და სხვა არაფერი; მალე აღმოჩნდებოდა ხოლმე, რომ თუ განვითარებული სახისა არა, შთანაჩენების სახით მაინც არსებობდა ყველა ზემოდ-ჩამოთვლილი სოციალური მოვლენა

ყველა არსებულ საზოგადოებაში, რაც თუ გინდ ველური ყოფილიყოს რომელიმე საზოგადოება.

მაგრამ მკითხველი შეიძლება დაგვეკითხოს: როგორ შეიძლება საერთოდ „სოციალურის“ ცნების მონახვა და გარკვევა იმავე „სოციალურ“ მოვლენათა განხილვით? ეს ხომ ერთი უცნობი ცნების გარკვევაა იმავე უცნობი ცნებითა, რომლის გარკვევაც უნდა იყოს სწორედ ჩვენი მიზანი? ამაზედ ჩვენ შეგვიძლია ვუპასუხოთ, რომ მრავალმა ხანმა განვლო, სანამ ენერგიის დაახლოვებითი ცნება და განსაზღვრა შემუშავდებოდა ფიზიკაში, მაგრამ კერძო ენერგიანი იცოდნენ და მათი თვისებანი აგრეთვე შესწავლილი ჰქონდათ. მხოლოდ ამ ცალკე ენერგიათა შესწავლით აღმალდნენ საზოგადოდ ენერგიის ცნების გარკვევამდისა და განსაზღვრამდის. ერთობა ფიზიკურ ძალთა, ერთობა ენერგიისა მას შემდეგ შეიგნეს, მთელი ფილოსოფიაც შექმნეს ენერგიისა, როცა შეისწავლეს კერძო ენერგიანი: მექანიკური ენერგია, სითბო, სინათლე, ელექტრონი, ქიმიური ენერგია და სხვ., აღმოაჩინეს მათ შორის ექვივალენტური განწყობილება, – მექანიკური ექვივალენტი სითბოსი მაგალითად, – დაამტკიცეს მათ კანონთა მსგავსება, – ელექტრონისა და სინათლისა, მაგალითად, – და სხვ. და სხვ. – აგრეთვე თვით ცოცხალ ორგანიზმზედ მხოლოდ მაშინ იქონიეს ნამდვილი მეცნიერული და ფილოსოფიური საზოგადო წარმოდგენა, როდესაც შეისწავლეს ორგანიზმების ცალკე ორგანოები და ფუნქციები, განსაკუთრებით კი როცა შეისწავლეს უჯრედი, მისი დაშოუკიდებელი სიცოცხლე და მისი როლი ორგანიზმის სიცოცხლეში, – როცა შეისწავლეს ეგრედ წოდებული ელემენტარული სიცოცხლე. შემდეგ, – არასოდეს არ იქმნებოდა აბსტრაქტული ცნება ერთისა, ერთეულისა, რომ ადამიანს მუდამ არა ჰქონოდა საქმე მთლიან საგნებთან, განსაკუთრებით მაგარ საგნებთან, რომელთა დანაწილება შეიძლება და შემდეგ შეერთება და რომელნიც ურთი-ერთისაგან სივრცეში განიყოფებიან და განირჩევიან; მაგრამ იგინი

მიუხედავად ყოველნაირ განსხვავებათა ერთმანეთს ემსგავსებიან ერთი თვისებით მაინც, – მთლიანობითა. ამ მთლიანობისაგან წარმოსდგა ცნება ერთისა, ერთეულისა, რომელიც განყენებულად იქცევა, ყველა საგანს შეეხება მიუხედავად მათ კონკრეტულ-ინდივიდუალურ განსხვავებათა. მაგარმა საგნებმა შეაქმნევინეს ადამიანის გონებას ეს ცნება. პუანკარემა სთქვა – მაგარი საგნები რომ არა ყოფილიყო – არ იქმნებოდა ჩვენი სამ-განზომილების გეომეტრიაო. ასეთივე ჭეშმარიტების თქმა შეიძლება აგრეთვე ერთეულზედაც: მაგარი საგნები რომ არ ყოფილიყო, არ იქმნებოდა ერთეული, არ იქმნებოდა ჩვენი არითმეტიკაც.

ამიტომაც ჩვენ მიერ განხილვა ზემოხსენებულ მოვლენათა საერთო „სოციალურის“ ცნების გასარკვევად სრულიადაც არ უნდა იყოს უკანონოდ ცნობილი; მოვლენანი, რომელნიც ჩვენ ჩამოვთვალეთ, მიუხედავად მათი მეთოდური თუ არა მეთოდური კლასსიფიკაციისა, მიუხედავად მათი ურთიერთის წინაშე უპირატესობისა და ნაკლებ-მნიშვნელოვანებისა, ნამდვილად არსებობენ. იგინი სხვა და სხვანი არიან და იმავე დროს აქვსთ ერთი მსგავსება – ისინი სოციალურნი მოვლენანი არიან, **რადგანაც არც ერთი მათგანი არ მოიპოვება საზოგადოების გარეშე და თვით საზოგადოება შეუძლებელია მათ გარეშე.** თვითთეული ამ მოვლენათაგანი ორიგინალურია, თავისებური, მაგრამ იგინი ყველანი ერთი ძირისანი არიან, რადგანაც გარეშე ადამიანთა საერთო ცხოვრებისა მათ ბუნებაში ადგილი არა აქვსთ. მაშასადამე თვითთეულ ამ მოვლენის ანალიზით, მათ შორის განსხვავებათა, ორიგინალობათა გამოკლებითა და საერთო ძარღვის ნახვით ჩვენ შეგვიძლია დავამკვიდროთ ერთი, საერთო მნიშვნელოვანი ცნება ყველა ამ მოვლენათათვის, – ცნება „სოციალურისა“.

მივყვეთ მაშასადამე გ. დე-გრეფის კლასსიფიკაციას. თუ ყოველ საზოგადოებაში მოიპოვება ეკონომიური მოვლენა, მოვლენა კვებისა, მაშასადამე:

1. არ არის ისეთი საზოგადოება, არც ყოფილა და არც იქმნება, რომ იქ კვების მოვლენა, მოვლენა ეკონომიური არ არსებობდეს და არ დაახასიათებდეს მას. **კვების მოვლენა, ეკონომიური მოვლენა ყოველ დროსა და ყველგან, დამოუკიდებლად დროისა და სივრცისა, რასისა და კულტურისა, დამახასიათებელია საზოგადოებისა.** – აი პირველი თეზისი. ეს თეზისი უკვე თავის თავად ცხადია, იგი უეჭველი ფაქტია, როგორც არა ვსთქვით, მხოლოდ მას ანალიზი ეჭირვება.

რა არის ეს ეკონომიური მოვლენა, ანუ უკეთ ვსთქვათ მოვლენა „კვებისა“? ვხმარობთ ამ ტერმინს, რადგანაც იგი უფრო ტლანქი და მარტივია, უფრო ადვილად გასაგებია (რასაკვირველია ჩვენ აქ კვებას არ ვიხილავთ ფიზიოლოგიური მხრით, – მაშინ მისი ანალიზი სულ სხვა ხასიათისა და სირთულისა იქმნებოდა). უწინარეს ყოვლისა იგია დაკმაყოფილება ადამიანის უუსაჭიროეს მოთხოვნილებისა, – სმა-ჭამისა, ე. ი. თავის დარჩენა და გატანა; მაგრამ იმ საშუალებათა მონახვა, რომელნიც აუცილებელნი არიან ამ დაკმაყოფილების გასაადვილებლად და დასაჩქარებლად, მონახვა აგრეთვე იმ საშუალებათა, რომელნიც იცავენ ადამიანს ბუნების განმანდგურებელ ძალთაგან, აღდგენა და გადიდება ადამიანის ძალთა და ბუნების ძალთა დაპყრობა, დამონება, სასარგებლოდ გამოყენება, – ყოველივე ეს უკვე აღარ არის კვება, – იგი უფრო რთულია და შეგვიძლია იგი უფრო შესაფერი ტერმინით გამოვხატოთ, – იგი კვებასთან ერთად – ეკონომიური მოვლენაა, რადგანაც მას თადარიგი და ანგარიში ეჭირვება, რაც თუ გინდ პირველ-ყოფილნი და მდებალი ხარისხის იყვნენ ეს უკანასკნელნი.

თვითოეული, ცალკე, კერძო ადამიანის მიერ თავის დაკმაყოფილება კვებითა, ან სხვითი რითიმე, როგორც არა ვსთქვით, არ არის სოციალური მოვლენა, არც კერძოდ ეკონომიური, არამედ უბრალო სარგებლობა ადამიანის მიერ ბუნებაში მყოფ

საგნებითა, და სხვა არაფერი. საზოგადოება, უპირველესი განსაზღვრით – შეერთება ადამიანთა ძალებისა იგი ადამიანთა საერთო ცხოვრებაა, და კვება მხოლოდ მაშინ გახდება სოციალურ მოვლენად, იგი მაშინ იქცევა ნამდვილ ეკონომიურ მოვლენად, როდესაც კვებისა და სხვა მსგავს მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების საქმე აღსრულდება ადამიანთა შეერთებული ძალებითა, შეერთებული მუშაობით, – ყველგან და ყოველთვის, ყოველ საზოგადოებაში, როგორც ამას მართლაც ვამჩნევთ, ფაქტიურად ვიცით. მაგრამ კვებისა და სხვა ეკონომიურ მოქმედებათა პროცესი ძლიერ რთულია და გრძელი. იგი საჭიროებს საერთო მიმოსვლას, საერთო მუშაობას, საერთო ნამუშევრის განაწილებას, შრომის განაწილებას, და რადგანაც ასეთი მიმოსვლა, ასეთი მუშაობა და მეტადრე შრომისა და ნამუშევრის განაწილება წარმოუდგენელია შესაფერ განსაზღვრულ მიზანთა გარეშე, – მასასადამე ეკონომიური საერთო მოქმედება ადამიანისა აუცილებლად მოფიქრებული და წინდაწინვე განზომილი უნდა იყოს. იგი მიზან-შეწონილი უნდა იყოს. მიზან-შეწონილი, წინდაწინვე მოფიქრებული და განზომილი მოქმედება **მრავალ ადამიანისა** კი შეუძლებელია მიზანთა შეუთანხმებლად, მოუწყობლად. მასასადამე ყოველი ეკონომიური მოქმედება აუცილებლად მიმდინარეობს შეთანხმებულ მიზანთა მიხედვით, წინად-განზომილ და მოწყობილ გზაზედ, – **იგი მოწესრიგებულია**. ამ ფაქტს ჩვენ ვამჩნევთ ყველა საზოგადოებაში, – აწმყოში, წარსულში, და მომავალშიაც იგი მით უმეტეს აუცილებელი უნდა იყოს; ეს მოწესრიგება შეიძლება იყოს სხვა და სხვა ფორმისა და სხვა და სხვა ხასიათისა და ხარისხისა.

შემდეგ, – თუმცა მართალია, რომ იქ, სადაც არსებობს კვება შეერთებულ ადამიანთა შეერთებული ძალებით, – მოწესრიგებულია ეს უუსაჭიროესი ფუნქცია საზოგადოებისა, მაგრამ მოწესრიგება შეიძლება, მაგალითად, იყოს, წმინდა კონტრაქტიული, შეიძლება იყოს ძალ-დატანებითი, შეიძლება აგ-

რეთვე იყოს ჩვეულებისაგან, მრავლ შთამომავლობის მიერ დაწესებული და სხვ., მაგრამ იგი მაინც ყოველთვის მოწესრიგება. ერთი სიტყვით, როგორც არ უნდა იყოს წარმოშობა და ხასიათი ადამიანის ეკონომიურ მოქმედებისა, – იგი მოწესრიგებული მოქმედებაა ადამიანთა კვებისა და მსგავს მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად; მოწესრიგება ახასიათებს სოციალურ-ეკონომიურ ფუნქციის აღსრულებას ყოველ საზოგადოებაში. ჩვენ კი სწორედ ეს გვაინტერესებს, – ეს საზოგადოება, – რადგანაც გარეშე იმისა, არ არის არავითარი ეკონომიური მოვლენა; – და კვების მოვლენაც გარეშე საზოგადოებისა არ არის ეკონომიური და სოციალური, – არამედ უფრო მდაბალი მოვლენა, – როგორც არა ვსთქვით, – უბრალო სარგებლობა ადამიანის მიერ ბუნების საგანთა.

მამასადამე – ჩვენ შეგვიძლია თამამადა ვსთქვათ:

რეგულარიზაცია ან მოწესრიგება ადამიანთა მიერ სასაზრდოო საშუალებათა პოვნისა, კვებისა და სხვა მსგავს მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, შეერთებულ ადამიანთა ძალითა, – აი რა არის ეკონომიურ-სოციალური მოვლენა, – ერთი უმთავრესი დამახასიათებელ მხარეთაგანი საერთოდ საზოგადოებრივი ცხოვრებისა.

ეს არის ადამიანთა სამეურნეო ცხოვრება, რომელსაც ისეთი დიდი ადგილი უჭირავს მთელ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. იგი ისეთი მნიშვნელოვანია, რომ ბევრ სოციოლოგს იგი საფუძვლად მიაჩნია, რომელზედაც თითქოს დამყარებული იყოს მთელი საზოგადოებრივი შენობა. რამდენად მართალნი არიან ეს სოციოლოგები, – ამის განხილვა არ არის აქ ჩვენი მიზანი.

2. შეერთებული ადამიანები მრავლდებიან ისეთივე ბუნებრივი წესით, როგორც საზოგადოდ ცხოველები. მამასადამე საზოგადოების ერთ-ერთი ფუნქცია არის გენეზიური ფუნქცია, როგორც არ უნდა იყოს საზოგადოება დროისა და სივრცის მხრით.

დროებით მოწესრიგებულ ცხოვრებას შვილთა აღზრდი-სათვის ცხოველთა შორისაც ვხედავთ. განსაკუთრებით იმ ცხოველთა შორის უფრო თვალ-საჩინოა ეს მოწესრიგება, რომელთაც საზოგადოდ აქვსთ რაღაც მსგავსი სოციალური ცხოვრებისა. ადამიანთა შორის კი ეს მოწესრიგება მუდმივ მოვლენად იქცევა. ადამიანს უადვილებს გენეზიური ფუნქციის მოწესრიგებას მოწესრიგება ზემოხსენებული ფუნქციისა, – ეკონომიური ფუნქციისა, რომელიც მიზან შეწონილი და წინადაგანზომილია. ამიტომაც ვამჩნევთ ჩვენ, რომ ყოველი ოჯახი ეკონომიურად არის მოწესრიგებული, იგი ეკონომიური ორგანიზაციაა ყველგან, ყოველ საზოგადოებაში, თუ კი რასაკვირველია იმას მივიღებთ მხედველობაში, რომ თუმცა ოჯახს ფორმები ეცვლება დროთა ვითარებაში, მაგრამ მისი ეკონომიური ორგანიზაცია მაინც ერთგვარ ეკონომიურ ორგანიზაციად რჩება, და თუ ამ ფართო, საზოგადო აზრით გავითვალისწინებთ ოჯახს, და არა მისი ვიწრო, თანამედროვე, წარმავალი მხრით. მაგრამ ეს მოწესრიგება ოჯახისა ეხება აგრეთვე მშთამომავლობის გამგრძობთა შორის განწყობილებას ერთი მხრით, და მშთამომავლობასა და მშობელთა განწყობილებას მეორე მხრით. მთელი კრებული ამ განწყობილებათა წარმოადგენს ოჯახის სოციალურ ორგანიზაციას, როგორც არა ვსთქვით, კერძო ფორმა და შინაარსი ოჯახისა შეიძლება შეიცვალოს, მაგრამ ეს ზემოდ-განმარტებული მისი თვისება იგივე, უცვლელი რჩება ოჯახის ცვალებად ფორმებში, დროისა და სივრცის, რასათა და კულტურათა მიუხედავად.

ამგვარად ყოველი საზოგადოების გენეზიურ მოვლენას სოციალურის მხრით ახასიათებს მოწესრიგება ცოლ-ქმრობისა, მშობელთა და მშთამომავლობის ერთ-ერთ შორის განწყობილებათა.

ეს არის ოჯახის წმინდა სოციალური მხარე. ეს მოწესრიგება არის დამახასიათებელი საზოგადოების გენეზიური ფუნქციისა, სოციალურის მხრით.

3. ჰკუაზედ ახლოა ის ჰიპოტეზა, რომ გენეზისი ხელოვნებისა იმყოფება საერთო. ცხ-ვრებაში. საერთო თამაშობა და გართობა, ხმის ამოდება და ყვირილი, საიდანაც ბოლოს სიმღერა იბადება, სხვა და სხვა საგნებით ხმაურობის გამოწვევა, რაიცა ბოლოს ჰბადებს უბრალო საკრავთა და სხვა სამუსიკო რთულ ინსტრუმენტთა, – მოდმივი ვარჯიშობისა და წაბაძვის კანონის ძალით მუდმივ მოვლენად ხდბიან საზოგადოებაში და წარმოდგენენ ადამიანის სოციალურ ცხოვრების ერთ დიდ მნიშვნელოვან მხარეს. ცნობილია აგრეთვე, რომ სქესობრივი სიყვარული და მუშაობის შემდეგ გადარჩენილი თავისუფალი დრო, ან თვით მუშაობის რითმი ხელს უწყობს ზემოხსენებულ მოვლენათა განვითარებას, – ხელს უწყობს საზოგადოდ ადამიანის სულის-კვეთების გამოხატვას მრავალ-ფეროვანი გზითა სხვა ადამიანებთან კავშირში. გარეშე ამ კავშირისა წარმოდგენელია რომელიმე ზემოხსენებული მოვლენა. და რადგანაც ამის წინამორბედი ფუნქციები საზოგადოებაში უკვე მოწესრიგებულია, – შეიძლება, ერთის მხრით, როგორც დამატება უკვე მოწესრიგებულ ეკონომიურ და გენეზიურ ფუნქციათა, – ხელოვნების ფუნქციაც მით უმეტეს მოწესრიგებული უნდა იყოს, ვინაიდან თვითეული ზემოხსენებული ფუნქციის აღსრულებისათვის, – თამაშობისათვის, დაკვრისათვის და სხვ. – აუცილებელია ადამიანთა შორის თანხმობა, აკკორდი, საერთო დაფასებაჲ კი ხელოვნების აღსრულებისა. და მართლაც, როგორიც უნდა იყოს წარმომომა ხელოვნებისა, ანუ მისი ღრმა ფილოსოფია, ასეთ მოვლენასა ვხედავთ ყველა საზოგადოებაში. პირველ-ყოფილ საზოგადოებაში, ცნობილია, რომ ხელოვნების უმრავლესს დარგს პირდაპირ საზოგადოებრივი ხასიათი აქვს აღსრულების მხრითაც კი. ხშირად მთელი თეში იღებს მონაწილეობას რომელიმე სიმღერისა ან ცეკვის აღსრულებაში. მუშაობის დროს საერთო სიმღერა ჩვეულებრივი მოვლენაა სოფლის მეურნეობაში თვით განვითარებულ საზოგადოებაშიაც კი, სადაც ხელოვნება თითქოს უფრო ინდივიდუ-

ალურ შემოქმედების ნაყოფია, თუმცა კი რასაკვირველია კოლექტიური მხარე არ ეკარგება არასოდეს, შეუძლებელია მისი აღსრულება, სხვანაირად გამოჩენა თუ არა სოციალურად, აგრეთვე მისი დაფასება ყოველთვის სოციალურია. არსებობს მოწესრიგებული თეატრი, მოწესრიგებული ხმათ-ამოღება და დაწერა, მოწესრიგებული ქანდაკება ფორმათა. ყოველივე ეს უნდა ეთანხმებოდეს აგრეთვე ამა თუ იმ ისტორიულ ეპოქაში შემუშავებულ გემოვნებას, ან საზოგადოების მისწრაფებას ახალი შემოქმედებისადმი. საზოგადოება აფასებს ხელოვნურ ნაწარმოებს, მას აქვს განსაზღვრული შინაგანი კრიტერიუმი ამ დაფასებისა. რასაკვირველია, გემოვნებაც, მოწესრიგების ფორმებიც, ე. ი. წესები ხელოვნებისა – იცვლება, მაგრამ მათ ადგილს დაფასების სხვა კრიტერიუმი და შემოქმედების სხვა წესები იჭერენ. თვით-ნებობა, „რაც მინდა მას გავაკეთებ“, მე „მომწონს“, „ასე მსურს“ – ასეთი რამეები ნამდვილად არასოდეს არ არსებობს საზოგადოებაში, და თუ ვისმეს ჰგონია, რომ იგი სრულიად თავისუფალია, თვით-ნება ან შემოქმედებაში ან დაფასებაში – შემცდარია, იგი მისი ილლიუზიაა მხოლოდ, და სხვა არაფერი. მას შეუძლია შესცვალოს წესი შემოქმედებისა, მოდა, გემოვნება, – მაგრამ თვითონაც ვერ ამჩნევს, რომ იგი ახალი კანონმდებელია, რომ მან ახალი წესები და გემოვნება შექმნა – ძველის მაგივრად. რაკი ინდივიდუალური შემოქმედება მოდად და წაბადვის საგნად შეიქმნა, – მორჩა, – იგი უკვე სოციალურად გახდა მყისვე. და თუ არც ერთი წამბადველი არ გამოუჩნდა ინდივიდუალურ შემოქმედებას, მისი მნიშვნელობაც არ არსებობს. რამდენია ასეთი მაგალითი ხელოვნებისა და განსაკუთრებით გამოგონებათა ისტორიაში. – თვით დეკადენტობაც ვერ ასცდა ამ საერთო მოვლენას. ისე როგორც უწესოების წარმოდგენით ჩვენ ამ უწესოების მაგივრად ახალ, სხვანაირ წესიერებას ვქმნით ხოლმე ჩვენს გონებაში, ისე როგორც არ-არსებობის მაგივრად ჩვენ ახალ, თავისებურ „არსებობას“ წარ-

მოვიდგენთ ხოლმე და გვგონია რომ არ-არსებობა წარმოვიდგინეთ, – სწორედ ისევე ვერ ავცილდებით ვერასოდეს ხელოვნებაშიაც იმ წესებსა და იმ საერთო დაფასებას, რომელნიც აუცილებელნი არიან საზოგადოებაში თვით ხელიოვნების არსებობისათვის.

ამგვარად ხელოვნებაც, რომელიც ეხება ადამიანის ესთეტიკას, გემოვნებასა, ვნებათა, – არის ზემოხსენებული აზრით მოწესრიგება შეერთებულ ადამიანთა ესთეტიკისა, გემოვნებისა, ვნებისა და სხვა უმაღლეს სულიერ მისწრაფებათა გამოჩენისა.

4. რასაკვირველია ძირი სარწმუნოებისა თვით ადამიანის ინდივიდუალურ პსიხიკაშია. მაგრამ მისი სოციალური გამოჩენა არ არსებობს და არ შეიძლება გარეშე ადამიანთა საერთო ცხოვრებისა; ამას გარდა, როგორც შენიშნავს ამერიკელი სოციოლოგი ბალდვინი, – დღეს შეუძლებელიც არის ინდივიდუალურ ადამიანის განხილვა, როგორც სოციალურ ერთეულისა, – იგი უფრო სოციალური ნაყოფია. – გარეშე საერთო რწმენათა და სურვილთა, ფიქრთა, საერთო მოქმედებათა და მისწრაფებათა, სარწმუნოება, როგორც სოციალური მოვლენა არ იბადება, ამიტომაც პირველ-ყოფილ საზოგადოებაშიაც კი – საერთო კულტი, ლოცვა, ცერემონია, მითი, მსოფლმხედველობა, კოსმოგონია, შეგნება ბუნების ძალთა, შიში, იმედი და მისწრაფება მომავალი ბედნიერებისაკენ, აგრეთვე ის დაწესებულებანი, რომელნიც სოციალურად გამოჰხატავენ ყოველივე ზემოხსენებულსა, – პირდაპირ ახასიათებენ რელიგიას; სარწმუნოება და მისი შესაფერი დაწესებულებანი საზოგადოებაში კოლექტიურნი არიან, და ამ მხრით რელიგია სოციალურ მოვლენად ხდება. რომ რელიგიას წაართვათ ეს სოციალური მხარე, იგი აღარაფერს აღარ უდრის, – იგი მაშინ უბრალო ინდივიდუალურ რწმენად და აზრად იქცევა და რელიგია რელიგია აღარ არის. მაგრამ თვითოეულ ინდივიდუალურ აზრში, გენიოსურიც რომ იყოს იგი, რამდენია სხვისი ნააზ-

რი, ანუ სხვათა ნააზრი? – ყოველ შემთხვევაში მეტი, ვიდრე პიროვნული, ორიგინალური. და გარდა იმისა, რომ ყველა წინამორბედი მოწესრიგებული მოვლენა ადამიანის ცხოვრებისა დიდ როლს თამაშობდა თვით რელიგიის მოწესრიგებულ მოვლენად გარდაქმნაში, გარდა იმისა აგრეთვე, რომ თვით სარწმუნოების შესაფერი დაწესებულებანი მოწესრიგებულ არიან ყველგან, – უბრალო ფაქტია, რომ „მოუწესრიგებელ“ რელიგიას ვერსად ვერა ნახავს ადამიანი, – ვერც წარსულსა და ვერც აწმყო საზოგადოებაში, ვერც კულტურულში და ვერც უკულტუროში. ამასთანავე ჩვეულება, ეს მოწესრიგებული ზნე, თავის დაღს აკრავს რელიგიურ გრძნობათა გამოჩენას და განამტკიცებს მისს სოციალურ ხასიათს. ასეთივე გავლენა აქვს და სხვა ყველა სოციალურად მოწესრიგებულ მოქმედებასა და სხვა ყველა სოციალურად მოწესრიგებულ მოქმედებას ადამიანთა საზოგადოებაში.

მეცნიერებას რაც შეეხება – კიდევ უფრო თვალსაჩინოა მისი მოწესრიგებული ხასიათი. უპირველეს ყოვლისა იგი უმაღლესი მოწესრიგებაა ჩვენი ცოდნისა გონების მიერ. იგი სუმაა ბუნების კანონთა, იგი ცდაა საყოველთაო ჭეშმარიტებათა შექმნისა, იგი ძებნაა ჰარმონიისა და აუცილებელ და მუდმივ განწყობილებათა ცალკე და განკერძოებულ მოვლენათა შორის, ძებნა საზოგადო ფორმულათა. ესევე ითქმის რელიგიურ და ფილოსოფიურ სისტემებზედ, რომლებიც სცდილობენ ნახონ უზენაესი წესიერება ბუნებაში და ადამიანის სულში, ნახონ ბუნებასა და ადამიანთა შორის ჰარმონია; იქ ერთობ მოვლენანი ბუნებისა და ადამიანის სულისა განხილულ არიან ერთი რომელიმე უმაღლესი ჰიპოტეზის თვალთსაზრისით, რომელმაც უმაღლესივე წესიერება უნდა შეიტანოს მთელს მსოფლიოში ჩვენი შეგნებისა და გონებისათვის. და ეს „კანონები“, ეს „ჰარმონია“, ეს ერთობა ადამიანისა და უზენაესისა ერთგვარი „სოციალური“ კავშირია, დამკვიდრებული ჩვენ მიერ ბუნების ელემენტთა შორის და ჩვენსა

და ბუნებას შორისაც. თვით სიტყვა რელიგია, „religio“ კავშირს ნიშნავს კაცსა და უზენაესს შორის, დედა-მიწასა და ცას შორის. ამასთანავე ცალკე ადამიანს, რასაკვირველია არ ძალუძს და არც წარმოსადგენია მისთვის ყოველივე ზემოხსენებული სხვა ადამიანთა დაუხმარებლად.

მეცნიერული ჭეშმარიტებანი საყოველთაოანი არიან, – ერთნი და იგივენი ყველა ადამიანისათვის, – არა იმ მხრით, რომ მათ წუნი და შეცდომა ვერავინ უნახოს, – არამედ როგორც ნაყოფნი ყველასათვის საერთო ლოდიკისა და გონების ხასიათისა. ჩვენი ლოდიკა ხანგრძლივ კოლლექტიურ ცდისაგან არის შემუშავებული, ჩვენი ცდა, რომელიც მემკვიდრეობით არის გარდმოცემული ჩვენდამი დროთა ვითარებაში, სოციალურად, კოლლექტიურად ხდებოდა, და მეცნიერებაც, რომელიც მისი ნამოქმედარია, ამ მხრით არის სოციალური მოვლენა, და როგორც ასეთი, თვით არის ერთგვარი მოწესრიგებული რამ, გარდა იმისა რომ იგი ჩვენი გონების ცდაა, როგორც არა ვსთქვით, მთელ მსოფლიოში წესრიგის შეტანისა. – მეორე მხრით, – გარდაცემა და გავრცელება მეცნიერებისა, რომელიც შეუძლებელი იქმნებოდა, რომ არ არსებობდეს ერთი სოციალური წესი გაგებისა და გამოთქმისა, – ენა, – აგრეთვე რომ თვით ხასიათი მეცნიერებისა შესაგნებელი არ იყოს საერთოდ ყველა საზოგადოების წევრისათვის, როგორც მათი გონების საერთო მუშაობის შედეგისა, – სოციალურად, მოწესრიგებულად უნდა ხდებოდეს და ხდება კიდეც ყველგან. სკოლები და სხვა სამეცნიერო და სასწავლო დაწესებულებანი საზოგადოებაში ამას ნათლად ჰმოწმოვენ. ჰმოწმობს ერთი რომელიმე კონკრეტული ენა, რომლითაც ისწავლების მეცნიერება.

მაშასადამე სარწმუნოება და მეცნიერებაც სოციალური მოვლენანი არიან, მოწესრიგებანი ადამიანის ცოდნისა, რწმენათა და მსოფლიო შეხედულებათა; აგრეთვე მათი გამოჩენა, გარდაცემა და გავრცელება ხდება მოწესრიგებული გზით, შესაფერ დაწესებულებათა საშუალებით, რო-

მელნიც შესაფერ ფუნქციებს ასრულებენ ყოველ საზოგადოებაში.

5. ზნეობა, მორალი არა არს გარეშე საზოგადოებისა, გარეშე ადამიანთა საერთო ცხოვრებისა. თვით ცნება ზნეობისა უჩვენებს ადამიანთა კავშირსა. ზნეობა, როგორც თვით სიტყვა გვიჩვენებს, წარმომდგარია ადამიანთა ზნე-ჩვეულები-საგან. ეს ზნე-ჩვეულება კი შეუძლებელია გარეშე ადამიანთა კავშირისა; სოციალური მხრით იგი მხოლოდ ადამიანთა ურთი-ერთ განწყობილებაში გამოიხატება და გამოჩნდება.

ხანგრძლივ კოლექტიურ ცხოვრების ცდათა მემკვიდრეობითი გარდმოცემით მუშავდებიან საზოგადოებაში ცნებანი კეთილისა და ბოროტისა, სარგებლისა და ვნებისა, სინიდი-სისა და უსინიდილობისა და სხვ. ამ ცნებათა მიხედვით ფასდება ადამიანთა ყველა მოქმედება. რელიგია, როგორც თვით განიცდის ამ ცნებათა გავლენას, ისე თვით ანიჭებს თავისს უზენაესს სანქციას ყოველ ზნეობრივ ნორმას განსაზღვრულ საზოგადოებაში. ამ უკანასკნელში მუშავდება ამგვარად თანდათან მთელი კოდექსი საურთიერთო განწყობილებათა გამოხატველ ნორმათა, ურთიერთისადმი ყოფა-ქცევის წესთა, – და ვაი იმ პიროვნებას, ვინც წინა-აღუდგება ასეთს დადგენილ „ზნეობას“. იგი ყოველთვის მოწამედ ხდება, ან როგორც უბრალო დამნაშავე, ან და როგორც ახალი „სჯულის“ მქადაგებელი. და აკი ყოველთვის და ყველგან ყოველი ახალი წინასწარმეტყველი, ახალი რჯულის შემქმნელი, იმავე დროს ახალი ზნეობის მქადაგებელი არ იყო?

ამასთანავე ბევრი მათგანი სწორედ თავის სოციალურ სფეროში ხდებოდა ხოლმე მოწამედ, მსხვერპლად ეწირებოდა ახალ მოძღვრებასა. მხოლოდ შემდეგ ვრცელდებოდა ახალი ზნეობრივი მოძღვრება უცხო ქვეყნებში. ამ ხშირი მოვლენის მიხედვით ამბობენ ხოლმე ეხლაც – შინაურ მღვდელს შენდობა არა აქვსო.

ვერავითარი მისწრაფება ზნეობრივი იდეალისადმი ვერ

გასცილდება ადამიანთა კავშირსა, ურთი-ერთისადმი ყოფა-ქცევას, მის მოწესრიგებას. ეს იდეალი შეიძლება უმაღლესად განიწმინდოს აწმყოში და წარსულში არსებულ საზოგადოებათა კონკრეტულ ზნეობრივ შინაარსისაგან, ისიც არა სავსებით, არამედ ნაწილად, მაგრამ მას მაინც შერჩება თავისი უმაღლესი, საერთო ხასიათი, – ის, რომ იგი მოწესრიგებაა ადამიანთა საერთო ცხოვრებაში ურთი-ერთისადმი ყოფა-ქცევისა.

თვით პიროვნული, თავისი თავისადმი ყოფა-ქცევაც ადამიანისა ყოვლად შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ გარეშე ადამიანთა საერთო ცხოვრებისა, თუმცა პირველი შეხედვით ეს თითქოს შესაძლებელიც არის, რადგანაც ფაქტია, რომ ეს პიროვნული ზნეობა არსებობს. ეს იმიტომ, რომ თავის თავისადმი ყოფა ქცევა მაშინ ხდება საერთო, ზნეობრივ მოვლენად, როდესაც ინდივიდს აქვს გარკვეული შეგნება თავისი ინდივიდუალობისა, თავისი განსხვავებისა და მსგავსებისა სხვა ინდივიდებთან, თავისი მოვალეობისა თავის ახლო მეგობრებისა და ნათესავებისა, ან დაწესებულების წინაშე, ვინაიდან მას მხოლოდ ამ შედარებითი ანალიზით შეუძლია ნათლად წარმოვიდგინოს თავისი ვალდებულება-მოსილი ზნეობრივი „მე“ და დააყენოს იგი განსაზღვრულ დამოკიდებულებაში სხვა „მე“-ებთან. ეს კი იგულისხმებს უკვე მოწესრიგებულ ცხოვრებას, საზოგადოებას, რომელშიაც ადამიანები განსაზღვრულ წესებს ემორჩილებიან. ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწილი ამ წესთა კი არის თვით საერთო ზნეობრივი წესები, რომელიც აწესრიგებს უზენაესად ადამიანთა საერთო ცხოვრებას.

„უწესო ყოფა ქცევა“ მთელი საზოგადოებისა ყოვლად შეუძლებელია, ან პირადად თავის თავისადმი ყველას და თვითოეულის ცალ ცალკე „უზნეო ყოფა ქცევა“, ან ასეთივე „უზნეო ყოფა-ქცევა“ ურთი-ერთისადმი. ეს რომ შესაძლებელი იყოს, მაშინ მთელი ზნეობრივი კოდექსებიც აღარ იქმნებოდა, აღარც ბრძოლა იქმნებოდა ძველსა და ახალ მორალურ ღირებულებათა შორის, აღარც ცალკე პიროვნე-

ბათა ზნეობა და თვით მათი არსებობა იქმნებოდა შესაძლებელი, არამედ საყოველთაო სიგიჟე და თვითმკვლელობა, თვით საზოგადოების მოსპობა იქმნებოდა აუცილებელი.

მაშასადამე ადამიანთა ყოფა-ქცევა საზოგადოებაში მოწესრიგებული რამ არის, და ამიტომაც აგრეთვე თამამად შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ **ზნეობა არის მოწესრიგება ადამიანთა ყოფა-ქცევისა, ურთი-ერთისადმი და პიროვნულისა, ადამიანთა შორის. მისი მოძრაობაც – მუდმივი ძებნაა ახალ ღირებულებათა, რომელთა დამკვიდრებაც მორალურ ნორმებად აგრეთვე წარმოუდგენელია გარეშე ადამიანთა საერთო, მოწესრიგებულ ცხოვრებისა.**

6. არ არსებობს არც ერთი სოციალური კავშირი ადამიანთა, სადაც არ იყოს იმავე დროს სამართალი, – ან როგორც ნამდვილი, იურიდიულ-ძალდატანებითი ნორმები, ან როგორც წმინდა ძალ-მომრეობა, ან როგორც კონვენციონალური – პირობითი ნორმები, ან და ყველა ამ ელემენტთა არეგ-დარევა.

ყველა ეს ნორმა რომ ავიღოთ, – იგინი წარმოადგენენ შტამლერის სიტყვით ფორმას ადამიანთა საერთო ცხოვრების მოწესრიგებისას, მატერია კი მათი მოწესრიგებისა არის თვით სოციალური თანამშრომლობა, თვით სოციალური მეურნეობა ჩვენის აზრით კი სოციალური ცხოვრება მარტო სამართალი და მეურნეობა არ არის, – არამედ, როგორც ვსთქვით, შვიდი უმთავრესი მოვლენა, რომელიც ზევით ჩამოვთვალეთ დე გრეფის კლასიფიკაციის მიხედვით. რასაკვირველია, მაშასადამე, ყოველი განწყობილება ადამიანთა შორის არა წესრიგდება სამართლის ნორმებით, მაგრამ სოციალური ცხოვრების იმდენი მხარისათვის ჩაუვლია თავისი კლანჭები სამართალსა, რომ ყოვლად შეუძლებელია საზოგადოებისაგან ბევრი რამ დარჩეს, მას რომ ეს სამართალი გამოვაკლოთ. ამით ჩვენ საზოგადოებას, ბევრი მეცნიერის აზრით, თვით სოციალურ ძარღვს მოვუკლავდით. – პრ. პეტრაჟიცკის აზრით საზო-

გადოებაში არასოდეს არა კმარა წმინდა ზნეობრივი, ანუ როგორც ის ამბობს იმპერატიულ-ეთიური ნორმები, არამედ მათი აუცილებელი დამატება უნდა იყოს იმპერატიულ-ატტრიბუტივული, ე. ი. მბრძანებლობით-კუთვნილებითი ნორმები, რაიცა შეადგენს სამართლის არსებას. – შტამლერის აზრით აგრეთვე თვით ძალ დატანებითი სამართალი ისეთი რამ არის, რომლის ნორმებისაგან ვერასოდეს ვერ განთავისუფლდება ადამიანი, რომლის ადგილს თავის დღეში ვერ დაიჭერს კონვენციონალური, ანუ მორიგებითი ნორმები, არამედ სწორედ ეს ძალ-დატანებითი სამართალი არის ერთად-ერთი საშუალება, რომ კაცთა საზოგადოების ყველა წევრი **გამოუკლისად** შედიოდეს სოციალურ მოწესრიგების სფეროში, რომ სოციალური კანონ-განზომილება არსებობდეს და კანონ-განზომილად ვითარდებოდეს სოციალური ცხოვრება.

როგორც არა ვსთქვით, არსებობს სამი კატეგორია სამართლის ბრძანებათა, რომელნიც იმორჩილებენ ადამიანს სამართლის განწყობილებათა სფეროში: ნორმები კონვენციონალური ანუ პირობითი, წმინდა იურიდიული ნორმები, რომლებსაც აქვს აგრეთვე ძალ-დატანებითი ხასიათი, და წმინდა ძალ-მომრეობა, განვსაზღვროთ ეს სამი კატეგორია. მივსდით შტამლერს, – იგი საუკეთესო ავტორია, რომელმაც ნიჭიერად, მკაფიოდ და ნათლად შეასრულა ეს ანალიზი. მისი ანალიზის შედეგი არის განსაზღვრა ამ სამი სამართლის ბრძანებისა. კონვენციონალური სამართალი არის ისეთ წესთა კრებული, რომელნიც თავიანთ მნიშვნელობას ამყარებენ თვით დამორჩილებულ პირთა თანხმობაზედა და მორიგებაზედ. წმინდა სამართლის ნორმები არის ისეთი ნორმები, რომელსაც აქვს ხასიათი ძალ-დატანებითი მოწესრიგებისა ადამიანთა საერთო ცხოვრებაში, მნიშვნელობა და თვით აზრი ამ ნორმებისა არის მათი დაურღვეველობა. ყველანი შეკრულ-შეხოჭვილნი არიან – ხელმწიფიდან დაწყებული უბრალო ადამიანამდე. წმინდა სამართალი თვით იკვლევს, ვინ უნდა იყოს მისი ბრძანების

აღმასრულებელი და როგორ წესებს უნდა დაემორჩილოს იგი, მაშინ როდესაც სამართალი კონვენციონალური თვით შე-
თანხმებულ პირთა ნებაზედა და თანხმობაზედ ემყარება; – ეს
პირნი თვით იწერენ თავიანთთვის წესებს, რომელსაც უნდა
დაემორჩილონ. შტამლერის აზრით – ეს ძალ-დატანებითი სა-
მართალი არის ერთად-ერთი დამამკვიდრებელი სოციალური
კანონ განზომილებისა. რადგანაც მარტო იგი აწესრიგებს
მთელი საზოგადოების, აუარებელ სხვა და სხვა პირთა საერ-
თო ცხოვრებას, მაშინ როდესაც კონვენციონალური სამარ-
თალი მხოლოდ განსაზღვრულ პიროვნებათა, განსაზღვრულ
ჯგუფთა საერთო ცხოვრებას მოაწესრიგებს და მაშასადამე მთე-
ლი საზოგადოების, საერთოდ საზოგადოების კანონ-განზომი-
ლება მორიგებით შეუძლებელიაო. რამდენად მართალია ეს მისი
აზრი, ჩვენ აქ არ გვაინტერესებს. – ძალ-მომრეობა კი მითი გა-
ნირჩევა ძალ-დატანებით სამართლისაგან, რომ უმაღლესი ძალა
– დესპოტიზმა, ან თვით-მპყრობელისა ყოველ სამართალზედ მა-
ღლა სდგას, იგი არ არის შებოჭვილი სამართლის ნორმებით,
თუმცა იქაც ყოვლად შეუძლებელია წმინდა, იდეალური ძალ-
მომრეობა: ყოველ დესპოტიაში და აბსოლიუტურ მონარქია-
ში მაინც მოიპოვება მცირე ელემენტი სამართლისა, რომელ-
საც ყველა ემორჩილება, რომლითაც ყველაა შეკრული, –
თვით მონარქიცა. – მატერია სამართლის მოწესრიგებისა, –
წმინდა სამართალი იქნება იგი, კონვენციონალური თუ ძალ-
მომრეობითი, – არის მრავალი მხარე სოციალური ცხოვრები-
სა, – მეურნეობა, ოჯახის ცხოვრება, არტისტიული ცხოვრება,
მეცნიერული და სხვ. შტამლერის აზრით საგანი სამართლის მო-
წესრიგებისა მარტო მეურნეობაა, მაგრამ ისიც უნდა ვიცო-
დეთ, რომ შტამლერისათვის მეურნეობა უფრო ფართო ცნე-
ბაა, – ყველა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება საერთო ძა-
ლით. წინააღმდეგი აზრის არის ვ. ზომბარტი (Совр. Капит.).
მართლაც, – მიუხედავად იმისა, რომ შტამლერი დიდ ასპა-
რეზს უტოვებს სამართლის მიერ მოსაწესრიგებელ მატერია-

სა, – არ არსებობს არსად ისეთი სამართალი, რომ მისი მოწესრიგების საგანს შეადგენდეს ყველა მხარე სოციალური მოქმედებისა **სავსებით**. ან თვით სამართალი განსაზღვრავს საგანს მოწესრიგებისას და დაუდებს მას საზღვარს ნათლად და მკაფიოდ, ან კონვენციონალური სამართალი საზღვრავს იმავე საგანთა მოწესრიგების ხასიათს ამ სამართლის შემადგენელთა თანხმობითა და ნებითა. მაგრამ ვერც ერთ შემთხვევაში სამართალი სავსებით ვერ გამოჰხატავს ყველა სოციალურ განწყობილებასა. იგი აწესრიგებს მხოლოდ მათ ერთს ნაწილსა, თუმცა მისი ძალა საზოგადოების ყველა მხარეს ეხება. არის ამიტომ მრავალი სამართალი: სამართალი სავაჭრო, – სამართალი მფლობელობისა, სამართალი საზღვაო, საფინანსო, სახელმწიფო, საერთაშორისო და სხვ. და ის დაწესებულებანი საზოგადოებაში, რომელნიც ადგენენ და საზღვრავენ ამ სამართლის ნორმებს, ან ასრულებენ მის ბრძანებასა, – არიან საზოგადოების იურიდიულნი ორგანონი, იურიდიულ ფუნქციათა აღმასრულებელნი.

ამგვარად სამართლის ნორმებს ფართოდ ემორჩილება მთელი საზოგადოება, თუმცა არა სავსებით. საზოგადოება არ არსებობს გარეშე სამართლისა, თუმცა მას აქვს ისეთი ფუნქციები, რომელთაც სამართალი არ ეხება.

წმინდა სამართლის დამახასიათებელი თვისება არის მისი დაურღვევლობა. მისი დაურღვევლობა კანონია; სანამ მას ძალა აქვს, სანამ ძველი სამართალი არ უქმდება და მის ადგილს ახალი სამართლის ნორმები არ იჭერს, სამართლის დარღვევა შეიძლებაო, ამბობს შტამლერი, მაგრამ მას არა სურს, რომ იგი დარღვეულ იყოს. იგი კვდება, მაგრამ არა ნებდება ცოცხალი არავის. და სანამ ცოცხალია, მისი მოთხოვნა ძალაშია, – მოთხოვნა, რომელიც შეადგენს მისი სიცოცხლის ძარღვს, – მოთხოვნა დაურღვევლობისა ეგევე ითქმის კონვენციონალურ ნორმებზედაც. მათაც აქვსთ თავიანთი მოთხოვნა დაურღვევლობისა, სანამ ახალი კონვენციები არ დაიჭერს

ძველის ადგილს. – ამგვარად ერთი მოწესრიგება მეორის ადგილს იჭერს ყოველთვის, როდესაც იცვლება ეს მოწესრიგება, კონკრეტული განხორციელება მოწესრიგებისა, მაგრამ თვით მოწესრიგება სამართლის მიერ მოსაწესრიგებელ სოციალურ მატერიისა – ყოველთვის რჩება და ეს სამართლის მოწესრიგება აიძულებს ადამიანს ან ადამიანთა ჯგუფთ აღასრულონ თავიანთი მოვალეობა სამართლიანობისა, – კონტრაქტისა თუ სამართლის ბრძანების სახელით, – ეს სულ ერთია, – რომელიც მათ იძვეს თავზს ნება-ყოფლობით, ან ძალით აიძულა რომელიმე ავტორიტეტმა.

ამიტომაც შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ საზოგადოდ სამართალი არის მოწესრიგება ადამიანთა ყველა ისეთ ყოფა-ქცევისა, რომელსაც მათ უნდა მისდიონ ან ნება-ყოფლობით აღიარებულ, ან ძალით დადგენილ ვალდებულებათა აღსრულებისათვის.

7. დასასრულ, პოლიტიკა არის ერთი მხრით ისეთი მოწესრიგებული ფუნქცია საზოგადოებისა, რომელიც მიმართულია მისი გარეგანი დაცვის მიზნისაკენ, და აგრეთვე სხვა მოწესრიგებულ საზოგადოებათა შორის კავშირის დასაჭერად, მეორე მხრით იგი ისეთი ფუნქციაა საზოგადოებისა, რომელიც უმაღლესად თვალ-ყურს ადევნებს მოწესრიგებულ სოციალურ თანამშრომლობასა და სცდილობს კანონ-განზომილი მიმართულება მისცეს ყველა სოციალურ მისწრაფებათა და მიზანთა.

ჩვენ აქ არ გამოვუდგებით იმის ანალიზს, თუ როგორ ასრულებს პოლიტიკა ამ საზოგადოებრივ დიდ-მნიშვნელოვან ფუნქციასა, ან თუ რა დამოკიდებულებაა მასა და სამართალს შორის, – დავკმაყოფილებით მხოლოდ მისი ხასიათის აღნიშვნით, – რომ იგიც ერთგვარი მოწესრიგებული მოქმედებაა საზოგადოებისა.

ეს არის, ეს შვიდი ძირითადი მოვლენა დამახასიათებელი საზოგადოებისა. ეს კლასიფიკაცია სოციალურ მოვლენათა

საკითხის ნათელ-საყოფელად არის ძლიერ საჭირო, თორემ რასაკვირველია სოციალური ცხოვრება ერთია, ორგანიული და მთლიანი. ასე მთლიანადაც უნდა წარმოვიდგინოთ იგი. ჩვენის მიზნისათვის კი მკაფიო წარმოდგენა საზოგადოებისა, როგორც ერთი მთელისა, კიდევ უფრო საჭიროა, ვიდრე განსაზღვრა საერთო განყენებული სოციალური ცნებისა.

აქ ჩვენი მიზანი, რასაკვირველია, არ არის გამოვიკვლიოთ წარმოშობა საზოგადოებისა, გენეზისი ამ მოვლენათა, ან განვიხილოთ მათი ევოლიუცია. ჩვენ ვამბობთ მხოლოდ, რომ ამ მოვლენათა არსებობა საზოგადოებაში – ფაქტია, რომ ეს ფაქტი ისედაც შეიძლება დახასიათდეს და განისაზღვროს, როგორც ზემოდ არის ნაჩვენები. ამ მოვლენებს, ან მათ შთანაჩენებს ყველა საზოგადოებაში ვნახულობთ, ყველგან და ყოველთვის, – როგორც წარსულში, ისე აწმყოში, როგორც პირველ-ყოფილში, ისე განვითარებულში, როგორც მუდმივში, ისე დროებითში (თუმცა «დროებითი» **მთელი** საზოგადოება არც კი არსებობს ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით), – ყველგან, სადაც არის და ყოფილა ადამიანი. მომავალშიაც არავითარი მოსაზრება არ გვაძლევს ნებას ვიფიქროთ, რომ რომელიმე ამ მოვლენამ დაჰკარგოს ზემოხსენებული თავისი არსებითი ხასიათი. შეიცვლება კონკრეტული მისი განხორციელება, მაგრამ ფორმალური მისი ვითარება უცვლელი დარჩება.

გარდა ამისა, კიდევაც რომ ზოგიერთი მოვლენა დროში გვიან გაჩენილიყო, კიდევაც რომ არსებულიყვნენ ისეთი საზოგადოებანი, რომელთაც აკლდებოდათ რამოდენიმე ზემოხსენებული მოვლენა, ამით ჩვენი საკითხი და დასკვნა არსებითად არ იცვლება, **რადგან ერთი ან ორი მოვლენა მაინც უეჭველად იყო და იქმნებოდა საზოგადოებაში, რომელიც დახასიათდებოდა „მოწესრიგებითა“.**

აგრეთვე ისტორიული ევოლიუციის სინამდვილის მხრით რომ შევხედოთ კონკრეტულ საზოგადოებათა, რასაკვირველია ზემოხსენებული მოვლენანი ერთსა და იმავე დროს არ

ჩასახულან ყველანი ერთად, ერთისა და იმავე სიცხოვლით, არამედ მათი ინდივიდუალობა მხოლოდ დროში განვითარდა, მათი ურთი-ერთისაგან დიფფერენციაციით, აგრეთვე მეტ-ნაკლებად, მეტის თუ ნაკლების ინტენსივობითა.

ზემოხსენებული კლასსიფიკაცია არა ისტორიული სინამდვილის კვლევისათვის ვიხმარეთ, არამედ როგორც მეთოდი სოციალური ცნების განსაზღვრისათვის. ეს არ უნდა დაავიწყდეს მკითხველს.

მართლაც, ზემოხსენებულ მოვლენათა მდგომარეობა ერთი და იგივე სრულიადაც არ არის ყველა საზოგადოებაში პირველ-ყოფილ, მარტივ საზოგადოებაში ბევრ მოვლენას არ განუცდია ურთი-ერთისაგან სრული დიფფერენციაცია: – მაგალითად წმინდა იურიდიულ მოვლენათ არ განუცდიათ სრული დიფფერენციაცია კონვენციონალურ სამართლის მოვლენათაგან და ასე გასინჯეთ ზნეობრივ-ჩვეულებრივ მოვლენათაგანაც. აგრეთვე ოჯახურსა, რელიგიურსა და მეცნიერულ მოვლენათ არ დაუდევს სწორი და მკაფიო საზღვარი ურთი-ერთისათვის, – მამა ბევრ საზოგადოებაში ერთსა და იმავე დროს ქურუმიც არის, „მეცნიერიც“, უზენაესი მსაჯულიცა და მეფის უფლების მქონეს მსგავსიც; – მაგრამ დღეს კი არ არსებობს არც ერთი საზოგადოება, რომ იქ უკვე არ იყვნენ ყველა ზემოხსენებულ მოვლენის შთანაჩენები, რომლისაგანაც წარმოსდგებიან და ვითარდებიან სავსებით ეს მოვლენანი. ზრდა-დამთავრებულ, რთულ საზოგადოებაში კი უკვე ნათლად და თვალ-საჩინოდ ვხედავთ ყველა ამ მთავარ სოციალურ მოვლენასა. აგრეთვე საზოგადოებრივ დაწესებულებათა ფუნქციები რთულდებიან და ვითარდებიან ცალ-ცალკე თვით მოვლენათა გართულების თანახმად, თანაც ყველა მათგანი მიისწრაფის ურთი-ერთის თანხმობისაკენ, წინააღმდეგობის მოსპობისაკენ, შესაფერ საერთო სოციალურ მიზნისა, და ჰქმნიან ერთ სოციალურ მთელს, რთულ სოციალურ ორგანიზმსა, ანუ „სუპერ-ორგანიზმსა“.

ამგვარად, ყველა ზემოხსენებული მოვლენა წარმოადგენს **მოწესრიგებას** ერთად მცხოვრებ ადამიანთა ამა თუ იმ მოქმედებისას, რომელიც მიმართულია რომელიმე მიზნისაკენ, ამა თუ იმ მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისაკენ. საზოგადოებრივი ცხოვრება სავსებით უდრის ზემოხსენებულ მოვლენათა არსებობას საზოგადოების წიაღთა შინა. მაშასადამე ჩვენ შეგვიძლია დავადგეთ შემდეგ საერთო დასკვნას:

საზოგადოებრივი ცხოვრება არის ერთად მცხოვრებ ადამიანთა მოწესრიგებული მოქმედება მათ ყველა მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, მათ საერთო მიზანთა მისაღწევად.

საზოგადოება არის შეერთებული ადამიანთა ისეთი კრებული, რომელთა საერთო ცხოვრება მოწესრიგებულია საერთო მიზანთა მისაღწევად.

აი, დაახლოვებით, რა განსაზღვრა შეგვიძლია დავუდგათ საზოგადოებრივ ცხოვრებასა, საზოგადოებას.

ჩვენ რასაკვირველია ვიცით, რომ მოთხოვნილებანი ადამიანთა იცვლებიან, იცვლებიან მათი ვნებანი, სურვილნი, მიწრაფებანი, მიზანნი. იცვლება და მრავალფეროვანდება მოქმედება ადამიანთა. იცვლება ყველა ამისდა მიხედვით ისტორიულად შემდგარი საზოგადოება; კონკრეტული განხორციელება სოციალური მოწესრიგებისა სხვა და სხვანაირია სხვა და სხვა საზოგადოებაში და სხვა და სხვა დროს. მაგრამ ამ ცვალებადობაში უცვლელი რჩება ერთი რამ, – თვით ფაქტი მიზან-დასახულობის ნიჭის მქონე ადამიანების საერთო მოქმედებათა მოწესრიგებისა, რომლის გარეშე არ არსებობს საზოგადოება, სოციალური ცხოვრება. საზოგადოება ისე არ შეიცვლება არასოდეს, რომ მას არ ახასიათებდეს ელემენტარული ფაქტი მოწესრიგებისა, – ამ შემთხვევაში უნდა განქრენ ზემოხსენებული მოვლენანი, უნდა განქრეს თვით საზოგადოება, როგორც განსაკუთრებული მოვლენა მსოფლიოსა.

მაშასადამე ჩვენ უკვე ვნახეთ ის ერთობა ცვალებადობაში, რომელიც აუცილებელია საზოგადოების განსაკუთრებული ხასიათის გასათვალისწინებლად, რომელიც თანა სდევს ყველა საზოგადოებას მის ევოლიუციაში და დარჩება მისი საუკუნო თანმსრბოლი, ძირითადი ფაქტი, სანამ თვით სახსენებელი იქმნება ქვეყანაზედ იმ არსთა, რომელთაც შეუძლიანთ იქონიონ მოწესრიგებული ცხოვრება თავიანთ მიზანთა მისაღწევად.

მაგრამ, როგორიც არ უნდა იყოს ხასიათი საზოგადოებისა, იგი მაინც ცალკე ინდივიდებისაგან შესდგება. ესეც ეჭვს გარეშე მდგომი ფაქტია. ინდივიდი კი თავისი ინდივიდუალობით, თავისი განსაკუთრებული პიროვნებით დახასიათდება. ინდივიდები არასოდეს არ არიან ურთიერთის სრულნი მსგავსნი. იგინი ერთმანეთისაგან განირჩევიან სახითა და სხეულთა, გრძნობითა, ვნებითა, გონებითა, კერძო მიზნითა და მისწრაფებითა, – როგორც ფიზიკურად, ისე პსიხიურად. ისინი თავის დღეში ვერ „შეერთდებიან“ ისე, რომ ადამიანმა სთქვას: რადგანაც ინდივიდი A იდენტიურია ინდივიდ B-სი, ამიტომ $A=B$ (ე. ი. შეადგინოს არა უბრალო თანსწორობის ფორმულა, არამედ ფორმულა იგივეობისა) და მაშასადამე მათი შეერთება ჰქმნის $2 A$ -სო. ეს რომ ასე იყოს, მაშინ თვით ინდივიდუალობა, ინდივიდიც აღარ იქმნებოდა და მოისპობოდა ზემოხსენებული პრობლემა ადამიანთა შეერთებისა, საერთო ცხოვრებისა, მაშასადამე თვით საზოგადოებისა. მეორე მხრით კი ფაქტია, როგორც არა ვსთქვით, რომ საზოგადოება შეერთებაა ადამიანთა, მათი საერთო ცხოვრების მოწესრიგება. როგორ შეიძლება ამ წინააღმდეგობის შერიგება? – ერთი მხრით ინდივიდები, ურთი-ერთისაგან განსხვავებულნი, მეორე მხრით მათი „შეერთებული“, მოწესრიგებული ცხოვრება. – საქმე სწორედ ეს მოწესრიგებაა. ურთი-ერთ შორის განსხვავებულ ინდივიდთა საერთო ცხოვრების მხოლოდ მოწესრიგება შეიძლება ან მორიგებით, კონტრაქტით, – ამას-

თანავე ეს კონტრაქტი არ უნდა გვესმოდეს ამ სიტყვის პირდაპირი აზრით, როგორც პირდაპირი, წინასწარ მსჯელობითი მორიგება, არამედ კონტრაქტი შეიძლება იყოს ავტომატიური, ინსტინქტიური და მსჯელობითიც, – ან და ძალდატანებით სხვა გზა მოწესრიგებისა არც არის და არც ყოფილა ნამდვილად არსად, და ამ ორი მოვლენის მაგალითს მრავალსა ვხედავთ ხალხთა კონკრეტულ ისტორიაში, მათ საზოგადოებრივ ევოლუციის მსვლელობაში. მხოლოდ არ შეგვიძლია არ დავუმატოთ, რომ ნაძალადევი მოწესრიგება ადამიანთა საერთო ცხოვრებისა უფრო ზერელია, – თანაც მისი როლი გაცილებით უფრო ნაკლებია საზოგადოებათა ისტორიაში, – ვიდრე კონტრაქტი, რომელიც გაცილებით უფრო ღრმაა და წმინდა სოციალური ხასიათისა. ამასთანავე თვით ეს ნაძალადევი მოწესრიგება ძლიერ ბევრ ელემენტს შეიცავს კონტრაქტისას (მაგალითად ნადირობისა და ომის დროს ბელადის ამორჩევა ადამიანთა კრებულის მიერ და მერე მის წინაშე მორჩილების განმტკიცება მშვიდობიანობისა და შინ მუშაობის დროსაც. აგრეთვე მთელი ორი მესამედი საერთაშორისო სამართლისა რა არის, თუ არ წმინდა კონვენციები, კონტრაქტები სახელმწიფოთა შორის, როგორც სამართლის პირთა შორის?). იგი აგრეთვე გარდამავალია და თანდათან უთმობს ადგილს ან თავისუფალ კონტრაქტს, ან სწორუფლებიანობას. ეს უკანასკნელიც, მართალია, თავისებური ძალ-დატანებითი მოწესრიგებაა, მაგრამ დიდად განსხვავებული დესპოტიურ და თვით-მპყრობელობით სამართლისაგან, როგორც არა ვსთქვით, შტამლერის აზრით ძალ-დატანებითი სამართალი არასოდეს არ მოისპობა, ჩვენის აზრით კი მან ადგილი უნდა დაუთმოს თავისუფალ კონტრაქტს, მაგრამ ეს ჩვენ აქ არ გვაინტერესებს. შტამლერის აზრი რომ კიდევაც სრული ჭეშმარიტი იყოს, ჩვენ თეზისს მაინც ვერა სცვლის. **ყოველ შემთხვევაში კონტრაქტი მაინც ერთი სახეა რეგულარიზაციისა**, რასაც შტამლერი თვით აღიარებს, – და ისეთი სახე, რომელიც ფართოდ და ღრმად

არსებობს საზოგადოებაში, აწესრიგებს საზოგადოების მრავალ დარგს. ამას ამტკიცებს არსებობა კონვენციონალურ სამართლისა. იერინგი ზნეობრივ ძალასა და მასზედ აღმოცენებულ ვალდებულების გრძნობას მეტ როლს აწერს თავის „სამართლის მიზანში“, ვიდრე შტამლერი. შტამლერიც მას დიდ როლს აწერს, თუმცა მისი აზრით მხოლოდ წმინდა სამართალს შეუძლია განახორციელოს კანონ-განზომილება სოციალური ცხოვრებისა; ამაშია მთავარი საგანი შტამლერის ანარქიზმთან კამათისა, რომლის მოძღვრებითაც ამ მიზანს კონვენციონალური სამართალიც მიაღწევს.

მაგრამ ჩვენ აქ უმთავრესი ყურადღება უნდა მივაქციოთ კონტრაქტსა და ძალ-დატანებით სამართალს იმ მხრით, თუ რაგვარი მოწესრიგებანი არიან იგინი? თავისთავად ცხადია, რომ ძალ-დატანებითი სამართალი არ არის მოწესრიგება, შეთანხმებული ადამიანის სუბიექტივურ მისწრაფებასთანა და ვნებასთან. სამართალი თვით საზღვრავს ადამიანთა დამორჩილებას, თვითა სდებს წესებს ამ მორჩილებისას. ადამიანს, რომელიც სამართალს ემორჩილება, გარედან ევლინებიან ეს ბრძანებანი, რომელნიც მან უნდა აღასრულოს დასჯის შიშით. მაშასადამე სამართალი არის **გარეგნული მოწესრიგება** საერთო ცხოვრებისა. – ესევე ითქმის კონტრაქტზედაც. აქ თუმცა მორჩილების წესები თვითონვე, წინასწარ-ძალ-დატანებით არა საზღვრავენ მორჩილების სუბიექტებს, არამედ ეს უკანასკნელნი თვით არდგენენ თავიანთთვის ამ წესებს, მაგრამ ეს მორჩილების წესები, რაღაი საერთო შეთანხმებით უკვე დამკვიდრდებიან, – უკვე იძენენ დამოუკიდებელი ძალის ხასიათსა, უკვე სუბიექტთა და მათ ინდივიდუალურ ხასიათთა **გარეშე** სდგანან და ხშირად მათი ბრძანება უფრო სასტიკიც არის, ვიდრე წმინდა სამართლისა. უამისოდ შეთანხმებაც არ იქმნება, როგორც ზემოთა ვსთქვით. მაშასადამე კონტრაქტიც **გარეგნული** მოწესრიგებაა საერთო ცხოვრებისა, როგორც წმინდა სამართალი, მხოლოდ იგინი სხვა და სხვა სახენი არიან

ერთის გარეგნულის მოწესრიგებისა. ესევე ითქმის ყველა სხვა სოციალურ მოვლენაზედ, რომელიც ზემოდ ჩამოვთვალეთ. არ არის არც ერთი სოციალური მოვლენა, რომელიც გარეგნულ ვალდებულებასაც არ ადებდეს ადამიანს, რაც თუ გინდ შინაგან, ღრმა პიროვნულ პსიხიკაში უნდა ჰქონდეს მას სათავე. მაშასადამე, საზოგადოდ, სოციალური მოწესრიგება გარეგნულია, როგორიც უნდა იყოს მისი სახე, კონტრაქტული თუ ძალ-დატანებითი.

ამიტომაც სრული განსაზღვრა საზოგადოებისა, რომელსაც მოწესრიგება დაახასიათებს, იქმნება შემდეგი:

გარეგნული მოწესრიგება შეერთებულ, მიზან-დასახვის ნიჭის მქონე ადამიანების ცხოვრებისა მათ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, მათ საერთო მიზანთა მისაღწევად, – აი რა არის საზოგადოებრივი ცხოვრება.

საზოგადოება არის ისეთი კრებული მიზან-დასახვის ნიჭის მქონე შეერთებულ ადამიანთა, რომელთა საერთო ცხოვრება მათ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად და საერთო მიზანთა მისაღწევად გარეგნულად არის მოწესრიგებული.

საზოგადოებრივ ცხოვრებაში გარდა ზემოხსენებულ მოვლენათა ჩვენ ვამჩნევთ ერთს მართლაც უმშვენიერესსა და განსაცვიფრებელ მოვლენას. ეს მოვლენა არის აგრეთვე სოციალური მოვლენა, მაჩვენებელი საზოგადოებრივობისა, აგრეთვე ერთგვარის მოწესრიგებისა, რომელიც საუკეთესო ნიმუშია ძალა-დაუტანებელ და თავისუფალ მოწესრიგებისა. ეს მოვლენა არის – **ენა**. ენა ისეთი ელემენტარული რამ არის სოციალურ ცხოვრებაში, ისეთი საერთო თვისება ყველა ადამიანისათვის, ყველა საზოგადოებისათვის, რომ მისი ჩათვლა განცალკევებულ სოციალურ მოვლენად არც კი არის საჭირო: როდესაც ადამიანთა საზოგადოებაზედა ვლაპარაკობთ, ენა თითქოს თავის თავად იგულისხმება. ამასთანავე განსაკუთრებული ენა არჩევს ერთს საზოგადოებას მეორისაგან უმეტეს

შემთხვევაში. ყოველ ენას თავისი განსაკუთრებული სახე აქვს. ენა არის აგრეთვე საუკეთესო, უწმინდესი, შეუმწიკვლელი თავისუფალი „კონტრაქტი“, გარეგნული მოწესრიგება ადამიანთა შორის განწყობილებათა გამოთქმისა, საუკეთესო და უმაღლესი გამოჩენა მათი საერთო ცხოვრებისა. ამ განსაკუთრებულ, თავის საკუთარ ენით გამოჰატავს ხოლმე საზოგადოებაში ადამიანი თავის გრძნობათა, მისწრაფებათა და იდეალობა, ამ ენით აბამს იგი თავის თანამშრომლებთან რთულს ქსელს განწყობილებათა, ამ ენაზედ ევედრება იგი თავის იმედს, – უზენაესს არსებას, თავის ღმერთებს, ამ ენაზედ მღერის იგი თავის საყვარელ ჰანგებსა და იგონებს წარსულ საერთო საქმეთა, მთელის საზოგადოების მიერ აღსრულებულთა, ადიდებს ძველ გმირებს, მამულის მხსნელებს, უმღერს სიყვარულსა; ამ ენაზედ ჰქმნის იგი თავის ისტორიას, საუკუნოებით აგროვებს საერთოდ ჩადენილ საქმეთა მოთხრობებს და გარდმოცემებსა, ინახავს მათ შთამომავლობისათვის; ამ ენაზედ აზროვნობს იგი და აღწევს რა თავისი გონებით ბუნების საიდუმლოებასა, – თავის აზროვნების ნაყოფს გამოსთქვამს, სწერს და ამცნობს თავის მოკავშირეთ, თანამოქალაქეთ, მთელს საზოგადოებას, შემდეგ მრავალ საზოგადოებას, – და სხვ. საკვირველი არ არის მაშასადამე, რომ ადამიანს თავისი ენა უყვარდეს, აუმაჯობესებდეს, ამაღლებდეს და აღმერთებდეს მას. იგი გამომხატველია უწინარეს ყოვლისა მისი საზოგადოებრივობისა, უარ-მყოფელი მისი მარტოობისა, რაც მას ეჯავრება და რასაც იგი უარ ჰყოფს. იგი ადამიანთა უპირველესი ხელოვნებაა, იგი სალაროა, სადაც ინახება მათ წარსულ საქმეთა, წარსულ ცხოვრების მოთხრობანი, იგი მათი სულის მეტყველების იარაღია. საკვირველი არ არის, რომ კაცი ამ ენისათვის კვდებოდეს, მზერს ზედ აკლავდეს თავსა გმირულად, თუ მას ამ ენას ართმევენ და სხვა ენით უნდათ ძალით აამეტყველონ.

მაგრამ ჩვენ მგონი საგანს ავსცდით. ჯერ-ჯერობით განვაგრძოთ ჩვენი ანალიზი: საზოგადოება ჯერ კიდევ არ არის სრულიად განსაზღვრული.

II

თუ ერთი მხრით საზოგადოება არის გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება ადამიანთა, ცხადია მეორე მხრით, რომ იგი, როგორც ერთი მთელი რამ, არის ერთი განსაკუთრებული არსი, რომელიც განსხვავდება ყველა სხვა არსთაგან და თვით ინდივიდისაგანაც. საზოგადოება ისეთი არსია, რომლის ცხოვრებისა, სიცოცხლის პროცესისა და განვითარების კანონები სავსებით არა ჰგვანან ცალკე ინდივიდის კანონებსა, და რასაკვირველია სოციოლოგები შესცდნენ, როდესაც უბრალო ანალოგიით არ დაკმაყოფილდნენ ინდივიდისა და საზოგადოებას შორის და ამ უკანასკნელის კანონები და ინდივიდისა ერთ და იმავე კანონებად აღიარეს. შესცდნენ აგრეთვე ის სოციოლოგებიც, რომელთაც საზოგადოება წმინდა პსიხიური მოვლენა ეგონათ. წმინდა პსიხიური მოვლენა მხოლოდ ინდივიდის წიაღთა შინა არსებობს, საზოგადოება კი, თუმცა ინდივიდთაგან შესდგება, მაგრამ მაინც განცალკევებული არსია და მას თავისი კანონები უნდა ჰქონდეს. მაგრამ ესეც სხვა საკითხია, რომელიც აქ არ გვაინტერესებს.

ჩვენა ვსთქვით, რომ საზოგადოება არის გარეგნულად მოწესრიგებული ცხოვრება შეერთებულ ადამიანთა, მაგრამ იმავე დროს მაშასადამე იგი უნდა იყოს ერთი რაღაც მთლიანი არსება, რომლის სიცოცხლის პრინციპი ეს გარეგნული მოწესრიგებაა. და თუ თვით ამ მთელ არსებაზედ არ ვიქონიეთ რაიმე წარმოდგენა, მარტო მისი ძირითადი დამახასიათებელი თვისების შეგნება ვერ მოგვცემს საზოგადოების სავსებით განსაზღვრას. როგორია მაშასადამე ეს საზოგადოებრივი არსი, როგორც ერთი მთელი არსება, განსხვავებული ყველა სხვა არსისაგან ბუნებაში?

საზოგადოება შესდგება ადამიანთაგან, – ეს უეჭველი ფაქტია, ადამიანი კი ცოცხალი არსია. მაშასადამე თვით საზოგადოება მკვდარი არ შეიძლება იყოს, არამედ იგი ისეთი **ცოცხალი** არსია, რომლის სიცოცხლის პრინციპი მის შემადგე-

ნელ ნაწილთა შორის გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრებაა. სიცოცხლე საზოგადოებისა უსათუოდ უნდა აღვიაროთ, რადგანაც არ არის ქვეყანაზედ არც ერთი არა-ცოცხალი არსი, რომ იგი ცოცხალ არსთაგან შესდგებოდეს. კლოდ-ბერნარი ამბობდა, რომ ყოველი ცოცხალი არსი შესდგება აგრეთვე ცოცხალ არსთაგანაო, – და ეს უბრალო ჭეშმარიტება მისი ხანგრძლივი შრომისა და ფიქრის შედეგი იყო. პასტერმა შემდეგ დაამტკიცა, რომ ყოველი ცოცხალი არსი, როგორი სირთულისაც უნდა იყოს იგი, წარმოსდგება აგრეთვე ცოცხალ არსთაგან. ესეც მისი მრავალი ფიქრისა, შრომისა და ცდის შედეგი იყო. მან დაამტკიცა შეცდომა იმ მეცნიერთა, რომელთაცა სწამდათ ეგრედ წოდებული *generatio aequivoca*, ე. ი. თავისუფალი ჩასახვა. თანამედროვე ბიოლოგებს ვერ უნახავთ შემაერთებული ძაფი სიცოცხლესა და მკვდარ ნივთიერებას შორის. არის მრავალი თეორია, როგორც პოზიტივისტური, ისე უკიდურესი მეტაფიზიკური, მაგრამ არც ერთი არა სწყვეტს პრობლემასა. უკანასკნელად ფრანგმა ფილოსოფოსმა ბერგსონმა სიცოცხლე რაღაც შემოქმედ პრინციპად აღიარა, რომელიც განირჩევა ძირითად უმოქმედო ნივთიერებისაგან. ჩვენ შეგვიძლია ესე ყოველი ჭეშმარიტებად აღვიაროთ, მიუხედავად იმისა, რომ ყოველთვის არის შესაძლებელი დაყენებულ იქმნას საკითხი, – საიდან წარმოსდგა პირველი ცოცხალი არსი, თვით პირველი სიცოცხლე? ეს უკანასკნელი საკითხი კი სულ სხვა საკითხია და აქ საინტერესო არ არის. როგორც არა ვსთქვით, ჩვენთვის საინტერესოა ის უეჭველი ფაქტი, რომ ყოველი ცოცხალი არსი წარმოსდგება ცოცხალ არსისაგან, აგრეთვე ყოველი ცოცხალი არსი შესდგება ცოცხალ ნაწილთაგან, და მაშასადამე ცოცხალ ნაწილთა შეერთება ყოველთვის ცოცხალ არსსა ჰქმნის, როგორი თავისებურებისაც უნდა იყოს ეს უკანასკნელი.

საზოგადოება კი შესდგება ცოცხალ არსთაგან, ადამიანთაგან, და როგორიც უნდა იყოს უცნაური, თავისებური

ინდივიდუალობა ბუნებაში ამ არსისა, ანუ ამ „მახინჯი“ ბუნებრივი არსისა, როგორც საზოგადოებას უწოდებს გ. დეგრეფი, იგი მაინც **ცოცხალი არსია**, განსხვავებული როგორც მის შემადგენელ ცალკე ინდივიდთაგან, ისე მით უმეტეს ყველა სხვა არსისაგან.

ცოცხალი ნივთიერება დახასიათდება ორგანიზაციით. ცოცხალი რთული არსი კი, როგორც ცხოველი, მცენარე – ორგანოსანი არსია, **ორგანიზმი**. არიან მეტისა და ნაკლები სირთულის ორგანიზმები. საზოგადოება, როგორც გაცილებით უფრო რთული მოვლენა, ვიდრე თვით ადამიანის ორგანიზმი, არის მაშასადამე ძლიერ რთული ორგანიზმი. რომ საზოგადოება დახასიათდება ორგანიზაციით, ამას ამტკიცებს თვით ზემოხსენებული განსაზღვრა მისი: მისი ცხოვრება მოწესრიგებაა ერთად მცხოვრებ ცოცხალ ადამიანთა. რომ იგი წარმოადგენს ერთგვარ ორგანიზმს, – ამას ამტკიცებს ის ფაქტი, რომ მას აქვს თავისი სპეციალური ორგანოები და ფუნქციები, როგორც სხვა ორგანიზმებს აქვსთ თავიანთი სპეციალური ორგანოები და ფუნქციები, ბუნების გარემოცულ წრეში მრავალფეროვან მოქმედებათა აღსასრულებლად.

ჩვენ აქ არ გვაინტერესებს აგრეთვე სოციალური ორგანიზმის წარმოშობა, გენეზისი მისი თავისებური ორგანიზაციისა, მისი განვითარება და ცვალებადობა, – ჩვენ გვაინტერესებს მხოლოდ ის ფაქტი, რომ საზოგადოება ორგანიზმია. ამასთანავე უნდა შევნიშნოთ ერთი რამ. ბევრი სოციოლოგი ისე უყურებდა საზოგადოებრივ ორგანიზმს, როგორც უბრალო ცხოველის ორგანიზმს. საზოგადოებას თითქოს ჰქონდა სისხლის ბრუნვის აპპარატები, ნერვების სისტემა, კვების აპპარატები და სხ. ისე გაიტაცა ამ შედარებამ ეს მეცნიერნი, რომ მათთვის სოციალური ორგანიზმის ფიზიოლოგია და უბრალო ორგანიზმისა **ერთი და იგივე** გახდა. მათ უკვე ანალოგია კი აღარა ჰქონდათ სახეში, არამედ იგივეობა სოციალურ და ბიოლოგიურ კანონთა, და ამით მთლად უნდა მოსპობილიყო.

თვით პრობლემა სოციოლოგიისა, როგორც განსაკუთრებული დისციპლინისა; მართლაც – სოციალური მოვლენა ან განსხვავდება უბრალო ორგანიულ მოვლენათაგან, ან არ განსხვავდება. თუ განსხვავდება, – მაშინ მისი კანონები სხვანაირია და აქ ფიზიოლოგია ვერას გვიშველის, გარდა ანალოგიისა მისსა და სპეციალურ სოციოლოგიურ კანონთა შორის, რომელნიც წინდაწინვე უნდა იყვნენ აღმოჩენილნი, სანამ მათი ნამდვილი ანალოგია შეიძლებოდეს სხვა კანონებთან. თუ არ განსხვავდება, – მაშინ ლაპარაკიც აღარ შეიძლება სოციოლოგიაზე და ეს უკანასკნელი უკიდურესს შემთხვევაში გახდება მხოლოდ ნაწილი ბიოლოგიისა და ფსიხოლოგიისა, და არა დამოუკიდებელი დისციპლინა. ზემოსხსენებული მეცნიერნი კი სოციოლოგიიდან დამოუკიდებელ დისციპლინას ჰქმნიდნენ და იმავე დროს სპეციალურ საზოგადოებრივ მოვლენებს მზა მეცნიერების, სხვა მეცნიერების, – ბიოლოგიის კანონებითა ხსნიდნენ, – მის მაგივრად, რომ უბრალო ანალოგია ეხმარათ ბიოლოგიურ და სოციალურ მოვლენათა შორის, რომ სოციოლოგიურ კანონთა აღმოსაჩენად მხოლოდ დახმარება გაეწია ამ ანალოგიას. ამ წინააღმდეგობამ დააფიქრა სხვა სკოლის სოციოლოგები. საშინლად გაილაქრენ ორგანიცისტების წინააღმდეგ, მაგრამ მათი უმთავრესი არგუმენტი იყო იგივე, რასაც ეხლა ვლაპარაკობდით: სოციალური მოვლენა განსაკუთრებული მოვლენაა, იგი არ არის არც მარტო ფიზიოლოგიისა და არც მარტო პსიხოლოგიის საგანი, და თუ სოციალური მოვლენა არ არის განსაკუთრებული, თუ მისი ახსნა შეიძლება ბიოლოგიითა და ფსიხოლოგიით, მაშინ რაღა საჭიროა ლაპარაკი სოციალურ მოვლენებზედ, როგორც განსაკუთრებულ მეცნიერების საგანზედო. – სრულ ჰუმმარიტებას ამბობდნენ ეს სოციოლოგები, მაგრამ ჩვენის ფიქრით ძლიერ გადააჭარბეს თავიანთი კრიტიკა. მათ ისიც კი უარ-ჰყვეს, რომ რაიმე ანალოგია ყოფილიყოს შესაძლებელი ორგანიზმსა და საზოგადოებას შორის. მათ კიდევ უფრო მოიცეს გული,

როდესაც შეეცადნენ განესაზღვრათ თვით სოციალური ფაქტი, რაიცა საშუალებას იძლეოდა სოციალური მეცნიერების შექმნისას, რადგანაც ამ ელემენტარული ფაქტის განსაზღვრით სოციოლოგია გაეყრებოდა სხვა მეცნიერებათა და მოიპოვებოდა არსებობის ფორმალურ უფლებასა. მაგრამ, ჯერ ერთი, აღმოჩენა და განსაზღვრა ამ ფაქტისა კიდევ ვერ იძლევა სრულსა და მთლიან წარმოდგენას საზოგადოებაზე, – ისე, როგორც ასსიმილიაცია და სხ., დამახასიათებელი ცხოველის სიცოცხლისა, ვერ იძლევა ორგანიზმის წარმოდგენასა, – მეორე კიდევ ის, რომ ანალოგიის შიში უსაფუძვლოა, რადგანაც ამ ანალოგიას ვერ ასცილდება ვერც ერთი მეცნიერი უბრალო სიტყვითა და მოხსენებით მაინც. მართლაც, – ყველა ანტიორგანიცისტიც კი ყოველთვის ხმარობს სიტყვას – **სოციალური ორგანიზმი!** და რას ნიშნავს ეს, თუ არა – ან სოციალურ ორგანიზმის ნამდვილ არსებობას, — ან და სწორედ უბრალო ანალოგიას? ჩვენის აზრით, როდესაც უბრალოდა ხმარობენ ანტიორგანიცისტები ამ სიტყვას – სოციალურ ორგანიზმს, – კიდევ უფრო დიდ შეცდომაში შეჰყავთ მკითხველი, ვინაიდან იგინი არ ამბობენ – რა აზრითა ხმარობენ ამ ტერმინსა, და განუსაზღვრელი ცნება სოციალური ორგანიზმისა უფრო დიდ გამოურკვევლობასა ჰბადებს ჩვენთვის, ვიდრე განსაზღვრული, – როგორც მაგალითად შეფლესი, ლილიენფელდისა, ან ვორმისისა და დე-გრეფისა, ან თუ გინდ თვით სპენსერისაც.

დიახ, თვით ანტიორგანიცისტებიც ვერ გასცილებიან სოციალური ორგანიზმის ცნებას, რადგანაც ეს უკანასკნელი – ჭეშმარიტებაა ჩვენის აზრით, – და ისინიც თუმცა უარ-ჰყოფენ, მაგრამ მაინც ბუნდოვანად აღიარებენ ამ ჭეშმარიტებასა, მხოლოდ საჭიროა მისი განხილვა სპეციალური თვალთსაზრისით.

ეს სპეციალური თვალთსაზრისი კი დამყარებულია თვით სოციალური ფაქტის განსაზღვრაზე. როდესაც სოციალურ ორგანიზმზედ ლაპარაკობენ, ყოველთვის მხედველობაში უნდა

ჰქონდესთ ეს სპეციალური თვალთსაზრისი, – სოციალურ ელემენტარულ მოვლენის განსაკუთრებითი ვითარება, – და მაშინ აღარც ცხოველისა და სოციალურ ორგანიზმთა იგივეობა იქმნება აღიარებული სოციოლოგიაში, აღარ იქმნება მაშასადამე ეს დამლუპველი შეცდომა, და ანალოგიაც მათ შორის წრეს აღარ გადასცილდება, – იგი შეიქმნება მხოლოდ ანალოგია მეცნიერულ ტერმინთა შორის, და ისიც კიდევ იმდენად, რამდენადაც მოსახერხებელია. სოციალური ორგანიზმის თვისება ცხოველის ორგანიზმის თვისებასთან იგივეობაზედ, ან ანალოგიაზედ კი არ უნდა ააშენონ, არამედ წინდაწინვე უნდა იყოს დამტკიცებული, რომ სოციალური მოვლენა განსხვავდება თავისი განსაკუთრებული თვისებით სხვა მოვლენათაგან, მაშასადამე სოციალური ორგანიზმიც განსხვავდება სხვა ორგანიზმთაგან. მხოლოდ ამ ანალიზის შემდეგ არის შესაძლებელი ჭეშმარიტი შეგნება სოციალურ ორგანიზმის თვისებათა, და რომ სოციალური მთელი – ორგანიზმია, ეს უჭველია, როგორც არა ვსთქვით, რადგანაც საზოგადოება რთული რამ ცოცხალი არსია, როგორც შემდგარი ცოცხალ ადამიანთაგან, რომელთა საერთო ცხოვრება მოწესრიგებულია გარეგნულად. საზოგადოება – ერთგვარი ორგანიზაციაა; უმცირეს ცოცხალ არსთა ორგანიზაციაა აგრეთვე მთელი ორგანიზმი რომელიმე ცხოველისა, მაგრამ ამ ორ ორგანიზაციის შორის პრინციპიალური განსხვავებაა. უჯრედი არის არსი მოკლებული გონებასა, ლოლიკასა, ნებასა და რთულ გრძნობათა, მით უმეტეს მიზან-დასახვის ნიჭსა, – ადამიანი კი, სოციალური უჯრედი, – ყველა ამ თვისების მატარებელია. პრინციპი უბრალო ორგანიზმის ორგანიზაციისა სულ სხვაა, სოციალურისა კი სულ სხვა, – გარეგნული მოწესრიგება მიზნის მქონე ადამიანთა საერთო ცხოვრებისა. რასაკვირველია, მაშასადამე, ორგანიზმებიც – სოციალური და ცხოველისა – ყველა ამისდა მიხედვით განირჩევიან ურთი ერთისაგან. სოციალური ორგანიზმი არის სწორედ ორგანიზმი „sui generis“. ძლიერ

მკვეთრი კრიტიკა უძღვნეს ამ სიტყვას „sui generis“-ს, ამ-
ბობდენ რა სამართლიანად, რომ მისი ხმარება უფრო დაყენე-
ბაა პრობლემისა, ვიდრე მისი გადაწყვეტა, – საკითხავი სწო-
რედ ის არის, თუ რაში გამოიხატება სოციალური ორგანიზ-
მის ეს „sui generis“-ობაო? მაგრამ რაღაი ყოველ ანალიზს წინ
უნდა უძღოდეს სწორედ გამორკვევა მთავარი ცნებისა, რა-
ღაი, მაგალითად, გამოირკვეა, რომ ეს გარეგნული მოწესრი-
გება არის ელემენტარული საზოგადოებრივი სიცოცხლის დამა-
ხასიათებელი ფაქტი, ეს „sui generis“-ობაც განსაზღვრულია
და ზემოხსენებული არგუმენტი ორგანიციზმის წინააღმდეგ ის-
პობა. ალფრედ ფულლიემ მიაქცია ამას დიდი ყურადღება,
მოახდინა ზემოხსენებული ანალიზი, აღიარა საზოგადოებრივი
ფაქტის დამახასიათებლად კონტრაქტი, და ამის თანახმად
მან საზოგადოება დასახა, როგორც **კონტრაქტუალისტური
ორგანიზმი**. აგრეთვე გილლიომ დე-გრეფმა განიხილა და გა-
დასწყვიტა ეს პრობლემა ასეთივე დასკვნით. ასეთივე, კიდევ
უფრო ღრმა ანალიზი მოახდინა ტარდმა უმთავრესი სოცია-
ლური ფაქტისა, წამბამკველობისა, – და მანაც საზოგადოება
თუ მთელს ორგანიზმს არა, მის უმთავრესს ორგანოს, – ტვინს
ამსგავსა და სხვა.

ჩვენ კი, თანახმად შტამლერისაგან სოციალურ ფაქტის
განსაზღვრისა, შეგვიძლია ვუწოდოთ საზოგადოებას – ორგა-
ნიზმი, გარეგნულად მოწესრიგებულ ცხოვრების მქონე ადა-
მიანთაგან შემდგარი. თუმცა შტამლერი არ ამბობს, წარმო-
ადგენს თუ არა ასეთ რამეს საზოგადოება, მაგრამ იგი ჯერ
ერთი ხშირადა ხმარობს „სოციალურ ორგანიზმსა“ – და
რა არის მისთვის ეს ორგანიზმი, თუ არა მის მიერვე გან-
საზღვრულ სოციალურ ფაქტის შესაფერი ორგანიზმი? მეორე,
– მას წარმოუდგენია საზოგადოება, როგორც ერთობა ერთი-
სა და მთელის რთულის მოვლენისა, მასა სწამს ერთობა სო-
ციალური ცხოვრებისა.

შტამლერი არასოდეს არ ივიწყებს ამ ერთობას. ამ ერ-

თობის თვალთსაზრისით განიხილავს იგი საზოგადოებრივ ცხოვრების მოწესრიგებას, რომლის წიაღშიაც წარმოიშობიან და ვითარდებიან სოციალური მოვლენები. და ჩვენც ანალიზის გაადვილებისათვის ვიხმარეთ მხოლოდ ზემოხსენებული კლასიფიკაცია ცალკე სოციალურ მოვლენათა საზოგადოების დამახასიათებელი ფაქტის განსარკვევად, – ისე, როგორც რომელიმე მანქანის ცალკე ნაწილებსა სწავლობენ მთელი მანქანის სტრუქტურაზე და მოქმედებაზე მთლიანი წარმოდგენის შემუშავებისათვის. და რას წარმოადგენს ეს ერთი მთელი არსი, თუ არა ორგანიზმს, იმ თავისებურ სოციალურ ორგანიზმს, რომელიც განირჩევა ცხოველის ორგანიზმისაგან – იმ თვალთსაზრისთა მიხედვით, რომლებითაც ვუყურებთ ერთი მხრით სოციალური ცხოვრების ელემენტარულ ფაქტსა და მეორე მხრით ცხოველის სიცოცხლის მოვლენის დამახასიათებელ ფაქტსა?

ამის შემდეგ ნათელი უნდა იყოს, თუ რას ნიშნავს „სოციალური ორგანიზმი“, ამ ორ ტერმინში მარტო მეორეს, სიტყვას ორგანიზმს კი არ უნდა მიეცეს ყურადღება, რაიც ჰბადებს მაშინვე ჩვენს აზრში სოციალურ ორგანიზმის ცხოველის ორგანიზმთან იგივეობასა და იწვევს შეცდომას, არამედ განსაკუთრებით პირველ ტერმინს, სიტყვას სოციალურს, რომელიც უკვე საზღვრავს მეორე ტერმინის განსაკუთრებით ხასიათს, თავისებურობას. მაშინ „ორგანიზმი“ საშიში აღარ იქმნება სოციოლოგებისათვის. მაშინ ბიოლოგიისაგან ნასესხები ტერმინები ვეღარ შეიყვანს შეცდომაში ვერავის, ფიზიოლოგია და ანატომია სოციალური ორგანიზმისა, სტრუქტურა, ფუნქცია საზოგადოებისა და სხვ. ისეთივე ნასესხები, მოხერხებული ტერმინები იქმნება, როგორც სოციალური სტატიკა, დინამიკა, ექვილიბრიუმი და სხვა მექანიკისაგან ნასესხები ტერმინები, რომელიც სრულიადაც არ ამტკიცებს იმას, რომ სოციალურ მოვლენათა და მექანიკურ მოვლენათა კანონები ერთი და იგივეა, თუმცა აქაც ბევრი შესცდა, – მაგალითად კერი, ფისკე, ერთის მხრით სპენსერი და

სხვანი. იგინიც სცდილობდნენ ამაოდ სოციალური მოვლენა-ნი მექანიკის კანონებით აეხსნათ. – სოციოლოგი რენე ვორმსიკი უფრო ზომიერ ტიპის ორგანიცისტია და მას დიდი ღვაწლი მიუძღვის სოციოლოგიისაგან ნასესხებ ტერმინთა განმარტებაში და მეცნიერულად გამოყენებაში.

ამის შემდეგ აგრეთვე ნათელი უნდა იყოს, თუ რა ფასისა არის ანტიორგანიცისტების სიტყვა, – მაშ თუ საზოგადოება კაცზედაც უფრო რთული და ცოცხალი ორგანიზმია, – იგი უნდა აზროვნობდეს, მას ლოდიკა უნდა ჰქონდეს, გრძნობა, ნება და სხვაო. დიახ, ყოველივე ესე მას ექმნებოდა, საზოგადოება რომ ადამიანსა ჰგვანდეს, მაგრამ ადამიანისა და საზოგადოების „ორგანიზმები“ ურთი-ერთისაგან განირჩევიან და ამიტომ საზოგადოებას არა აქვს არც ადამიანური ლოდიკა, არც ადამიანური გონება, არც **ადამიანური** გრძნობა და არც სხვა რამ. ხოლო მას აქვს თავისი „**სოციალური**“ შეგნება, ლოდიკა, გონება, გრძნობა, ინსტინქტი და სხვა. სხვანი რომ არ მოვიხსენიოთ, ტარდმა ერთი უშესანიშნავესი წიგნი დასწერა, სწორედ „სოციალურ ლოდიკაზედ“...

მაგრამ შეიძლება პირდაპირ გვითხრან, რომ საზოგადოება სრულიად არ არის ორგანიზმი, არამედ სულ სხვა რამ. მაშ რა არის იგი, თუ არა ორგანიზმი? რას წარმოადგენს იგი, როგორც ნამდვილად არსებული, თვალით საჩინო, ხელით შესახები არსი? – მექანიზმსა? მაგრამ მაშინ ხომ იგი უსულო საგანთაგან უნდა იყოს შემდგარი? საზოგადოება კი ცოცხალ ადამიანთაგან შესდგება. – ჩვენის ფიქრით არ შეიძლება, რომ საზოგადოება არა-ორგანიზმი იყოს. იგი დიახაც ორგანიზმია და ამის დამამტკიცებელი პირდაპირი საბუთებიც არის.

ყოველ საზოგადოებას აქვს თავისი საკუთარი ფუნქციები და ორგანოები. აი იმის დამამტკიცებელი პირდაპირი საბუთი, რომ იგი მართლაც ორგანიზმია.

რაც უფრო განვითარებულია ორგანიზმი, მით უფრო რთული და მრავალი დიფფერენციაცია განუცდია მის ორგა-

ნოებსა და ფუნქციებს, მით უფრო რთულია თვით ორგანიზმი. საზოგადოების ზრდა კი ყოველ ეჭვს გარეშეა; ეჭვს გარეშეა დიფფერენცია მის ორგანოთა და ფუნქციათა აგრეთვე, – მაშასადამე გართულება საზოგადოებრივი ერთობისა, ორგანიზმისა.

თუ საზოგადოება ადამიანთაგან შემდგარი ცოცხალი არსია, მაშასადამე იგი ძლიერ რთული, ცოცხალი არსი ყოფილა, რადგანაც მისი შემადგენელი ადამიანი, მისი „უჯრედი“, თვით არის ძლიერ რთული ორგანიზმი, რთულ ორგანოთა და ფუნქციათა მქონე. მაშასადამე საზოგადოება თავისთავად ყოფილა ძლიერ რთული ორგანიზმი, რადგანაც რთული ცოცხალი არსი შეიძლება მხოლოდ ორგანიზმი იყოს.

რადგანაც საზოგადოება არის ორგანიზაცია უკვე განვითარებულ, რთულ ორგანიზმთა, – ადამიანთა, – ეს ორგანიზაცია მაშასადამე წარმოადგენს თვით ადამიანთა ელემენტების კომბინაციას, მაშასადამე ადამიანზედ უმაღლესსა და ურთულესს ორგანიზაციას. სახელ-წოდება მისი კი არ ხერხდება, გარდა სუპერ-ორგანიზმისა, როგორც ამბობს სპენსერი, ანუ ჰიპერ-ორგანიზმისა, როგორც ტარდი ერს უწოდებს, – რადგანაც იგი გვიჩვენებს ბუნებაში ადამიანზედ შორს წარსულ განვითარებასა. საზოგადოება მაშასადამე უმაღლესი ორგანიზმია, და, როგორც არა ვსთქვით, თავისებური, განსხვავებული ადამიანთა ორგანიზმისაგან, შედეგი ბუნების მოვლენათა ადამიანზედ უფრო შორს წარსულ განვითარებისა.

ჩვენ ზემოდა ვსთქვით, რომ საზოგადოებას აქვს თავისი ორგანოები და ფუნქციები და ეს ამტკიცებს მის ორგანიზმობას. დიახ, ყოველ ორგანიზმსა აქვს თავისი ფუნქციები და ორგანოები, როგორც მდაბალთ, ისე მაღალთ, და იგინი აქვს აგრეთვე სუპერ-ორგანიზმსა და ეს ამტკიცებს მის მსგავსებას ყველა სხვა ორგანიზმთან, – მის ორგანიზმობას.

ფუნქციანი კვებისა და შთამომავლობის განგრძობისა განუყოფელ არიან ცოცხალ ორგანიზმთაგან; მათ აქვსთ ამ ფუნ-

ქციათა აღმასრულებელი ორგანონი. ეს ფუნქციანი აგრეთვე განუყოფელ არიან საზოგადოებრივ სუპერ-ორგანიზმისაგან. გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო მოქმედება კვებისათვის და შთამომავლობის განგრძობისათვის, – აი უმთავრესი და უპირველესი ფუნქცია საზოგადოებრივი ორგანიზმისა, – მისი ეკონომიური და გენეზიური ფუნქციანი, რომელთაც ასრულებენ სპეციალური ეკონომიური და გენეზიური ორგანოები: გზები, ბანკები, კრედიტი, მრეწველობის და მეურნეობის ორგანონი – საკუთრება, ოჯახი და სხვა. გარეშე ამგვარი მოწესრიგებული ფუნქციის კვება და განმრავლება არ შეიძლება ჩაითვალოს საზოგადოებრივ ფუნქციებად. არამედ ინდივიდუალურად უნდა ჩაითვალოს იგინი, რადგანაც ზემო-ნათქვამიდანა სჩანს, რომ საზოგადოებრივ ფაქტს საერთოდ დაახასიათებს ეს გარეგნული მოწესრიგება.

როგორც უნდა იყოს საზოგადოება, – მარტივი თუ რთული, პირველ-ყოფილი თუ თანამედროვე, – ეს ეკონომიური და გენეზიური ფუნქციანი სრულდებიან საზოგადოების მიერ სპეციალურ ორგანოთა შემწეობით, – რომელნიც არიან ორგანონი ბრუნვისა, წარმრებისა და ხმარებისა, ოჯახი და სხვ. როდესაც სოციოლოგები – ორგანიცისტები, – ანალოგიით ადარებენ ამ ბრუნვის ორგანოებს ცხოველის ორგანოებს, ე. ი. სისხლის ბრუნვის ორგანოებს, – მათ უფრო შორს მიჰყავსთ ანალოგია და ამგვარად არდგენენ მთელ სოციალურ ფიზიოლოგიას, მაგრამ, როგორც არა ვსთქვით, ეს ხშირად დიდ შეცდომებს იწვევს ხოლმე, და აქ არც გვეინტერესება ამ შეცდომებზედ ლაპარაკის გაგრძობა. ჩვენთვის საჭიროა მხოლოდ ვიცოდეთ, რომ არსებობენ საზოგადოებაში ორგანონი და ფუნქციანი ბრუნვისა წარმოებისა, ხმარებისა და სხვ. რიცხვი იმ ადამიანთა, რომელნიც აღასრულებენ თავიანთ საქმეს ზემოხსენებულ ორგანოთა მოქმედებაში მოყვანითა, – ლიტონი რიცხვი, – თავის დღეში ვერ გამოჰხატავს ვერაფერს „სოციალურს“, ადამიანთ მხოლოდ მაშინ აქვსთ სოციალური მოქმე-

დების გამოძახატველთა როლი, როდესაც მათი მოქმედება გარეგნულად არის მოწესრიგებული და აღასრულებენ განსაზღვრულ, მოწესრიგებულ, მიზან-განზომილ ფუნქციას. აგრეთვე შთამომავლობის განგრძობა თავის-თავად არის მხოლოდ ბიოლოგიური მოვლენა და სოციალური მას არა აქვს-რა, რომელიმე ფორმის ოჯახი კი, ე. ი. მოწესრიგებული მოქმედება ადამიანთა, რომელნიც აღასრულებენ შვილთა აღზრდისა და გამოკვების საქმეს, – არის ორგანო საზოგადოებისა, რომელიც აღასრულებს შთამომავლობის განგრძობის ფუნქციასა. საზოგადოებრივ სუპერ-ორგანიზმს აქვს მამასადამე ეკონომიური და გენეზიური ორგანონი და ფუნქციანი.

იგივე ითქმის დანარჩენ სოციალურ მოვლენებზედაც. იგინი არიან აღსრულებანი სზოგადოებრივ ფუნქციათა განსაკუთრებულ ორგანოთა შემწეობით. ფუნქციანი და ორგანონი არტისტიულნი, ზნეობრივნი, სარწმუნოებისა და მეცნიერებისა, იურიდიულნი და პოლიტიკურნი, – ესენი ყველანი არსებობენ საზოგადოებრივ სუპერ-ორგანიზმისათვის და წარმოუდგენელნი არიან გარეშე გარეგნულად მოწესრიგებულ საერთო მოქმედებისა. არტისტი გარეშე თეატრისა, გარეშე თავისი სახელოსნოსი, სადაც იგი ეწევა შემოქმედებას, გარეშე იმ იარაღთა, რომლის გაკეთებაში მონაწილეობა მიუღია სხვა სოციალურ ორგანოებს და ურომლისოდაც იგი ცხოველს სულს ვერ ჩაუდგამს უსულო ნივთიერებათა გროვას, გარეშე არსებულ ზნე-ჩვეულებათა, რწმენათა, მისწრაფებათა და სხვ. – ფანტაზიაა. მღვდელი და ქურუმი გარეშე კულტისა და ეკლესიისა, დოგმათა, სამლოცველოთა და სხვ. – არ არსებობს. მეცნიერი გარეშე ლაბორატორიათა, წიგნისა, წიგნ-საცავთა, უნივერსიტეტთა და აკადემიათა და სხვ. – წარმოუდგენელია. მსაჯულთა ჯგუფი დუქანში ან მაღაზიაში მხოლოდ მოლაზღანდარე დროს გამტარებელია, ან და უბრალო მომხმარებელთა ეკონომიურ როლს თამაშობს, ლაქია და მიკიტანი კი განსაკუთრებულ სოციალურ ფუნქციას ასრულებენ; ხოლო სამ-

საჯულოში ეს მსაჯულები დიდ სოციალურ როლს ასრულებენ შესაფერ ორგანოთა შემწეობით. პოლიტიკის ორგანოთა ფუნქცია ხომ კიდევ უფრო თვალსაჩინოდ სრულდება შესაფერ ორგანოთა შემწეობით. ეს ისე ცხადია, რომ თვით საშუალო ადამიანებმაც კი იციან სახელწოდება „ორგანო“, რომლითაც იგინი იხსენიებენ „საკანონმდებლო“, „აღმასრულებელ“ და სხვ. სოციალურ დაწესებულებათა.

მაშასადამე საზოგადოებრივ სუპერ-ორგანიზმს აქვს თავისი განსაკუთრებული სოციალური ორგანონი და ფუნქციანი, რომელნიც ისე განირჩევიან ცხოველის ორგანიზმის ორგანოთაგან და ფუნქციათაგან, როჯორც ცხოველის სიცოცხლის ძირითადი ფაქტი განირჩევა სოციალურ ძირითად ფაქტისაგან. ეს ორგანონი და ფუნქციანი ეთანხმებიან ზემოდ-ჩამოთვლილ განსაზღვრულ რიცხვის სოციალურ მოვლენათა.

სუმმა თვითოეულ სოციალური ფუნქციის ორგანოთა წარმოადგენს ამ ორგანოთა აპპარატს, თუ გნებავთ ერთს ორგანიზმს, რომელსაც აქვს თავისი განსაკუთრებული ფუნქცია. მაგალითად ეკონომიური ორგანიზმი საზოგადოებაში შესდგება ყველა ორგანოთაგან, რომელნიც ეკონომიურ ფუნქციებს ასრულებენ. ყველა აპპარატთა სუმმა კი წარმოადგენს მთელს სუპერ-ორგანიზმს. ამასთანავე ეს ცალკე ფუნქციანი ისე არიან ერთმანეთზედ გადახლართულნი, – მაგალითად ეკონომიური და იურიდიული, რელიგიური და მეცნიერული, პოლიტიკური და იურიდიული, ეკონომიური და გენეზიური და სხვანი, რომ ერთი ორგანოს მიერ თავისი საკუთარი ფუნქციის აღსრულება იწვევს სხვათა მოქმედებას; ყველა ამ ფუნქციათაგან სდგება მრავალი კომბინაცია სოციალურ მოვლენათა, და ერთობ სოციალური ცხოვრება დაუსრულებრივ რთულდება. მაგალითები შორს წაგვიყვანდა, და არც არის საჭირო. ყველას შეუძლია წარმოიდგინოს რომელიმე უბრალო მაგალითით ერთი სოციალური ფუნქციისაგან მეორის, მესამის და მრავალ ფუნქციის გამოწვევა, შემდეგ მათ შორის რეაქცია, მუდმივი ბრუნვა სა-

ზოგადოებრივ მორევში ადამიანთა მრავალფეროვან მოქმედებისა, უაღრესი სირთულე სოციალური ცხოვრებისა, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საზოგადოებრივი ცხოვრება სდულს და გადმოდის.

ერთი სიტყვით, – საზოგადოება, ეჭვი არ არის, ორგანიზმია, სუპერ-ორგანიზმი. მას აქვს თავისი ფუნქციები და ორგანოები. ანალოგია უბრალო ორგანიზმთა და სუპერ-ორგანიზმთა შორის დიდი, ფართო და ღრმა შეიძლება რომ იყოს, მაგრამ არა ისეთი, როგორსაც ზემოდ-დასახელებულნი ავტორნი ხმარობენ. რასაკვირველია, სუპერ-ორგანიზმი და ორგანიზმი ერთი და იგივე არ არის. მათ შორის დიდი, ღრმა, ძირითადი განსხვავებაა, მაგალითად, ორგანიზმი შესდგება ცოცხალ უჯრედთაგან, რომელთაც არა აქვსთ არც რთული ორგანიზმის ნება, შეგნება, ლოლიკა, მისწრაფება და სხვა, მეტადრე არც ადამიანისა. საზოგადოება კი შესდგება სრულ, განვითარებულ ადამიანთა ორგანიზმთაგან, რომელთაც აქვსთ ზემოხსენებულნი თვისებანი. ძირითადი მოვლენა საზოგადოებრივობისა არის გარეგანი მოწესრიგება საერთო ცხოვრებისა, ან კონტრაქტი, – როგორც სხვანი ამბობენ, – მაშინ როდესაც უჯრედთა შორის ასეთ მოვლენას ადგილი არა აქვს. მაგრამ როგორიც უნდა იყოს ხასიათი სუპერ-ორგანიზმისა, იგი მაინც ორგანიზმია მიუხედავად მისი უმაღლესი ხარისხისა და თავისებურობისა. პრინციპი მისი ცხოვრებისა არის გარეგნული მოწესრიგება, ან თუ კონტრაქტია სოციალობის ძირითადი ფაქტი, როგორც ეს განმარტეს მაგ. გ. დე-გრეფმა, ფულლიემ, ვორმსმა (თუმცა ეს უკანასკნელი საზოგადოების ორგანიულ თეორიას აღიარებს, კონტრაქტს კი სავსებით არ ეთანხმება) და სხვათა, ჩვენ შეგვიძლია აგრეთვე მივიღოთ ტერმინი **კონტრაქტუალისტური ორგანიზმი**, – სახელწოდება, რომელიც ფულლიემ მისცა საზოგადოებას. მას სურდა შეერიგებინა წმინდა ორგანიზმი და წმინდა კონტრაქტუალიზმი, და ამიტომ შექმნა მან სინტეზი ამ ორი მოძღვრებისა, – რადგანაც იგი ამ ორივე

მოდღვრებაში ხედავდა ჭეშმარიტებასა, თუმცა სავსებით არც ერთს არ ეთანხმება. და მართლაც – კონტრაქტი საზოგადოებაში რამდენიმედ ნამდვილი მოვლენაა, – თუმცა არა ლუკრეციუსისა და რუსსოსი, (ეს ნათელ-ჰყო აგრეთვე იტალიელმა სოციოლოგმა ფრაგაპანემ თავის „კონტრაქტუალიზმი და თანამედროვე სოციოლოგია“-ში), და სოციალური ორგანიზმიც ნამდვილი მოვლენაა, თუმცა არა სპენსერისა, შეფლესი, ლილიენფელდისა და სხვათა.

მაგრამ გარდა იმისა რომ საზოგადოება, როგორც ერთი მთელი რამ, არის ორგანიზმი, რომლის ცხოვრების პრინციპი არის გარეგნული მოწესრიგება ადამიანთა საერთო მოქმედებისა, – ორგანიზმი, რომელსაც აქვს თავისი საკუთარი ორგანოები და ფუნქციები, – მას კიდევ აქვს ბევრი რამ მსგავსი ორგანიზმისა, რაიცა ნებას გვაძლევს ანალოგია განვაწყოთ სუპერ-ორგანიზმსა და უბრალო ორგანიზმს შორის; საზოგადოებას შეუძლია მემკვიდრეობით გადასცეს თავისი თვისებანი თავის შთამომავლობას, – მომავალ საზოგადოებას. პსიხოლოგიური მემკვიდრეობა არსებობს საზოგადოებაში ისე, როგორც ინდივიდთა შორის. საზოგადოებას აქვს თავისი ცნობიერება, თავისი პსიხოლოგია, იგი განირჩევა ინდივიდუალურ პსიხოლოგიისაგან, ინდივიდუალურ შეგნებისაგან. არსებობს სოციალური ლოლიკა, რომლითაც მრავალი სოციალური მოვლენა მართლდება, გაუმართლებელი ინდივიდუალური ლოლიკითა. (იხ. ტარდი, La Log. Soc.) ერთს საზოგადოებას შეუძლია შეითვისოს მეორე და შთანთქას იგი, ანუ შექმნას ახალი ტიპი. იგი ემორჩილება ინდივიდებსავე წაბადვის კანონებსა, შეუძლია კარგიც გადმოიღოს სხვა საზოგადოებათაგან და ცუდიც. მას შეუძლია – შვას შვილები“, მაგალითად კოლონიზაციით, როგორც ამბობს რენე ვორმსი. მას შეუძლია მოსპოს მეორე საზოგადოება სრულიად. შეუძლია აღმადლდეს მისი გავლენითა, ან სრულიად დაეცეს თვითონვე და მოისპოს. მას აქვს თავისი რთული პათოლოგია, – მას შეუძლია სხვა ავადმყოფობათა გარდა

სრული გადაშენება, დეგენერაცია. საზოგადოებას აქვს თავისი ევოლიუცია, თავისი განვითარების კანონები. საზოგადოებას შეუძლია შექმნა სხვა საზოგადოებებთან – საერთო საზოგადოებისა, „საზოგადოებათა საზოგადოებისა“, რომელზედაც შემდეგ ვილაპარაკებთ, – და ასე დაუსრულებლივ შეგვიძლია განვავრდეთ ეს ანალოგია, – მხოლოდ ერთი პირობით, – არასოდეს არ უნდა დაგვავიწყდეს ის სპეციალური, ძირითადი საზოგადოებრივი ფაქტის თვალთახედვა, რომლითაც ვიზილავთ საზოგადოებრივ ორგანიზმსა. მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეგვიძლია შეცდომაში არ შევიდეთ და არ აურიოთ ერთმანეთში „შეგნება“ საზოგადოებისა და ინდივიდისა, ან „განმრავლება“, ან სხვა რამ ასეთი. მაგრამ არც ეს არის საგანი ჩვენი დაწვრილებითი მსჯელობისა.

აღვნიშნოთ მხოლოდ, რომ საზოგადოება თავისებური ცოცხალი არსია. შეიძლება რაღაც მახინჯი, საშინელი და უცნაური, მაგრამ მაინც ცოცხალი არსი, თავისებური და ორიგინალური, რთული და ცვალებადი, გონიერი და ვნებიანი, აღფრთოვანებისა და სასოწარკვეთილების ნიჭის მქონე, მებრძოლი, პროგრესის ნიჭის მქონე და აგრეთვე დეგენერაციის ნიჭისა, – ხან გამარჯვებული და დღე-გრძელი, ხან დამარცხებული და მსწრაფლ გარდამავალი, როგორც ყოველი ცოცხალი არსი ჩვენ ბედ-შავ დედა-მიწაზედ.

ჩვენის ფიქრით ასეთი მთლიანი წარმოდგენა უნდა ვიქონიოთ საზოგადოებაზედ, რომ ადამიანთა ისტორიისა და ბედ-იღბლის რამე გავიგოთ, ჩავხვდეთ ჩვენს ცხოვრებასა ჩვენს ირგვლივ და ჩვენ შორის, წარსულში, აწმყოში და მომავალში, დროში და სივრცეში.

დასასრულ, ჩვენ შეგვიძლია შემდეგი სავსებითი განსაზღვრა დავუდვათ საზოგადოებას:

საზოგადოება არის ორგანიზმი, ანუ სუპერ-ორგანიზმი, შემდგარი მიზან-დასახვის ნიჭის მქონე ადამიანთაგან, რომელთა გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო მოქმე-

დება აკმაყოფილებს ამ ორგანიზმის ყველა მოთხოვნილებას იმ სპეცილურ ორგანოთა საშუალებით, რომელნიც აქვს ყოველ სუპერ-ორგანიზმს განსაზღვრულ ფუნქციათა აღსასრულებლად.

აი ეს სავსებითი ცნება ავიღოთ საზოგადოებისა. ეს არის გარკვეული სოციალური საზომი და მითიც ვიხელმძღვანელოთ ერისა და კაცობრიობის განხილვის დროს სოციოლოგიური მხრით. არის თუ არა საზოგადოებრივი შინაარსი ერთში და მეორეში? როგორი ტენდენცია აქვსთ ამ მხრით ერსა და კაცობრიობასა? როგორი უნდა იყოს სოციოლოგიური დაფასება ჩვენ მიერ კაცობრიობისა და ერისა? რას წარმოადგენს ამ მხრით საქართველოს ერი? როგორი უნდა იყოს ამ ანალიზის შემდეგ იდეალური და პრაქტიკული დასკვნა? – აი ჩვენი საგანი, რომლის გამორკვევამაც ზემოხსენებული განმარტება „სოციალურის ცნებისა“ ძლიერ დაგვეხმარება.

საზოგადოება ჩვენ მხოლოდ დავახასიათეთ, უბრალო განსაზღვრა დავუდეთ მას, რომ გასაღები გვექონოდა ზემოხსენებულ ცნებათა – კაცობრიობისა და ერის სოციალურ გარკვევისათვისა და დაფასებისათვის, ჩვენი მიზანი არც საზოგადოების წარმოშობის აღწერა იყო, არც მისი განვითარების ისტორია და არც სხვა რამ. ჩვენ ავიღეთ საზოგადოება, როგორც არსებული ფაქტი, და შტამლერისა, დე გრეფისა, სპენსერისა, ფულლიესა, ვორმისა, შეფლესი, გუმპლოვიჩისა, ტარდისა და ბევრ სხვათა დახმარებითა და აგრეთვე კრიტიკით შევეცადეთ **განგვესაზღვრა** საზოგადოება და გვენახა **საერთო** სოციალური საზომი კაცობრიობისა და ერისათვის, რაიცა მხოლოდ მიგვაჩნდა აქ საჭიროდ. ჩვენ არც იმას ვამბობთ, რომ მხოლოდ ეს განსაზღვრაა ჭეშმარიტი და უტყუარი, – შეიძლება ათასჯერ უკეთესნიც იყვნენ. მაგრამ ჩვენ ეს მიგვაჩნია საუკეთესოდ და ვამბობთ ამასთანავე: – ვსთქვათ რომ ეს განსაზღვრა საზოგადოებისა ჭეშმარიტია, – როგორი იქმნება მაშინ სოციალური თვალთა-ხედვით ერი და კაცობრიობა? ჩვენა გვგონია, რომ

მაშინ **ერი არსებობს სოციალურად, კაცობრიობა კი არ არსებობს**. ამიტომაც, როდესაც ერსა სწირავენ ხოლმე ვითომც და არსებულ კაცობრიობის სამსხვერპლოზედ, – ამით უზნეო იდეალს ისახვენ. სინამდვილის, ცოცხალი არსის მსხვერპლად შეწირვა ფიქციის საკურთხეველზედ – ბარბაროსობაა, გაუგებრობა და გონების დახშობა მათი მხრით, ვისაც თავის დღეში არ უფიქრნიათ ასეთ საგნებზედა და მხოლოდ „კაცობრიობის“ ლამაზი და დიადი სიტყვით მოხიბლულნი ბარბაროსობასა და კაცი-ჭამიობას ქადაგებენ ხალხთა შორის უმაღლეს იდეალთა სახელითა.

თავი მეორე.

არსებობს თუ არა კაცობრიობა და როგორ?

ეჭვი არ არის, რომ არსებობს ადამიანის სახე. იგი წარმომდგარია სხვა ცხოველის სახისაგან, მას განუვლია გზა განსაზღვრული ევოლიუციისა. ადამიანი ამასთანავე საერთოდ საზოგადოებრივი არსია და სხვა. მაგრამ ყოველივე ეს დაახასიათებს ადამიანის სახეს, როგორც ცხოველის ერთ სახეს, ვინაიდან ადამიანიც ერთგვარი, თავისებური ცხოველია. ყოველივე ამით ჩვენ ვიცით მხოლოდ, რომ ადამიანი არსებობს, როგორც Homo Sapiens, და სხვა არაფერი. კაცობრიობაც ამ მხრით ჩვენთვის მხოლოდ ყველა არსებულ ადამიანთა საერთო რიცხვია. ამ მხრით კაცობრიობას არავითარი სოციალური არსება არა აქვს, ვინაიდან რიცხვი ინდივიდებისა ვერა ჰქმნის სოციალობასა. რასაკვირველია, თუ არსებობს ცალკე ადამიანი, თუ არსებობენ ცალკე ადამიანები, მათი საერთო რიცხვის არსებობაც სინამდვილეა, – ამ მხრით მაშასადამე კაცობრიობაც არსებობს, მაგრამ ამგვარადვე არსებობენ მაიმუნები, ლომები, არწივები, არსებობს მათი საერთო რიცხვი, არსებობს ამ ცხოველთა სახე, როგორც ყველა სხვა ცხოველთა, მაგრამ ეს ვერც იქა ჰქმნის ვერავითარ სოციალურ მოვლენას.

და თუ ასეთი თვალთსაზრისით განვიხილავთ კაცობრიობას, ვერასოდეს ვერ გამოვალთ ბიოლოგიურ და ანთროპოლოგიურ კვლევათა წრიდან, რადგანაც ადამიანი, როგორც Homo Sapiens, ამ მეცნიერებათა საგანია, და არა იმ მეცნიერებისა, რომელიც იკვლევს სოციალობის განსაკუთრებულ მოვლენათა ხასიათსა, სოციალურ პროცესს, – იგი არ არის საგანი სოციოლოგიის მეცნიერებისა.

ჩვენა ვსთქვით, რომ სოციალური ფაქტი არის გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება ადამიანთა. ყოველი საერთო ცხოვრება ადამიანთა, გარეგნულად მოწესრიგებული და ამასთანავე ხანგრძლივი საერთო ცხოვრება, არის ნამდვილი სოციალური ცხოვრება. ხოლო მთელი კაცობრიობა რომ ავიღოთ, მთელი რიცხვი ადამიანთა, ე. ი. ერთ მილიარდ ნახევარი კაცი, რაიცა შეადგენს ერთი ადამიანის სახეს, Homo Sapiens -ს, ნათლად დავინახავთ პირველივე შეხედვით, რომ იგი არ ატარებს არავითარ სოციალურ შინაარსსა, რადგანაც ამ ერთ მილიარდ ნახევარ ადამიანს არა აქვს გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება, იგი არ წარმოადგენს ერთ სოციალურ სუპერ-ორგანიზმს თავის ორგანოებითა და ფუნქციებით მთელი კაცობრიობის ყველა მოთხოვნილებათა მიზან-შეწონილ დასაკმაყოფილებლად. უამისოდ კი სოციალურა ორგანიზმი არ არსებობს. დიახ, კაცობრიობა არ არის საზოგადოება, და ამის დამტკიცება ძნელი არ არის, თუ ზემოხსენებული მსჯელობით ვისარგებლებთ.

ენა, – აი რა არის უპირველესი და უსაჩინოესი გამოხატულება გარეგნულად მოწესრიგებულ ერთად მცხოვრებ ადამიანთა შორის განწყობილებათა. ჩვენ არ გვაინტერესებს აქ ენის წარმოშობისა და განვითარების ისტორია, ან მრავალ არსებულ ენათა გაჩენის თეორია, ჩვენთვის სულ ერთია – ერთი ძირითადი ენისაგან წარმოსდგა ყველა არსებული ენა, თუ სხვა და სხვა ენები ადამიანთ. სხვა და სხვა წრეებში ჩაისახა, სხვა და სხვა დროს, სხვა და სხვა ადგილას. ჩვენ გვაინტერე-

სებს აქ ენა, როგორც არსებული ფაქტი, არსებული სოციალური მოვლენა საზოგადოდ. ენა ერთგვარი გარეგნულად მოწესრიგებული კავშირია ადამიანთა შორის. იგი მოწესრიგებაა ჯერ უბრალო ხმათა, რომელნიც გამოჰხატავენ ადამიანთა წრეში ურთი-ერთისათვის გასაგებ ხმოვან ნიშნებსა სხეულის სხვა და სხვა ასოთა და სახის მოძრაობასთან ერთად, შემდეგ იგი ხდება მოწესრიგებად სიტყვათა, რომელნიც წარმოსდგნენ ამ ხმათაგან, და რომელთაგანაც შემდეგ განვითარდნენ წინადადებანი, რთული სიტყვიერება ამ განვითარებულ სიტყვათა და წინადადებათა შემწეობით იხატებიან ადამიანთა ცნებანი, რთულნი აზრნი, სურვილთა გამოთქმანი, მთელი ლოღიკური მსჯელობა და დასკვნანი ისე, რომ ეს წესები გამოთქმისა ყველას ესმის გამოუკლისად, ყველას აქვს შეთვისებოლი და შესწავლილი. უამისოდ კავშირი ინდივიდთა შორის სუსტი და ბუნდოვანი იქმნებოდა. **კაცობრიობას, ე. ი. ერთ მილიარდ ნახევარ ადამიანს კი ეს უპირველესი მოწესრიგება არა აქვს, იგი არ ემორჩილება ერთ რომელიმე წესს გამოთქმისას. ფაქტია, რომ უნივერსალური, საკაცობრიო ენა არ არსებობს, კაცობრიობის მრავალ ნაწილთაგან ერთს არა ესმის რა სრულიად მეორისა, თუ სპეციალურად არ შეისწავლა ერთმა მეორის ენა, არამედ არსებობს მრავალი ენა ადამიანთა შორის.**

ერთი ენით მოლაპარაკე ხალხს მეორესი არა ესმის რა, როგორც არა ვსთქვით. უცხო ენის შესწავლა კი საზოგადოდ ძლიერ ძნელია, განსაკუთრებით თუ ადამიანი ადგილობრივ არა სწავლობს რომელიმე ენას. შეუძლებელია მეტადრე, რომ ერთი ენის მცოდნე ადამიანმა ყველა სხვა ენა შეისწავლოს. რაოდენობა შესწავლილ ენათა ერთი ადამიანის მიერ, რაც თუ გინდ ბუმბერაზული ნიჭის პატრონიც იყოს იგი, ძლიერ და ძლიერ შეზღუდულია. მით უფრო ძნელია და შეუძლებელი უცხო ენის შესწავლა მთელი საზოგადოების მიერ. ამ შემთხვევაში მხოლოდ ერთი ენა ჰქრება, საზოგადოება ჰკარგავს

თავის ორიგინალობასა და სხვა საზოგადოებაში ითქვიფება. კიდევაც რომ შესაძლებელი იყოს პოლიგლოტობა ერთისათვის, ანუ ყველასათვის, – ერთის მიერ ან ყველას მიერ ყველა ენათა ცოდნაც კიდევ არ ნიშნავს საზოგადოდ ენათა მრავალფეროვანების მოსპობასა და უნივერსალური ენის არსებობას, ვინაიდან მხოლოდ ეს უკანასკნელი მოასწავებს მთელი კაცობრიობის გარეგნულ, სოციალურ მოწესრიგებას სიტყვიერ გამოთქმის მხრით. აგრეთვე ყოველივე ცდა უნივერსალური ენის შექმნისა ამაო იყო და არის, რადგანაც ხალხთა რიცხვი, რომლის მხოლოდ მინიმალურ ნაწილს შეუძლია თავის მხრით ამ ახალი საერთო ენის შესწავლა და ხმარება, ძლიერ მცირეა თავისთავად, და ვინ იცის რამდენი ხანი გაივლის, სანამ ეს რიცხვი მთელ სახეს Homo Sapiens-ისას წარმოადგენდეს. კიდევაც რომ მოსახერხებელი იყოს ასეთი ენის გამოგონება, როგორც მაგალითად ესპერანტოს „გამოგონება სცადეს, – გარდა იმისა, რომ ესპერანტოს მსგავსი ენა ჯერ სრულიადაც არ არის კაცობრიობის მთელი სიტყვიერ მოწესრიგების სრული გამომხატველი, არამედ უფრო ხალხთა შორის ურთი-ერთის გაგების გამაადვილებელი საშუალება, – მისი განვითარებული სახით არსებობაც კი ვერა სპობს ენათა მრავალფეროვანებასა და მათ ცალკე ხალხთადმი სულიერ ღრმა კუთვნილებასა. უამისოდ კი ენა ვერ იქმნება ნამდვილი საკაცობრიო ენა. განვითარებული ესპერანტო უფრო ერთ ზედ-მეტ ენას შეჰქმნის, ვიდრე ენათა რიცხვს შეამცირებს და მოსპობს. ესევე ითქმის მათემატიკურ ენის შესახებაც, ჯერ ერთი, – ყოვლად შეუძლებელია შეითვისოს ეს ენა იმ აუარებელმა ხალხმა, სადაც ამისათვის საჭირო ხარისხი ცივილიზაციისა არ არსებობს, სადაც არ არის ამისათვის საჭირო **სპეციალური** ორგანოები რთულ მეცნიერებისა, რომელიც არ მოიპოვება საერთოდ მთელ კაცობრიობაში, ზულუსებისა და ბოტოკუდების სამეცნიერო აკადემიები არავის არა სმენია. მათ მსგავსთა რიცხვი კი მრავალია დედამიწის ზურგზე. მეორე, – თვით მათემატიკოსთა რიცხვი, რო-

მელსაც შეუძლიან ამ ენით „ლაპარაკი“, უმაღლეს კულტურასან ქვეყნებშიაც კი ძლიერ მცირეა. მესამე, – კიდევაც რომ შესაძლებელი იყოს საკაცობრიო მათემატიკური ენის შექმნა და გავრცელება მთელ კაცობრიობაში, – ეს იმას დაამტკიცებს მხოლოდ, რომ კაცობრიობა გამათემატიკოსდა, – რაიცა შეუძლებელია, – ან იმას, რომ კაცობრიობაში ბევრი მათემატიკოსია, რაიცა თავისთავად არაფერს არ ამტკიცებს.

მათემატიკური ენა გამოჰხატავს მხოლოდ ერთ მცირე ნაწილს ადამიანთა მსჯელობისას, იგი ეკუთვნის ერთ სპეციალურ მეცნიერებას ადამიანის გონების მიერ შექმნილს. იგი საერთო გამოთქმათა მხრით სრულიადაც არ არის ენა; იგი არა თუ კაცობრიობას ვერ ემსახურება, – ვერ ემსახურება ვერც ერთ ხალხს, ვერც თვით მათემატიკოსებს, გარდა იმ სპეციალურ მეცნიერების ძლიერ შეზღუდულ დარგისა, რომელსაც ეწოდება რიცხვთ მეტყველება, გეომეტრია და სხვა, – მათემატიკური **მეცნიერება**. გარდა ამისა მათემატიკას, მართალია იყენებენ სხვა რთულ მოვლენათა განწყობილებათა სისწორის გამოსახატავად, მაგრამ აქაც ყოვლად შეუძლებელია ყველა მეცნიერებამ მათემატიკურ თანსწორობათა სისტემით გამოჰხატოს ყველა თავისი კანონი. თვით მეცნიერება კი, თუ გინდ ყველა მეცნიერება, მხოლოდ ერთი მცირე ნაწილია ადამიანის სოციალური ცხოვრებისა. მით უფრო მცირეა ერთი მეცნიერება, – მათემატიკა, და ის ნაწილი სხვა მეცნიერებათა, სადაც მათემატიკური თანსწორობანი პხატავენ მოვლენათა განწყობილებასა. ენამ კი ყოველმხრივი კავშირი ადამიანთა შორის უნდა განამტკიცოს თავისი უმრავალფეროვანესი გამოთქმითა; წარმოიდგინეთ, რომ მათემატიკოსმა მათემატიკური ენის მეტი არა იცოდეს რა, ან ყველას რომ შეეძლოს თავიდან ბოლომდის მათემატიკურად მოყოლა მცირე უბრალო და ყოველდღიური ამბისაც კი. პირველ შემთხვევაში ჩვენ გვეყოლებოდნენ უცნაური, თითქმის მუნჯი მეტყველები, მეორე, შემთხვევაში საუკუნო მოლაქლაქე ადამიანის ტიპი, რომელიც

ვერასოდეს ვერ გაათავებდა უბრალო ამბავსა. ერთიც და მეორეც აბსურდია.

მაშასადამე, ენის მხრით, ამ უპირველეს გარეგნულ მოწესრიგების მხრით, კაცობრიობა არ არსებობს სოციალურად.

რომ ავიღოთ ეხლა ზემოხსენებულნი სოციალურნი მოვლენანი და განვიხილოთ იგინი დე-გრეფის კლასიფიკაციის მიხედვით, – რომელსაც ცალ-ყბად რენე ვორმსიც ეთანხმება, – ამ მხრივაც კაცობრიობის სოციალური არსებობა არ არის ჭეშმარიტება.

კაცობრიობის ეკონომიური ცხოვრება ერთ მთელ მოწესრიგებულ საერთო სამეურნეო მოქმედებას არ წარმოადგენს. კაცობრიობა არ არის სუპერ-ორგანიზმი თავისი საკუთარი ეკონომიური ორგანოებით და ფუნქციებით – ბრუნვის, ხმარებისა და წარმოების ფუნქციებით. რასაც ჩვენ, მაგალითად, ვეძახით მსოფლიო ბაზარს, სრულიადაც არ არის მსოფლიო ბაზარი. ამ „მსოფლიო“ ბაზარზედ ებრძვიან, კონკურენციას უწევენ ერთმანეთს, ხელ-შეკრულებასა სდებენ ერთმანეთთან სხვა და სხვა ნაწილნი კაცობრიობისა, რომელთაგან თვითოეულს შინა აქვს თავისი საკუთარი მოწესრიგებული სოციალური ცხოვრება. რიცხვი ამ ნაწილთა აგრეთვე არ უდრის მთელ კაცობრიობას. აუარებელი ნაწილი ამ უკანასკნელისა რჩება ამ ბაზრის გარეშე ან მისი მონაა, საექსპლოატაციო საგანი. ასე რომ, მხოლოდ ერთი ნაწილი კაცობრიობისა იღებს მონაწილეობას ბრუნვაში, აგრეთვე გასასყიდად გამოტანილი საქონელი სულ სხვა და სხვა მოწესრიგებულ სოციალურ წრეში მზადდება, სანამ „მსოფლიო“ ბაზარზედ გამოვიდოდეს. სიმდიდრის ხმარების მხრით ჩვენ კიდევ უფრო დიდ განსხვავებასა ვხედავთ ხალხთა შორის. მთელი კაცობრიობისათვის ჩვენ ვერავითარ საერთო მოწესრიგებას ვერა ვხედავთ ვერც ამ მხრით. აგრეთვე საკუთრება, ეს უპირველესი ორგანო ხმარებისა, სულ სხვა და სხვა ფორ-

მისა ყოფილა, არის და შეიძლება მომავალშიაც იქმნეს კაცობრიობის სხვა და სხვა ნაწილებში. წარმოება, როგორც უფრო რთული და სპეციალური ფუნქცია ეკონომიურ ორგანოთა, კიდეც უფრო გაურბის საერთო მოწესრიგებას მთელ კაცობრიობაში. აგრეთვე, თუ სადმე, რომელიმე ქვეყანაში კაპიტალისტური წარმოება დამკვიდრდა და ამით იგი სხვა ქვეყნებს დაემსგავსა, ეს დიდ მითქმა-მოთქმას იწვევს ხოლმე როგორც იმ ქვეყანაში, სადაც უკვე დარწმუნდენ თვალ საჩინოდ ახალ ეკონომიურ მოვლენის აღმოცენებაში, ისე სხვა ხალხთა შორისაც.

საერთოდ ეკონომიურნი მოვლენანი იბადებიან გარეგნულად მოწესრიგებულ ცხოვრების სფეროში. ეს უკანასკნელი კი კაცობრიობას არ ევლება ირგვლივ. არამედ მრავალია კაცობრიობაში ადამიანთა ისეთი მოწესრიგებული კავშირი, სადაც იბადებიან საერთოდ ეკონომიურნი მოვლენანი. და თუ ბრუნვის დროს ერთი სოციალური ორგანიზმი მეორეს შეხვედება ხოლმე მაგალითად მსოფლიო ბაზარზედა, და მასთან რაიმე დამოკიდებულება აქვს, ეს შეხვედრაც აგრეთვე ყოველთვის სპეციალურად არის მოწესრიგებული, რადგანაც კონტრაქტი, მორიგება სავაჭრო და სამრეწველო შეიძლება მოხდეს მხოლოდ ორ ან მეტ დამოუკიდებელ, უკვე მოწესრიგებულ საზოგადოების შორის, როგორც სამართლის თავისუფალ პირთა შორის. კონტრაქტი, თუნდ მსოფლიო ბაზარზედაც, გულისხმობს უკვე არსებულ, სხვა და სხვა, ცალკე, დამოუკიდებელ საზოგადოებათა. ეს სწორედ იმას ამტკიცებს, რომ ცალკე ადამიანთა ჯგუფებს აქვსთ თავიანთი, ცალკე სოციალური ორგანიზმები. ეს კი წინააღმდეგია კაცობრიობის ორგანიზმობისა. კაცობრიობა რომ ერთი სოციალური ორგანიზმი იყოს, მაშინ აღარც კი იქმნებოდა სხვა და სხვა „ხალხთა“ კონკურენცია, აღარ იქმნებოდა ომი „სახელმწიფოთა“ შორის ბაზრების მოსაპოვებლად და სხვა, ვინაიდან კონკურენცია, ომი ორ პირისპირ მდგომ ურთიერ-

თისაგან რითიმე განსხვავებულ ინდივიდს შეუძლია. და თუ ეს ხალხნი, ეს სახელმწიფონი, რომელნიც კაცობრიობაში არიან მოთავსებულნი, იბრძვიან და მეტექეობას უწევენ ერთმანეთს, სჩანს მათ ჰქონიათ სოციალური შინაარსი და არა კაცობრიობას. კაცობრიობა რომ ერთი სოციალური ორგანიზმი იყოს, მაშინ ეს ელემენტები კი აღარ შეებრძოლებოდნენ ერთმანეთს, არამედ ადამიანები, ან კლასები, – ეს უკანასკნელნი კი ცალკე საზოგადოებებში არსებობენ და მათი ბრძოლაც განსაზღვრულ სოციალურ მოწესრიგების ნიადაგზედ არის აღმოცენებული.

კაცობრიობას რომ საერთო ენა და საერთო ეკონომიური ორგანიზაცია ჰქონდეს, მაშინ მართლაც ერთად ერთი სოციალური არსი იქმნებოდა: კაცობრიობა. მაგრამ ნამდვილად, როგორც არა ვსთქვით, სულ სხვა რამესა ვხედავთ.

ოჯახის მოწესრიგება, გენეზიურნი ორგანონი და ფუნქციანი ერთნი და იგივენი არ არიან მთელი კაცობრიობისათვის. ის წესები, რომელსაც ემორჩილებიან სხვა და სხვა ხალხთა ოჯახნი, სულ სხვა და სხვაა და განირჩევა ურთიერთისაგან.

ხელოვნების მხრივაც დიდ განსხვავებასა ვხედავთ სხვა და სხვა ხალხთა შორის. ორგანონი და ფუნქციანი ხელოვნებისა დიდად მრავალ ფეროვანნი არიან კაცობრიობის სხვა და სხვა ნაწილებში.

სარწმუნოებისა და მეცნიერების ორგანონი და ფუნქციანი აგრეთვე არა აქვს საერთონი მთელ კაცობრიობას. ამას ამტკიცებს სჯულის სხვა და სხვაობა მრავალ ხალხთა შორის, აგრეთვე მეცნიერების გარდაცემისა, – ამ გარდაცემის მოწესრიგებისა და გავრცელების სხვა და სხვაობა კაცობრიობის სხვა და სხვა ნაწილთა შორის.

იგივე ითქმის ზნეობის შესახებაც. პაპუასის ზნეობრივი წესები და შოტლანდიელისა ძლიერ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. იგინი განისაზღვრებიან თვითოეულად იმ საერთო სო-

ციალურ ცხოვრების მოწესრიგებით, რომელიც დამკვიდრებულია თვითოეულ ამ ქვეყანაში.

იურიდიული ნორმები რასაკვირველია ერთნი და იგივენი არ არიან მთელი კაცობრიობისათვის. ამას ამტკიცებს სხვა და სხვაობა სამართალთა. სამართალი საფრანგეთისა, ინგლისისა, რუსეთისა და სხვათა, აგრეთვე ძველი სამართალნი – რომისა, ეგვიპტისა და სხვათა – არსებობენ და არსებობდნენ წარსულში. მათ ემორჩილებოდა არა მთელი კაცობრიობა, არამედ ცალკე ნაწილნი კაცობრიობისა, და მხოლოდ იგინი, რომის სამართალს ჩინელი არ ემორჩილებოდა ჩინეთში, არც რომაელი ჩინურსა რომში. მათ ცალ-ცალკე არც კი იცოდნენ, თუ რა იყო ან ერთი ან მეორე. – არსებობს ეხლა, მართალია, საერთაშორისო სამართალი, მაგრამ ჯერ ერთი თვით სახელწოდება „საერთაშორისო“ ამტკიცებს იმ „ერთა“ არსებობას, რომელთაგანაც თვითოეულს აქვს თავისი საკუთარი სოციალური არსება დამოუკიდებლად კაცობრიობისა და მისი უნივერსალური სამართლისა. მეორე, – ეს ფრიად სუსტი საერთაშორისო სამართალი, რომელსაც ჯერ ვერც კი მოუპოვებია ნამდვილი ძალ-დატანებითი სამართლის ხასიათი, მხოლოდ ერთს ნაწილს აწესრიგებს ადამიანთა შორის რთულ განწყობილებათა... მაგრამ ამაზედ შემდეგ ცალკე ვილაპარაკოთ.

რაც შეეხება პოლიტიკურ ორგანოებსა და ფუნქციებს, პოლიტიკურ მოწესრიგებას, – ეს ხომ თვალსაჩინოა, რომ კაცობრიობა ამ მხრით ფიქციაა, არ არსებობს დღეს ერთი საკაცობრიო სახელმწიფო, არამედ არსებობენ **სახელმწიფონი**. ზოგიერთთა იდეალი სწორედ ერთი უნივერსალური რესპუბლიკის დაარსებაა, მაგრამ ვინ იცის, – რას წარმოადგენს თავის თავად ეს იდეალი? იქნებ ისიც იგივე იდეალური ფიქცია იყოს, როგორიც თვით სოციალური სინამდვილეა თანამედროვე კაცობრიობისა? მაგრამ ამაზედაც შემდეგ.

ერთი სიტყვით მოწესრიგება ეკონომიური. გენეზიური, არტისტიული, სარწმუნოებისა და მეცნიერებისა, ზნეობრივი,

იურიდიული და პოლიტიკური – სხვა და სხვანაირნი არიან კაცობრიობის სხვა და სხვა ნაწილთა შორის; კაცობრიობას არა აქვს საერთო სოციალური ორგანოები და ფუნქციები არც ერთი მიზნის მისაღწევად სწორედ იმიტომ, რომ მას არა აქვს არავითარი საერთო მიზანი, არავითარი მიზან-შეწონილი საერთო მოქმედება და ამიტომაც ერთ სოციალურ სუპერ-ორგანიზმსაც ვერ წარმოადგენს იგი. ინგლისელისა და პაპუასის მეურნეობა, ჰოტტენტოტისა და ფრანგის ოჯახი, ჩინელისა და იტალიელის ხელოვნება, სკანდინავიისა და ოსმალეთის სჯული, რუსისა და ქართველის ზნეობა, გერმანელისა და ზუღულის სამართალი, შვეიცარიისა და დაჰომეის პოლიტიკა – ისე განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან სოციალური მოწესრიგების მხრით, რომ ძლიერ შორეულ მომავალშიაც არ არის არავითარი იმედი, რომ მთელმა კაცობრიობამ შექმნას ამ სხვადასხვაობათაგან ერთფეროვანება, სავსებით ერთსა და იგივე სოციალურ წესებს დაემორჩილოს მილიარდ ნახევარი ადამიანი. ეს რა, – თვით ცალკე პატარა ხალხთა შორისაც კი არის ხოლმე ისეთი სოციალური განსხვავება, რომ ყოვლად შეუძლებელი ხდება ისინი ნამდვილად დაუმორჩილო ერთსა და იმავე სოციალურ წესებს, და როდესაც ასეთი პროცესი ძალით მოხდება ხოლმე, თავდაპირველად საშინელი წინააღმდეგობა ჩნდება მოძალადესა და დაჩაგრულს შორის, შემდეგ კი ეს „სოციალური პროცესი“, როგორც მას უწოდებს გუმპლოვიჩი, თავდება. ხოლმე ერთი რომელიმე საზოგადოების სრული შთანთქმითა მეორეს მიერ, ან მისი სრული გადაგვარებით. გუმპლოვიჩი ამბობს, – ასეთი პროცესი ნამდვილი სოციალური პროცესია და პროგრესის ფაქტორიო. ჩვენ ერთიც შემცდარ აზრად მიგვაჩნია და მეორეც. ყოველ შემთხვევაში ამის კრიტიკას ამ წიგნში არ გამოვუდგებით. იგი სულ სხვა საკითხია, მართალიც რომ იყოს გუმპლოვიჩის აზრი.

ცხადია, მაშასადამე, რომ მთელი კაცობრიობა არ განვითარებულა, როგორც ერთად-ერთი ჯგუფი ხალხისა. ცხადია,

რომ მთელი კაცობრიობა, ეს სოციალური ფიქცია, არ წარმოადგენდა არასოდეს ერთ მთელ რამეს, რომელსაც შესძლებოდა ორგანიული სოციალური განვითარება პირდაპირი ხაზით, რომ დასაბამიდან დღევანდლამდე შესაძლებელი იყოს მისი განვითარების თანდათანობითი ისტორიის წარმოდგენა და მოთხრობა, როგორც ერთი ორგანიზმისა, რომელმაც განსაზღვრულ დროს დაიწყო ზრდა, განვითარება, დიფერენციაცია ორგანოთა და ფუნქციათა, გართულება, და ბოლოს მოაღწია დღევანდელ განსაზღვრულ წერტილს. მართლაც კაცობრიობა დღეს ასეთ სურათს არ წარმოადგენს. მისი ნაწილები განვითარების სულ სხვა და სხვა საფეხურზედა სდგანან ყველა მხრით, – როგორც რასიულისა, ისე სოციალურის მხრით. ცხადია მაშასადამე, რომ ორგანიულად განვითარებულან მხოლოდ მისი **განსაზღვრული ნაწილები**, – და არა მთელი პირველ-ყოფილი სუმა ადამიანთა, როგორც საერთო მოწესრიგებულ ცხოვრების მქონე. ეს ნაწილები, რასაკვირველია, ალბად ხან დამოუკიდებლად ვითარდებოდნენ, ხან ურთი-ერთის ზედ-გავლენით, ხან ისე, რომ თუმცა პირველად შეიძლება ერთ სოციალურ არსს წარმოადგენდნენ, მაგრამ შემდეგ განიყოფოდნენ, დანაწილდებოდნენ, შეადგენდნენ ცალ-ცალკე სოციალურ სუპერ-ორგანიზმებს და შემდეგ კი შეიძლება კიდევ დავიწყებოდეთ ურთი-ერთის არსებობა დროთა ვითარებაში და მანძილის სიდიდის გამო; ამიტომაც ვხედავთ დღეს ასეთ მრავალფეროვანებას კაცობრიობის სხვა და სხვა ნაწილთა შორის.

როგორიც უნდა იყოს კამათი პოლიგენისტთა (ესენი ამტკიცებენ, რომ ადამიანი ერთ განსაზღვრულ ადგილს ერთი წყვილისაგან არის წარმოშობილი) და მონოგენისტთა (ესენი წინააღმდეგს ამტკიცებენ) შორის, რომლის მხარეზედაც უნდა იყოს სიმართლე, – ერთი ცხადი ჭეშმარიტება გვაინტერესებს ჩვენ აქ, – ის რომ კაცობრიობას, Homo Sapiens-ს არა აქვს განვლილი ერთი სწორი გზა განვითარებისა, იგი ერთადერთ პირველ ყოფილ ორგანიზმად არ გზხრდილა და არ გან-

ვითარებულა, და დღეს იგი არ წარმოადგენს ერთ სუპერ-ორგანიზმსა.

და მართლაც, როცა განვიხილავთ ხოლმე კაცობრიობას, როგორც ერთ მთელსა, მაშინ ვრწმუნდებით, რომ მას არა თუ არა აქვს ერთი მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება, – ერთი ენა, ერთი ეკონომიკა, ერთი ოჯახი, ერთი ხელოვნება, სარწმუნოება და მეცნიერება, ზნეობა, სჯულდებულება და პოლიტიკა. – არამედ არა აქვს ერთი საკაცობრიო შეგნებაც სოციალური თვითშეგნება, სოციალური ერთსულოვანება არ არსებობს მთელ კაცობრიობაში, რადგანაც მას თავის დღეში არა ჰქონია საერთო ორგანოები და ფუნქციები, როგორც ერთ სუპერ-ორგანიზმსა, არა ჰქონია ერთი გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება, რომ ეს შეგნება ამ საერთო მოქმედების წიაღში დასახულიყოს და განვითარებულიყოს, რომ მთელ კაცობრიობას ეგრძნოს თავისი ერთობა, რამდენადაც საზოგადოდ სუპერ ორგანიზმს შეუძლია იგრძნოს ან შეიგნოს რამე. კაცობრიობა დღეს ვერ იტყვის, ვერ იგრძნობს – „მე ვარსებობო“, რამდენადაც საზოგადოდ სუპერ-ორგანიზმს შეუძლია თავისი არსებობის შეგნებულად აღსარება, თავისი ნების გამოჩენა. მომავალში რა იქმნება, – ამაზედ შემდეგ ვილაპარაკებთ. დღეს და აქამდის კი ჩვენის აზრით ასეთი იყო ვითარება კაცობრიობისა, – მას თავის დღეში არ გამოსჩენია ეს გრძნობა და შეგნება თავის თავის არსებობისა და არც არავითარი შეძლება ჰქონია, რომ გამოეჩინა იგინი. თვით უკიდურესი კოსმოპოლიტიზმიც ვერა ჰფარგლავს მთელ კაცობრიობასა, და როცა ლაპარაკობენ მომავალ კოსმოპოლიტურ საზოგადოებაზედ, ან გაუგებრობით მოსდისთ, ან იდუმალად მხოლოდ კაცობრიობის შეზღუდული ნაწილი აქვსთ ხოლმე მხედველობაში, ან და კიდევ პირდაპირ გულისხმობენ კაცობრიობის ეგრედ-წოდებულ კულტუროსან ნაწილსა, ე. ი. მარტო ევროპისა, ამერიკის გაევროპილებულ სახელმწი-

ფოებსა და იმ ქვეყანათა ნაწილებს, სადაც ევროპიელის სული, ფული და ჩხარბაზანი ტრიალებს.

მაგრამ, ჯერ ერთი, კაცობრიობის დაყოფა კულტუროსნად და უკულტუროდ სოციალური თვალთახედვით დიდი შეცდომაა და ყელის გამოჭრა, ლოდიკური თვით მკვლელობა კოსმოპოლიტებისა, ვინაიდან კულტურის ხარისხი არა ჰქმნის საზოგადოებრივობას თავის თავად. ბოტოკუდებისა და შეერთებული შტატების საზოგადოება ორივე საზოგადოებაა. მეორე, – თუ კაცობრიობა რიცხვია ყველა ადამიანთა, – მაშინ აქ კულტურა რაღა შუაშია, მაშინ ასეთი დაყოფა უარ-ყოფაა თვით „კაცობრიობისა“, ასეთი დაყოფა კულტუროსნად და უკულტუროდ სწორედ გვიჩვენებს ნათლად, რომ არა თუ კულტურა ვერა ჰქმნის საზოგადოებრივობას, – პირიქით, საზოგადოებრივობა წინ უნდა უძღოდეს ყოველთვის კულტურას; კულტუროსანნი აწ არსებულნი საზოგადოებანი უკვე გამოყოფილ არიან «კაცობრიობისაგან» და შეადგენენ მის ერთ ნაწილს. დღეს კი თუ შესაძლებელია რამე კაცობრიობის გაერთიანების მხრით, – შესაძლებელია მხოლოდ ამ კულტუროსან ნაწილთა შეერთება, – შეერთება საზოგადოებათა უკვე განვითარებულ ზოგ ორგანოთა, ისეთ სოციალურ სუპერ-ორგანიზმთათვის, რომელთაც სჭირდებათ გარეგანი კავშირი თავის მსგავსს საზოგადოებასთან, რომელთაც შეუძლიანთ შექმნან მათთან საერთო ორგანონი, საერთო ცხოვრების გარეგნული მოწესრიგება რამოდენიმედ მაინც, – რომ წარმოადგინონ თუ ერთი სოციალური სუპერ ორგანიზმი არა, მსგავსი რამ მაინც, თუ უერთი მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება ადამიანთა არა, მსგავსი რამ მაინც, როგორიც არის მაგალითად დღეს „სახელმწიფოთა საზოგადოება“, მორჩილი საერთაშორისო სამართლისა, ან შესაძლებელი მომავალი შეერთებული შტატები ევროპისა. მაგრამ ასეთი საზოგადოება მაინც ერთი ნაწილი იქმნება კაცობრიობისა და არა მთელი კაცობრიული სუპერ-ორგანიზმი. მაინც შორსა ვართ ამ

შემთხვევაშიაც წარმოვიდგინოთ მთელი კაცობრიობა, Homo Sapiens-ის სახე, როგორც ერთი განუყოფელი არსი, სოციალური სულის მქონე.

დასკვნა: კაცობრიობა, როგორც სოციალური არსი, არ არსებობს. არსებობენ მხოლოდ მისი ნაწილები, რომელთაც აქვს სოციალური ცხოვრება, რომელნიც წარმოადგენენ სოციალურს უპერ-ორგანიზმებს.

და მართლაც, თუ კი ერთის მხრით კაცობრიობა არ არსებობს როგორც ერთი სუპერ-ორგანიზმი და, მეორე მხრით, არსებობს კაცთა საზოგადოება, თუ საზოგადოდ Homo Sapiens ისეთი ცხოველია, რომელმაც ყველა სხვა ცხოველებზედ უფრო განავითარა სოციალური ცხოვრება და შექმნა უმაღლესი სოციალური მოვლენანი დედა-მიწის ზურგზედ თავისი სიდიდითა და სირთულითა, – ცხადია ეს მოვლენა უნდა არსებობდეს კაცობრიობის ნაწილთა შორის. ადამიანის სახე საზოგადოდ სოციალური თვისებისაა, და თუმცა მთელ სუმმას ადამიანთა არა აქვს საერთო სოციალური ცხოვრება, მაგრამ იგი აქვს ადამიანთა ცალკე ჯგუფებს, დიდებსა და ჰატარაებს, – კაცობრიობის ნაწილებს. აი უეჭველი ფაქტი.

მაგრამ არის ნაწილიცა და ნაწილიც. ჩვენ რომ ავიღოთ მთელი რიცხვი ადამიანთა და ეს მილიარდ ნახევარი დავყოთ როგორც გვსურს ისეთ ნაწილებად, ამით ვერ აღმოვაჩენთ კონკრეტულ საზოგადოებათ კაცობრიობის წიაღთა შინა. კაცობრიობის რიცხვის მეოთხედი, მეხურედი, მეათედი, ნახევარი ან რომელიმე ლიტონი რიცხვითი ნაწილი არ არის საზოგადოება, ისე როგორც მთელი კაცობრიობის ლიტონი რიცხვი არ არის საზოგადოება. როგორც რამოდენიმე მსაჯული არ არის, ზემონათქვამისა არ იყოს, იურიდიულ ფუნქციათა აღმასრულებელი თავის თავად, როგორც განსაზღვრული რიცხვი ადამიანთა, – არამედ იგინი რომელიმე საზოგადოების სამსაჯულოში გარდაიქცევიან სოციალურ განსაზღვრულ ფუნქციის აღმასრულებლებად, სამართლის ფუნქციის აღმასრუ-

ლებლებად, – ისე არც მთელი რიცხვი კაცობრიობისა და არც მისი რაოდენობის რომელიმე განსაზღვრული ნაწილი, როგორც განსაზღვრული რიცხვი ადამიანთა, ვერ შექმნის ვერასოდეს საზოგადოებას.

მაშასადამე კაცობრიობის რომელ ნაწილებზედ შეიძლება აქ ლაპარაკი? რასაკვირველია ისეთ ნაწილებზედ, რომელთაც აქვსთ თავიანთ წიაღთა შინა ზემოდ-განმარტებული გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო.ცხოვრება ადამიანთა, – ისეთ ნაწილებზედ, რომელნიც წარმოადგენენ სუპერ-ორგანიზმებს, – შეიძლება ზრდა-დაუმთავრებლებს. შეიძლება ურთი-ერთზედ უფრო რთულებსა ან მარტივებსა, შეიძლება აგრეთვე სწეულებსა და გადაგვარების გზაზედ დამდგარებსა, შეიძლება კიდევ დროებით, ან სამუდამოდ – სიკვდილის დღემდის – სხვა უფრო დიდ და ძლიერ სუპერ-ორგანიზმის მიერ წარტყვენილებსა, – მაგრამ მაინც სუპერ-ორგანიზმებს, რომლებიც თავიანთ სიძლიერითა, ან და მიუხედავად სისუსტისა, ან რომელიმე განსაკუთრებულ პირობათა მიხედვით იჩენენ თავიანთ ინდივიდუალურ სიცოცხლის ძალას.

ჩვენ შეგვიძლია ავიღოთ მაშასადამე დღევანდელი კაცობრიობის ნაწილები და განვზომოთ იგინი ზემოხსენებული სოციალური საზომით, და როდესაც რომელიმე ნაწილს სრულიად მიუდგება ეს საზომი, მაშინ გვექმნება აღმოჩენილი ის კონკრეტული განხორციელება საზოგადოებრივობისა, ის რეალური არსი, რომელიც არის ნამდვილი, არსეზული საზოგადოება. რასაკვირველია ეს ნაწილი კაცობრიობისა, სოციალური შინაარსის მქონე, აგრეთვე არის მისი რაოდენობის განსაზღვრული რიცხვითი ნაწილი, მაგრამ აქ ჩვენ არითმეტიკული ოპერაციები არ გვაინტერესებს. კაცობრიობის რიცხვის დაყოფა, შეერთება და გამოკლება მის ნაწილთა და სხვ. არც არის წმინდა სოციალური კვლევის საგანი.

ბევრგვარი ვითარებისაა ასეთი სოციალური შინაარსის მქონე ნაწილები კაცობრიობისა. სხვანაირად რომა ვსთქვათ,

საზოგადოებრივობა ბევრი ფორმით გამოხატულა ჟამთა ვითარებაში, და ეხლაც არის გამოხატული, საზოგადოებრივობას ბევრი სხვადასხვანაირი კონკრეტული სახე მიუღია და ეხლაც არსებობს ამ სხვადასხვანაირი კონკრეტული სახით. მაგრამ ჩვენ გვაინტერესებს ერთი ფორმა საზოგადოებრივობისა, ერთი სახე საზოგადოებრივ ორგანიზმთა. ყველაზედ უფრო დიდ-მნიშვნელოვანი, ხანგრძლივი და მედგარი საზოგადოებრივი ორგანიზმი იყო და განსაკუთრებით ეხლა არის **ერი**. პირველი შეხედვით ეს შეიძლება ძლიერ დიდ შეცდომად ეჩვენოს ადამიანს, მაგრამ რამოდენიმე განმარტების შემდეგ, ჩვენის აზრით, შესაძლებელია ამ ჭეშმარიტების ნათელიყოფაცა.

ბევრმა ძველმა და ახალმა სოციოლოგმა აღიარა კაცობრიობის ორგანიზმობა, თავისებურად გაგებული, და მისი მთლიანი და ორგანიული განვითარება; სოციალურ კანონებსაც კი ეძებდნენ მისი ამგვარი განვითარების გათვალისწინებით. ოგიუსტ კონტი უპირველესი ხარისხის სოციოლოგი იყო, რომელმაც აღიარა ესევე შეცდომა და მრავალი თავისი მიმდევარიც შეიყვანა ამ შეცდომაში. ამ შეცდომას კი დიდი მავნე შედეგები ჰქონდა სოციალური მეცნიერებისათვის.

თანამედროვე სოციოლოგებმა გაიგეს ბოლოს და ბოლოს ეს შეცდომა და შეუდგნენ ნამდვილ სოციალურ ელემენტებზედ ლაპარაკსა და მსჯელობას. უკვე სპენსერი აღარა ლაპარაკობს კაცობრიობაზედ, როგორც ერთ სოციალურ მთელზედ. გუმპლოვიჩი და სხვანი პირდაპირ უარ-ჰყოფენ კაცობრიობას, როგორც სოციალურ ცნებას, და სულ სხვა ელემენტებს აღიარებენ სოციალობის კონკრეტულ განხორციელებადა. რენე ვორმსი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს უკვე არა კაცობრიობას, არამედ ერს, და სხვ. ჩვენც მათის დახმარებითა და კრიტიკით შევუდგეთ ამ უკანასკნელი ცნების ანალიზსა.

თავი მესამე.

ერი და საზოგადოება – კონკრეტული და აბსტრაქტული ცნება.

ჩვენა ვსთქვით, რომ უპირველესი და უთვალსაჩინოესი მაჩვენებელი ადამიანთა გარეგნულად მოწესრიგებულ საერთო ცხოვრებისა არის ენა.

არსებულნი თანამედროვენი და აგრეთვე გამქრალნი ენანი რომ ავიღოთ და მოვახდინოთ მათი კლასიფიკაცია, მათ საერთო ჯგუფთა ურთი-ერთ მსგავსებისა და ნათესაობის თანახმად, – ჩვენ შეგვიძლია აღვნიშნოთ რამოდენიმე დიდი საერთო ჯგუფი ენათა, რომელთაგანაც თვითოეული უეჭველად ეკუთვნის ამ ჯგუფს, – ჩვენ შეგვიძლია მივადწიოთ იმ ძირითად ენას, რომლისაგანაც წარმოსდგა ესე თუ ის ჯგუფი ენათა. მაგრამ ფილოლოგიას არ მიუღწევია ჯერ იმ წერტილამდის, რომ ყველა ენათა ერთი წინაპარი ენა აღმოეჩინოს, და ვერც მიაღწევს ამ მიზანს, ვინაიდან ძლიერ საეჭვოა, რომ ოდესმე არსებულებიყოს ასეთი ენა, როგორც საეჭვოა თვით მონოგენიზმი. მაშასადამე ჩვენ იმითი უნდა დავკმაყოფილდეთ, რომ უნდა აღვიაროთ წარსულში რამოდენიმე ენის არსებობა, რომლითაც ლაპარაკობდნენ მრავალნი ჯგუფნი ადამიანთა, ანუ რასები. ამ ჯგუფებს ჰქონიათ ენის მხრით სოციალური საერთო ცხოვრება. შეიძლება სხვა მხრივითაც ჰქონდათ მათ ვიწრო სოციალური კავშირი მანამდის, სანამ არ მოხდა საგრძნობელი დიფერენციაცია მათ შორის, – ან განმრავლებისა და ან სხვა რაიმე მიზეზის გამო, რომლითაც მოხდა ჯგუფთა დაყოფა და ურთი-ერთისაგან საუკუნო განშორება.

გარდა ამისა, რასა მარტო ენის ერთობას არა ნიშნავს, პირიქით, ხშირად მომხდარა ხოლმე ხალხთა ისტორიაში, რომ ერთი რასის ხალხს თავისი ენა დაუვიწყებია სხვა და სხვა მიზეზთა გამო და სხვა რასის ენა შეუთვისებია. ჩვენ მხოლოდ

აპრიორულად უნდა აღვიაროთ, რომ ოდესმე რომელიმე ადამიანთა რასას უნდა შეექმნას თავისი ენა, რომელიც შემდეგ ვრცელდებოდა სხვა და სხვა რასებზედა. თუ როგორ გაჩნდა რომელიმე რასა, ან როგორ შემუშავდა განსაზღვრული რასის პირველ-ყოფილი, განსაზღვრული წმინდა ენა, – ეს სულ სხვა კითხვაა. დღეს კი მხოლოდ იმის თქმა შეგვიძლია რომ მარტო ენა არ არის რასის აღმნიშვნელი ადამიანთა შორის ფიზიკური ტიპის მსგავსება, – აი რა აღნიშნავს აგრეთვე რასას. ეს უკანასკნელი გარემოება კი ენასთან ერთად გვაფიქრებებს, რომ ოდესმე მაშასადამე რასა წარმოადგენდა ერთს გარეგნულად მოწესრიგებულ ჯგუფს ადამიანთა, ერთ სოციალურ სხეულს, რომელიც ჟამთა ვითარებაში იშლებოდა და ხდებოდა სხვა ახალ ორგანიზმთა შემადგენელ ნაწილებად მრავალ მიზეზის გამო, რომელთა შორის განმრავლება ხალხისა, ბრძოლა რასათა და მათი დაუდგრომელი მოძრაობა უმთავრესად მიგვაჩნია. რასაკვირველია, ამასთანავე, ეს პირველ-ყოფილი, „აპრიორული რასა“ იმ რაოდენობისა არ იქმნებოდა, როგორიც ეხლაა მონგოლთა ან არიელთა რასა, არამედ გაცილებით უფრო შეზღუდული.

მაშასადამე თვით ცნება რასაც ერთ-დროს სოციალური შინაარსის ცნება ყოფილა, რადგანაც შესაძლებელი და საფიქრებელია, რომ რასა ოდესმე ერთ სოციალურ სხეულს წარმოადგენდა, ეხლა კი მას სრულიად დაუკარგავს ეს თვისება, ვინაიდან ეხლა არც არიელები, არც მონგოლები, არც წითელ კანიანები, არც ნეგრები და არც სხვანი არ წარმოადგენენ ერთ საზოგადოებას, არამედ მრავალთა, თუმცა ნაშთნი მათი წარსული ერთობისა მრავალნი არიან.

რასას უნდა დაეკარგა თავისი სოციალური ვითარება იმიტომ, რომ ადამიანთა განმრავლებამ, დიდ ჯგუფთა დაყოფამ ერთ დროს არსებულ ერთ სოციალურ ორგანიზმისაგან გამოყოფილი ნაწილები სხვა და სხვა პირობებში ჩააყენა, განსხვავებულმა პირობებმა ამ ახალ ჯგუფებზედ რასაკვირველია

განსხვავებული გავლენა იქონიეს და განაშორეს იგინი ურთიერთისაგან, – შესცვალეს ენა, რომელიც წინად ერთი უნდა ყოფილიყო და შემდეგ კი დაჰყვეს ერთმანეთისაგან განსხვავებულ რამოდენიმე ენად, – მაშასადამე შესწყვიტეს მათ შორის უპირველესი სოციალური მოწესრიგება; – ამასთანავე რასაკვირველია დაჰბადეს განსხვავებულნი ზნე-ჩვეულებანი, განსხვავებული რელიგია, განსხვავებულნი სხვა სოციალურნი წესნი ცხოვრებისა. ამგვარად თვითოეულ ამ ახალ ჯგუფთაგან უნდა დაბადებულიყვნენ ახალნი სოციალურნი სხეულნი. ამ სხეულთ შეიძლება კიდევ დარჩენოდესთ რაიმე ცნობა ურთიერთის შესახებ, შეიძლება კი ისე დაშორებულიყვნენ ერთმანეთზედ, რომ აღარც კი დარჩენოდესთ ეს ცნობა, თვინიერ ლეგენდარულ ცნობათა; შეიძლება კიდევ ებრძოდნენ ერთმანეთსა, და სხვ. – ყოველივე ესე დამოკიდებული უნდა ყოფილიყო იმ რთულ პირობებისაგან, რომელშიაც თვითოეული მათგანი იყო, ყოველ შემთხვევაში – თვითოეულს ამ ჯგუფთაგანს უნდა შეედგინა ახალი სოციალური სხეული. ამ ახალ სოციალურ ორგანიზმებს რასაკვირველია უნდა დაჰბადებოდათ შესაფერი ახალი სოციალური შეგნება და სხვ. ყოველსავე ამას უნდა დავუმატოთ შემდეგი: ჩვენ აქ სოციალურ ორგანიზმთა მიერ მოპოვებულ განსაკუთრებით თვისებებზედ არა ვლაპარაკობთ. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს მხოლოდ ის, თუ როგორ იყო შესაძლებელი, რომ ერთი რომელიმე სოციალური ორგანიზმისაგან დაბადებულიყო მრავალი, და მართლაც, თუ აპრიორულად ვიტყვით, რომ დედა-მიწის ზურგზედ იყვნენ სხვა და სხვა ადგილებში ადამიანთაგან შემდგარნი სულ პირველყოფილნი საზოგადოებანი, თუ ამ სულ პირველ ყოფილ ადამიანთა სხვა და სხვა ჯგუფებს ვუწოდებთ რასებს, და თუ განვიხილავთ ამ რასათა დანაწილებას სოციალურის მხრით ჟამთა ვითარებაში, – მაშინ დასკვნა ერთი იქმნება: ოდესმე ერთ გარეგნულად მოწესრიგებულ ერთი რასის ადამიანთა საერთო ცხოვრებისაგან

წარმომდგარა მრავალი. აი ეს დასკვნა გვაინტერესებს ჩვენ ჯერ-ჯერობით.

წარმოვიდგინოდ, მაგალითად, რომ პირველ-ყოფილ ეპოქაში არსებულ რამოდენიმე ურთი-ერთისაგან დამოუკიდებელ რასათა დიფფერენციაცია ბუნებრივად მოხდა; ვსთქვათ, რომ ეს დიფფერენციაცია ერთი რომელიმე მათგანისას გამოიწვია ყველა შესაძლებელმა მიზეზმა, გარდა ორი რასის ურთი-ერთ-შორის ბრძოლისა, გარდა მათ შორის არევისა აგრეთვე რომელიმე მიზეზის გამო, – ან ხშირი დამოკიდებულებისა და ან სხვა რაიმეს გამო, ამ შემთხვევაშიაც უნდა აღვიაროთ, რომ ჟამთა ვითარებაში ამ ერთი „რასისაგან“, როგორც ერთ სოციალურ ორგანიზმისაგან, დაიბადებოდა მრავალი სუპერ-ორგანიზმი, მოძრავი და ადგილის შემცვლელი სივრცეში, ცალკე სიცოცხლისა და დამოუკიდებლობის მქონე, რადგანაც „ბუნებრივი“ დიფფერენციაციაც თავის შესაფერ ინდივიდუალობას აძლევს თითოეულ გამოყოფილ ნაწილს, რომელიც ოდესმე ინტეგრალური ნაწილი ყოფილა პირველ-ყოფილ მთელის ორგანიზმისა; გამოყოფის შემდეგ იგი ხდება ინდივიდად, დამოუკიდებლობის მქონე არსად, რომელსაც აქვს დიდი თუ მცირე ხარისხი მსგავსებისა თავის მშობელთან, – ეს სპეციალურ პირობებისაგანაა დამოკიდებული ასეთი განვითარებული სოციალური ინდივიდი დღეს მაგალითად იქმნებოდა წმინდა, იდეალური ერი, რომელსაც სისხლიც და ენაც, ზნე-ჩვეულებაცა და რელიგიაც, აგრეთვე ყოველივე სხვა სოციალური თვისებანი – წმინდა, შეუბღალავი, განსაზღვრული რასისაგან მომდინარე და 100%-ით ნაციონალურნი ექმნებოდა, მაგრამ ნამდვილად ასეთი ერი თავისდღეში არც არსებულა და არც ეხლა არსებობს, მომავალში ხომ რასაკვირველია შეუძლებელია ასეთი ერის დაბადება. ზემოხსენებული ჩვენი ჰიპოტეზა მხოლოდ წარმოსადგენია. ნამდვილად კი დასაბამიდან მუდმივ ურთი-ერთის წინააღმდეგ ბრძოლაში გაუტარებიათ ასი და ათასი წლები სხვა და სხვა რასათა, ადამიანთა მრავალ ჯგუფთა, და

უმეტეს ნაწილად სწორედ ასეთი ბრძოლისაგან და შერევისაგან იზადებოდა ხოლმე ხანგრძლივი პროცესის შემდეგ რომელიმე ახალი, განსხვავებული ნაწილი კაცობრიობისა, რასისა, – იზადებოდა ახალი ეთნიური გრუპპა, რომელსაც შეეძლო ახალი საზოგადოების შექმნა. და სწორედ ეს ახალი ეთნიური გრუპპებიცაა ჰქმნიდნენ ხოლმე ახალ კონკრეტულ საზოგადოებათა.

რაც თუ გინდ შემცდარი იყოს გუმპლოვიჩის მთელი სოციოლოგიური სისტემა, – ერთია მართალი მის „რასათა ბრძოლის“ თეორიაში. არსად არ მოიპოვება პირველ-ყოფილ წმინდა რასისაგან, ან პირველ-ყოფილ ურდოსაგან განვითარებული ერი, ან სახელმწიფო სახელმწიფო ყოველთვის ერთი ურდოს მიერ მეორის ჩაგვრის ნიადაგზედ აღმოცენებულა ხოლმე. სახელმწიფო ამ მხრით მართლაც ორგანიზაციაა ერთი ურდოს მეორეზედ ბატონობისა. ამას ჰმოწმობს მრავალი ისტორიული ფაქტი. მაგალითად ინდოეთის კასტები ურთიერთისაგან განირჩეოდნენ. თავდაპირველად ენით, სისხლით, სჯულითა და სხვ. აგრეთვე რომის სახელმწიფოში აღღორძინებული კლასის პატრიციებისა და გაბატონებული პლებსის კლასსზედ, იყო ეტრუსკების შთამომავალი და განირჩეოდა აგრეთვე ენითა, სისხლითა და სჯულითა პლებსისაგან, რომელიც ლათინთა შთამომავალი იყო. შემდეგ სახელმწიფოს დაარსებისა, შემდეგ „ბატონობის ორგანიზაციისა“ შემუშავდა ერთი ერი, – განსაკუთრებული ლათინური ენით, განსაკუთრებული სჯულითა, ზნე-ჩვეულებითა და სხვ. ამასვე ამტკიცებს სოციოლოგი ა. ვაკკარო. („არსებობისათვის ბრძოლა და მისი შედეგები კაცობრიობისათვის“), რომელიც გუმპლოვიჩის სისტემის მიმდევარი სრულიადაც არ არის და ცხარე კრიტიკოსიც არის მისი ბევრ საკითხთა გადაწყვეტაში.

მხოლოდ შემდეგ, როდესაც მრავალფეროვანი ეთნიური ჯგუფები ერთი ორგანიზაციის ქვეშ ხანგრძლივი ყოფნის გამო შედუღდებიან ხოლმე, წარმოადგენენ უკვე ერთ განუყო-

ფელ სოციალურ ერთეულს, – ერთი ენით, ერთი სჯულით, ერთი კულტურით, ერთი ისტორიით, ერთი უკვე დამკვიდრებული რასიული ტიპითა, – მაშინ ქრება საზოგადოებაში ბრძოლა ეთნიურ ჯგუფთა შორის, მაშინ სახელმწიფო უკვე აღარ არის ერთი ეთნიური ჯგუფის მიერ მეორეზედ ბატონობის ორგანიზაცია, არამედ კრებული იმ ძალ-დატანებით დაწესებულიებათა, რომელიც აწესრიგებს ცხოვრებას უკვე კლასსთა შორის, ვინაიდან კლასსთა ბრძოლა იჭერს ეთნიური ბრძოლის ადგილს, ვინაიდან საზოგადოებრივი ჯგუფები უკვე ენითა, სჯულითა და ზნე-ჩვეულებით კი აღარ განირჩევიან, არამედ თავისი ვიწრო სოციალური მდგომარეობითა. მრავალი მაგალითია ისტორიაში იმისი, რომ კლასები ჩამომავლობით სხვა და სხვა ეთნიურ ჯგუფებს ეკუთვნიან, ეროვნული შეგნება კი უკვე ერთია დამკვიდრებული და იგი შეიძლება მიმართული იყოს სხვა რომელიმე ერისა, ან ურდოს წინააღმდეგ.

თუმცა პირველ-ყოფილ ბატონობის ორგანიზაციას ერთი ეთნიური ჯგუფისა მეორეზედ დიდი როლი უთამაშნია ერთი სოციალური ორგანიზმის წარმოშობაში, მაგრამ საერთოდ სახელმწიფო მაინც ვერ დაახასიათებს ერსა. სახელმწიფო არის ან ორგანიზაცია ბატონობისა ერთი ეთნიური ჯგუფისა მეორეზედ, ან ფორმა ერის ორგანიზაციისა, როდესაც იგი კოჰეზიის მაღალ ხარისხს აღწევს. ერი იწყება იქ, სადაც პატარა ელემენტარული სოციალური ორგანიზმები ურთი ერთს ემსგავსება წამბამველობის ძალით განსაზღვრულ ეთნიურ სფეროებში. ჩნდება საერთო ორგანოები და ფუნქციები, – ბოლოს პოლიტიკური, – და ეს მოასწავებს ერის კოჰეზიას, რომელიც სახელმწიფოს მუდმივ არსებობით დაგვირგვინდება, როგორც ბუნდოვან ნივთიერებისაგან ბოლოს და ბოლოს თანდათან წარმოიშობა გარკვეული ინდივიდუალობის მქონე სხეულები, ისე რასათა და ხალხთა ქაოტიურ სოციალურ მასისაგან წარმოიშობა სოციალური მთლიანი ორგანიზმები, – ერები.

რადგანაც ეს არევ-დარევა უმთავრესად ბრძოლითა ხდებოდა და რადგანაც სახელმწიფო ნამდვილად წარმოადგენდა ერთი ეთნიური ჯგუფის მეორეზედ ბატონობას. – ისეთ ორგანიზაციას, რომელიც დაჩაგრულ ჯგუფებს მჩაგვრელთა სასარგებლოდ ამუშავებდა, – ამიტომაც სახელმწიფოს ჰქონდა ყოველთვის საშინელი სასტიკი ხასიათი; ყოველთვის სცდილობდა იგი არევ დარეულ ელემენტთა ერთ სოციალურ ორგანიზმად გარდაქმნას საშინელი და სასტიკი ძალ-დატანებით, და აკი მართლაც სახელმწიფოს ისტორია დახასიათდება მუდმივი ბრძოლისა და ძალ-მომრეობის დიდის როლითა მის წარმოშობაში, აგრეთვე მის მიერ სუსტ, ან ნაკლებ-რიცხვოვან, ან სხვა რომელიმე მხრით „დაბლა მდგარ“ ელემენტთა გაქნითა და შესმითა ერთი რომელიმე რასის მთავარი ელემენტის მიერ, – სანამ სახელმწიფო გახდებოდა ერთად-ერთი საზოგადოებრივი ცხოვრების ფორმა განვითარებულ ერთათვის. მეორე მხრით, ხშირად გაბატონებულნი ითვისებდნენ ხოლმე დაჩაგრულთა ენასა და კულტურას, და მათი სახელმწიფოებრივობისაგან გამოწვეული ეროვნული კოჰეზია უფრო დაჩაგრულთა სასარგებლოდ ხდებოდა ბოლოს და ბოლოს.

ამ საშინელი დესპოტიური სახელმწიფოს ჰერ-ქვეშ, ან უფრო თავისუფალ კავშირთა ურთი-ერთზედ გავლენით, წმინდა წამბაძველობით, მუშავდებოდა დროთა ვითარებაში უკვე ახალი გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება ადამიანთა, ერთი განსაზღვრული ენითა, ზნე-ჩვეულებითა, სჯულითა, კულტურითა, სოციალური შეგნებითა და ისტორიითა. მუშავდებოდა ერი, რომელიც სხვა ახალ ძირითად კატასტროფამდის ორგანიზულად იწყებდა განვითარებას. სახელმწიფო მისთვის მაშინ იქცეოდა მხოლოდ მომწესრიგებელ ორგანოდ, გარეშე მტერთაგან თავის დასაცველ ფარად, ან მფლობელობათა გასადიდებელ იარაღად, და არა ერთი ეროვნების მეორეს მიერ ჩაგვრისა და ექსპლოატაციის ორგანიზაციად, სანამ

ხელ-ახლა არ დაიპყრობდა ახალ ერსა და არ შეუდგებოდა მის გარდაქმნასა, დენაციონალიზაციას.

მივმართოთ რამოდენიმე მაგალითს. ფაქტია, რომ არსებობდა ბერძენთა და ლათინთა ერები, რომელთაც ჰქონდათ თავიანთი წარმოშობის ისტორია სხვა რასათა და ენათა შერევისაგან. არსებობდა ბერძენთა რესპუბლიკები, ხან ცალ-ცალკე და დამოუკიდებლად, ხან თავისუფალი კავშირით შეკრული; არსებობდა ძლიერი ბერძენთა სახელმწიფოც კი, რომელმაც მთელი მაშინდელი ქვეყანა დაიპყრო და სცდილობდა მისს ელლინიზაციას. ჯერ თვითოეულ ამ პატარა რესპუბლიკაში იყო თავისი საკუთარი სახელმწიფოებრივი და „ეროვნული“ შეგნება. ხშირად ბერძენთა რესპუბლიკები ურთი-ერთის წინააღმდეგ კიდეც იბრძოდნენ ხოლმე, მეორე მხრით დაჩაგრული კლასები, ერთ-ხელ სხვა რასისა და ხალხისა, გააბერძნეს და მათდამი ბრძოლა უკვე კლასიური იყო და არა ნაციონალური. საერთოდ ბერძნის ეთნიურმა ჯგუფებმა კი მუდმივი ურთი ერთზედ ზედ-გავლენით შეიმუშავეს ერთი ლიტერატურული ენა, ერთი სჯული, ერთი რასიული ტიპი, ერთი ზნე-ჩვეულება, რომელიც თუმცა ადგილობრივ განსხვავდებოდა, მაგრამ სამაგიეროდ ათასჯერ უფრო განსხვავდებოდა მაგალითად სპარსთა ზნე-ჩვეულებისაგან, ელლინთა საერთო შეგნება, რომელმაც ისეთი საშინელი წინააღმდეგობა გაუწია სპარსთა უდიდესსა და დესპოტიურ სახელმწიფოს და ბოლოს კიდეც დაამარცხა და დაიპყრო იგი ალექსანდრე მაკედონელის დროს, შეჰქმნა ერთი დიდი სახელმწიფო ბერძენთა, რომელიც ერთი უდიდესთაგანი იყო მთელ ძველ ეპოქაში. დასასრულ ბერძნებმა შექმნეს უღრმესი და უმშვენიერესი ნაციონალური სული, რომლის გამოხატულებაც იყო მათი ლიტერატურა, მეცნიერება, ხელოვნება და ფილოსოფია, – რომელიც ბერძნული იყო, ეროვნული, წმინდა ელლინური და დიდად განირჩეოდა ყველა სხვა ერთა ლიტერატურისგან, ხელოვნებისაგან და ფილოსოფიისაგან.

დიახ, ბერძნები წარმოადგენდნენ **ერს**, და უდიდეს ერსაც მთელს ისტორიაში მიუხედავად მათი მცირე რიცხოვანობისა.

ასეთივე იყო რომის ერის განვითარების ისტორია, მხოლოდ აქ უმთავრესი როლი ცენტრალურმა სახელმწიფომ ითამაშა, და არა თავისუფალმა რესპუბლიკებმა და მათმა კავშირმა. იტალიაში სულ წინად სხვა და სხვა ეთნიური ჯგუფები სცხოვრობდა, სხვა და სხვა ენითა, სჯულითა და სხვ. მათმა ბრძოლამ, არევ-დარევამ და ერთის მიერ მეორეს ძლევამ გამოიწვია სახელმწიფოს დაარსება, რომელიც ძლიერდებოდა თან და თან სხვა ელემენტთა დაპყრობითა და მაზედ ბატონობის ორგანიზაციით. ჟამთა ვითარებაში აქაც შემუშავდა ერთი ერი, – საერთო ლათინური ენითა, განსაზღვრული სჯულითა, განსაზღვრული ზნე-ჩვეულებითა, ხასიათითა და ტიპითა, – და აგრეთვე უძლიერესი სახელმწიფო, რომელმაც აგრეთვე მთელი ქვეყანა დაიპყრო. რომიც იყო უძლიერესი ერი, რომელიც განსხვავდებოდა მაგალითად ბერძენთაგან. ბერძნებს თავიანთი სიდიადე ჰქონდათ, რომაელებს თავიანთი განსაკუთრებული; ბერძნები უმთავრესად დიადნი იყვნენ თავიანთი სულიერი კულტურითა, რომაელები საზოგადოებრივი სიმდიდრითა, სამართლითა, სამხედრო გენიოსობითა და სიმდიდრითა, და ყოველივე ესე ენისა და სხვა დამახასიათებელ მხარეთა სხვადასხვაობასთან შეადგენდა ბერძენთა და რომაელთა ეროვნულ ინდივიდუალობის თავისებურებას.

არსებობენ ეხლა ფრანგები, ინგლისელები, გერმანელები, რუსები და სხვანი. თვითოეული მათგანი აგრეთვე ვინ იცის რაოდენ რასათა და ერთა ნარევია. მათი ენაც ვინ იცის რაოდენ ენათა ნარევს წარმოადგენს. ინგლისელების სისხლშია – სისხლი კელტ-ბრიტებისა, ანგლო-საქსონელებისა, სკანდინაველ ვიკინგებისა, დანელებისა, გაფრანგებულ ნორმანებისა და სხვ. პრუსსიელები არიან სლავიანებისა, ფინებისა, გერმანელებისა და სხვათა ნარევნი. რუსები ბუშები არიან სლავიანებისა, ფინებისა, პაჭანიკებისა, სკვითებისა, თათრები-

სა და სხვათა. ფრანგები – გალლებისა, რომაელებისა, გერმანელებისა და ვინ იცის კიდევ ვისი. ესევე ითქმის ყველა სხვა ერებზედ. მათი ენაც აგრეთვე წარეგია ვინ იცის რაოდენ ენათა და კილო-კავთა. მაგრამ მიუხედავად ყოველივე ამისა არსებობს დღეს ინგლისისა, გერმანიისა, ფრანგისა, რუსისა და სხვათა **ერი**; არსებობს განსაზღვრული და კელაპტარსავით ჩამოსხმული ინგლისური ენა, ფრანგული, გერმანული, რუსული და სხვანი. ეს ერები გრძნობენ თავიანთ თავსა, ორგანიულად ვითარდებიან. რუსი დღეს **რუსად** გრძნობს თავსა და არა სკვითადა, თათრად და პაჭანიკად ერთად. ინგლისელი **ინგლისურად** ლაპარაკობს და არა ფრანგულ-გერმანულ-დანურ-ბრიტტულად ერთად. თუმცა ხშირად დაკვირვებული ადამიანი შენიშნავს, რომ ძველი სისხლის წვეთები სხვანაირად, მამაპაპურად შეთამაშდებიან ხოლმე და სკვითის ბუში ან ნორმანის წარევი წამდვილ სკვითად ან ვიკინგად იქცევა ხოლმე!.

რომ ეს თანამედროვე ერები, მსგავსად ძველთა, წამდვილი სოციალური ორგანიზმებია – ამას გვიჩვენებს უპირველეს ყოვლისა ორი თვისება მათი, რაიცა კაცობრიობას არ მოეპოვება: 1) **ენა** და 2) **პოლიტიკური ორგანონი**, ე. ი. სახელმწიფოებრივობა. კაცობრიობის ის ნაწილი კი, რომელსაც აქვს ეს ორი სოციალური ორგანო, – ერთი უპირველესი და მეორე უკანასკნელი, მაჩვენებელი სოციალური ორგანიზმის ზრდის დამთავრებისა, არის **საზოგადოება**, ე. ი. გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება განსაზღვრულ ტომის ადამიანთა, სახელმწიფოს უმთავრესი შემადგენელი ხალხი კი უმთავრესად **ერი** უნდა იყოს, თუმცა, რასაკვირველია, წინააღმდეგ, ყოველ ერს არა აქვს თავისი საკუთარი სახელმწიფოებრივობა. მას შეიძლება დროთა ვითარებაში დაეკარგოს ეს ნიჭი, შეიძლება მისთვის მოესპოსთ პოლიტიკური და საერთაშორისო ორგანოები, მიუხედავად იმისა, რომ სხვა საზოგადოებრივი ორგანონი, განმამტკიცებელნი მისი განსაკუთრებული საზოგა-

დოებრივობისა, კიდევ შერჩენოდეს. ამ შემთხვევაში ეს ერი ან დამპყრობელ ერში გაითქვიფება, ან, თუ ძლიერია, თავს გაინთავისუფლებს და ისევ შექმნის თავის საკუთარ სახელმწიფოსა და სრულ საზოგადოებრივობას, ან უზედურად იცხოვრებს დიდ ხანსაც სხვა ერის საზოგადოებრივ სფეროში.

ერი – კონკრეტული საზოგადოებაა. მას აქვს სოციალური შინაარსი. და მართლაც, ყველა ზემოხსენებულ ერებს აქვსთ თავიანთი სხვა დანარჩენი სოციალური ორგანოებიც, – ეკონომიური, იურიდიული, არტისტიული და სხვანი, – აგრეთვე თავიანთი ინტერნაციონალური ორგანოები ურთი-ერთ შორის კავშირის დასაჭერად. და ეს აბსტრაქტული პრინციპი საზოგადოებრივობისა კონკრეტულად ხორციელდება თვითოეულ ერში. სჯულიც კი, რომელიც შეიძლება ერთი და იგივე იყოს ორი ერისათვის, თვითოეულ სოციალურ რთულს ვითარებას ეგუება და მის განსაკუთრებულ ხასიათის თანახმად კონკრეტულ-ეროვნულად გარდაიქმნება. ერთი სიტყვით, თვითოეული ერი არის ერთი განსაზღვრული, კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, სრული გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება განსაზღვრულ ტომის ადამიანთა, განსხვავებული სხვა ასეთივე კონკრეტულ საზოგადოებრივ ორგანიზმისაგან, თავისი განსაკუთრებული თვისების ორგანოებითა, მოწესრიგების სახითა და ერთობ მთელი თავისი ხასიათითა. მაგალითად, ექვს გარეშეა, რომ არსებობს ბრუნვა ინგლისის საქონელთა, არსებობს წარმოება ინგლისისა, ხმარება სიმდიდრეთა, რაიცა ყოველივე ემორჩილება განსაზღვრულ ინგლისურ სამართლის ნორმებს, განსაზღვრულ ინგლისურ ეროვნულ სახეს მოწესრიგებისას. სოციალურ-ეკონომიური მოვლენები წარმოიშობიან და ვითარდებიან განსაზღვრულ მოწესრიგების სფეროში, იგინი ემორჩილებიან განსაზღვრულ იურიდიულ ნორმებს, და რადგანაც ინგლისის მოვლენანი ბრუნვისა, წარმოებისა და ხმარებისა არიან განსაკუთრებულნი სოციალურ-ეკონომიურნი მოვლენანი, მათი არსებობა წარმოუდგენელია გა-

რეშე ასეთის მოწესრიგებისა. და არსებობს კიდევ ნამდვილად ეს ინგლისური მოწესრიგება ეკონომიური ცხოვრებისა: არსებობს ინგლისური განწყობილებანი საკუთრებისა, ინგლისური სავაჭრო, საფინანსო და სამრეწველო სამართალი და სხვა, რომელნიც განსხვავდებიან მაგალითად ფრანგულისაგან. ინგლისის საზოგადოებას აქვს სპეციალური ეკონომიური ორგანოები, ორგანიციტების ენით რომ ვილაპარაკოთ, – და ეს ორგანონი არიან ეროვნულ ინგლისურნი, რომელნიც აგრეთვე განსხვავდებიან ფრანგულისაგან. ექვს გარეშეა აგრეთვე რომ არსებობს ოჯახის განსაკუთრებული მოწესრიგება ინგლისში, რომელიც სხვას არა ჰგავს. შესანიშნავმა ფრანგმა სოციოლოგმა ლე-პლემ თითქმის ყველა უმთავრეს ერთა ოჯახური ცხოვრება შეისწავლა და ამ მასალაზედ ააშენა მთელი თავისი სოციოლოგიური დოქტრინა, რომლის გაცნობაც მკითხველისათვის რასაკვირველია აქ ჩვენი მიზანი არ არის. იგი ანგლო საქსონელების ოჯახს ეძახის საღსა და მკვიდრსა, მაშინ როდესაც ფრანგული ოჯახი მისთვის არ არის ინგლისური ოჯახის მსგავსის სიმტკიცისა. იგი ყველა სხვა ოჯახთა შორის ნახულობდა განსხვავებასა და ეძებდა მათ შორის საუკეთესოს, მიბადვის ღირსსა, მაშასადამე იგი სხვა და სხვა ერთა ოჯახთა შორის განსხვავებასა ჰხედავდა, სხვა და სხვა მოწესრიგებასა, განსხვავებას გონეზიურ ორგანოთა შორის სხვა და სხვა ეროვნულ ჰიპერ ორგანიზმთა განხილვის დროს. – ფაქტია აგრეთვე, რომ ზნე ჩვეულება ინგლისელისა განსხვავდება სხვა ერთა ზნე-ჩვეულებისაგან. მორალი ინგლისელისა სხვაა, ვიდრე ფრანგისა. რელიგიური მოწესრიგება სხვა ფორმებისაა, რწმენაც სხვაფრივ გამოიხატება ინგლისელის სულის მიერ. ესევე ყოველი იხატება ინგლისურსა და ფრანგულ ლიტერატურაში, სადაც სჩანს თვითოეული მათგანის მორალური და რელიგიური თავისებურება. მეცნიერებაც ემორჩილება სხვა მოწესრიგებას. ოქსფორდის უნივერსიტეტი განსხვავდება ჰეიდელბერგისან, პარიზის უნივერსიტეტისაგან. თვით მეთოდიც მეც-

ნიერული კვლევისა და აზრთა დალაგებისა სხვაა ინგლისში, ვიდრე გერმანიაში და საფრანგეთში. მუსიკა ინგლისელისა, – შეგვიძლია კი ვილაპარაკოთ ინგლისელის მუსიკაზედ? – სულ სხვა ხასიათისაა, ვიდრე იტალიელისა ან გერმანელისა. აგრეთვე მთელი ხელოვნება. არსებობს, ეჭვს გარეშეა, ინგლისის ბუმბერაზი სამართალი, სჯულ-დებულება სახელმწიფო, სამოქალაქო, სისხლის სამართლისა და სხვა. არსებობს, ბოლოს, ინგლისის სახელმწიფო, უდიდესი, უძლიერესი და უმდიდრესი სახელმწიფო მთელ ქვეყანაზედ, რომელსაც შეიძლება სხვა ერებიც ჰყავდეს სახელმწიფოებრივობას მოკლებული და დაჩაგრული, მაგრამ მაინც გაბატონებული მთავარი ეროვნული ელემენტით, – ინგლისური ერით, მთელი მისი გენიოსობითა და ინდივიდუალობით; და რომ დიდი ბრიტანიის იმპერია საფრანგეთის რესპუბლიკა არ არის, არც გერმანიის იმპერია, – ეს ხომ ყველასათვის საჩინოა, ერთი სიტყვით ინგლისის ერი განირჩევა ენითა, რელიგიითა, ლიტერატურითა, რომელსაც ისეთი ორიგინალობა ეტყობა რომ კაცი ადვილად გამოიცნობს ფრანგისაგანაა დაწერილი მაგალითად რომელიმე რომანი თუ ინგლისელისაგან, სჯულ დებულებითა, ეკონომიურ ცხოვრებითა, პოლიტიკითა, რომელზედაც ყოველი უვიციც კი ლაპარაკობს – ეს ინგლისის პოლიტიკაა და ეს საფრანგეთისაო, – და სხვითა; იგი განირჩევა სხვა ერთაგან, და როდესაც საზოგადოდ ორ სხვა და სხვა ერის ინდივიდუალურ ცხოვრებას შევადარებთ ხოლმე, ყოველთვის იძულებულნი ვართ შევადაროთ ის ზომოხსენებულნი სოციალურნი მოვლენანი, რომელნიც იბადებიან და არსებობენ ყოველი საზოგადოების ცხოვრებაში. ამ მოვლენათა მთელი რიცხვი კი სწორედ ის არის, რასაც ჩვენ საზოგადოდ სოციალურ ცხოვრებას ვეძახით, და ის არსი, რომელიც იჩენს ასეთ ცხოვრებას არის საზოგადოება, ერთი კონკრეტული საზოგადოება. მიშასადამე ერი – საზოგადოებაა: განსაზღვრული, კონკრეტული საზოგადოება. და როდესაც ჩვენ ორ ერს ვადარებთ ერთმანეთს, – ჩვენ ვა-

დარებით ორ განსაზღვრულ საზოგადოებას, ორ კონკრეტულ ცოცხალ სუპერ-ორგანიზმსა.

მთელი ქსოვილი ერთი განსაზღვრული საზოგადოებისა სულ სხვანაირია, სხვა კანვაზედ შეკერილი, ვიდრე მეორისა. მისი უჯრედები მეორისას არა ჰგავს; – სხვა ფერადებით არის მოქარგული მთელი ქსოვილი, ცალკე ფიგურები სხვა და სხვა დროს არის ნაკერი, სხვა და სხვა პირობებში, სხვა და სხვა ხალხთაგან. მათ შორის განსხვავება ისეთია, რომ პირველი შეხედვისათანავე თვალ საჩინო ხდება იგი განსხვავება. ამას ჩვენ უბრალო თვალითაც ვხედავთ ხოლმე, როდესაც უცხო ქვეყნებში მივდივართ. აგრეთვე როდესაც უბრალო, ზერელი მსჯელობა გვაქვს ხოლმე, – მაშინაც კი ხშირად ვლაპარაკობთ: აქ გეოგრაფიული პირობები უწყობდა ხელს განსაზღვრული საზოგადოების თავისებურობას, იქ რასა ან რასათა ნარევია სრულიად განსხვავებული ტომის შემქმნელი, სხვაგან კიდევ ეკონომიური: ცხოვრების თავისებურობამ შექმნა ესე თუ ის ხასიათი ამა თუ იმ ხალხისა; – მეორეგან კიდევ ხალხი მშრომელი და მუყაითია, ან ზარმაცი და უსაქმური, ამა თუ იმ ბუნებრივ, ეკონომიურ და უფლებრივ მიზეზთა გამო. მესამეგან აგრეთვე განსაკუთრებულ მდგომარეობას ან განსაკუთრებულ „ისტორიას“ ვაწერთ ხოლმე მიზეზს ამა თუ იმ ერის თავზედ დატეხილ კატასტროფისას და სხვ. ყველა ამას რომ ვლაპარაკობთ, შეიძლება ჩვენ არც კი გვქონდეს სრულიად ნათლად წარმოდგენილი, რომ მაშინ ჩვენ გვაქვს მსჯელობა ერებზედ, როგორც მთელ სოციალურ ორგანიზმებზედა, რომელნიც წარმოშობილან განსაზღვრულ პირობებში, განუვითარებიათ თავისი სოციალური ორგანოები, გაზრდილან და ყველა არსებულ პირობის მიხედვით განსაზღვრული წესით იჩენენ თავიანთ სიცოცხლის სიძლიერესა და უნარსა, ან სიცოცხლის უნიჭობასა და სისუსტესა.

დასკვნა ჩვენი მსჯელობისა მაშასადამე იგი უნდა იყოს, რომ თუ ჩვენ დავამტკიცებთ და აღვიარებთ, რომ ყოფილა

ადამიანთა დიდი თუ პატარა ჯგუფები თავიანთი განსაკუთრებული გარეგნული მოწესრიგებით, – ყოფილან მამასადამე განსაზღვრულნი, კონკრეტულნი საზოგადოებანი, რომელნიც ურთი-ერთისაგან განსხვავდებიან, და არა ერთი **საზოგადოება**. ყოფილან კონკრეტულნი სოციალურნი არსნი, რომლებშიაც კონკრეტულად ხორციელდება განყენებული სოციალობა.

ფორმანი ამ საზოგადოებისა რასაკვირველია სხვა და სხვა-ნაირნი ყოფილან ისტორიაში. ეხლა ჩვენ მათ ჩამოთვლას არ გამოვუდგებით. ვიტყვით მხოლოდ, რომ ყველაზედ უფრო განვითარებული და გაზრდილი ფორმა, მჭიდრო კავშირის განმამტკიცებელი ინდივიდთა შორის, არის ერი. თანამედროვე კაცობრიობის კულტურული ნაწილის ზრდა-დამთავრებულნი საზოგადოებანი წარმოადგენენ ერებსა. ამ ერებს აქვსთ სახელმწიფოებრივი ფორმა საზოგადოებრივობისა. როგორი ერთა სხვა და სხვანაირობაც არ უნდა იყოს სახელმწიფოში, მის გულს მაინც ერთი რომელიმე მთავარი ერი შეადგენს, – ერთის ენისა, ერთის ტრადიციისა, ერთის ისტორიისა, ხშირად ერთის სჯულისა, ერთის ნათესავისა ანუ რასათა შერევისაგან წარმომდგარ ერთის ტიპის მთამომავალთა ხალხისა ცალკე სახელმწიფოებში არიან ცალკე მთავარი ერები, როგორც სოციალური შინაარსის მქონე არსნი, განსხვავებულნი ურთი-ერთისაგან. **ერთი ერი კი, ერთი კაცობრიობა, როგორც სოციალური შინაარსის მქონე არსი, არ არსებობს ისე, როგორც არ არსებობს ერთი საკაცობრიო სახელმწიფო.**

ჩვენ ზევითა ვსთქვით, რომ სახელმწიფო დიდ როლს თამაშობდა არეულ რასათა შეკავშირების საქმეში, სხვა და სხვა ტომის ადამიანთა საერთო ცხოვრების მოწესრიგებაში, მაგრამ აქედან ის დასკვნა სრულიადაც არ გამოდის, თითქოს სახელმწიფო შემქმნელი და ერთად-ერთი შემქმნელი ყოფილიყოს ერისა. მუდმივი ეკონომიური ურთი-ერთობანი აღებ-მიცემობისა, კულტურული ზედ-გავლენა, საერთო რელიგიის შემუშავება პროპაგანდითა და ქადაგებით, ცალკე ჯგუფთა ხშირი

ნება ყოფლობითი კავშირი საერთო მტრის მოსაგერებლად, ან სხვა რაიმე მიზნისათვის, და სხვა მრავალი ასეთი ხასიათის ფაქტორი, – აი რა იყო აგრეთვე მიზეზი განსაზღვრული ერის წარმოშობისა ყველა მისი სოციალური ორგანოებითა, მათ შორის სახელმწიფო ორგანოთიც. რასაკვირველია სახელმწიფო შემდეგ ხელს უწყობდა ამ ერის ნაწილთა ურთიერთთან უფრო მჭიდრო კავშირის დამკვიდრებას. ხშირად როგორც არა ვსთქვით, იგი ხელს უწყობდა ეროვნების შედგენას ძალით, სხვა რასის ნაწილთა ან სხვა ერის სრულიად ჩანთქმითა; ან და რომელიმე ერი, ძლიერი სახელმწიფოს მქონე, ისვავდა სხვა ერებსა როგორც ძალით, ისე აგრეთვე თავისი ძლიერი კულტურითა, თუმცა ხშირად თვით განიცდიდა ხოლმე სხვა ერთა გავლენასაც და ამით თავის თავსაც ასხვავებდა. ხშირად ისიც მომხდარა ხოლმე, რომ რომელიმე ძლიერ ეროვნულ სახელმწიფოს ისეთი ერები დაუპყვრია, რომელთაც თვითონა ჰქონიათ წინად საკუთარი სახელმწიფოც და განვითარებული სოციალური ცხოვრებაც დამპყრობელის მსგავსად, ან მეტადაც. ეს ერები თუმცა დამორჩილებიან ხოლმე დამპყრობელის ძალ-მომრეობას, დაუკარგავსთ თავიანთი პოლიტიკური, იურიდიული და საერთაშორისო ორგანონი, – მაგრამ მაინც შეუნახავსთ ერთობ თავიანთი ეროვნული თავისებურება, – ენა, ტიპი, სჯული, ზნე-ჩვეულება, ხელოვნება, ლიტერატურა, დიადი დარგები თავის განსაკუთრებულ სოციალურ ცხოვრებისა, – თავიანთი ეროვნება ერთი სიტყვით, როგორც განსაკუთრებულ, კონკრეტულ სოციალურ სუპერ-ორგანიზმთა დამახასიათებელი მოვლენა.

ასე რომ, ჩვენის მსჯელობიდან მკითხველმა ის დასკვნა სრულიადაც არ უნდა გამოიყვანოს, თითქოს ჩვენის აზრით ერი, საზოგადოება და სახელმწიფო ერთი და იგივე ცნებანი იყვნენ, რადღა შესაძლებელია რომ განსაზღვრულ მომენტში ერმა და სახელმწიფომ ერთი და იგივე სახელწოდება ატარონ და ორივენი იყვნენ ერთსა და იმავე დროს თითქოს ერთი კო-

ნკრეტული განხორციელება განყენებული სოციალური პრინციპისა. მართლაც, საზოგადოება მხოლოდ გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრებაა ადამიანთა. იგი ორგანიზმია, სუპერ-ორგანიზმი, რომელიც განირჩევა ყველა სხვა ორგანიზმთაგან, – სოციალური ორგანიზმი. აი რა არის საზოგადოება თავის თავად. იგი განყენებული ცნებაა. ერი – კონკრეტული საზოგადოებაა, განსაზღვრული სუპერ ორგანიზმი. იგი აგრეთვე ერთი ჭურჭელია საზოგადოებრივობისა, მაშინ როდესაც მთელი კაცობრიობა ამ ჭურჭლად ჯერ არ გამზდარა და შეიძლება ვერც გახდეს ვერასოდეს. სახელმწიფო კი მხოლოდ ერთი ფორმაა საზოგადოებისა. სახელმწიფო შეიძლება შესდგებოდეს მრავალ ერთაგან. სახელმწიფო რასაკვირველია არ შეიძლება იყოს გარეშე საზოგადოებრივი შინაარსისა, მაგრამ საზოგადოებას შეიძლება სხვა ფორმებიცა ჰქონდეს სახელმწიფოებრივ ფორმის გარდა, და არსებობდენ და დღესაც არსებობენ ასეთი საზოგადოებანი. ერთი სიტყვით საზოგადოება არის – საერთო აბსტრაქტიული ცნება, სახელწოდება ყოველი გარეგნულად მოწესრიგებულ საერთო ცხოვრების მქონე ადამიანთა კრებულია, – სახელწოდება ამ მოწესრიგების პრინციპად მქონე სუპერ-ორგანიზმისა საზოგადოდ. ვსთქვათ ერები არიან ასეთი თვისებისა, რადგანაც სწორედ ერები არსებობენ ნამდვილად და არა ერთი ერი. ერი თავის მხრით აგრეთვე ზოგადი სახელია განსაზღვრულ, კონკრეტულ საზოგადოებრივ ორგანიზმთა, – ერთა სახელმწიფო კი ერთი ფორმაა საზოგადოებისა, რომელსაც მიიღებს განსაზღვრული, კონკრეტული საზოგადოება – პირველ ყოფილ ურდოთა კავშირი, ან ერთა არევ-დარეულ ნაწილთა ნაძალადევი შეერთება, ან წმინდა ერი.

რომ მკითხველმა უფრო ნათლად წარმოიდგინოს, რაში მდგომარეობს ამ სამი ცნების ურთი-ერთისაგან გარჩევა – საზოგადოებისა, ერისა და სახელმწიფოსი, – შემდეგ თავში ცა-

ლკე, უფრო ნათლად და დაწვრილებით განვიხილოთ იგინი და შევადაროთ ერთმანეთსა, ან ვნახოთ, თუ მათი შედარება შეიძლება, რადგანაც ამ სამი ცნების ერთმანეთში არევა საშინელ აზრთა არევ დარევას იწვევს ხოლმე საზოგადოდ, და ამ არევ-დარევას შედეგად მოსდევს ხოლმე ის ცუდი მოვლენაც, რომ ადამიანის პირდაპირი პრაქტიკული მოქმედება ხშირად განისაზღვრება ხოლმე ასეთი შეცდომებითა და არევ-დარეული აზრებითა.

თავი მეოთხე.

საზოგადოება, ერი, სახელმწიფო.

საზოგადოება, როგორც არა ერთხელ განგვიმეორებია, არის გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება ადამიანთა მათ საერთო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. ორგანიცისტულ ენით რომ ვილაპარაკოთ, საზოგადოება არის ერთგვარი, სპეციალური ორგანიზმი, – სუპერ-ორგანიზმი, რომელსაც აქვს თავისი საკუთარი ორგანოები და ფუნქციები აგრეთვე ადამიანთა საერო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. ასეთია თავის თავად საზოგადოება. მისი განსაზღვრა ჩვენის აზრით ასეთიც შეიძლება რომ იყოს. საზოგადოება თავის თავად ასეთი ხასიათის იქმნება ყოველთვის, დამოუკიდებლად დროისა და სივრცისა, როგორიც უნდა იყვნენ მისი შემადგენელნი ელემენტნი – ზანგები, ინგლისელები, სკვითები თუ გერმანელები. – ან რა დროშიაც უნდა ზრდილიყო საზოგადოება – ქრისტეს დაბადებამდის თუ ქრისტეს დაბადების შემდეგ. თვით ცნება საზოგადოებისა დამოუკიდებელია სრულიად რომელიმე კონკრეტულ საზოგადოების შემადგენელ ნაწილთა ეთნოგრაფიულ ხასიათისგან, დროისაგან, სივრცისაგან, ხალხთა რაოდენობისაგან და ყოველივე ვითარებისაგან, რაიცა ეკუთვნის რომელიმე განსაზღვრულ, კონკრეტულ საზოგადოებას.

აგრეთვე რომ გავითვალისწინოთ ევოლიუცია საერთოდ საზოგადოებისა, როგორც ევოლიუცია განსაკუთრებული სუპერ ორგანიზმისა, იგი დამოუკიდებელია იმავე ელემენტთაგან, იმავე ვითარებათაგან, რომელნიც დაახასიათებენ რომელიმე განსაზღვრულ, კონკრეტულ საზოგადოებას: ფორმანი საზოგადოებისა ჟამთა ვითარებაში სხვა და სხვანაირნი არიან; ამ ფორმათ თავიანთი სახელები ჰქვიათ, დამოუკიდებლად იმისა, – ფრანგის საზოგადოება განვითარებულა, ინგლისელისა თუ სკვითისა, ან რუსისა.

ჩვენ ვიცით მრავალ-მეცნიერთა გამოკვლევათა წყალობით, რომ ყოფილა წარსულში და ველურთა შორის ეხლაც არის პირველ-ყოფილი ველური თემი, – ყოფილა შემდეგ ბარბაროსთა თემი, კლანი, – პატრიარქალური კომმუნა, სოფლის კომმუნა და სხვა ფორმანი საზოგადოებისა. ყოფილა აგრეთვე უკვე განვითარებული საზოგადოება მრავალ ფუნქციებითა და ორგანოებით, – ქალაქი სახელმწიფოს მსგავსი ორგანიზაციით – *la cité*, – ყოფილა ფედერაცია ქალაქთა და თემთა, რომელთა ცენტრიც აგრეთვე ერთი რომელიმე ქალაქი ყოფილა; ყოფილა და არის სახელმწიფოებრივი საზოგადოება, არსებობდა საზოგადოება სამხედრო წყობილებისა, საზოგადოება სამრეწველო ხასიათისა, როგორც ამბობენ სპენსერი და სხვანი. არის აგრეთვე კიდევ ერთი კლასიფიკაცია საზოგადოებათა დროში განვითარების მიხედვით: პირველ-ყოფილი კომმუნისტური საზოგადოება, საზოგადოება მონობისა, ფეოდალიზმისა, თანამედროვე კაპიტალიზმისა, – შემდეგ, მომავალში კი აუცილებლად განსახორციელებელი სოციალისტური საზოგადოება. როგორიც უნდა იყოს კლასიფიკაცია საზოგადოებათა დროის მიხედვით, ზემოხსენებული თუ სხვა რომელიმე, ამ კლასიფიკაციაში მხოლოდ საზოგადოების სხვა და სხვა ფორმებია მიღებული მხედველობაში მათი განვითარების მიხედვითა, და სხვა არაფერი.

საზოგადოებაზედ საერთოდ ჩვენ შეგვიძლია ვილაპარა-

კოთ აბსტრაქტულად, დამოუკიდებლად კონკრეტულ მაგალითებისა; რასაკვირველია, როგორც ყოველ მეცნიერებაში, კონკრეტული მაგალითები საილლუსტრაციოდ საჭირონი არიან, მაგრამ ამა თუ იმ საზოგადოების განსაკუთრებით ელფერს გავლენა არასოდეს არ ექმნება საერთოდ საზოგადოების თეორიაზედ. მაგალითად, როდესაც ჩვენ ვმსჯელობთ ფიზიოლოგიურ კანონებზედ, როგორც საერთო აბსტრაქტულ კანონებზედ, კაცისა და ცხოველთა მაგალითები ყოველთვის გვჭირდება, არც შეიძლება აბსტრაქტულ ფიზიოლოგიის კანონთა აღმოჩენა, თუ კონკრეტულ ცდაზედ არ დავემყარეთ, მაგრამ პეტრეს ორგანიზმის ვითარება ან მისი ანომალიები ვერ იქონიებენ ვერავითარ გავლენას საერთოდ ფიზიოლოგიურ მეცნიერების კანონებზედ. პირიქით, ამ კანონებით სუნდა ავხსნათ ესა თუ ის თავისებურობა, ან ანომალია. ერთი სიტყვით, საზოგადოებაზედ ფილოსოფოსობა აბსტრაქტული სოციოლოგიის საქმეა მხოლოდ, როგორც ერთობ მთელ ბუნების მოვლენათა შესახებ და აგრეთვე ცნობიერების შესახებ ფილოსოფოსობა აბსტრაქტული ფილოსოფიის საქმეა და არა რომელიმე კონკრეტული მეცნიერებისა. აი როგორია ჩვენის აზრით საზოგადოების ხასიათი და მის შესახებ ფილოსოფია, როდესაც საზოგადოებას ვეხებით თავის თავად, როგორც ერთ განსაზღვრულ აბსტრაქტულ ცნებას.

როდესაც კი ცალკე მაგალითების ანალიზს შევუდგებით, როდესაც საზოგადოებათა რეალურ, კონკრეტულ დასახელებას მივყოფთ ხელსა, მაშინ აუცილებლად შევხვდებით ხოლმე სხვა და სხვა ხალხთა, რასათა და ერთა, რომელთაც ჰქონიათ, ან უსათუოდ უნდა ჰქონოდათ ამა თუ იმ ფორმის საზოგადოებანი. მეორეს მხრით აგრეთვე ვხვდებით თვით კაცობრიობას, რომელსაც არა ჰქონია არასოდეს არავითარი საერთო საზოგადოებრივი ცხოვრება.

ანუ სხვა ფრად რომა ვსთქვათ, ჩვენ ვიკვლევთ საზოგადოებას სოციალური ფილოსოფიის მხრით ისე, რომ არა

გვჭირდება ვიცოდეთ, – ვინ არიან ის ადამიანები, რომლებიც სცხოვრობენ გარეგნულად მოწესრიგებული ცხოვრებითა, – ფრანგები, ინგლისელები თუ გერმანელები, – მონგოლები, არიელები თუ სემიელები. მაგრამ როდესაც რეალურ, ნამდვილად არსებულ ან ყოფილ საზოგადოებათა შესახებ გვაქვს ლაპარაკი, ეს ლაპარაკი მაშინ არის მხოლოდ შესაძლებელი, როდესაც მათ შორის განსხვავებაც ვიცით. ეს კი თავის მხრივ მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, როდესაც მათ შემადგენელ ადამიანთა შორის არსებული განსხვავებაც ვიცით. ეს განსხვავება არის განსხვავება რასისა, ერისა და სხვ. ფაქტია, რომ არსებობენ მონგოლისა, ზანგისა, წითელ-კანიანისა და თეთრი ადამიანის რასანი. ფაქტია რომ არსებობდნენ ბერძენი და რომაელნი, ურიანი და ასსურელნი, ფაქტია რომ არსებობენ ეხლა ინგლისელები, ფრანგები და გერმანელები. ყველა ამათ უნდა ჰქონოდათ, ჰქონდათ ან აქვსთ თავიანთი საზოგადოებანი, და ამიტომაც წარმოადგენენ ისინი ინდივიდუალურად განსხვავებულ არსთა, ცალკე, დამოუკიდებელ სუპერ-ორგანიზმთა, ან ოდესმე უნდა წარმოედგინათ ასეთი სუპერ-ორგანიზმები.

მაშასადამე რასანი, ერნი განხორციელებანი არიან მხოლოდ საზოგადოებრივობისა, **მათ შეუძლიანთ ჰქონდესთ ესა თუ ის ფორმა საზოგადოებისა**, მაგრამ თვით ცნებანი რასისა, ერისა და საზოგადოებისა ერთი და იგივენი სრულიდაც არ არიან. კერძოდ ერს, მაგალითად, აქვს სოციალური შინაარსი, მაგრამ ცნება ერისა და საზოგადოებისა არ არის ერთი და იგივე, – **საზოგადოება აბსტრაქტული ცნებაა განსაზღვრული ბუნების მოვლენისა, ერი კი განსაზღვრული, კონკრეტული მაგალითია ამ მოვლენის არსებობისა ბუნების წიაღთა შინა.**

ამით მგონი ცოტათი ნათელ-ვყავით განსხვავებანი ერისა და საზოგადოების ცნებათა, თუმცა ასეთი ანალიზი არც ისე ადვილია, როგორც შეიძლება ბევრს ეგონოს; და თუ ისეთი

სოციოლოგი, როგორიც რენე ვორმსია, სავსებით ვერ ერევა ამ ანალიზს, ჩვენ, ამ პატარა მოთხრობაში, რასაკვირველია, უფრო გვეპატიება შეცდომანი.

სახელმწიფოს ცნება აგრეთვე განსხვავდება ამ ორ ზემო-ხსენებულ ცნებისაგან. **სახელმწიფო თავდაპირველად უფრო ორგანიზაციაა ერთი ეთნიური ჯგუფის მეორეზედ ბატონობისა, შემდეგ იგია უბრალო სუმა იმ დაწესებულებათა, რომლითაც ერი ჰქმნის ერთი განსაზღვრული, ძალდატანებითი ფორმის საზოგადოებრივობას.** მაგრამ შეიძლება ერს სხვა ფორმა ჰქონდეს საზოგადოებრივობისა, – მაგალითად თავისუფალი ფორმა, რომელიც მომავალი იდეალია კაცთა საზოგადოებისა.

ამასთანავე შეიძლება საზოგადოება, როგორც არა ვსთქვით, ბევრი სხვა ფორმით არსებობდეს, გარდა სახელმწიფოს ფორმისა. – შეიძლება აგრეთვე ერთი სახელმწიფო სხვა და სხვა ერთგან შესდგებოდეს, და ამ ერებს კი დაეკარგოსთ თავიანთი ეროვნულ-სოციალური ორგანონი, გარდა პოლიტიკურისა და იურიდიულისა. ასეთი და მსგავსი შემთხვევა მრავალია შესაძლებელი.

საზოგადოება შეიძლება იყოს პირველ ყოფილ-კომმუნისტური, მონური, ფეოდალური, კაპიტალისტური, ან მომავალი სოციალისტური ერთი კლასსიფიკაციით, – ან და სახელმწიფოებრივი, ანუ ანარქიული მეორე კლასსიფიკაციით, – ან კიდევ სხვა რომელიმე; რასათა და ერთა ნარევს, ან ერსა, ან ერის ნაწილებს შეიძლება ჰქონდეს ყოველი ზემოხსენებული ფორმა საზოგადოებრივობისა. რასათა პირველ-ყოფილ ნარევებს მართლაც ყველა პირველ ყოფილი საზოგადოებრივი ფორმები ჰქონიათ. ერებს და მის ნაწილებს კი ყოველგვარი სახელმწიფოებრივი ფორმანი, აგრეთვე ფორმანი თავისუფალ ქალაქთა და თემთა ფედერაციებისა.

აგრეთვე, მაგალითად თანამედროვე ცხოვრებაში პირდაპირა ვხედავთ, რომ სახელმწიფო რუსეთისა და ავსტრიისა სხვა

და სხვა, მრავალ-ერთაგან შესდგება. **ერთი ერი** კი, მაგალითად პოლონეთისა, სამ სახელმწიფოშია, – რუსეთში, ავსტრიაში და გერმანიაში. მიუხედავად ამისა იგი სცოცხლობს თავისი განვითარებული ეროვნული ორგანოებით, როგორც ერი, როგორც განსაზღვრული კონკრეტული საზოგადოება. მისი არსებობა – ფაქტია. მისი ძლიერი სიტყვები – „იეშჩე პოლსკა ნე სგინელა“ უბრალო ტრაბახი ან სასოწარკვეთილი ძახილი არ არის, – მას დიდი სინამდვილე აქვს აღმომცენებლად და ნიადაგად. პოლონეთსაც აქვს თავისი საკუთარი სოციალური შინაარსი, როგორც ერსა, მიუხედავად იმისა, რომ იგი აღარ არის სახელმწიფო და მიუხედავად იმისა, რომ იგი სამს სახელმწიფოში შედის თავისი ნაწილებითა.

მაგრამ, ასე გასინჯეთ, თვით სახელმწიფოს არსებობაც არ შეიძლება ისე, თუ ერთი რომელიმე ერი არ არის, მისი გული, – ბურჯი, რომელზედაც იგი უნდა იყოს დამყარებული. მაგალითად, გული რუსეთის სახელმწიფოსი არის **რუსის ერი**. ეს ერი უმთავრესი ელემენტია რუსეთის სახელმწიფოსი. რუსეთის სახელმწიფოებრივობა თავდაპირველად რუსის ერის „ხასიათით“ განისაზღვრებოდა და განისაზღვრება ეხლაც. **რუსეთის იმპერია** რომ კიდევაც დაირღვეს, **რუსის ერს** მაინც შეუძლია შეირჩინოს თავისი საკუთარი სახელმწიფო, გაცილებით უფრო პატარა სამეფო, ვიდრე ეხლა, მაგრამ მაინც სახელმწიფო რუსეთისა, – სულით მსგავსი თანამედროვესი. მას შეუძლია სახელმწიფოს დაკარგვაც, მაგრამ ეროვნებას მაინც შეირჩენს, თუ რასაკვირველია თვითშეგნებითა და კულტურით მარჯვედ იქმნა.

სახელმწიფო შეიძლება იყოს აგრეთვე სხვა და სხვა ერთაგან შემდგარი ისეთნაირად, რომ ცალკე ერები მაინცა დამაინც დიდად არ განსხვავდებოდნენ ურთი-ერთისაგან სიძლიერითა და სიდიდით. ასეთი სახელმწიფოს მაგალითია ავსტრო-უნგრეთი. ამ შემთხვევაში ორი რამ არის აუცილებელი, რომ სახელმწიფომ იარსებოს ნორმალური სიძლიერითა და პრეს-

ტიჟით: ან საშინელი დესპოტიზმი ერთი რომელიმე გაბატონებული ერისა, ან და ერთა შორის თავისუფალი ფედერაცია, რომელიც უზრუნველ-ჰყოფს ერთა სრულ ავტონომიასა და მათს ეროვნულ დამოუკიდებელ განვითარებას. მაგრამ დესპოტიზმს დიდი ხნის ფოხი არასოდეს არა აქვს ხოლმე ასეთს სახელმწიფოში, იგი მხოლოდ დროებით შექმნის სახელმწიფოს სიძლიერეს, ნორმალურ კალაპოტში კი თავის დღეში ვერ ჩააყენებს მისს ცხოვრებასა. წინააღმდეგ შემთხვევაში კი, ესე იგი როდესაც სახელმწიფოში არც დესპოტიზმია განვითარებული ან და კბილი მოსტეხია, არც თავისუფალი ფედერაციაა ერთა, თავისუფალ ერთა საკუთარ ეროვნულ საზოგადოებრივობის განსავითარებლად, – სახელმწიფო სუსტდება ერთა ბრძოლითა და ან სრულიად იწიწება საქმეები და მუდამ ანორმალურია მისი ცხოვრება, ან და იგი აუცილებლად ირღვევა და შესაძლებელია მის ნანგრევებზედ აღმოცენდნენ ცალკე ერთა დამოუკიდებელი სახელმწიფონი.

ისეთ სახელმწიფოებში, სადაც არ არსებობს ერთა თავისუფალი ფედერაცია, არამედ დესპოტიზმი ერთი ერისა, ყოველთვის ბატონობს სურვილი განთავისუფლებისა მჩაგვრელთაგან და ცალკე სახელმწიფოთა დაარსებისა. ასეთ ერებს შეუძლიათ დაიარსონ სახელმწიფონი და მოაწყონ პოლიტიკური იურიდიული ორგანოები, – რადგანაც მიუხედავად მათი ჩაგვრისა, მათ კიდევ დარჩენიათ თავიანთ საზოგადოებათა დამახასიათებელი მოვლენანი: ენა, რელიგია, ზნე-ჩვეულება, ტიპი, ლიტერატურა, ტრადიციები, საერთო კულტურა, ისტორია და სხვა.

ამგვარად, ერი არის ჭურჭელი საზოგადოებრივობისა. იგი განსაზღვრული, კონკრეტული საზოგადოებაა. საზოგადოებას კი, როგორც ამგვარს, შეუძლია მიიღოს მრავალი ფორმა, კერძოდ სახელმწიფოს ფორმა. სახელმწიფო კი ერთი ფორმაა საზოგადოებრივობისა, რომელიც შეიძლება ჰქონდეს განსაზღვრულ, კონკრეტულ საზოგადოებას, – ერსა.

გარდა ამისა უნდა შევნიშნოთ, რომ კერძო „საზოგადოებანი“ შეიძლება იყვნენ ერთ დიდ საზოგადოებაში, – ერში, სახელმწიფოში. პროფესიონალური კავშირები, სამეცნიერო საზოგადოებანი, საარტისტო კავშირები, რევოლუციონური კავშირები, რელიგიური სექტები და სხვა მრავალი ამგვარები, – ესენიც არიან „საზოგადოებანი“, რადგანაც ესენიც წარმოადგენენ ადამიანთა გარეგნულად მოწესრიგებულ საერთო ცხოვრებათა, საერთო მიზნის მისაღწევად, მაგრამ ეს საზოგადოებანი მოქმედებენ ერში ანუ სახელმწიფოში და არიან აღმოცენებულნი მთელი მათი სოციალური ცხოვრების ნიადაგზედ. ეს საზოგადოებანი ნაწილნი არიან ერისა ანუ სახელმწიფოსი, ეთანხმებიან საერთო ეროვნულ, საზოგადოებრივ, სახელმწიფოებრივ სტრუქტურასა და ფუნქციებსა ერთი სიტყვით, ისინი შედიან საზოგადოების უკვე ჩამოთვლილ ორგანოთა მექანიზმში, ანუ საერთო გარეგნულად მოწესრიგებულ ცხოვრების გამოხატულებანი არიან თვით, – ასე რომ, როცა ამ ცალკე საზოგადოებათა შესახებ გვაქვს ლაპარაკი, მცირე ანალიზის შემდეგაც კი ისევ ვუბრუნდებით საზოგადოების ცნების განსაზღვრასა და აქ კი ეს მეტია, რადგანაც ამაზე უკვე დასაწყისში ვილაპარაკეთ.

სახელმწიფო მხოლოდ ერთი ფორმაა საზოგადოებრივობისა, ამასთანავე იგი სრულ საზოგადოებრივობას საკვებით არ შეადგენს; ამიტომაც იგი სრულიად არ ეთანხმება ეროვნულ საზოგადოებრივობას, არამედ ხშირად სრული წინააღმდეგობა არის ხოლმე მისი, რადგანაც სახელმწიფო ამასთანავე უფრო მექანიკური კავშირია ადამიანთა შორის თავისი ძალ-დატანებითი ფუნქციების წყალობითა, ვიდრე ერი, რომელიც ორგანიული კავშირია ადამიანთა შორის, ესე იგი ნამდვილი საზოგადოება, ერი რჩება უმაღლეს, უდიდეს და უბუნებრივს და დღეს თითქმის ერთად-ერთ დიდ ჭურჭლად საზოგადოებრივობისა მთელ კულტურულ კაცობრიობაში.

მართალია, როგორც წინადა ვსთქვით, სახელმწიფო ორ-

განიზაციას დიდი როლი უთამაშნია ერის შექმნაში. ორი უმთავრესი გზით შეედგა სახელმწიფოს ეროვნებათა შექმნაში მონაწილეობის მიღება. ერთი გზაა – განცალკევებულ მაგრამ ერთგვარ საზოგადოებათა შეერთება, ერთ ერად შეერთება, მაგალითად შეერთება გერმანიისა, იტალიისა, საქართველოსი და სხვა ერთა. ყოფილან ისტორიაში ისეთი დრონი, როდესაც ერთი და იგივე რასისა ანუ ხალხის ნაწილნი ცალ ცალკე სამეფოებსა, ქალაქებსა, ან ოლქებს შეადგენდნენ, ესე იგი ცალცალკე საზოგადოებათა, რომელნიც ხშირად კიდევ იბრძოდნენ ხოლმე ურთი-ერთ შორის; მათი შეერთება დროთა ვითარებაში თავდაპირველად ან ნება-ყოფლობით ხდება, ან და უფრო ხშირადც ერთი ცენტრალური სახელმწიფო ძალის განვითარებითა, რომლიდანაც ჩნდება ხოლმე შემდეგ ერთი დიდი ეროვნული სახელმწიფო. თავდაპირველად, შეერთებამდის, ეროვნული თვით-შეგნება არ არის განვითარებული, ან და ისე სუსტია, რომ ცალკე ჯგუფები – პროვინციები, ქალაქები, პატარა რესპუბლიკები ერთმანეთს ებრძვიან, – შემდეგ კი, ერთ სახელმწიფოს ჭერ ქვეშ ცხოვრების გამო ვითარდება ერთი ეროვნების თვით-შეგნება, ერი სამუდამოდ ხდება თვით-შემგნებ ორგანიზმად, თუმცა აქედან ის დასკვნა სრულიადაც არ გამოდის, რომ საჭირო იყოს ეროვნული თვით-შეგნების განვითარებისათვის სრული მოსპობა ადგილობრივ თავისუფლებათა ცენტრალური ძალის მიერ. პირიქით, მჭიდრო კავშირი ერის ნაწილთა შორის მაშინ არსებობს, თუ ამ კავშირის განმამტკიცებელი ცენტრალური ძალა იღწვის შეძლებისა დაგვარად ყველა ადგილობრივ ინტერესთა დასაცველად, რამდენადაც საზოგადოდ სახელმწიფოს შეუძლია ასეთი როლის აღსრულება ერისა და საერთოდ საზოგადოების ცხოვრებაში. მაშინ ადგილობრივი თვით-მმართველობა ორგანიულად აერთებს მთელს ერსა, ანვითარებს საერთო ეროვნულ თვით-შეგნებას, რადგანაც ამ შემთხვევაში კერძო ადამიანი, კერძო ქალაქი, კერძო პროვინცია და შტატი, – ყველანი გრძნობენ

რომ მთელი მათი საერთო ორგანიზაცია არსებობს მათსავე დასაცვლად და არა ადამიანი, ქალაქი და შტატი – სახელმწიფო ფეტიშის თაყვან-საცემლად.

მეორე მხრით, ასეთი გაერთიანება ერისა ხშირად ხდება ძალით, – განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ამ ერის წიაღში ურთი-ერთის მსგავსი გაბნეული ნაწილები განვითარეგულო ცენტრალური ძალის მიერ არის დაპყრობილი. იმ ხალხთა შორის კი, რომელთაც ოდესღაც ჰქონიათ დიდი ეროვნულ-სახელმწიფოებრვი ცხოვრება, მაგრამ დაუკარგავსთ იგი, – ცალკე ნაწილთ ისევე განცალკევებული ცხოვრება დაუწყიათ, – ჯერ ისევ აღსდგება ხოლმე ეროვნული ერთობისა და თვით-შეგნების იდეა და მერე შეიძლება ასეთ იდეიურ მოძრაობას შედეგად მოჰყვეს ერთი ეროვნული სახელმწიფოს დაარსება, ანუ უკეთ ვსთქვათ მისი განახლება, – მხოლოდ, შეიძლება, სხვა ფორმითა. იმისდა მიხედვით, მაშასადამე, თუ როგორი ისტორია აქვსთ ერის ნაწილთა, ხან ეროვნული თვით-შეგნება უსწრებს წინ ეროვნულ სახელმწიფოსა, ხან სახელმწიფო ეროვნულ თვით-შეგნებასა, რომელიც ვითარდება საერთო ცხოვრების ჩვეულებითა და ვარჯიშობითა.

მეორე გზა ეროვნების შედგენისა არის დიდი ერის მიერ დაპყრობილ პატარა ერთა ან რასათა ნაწილების ასსიმილიაცია სახელმწიფოს მიერ. საშინელია თვით ეს პროცესი ასსიმილიაციისა; როცა იგი თავდება ხოლმე, მაშინ ერი უკვე გადაგვარებულია, იგი უკვე ჰკარგავს ყოველისფერს ეროვნულსა, – ენას, რელიგიას, თვით-შეგნებასა და სხვასა, და ინთქება მთავარი, დამპყრობელი ერის სოციალური ცხოვრების ტალღებში, ეს მთავარი ერი მას ისე გადაჰხარშავს ხოლმე, მოინელებს, როგორც პროტოპლაზმა ან განვითარებული ცხოველი საკვებსა.

მთავარი ერი კი ისევ ერად რჩება, მხოლოდ გაზრდილი და განმრავლებული ახალი ელემენტით, – თავისი ენითა, რელიგიითა, თვით-შეგნებითა და სხვ. მისი სოციალური შინაარ-

სი არ იკარგება და როდესაც მას, შეიძლება, მეორე უფრო ძლიერი ერი ან სახელმწიფო მოესევა, აუცილებლად იგივე პროცესი უნდა მოხდეს, თუ დამარცხდა: ან ასსიმილიაცია ჟამთა ვითარებაში, წვალებითა და ტანჯვით სიკვდილი, – ან ძალის შეკრება, მედგარი და ხანგრძლივი ბრძოლა და განთავისუფლება, – ან და მოდუნებული ცხოვრება, რაიცა ყოველისფერზედ უარესია.

ასე რომ, ერი მაინც ერად რჩება, მიუხედავად იმისა რომ შეიძლება ერთმა ერმა მეორე შთანთქას: ერთი ერი დაიჭერს მეორეს ადგილს, მიუხედავად იმისა აგრეთვე, რომ იგი შეიძლება სხვა და სხვა სახელმწიფოებში იყოს, ან შეიძლება სახელმწიფო შესდგებოდეს სხვა და სხვა ერთაგან, – ზნე-ჩვეულება ერისა, ენა, რელიგია, საერთო კულტურა შეიძლება დარჩეს და იცოცხლოს. ამიტომაც ერი, სულ ერთია აქვს თუ არა მას სახელმწიფო, – ერთ თვით შემგნებ არსს წარმოადგენს, ერთ სოციალურ შინაარსის მქონე სუპერ-ორგანიზმსა, თავისი სიცოცხლის დამცველსა. მას აქვს თავისი ვნებანი, მისწრაფებანი, იდეალები, მიზნები და სხვ. მისი წარმოშობის ისტორიაში, მართალია, სახელმწიფოს დიდი როლი უთამაშნია, მაგრამ მას, როგორც განსაზღვრულ, კონკრეტულ საზოგადოებას, შეუძლია თავიდან მოიშოროს ეს სახელმწიფოებრივი ფორმები საზოგადოებრივობისა და შექმნას ახალი ფორმები, რადგანაც საერთოდ საზოგადოებას შეუძლია მიიღოს არა მარტო სახელმწიფოებრივი ფორმა, არამედ მრავალი. მომავალში მაინც შექმნის ერი არა-სახელმწიფოებრივ, თავისუფალ საზოგადოებრივ ფორმებს, თუ წარსულში არ შეუქმნია ასეთი იდეალური რამ, და თუ აწმყოში განსაკუთრებით სახელმწიფოებრივი ფორმა აქვსთ კულტურულ კაცობრიობის ერებს.

ამიტომაც ერი, როგორც სოციალური არსი, გაცილებით უმაღლესი და უკეთილშობილესი არსია, ვიდრე ყველა სხვა არსებულნი სოციალურნი არსნი წარსულში და აწმყოში.

ამ თავში ჩვენ განვიხილეთ ერის განსხვავება საზოგადოებისაგან და სახელმწიფოსაგან. ეს ცნებანი ისე განსხვავდებიან ურთიერთისაგან, რომ საერთო საზომი არა აქვთ, – აბსტრაქტულად რომ ავიღოთ ეს ცნებანი, მათი წმინდა განსაზღვრის მხრითა.

საზოგადოება აბსტრაქტული ცნებაა, გამომხატველი ადამიანთა საერთო მოწესრიგებული ცხოვრებისა, – ცნებაა საზოგადოებრივი სუპერ-ორგანიზმისა. ერი კონკრეტული სოციალური ორგანიზმია. სახელმწიფო კი ერთის მხრით განსაკუთრებული ფორმის საზოგადოებრივი ორგანიზმია, რომლის მაცოცხლებელი ერი შეიძლება იყოს, ან ერნი, მეორეს მხრით, უფრო სპეციალურად თუ გავსაზღვრეთ, – იგი ერთი ფორმაა საზოგადოებრივობისა; ერთი ფორმა საზოგადოების მომწესრიგებელ დაწესებულებათა, რომელსაც შეიძლება ერი ხმარობდეს თავის შინაგან სოციალურ და გარეგან საერთაშორისო ცხოვრებაში, ან აგრეთვე ერნი.

მაგრამ ხანდახან აქ ერთ ახალ ცნებას ურევენ ხოლმე და ვერ არჩევენ ერისაგან და სახელმწიფოსაგან. ეს ცნება არის – „ხალხი“. განვიხილოთ იგი შემდეგ თავში ზემოხსენებულ ორ ცნებასთან ერთად.

თავი მეხუთე.

ხალხი, ერი, სახელმწიფო.

წინა თავებში ჩვენ განვიხილეთ ერი, როგორც განსხვავებული რამ საზოგადოებისაგან და სახელმწიფოსაგან. გავარკვიეთ, რომ ერი არის კონკრეტული საზოგადოება, რომელსაც შეუძლია შექმნას სახელმწიფო ან თავის საკუთარ ელემენტთა შემოქმედებითა, ან და სხვა ერთა დაპყრობითა; ვსთქვით აგრეთვე, რომ სახელმწიფო არის ერთი ფორმა საზოგადოებისა, რომელიც ერს შეუძლია დროთა ვითარებაში

შემოიღოს, როგორც წარმავალი წესი სოციალურის ცხოვრებისა და სხვ.

გავარჩიოთ ეხლა ურთი-ერთისაგან ხალხი, რომელსაც აგრეთვე ერთგვარი აზრით იხსენიებენ, და სახელმწიფო რა არიან იგინი, დამოუკიდებლად საზოგადოებისა, რომელიც აბსტრაქტული საზოგადო ცნებაა, გამომხატველი ადამიანთა საერთო ცხოვრებისა? გავარჩიოთ შემდეგ ერი და ხალხი დამოუკიდებლად სახელმწიფოსი, რომელიც ერთი განსაზღვრული, ისტორიულად გარდამავალი ფორმაა საზოგადოებრივობისა, მსგავსად ურდოთა ფედერაციისა, ქალაქისა და სხვ.

ერს, როგორც კონკრეტულ საზოგადოებას, თავისი ისტორია აქვს. იგი პირველ-ყოფილი სოციალური არსი არ არის. ყოველი ერი ეკუთვნის ამა თუ იმ რასას, რომელიც განსხვავდება სხვა რასისაგან. მაგალითად ინგლისელები, ფრანგები და გერმანელები ეკუთვნიან ეგრედ წოდებულ ინდო-გერმანულ ტომს, თეთრს რასას. ჩინელები და იაპონელები ყვითელს, მონგოლთა რასას; მაგრამ რომ განვიხილოთ თვითეული რასა საერთოდ, ან თვით ერები, ვერც წმინდა მონგოლის რასას ვნახავთ, ვერც წმინდა რასის სისხლს ერში. რასები ნარევიან, აგრეთვე ერები ნარევ რასათაგან შესდგება, როგორც ზემოდა ესთქვით.

ჩვენ არ ვიცით, – თავდაპირველად ერთი რასა იყო თუ მრავალი. მაგრამ ეჭვს გარეშეა, რომ ერთ დროს უნდა არსებულიყოს ერთი ან მრავალი წმინდა რასა, ურთი-ერთისაგან განსხვავებული, და მათგან წარმოსდგნენ თანამედროვე ხალხები და ერები. ამას ამტკიცებს მსგავსება ენისა და ტიპისა იმ სხვა და სხვა ხალხთა და ერთა შორის, რომელთა ისტორია დღეს აღარც კი მოგვითხრობს მათს შორეულ დროის ერთად ცხოვრებასა.

ვსთქვათ რომ ერთ დროს არსებობდა რასები A_1 , B_1 , C_1 და სხვ. ჟამთა ვითარებაში ისინი ერთმანეთს ხვდებოდნენ ომებისა და მშვიდობიან მიმოსვლის წყალობითა, და რასა-

კვირველია მათი ერთმანეთში აღრევა აუცილებელი გახდა. მეორე განსაზღვრულ მომენტში მაშასადამე არსებობდნენ რასები A₁, B₁, C₁, და სხვ. მათი სოციალური ცხოვრება რასაკვირველია სხვა და სხვა ფორმას მიიღებდა დროთა ვითარებაში, მაგრამ ჩვენ აქ ეს არ გვაინტერესებს. ჩვენთვის ის არის საინტერესო, რომ რასათა აღრევისაგან ახალი რასები ჩნდებიან, რომელთაც შეუძლიანთ შექმნან აგრეთვე სხვა და სხვა ფორმის ახალი კონკრეტული საზოგადოებანი. მაგალითად თეთრმა და შავმა რასამ შეიძლება რომ შექმნან ახალი რასა, ყვითელმა და შავმა შეიძლება შექმნან აგრეთვე მეორე ახალი რასა ადამიანთა, რომლის ნაწილებს რამოდენიმედ ექმნება მსგავსება სოციალური ცხოვრებისა და სხვა და სხვა ფორმის კონკრეტული საზოგადოებანი.

რასა იქმნება თუ ტომი, ე. ი. უფრო ვიწრო ცნება, ვიდრე რასა, – სულ ერთია, – იგი ემორჩილება განმრავლების კანონს და მის შედეგებსა.

ტომი, – მაგ. არიელები, სემიელები და სხვა, – დიდდება, ნაწილდება და ადგილს იცვლის, ან მეორე ტომს იპყრობს, და ამგვარად ისევ სდგება ახალი ტიპი ადამიანთა კავშირისა და ნათესავისა. ასეთ ტიპს ადამიანთა ნათესავისას ჩვენ შეგვიძლია ვუწოდოთ – ხალხი, რომელიც კიდევ უფრო ვიწრო ცნებაა ვიდრე ტომი. მაგალითად არიელთა ტომისაგან, რომელიც თავის მხრივ შერეული იყოს სხვა ტომებთან, წარმოსდგნენ ხალხები – გერმანელთა, კელტთა, სლავიანთა, სპარსთა და სხვ. სემიელთაგან წარმოსდგნენ ასსურო-ბაბილონელები, ურიები, არაბები და სხვანი. რომ ასეთი დიფფერენციაცია ხდებოდა ნამდვილად – ამის მაჩვენებელი ენაა, რომელიც განსხვავდება ტომთა შორის და ხალხთა შორის, მაგრამ ამასთანავე ძირთა მსგავსებით იგი უჩვენებს სხვა და სხვა ხალხთა ერთ-ერთი ტომისადმი კუთვნილებასა. სემიური ენა განირჩევა არიულისაგან, როგორც ტომის ენა ტომის ენისაგან, გერმანული შვედურისაგან, როგორც ხალხის ენა ხალხის ენისაგან, მაგრამ თუ სე-

მიტური ენა რამოდენიმედ ემსგავსა არიულსა, ჩვენ უნდა ვიკვლიოთ უხსოვარ დროის მათი ერთობა, აგრეთვე რამდენადაც გერმანული და შვედური ერთმანეთს ძლიერა ჰგვანან, ჩვენ გვიადვილდება შვედთა და გერმანელთა ერთობის დამტკიცება ახლო წარსულში.

როგორც რასები და ტომები, აგრეთვე ხალხები იჭერენ თავიანთ მოძრაობაში განსაზღვრულ ტერიტორიასა და ჰქმნიან საერთო სოციალურ ცხოვრებასა. მათი აღრევაც და ხალხის ახალი ტიპის გაჩენაც მუდამ ხდებოდა ისტორიაში, მაგრამ ყოველთვის ხალხთა ნაწილებს შორის იყო სოციალური მოწესრიგება და ეს უკანასკნელი ან უკვე განვლილ სოციალურ ცხოვრებისაგან იყო დარჩენილი, როგორც მაგალითად ენა და სარწმუნოება, ან ახალი სოციალური ცხოვრებით შექმნილი, როგორც მაგალითად ფედერაცია თემთა, ქალაქთა, პროვინციათა და სხ., აგრეთვე მრავალი დარგი სოციალურ აღმოჩენათა. როდესაც კი ხალხის სხვა და სხვა ნაწილები, პოლიტიკურად და სხვა მხრივაც დამოუკიდებელი, თითქმის ცალკე მაგრამ **მონათესავე** სოციალური ორგანიზმები ერთდებიან ერთ დიდ სოციალურ ორგანიზმად – ერთის ენითა, სარწმუნოებითა, სამართლითა და პოლიტიკითა – მაშინ ხალხი ხდება **ერად**. იგი სახელმწიფო ორგანოების საშუალებით აარსებს ასეთს გაერთიანებულ საზოგადოებას; და შემდეგ მან კიდევ რომ დაჰკარგოს პოლიტიკური და იურიდიული ორგანონი თავისი საზოგადოებისა, იგი მაინც **ერად** რჩება, რადგანაც ერთობა უკვე ჰქონია, იგი უკვე ყოფილა გაერთიანებული კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, მქონე განმტკიცებული, მჭიდრო კოჰეზიისა.

სულ სხვა საკითხია, თუ როგორ ხდება რთული პროცესი რასათა დიფერენციაციისა, როგორი იყო წარმოშობა ტომთა, ამ უკანასკნელთა დიფერენციაცია, წარმოშობა ხალხთა, შექმნა ხალხის სოციალურ ცხოვრებაში ეროვნულ-სოციალურ კოჰეზიისა, სხვა და სხვა ფაზები განვლილი კონ-

კრეტულ საზოგადოებათა მიერ გამაერთიანებელ სახელმწიფოს გაჩენამდის.

ჩვენთვის ის არის საჭირო ვიცოდეთ, რომ ერი უპირველეს ყოვლისა არის ადამიანთა სოციალური შემოქმედება. იგი ნარევია რასათა, ტომთა და ხალხთა, მაგრამ თვით ეს რასები, ტომები და ხალხები სოციალური პროცესის ნაყოფნი არიან. ერი კი ხალხის სოციალური კოპეზიის ნაყოფია. იგი სახელმწიფო ჯაჭვ-ჯავშნით იმოსება და ისე გამოდის საბრძოლველად მეორე ერის წინააღმდეგ, როგორც კონკრეტული, ცოცხალი სოციალური ორგანიზმი. და არ არსებობს არც ერთი ერი, რომელსაც უკვე დაუკარგავს ეს ჯავშანი, რომ არა სურდეს მისი ხელ-ახლა შეძენა თავის **ეროვნების** დასაცველად.

არ უნდა დაგვავიწყდეს ის ფაქტი, რომ ხალხებიც ებრძვიან ერთმანეთს, ერევიან ერმანეთში, ხშირად ერთი ხალხი სხვა ხალხებს იპყრობს და სწორეთ მათის დაპყრობით აარსებს სახელმწიფოს, რომ მათის **ასსიმილიაციით** გააძლიეროს თავისი ეროვნება, გახდეს ერად. მართალია, **ხალხის** ასსიმილიაცია უფრო ძნელია, ვიდრე პირველ-ყოფილი რასის ან ტომის რომელიმე ნაწილის ასსიმილიაცია. კიდევ ათასჯერ უფრო ძნელია იმ **ერის** ასსიმილიაცია, რომელსაც ჰქონია ოდესმე სახელმწიფო, მაგრამ ეს მისწრაფება ურთიერთის ჩაყლაპვისა მაინც არსებობს და ისტორიის ერთი დიდი ნაწილი უჭირავს ამ ბრძოლის ამბავსა.

მას შემდეგ, რაც ხალხი ჰქმნის საერთო მოწესრიგებას სოციალური ცხოვრებისას, განსაკუთრებით თუ ოდესმე სახელმწიფოცა ჰქონია, – იგი ხდება მჭიდრო კონკრეტულ საზოგადოებად, **ერად**, რაიცა მოასწავებს ხალხის „მასალისაგან“ გაერთიანებულ, ცოცხალ სოციალურ ორგანიზმის შექმნასა. ყოველი ერი მაშასადამე მისი შედგენილობის მხრით არის ხალხი. მაგალითად 40 მილიონი ფრანგი შეადგენს საფრანგეთის ერსა, ერის ცოცხალ არსსა; თვით ეს 10 მილი-

ონი ხალხი ჟამთა ვითარებაში სხვა ხალხთაგან გამოყოფილა, ნარევია დაპყრობილთა და შემოსეულთა, მაგრამ თანაც მას შეერთებისა და კოჰეზიის შემდეგ შეუქმნია ისტორიულად საერთო სოციალური ცხოვრება, საერთო მოწესრიგება მრავალფეროვან მოქმედებათა. ამ მხრით ეს 40 მილიონი ფრანგი შეადგენს საფრანგეთის საზოგადოებას. ამ საზოგადოებას აქვს ყველა სოციალური ორგანო, მათ შორის სახელმწიფო ორგანოები, რომელთა შემწეობითაც იგი სხვა ხალხებსაც იპყრობს და შეჰყავს თავის საკუთარ მოწესრიგების წრეში. ამ მხრით კი იგი საფრანგეთის სახელმწიფოს წარმოადგენს, რომელიც გაცილებით მეტია საფრანგეთის ერზედ. იგივე ითქმის ინგლისზედ და საზოგადოდ სხვა ერებზედ და სახელმწიფოებზედ. როგორ შეგვიძლია, მაშასადამე, წარმოვიდგინოთ ამ მხრით ის უცნაური არსი, რომელსაც ჩვენ სოციალურ არსს ვეძახით, მაგალითად – ინგლისი?

შედგენილობის თვალთსაზრისით – ინგლისია – **ხალხი**· საზოგადოებრივ ორგანიზმობის მხრით იგია – **ერი**. როგორც კრებული ხალხთა და ერთა, აგრეთვე ერთგვარ სოციალურ ფუნქციათა მხრით, იგია – **სახელმწიფო**. როგორც განსაზღვრულ ხალხისაგან შემდგარი კონკრეტული ერი და განსაზღვრული სახელმწიფო – იგია – **საზოგადოება**. საზოგადოება რასაც ნიშნავს – ეს ჩვენ უკვე ვიცით. ინგლისის საზოგადოება მისი საზოგადოებრივობის მხრით არა არის-რა, გარდა ერთი კონკრეტული საზოგადოებისა. ინგლისის კონკრეტული მაგალითით განვიხილოთ მხოლოდ მისი ხალხოება, სახელმწიფოება და ეროვნება, რითი განირჩევა ერთმანეთისაგან ეს სამი მისი ხასიათი?

ინგლისის თანამედროვე ხალხი შესდგება ბევრ ხალხთაგან: ბრიტტები, ანგლო საქსონელები, დანელები, ნორვეგიელები, გაფრანგებული ნორმანები და სხვა, – აი ვინ შეადგინა თანამედროვე ინგლისის ხალხი. ესენი დროთა ვითარებაში რიგ-რიგად მოდიოდნენ ბრიტანიის კუნძულზედ და სახლდებოდნენ. ბრძოლა და აღრევა ხდებოდა ხოლმე ადგი-

ლობრივთა და შემოსეულთა შორის. თავიანთ ქვეყანაში ისინი წარმოადგენდნენ სხვა და სხვა ფორმისა და განვითარების, სხვა და სხვა საფეხურზედ მდგომარე სოციალურ ორგანიზმებს, სხვა და სხვა ხალხთა ნაწილებს. მათმა ერთმანეთში აღრევამ წარმოშვა დაახლოვებით მეთერთმეტე საუკუნეში ინგლისის ხალხი, – ესე იგი ის ახალი ტიპი ხალხისა, რომელსაც ჩვენ ეხლა ინგლისურს ვუწოდებთ.

მართალია თვით ხალხიც სოციალური ცნებაა; შეუძლებელია ხალხის არსებობა, თუ მის წევრებს არ აერთებს განსაზღვრული სოციალური მოწესრიგება, მაგრამ იგი უფრო უბრალო მასალაა იმ დიდი სოციალური ორგანიზმის შესადგენად, რომელსაც ჩვენ ერს ვუწოდებთ. რა დიდი და რთული პროცესი მოხდა, სანამ ინგლისის ხალხი, მრავალ სხვა ხალხთა შერევისაგან წარმომდგარი, დაიჭერდა სრულიად განსაზღვრულ ტერიტორიას, შეიმუშავებდა ერთ ენას, ერთ ლიტერატურას, დანარჩენ სხვა სოციალურ ორგანოებს, შექმნიდა სახელმწიფოს, რომელსაც ინგლისი ეწოდება, – გახდებოდა ერთად, სახელმწიფოდ და იმპერიად. – ან და იტალია ავიღოთ: იტალიელი ხალხი არსებობდა დიდის ხნიდან. იტალიის ერი კი სოციალური კოჰეზიის მხრით ხალხი იყო. იყვნენ იტალიის თავისუფალი რესპუბლიკები, მათი ფედერაციები, სამეფოებიცა, – მაგრამ იტალიის ერი მაინც ხაოტიურ მდგომარეობაში იყო. იტალიის ხალხმა შექმნა ეს ცალ ცალკე სოციალური ორგანიზმები, რომელნიც ერთმანეთსაც კი ებრძოდნენ გამუდმებით, მასა ჰქონდა ერთგვარი სოციალური ერთობა და ამითიც იყო იგი იტალიის ხალხი, მაგრამ იტალიის ხალხმა იტალიის ეროვნული კოჰეზია მაშინ შექმნა, როდესაც იგი სოციალურად მჭიდრო ორგანიზმში შეიქმნა. იტალიის ერმა გაერთიანებულ სახელმწიფოს შექმნით დააგვირგვინა თავისი სოციალური კოჰეზიის პროცესი. დღეს კი ინგლისმა და იტალიამ კიდევაც რომ დაჰკარგონ თავიანთი მჭიდრო ეროვნული ორგანიზმების უმთავრესი სოციალური ორგანოები, შე-

საძლებელია ინგლისისა და იტალიის ხალხი არ დაიკარგოს. რამოდენიმე სოციალური ჯაჭვი მაინც დარჩება მათ წევრთა შემაერთებელი. ამის მაგალითებს ეხლაც ვხედავთ. სადღა არის სომხისა ან ურიის მჭიდრო ეროვნული ორგანიზმი? მაგრამ ვინ იტყვის, რომ სომხის ან ურიის ხალხი არ არსებობდეს! იგინი არსებობენ, გაბნეულნი მთელ დედამიწის ზურგზედ. ებრაელებს აქვსთ ერთი სარწმუნოება, – ეს ერთი უმთავრესი სოციალური მოწესრიგება. ტერიტორია და სახელმწიფო, ენა აღარა აქვსთ. მაგრამ სარწმუნოებით არის ებრაელთა ხალხი – ხალხი განსაზღვრული ტიპისა და სოციალური სახისა. იგი ერის „ნანგრევია“, და არა ეროვნული სრული ორგანიზმი, მაგრამ, განვიმეორებთ, მათ დღეს მაინც აერთებს მათი ხალხოება, – ერთი ეთნიური ჯგუფისადმი კუთვნილება, ოდესღაც არსებული საზოგადოების მოგონება, აგრეთვე დარჩენილი ერთი სოციალური ჯაჭვი – სარწმუნოება. იგი არის სწორედ შთენილი მასალა დანგრეულ ეროვნულ ორგანიზმისა, რომლის ხელ-ახლავ აღდგენას თანამედროვე სიონიზმი სცდილობს. ამაზედ არის დამყარებული აგრეთვე მთელი ტენდენცია სომეხთა ოდესმე შექმნან მჭიდრო სომხის ეროვნული ორგანიზმი შეძენილ ტერიტორიაზედ, რომელზედაც მათ შეეძლოსთ თავიანთ დანგრეულ სოციალურ ორგანიზმის აღდგენა, თავიანთი დაკარგული ეროვნულ მასალის ხელ-ახლავ ერთ ადგილას თავის მოყრითა.

ხალხი, ერთი სიტყვით, ორგანიზებული მასალაა ერის ორგანიზმის შესაქმნელად, და არა მჭიდრო სოციალური ორგანიზმი. ყოველი წევრი ხალხისა – ის ცოცხალი სოციალური უჯრედია, რომელიც განსაზღვრულ პირობებში ჰქმნის დიდსა და რთულს, ცოცხალსა და მგრძნობიარეს, შეგნებულსა და მომქმედს სოციალურ ორგანიზმს, – ერს.

ჩვენ უკვე ვსთქვით, რომ როდესაც ხალხის სოციალური ცხოვრება რთულდება, როდესაც იგი წარმოადგენს რთულ სოციალურ ორგანიზმს, მას ეწოდება სოციალური ერთობის

თვალთახედვით – ერი. ეს უკანასკნელი იჭურვება სახელმწიფო ჯავშნით, რომ შინაც გამაგრდეს და სხვა სოციალურ ორგანიზმებსაც შეებრძოლოს და დაიპყრას. თანამედროვე ცხოვრებაში ვერ ნახავთ ვერც ერთ დიდ ერს, რომ დაკმაყოფილებული იყოს თავისი ეროვნული სახელმწიფოთი. მას თავის სახელმწიფო ფარგალში მოუთავსებია ძალით სხვა ერები, რომელთაც ერთხელ ჰქონიათ სახელმწიფო და შემდეგ ბრძოლაში დაუკარგავთ. მას ძალით შეპყრობილი ჰყავს აგრეთვე სხვა ხალხები, რომელთაგანაც ზოგნი ისეთ განვითარების ხარისხისა არიან, რომ შეუძლიანთ თავიანთ ეროვნულ ორგანიზმთა შექმნა, ზოგნიც მხოლოდ ჯერ-ჯერობით სოციალურ ორგანიზმის საშენ მასალას წარმოადგენენ ერის შესაქმნელად. მაგალითად ინგლისის ერი ინგლისის სახელმწიფო ორგანოებით პყრობს ინდოეთის ხალხთა, აფრიკის მრავალ ხალხთა, ტრანსვაალის ერსა, ავსტრალიის ხალხთა და აგრეთვე იქაურ კოლონიათა, რომელთაც შეიძლება ერი ვუწოდოთ, და სხვ. და სხვ. – აქ ჩვენ არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ ვიხსენიებთ ავსტრალიის კოლონიებს ერად: ხშირად ისიც მოხდება ხოლმე, რომ მსგავსი სოციალური ორგანიზმი შობს მსგავს სოციალურ ორგანიზმსა. ინგლისმა (მთელი ევროპის დახმარებით) შვა ამერიკის შტატები, რომელიც კოლონიზის დროს ძლიერა ჰგავდა და ეხლაც ჰგავს ინგლისს. ახალმა ინგლისმა იგრძნო სურვილი და ძალა ერის შექმნისა, იგი გამოეყო მეტროპოლიას და შექმნა ახალი, იანკის ერი – შეერთებული შტატები ამერიკისა თავისი სახელმწიფო ორგანოებით. შეიძლება ავსტრალიამაც იგივე ჩაიდინოს, და მის მაგალითსაც ამ აზრითა ვხმარობთ.

მართალია, სახელმწიფო, დიდი თუ პატარა, „სოციალური ორგანიზმია“, მაგრამ ისეთი ბუნებრივი ორგანიზმი არ არის, როგორიც ერი. დიდი სახელმწიფო უმეტეს ნაწილად სხვა და სხვა ერთაგან ან ხალხთაგან შესდგება ხოლმე, და რომ სახელმწიფოს სოციალურ ორგანიზმობის არა ბუნებრი-

ვობა ფაქტია, ამას ის ამტკიცებს, რომ უმეტესი ნაწილი უცხო სახელმწიფოში მყოფ ერთა მუდამ სცდილობს გაინთავისუფლოს თავი სხვა ერის სახელმწიფოს ბატონობისაგან და დააარსოს საკუთარი სახელმწიფო. ამაზეა დამყარებული ყოველი ეროვნული მოძრაობა, მაგრამ სახელმწიფო სოფიზმებთან რამდენი ბრძოლა სჭირდება ეროვნულ, სრულიად ბუნებრივ მისწრაფებას! განგებ და ხანდახან უცოდინარობით რამდენი აღრევს ერთმანეთში ერსა და სახელმწიფოსა, რამდენი სარგებლობს ამით და ინდოელს, მაგალითად, ინგლისი ძალით უნდა აღიარებინოს **სამშობლოდ**, ინგლისი პატრიოტად გახადოს. საქართველოშიაც რამდენია ისეთი, რომელსაც რუსის **სახელმწიფო ნაციონალიზმი**, ეს უარ-ყოფა ინტერნაციონალიზმისა, ჭეშმარიტი ინტერ-ნაციონალიზმი ჰგონია, და საკუთარ ეროვნულ თავისუფლებისაკენ მისწრაფება კაცი-ქამია შოვინიზმად მიაჩნია.

ნამდვილად კი, წინააღმდეგ ბევრის აზრისა, სახელმწიფო სრულიადაც არ არის ბუნებრივი სოციალური ორგანიზმი. იგი უფრო ერის მიერ „ხელოვნურად“, იარაღით შექმნილი კონკრეტული სოციალური ორგანიზმია, რომლის დაყოფაც ბუნებრივ სოციალურ ორგანიზმებად, – ერებად, არა თუ ამ ორგანიზმთა სიკვდილს ნიშნავს, არამედ ერთად-ერთი პირობაა მათის ხანგრძლივის სიცოცხლისა. რომელ დიდ სახელმწიფოშია ერთი ენა, ერთი სარწმუნოება, ერთი ზნე-ჩვეულება, ერთი სამართალის შეგნება, ერთი კულტურა, ერთი ეროვნული მისწრაფება, ერთი ისტორიული ტრადიცია? – არც ერთში, სადაც სხვა ერებია ძალით დაპყრობილი. ყოველივე ესე კი სწორედ ის ელემენტებია, ურომლისოდაც კონკრეტული, ბუნებრივი სოციალური ორგანიზმი არ არსებობს. სახელმწიფო ამის მოსპობას სცდილობს, მაშასადამე ცოცხალ კონკრეტულ საზოგადოებათა მოსპობას. ამ მხრით იგი უფრო ანტი-სოციალური მოვლენაა. მაშასადამე ვერც სახელმწიფოს ცნება გამოჰხატავს საზოგადოების ცნებას, როგორც საუკე-

თესო კონკრეტულ მაგალითს მის აბსტრაქტულ არსებობისას: სახელმწიფო ერთი თვალთსაზრისით მარტო ერთგვარ ფუნქციათა აღმასრულებელია საზოგადოებაში, მეორე თვალთსაზრისით კი მკვლელი საზოგადოებათა. ერია, როგორც უკვე ვსთქვით, ერთად ერთი გამოხატულება თანამედროვე ხანაში ნამდვილ ბუნებრივ საზოგადოებრივობისა, ერთად-ერთი ბუნებრივი და ცოცხალი სოციალური ორგანიზმი. შემდეგ მისი ინდივიდუალობა კიდევ უფრო განვითარდება წინააღმდეგ იმ თეორეტიკოსთა აზრისა, რომელთაც ერთა მოსპობა და ერთი საკაცობრიო. საზოგადოების შექმნა აუცილებელი ჰგონიათ. ამგვარად, როგორც საზოგადოება, ერი და სახელმწიფო ერთი და იგივე ცნებანი არ არიან, ისე ხალხი, ერი და სახელმწიფო არ არიან ერთი და იგივე ცნებანი. ამ ორი სერიის ცნებანი არასოდეს არ უნდა აღრიონ ერთმანეთში. განვიმეორებთ, – საზოგადოება არის აბსტრაქტული, საზოგადო ცნება; ერი არის ერთი კონკრეტული მაგალითი საზოგადოების აბსტრაქტული არსებობისა, ყველა სხვა სოციალურ ორგანიზმზედ უფრო ბუნებრივი და ორგანიზული განხორციელება სოციალობისა, მონადა, – რომელიც ყველა სხვა სოციალურ მონადაზედ უფრო მკვიდრია და სცდილობს თავის დაცვასა, – ნამდვილი და საუკეთესო ჭურჭელი საზოგადოებრივობისა; ხალხი, – სოციალური მასალაა ეროვნული ორგანიზმისა; სახელმწიფო – ნაყოფია ერის მოქმედებისა, პროექცია ეროვნულ სოციალურ ორგანიზმის ორგანოთა, მაგრამ სხვა ერთა დამთრგუნველი და მეორეს მხრით მაშასადამე უფრო მექანიკურად შეკოწიწებული სოციალური ორგანიზმი, ამიტომაც რამოდენიმედ ანტი-სოციალური მოვლენა. და რომ ეს ცნებანი ერთნი და იგივენი არ არიან, ამას უბრალო მაგალითებიც გვაჩვენებს: ფაქტია, რომ ერთ ერთში შეიძლება მრავალი ხალხური მასალა შესულიყოს დროთა ვითარებაში, როგორც ინგლისის ერში. შეიძლება ერთ სახელმწიფოში ბევრი ერი და ხალხი შედიოდეს, როგორც ავსტრიაში. შეიძლება ერთი

ერი რამოდენიმე სახელმწიფოში იყოს განაწილებული, როგორც პოლონელნი. შეიძლება ხალხი არსებობდეს და მჭიდრო ეროვნული ორგანიზმი კი არ იყოს, ამავე ხალხისაგან შექმნილი, ან დანგრეულიყოს, როგორც მაგალითად ურიები, სომხები, ქართველთა სამაჰმადიანო ნაწილი, რომელიც აღარ ეკუთვნის ქართველ ერსა, არამედ უფრო ოსმალეთსა და სპარსეთსა. შეიძლება სახელმწიფოს დაშლისაგან ახალი ეროვნული სახელმწიფოები წარმოსდგნენ, როგორც ეს მოხდა ბალკანეთზედ, ან როგორც ამისაკენ მიიღტვის ყველა თანამედროვე ჩაგრული ერი. შეიძლება ხალხი არსებობდეს და მჭიდრო ეროვნული ორგანიზმი არა, და მხოლოდ შემდეგ შესდგეს მჭიდრო კოჰეზიის მქონე ერი დროთა ვითარებაში, როგორც გაერთიანდნენ გერმანია და იტალია და სხვ. და სხვ.

ასე რომ, უბრალო ისტორიული მაგალითებითაც კი შეგვიძლია გავარჩიოთ ეს ცნებანი ურთიერთისაგან.

ჩვენი მიზანი იყო ერის ცნების გამოყოფობა ყველა იმ ცნებისაგან, რომელთანაც მას კავშირი აქვს და რომელშიაც მას ურევენ ხშირად. ეს ცნება, განვიმეორებთ, მიტომ გვჭირდება, რომ განსაკუთრებით თანამედროვე ეპოქაში იგი ერთად ერთი შესანიშნავი ბუნებრივი კონკრეტული სოციალური ორგანიზმია, რომლის შიგნითაც უნდა განხორციელდეს ყოველი დიდი სოციალური რეფორმა და არა სახელმწიფოში, როგორც ეს ბევრსა ჰგონია. ამას გვიჩვენებს, სხვა არა იყოს რა, ის თვალსაჩინო ტენდენცია, რომელიც აქვს ყველა ერს განთავისუფლებისაკენ და საკუთარ სოციალურ ორგანიზმის დამოუკიდებლობისაკენ. უკვე ინსტინქტიურად გრძნობენ, რომ ხალხი კიდევ არ არის სრული ერი, სრული კოჰეზიის მქონე სოციალური ორგანიზმი, – ამიტომაც ერის ცენტრი იკრეფს ყოველი მხრიდან ამ გაფანტულ სოციალურ მასალას საკუთარ მკვიდრ სოციალურ შენობის ასაშენებლად. უკვე გრძნობენ აგრეთვე, რომ სახელმწიფო არ არის ბუნებრივი სოციალური ორგანიზმი, რომ იგი ვერ იქმნება და არც ყო-

ფილა არასოდეს ნამდვილი ჭურჭელი საზოგადოებრივობისა, არამედ ეს ჭეშმარიტი და წმინდა ჭურჭელი არის ერი, და ამიტომაც ერები ჰფიქრობენ სახელმწიფოთაგან განთავისუფლებას და საკუთარ – ეროვნულ, **ბუნებრივ სახელმწიფოთა** დაარსებას, ისე **რომ სხვა ხალხი და ერი არ დასჩაგრონ**, ეროვნული მოძრაობა ამ მხრით ნამდვილი სოციალურია და ამასთანავე სახელმწიფოთა დამთრგუნველი. ეს უნივერსალური მოძრაობა არის ძირი მომავალი საერთაშორისო სამართლისა, ნამდვილ სამართლისა, რომელიც თავს იდებს ცოცხალ ერთა ინდივიდუალობის დაცვას, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი კი არ არის საერთაშორისო, არამედ **სახელმწიფოთაშორისო** და შემცდარი სახელწოდება მისი წარმოსდგება იმ ცნებათა არეგ-დარევისაგან, რომელმაც იგივენი გაჰხადა ცნებანი ხალხისა, ერისა და სახელმწიფოსი.

შემდეგ თავში განვსაზღვროთ, რა არის ერი თავის თავად. ვისარგებლოთ ზემო ნათქვამით.

თავი მეექვსე.

ე რ ი.

მკითხველისათვის უკვე ნათელი უნდა იყოს, თუ რა არის ერი, რას წარმოადგენს იგი თავის თავად.

ჩვენ იგი გამოვყავით საზოგადოებისაგან, როგორც აბსტრაქტულისაგან კონკრეტული ცნება, როგორც საზოგადო ცნებისაგან ერთი ცალკე ცნება; დავსახეთ იგი ცალკე მაგალითად საზოგადოებრივობის კონკრეტულ განხორციელებისა.

ჩვენ აგრეთვე გამოვყავით ცნება ერისა სახელმწიფოს ცნებისაგან, რომელიც თავის თავად სულ სხვა ცნებაა, როგორც წინა თავებში გავარკვიეთ. მხოლოდ როგორც სახელწოდება შეიძლება უდრიდეს იგი ერს, ისიც ძლიერ იშვიათ შემთხვევაში: საფრანგეთს რომ მაგალითად არც კოლონიები

ჰქონდეს და არც ერთი სხვა ხალხი დაპყრობილი, მაშინ საფრანგეთის ერი და საფრანგეთის სახელმწიფო ერთი და იგივე სახელწოდება იქმნებოდა ერთისა და იმავე კონკრეტული სოციალური ორგანიზმისა – საფრანგეთისა. ხოლო როგორც საზოგადო ცნებანი, ერი და სახელმწიფო თავის თავად აქაც არ იქმნებოდნენ ერთი და იგივენი, ვინაიდან საფრანგეთის ერი ნიშნავს საფრანგეთის კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმს, საფრანგეთის სახელმწიფო კი იმ ორგანოთა სერიას, რომელიც ამ ეროვნულ ორგანიზმს სჭირდება ზოგ სოციალურ ფუნქციათა აღსასრულებლად.

გამოყვავით აგრეთვე ცნება ერისა ხალხის ცნებისაგან, დავსახეთ რა ხალხი, როგორც სოციალური მასალა ეროვნულ-სოციალურ ორგანიზმის აღსაშენებლად.

რასაკვირველია, არც ის უნდა გვავიწყდებოდეს, რომ ერი არ არის რაღაც პირველ-ყოფილი სოციალური არსი, რომელიც მუდამ არსებობდა, არსებობს და იარსებებს აგრეთვე იმ ფორმით, როგორითაც იგი აწმყოშია: მას ჰქონდა თავისი დასაბამი, მან განვლო თავისი განვითარების პროცესი თანამედროვე ხანამდე, იგი რასაკვირველია მომავალში ფორმას იცვლის.

ჩვენ გვაინტერესებდა განსაკუთრებით ის საკითხი, თუ რას წარმოადგენს იგი დღეს, როგორია მისი სოციალური შინაარსი კაცობრიობასთან შედარებათ, და რამდენათაც შევსძელით, დავამტკიცეთ, რომ იგი დღეს კულტურულ ადამიანთა შორის ერთად ერთი ნორმალური, ბუნებრივი ჭურჭელია საზოგადოებრივობისა, ერთად-ერთი კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, ღირსი ამ სახელწოდებისა, ერთად ერთი სუპერ-ორგანიზმი, რომელსაც ნამდვილი სოციალური სიცოცხლე აქვს და ორგანიული სიმტკიცე და სიმჭიდროვე მის შემადგენელ ნაწილთა შედარებით ხალხთან, სახელმწიფოსთან – იგი უფრო ცოცხალი სოციალური ინდივიდია, შედა-

რებით კაცობრიობის ფიქციასთან იგი უდიდესი სოციალური სინამდვილეა.

ერი სოციალური მონადაა. ნუ ვინ იტყვის და დაიწყებს დავას, რომ მონადათა ნამდვილი არსებობა ფილოსოფიურად საეჭვოაო. ჩვენ აქ მონადათა ნამდვილი არსებობა არ გვაინტერესებს. ჩვენთვის აქ საჭიროა ცნება მონადათა, როგორც ერთ განუყოფელ ცოცხალ არსთა, ჩვენთვის ეს გონებისაგან შეთხზული საშუალება მსოფლიოს საგანთა წარმოდგენისა საუცხოვოა ცნებათა ნათელ ყოფისათვის, როდესაც ამ საგანთა ინდივიდუალობა გვინდა გავარკვიოთ, და ამ მხრით ერის მონადად დასახვა არც არსებითი შეცდომა არის და მსჯელობასაც აადვილებს.

როდესაც ერი ერად ხდება, დიახაც იგი ცოცხალი არსია, სოციალური ინდივიდუალობა, მონადა. – განვიმოვრებით, – ერი უფრო „ცოცხალია“, ვიდრე სახელმწიფო. ვიდრე ხალხი, საკუთარი წარმოება, საკუთარი ხელოვნება, მეცნიერება, ზნე-ჩვეულება, სამართლის ნორმები, სარწმუნოება, საკუთარი ენა, საკუთარი ეთნიური ტიპიც – ყოველივე ეს ერს ახასიათებს, როგორც ერთ სოციალურ ინდივიდუალობას. მართალია ზოგი ამ თვისებათაგანი სხვა ერთა თვისებაც არის, – მაგალითად ორს ერს შეუძლია ერთი და იგივე რელიგია ჰქონდეს; ზოგიც დაკარგულია, – მაგალითად საკუთარი სამართალი და პოლიტიკა, რომელთა ადგილიც სხვა სახელმწიფოსაგან ძალით შემოტანილ სამართალსა და პოლიტიკას დაუჭერია; ზოგიც ნასესხებია; – მაგრამ ყოველთვის საერთოსა და ნასესხებს ადევს ეროვნული ელ-ფერი, დაკარგული კი ან ყოველთვის არსებობს რომელიმე ფორმით, როგორც მაგალითად კონვენციონალური სამართალი, ან ძალით შემოტანილის დათრგუნვა და საკუთარის შემოღების სურვილი ყოველთვის არსებობს ერში. კათოლიციზმი პოლონეთში, საფრანგეთში და იტალიაში ერთი და იგივე არ არის. რუსის სამართალს დღესაც ვერ აღმოუფხვრია ძირიანად ვერც პოლონეთისა და გერც საქართველოს მრავა-

ლი სამართლის ნორმა. მრავალი ზნე ჩვეულება ქართველთა, ერთ დროს სომეხთაგან, არაბთაგან, სპარსთაგან და ოსმალთაგან ნასესხები, დღეს სრულიად გაქართულებულა და არც სომხურს და არაბულს, არც სპარსულსა და ოსმალურს აღარა ჰგავს, – ისე, როგორც სხვა და სხვანი არიან ქართული, სომხური, სპარსული, ოსმალური და არაბული ენანი, მიუხედავად იმისა, რომ ქართულს ენას მათგან მრავალი სიტყვა უსესხნია. ყოველ ერს აქვს თავისი სპეციალური ორგანოები, რაიცა აჩვენებს მის ცოცხალ მონადობასა. საფრანგეთის ეკონომიური ორგანოები, ხელოვნებისა, მეცნიერებისა, სამართლისა და პოლიტიკისა, – ერთი სიტყვით, როგორც უბრალოდ ამბობენ ხოლმე, – მისი სიმდიდრე, მისი ლიტერატურა და ენა, მისი მუსიკა, მისი მეცნიერება, მისი ჯარი, მისი პარლამენტი და სამინისტროები, – საფრანგეთისაა და არა სხვისი, – საფრანგეთის ტერიტორიაზედაა, რომელიც საზღვრებით არის შემოფარგლული და რომელსაც გეოგრაფიის რუკაზედ, ე. ი. **კაცობრიობის შორის განსაზღვრული ადგილი აუჭირავს**. – აქ შეიძლება ის გვითხრან, რომ ჩვენ განგებ ავიღეთ ისეთი ერი, რომელსაც სახელმწიფო აქვს. – მეორე ერი აიღეთ, რომელსაც სახელმწიფო აღარ აქვს: პოლონეთი. მისი ტერიტორია დღესაც შემოფარგლულია, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მას ჯარის კაცი აღარ უდგია საზღვარზედ. სამი სახელმწიფოსაგან გაყოფილია იგი, მაგრამ მაინც არსებობს პოლონეთის ტერიტორია, დასახლებული პოლონელებითა და არა რუსებითა და გერმანელებით, გარდა რამოდენიმე მცირე ნაწილთა. ექვს გარეშეა პოლონეთის მრეწველობა, რომელსაც პოლონეთის ერი ავითარებს შეგნებულად, პოლონეთის ერის სასარგებლოდ უპირველეს ყოვლისა. ექვს გარეშეა პოლონეთის ხალხის მიერ მიწის მფლობელობა, მეურნეობის განვითარების სურვილი პოლონეთის ერისათვის, ექვს გარეშეა მისი სურვილი ტერიტორიის შერჩენისა, ფაქტია მისი ბრძოლა გერმანიასთან და რუსეთთან, რომელთაც სურსთ მის სოცია-

ლურ ინდივიდუალობას ძირი გამოუთხარონ საფუძელის, ნიადაგის – მიწის წართმევითა, აგრეთვე სხვა საშუალებითა, რომელსაც უცხო სახელმწიფო ხმარობს. არსებობს პოლონეთის მდიდარი ენა და ლიტერატურა, მდიდარი ხელოვნება, თავისებური, პოლონური ზნე-ჩვეულება, ხასიათი, ტიპი, მეცნიერება, ამასთანავე ათასნაირი საზოგადოებანი, რომელნიც პოლიტიკურ ორგანოთა ფუნქციასაც კი ასრულებენ, აერთებენ მტკიცედ პოლონელთა სოციალურ მოქმედებათა, ჰქმნიან მათ სოციალურ ერთობას. ფაქტია, რომ პოლონეთი იბრძვის საკუთარ პოლიტიკურ ორგანოთა მოპოვებისათვის. აი ეს არის მისი ეროვნების, მისი სოციალური ინდივიდუალობის მაჩვენებელი.

რომელი ერიც უნდა აიღოთ, ღირსი ამ სახელისა, ყველგან ამავე მოვლენას შეხვდებით, რასაკვირველია მეტის ან ნაკლების ინტენსივობით.

ვერავითარი კლასსთა ბრძოლა ვერა შლის ეროვნულ ერთობასა. ყოველი კლასსთა ბრძოლა მხოლოდ ამ ერთიანობის შიგნით არსებულ წინააღმდეგობათა მტერია, მსურველია იმავე სოციალურ ერთეულში სხვანაირი მოწესრიგებისა, და არა თვით სოციალური ორგანიზმის დარღვევისა, მაშინ როდესაც ეროვნული მოძრაობა – სურვილია ერთი ერის მეორისაგან გამოყოფისა, ვინაიდან მეორე პირველის სოციალური ინდივიდუალობის გაქრობას სცდილობს თავის სახელმწიფოს ორგანოთა შემწეობითა.

აიღეთ, სამაგიეროდ, რომელიმე დიდი სახელმწიფო, მაგალითად რუსეთი, – ეს დიდი, ვეებერთელა სოციალური უფრო მექანიზმი, ვიდრე ორგანიზმი. რამდენი ეროვნული ორგანიზმი და რამდენი ხალხი ჰყავს შთანთქმული ძალით! სად არის ან საერთო ეკონომიკა, ან საერთო ენა, ან საერთო ლიტერატურა, ან საერთო მეცნიერება და სხვ.? სად არის საერთო, ნამდვილი სოციალური ცხოვრება, გარდა სახელმწიფო მოწესრიგებისა და ნაძალადევი სამართლისა, რომლის

ტლანქმა ძალამაც ლამის არის გაანადგუროს არა თუ სხვა ერები, თვით რუსის ერიც! რუსთან დღეს სხვა ერებს სამხედრო წესებილა აერთებს, სხვა თითქმის არაფერი. ყველა ცოტად თუ ბევრად განვითარებულ ერს შეუქმნია დღეს თავისი საკუთარი სოციალური ორგანოები, იგინი ნამდვილი სოციალური ორგანიზმები არიან, და არა მათ გაერთიანებას წარმოადგენს დღეს რუსეთის სახელმწიფო, არამედ მათი სიკვდილის მსურველს დიდ სახელმწიფო ორგანიზმსა. მაგრამ, სამაგიეროდ, ყველა ეროვნული ორგანიზმი გაურბის მის სიმკაცრესა, აღარა სორს მასთან დარჩენა, თავს სრულ-წლოვანად გრძნობს და მიიღტვის თავისუფალ, დამოუკიდებელ, ეროვნულ-სოციალურ ორგანიზმთა შექმნისაკენ. თვით ზემოხსენებული პოლონეთი, საქართველო, ფინლანდია, – რა არიან ესენი, თუ არ ნამდვილნი, კონკრეტულნი საზოგადოებანი, ცოცხალნი არსნი, რომელთაც სურსთ თავი დაახწიონ უზარმაზარ სახელმწიფოს უსულო მექანიზმის კლანჭებიდან. ეს რა, თვით ციმბირიც, რუსის ხალხით დასახლებული, ვეღარა სძლებს თავისი დედის ეკლიან კალთაში და ცალკე სურს დასახლდეს, წარმოადგინოს **ერი**. – დიახ, დიდი სახელმწიფო მითი განირჩევ ერისაგან, რომ პირველი უფრო უსულო სოციალური ორგანიზმია, ან სხვათა დამხრჩობი ვეშაპი, უკანასკნელს კი სოციალური სული უდგია. განვითარება ამ სულისა, მისი ზრდა და სიმწიფე – ნიშნავს ერთა ორგანიზმების სოციალურ სიმტკიცის განდიდებას, ამასთანავე სახელმწიფოს ტლანქ უსულო მექანიზმთა დაშლას, ნიშნავს ამ ვეშაპთა სიკვდილს, – უდიდესს რევოლიუციას, რომელიც, კი ოდესმე ხდება ხოლმე ადამიანთა ცხოვრების ისტორიაში!..

აიღეთ შემდეგ ხალხი, სოციალური მასალა ერისა. თუ ხალხი ისეთ პირობებში არ არის, რომ ერი შეადგინოს, იგი ნახევრად-მკვდარი სოციალური მონადაა, თუ შეგვიძლია ასე ვსთქვათ. ებრაელები, მიუხედავად მათ შორის დარჩენილ სოციალურ კავშირისა, არ წარმოადგენენ მჭიდრო სოციალურ

ორგანიზმსა, ნამდვილ ერსა. და ამიტომაც რუსის ურია რუსის ერშია მიკრობივით შემჯდარი, პოლონელი – პოლონეთის ერში; ინგლისელი ურია ინგლისელს უფრო ჰგავს, ვიდრე პალესტინის ურიასა. თბილისელი სომეხი ქართველი ბაზაზი უფროა, ვიდრე ვანის სომეხი, მეტადრე ჩვენებური სოფლის სომეხს აღარავითარი მსგავსება აღარა აქვს ეჩმიადინის სომეხთან. – ქართველი მაჰმადიანი ქართველსა და ოსმალს შუაა გამოძწყვდეული, აღარც ერთ ერს ეკუთვნის, აღარც მეორესა, ამიტომაც გაველურებულია. ერთ დროს ბრწყინვალე კულტურის მქონე, იგი ნაწილი იყო ქართველი ერისა, მონაწილეობას იღებდა მის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში, მისი ლიტერატურის შექმნაში, მისი სარწმუნოების მმოსავი იყო. ოსმალებმა იგი მოსწყვიტეს საქართველოს სოციალურ ორგანიზმსა, თვითონაც ვერ მოინელეს, და დარჩა ქართველი ხალხის ეს ნაწილი ნახევრად დაღეჭილი ოსმალეთის სახელმწიფო მანქანის გაცვეთილი კბილებისაგან, ძალით მოგლეჯილი საქართველოს სოციალური სხეულიდან. ამიტომაც თუმცა არსებობს ეს თითქმის ნახევარი მილიონი ქართველი ხალხისა – გამაჰმადიანებული ქართველობა, – მაგრამ ისინი ქართველი ერის ნაწილს აღარ შეადგენენ, ვინაიდან აღარავითარ მონაწილეობას აღარ იღებენ საქართველოს ეროვნულ-სოციალურ ფუნქციათა აღსრულებაში. თანაც ვერ შესთვისებიან ოსმალურ სოციალურ ორგანიზმსა, უმეტესმა ნაწილმა ოსმალური ენაც არ იცის, ამიტომაც ისინი სოციალური მასალანი არიან მხოლოდ, ან ჩვენთვის, ან ოსმალთათვის „საასსიმილაციონი“, და არა ბუნებრივნი ნაწილნი ცოცხალ სოციალურ-ეროვნული ორგანიზმისა. კიდევ რამდენია ასეთი ხალხი, რომელსაც ან ვერ მიუღწევია ეროვნებადის, ან ეროვნება დაუკარგავს, და მხოლოდ ისევ მასალად გამხდარა ეროვნული ორგანიზმის აღდგენისათვის.

მაგრამ ეროვნული ორგანიზმის სიცოცხლე ისეთი ძლიერია, რომ ის ხალხიც, რომელსაც ოდესმე ჰქონია ერი, არ

ივიწყებს უკანასკნელ ჟამამდე თავის ოდესღაც მჩქეფარე სიცოცხლესა და სცდილობს ხელ-ახლავ შექმნას ნამდვილი ერი. ის ერი, რომელსაც დაჰკარგვია თავისი ნაწილი, სცდილობს უკანვე დაიბრუნოს იგი. ის ხალხიც, რომელსაც ვერ მიუღწევია ნამდვილ ეროვნებადმდის სხვა და სხვა დამაბრკოლებელ მიზეზთა გამო, სცდილობს უკუ აგდოს დაბრკოლებანი, გართულდეს სოციალურად, შექმნას სოციალური ორგანონი, გახდეს ერად. მაგალითები ასეთ საზოგადოებათა: – 1) სომხები და ებრაელები, 2) ქართველები, ირლანდიელები და მსგავსნი, 3) ოსები, ლეკები და მსგავსნი.

სომხის ხალხის საუკეთესო ნაწილმა ძლიერ კარგად იცის, რომ მას ერის შექმნა არ შეუძლია, თუ არ დაიცვა თავისი ენა იქ, სადაც შეუნახავს, და თუ არ აღადგინა თავისი ენა იქ, სადაც დაუკარგავს. იგი ამიტომაც ჰქმნის ისეთ სოციალურ ორგანოებს, რომელიც უნდა აღასრულებდეს ენის დაცვისა, აღდგენისა და განვითარების ფუნქციებსა. იგი ხსნის სკოლებს, ანვითარებს მწერლობას, ეწევა ენერგიულ ეროვნულ პროპაგანდას იქ, სადაც დავიწყებული აქვსთ სომხობა, იდეურად აერთებს მთელს დედა-მიწაზედ გაბნეულ სომხობასა და ამგვარად ჰქმნის იდეალურ სომხურ მჭიდრო ეროვნულ ორგანიზმსა, რომელიც ჯერ არ არის სრული სინამდვილე. მან კარგად იცის, – რომ ეს იდეალური ერი გარდიქცეს ნამდვილ ერად, რომ სომხის ხალხმა ნამდვილი ეროვნული ორგანიზმი წარმოადგინოს, – ამისათვის საჭიროა საფუძველი, ბუდე, ტერიტორია, სადაც უნდა შეიკრიბოს სოციალური მასალა სომხის ერისა, – სომხის ხალხი, – და შექმნას ერთ განსაზღვრულ ადგილზედ საკუთარი სოციალური ორგანოები, მჭიდრო კოპეზიის მქონე სომხის ერი. ეს დაწყევლილი საკითხია სომხის ერის ყოფნისა თუ არ ყოფნის საკითხი, ამითი აიხსნება მათი ტანჯვა წამება, სხვა ხალხებთან მრავალი შეტაკება, მათი მისწრაფება რომელიმე კუთხეში თავის მოყრისა და მოსვენებისა. ამას ახმარებს მთელს თავის ეკონომიურ ძალას შეგნებული

სომხობა, და ვინ იცის, იქნებ მართლაც ოდესმე ბედმა გაუღიმოს ამ დაქსაქსულ ხალხსა და დედა-მიწის რომელიმე კუთხეში მართლაც შექმნან ხელ-ახლავ სომხეთი, რომლის ბრწყინვალე არსებობაც უკვე მრავალი საუკუნეა რაც განქრა. ეს არც თუ ისეთი ოცნებაა, რადგანაც სომხებს დიდი ეკონომიური ძალა აქვს, კარგი და საღი, შენახული სოციალური მასალა, ისტორიული ტრადიციები, ენა და ლიტერატურა, ტერიტორიის მცირე ნაწილები და აგრეთვე სუსტი მოწინააღმდეგეები, რომელთა მიწა-წყალზედაც მათ სურსთ მოიკალათონ. – ებრაელები ბევრის მხრით გაცილებით უფრო ცუდ პირობებში არიან.

ქართველი ერის ერთი ნაწილი დღეს გაოსმალების გზაზედ ადგია. ჟამთა ვითარებაში ეს ნაწილი ძალით ჩამოსჭრეს ქართულ ეროვნულ ორგანიზმისა, თუმცა ყოველი მტკაველი მიწა საქართველოს ამ ნაწილისა სისხლით არის მორწყული. ქართველს არა სურდა ნებით მოსცილებოდა თავის საზოგადოებასა. საუკუნოებით იბრძოდნენ გმირები. მაგრამ დღეს ხალხი-და დარჩენილა ამ ქართველთაგან, – იგინი აღარ არიან ნაწილნი ქართველი ერისა. ზოგი ისევ საქართველოს ძველ ტერიტორიაზედ დარჩენილა, ზოგიც გადასახლებულა ოსმალეთის სხვა და სხვა ადგილას, მაგრამ აქ დარჩენილიც და გადასახლებულიც სოციალური მასალაა ქართველი ერისა. ბევრს გაღვიძებაც ეტყობა, თხოულობენ ქართულ სკოლებს, შეუნახავთ ენა, რომლის განვითარებასაც თხოულობენ, შერჩენიათ კიდევ ტიპი ქართული და მრავალი ზნე-ჩვეულება. ქართველი ერიც სცდილობს დაიბრუნოს თავისი დაკარგული ნაწილი, და როდესაც ერთ ნაწილს მაინც დავიბრუნებთ, გავხდით ისევ ჩვენი ერის ნაწილად, მაშინ იმ ნაწილთა დაბრუნებაც ადვილი იქმნება, სადაც ენაც კი დავიწყებით და მხოლოდ მცირე მოგონება ღა დარჩენილა ქართველობისა. მაშინ კვლავ აღსდგება საქართველო, ისევ გაცოცხლდება საქართველოს ეროვნული ერთობა, ერთობა კულტურისა;

მაშინ ვიხილავთ აჭარელ, სამცხელ, ტაოს მწერალთა და ხელოვანთა, იქაურ ქართველ გმირთა, რომელთაც ქართული ეროვნება ისევე ექმნებათ გამჯდარი გულში, როგორც გურულსა, ან კახელსა. მხოლოდ ამ შემთხვევაში იქმნებიან ისინი ნაწილნი ქართველი ერისა, ეხლა კი მხოლოდ ხალხის ნაწილნი არიან, უბრალო სოციალური მასალა, ამ მასალის გადამუშავება და ეროვნულ ელემენტებად შექმნა თვით ჩვენი, დანარჩენი ერის მხნეობისაგან და ენერგიისაგან არის დამოკიდებული.

ის ხალხები კი, რომელთაც არა ჰქონიათ ნამდვილი ეროვნული ცხოვრება, დღეს იღვიძებენ და მიიღტვიან ასეთის ცხოვრების შესაქმნელად. იგონებენ ან-ბანსა და ჰქმნიან ლიტერატურასა, ჰქმნიან თავიანთ ეროვნულ მრავალგვარ დაწესებულებას, რომ ავი თუ კარგი, – მაგრამ მაინც საკუთარი საზოგადოება შექმნან – ოსური, ლეკური თუ სხვა რომელიმე. როგორია მათი მომავალი – ეს ჩვენ აქ არ გვაინტერესებს. ჩვენთვის თვით მოვლენაა საინტერესო, – მოვლენა ხალხისაგან მჭიდრო ერის შექმნის მისწრაფებისა. ვინაიდან რთულ საზოგადოებრივობის განხორციელება ეხლა მხოლოდ ეროვნულ ფარგალშია შესაძლებელი და ხორციელდება კიდევ.

თვით სული ცალკე რომელიმე ერის ადამიანისა ეროვნულ სოციალურ ატმოსფეროშია განვითარებული. გადასახლეთ მაგალითად ფრანგი გერმანიაში – იგი მაინც ფრანგი რჩება მრავალ წელთა განმავლობაში. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ოჯახი ნახევრად გერმანელისაგან შესდგება – შთამომავლობა შეიძლება გაგერმანელდეს, თვითონ გადასახლებული კი, ყველა გერმანული სოციალურ ფუნქციათა აღსრულებაშია რომ მიიღოს მონაწილეობა, მაინც ფრანგი იქმნება, თუმცა თავის ეროვნულ ორგანიზმს მოცილებული იგი ერთი სოციალური უჯრედია, სხვა სოციალურ ორგანიზმში შემთხვევით მოყოლილი, მაგრამ დაუბრუნეთ იგი თავის ბუნებ-

რიგ სოციალურ ორგანიზმსა, – იგი უფრო ბუნებრივად იგრძნობს თავსა.

ფრიად იტანჯება მთელი ნაწილი ერისა, სხვა ეროვნულ ორგანიზმში მოყოლილი. დაუბრუნეთ ელზას – ლოტარინგია საფრანგეთს, ან ტრიესტი იტალიელებს, – იგინი კმაყოფილნი იქმნებიან, უარეს ეკონომიურ პირობებშიაც რომ ჩავარდნენ. იტალიელთა უკიდურესი ნაციონალისტები ტრიესტელები არიან. აბა უთხარით ტრიესტელს – ავსტრიელი ხარო: მე იტალიელი ვარ და უფრო იტალიელი, ვიდრე სხვა ყველა იტალიელები, Sono Italiano irredentissimo – იმ საათშივე ასეთს პასუხს მიიღებთ.

აქ საკვირველიც არაფერია. ბუნებრივი ნაწილი ერისა მიისწრაფის თავის ბუნებრივ ორგანიზმისაკენ და შეურყეველი, შეუჩერებელია ასეთი მოძრაობა. ეს სისხლისა და საზოგადოებრივობის ნათესაობაა და მსგავსად ქიმიურ ელემენტთა ნათესაობისა, ეს ნათესაობაც საშინელს ლტოლვილებას წარმოადგენს მსგავსისას მსგავსისადმი.

ასეთია სიცხოველე ერისა. მაგრამ, მიუხედავად ერის ასეთის სიცხოვლისა, ერთა ისტორიაში მაინც ვამჩნევთ ისეთს მოვლენებს, რომ გადაგვარება ეროვნული სოციალური ორგანიზმისა არ არის შეუძლებელი მოვლენა და განსაზღვრულ ისე თავისუფალს, გადაგვარების ნიშნები გამოაჩნდება ხოლმე. აგრეთვე ზოგი ხალხი უცხო დიდ სახელმწიფოში მოყოლილი, არა დაპყრობით, არამედ გადასახლებით, ისეთ პირობებში ასრულებს თავის სოციალურ ფუნქციებს, რომ სახელმწიფოს საშინელი მექანიზმი პირდაპირ მტვრად აქცევს ხოლმე შიგ მოყოლილ მათ ეროვნულ ელემენტებს. პირველი მოვლენის მაგალითი ბევრია, – მაგალითად საქართველო, მეორეს მაგალითი კი შეერთებული შტატებია, სადაც უცხო ელემენტები მალე ითქვიფება ანგლო-საქსონელების სოციალურ მორევში.

ჩვენ აქ არ შევუდგებით გადაგვარების მიზეზთა გამოკვლევას. ეს სულ სხვა საგანია. ვიტყვით მხოლოდ – რაში გამოიხატება ეს გადაგვარება: როდესაც ეროვნული ორგანიზმის ზრდა დამთავრებულია, როგორც არა ვსთქვით, მას აქვს ყველა სოციალური ორგანო თავის ფუნქციათა აღსასრულებლად: ეკონომიური, არტისტიული, სარწმუნოებისა და მეცნიერებისა, ზნეობრივი, იურიდიული, პოლიტიკური. რაც უფრო რთულია და სპეციალური ორგანო, მით უფრო მგრძნობიარეა იგი. ეკონომიური ორგანო ყველაზედ უფრო საზოგადო და მარტივია, მაგარი და მტკიცე, პოლიტიკური კი ყველაზედ უფრო სპეციალური, რთული და მგრძნობიარე. უმეტეს შემთხვევაში ერის გადაგვარება იწყება ამ რთულ და მგრძნობიარე ორგანოს ატროფიიდან და თავდება ეკონომიურ ორგანოთა გაქრობით. შემდეგ თვით ხალხი და ტერიტორია ჰქრება, ეს ორი უპირველესი ელემენტი ეროვნულ-სოციალურ ორგანო იზმისა, – მისი მასალა და საფუძველი. საქართველომ, მაგალითად, ჯერ პოლიტიკური ორგანო დაჰკარგა, შემდეგ კი თანდათან მიდის მისი სოციალური ორგანიზმის დაცემა. დაიშალა მისი იურიდიული ორგანიზმი პოლიტიკური ორგანიზმის დაშლის შემდეგ, დაეცა ეკლესია და განიძარცვა სიმდიდრისაგან, დაეცნენ ზნეჩვეულებანი, მწერლობა, ენა, გადარიბდა მთელი ერი ეკონომიურად. თითქმის მთელი მესამედი მისი ტერიტორიისა ოსმალებმა წაიღეს და ზედ-დარჩენილი ქართველობა გადაგვარეს და დაუკარგეს ეროვნება, შეარჩინეს მხოლოდ მცირეოდენი-ღა ხალხოზა. დანარჩენი ორი მესამედი ტერიტორიისა თანდათან ეხლა გვეცლება ხელიდან. ხალხი დაბნევის გზაზედ არის დამდგარი, ენაც ირყვნება და საზოგადოების მაღალ კლასებს თითქმის ავიწყდება იგი. – ამაში იხატება საქართველოს გადაგვარება. ქართველი ერი ებრძვის, მართალია, ამ გადაგვარებას, მაგრამ ვინ იცის მიაღწევს თუ არა იგი თავის დაშლილ ეროვნულ ორგანიზმის აღდგენას, – იმ-

დენი ხელის შემშლელი პირობა ახვევია გარს. თუ სძლია ამ პირობათა, მისი ეროვნული ორგანიზმი ხელ ახლავე აღსდგება და განვითარდება, თუ ძლელ იქმნა, მისი ეროვნული ორგანიზმი განქრება, ტერიტორია, საფუძველი საზოგადოებისა დაიკარგება, ხალხი გაიზნევა მთელ დედამიწაზე და გახდება მხოლოდ სოციალურ მასალად, ქართველ ხალხად, მსგავსად სომეხთა და ურიათა. და ვინ იცის, – იქნებ მისი ხალხობაც სუსტი გამოდგეს, იქნებ სომეხებსავითა და ურიებსავით საუკუნეთა განმავლობაში ვერ შეინახოს თავისი ხალხობა ქართველმა და შთაინთქას სრულიად სხვა ერთა სოციალური ცხოვრების მორევში.

ბევრი მოიპოვება ერი მსგავსი ქართველთა, – იგინიც მსგავს მდგომარეობაში არიან. მათი გადაგვარება და პროგრესიც განიზომება აგრეთვე იმ რთული მეტრით, რომელიც გათლილია სოციალურ ორგანოთა კლასიფიკაციის მიხედვით (დე-გეფ).

არიან ერნი, რომელთა გადაგვარებას ზომავენ ხოლმე ძლიერ მარტივი მეტრით, რომელიც ერთი სოციალური ორგანოს ატროფიის მიხედვით არის გათლილი. მაგალითად საფრანგეთს ამ უკანასკნელ ხნებში ეტყობოდა მისი გენეზიური ორგანოს გადაგვარება. მთელი საფრანგეთი სასოწარკვეთილებას მიეცა – ხალხი აღარ მრავლდება და გადაგვარების გზაზედ ვდგევართო. მაგრამ ასეთი გადაგვარება ისეთ შინაგან მიზეზთაგან არის გამოწვეული, რომ ერის სხვა სოციალურ ორგანოებს შეუძლიანთ მისი თავიდან აცილება, და საფრანგეთიც სცდილობს მოსპოს თვით მიზეზი ასეთი გადაგვარებისა, – სულ სხვაა, როდესაც გადაგვარება ყველა სოციალურ ორგანოებს ეტყობა.

შეერთებული შტატები კი ისეთი მაგალითია ერისა, რომელიც ძლიერ ადვილად შთანთქავს იქ მოყოლილ სხვა ერთა ელემენტებსა. იგი ინგლისის ხალხისაგან შესდგებოდა უმეტეს ნაწილად თავდაპირველად. მან ისეთი ეროვნული

ძალა განავითარა, რომ გადასახლებულნი გერმანელი, ფრანგი, ირლანდიელი და სხვა ვერ უძლებენ მის სიძლიერესა და გაცილებით უფრო მალე ჰკარგავენ თავიანთ ხალხობას შეერთებულ შტატებში, ვიდრე სხვაგან. მხოლოდ ნეგრებმა გაუძლეს მიუხედავად ენის სრული დავიწყებისა. ერთობ ძლიერი იყო ნეგრთა და ევროპიელთა შორის განსხვავება, როგორც რასიული, ისე სოციალური ძლიერი იყო მათი სიმძულვარე, როგორც მონათა და ბატონთა. ამით აიხსნება უპირველეს ყოვლისა ნეგრების შენახვა, რომელთაც ქალსაც აღარ ათხოვებენ ეხლა თეთრ-კანიანები, ამ გუშინდელ მონათ. მათ შორის ეხლაც საშინელი წინააღმდეგობაა.

ნომადები, მოხეტიალენი ჩვენ მხედველობაში არ მიგვიღია. ჩვენ გავარკვეით ერი, როგორც კონკრეტული საზოგადოებრივი ორგანიზმი, განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ მჯდომარი. ამ მხრით იგი მცენარის ორგანიზმს უფრო ჰგავს, ვიდრე მუდამ მოძრავ ცხოველის ორგანიზმსა. განვარჩიეთ იგი ხალხისაგან და სახელმწიფოსაგან. მოვიხსენიეთ ერნი, რომელთაც შეუძლიანთ სხვა და სხვა მდგომარეობაში იყვნენ, მაგრამ მაინც განსაკუთრებულ სოციალურ ორგანიზმებს, ერებს წარმოადგენენ. არაფერია დაკარგვა სახელმწიფო ორგანოთა, არაფერია ის მოვლენაც, როდესაც ერთ ერში სხვა ერის ან ხალხის ელემენტები ბაცილებივით არიან გამჯდარნი. ეს გარემოება შეიძლება დამლუპველი იყოს ერისათვის მომავალში, მაგრამ მისი განსაზღვრისათვის ერთ რომელიმე მომენტში ეს გარემოება დიდს არაფერს არ ნიშნავს.

ჩვენ აღვნიშნეთ, აგრეთვე, მისწრაფება ეროვნულ სოციალურ მონადისა თავის დაცვისადმი, საუოკუნო არსებობისადმი; ეს თვისება ერისა გაცილებით უფრო ბუნებრივი და სამართლიანია, ვიდრე ყველა წარსულ და აწმყო მოძალადე კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმთა, მაგალითად დიდ სხვა და სხვა ერთაგან შემდგარ სახელმწიფოსი.

აღვნიშნეთ ამასთანავე შესაძლებლობა ერის გადაგვარე-

ბისა, რომელიც რთულის მეტრით განიზომება და რომელიც განირჩევა სახელმწიფოს გადაგვარებისაგან, განირჩევა აგრეთვე ხალხის გადაგვარებისაგან: სახელმწიფოს გადაგვარება პოლიტიკურ ორგანოთა მოსპობას ნიშნავს; ერნი ამის შემდეგ მაინც რჩებიან. ხალხის გადაგვარება – სხვა ერისაგან, ან ხალხისაგან შთანთქმას ერის გადაგვარება კი განსაზღვრული სოციალური ორგანიზმის დაშლაა: შეიძლება ეს ორგანიზმი დაიშალოს, ხალხი, სოციალური მასალა კი დარჩეს, როგორც ნანგრევი ოდესღაც ბრწყინვალე შენობისა, და სხვ.

ზემო თავებში და ამ უკანასკნელში ჩვენ ვეცადეთ ყოველივე ეს გაგვერკვია. ჩვენა გვაქვს მამასადამე ელემენტები ერის სრული განსაზღვრისა.

განსაზღვრა საგნისა არის მისი ისეთ ხასიათის ჩვენება, რომელიც საერთოა ყველა მსგავს და იგივე საგნისათვის. ასეთი საერთო რამ ჩვენ უკვე გავარკვით ერისათვის: – იგი არის ბუნებრივი სოციალური ორგანიზმი, კონკრეტული სუპერ-ორგანიზმი, განსაზღვრული სოციალური მონადა, რომელიც დამოუკიდებელია სახელმწიფო მექანიზმის სოციალური არსებისაგან, აგრეთვე განირჩევა ხალხისაგან, ამასთანავე საჭიროა იმის გარჩევა, თუ რაში გამოიხატება სწორედ ის განსხვავება, რომელიც აქვს ორს ერს ერთმანეთში, აქვს თუ არა თვითეულ ერს თვალსაჩინო ინდივიდუალობა? თუ ერი, როგორც საზოგადო ცნება, განირჩევა სხვა ცნებათაგან, მაგალითად სახელმწიფოსაგან, ერთი კონკრეტული ერი განირჩევა მეორე კონკრეტული ერისაგან. რაშია ეს განსხვავება? აი რა არის საკითხავი და ძნელი საკითხავიც, – რადგანაც ერებს აქვსთ იდენტიური სოციალური ორგანოები. მაგალითად ყველა ოთხფეხთ აქვსთ იდენტიური ორგანოები, მაგრამ თვითოეული მათი სახე, მაგალითად ცხენთა, განირჩევა მეორე სახისაგან, მაგალითად ხარის სახისაგან. საერთოთ კი მათ აქვსთ თვალი, ყური, ცხვირი, კუჭი და სხვა ორგანონი, იდენტიურ ფუნქციათა აღმასრულებელნი. მაგრამ ხარი ცხენი არ არის, ცხენი კი ხარი. ეს კიდევ რა: ორი ცხე-

ნიც ერთმანეთს მთლად არა ჰგავს, არც ორი ხარი, არც ორი ადამიანი, მიუხედავად უაღრესი მსგავსებისა. – რა არის, მაშასადამე მათი ინდივიდუალობის დამახასიათებელი? რა არის ერის ინდივიდუალობის დამახასიათებელი, მიუხედავად ერთა ორგანიზმების იდენტიურ ორგანოთა არსებობისა?

შესანიშნავ ფრანგ ფილოსოფოსს ბერგსონს, მაგალითად, არ აკმაყოფილებს არც დარვინისა, არც ლამარკისა, არც დეფრისისა და სხვათა თეორიები სახეთა იდენტიურ ორგანოების შექმნის ახსნისა. იგი რაღაც უცნაური ნიჭის პატრონია და უცნაურადაც ხსნის ასეთ მოვლენებსა. მას თავისი ბიოლოგია აქვს. მისი აზრით სიცოცხლე მომქმედი რამ მისწრაფებაა, რომელიც მოქმედებს უსულო ნივთიერებაზე და ამგვარად ხდება ბუნებაში შემოქმედება. თვით ევოლიუცია – **შემოქმედებითია**. სიცოცხლეს აქვს პირველ-დასაწყისი აღფრთოვანება, შთანაჩენთა ერთი შთამომავლობიდან მეორეზე გადადის ეს პირველ დასაწყისი აღფრთოვანება სიცოცხლის განვითარებულ ორგანიზმთა შემწეობით, რომლებიც შემაერთებელნი არიან ამ შთანაჩენთა. ეს აღფრთოვანება ინახება მთელი ევოლიუციის სიგრძეზე, იგია მიზეზი ცვალებადობისა, რომელიც მემკვიდრეობით გადადის ერთი შთამომავლობიდან მეორეზე. და რაღაი ყველა სახე სიცოცხლის ერთი და იგივე აღფრთოვანებისაგან წარმოიშობის, ამიტომაც განსაზღვრულ მომენტებში მათი ევოლიუცია იდენტიური უნდა იყოს ხოლმე. მაგრამ იგინი ერთმანეთს სცილდებიან მსგავსებით იმდენად, რამდენადაც განვითარება წინ მიდის ამგვარად სწნდებიან ახალი სახენი. ამ საერთო აღფრთონავებით აიხსნება იდენტიური ორგანოები მრავალ სახეთა, – თვალი, ყური, ცხვირი და სხვ. (H. Bergson, L'Évolution Créatrice, p. p. 95 – 106).

ჩვენ აქ იმას არ გამოვუდგებით, რამდენად მართალია ბერგსონის თეორია. არ გვაინტერესებს, რა ღირებულება აქვს მეცნიერებაში მის „სიცოცხლის პირველ-დასაწყის აღფრთოვა-

ნებას“ (L'Elan Originel). ეს ბიოლოგების საქმეა და ბიოლოგ-
მა ლე-დანტეკმა ღირსეული პასუხიც გასცა ბერგსონსა.

(F. Le Dantec, Science et Consience) მაგრამ, ლეიბნიცის მონა-
დებისა არ იყოს, ეს ჰიპოტეზაც ჩვენთვის აქ ძლიერ გამოსადე-
გია საგანთა ნათლად წარმოდგენისათვის. ანალოგია სიცოც-
ხლის აღფრთოვანებასა და სოციალობის პირველ-დასაწყისს
განვითარებას შორის სოციალურ შთანაჩენებში, ჩვენა გვგო-
ნია, შესაძლებელია და ჭკუაზედ ახლო.

როგორც ის არ გვაინტერესებს აქ, თუ რა არის ან რო-
დის გაჩნდა ის პირველ-დასაწყისი აღფრთოვანება სიცოცხლი-
სა, რომელიც მოქმედებს უსულო ნივთიერებაზედ და ასულ-
დგმულებს მას, ისე ის არ გვაინტერესებს, რა მომენტში აღ-
ჩნდა პირველი საზოგადოებრივობა. ფაქტია მხოლოდ, რომ სა-
ზოგადოებრივობა იყო კაცობრიობის დასაბამიდან, რომ თვით
ის რასები, რომელთაც ეხლა აღარა აქვსთ საერთო საზოგა-
დოებრივობა, ამ საერთო საზოგადოებრივობის მქონენი იყვნენ
და იმიტომ აქვსთ მათ ეხლა ურთი-ერთ შორის მსგავსება ენი-
სა და სხვა თვისებათა. სოციალურ შთანაჩენთა მორის არსე-
ბობდა „სოციალური პირველ-დასაწყისი აღფრთოვანება“, იგი
გადადიოდა ერთი შთანაჩენიდან მეორეზედ, ერთი სოციალუ-
რი ორგანიზმიდან მეორეზედ, რა ფორმისაც უნდა ყოფილი-
ყოს იგი, – ერთი ერიდან, ამ უკვე განვითარებული სოციალუ-
რი ორგანიზმიდან, მეორეზედ. ყოველი აღმოჩენა, ყოველი
რელიგიური და ზნეობრივი ქადაგება, ყოველი სოციალური
მოდრაობა, ყოველი კულტურული შეძენა გადადიოდა ერთი
სოციალური ცენტრიდან მეორეში, – იგინი არას დროს არ
დარჩენილან ერთი რომელიმე სოციალურ ორგანიზმის ხელ-
უხლებელ კუთვნილებად. აგრეთვე წესები ორგანიზაციისა,
დაწესებულებათა შექმნისა გადაღებულ იყო ხოლმე ერთი სო-
ციალური ორგანიზმისაგან სხვა მრავალთა მიერ, და დღეს კი-
დევ უფრო ემჩნევა ყველა საზოგადოებას ეს უეჭველი მისწრა-
ფება წაბადვისა, განსაკუთრებით ტეხნიკის გაუმჯობესების სფე-

როში, ლიტერატურულ ახალ მიმართულებათა შექმნაში და სხვ. ტარდის წაბადვა – აი რა შეგვიძლია დავამსგავსოთ სოციალურ ცხოვრებაში „სიცოცხლის აღფრთოვანებასა“, რომელიც ბერგსონმა ბიოლოგიაში შეიტანა, აგრეთვე ბერგსონის შემოქმედებითი ევოლიუცია ემსგავსება ტარდის „წარმატებულ ევოლიუციას“, რომელი მით დახასიათდეს, რომ პატარა, მცირე განახლებანი მუდამ შედიან ევოლიუციის პროცესში, ურთი-ერთზედ ემყნობიან, ან პირდაპირ ერთად გროვდებიან, ან ურთი-ერთის ადგილს იჭერენ. სისტემატიურად ერთდებიან ჰქმნიან არსთა ინდივიდუალობას ევოლიუციის რომელიმე მომენტში. (q. Garde: Les lois de e'imitation, La Logique Sociale და სხვ.) ტარდის წაბადვის კანონთა ძალით ჰქმნიდნენ საზოგადოებრივი ორგანიზმები იდენტიურ სოციალურ ორგანოს, ამ კანონთა ძალით იყო ხოლმე განსაზღვრულ მომენტებში მათი ევოლიუციაც იდენტიური, მაგრამ მსგავსად იმისა, როგორც ბიოლოგიურ ცხოვრებაში არ მოიპოვება ორი იდენტიური სახე, ორი იდენტიური ინდივიდი, მიუხედავდ იდენტიურ ორგანოთა, – სოციალურ ცხოვრებაშიაც არ მოიპოვება ორი იდენტიური სოციალური ორგანიზმი, ორი იდენტიური ერი – შემოქმედებით ან წარმატებით ევოლიუციის კანონის ძალითა: ყოველ ერს აქვს ენა, მაგრამ ენა არის ქართული, ინგლისური, ფრანგული. ყოველ ერს თავისი გენიოსობა აქვს ენისა. ყოველ ერს აქვს სამართალი, მაგრამ სამართალი არის ფრანგული, გერმანული, იტალიური. აგრეთვე არის გენიოსობა თვითოეულ სამართლისა, ხელოვნებისა და სხვა.

რამდენადაც ერებს იდენტიური, საერთო ორგანოები აქვსთ, იმდენად ერი საერთო ცნებას წარმოადგენს, რამდენადაც ეს ორგანოები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან თავისთავად, იმდენად ერს აქვს თავისი ინდივიდუალობა. სოციალურ ევოლიუციას შეუქმნია მრავალფეროვანება ერთა მიუხედავად მათ იდენტიურ ორგანოთა, ისე როგორც ბერგსონის აზრით

სიცოცხლეს შეუქმნია სახეთა და ანდივიდთა მრავალფეროვანება მიუხედავად მათ იდენტიურ ორგანოთა. საზოგადო ცნება ერისა არის ერთობა მრავალფეროვანებაში, კონკრეტული ერი არის ინდივიდუალობა, ერთი ნაკვეთი მრავალფეროვანებისა ერის არსებობის საერთო მოვლენაში. ეს აუცილებელი პირობაა ყოველ განსაზღვრის შესაძლებლობისა, რადგანაც განსაზღვრა სწორედ ჩვენებაა ერთი მხრით მრავალფეროვანებათა ერთობისა, მეორის მხრით ჩვენება ამ ერთობაში მრავალფეროვანების ცალკე ნაკვეთთა არსებობისა. ხოლო დაუსრულებელი ერთფეროვანება განუსაზღვრელია, მიუწდომელი. იგი არავითარ განსაზღვრას არ ემორჩილება, ვინაიდან განსაზღვრა მსგავსებათა და განსხვავებათა ანალიზის შედეგია, ერთფეროვანებას კი არც მსგავსება აქვს არაფერთან, არც განსხვავება. იგი შეუდარებელია – მაშასადამე განუსაზღვრელი.

ერის საზოგადო არსებობა, მისი სოციალური ორგანიზმობა და არა მექანიზმობა, – აი რა არის ერთობა მისი ცნებისა. ერის ინდივიდუალობა, საკუთარი სოციალობა – საკუთარი ენა, ლიტერატურა, სამართალი, პოლიტიკა, სარწმუნოება, – რომელსაც მიუხედავად სხვა ერის სარწმუნოებასთან მსგავსებისა იმ სოციალური წრის ელ ფერი ადევს, სადაც იგი დამკვიდრებულია, – განსაკუთრებული „სოციალური ელ ფერი“ თვითოეული ეროვნული ინდივიდისა, თვით შეგნება ეროვნული ორგანიზმისა, რომელიც უპირველეს ყოვლისა თავის დაცვისათვის ბრძოლაში გამოიხატება – აი რა ჰქმნის ერის ინდივიდუალობას, აი რა უჩვენებს, რომ იგი **განსაკუთრებული, ერთი** ნაკვეთია ერთა მრავალფეროვანებისა.

გუმპლოვიჩი (Pr. de Soc p. 274 – 284) მართაღს ამბობს: ჩვენ მაშინვე ვცნობილობთ ცალ-ცალკე ეროვნულ ტიპებს, რადგანაც სოციალურ ცხოვრებას ადამიანის ფიზიკაზედაც აქვს გავლენაო. ეს კიდევ რა, – თვით სხვა ერის ადამიანი, რომელიმე ერის სოციალურ წრეში მოყოლილი, ოდნავ ტიპს იცვლის. ეს ეროვნული ტიპი რაღაც განუსაზღვრელია, ენით

გამოუთქმელი; ჩვენ მხოლოდ მაშინვე ვიცნობთ ხოლმე, რა ერისაც არის იგი, მხატვარს კი ქაღალდზედ შეუძლია აღნიშნოს ეს განსხვავებაო. სხვა და სხვა რასისა და ეთნიური ჯგუფის ისტორიის მიხედვით იზადება ერში განსხვავებული აზროვნება, მისწრაფება, აქედან წარმოსდგება განსაზღვრული ტიპი ერისა, რომელიც თავის მხრით თვითონ იცვლება დროთა ვითარებაში: ერთი და იგივე ერი იგივე აღარ არის სხვა და სხვა დროსა, თუმცა ძირი ეროვნებისა ინახება მისი ევოლიუციის მთელ სიგრძეზედ და ჰქმნის ეროვნებას, მის ინდივიდუალობას.

ეხლა ყველა ელემენტი გვაქვს ერის განსაზღვრისათვის. რაც ზემოდა ვსთქვით – საკმარისია: ერი ეკუთვნის ერთ-ერთ რომელიმე რასას, ან რამდენიმე რასის ნარევ ხალხისაგან შესდგება, ე. ი. განსაზღვრული სოციალური მასალისაგან. მჭიდრო კოჰეზიის ერი წარმომდგარია უფრო მდაბალ სოციალურ ორგანიზმთაგან დროთა ვითარებაში და დღეს ერთად ერთი ბუნებრივი სოციალური ორგანიზმია, დაფუძნებული განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ, რომელსაც შეუძლია განვითარება, ცვალებადობა, გადაგვარება, სიკვდილი, ბრძოლა არსებობისათვის, თავის დაცვა, გამარჯვებაცა და დამარცხებაც, – მაღალ კაცობრიობის კულტურულ ცხოვრებაში. იგი ინდივიდუალობაა, ვინაიდან აქვს საკუთარი ენა, ლიტერატურა, სამართალი, – პოლიტიკაც, როდესაც სახელმწიფოს შეადგენს; აქვს თვითშეგნება, თავმოყვარეობა, სურვილი სიცოცხლისა. და ყოველივე ეს არა ჰგავს სხვა ერთა იმავე თვისებათა. იგინი მისი საკუთრებანი არიან. განსაკუთრებით ენა წარმოადგენს ასეთს თავისებურებას. როგორც გამოცდილნი შენიშნავენ, ბერძნულ და გერმანულ ფილოსოფიის ნამდვილი გაგება ძლიერ ძნელია, თუ ეს ენები არ იცი. განსაზღვრა ერისა, მაშასადამე, ასეთ ნაირად არის შესაძლებელი:

ერი არის ერთი სოციალური სუპერ-ორგანიზმი ანუ ჰიპერ-ორგანიზმი (ტარდის სიტყვით), შემდგარი ერთგვარ ანუ მრავალ-გვარ ეთნიურ და სოციალურ მასალისაგან,

რომელსაც შეუძლია ჟამთა ვითარებაში შექმნას ერთი გარეგნულად მოწესრიგებული საერთო ცხოვრება თავის შემადგენელ ერთეულთა, ერთი საგოგადოება ყველა თავისი ორგანოებითა: ენითა, სარწმუნოებითა, მეცნიერებითა, ზნეობითა, ხელოვნებითა, სამართლითა და პოლიტიკითა, – საზოგადოება განსაკუთრებული ისტორიითა, ტიპითა და თვითშეგნებითა, სრულის ინდივიდუალობითა.

აი რა არის ერი, მას კი აბუჩად იგდებენ უვიცნი და ფიქრის ნიჭის არა მქონენი. მათა სურსთ – კაცობრიობის დიდი სახელით დაჩრდილონ ეს უაღრესი სოციალური სინამდვილე. ხოლო უბედურება სწორედ ის არის, რომ კაცობრიობა არ წარმოადგენს ამ სინამდვილესა. არც ერთი თვისება, რომელიც მოიპოვება ერში ზემოხსენებული განსაზღვრით, არ მოიპოვება კაცობრიობაში. ეს უკანასკნელი სოციალურად არ არსებობს. იგი ანუ არითმეტიკული სუმიანა რასათა, ხალხთა, ერთა, რომელსაც არავითარი ორგანიული ერთობა არ აკავშირებს, ან იგივე არითმეტიკული სუმიანა ადამიანთა, – 1¹/₂ მილიარდი ადამიანი, რომელთა ლიტონი რიცხვი არას გვეუბნება სრულიად კაცობრიობის სოციალურ ვითარებაზედ.

მაგრამ თვით დიდი ოგიუსტ კონტიც კი შესცდა კაცობრიობის დაფასებაში და გაჰხადა ეს ფიქცია რაღაც ფეტიშად, და რაღა გასაკვირველია რომ პიგმეები, სხვისი ფეხის ამყოლნი, სცდებოდნენ.

თავი მეშვიდე

სამშობლო.

დაგვრჩა კიდეც ერთი ცნება, რომელსაც ხშირად ვხმარობთ ხოლმე სულ უბრალო ლაპარაკშია და რომელიც განირჩევა ერისაგან, სახელმწიფოსაგან და ხალხისაგან, თუმცა ხშირად აღრევენ მათ ურთი-ერთში; ეს ცნება არის ცნება **სამშობლოსი**, სამშობლოს დაცვა, სამშობლოს სიყვარული,

პატრიოტიზმი (Patria) – ლათინურად ნიშნავს სამშობლოს), პატრიოტული გრძნობა და სხვ. მუდამ გვადგია ენაზედ, ხან სათაყვანებლადა გვაქვს, ხან კი საგინებლადაც, როდესაც კოსმოპოლიტიზმისა და ყალბი ინტერნაციონალიზმის სახელით ვლაპარაკობთ.

სამშობლოს ცნება უპირველეს ყოვლისა განსაზღვრულ ადგილს ეხება, სადაც ერი სოციალურ შემოქმედებას ეწევა. მაგრამ სამშობლოსა და ერის ცნება ერთი და იგივე არ არის. ერი არის განსაზღვრული, კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, ინდივიდუალობა, რომელსაც თავისი გრძნობა, ნება, თვით-შეგნება და მიზანი აქვს. იგი თვით არის სოციალური სუბიექტი, რომელსაც უნდა ჰქონდეს სამშობლო, ე. ი. ადგილი, სადაც იგი აღზრდილა, განვითარებულა, შეუქმნია წარსული და აწმყო, სცდილობს მომავალშიაც განაგრძოს თავისი არსებობა. – ხალხისა და სამშობლოს ცნება აგრეთვე არ არის ერთი და იგივე. ხალხი, როგორც არა ვსთქვით, ერთი მხარეა ერისა, მისი შემადგენლობითი მხარე, მასალა მისი შენობისა, ტერიტორიასთან თავისთავად ერსა და ხალხს მხოლოდ იმდენად აქვსთ დამოკიდებულება, რამდენადაც მათ ბინა სჭირდებათ თავიანთ შემოქმედების ნიადაგად, რამდენადაც უბინაო ერი და ხალხი იბნევა და იქსაქსება, თუ მას განსაზღვრული ტერიტორია არ უჭირავს. ტერიტორია ერისათვის ამიტომ უფლების ერთი საგანია, თუმცა უმთავრესი საგანი. – არც სახელმწიფოსა და სამშობლოს ცნება არის ერთი და იგივე, თუმცა ბევრი აღრევს მათ ერთმანეთში. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ სახელმწიფო ერის საზოგადოებრივობის ერთი ფორმაა და არა თვით ერი, ე. ი. კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, აღმასრულებელი ყველა სოციალურ ფუნქციისა; მეორე იმიტომ, რომ სახელმწიფო ხშირად არის ორგანიზაცია ერთი ერის სხვა ერებზედ ბატონობისა და ამიტომაც შესაძლებელია ძლიერ ხშირად, რომ ერთ სახელმწიფოში მრავალი ერი შედიოდეს

თავიანთი ტერიტორიებითა, რომელიც სახელმწიფოს მიუ-
თვისებია, – ე. ი. შედიოდეს მრავალი სამშობლო.

სამშობლოს ცნება, როგორც არა ვსთქვით, უპირველეს
ყოვლისა შეკავშირებულია ადგილთან, ბინასთან, ტერი-
ტორიასთან, რომელიც განსაზღვრულ, კონკრეტულ სოცია-
ლურ ორგანიზმს უჭირავს. სამშობლო – ის ადგილია, სადაც
ერს შეუქმნია თავისი ისტორია და სადაც იგი განსაზღვრულ
მომენტში სცხოვრობს. ეს ადგილი „სამშობლოა“ იმ ადამიან-
თათვის, რომელნიც ამ ერს ეკუთვნიან, რომელთაც ეინტე-
რესებათ ეროვნული თავის დაცვა, და მაშასადამე, დაცვა იმ
ადგილისა, რომელიც უპირველესი საშუალებაა ერის არსე-
ბობისა. ამ მხრით სამშობლო, განსაზღვრული ერის კერძო ადა-
მიანთა რწმენაა ამ ერისადმი კუთვნილებისა, სიყვარულია იმ
ადგილისა, სადაც მათი ერი ბინადრობს.

სამშობლოს ცნება თუმცა იგივე არ არის, რაც ერისა,
მაგრამ განუყოფელია მისგან. მეხსიერება წარსულისა, ე. ი.
ისტორია, შეგნება ერისადმი კუთვნილებისა, მისი კულტი,
ეროვნული თავმოყვარეობა და სხვა, – ე. ი. სრული შეგნება
თავისი ერის ინდივიდუალობისა და სურვილი მისი დაუსრუ-
ლებელი სიცოცხლისა, – აი რა აცხოველებს ადამიანთა გულ-
ში იმ სიყვარულს, რომელიც მას უღვივის განსაზღვრული ად-
გილისადმი, ერის ბინისადმი. სამშობლოს ცნება უადგილოდ
არ შეიძლება, მაგრამ იგი აგრეთვე შეუძლებელია გარეშე კონ-
კრეტულ სოციალურ ორგანიზმისა. მაგალითად, თუ ადამიანთა
რწმენა ეროვნული არ არის, თუ ეროვნული მუსიკა მას არ აღფ-
რთოვანებს, თუ ისტორია თავმოყვარეობას არ უღვიძებს, თუ
ეროვნულ ინდივიდუალობის დაცვა ვალად არ მიაჩნია და თავს
არ შესწირავს მის სიკვდილისაგან ხსნასა, მას არც სამშობლოს
წარმოდგენა აქვს და არც გრძნობა პატრიოტიზმისა. ამ მხრით
სამშობლო მთელი ერის წარსული და აწმყო ცხოვრებაა
განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ, რომლის თვითოეული ფეხის
გადადგმა რაღაც მწარეს ან ტკბილს აგონებს ადამიანსა, ან

აწმყოში ჰბოჭავს მას ეროვნულ-სოციალურ განწყობილებათა ჯაჭვით. იმ პატარა სოფლიდან დაწყებული, სადაც პირველად აეხილა თვალი ადამიანს, სადაც პირველად დაიწყო ტიტინი ეროვნულ ენაზედ, სადაც მან პირველად იგრძნო სიტკბოება სიცოცხლისა, ბუნებისა, ალერსი მშობელთა და ნათესავთა, მეგობართა და საყვარლისა, – მთელ ტერიტორიამდე, სადაც დაბინავებულია ერი, რომლის წევრიც იგი გამხდარა, რომლის კულტურულ სოციალურ სფეროშიაც დამთავრებულია მისი სულიერი ზრდა და რომლის დაცვის მოვალეობაც მას უგრძნია, – მას უყვარს მთელი ეს ადგილი მთელი თავისი არსებითა, მზად არის თავი შესწიროს მას. ყოველი ღალატი მის წინაშე მას იუდადა ხდის თავისავე თვალში.

ეს ტერიტორიალური და ეროვნული არსება არის მისთვის **სამშობლო**, რომლის კულტიც მას სიკვდილამდის გულში აქვს და არ დაივიწყებს მას, რომელ სხვა სამშობლოშიაც უნდა გადასტყორცნოს იგი ბედმა. ამიტომაც პატრიოტიზმი, ე. ი. ერის სიყვარული და სურვილი მისი სიცოცხლისა და სიდიადისა პირველი და აუცილებელია, ზნეობრივი პირობაა ერის არსებობისა.

შეიძლება ერი კიდევ არსებობდეს, მაგრამ სამშობლო დაკარგული ჰქონდეს. შეიძლება ეროვნული ორგანიზმი ოდნავ კიდევ ორგანიზმობდეს მით, რომ რამოდენიმე სოციალური ფუნქცია შერჩენოდეს, – რელიგია, ენა, ლიტერატურა, ან უკეთ ვსთქვათ შეიძლება ხალხი კიდევ დარჩენილიყოს ეროვნულ ორგანიზმის დამლის შემდეგ, მაგრამ თუ მას ტერიტორია აღარა აქვს, – მას აღარა აქვს სამშობლო, მაშასადამე საგანი ზემოხსენებულ კულტისა, სიყვარულისა და თავგანწირულებისა. ასეთ ერს თითქმის გამოცლილი აქვს ეროვნულ-ორგანიული თვისება, და შენახული მხოლოდ ხალხურ შემადგენლობითი თვისება. იგი ხალხია და არა მჭიდრო სოციალურ ცხოვრების მქონე ერი. მაგალითად, ებრაელებს შერჩენიათ სარწმუნოება და იგია უპირველესი სოციალური

ჯაქვი, რომელიც აერთებს დღესაც გაბნეულ ებრაელებს მთელს ქვეყანაზედ, და რომელსაც მათი ენაც კი შეუნახავს. მათ შერჩენიათ აგრეთვე ტიპი. მაგრამ თვით ებრაელ კაცებს ცოცხალი ენა დაჰკარგვიათ და ნაცვლად ჟარგონებზედ ლაპარაკობენ. ეს გარემოება ხდის მათ ხალხად უფრო, ვიდრე ორგანიულ სუციალურ ერთეულად, ერად. მაგრამ მათი მთავარი უბედურება უფრო სამშობლოს, ტერიტორიის უქონლობაა, ებრაელი მთელს ქვეყანაზეა გაბნეული, – იგი ყველას სამშობლოში სცხოვრობს, ხოლო თავისი არა აქვს. რა შეიყვაროს მან, რა გაჰხადოს კულტად, სად არის მისი ბინა, მისი ისტორიული საბუდარი, მისი ერის აწმყო ნიადაგი, რომელზედაც უნდა გამოიჩინოს თავისი კოლექტიუვური გენიოსობა, სხვა ერთა პირის პირ? სად არის გეოგრაფიულ რუკაზედ მისი **ურიასტანი**, – სახელი მისი არსებობისა? – სახელი ღა დარჩა, არსებობა კი მოისპო. იყო და აღარ არის! თვით იგი ყველგან სცხოვრობს გაბნეული, მაგრამ ყველგან სტუმარია, მუდამ დევნილი და ყველასაგან შემულებული, ხოლო მასპინძელი, თავის თავისა და მიწის განსაზღვრული ნაკვეთის ბატონი ამ ფართო ბუნების წიაღში – არსად! აი სად არის ტრაგიზმი ებრაელთა ერისა. ამით აიხსნება, თუ რად ეძებენ იგინი ეხლაც თავიანთ სიონს. ადვილი ასახსნელია საშინელი სასოწარკვეთილებაც ებრაელ მამულისშვილისა, ორი მიზეზისაგან გამოწვეული: ერთი იმისაგან, რომ მათი ისტორიული პალესტინა ეხლა სხვას უჭირავს, მეორე იმისაგან, რომ ათასის წლობით გაბნეული ებრაელთა ხალხი – ერთ ადგილას კიდევ რომ დაასახლო, ერს ვეღარ შეადგენს, ვეღარ შეადგენს იმ საკვირველ და მშვენიერ ჰარმონიას, რომელსაც წარმოადგენს ეროვნული სოციალური ორგანიზმი, – არამედ ისე მიეჩვია ხეტიალს, ავანტიურას, მხოლოდ ფაქიზ მუშაობასა, – ვაჭრობას, მეცნიერებასა და სხვას, – რომ მუდამ დარჩება იგი ხალხად, რომლის ზოგიერთი წარმომადგენელი შეიძლება დიდად ნიჭიერიც იყოს და დიდად სასარგებლოც ბევრ უმაღლეს

დარგში სხვათა სამშობლოსათვის, მაგრამ ერთობ უბინაო, უსახლ-კარო, უცხო უცხოთა შორის სტუმარი და მისთვის მხარჯველი თავის გენიოსობისა, უსიმპატიო, დევნილი, სასაცილოდ აგდებული და სოციალურად უპიროვნო. სამშობლოს უქონლობით აიხსნება აგრეთვე აუარებელი რიცხვი ებრაელთა შორის ჯაშუშთა, დეზერტირთა, მოღალატეთა, აგრეთვე მათი სხვა უსიმპატიო მხარეები. სამშობლო, – ეს ის არსებაა, რომლის წიაღთა შინა ადამიანი მუდამ ვარჯიშობს მამულიშვილობით, საკუთარი მამულიშვილობით, ათასის წლობით მოკლებული ასეთ სავარჯიშო ასპარეზსა და მუდამ სხვისი მოსამსახურე, საზოგადოდ ებრაელი არ შეიძლება იყოს ისეთივე მამულიშვილი სხვის კარზედ, როგორც მასპინძელი თავის სახლში. თუმცა კი – დიდება ამ ერს, რომ მის პირობებში კიდევ მეტი უსიმპატიო მხარე არა აქვს, კიდევ მეტი რიცხვი მისი არ არის მოღალატე; დიდება მას, რომელმაც სხვა და სხვა უცხო სამშობლოს მისცა საუკეთესო მამულიშვილები, მეცნიერები, ფილოსოფოსები და სხვანი.

ასეთივე თვისება ეტყობათ ისეთ ერებსაც, რომლებსაც თუმცა სრულიად არა აქვსთ დაკარგული ტერიტორია, მაგრამ დიდი ნაწილი მათი მაინც გაბნეულია და სხვების სამშობლოებში უხდებათ ცხოვრება. როლი სომხებისა საქართველოში შეიძლება დიდი იყოს მით, რომ მათ მოგვცეს ზაქარია და ივანე მხარგრძელები. მაგრამ რამდენი დარჩო ბებუთაშვილი ყოფილა ჩვენში განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქართველოს მეტი შველა ეჭირვებოდა! – კიდევ უფრო უმადურია მასპინძელთა ასეთის ერის ნაწილები, როდესაც ისინი დაიბუდებენ ხოლმე მისუსტებული ერის ტერიტორიაზედ და ხანმოკლე ფარული მეგობრობისა და სოლიდარობის შემდეგ პირდაპირ ომს უცხადებენ თავიანთ მასპინძლებს, – ადე შენი ტერიტორიიდან, მე უნდა დავიჭირო იგი, როგორც უფრო ძლიერმა და ნიჭიერმა!

სამშობლო და სახელმწიფო ერთი და იგივე არ არის.

სახელმწიფოში მრავალი ერია შესული თავიანთ ტერიტორიებითა. სამშობლო კი ერისა და ტერიტორიის შედუღებაა. მასადაძე სახელმწიფოში შეიძლება სამშობლონი იყვნენ, და ასეთი სახელმწიფო სამშობლო კი არა, სამშობლოს წინააღმდეგი ორგანიზაციაა. იგი იმისთვის არის სამშობლო, ვინც გაბატონებულ ერად ევლინება ჩაგრულთ. სახელმწიფო ძალით ავალებს უცხო სამშობლოს შვილებს სამშობლოდ აღიარონ გაბატონებული ერის სამშობლო, შესწირონ მას თავი, ებრძოლონ მისი სახელით ისეთ მტერს, რომელიც შეიძლება გაბატონებული ერის მტერია, მაგრამ დაჩაგრულის დიდი მეგობარიც. სახელმწიფო პყრობილ ერის მოღალატეს სჯის ისევე, როგორც მთავარი ერისას, მაგრამ ამისი ზნეობრივი უფლება მას არა აქვს; ამიტომაც ამ სხვისაგან პყრობილთა განთავისუფლება ყოველთვის სიმპატიას იწვევს საერთაშორისო ზნეობის აღმსარებელ ადამიანთა გულში; აჯანყება დაჩაგრულთა სამართლიან უფლებად არის აღიარებული ყველასაგან. ხოლო განთავისუფლებულ სამშობლოებს თვით მომქმედი საერთაშორისო სამართალი იღებს თავის მფარველობის ქვეშ.

სანამ ეროვნული კოჰეზია მოხდებოდეს, სანამ ეროვნული ცხოვრების წესი ქალაქური ცხოვრებაა, ე. ი. სანამ ცალკე სოციალურ ორგანიზმებს ქალაქები წარმოადგენენ, – სამშობლოდაც ქალაქია აღიარებული, თუმცა განსაზღვრულ ეროვნულ განვითარების საფეხურზედ შეგნება ერთის სამშობლოსი ფეხს იკიდებს და საქმიტაც ჩნდება იგი. საბერძნეთში ცალკე სამშობლონი იყვნენ – ათინა, სპარტა და სხვანი, მაგრამ სპარსელებთან საბრძოლველად ერთად გამოდიოდნენ. მართალია, ხშირად რამოდენიმე სამშობლო უცხოელებს ებრძოდა, რამოდენიმე კი უცხოელებთან ერთად დანარჩენ ბერძენთავე სამშობლოებს, მაგრამ თანახმად ბერძენთა ერის სოციალურ კოჰეზიის განვითარებისა მუშავდებოდა საერთო შეგნებაც ელლადის სამშობლოსი. ასე იყო საქართველოშიაც. მაშინ როდესაც საქართველოს ერთი ნაწილი უცხოელებს ებრძოდა ხოლმე, მეო-

რეს მისი მხარე ეჭირა. ეს ასეა ყოველთვის, სანამ სრული სოციალური სიმჭიდროვე და ჰარმონია არ დამკვიდრდება ერის სხვა და სხვა ნაწილთა შორის და სანამ არ შემუშავდება ყველასათვის საერთო და განუყოფელ სამშობლოს ცნება. ქართველებს გვქონია ასეთი დრო, – დრო ჩვენი ერთობისა, დიდი დავითისა და თამარის დრო, მაგრამ ურთი-ერთის წინააღმდეგ ბრძოლა და უცხოთა მიმხრობა თავისიანების წინააღმდეგ ხშირი მოვლენა იყო ჩვენს ისტორიაში. ეხლაც ბევრი არ არის ისეთი, ინტელიგენტთა შორისაც, რომ თავის სამშობლოდ გულწრფელად მთელს საქართველოსა სთვლიდეს, არამედ მისთვის სამშობლო ან კახეთია, ან ქართლი, ან იმერეთი, სამეგრელო, გურია და სხვა. ჩვენში ჯერ არ არის მამასადამე დამთავრებული სრული კოჰეზია ერისა, მაგრამ ამ მხრით დიდი იდეური მუშაობა სწარმოებს ამ ჟამად ჩვენს შორის. და როდესაც ჩვენი ეროვნული ერთობის შეგნება იქმნება განხორციელებული და არა მხოლოდ სასურველი იდეა, მაშინ ჩვენი ბედიც სხვანაირად დატრიალდება.

მაგრამ როგორიც უნდა იყოს ცნება სამშობლოსი, – ვიწრო თუ ფართო, ქალაქური თუ ეროვნული, ან სხვა რომელიმე სოციალურ ორგანიზმის თანახმა, – იგი მაინც შეკავშირებულია იმ ადგილთან, სადაც ამ კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმს ბინა დაუდევს და შეუქმნია თავისი ისტორია, სადაც ასისა და ათასის წლოვით მტკიცე კავშირი დამკვიდრებულია ცოცხალსა და წარსულ, მიცვალებულ შთამომავლობათა შორის, სადაც ყოველი მტკაველი მიწისა მეხსიერების საგანია ცოცხალთათვის, მიცვალებულთა მიერ გარდმოცემული, სადაც ამ მიცვალებულთა საფლავები მდუმარედ შესცქერიან ცოცხალთ და თავიანთ საუკუნო ანდერძს აგონებენ, სადაც ეროვნული კულტურა კელაპტარსავით ჩამოასხამს ადამიანის სულს და შეჰქმნის მისგან განსაზღვრულ ეროვნულ ინდივიდუალობას სხვა სოციალური წრის ინდივიდუალობათა პირის-პირ.

ამ ნიადაგზეა აღმოცენებული იდეა სამშობლოსი, – რომ

ლის შემადგენელი ელემენტები არის ერი და მისი ტერიტორია. ამ ნიადაგზეა აღმოცენებული კულტი და სიყვარული მისი, ამით აიხსნება განუსაზღვრელი სურვილი, რწმენა და მოვალეობა მისი დაცვისა. ამით განისაზღვრება უმაღლესი აა ძლიერი მისწრაფება მისი ინდივიდუალობის სიდიადის შექმნისა სხვათა პირის-პირ. მაგრამ ამითავე განისაზღვრება, სხვა მიზეზებთან ერთად, რასაკვირველია, გადალახვა სამშობლოს საზღვრებისა და მისი განდიდება სხვათა დამონებით, უცხო სამშობლოთა უარ-ყოფითა. ეს არის ეროვნული ეგოიზმი და არა სამშობლოს გულ-წრფელი სიყვარული. ეს არის უარ ყოფა სხვისი უფლებისა და არა თავისი უფლების დაცვა. გაბატონებული ერნი სცდილობენ ტერიტორია წაართვან დამონებულთა და თავისი ელემენტით დაასახლონ, რომ ან გადააგვარონ ეროვნულად, ან განფანტონ იგინი და მოუსპონ თვით სახსენებელი სამშობლოსი, აი, ეს არის ნამდვილი შოვინიზმი, და არა ის, რომ მონას თავისი ბატონი სძულდეს და სცდილობდეს მის კლანჭებს თავი და თავის სამშობლო გამოსტაცოს, – მონის – **სიყვარულია** საზიზღარი და არა **სიძულვილი**. ძლიერი, მკაცრი სიძულვილი მონისა ბატონისადმი მას სულიერად თავისუფლად ჰხდის; იგი სრულიად კანონიერი, ღირსეული და დიადი გრძნობაა, რომელიც დიდ საქმეებს ჩაადენინებს მონასა, – ნამდვილს, ეროვნულ თავისუფლებას მიანიჭებს. ვინც არ დაიშლის და მასაც შოვინიზმს უწოდებს, – ჩვენ არც სიტყვის გვეშინია, – ვიტყვით მხოლოდ: მონათა შოვინიზმი ბატონთადმი – კეთილი ყოფილა და არა ბოროტი გრძნობა.

თუმცა არის ისეთი ერები, რომელთაც სამშობლო აღარა აქვსთ, მაგრამ მათი ეროვნული არსება ყოველთვის განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ განვითარებულია. სამშობლო ენა, სამშობლო ლიტერატურა, სარწმუნოება, ხელოვნება და სხვა, – ყოველთვის ან სხვა ხალხთაგან ყოფილა შეთვისებული განსაზღვრულ ადგილზედ მდგომი ერისაგან და საკუთარ სოციალურ სფეროში სპეციალურად გარდაქმნილი, ან და თვით

ერის ტერიტორიაზედ ორიგინალურად შემუშავებულა. ერი, ეროვნული კულტურა არ იბადება გარეშე რომელიმე სამშობლოსა, მიუხედავად იმისა, რომ მან შეიძლება დროთა ვითარებაში დაჰკარგოს სამშობლო.

თუ დაჰკარგა, – იგი მაშინ უბედურია, – ეს არის უპირველესი მიზეზი და დასაწყისი მისი სრული გაქრობისა. ყოვლად უაზრო აბსურდია იმ ადამიანთა აზრი, ვითომც ტერიტორიას, სამშობლოს ერისათვის მნიშვნელობა არა ჰქონდეს. განსაზღვრით რომ ერი და სამშობლო ერთი და იგივე არ იყოს, – აქედან ის არ გამომდინარეობს, რომ მეორე პირველისათვის უმნიშვნელო იყოს. ორგანიზმი და ის წრე, რომელიც მისს არსებობას ხელს უწყობს, ან ვნებს, ერთი და იგივე არ არის განსაზღვრითა, მაგრამ შესაფერი წრე რომ მისთვის აუცილებელი საჭიროა არსებობის განგრძობისათვის, ან და მანებელი, და დამღუპველი, – ეს, ყოველ ეჭვს გარეშეა. იგი მაშასადამე დიდად მნიშვნელოვანია ორგანიზმისათვის. – იურისტებიც ხშირად სცდებიან. რაღაი, მათის აზრით, უფლება საკუთრებისა ტერიტორიაზედ შეიძლება ჰქონდეს ან სახელმწიფოს, ან ინდივიდს, – ამიტომ ერი აქ არაფერ შუაშია, ერის უფლება ტერიტორიაზედ იურიდიული აბსურდია და დაჩაგრულ ერთა მისწრაფებაც ტერიტორიის შენახვისა ნიადაგს მოკლებულიაო. – ძლიერ შემცდარია ასეთი შეხედულობა. ჯერ ერთი, არ მოიპოვება არც ერთი სახელმწიფო, რომ იქ ერთი ერი გაბატონებული არ იყოს და ეს ბატონი ერი არა სთვლიდეს თავის საკუთრებად როგორც საკუთარ ტერიტორიას, ისე სხვისას, დაპყრობილ ტერიტორიას. მისი მთავრობაა გამომხატველი ერის ასეთის შეხედულობისა. როგორც თვით ერი, ისე მისი მთავრობა სცდილობენ „დაპყრობილ“ ქვეყანათა „კოლონიზაციას“. მთავრობა სახელმწიფოდ აცხადებს აგრეთვე დაპყრობილი ერის ტერიტორიის საუკეთესო ნაწილებს. მეორე, – დაპყრობილი ერი შეიძლება ოდესღაც სახელმწიფო ყოფილიყოს და მაშასადამე ჰქონოდეს განსაზ-

ღვრულ ტერიტორიაზედ სუვერენული უფლება. ამიტომაც, როდესაც იგი განთავისუფლებისათვის იბრძვის, – მას აქვს ყოველთვის გათვალისწინებული განსაზღვრული ისტორიული, ან განსაზღვრულ ეროვნულ ელემენტით დასახლებული ტერიტორია, რომელზედაც უზენაესი უფლების მოსაპოვებლად იბრძვის. მესამე, – ერს ასისა და ათასის წლობით განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ სისხლი უღვრია მისი დაცვისათვის, შეუქმნია განუზომელი ენერგიით საკუთარი კულტურა, და გუმინდელ მოსულს რა სამართლით დაუთმობს მიწას, თუ გინდ ფულითაც იყიდოს? – მოძალადე სახელმწიფოს კანონთა კოდექსზედ აქ უზენაესი ზნეობრივი სამართალი უფრო მაღლა სდგას. რაც შეეხება ინდივიდუალურ უფლებას მიწის საკუთრებაზედ, მართალია, შეიძლება ერთი ერის ადამიანებმა მეორე ერის მიწა-წყალი შეისყიდონ, თუმცა მცირედი ნაწილი, (შეუძლებელია მთელი ტერიტორიის ყიდვა), მაგრამ ერის ცდაც – არ გაუშვას ხელიდან ტერიტორია, ყოველთვის არსებობს ასეთ შემთხვევებში და რად უნდა ჩაითვალოს იგი არაკანონიერ მისწრაფებად, – ამას ვერავინ ვერ დაამტკიცებს. პირიქით, ის ერი, ვინც ამ ცდაში უნარს ვერ გამოიჩენს, – სუსტი და უღირსია, იგი პირდაპირ თავს იკლავს, ფეხ-ქვეშიდან ნიადაგს იცლის და ამით ჰკარგავს მომავალში არსებობის უფლებასა: **სამშობლოს მოკლებული ერი ვერასოდეს ვერ გახდება საერთაშორისო სამართლის თვალში დამოუკიდებელ სოციალურ არსად.** – რუდოლფ შპრინგერი თუმცა ზემოხსენებული აზრის არის წმინდა იურიდიულის თვალთახედვით, მაგრამ იგი მაინც აღიარებს ერთა უზენაეს უფლებას განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ, როდესაც ეს უკანასკნელი დასახლებულია ეროვნული ელემენტით. შეუძლებელიც არის სხვა პრინციპი. ერი უსამშობლოდ, უტერიტორიოდ თითქოს სივრცის გარეშე მდგომია, როგორც უისტორიო ერი თითქოს დროის გარეშე სდგასო. ერის ისტორია, – მისი შემოქმედებაა დროში, ერის სამშობლო, – ნიადაგია ამ შემო-

ქმედებისა სივრცეში; უამისოდ იგი ან ერი არ არის, ან ყოვლად უბედურია, – როგორც ებრაელები, რომელთაც ერთი-ცა ჰქონდათ და მეორეცა, მაგრამ ორივე დაჰკარგეს, განსაზღვრული სივრციდან განძევება ერისა მას დროშიაც არა-ისტორიულადა ხდის, უსპობს მომავალ ისტორიას, – და სწორედ ეს საშინელი უბედურება დაატყდათ თავზედ ებრაელებს.

ამგვარად ტერიტორიის მნიშვნელობა უბრალო სიტყვა არ არის. იგი დიადია და უპირველესი. არც ისტორიულ ტერიტორიას აქვს უაზრო მნიშვნელობა. ის ნაწილი ტერიტორიისა, რომელიც ოდნავ შეიძლება სხვა ელემენტით იყოს დასახლებული, მაინც თავის კანონიერ პატრონს ეკუთვნის მართალ სამართლის თვალთახედვით, თუ რასაკვირველია ეროვნული ელემენტი იქ სავსებით არ არის აღმოფხვრილი. თუ იგი ერის ტერიტორიის ორგანიზული ნაწილია, დარჩენილი არის ოდნავ მაინც მისი კულტურა, და ისტორიული ნაშთი, თუ ერის გულში მეხსიერება ამ ახლო წარსულისა კიდევ ღვივის, – ერს სრული უფლება აქვს მისი დაბრუნებისა და თავის კულტურის აყვავებისა, თუმცა მისი მოვალეობაა იმ ელემენტთა უფლებათა პატივისცემა, რომელნიც მას დროთა ვითარებაში ჩამოეთესლებია. საქართველოს ტერიტორიიდან ჩამოჭრა ტაო-კლარჯეთისა, ლაზისტანისა, სამცხესი, ჯავახეთისა, სომხითისა იმ მიზეზით, რომ იქ ზოგან ისლამი გაბატონებულა ქართველთა შორის, ზოგან – სომხობა, ბერძნობა და თათრობა ჩამოსახლებულა, ვერ იქმნება იმის არგუმენტი, რომ საქართველოს ტერიტორია ამ ჩვენ ისტორიულ საზღვრებში არ აღიარონ. აქ ჩვენი მოსახლეობა კიდევ დარჩენილა, დარჩენილა ჩვენი ისტორიული ნაშთები, ჩვენი კულტურა აქ ყვავოდა, აგერ ახლა, ახლო წარსულში, ჩვენ ისტორიულ მეხსიერებაში ეს ნაწილები მჭიდროდ არის ჩაქსოვილი და იქ დასახლებულ უცხო ელემენტებს არავითარი პრეტენზიის წამოყენების უფლება არა აქვსთ, გარდა მათ უფლებათა ჩვენ მიერ პატივისცემისა. ეს ტერიტორია ჩვენი ორი ათასის

წლის საკუთრება, და სრული უფლება გვაქვს იქ ხელ-ახლა ავაცვაოთ საქართველო. ჩვენ იგი გვჭირდება, და იმ მიზეზით, რომ იგი ისტორიულმა ბედმა წაგვგლიჯა დროებით, ახლო წარსულში, – ვერ დავსთმობთ ამ საჭიროებასა.

მაგრამ, სხვა არა იყოს რა, განა ფაქტი არ არის, რომ საერთაშორისო სამართალი მხოლოდ მაშინ იღებს თავის სფეროში განთავისუფლებულ ერს, თუ მას ტერიტორია აქვს? სულ სხვაა, როგორ განსაზღვრავს ერი თავის ტერიტორიის საზღვრებსა. ეს მისი სინიდისზედა და მის ხმლის ძალაზედ არის დამოკიდებული. ერი კი, რომელსაც არც სამშობლო აქვს და არც ტერიტორია, ვერც განთავისუფლდება და ვერც ვერავითარ მოთხოვნას წარუდგენს საერთაშორისო სამართალსა. მართალია, უხენაესმა, იდეალურმა საერთაშორისო სამართალმა უტერიტორიო ერის მფარველობაც უნდა იკისროს, მაგრამ დღეს მომქმედი საერთაშორისო სამართალი არა თუ უტერიტორიო ერს, არამედ ტერიტორიის მქონე ერებსაც არ უწევს მფართველობას, თუ არ განთავისუფლდნენ და სახელმწიფოები არ დააარსეს სივრცის განსაზღვრულ ნაკვეთზედ.

მაგრამ კაცობრიობის სინამდვილის მორწმუნეთ კიდეც აქვსთ არგუმენტები თავიანთ აზრის დასამტკიცებლად. სამშობლო, ერი, ხალხი – მათთვის სოციალურნი სინამდვილენი არიან, მაგრამ კაცობრიობაც იმავე სინამდვილეს წარმოადგენს, რადგანაც დღეს საერთაშორისო სამართლის არსებობა – ფაქტია: იგი აწესრიგებს კაცობრიობის ნაწილთა შორის განწყობილებათა. ზოგნი კიდეც მომავალ კაცობრიობის ორგანიზაციაში ეძებენ კაცობრიობის სოციალურ სინამდვილეს: – თუ ამწყოში არა, მომავალში ხომ კოსმოპოლიტში ნამდვილჰყოფს კაცობრიობას სოციალურადაო.

ეს არგუმენტები შემდეგ თავებში განვიხილოთ. განვიხილოთ ჯერ თუ როგორ უყურებს დღეს ერებს, სამშობლოებს მომქმედი საერთაშორისო სამართალი, ან როგორ უნდა უყურებდეს მათ იდეალური საერთაშორისო ზნეობა და მართალი სამართალი.

თავი მერვე.

საერთაშორისო სამართალი და კაცობრიობა.

ბევრი სპეციალისტი საერთაშორისო სამართლის მეცნიერებისა არ მიიღებს იმ გვარ შეხედულებას ერისა და კაცობრიობის შესახებ, როგორიც ჩვენა გვაქვს გატარებული. როგორ, კაცობრიობა არ არსებობს? – მაშ რა არის საერთაშორისო სამართალი, რომელმაც ლამის არის მთელ დედა-მიწის ზურგზედ მცხოვრები მილიარდ ნახევარი ადამიანი ერთ საზოგადოებად გარდაქმნას? მაშ რა არის ეს უკვე არსებული საზოგადოება სახელმწიფოთა, რომელთა შორის მოქმედებს ის იურიდიული წესები, რომლის სუმმაც წარმოადგენს საერთაშორისო სამართალსა? ერიც განა წარმოსადგენია უსახელმწიფოდ? – იტყვის მაგალითად ბლუნჩლი. აგრეთვე არც ერთი ფანატიკოსი სოციალისტი არ დაგვეთანხმება – კაცობრიობა არ არსებობსო, ვინაიდან მისი რწმენაა, მისი იდეალია, რომ შედარებით ახლო მომავალში მთელი კაცობრიობა წარმოადგენს ერთ დიდ სოციალურ რესპუბლიკას.

ამ უკანასკნელ უტოპიაზედ შემდეგ ვილაპარაკებთ, ეხლა კი გავარჩიოთ, რამდენადა ჰქმნის საერთაშორისო სამართალი კაცობრიობას საზოგადოებად, ერთ დიდ სოციალურ ორგანიზმად. ერი და სახელმწიფო რომ ერთი და იგივე არ არის, ამაზედ უკვე ვილაპარაკეთ. ჩვენ პირდაპირ უარ-ვყოფთ, რომ საერთაშორისო სამართალს შეეძლოს მთელი კაცობრიობის გარდაქმნა ერთ დიდ საზოგადოებად, და აი ამის საბუთები: 1) საერთაშორისო სამართალი, როგორც ერთი დარგი სამართლისა, არ არის ისეთის ხასიათისა, როგორისაც არის სამართალი, მომწესრიგებელი ადამიანთა ყოფა-ქცევისა განსაზღვრულ საზოგადოებაში: სამართლის მდებელი საზოგადოებაში და სახელმწიფოთა საზოგადოებაში ერთისა და იმავე ავტორიტეტის არ არის; სამართალი ყოველნაირ ძალით, უუსასტიკესითაც კი ამტკიცებს თავის არსებობას იმ წამამდის, სანამ ახალი სამართალი სრულიად არ დაიჭერს მის ადგილს; საერთაშორი-

სო სამართალს კი ასეთი თვისება არა აქვს. მაშასადამე იგი, როგორც სამართალი, თავის თავად არ არის ისეთის ორგანიზაციის თვისებისა, როგორისაც სამართალი, მომქმედის განსაზღვრულ კონკრეტულ საზოგადოებაში. 2) საერთაშორისო სამართალი, როგორც მომწესრიგებელი სახელმწიფოთა შორის განწყობილებათა, ეკუთვნის უკვე მოწესრიგებულ სახელმწიფოებს, განსაკუთრებით ევროპისა და ამერიკის სახელმწიფოებს, ნაკლებად აზიისას, რამოდენიმედ მხოლოდ აფრიკისას, დანარჩენი კაცობრიობა კი ან არსებულ დიდ სახელმწიფოთა ფარგალში შედის, ან და მათ მიმართ საერთაშორისო სამართალი ისე არ მოქმედებს, როგორც, მაგალითად, ინგლისის ან გერმანიის მიმართ. 3) საერთაშორისო სამართალი არ არის **ერთა შორის** განწყობილებათა მომწესრიგებელი, არამედ სახელმწიფოთა შორის მომწესრიგებელი სამართალი. ერსა და სახელმწიფოს შორის კი დიდი განსხვავებაა. 4) კიდევაც რომ მოსალოდნელი იყოს მომავალი ნამდვილი საერთაშორისო სამართლის განხორციელება, იგი ვერ შექმნის მთელ კაცობრიობისაგან ერთს დიდს სოციალურ ორგანიზმს, რადგანაც სამართალი თავისთავად და კერძოდ საერთაშორისო სამართალი მხოლოდ ერთი მოვლენაა. საზოგადოებრივობისა სოციალურ მოვლენათა კლასიფიკაციის მიხედვით იგი ვერ ამოსწურავს სოციალურ ორგანიზმის სრულ საზოგადოებრივობას. 5) თვით სახელი „საერთაშორისო სამართალი“ მიგვითითებს იმაზედ, რომ არსებობს ცალკე სოციალური ორგანიზმები, რომელთა შორისაც მოქმედებს ეს სამართალი. ერთი საკაცობრიო საზოგადოება რომ არსებობდეს, მაშინ საერთაშორისო სამართალი აღარ იქმნებოდა. თვით განსაზღვრა საერთაშორისო სამართლისა წინააღმდეგია საკაცობრიო საზოგადოებისა. საერთაშორისო სამართლისაგან საკაცობრიო საზოგადოების შექმნა, მაშასადამე, – შინაგანი წინააღმდეგობაა. თანამედროვე კაცობრიობა, მაშასადამე, ერთი სოციალური ორგანიზმი კი არ არის, არამედ უბრალო სუბმა ცალკე სოცია-

ლურ ორგანიზმთა, რომელნიც სულ სხვა და სხვა განვითარების საფეხურზედა სდგანან: სუმმა ერთა, ხალხთა, თემთა და სხვათა, ანუ საერთაშორისო სამართლის მხრით, – გროვა სახელმწიფოთა, კოლონიათა, საპროტექტორატო ხალხთა, აღმოჩენილ ქვეყანათა, მფლობელობათა და სხვ., სადაც ამ საერთაშორისო სამართალმა წეს-რიგი უნდა შეიტანოს. ყოველივე ამის დამტკიცებას ვეცდებით ამ თავში.

მაგაფიოდ და მარტივად რომ განვსაზღვროთ სამართალი, იგია „იმ ვალდებულებათა კრებული, რომელთა აღსრულებასაც შესაძლებელია აიძულებდეს ადამიანებს მომწესრიგებელი ძალა მთელი საზოგადოებისა“. ეს არის „წმინდა სამართალი“, მაგალითად იურისტ ედმონდ პიკარის აზრით, და შტამლერის კონცეპციაც სამართლისა თითქმის იგივეა. ასეთია ხასიათი სამართლისა, როდესაც იგი ერთი ორგანიული ნაწილთაგანია მთელი საზოგადოებრივი ორგანიული ცხოვრებისა, ამიტომაც სწორად არის განსაზღვრული საზოგადოებაში პირი სამართლისა, საგანი სამართლისა და განწყობილება მათ შორის. ამიტომაც ყოველ სახელმწიფოში ნახავთ გარკვეულ კანონმდებლობასა, – კანონმდებელსა, საგანს კანონმდებლობისას და იმ ელემენტს, რომელსაც შეეხება კანონმდებლობა. საერთაშორისო სამართალს კი ჯერ სრულიადაც არა აქვს ასეთი გარკვეული ხასიათი.

მაგალითად – სად არის საერთაშორისო კანონმდებელი საერთაშორისო სამართალისა? არ შეგვიძლია კანონმდებლობის ნამდვილი როლი მივაწეროთ საერთაშორისო კონგრესებს და კერძო ხელშეკრულებათ სახელმწიფოთა შორის. თუმცა მათ აქვსთ ასეთი ტენდენცია, მაგრამ არ აღსრულება დადებულ პირობათა ისეთს რეაქციას არ იწვევს სოციალური ძალის მხრით პირობის დამრღვეველის წინააღმდეგ, როგორც ეს ხდება განსაზღვრულ სახელმწიფოში. ეს იმიტომ, რომ ამისათვის არავითარი უნივერსალური სოციალური ძალა არ არსებობს, როგორც ამბობს ბლუნჩლი. დიპლო-

მატიური მოლაპარაკებანი და სადაო საკითხების მოგვარება, ომი, ან დათმობა ერთი სახელმწიფოსი მეორეს წინაშე, ყოველივე ამას აქვს ნამდვილ სამართლის ხასიათის რაღაც მსგავსი, მაგრამ ისეთი არა, როგორც ნამდვილ სამართალსა აქვს კონკრეტულ სახელმწიფოში. ინდივიდი საზოგადოებაში გარკვეულად ემორჩილება განსაზღვრულ ნორმებს, სახელმწიფო კი „სახელმწიფოთა საზოგადოებაში“ ასე არავის არ ემორჩილება. მისი მოქმედება ჯერ არ არის სრულიად მოწესრიგებული, მისი სამართალი ჯერ კიდევ ბარბაროსულ ძალადობის ხანაშია. ამას მოწმობს საზოგადოებათა შორის განუწყვეტელი ომები. სხვა რომ აღარაფერი იყო შესაძლებელი ამ „სახელმწიფოთა საზოგადოების“ წევრთა თვითნებობის ასალაგმავად, თვით ომი მოაწესრიგეს, რომ იგი ერთობ ვერაგული და მხეცური არა ყოფილიყო, მაგრამ სწორედ ეს გარემოება გვიჩვენებს, თუ რამდენად განუვითარებელია საერთაშორისო სამართალი. სად გაგონილა, რომ კერძო საზოგადოებაში კაცის კვლა აღიარებული იყოს პრინციპიალურად და მოწესრიგებული, როგორც ბუნებრივი და აუცილებელი მოვლენა. მკვლელი ნამდვილი სამართლის სფეროში ან ისჯება, ან ეპატიება ძლიერ იშვიათ შემთხვევაში, როდესაც მართლაც განსაკუთრებულმა პატივ სადებმა პირობებმა აიძულა იგი ჩაედინა სამართლის წინააღმდეგი საქმე.

ნამდვილ სამართალს ისეთი ხასიათი აქვს, რომ უკანასკნელ წუთამდე იცავს თავის არსებობას, სანამ ახალი სამართალი არ დაიჭერს ფაქტიურად მის ადგილს. სად არის საერთაშორისო სამართალში ისეთი გარკვეული ნორმები, რომ უკანასკნელ მომენტამდე დაიცვას თავი და ფაქტიურად მოქმედებდეს? პირიქით, ხშირი მოწამენი ვართ მუდმივ დარღვევისა სწორედ იმ საერთაშორისო კონგრესების დადგენილებათა, რომელნიც ნაყოფნი იყვენ სახელმწიფოთა მოლაპარაკებისა და შეთანხმებისა. ჰააგის კონფერენცია, მშვიდობიანობის დასამკვიდრებლად მოწვეული, უთვალსაჩინოესი მაგალითი იყო. ამისი: მას შემდეგ

არ იყო ომი ინგლისისა და ბურებისა, ჩინეთისა და ევროპი-
ელებისა, რუსეთისა და იაპონელებისა და სხვ.?

ბლუნჩლი ამბობს: „ექვს გარეშეა, რომ ფრიად და
ფრიად საჭიროა საერთაშორისო კანონები; გონებრივად უკვე
მზად არიან გამოჰხატონ კანონის ფორმით საერთაშორისო პრი-
ნციპები. მხოლოდ ყველასაგან აღიარებული კანონმდებელი
გვაკლია. ყოველ ცალკე სახელმწიფოში კონსტიტუციამ შექ-
მნა ცალკე ორგანო, გამომხატველი მთელი სახელმწიფოს ნე-
ბისა, შექმნა კანონმდებელი. მაგრამ სად ვნახოთ ისეთი
მსოფლიო კანონმდებელი, რომლის ხმასაც ყველა სახელ-
მწიფო გაიგონებს და რომლის ბრძანებასაც დაემორჩი-
ლება ყველა ერი? მთელი ქვეყნის საკანონმდებლო ორ-
განოს დაწესება გულისხმობს მთელი ქვეყნის ორგანიზა-
ციას, სწორედ ეს კი არ არსებობს. შეიძლება ოდესმე
განხორციელდეს ეს დიადი იდეა; შეიძლება მან ოდესმე
შექმნას ცენტრალური ორგანიზაცია კაცობრიობისა; ეს
უკანასკნელი აგრეთვე დაყოფალი იქმნება ერებად და სა-
ხელმწიფოებად, მაგრამ მაინც იქმნება საერთო ნება, აღი-
არებული ყველასაგან. წარსული გვიჩვენებს, თუ როგორ
მოაწყვეს ხალხებმა თან და თან გაერთიანებული სახელმწი-
ფონი, ამწყო გვაგრძნობინებს, ჰბადებს აზრს, რომ კაცობ-
რიობას, არამედ მას აქვს საერთო პრინციპები, რომელსაც
ერთ დღეს ყველა აღიარებს. თუ მთელი კაცობრიობა ოდესმე
ერთ ორგანიზაციად იქცა, მაშინ იქმნება საერთო, მსოფლიო
კანონმდებელი, მსოფლიო კანონი, მომწესრიგებელი უფლე-
ბათა და ვალდებულებათა სხვა და სხვა სახელმწიფოთა შორის
და აგრეთვე მთელ კაცობრიობის მიმართ. ეს იქმნება ისეთივე გა-
რკვეული და ნათელი, აგრეთვე ისეთისავე ძალის მქონე კანონე-
ბი, როგორიც არის ეხლანდელი კანონები, მომწესრიგებელი
პიროვნებათა საურთიერთო და რომელიმე სახელმწიფოსადმი
განწყობილებათა. (Le Droit International Codifié, cité par E.

Nys, *Le Droit International*, p. 175 – 176) ბლუნჩლის ეს სიტყვები საოკეთესო არგუმენტია კაცობრიობის სოციალურ არსებობის წინააღმდეგ. ბლუნჩლისა სწამს, რომ მომავალი კაცობრიობა ერთს სოციალურ ორგანიზმს წარმოადგენს, – ეს სულ სხვაა, – მაგრამ იგი პირდაპირ უარ-ჰყოფს მისს სოციალურ არსებობას აწმყოში, მიუხედავად საერთაშორისო სამართლის არსებობისა. მასა ჰგონია, რომ მომავალში შესაძლებელია ასეთი მსოფლიო ორგანიზაციის შექმნა და მისი დამახასიათებელი იქმნება, სხვათა შორის, ერთი კანონმდებელი, მაგრამ ჩვენი აზრით ბლუნჩლი საზოგადოდ შემცდარია საზოგადოების ვითარების შესახებ და ამიტომაც ჰგონია ერთი კანონმდებელი საკმარისი მომავალ საკაცობრიო საზოგადოების განსახორციელებლად. იგი თვითონვე არ აღიარებს, რომ მომავალშიაც კაცობრიობა სახელმწიფოებისაგან და ერებისაგან შესდგება ისევეა? ეს კი – პირდაპირ უარ-ყოფაა კაცობრიობის ერთ ორგანიულ-სოციალურ არსებობისა, – რადგანაც მართო სამართალი არა ჰქმნის საზოგადოებრივ ორგანიზმსა, არამედ სამართალთან ერთად დანარჩენი ექვსი სოციალური მოვლენა, ჩვენი კლასიფიკაციის მიხედვით, და უმთავრესად აგრეთვე ენა.

ყოველ შემთხვევაში ეხლანდელი საერთაშორისო სამართალი არ არის ისეთი გარკვეული და ისეთი ნათელი, როგორც სამართალი კონკრეტულ საზოგადოებათა, და ამიტომ იგი, მთელ ქვეყანაზედაც რომ იყოს თანასწორად მომქმედი, მაინც ვერ შექმნის კაცობრიობისაგან ერთ დიდ საზოგადოებას მაგრამ, მიუხედავად ამისა, საერთაშორისო სამართალი მაინც სამართალია. შესანიშნავი მეცნიერი საერთაშორისო სამართლისა ერნესტ ნისი სამართლიანად ამბობს, რომ მიუხედავად გაურკვეველი კოდიფიკაციისა, იგი მაინც ცხოველი, მომქმედი სამართალიაო. საშუალო საუკუნეთა სამართალს არა ჰქონია ისეთი გარკვეული ხასიათი, ისეთი კოდიფიკაცია, როგორც თანამედროვე სახელმწიფოთა სამართალს, მაგრამ ამიტომ ის უნდა ვსთქვათ, რომ საშუალო საუკუნოებში სამართალი არ იყო?

ჭეშმარიტებას ამბობს ერნესტ ნისი, მაგრამ საერთაშორისო სამართალი განა მარტო იმიტომ ვერა ჰქმნის საერთო საკაცობრიო საზოგადოებას, რომ იგი გარკვეულ, ძალდატანებით სამართლის ვითარებას ფრიად და ფრიად მოკლებულია და ცალკე ინდივიდები „სახელმწიფოთა საზოგადოებისა“ არ ემორჩილებიან გარკვეულ კანონმდებლობას; იგი ვერა ჰქმნის ერთ საკაცობრიო საზოგადოებას იმიტომაც, რომ მას მთელი სერია აქვს სხვა ნაკლთა, რომელთა განხილვის შემდეგ უეჭველი იქმნება უძლურება საერთაშორისო სამართლისა საკაცობრიო საზოგადოების შექმნის მხრით. ამას ეხლავე დავინახავთ.

საერთაშორისო სამართალი არა ვრცელდება მთელ დედამიწის ზურგზედ ერთისა და იმავე ძალით, ერთისა და იმავე უფლებრივი სამართლიანობითა. „სახელმწიფოთა საზოგადოება“ არ შესდგება ერთისა და იმავე ხარისხის მქონე სახელმწიფოთაგან, არამედ სხვა და სხვა განვითარებისა და ძალის მქონე სახელმწიფოთაგან. მართალია, ფორმალური მხრით ინგლისსა და მონტენეგროს თანასწორი ხმა აქვსთ საერთაშორისო კონგრესებზედ, მაგრამ ეს მხოლოდ ფიქციაა, ნამდვილად კი უმეტეს შემთხვევაში ძლიერი სახელმწიფოების ხელშია მთელი საერთაშორისო სამართალი, უფლება და ძალა.

ეს მოვლენა მეტ.ნაკლებობისა სახელმწიფოთა შორის კულტურულ სახელმწიფოებსაც ახასიათებს; რაც შეეხება კი ეგრედ წოდებულ უკულტურო ხალხებს, ან ჩამორჩენილებს, ან დასუსტებულ სახელმწიფოებს, განსაკუთრებით აზიაში და აფრიკაში, – აქ ხომ ყოველ დღე ვართ მოწამენი საერთაშორისო სამართლის უსამართლობისა. აქ საერთაშორისო სამართლის პრინციპები პირდაპირ დათრგუნვილია. „სახელმწიფოთა საზოგადოება“ ერთგვარად არ ეპყრობა თავის შვილებს. მათ შორის თანასწორობა ფიქციაა და მხოლოდ სიძლიერის მიხედვითა სცემს პატივს საერთაშორისო სამართალი თვითოეულს მათგანს, უბრალო სამართალი ამ მხრით გაცილებით უფრო სამართლიანია.

ერნესტ ნისის სიტყვით საერთაშორისო სამართალი – ნაყოფია ევროპის გენიოსობისა, ევროპა კი ერთი უმცირესი ნაწილია კაცობრიობისა.

აი, ამ უმცირეს ნაწილში დაიბადა და აღლორძინდა ცნება საერთაშორისო სამართლისა, რადგანაც ეს ადგილი იყო კურთხეული აკვანი თანამედროვე ცივილიზაციისა, – განსაკუთრებით ევროპის სამხრეთი ნაწილი, – ხმელთა შუა ზღვის ნაპირას მდებარე ადგილები.

საშუალო საუკუნოებში, მე-XII და მე-XIII საუკუნოებში, როდესაც სამხრეთ ევროპაში ძლიერ განვითარდა მოქალაქობრივი ცხოვრება მრავალნაირ სოციალურ ორგანიზმთა, – ქალაქთა, ქალაქთა ფედერაციებისა, – აღმოცენდა საერთაშორისო სამართალი და მას შემდეგ იგი ვითარდება თანდათანობით. იგი გარდმოეცა თანამედროვე სახელმწიფოს, მეჩვიდმეტე და მეთვრამეტე საუკუნეში შეჰკრა ჯერ ევროპის სახელმწიფოთა მცირეოდენი სიმტკიცით მაინც. რუსეთი მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს შევიდა ამ „სახელმწიფოთა საზოგადოებაში“, რომლის ცნებაც უკვე დაიბადა მიუნსტერში, 1648 წელს, ვესტფალიის ზავის დროს. მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში კი ძლივს ოსმალეთიც შევიდა ამ „საზოგადოებაში“. აგრეთვე ამავე დროს ამერიკის კულტურული სახელმწიფოები შედიოდნენ სახელმწიფოთა საზოგადოებაში. მას შემდეგ თანდათან შედის ყვილა სახელმწიფო ამ „საზოგადოებათა საზოგადოებაში“ და ამგვარად საერთაშორისო სამართალი სცდილობს მოაწესრიგოს მთელი მილიარდ-ნახევარი ადამიანის საურთი-ერთო განწყობილებანი.

რომ განვიხილოთ ისტორია საერთაშორისო სამართლისა მე-XII და მე-XIII საუკუნიდან აქამდე – რამდენი საბუთი შეგხვდება იმისი დამამტკიცებელი, რომ მთელ კაცობრიობას კი არა, არამედ მის უმცირეს ნაწილსაც არ ეხებოდა იგი. ქრისტიანობის მეფობის დროს საერთაშორისო სამართალს არ სწამდა მუსულმანთა უფლება, ცოდვა იყო რაიმე ხელ-შეკრუ-

ლების დადება ურჯულოებთან, ოსმალეთის სულთანებთან კერძოდ. ახალ დროში კი რამდენი ბრძოლა იყო საჭირო, სანამ საერთაშორისო სამართალი აღიარებდა ეგრედ წოდებულ არა კულტურულ ერთა ტერიტორიის დაჭერას კულტურულ სახელმწიფოს მიერ მხოლოდ თვით ამ „უკულტურო“ ხალხთა თანხმობითა. მაგრამ ისიც ხომ კარგად ვიცით, თუ რა არის ეს „თანხმობა“, როგორი მოტყუებით ჰყიდულობენ მას ევროპეელები, როგორა სცემენ პატივს ადგილობრივ მცხოვრებთა უფლებებს, რაღაი მათ ბინაზედ დამკვიდრებიან, და სხვა.

მაგალითად აფრიკაში, პორტუგალელთა სამფლობელოში, დღეს მონობაც კი არსებობს, და საერთაშორისო სამართალს ვერა გაუწყვია რა. პორტუგალელი პლანტატორები ზანგებს თითქოს თავისუფალი კონტრაქტით ეკვრიან, როდესაც მათ პლანტაციებზედ სამუშაოდ ჰქირაობენ, ნამდვილად კი ამ კონტრაქტის შემდეგ ზანგი მუშა ხდება პორტუგალელ პლანტატორის ისეთსავე მონად, როგორიც იყო ერთ დროს ამერიკის პლანტაციებზედ (იხ. H. W. Nevins, A Modern Slavery),

საერთაშორისო სამართალი წინად ისეთ სოციალურ ორგანიზმთა შორის განწყობილებას აწესრიგებდა, რომელთაც ჰქონდათ დამოუკიდებელი, ორგანიული, მთლიანი არსებობა, – ქალაქი იყო იგი, ფედერაცია ქალაქთა, სავაჭრო რესპუბლიკა, ფეოდალური სამეფო თუ თვით პაპობაც. რამდენადაც ვიწრო ან ფართო იყო მათი სოციალური ცხოვრება, ან რამდენადაც მცირე-რიცხოვანი ან მრავალ-რიცხოვანი იყო ეს სოციალური ორგანიზმები, ამის თანახმა საერთაშორისო კავშირი არსებობდა მათ შორის, – ურთი-ერთისათვის საჭიროებათა და თვითოეულ მათგანის სიძლიერის ან სისუსტის მიხედვით. მაშინდელ საერთაშორისო სამართალსაც უფრო შემთხვევითი, საჭიროებისაგან გამოწვეულ მორიგებათა ხასიათი ჰქონდა.

რასაკვირველია ევროპის გარდა სხვაგანაც იყო ასეთი საერ-

თაშორისო სამართალი. თუ ე. ნისი მის შექმნას ევროპის გენიოსობას აწერს, ეს იმ აზრით, რომ მხოლოდ ევროპაში შექმნილმა საერთაშორისო სამართალმა დაიჭირა ეხლა ადგილი მსოფლიო საერთაშორისო სამართლისა, რადგანაც ევროპაში აღმოცენდა თანამედროვე ძლიერი ეკონომიური და სამხედრო სახელმწიფო; მას გარდმოეცა ძველი ევროპის საერთაშორისო სამართალი, რომელიც ეხლა აწესრიგებს თანამედროვე „სახელმწიფოთა საზოგადოების“ სახელით ყველა ქვეყნის სახელმწიფოების საერთო-ერთო განწყობილებათა.

თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი მოქმედებს უპირველეს ყოვლისა სუვერენიტეტის მქონე სახელმწიფოთა შორის. გარდა ამისა, რაც არ უნდა ილაპარაკონ დიდ და პატარა სახელმწიფოების თანასწორობაზედ საერთაშორისო სამართლის წინაშე, დიდი სახელმწიფოები და მათი კოალიცია მაინც უმაღლესი კანონმდებელნი არიან დანარჩენი კაცობრიობისა, რომელსაც იგინი სჩაგრავენ, მაგრამ მასთან ერთად ერთ განუყოფელ სოციალურ ორგანიზმს არასდროს არ წარმოადგენენ. მეცხრამეტე საუკუნეში ევროპა ბატონობდა მთელ ქვეყანაზედ. მის პირველ ნახევარში ეგრედ წოდებული ევროპიული კონცერტი ბატონობდა მთელ ევროპაში. ნაპოლეონისაგან განდიდებულ საფრანგეთის შიშით ევროპის დიდი სახელმწიფოები – ინგლისი, ავსტრია, გერმანია და რუსეთი – ერთმანეთს პირობით შეეკვრენ, დაეცვათ „ევროპისა და ქვეყნის მშვიდობიანობა“ საფრანგეთისაგან, და ეს „წმინდა კავშირი“ ისე ბოროტად, ისეთის რეაქციისათვისა და საშინელი დესპოტიზმისათვის გამოიყენეს, რომ არა თუ საერთაშორისო სამართლის პრინციპი, არამედ სახელმწიფოთა შორისო სამართლის პრინციპიც ძირიან-ფესვიანად უარ ჰყვეს. როგორც ნადავლს, ისე ინაწილებდნენ ერთმანეთში ხალხებსა, ერებსა და სახელმწიფოებს.

ეხლა საერთაშორისო სამართალი ევროპისა, ამერიკისა და აზიის დიდ სახელმწიფოთა შორის ქვეყნის განაწილების

მოსამსახურეა უპირველეს ყოვლისა. დანარჩენი პატარა სახელმწიფოები, თუმცა იგინიც არიან აღიარებულნი „ძალეზად“, თანასწორებად დიდ სახელმწიფოთა, მაგრამ მართლაც ნამდვილი ძალა უნდა გამოიჩინონ, როგორც ამ უკანასკნელად ბოლგარიამ, რომ თავისი საკუთარი უფლება დაიცვან. წინააღმდეგ შემთხვევაში ან ომი ბუმბერაზ სახელმწიფოსთან, – ომი, რომელიც აღიარებულია და მოწესრიგებული თვით საერთაშორისო სამართლის მიერ, – ან ჩაჩუმება და ყოველივე შეურაცხყოფის ჩაყლაპვა, დათრგუნვა თავისივე უფლებისა, როგორც ეს დამართა ამ უკანასკნელად სერბიასა და თვით დიდ რუსეთსაც, ძალამიხდილსა და განადგურებულს, რომელსაც ველარავითარმა საერთაშორისო „სამართალმა“ ველარ უშველა, როცა უძღურება შეატყეს მეტოქეებმა. რაც თუ გინდ მხეცური იყოს სამართალი რომელიმე კერძო სოციალურ ორგანიზმისა, მას პრეტენზია მაინც აქვს სუსტს და არა ძლიერს გაუწიოს მფარველობა სამართლიანად. საერთაშორისო სამართალში ეს არ არის, ან თუ არის – ისიც რომელიმე დიდი სახელმწიფოს ინტერესით გამოწვეული.

სად არის ყოველივე ამაში ნიშან-წყალიც კი ერთი საკაცობრიო საზოგადოების არსებობისა, – მისს წევრთა უფლება და ვალდებულება მკაფიოდ რომ იყოს განსაზღვრული!..

სახელმწიფონი არიან სუვერენიტეტის მქონე – სრულიად დამოუკიდებელნი, ვასსალები და პროტექტორატის ქვეშე მყოფნი. დიდ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთაგან არიან დამოკიდებულნი ორი უკანასკნელი კატეგორიის სახელმწიფონი და ხშირად ეს დამოკიდებულება მათის პოლიტიკურის სიკვდილით თავდება ხოლმე. მაგალითისთვის შორს რაღად ვირბინოთ. საქართველო ასეთნაირად არ მოჰკლა რუსეთმა? ჩვენ პროტექტორატი ვსოხოვეთ, სუვერენიტეტის უფლებანი უარ-ყვავით და მას გადავეცით, ნაცვლად მოზღვავებულ მტერთაგან მფარველობა ვითხოვეთ, მან კი თავის სახელმწიფო ორგანიზმში ჩაგვყლაპა და ამით არა თუ კაცობრიობის გაერთიანებას შე-

უწყო ხელი, არამედ უარ-ჰყო თვით ის საერთაშორისო სამართალი, რომლის სახელითაც კაცობრიობა გამოჰყავსთ ერთ საზოგადოებად და რომლის წესითაც ჩვენ მასთან სრულიად კანონიერი ხელ-შეკრულობა დავსდევით!

ვასსალობა შეიძლება მხოლოდ ერთ სახელმწიფოს წინაშე. პროტექტორატის აღიარება კი შეიძლება როგორც ერთი სახელმწიფოსი, ისე მრავალთა, – მაგალითად შეიძლება საერთაშორისო პროტექტორატის ქვეშე ყოფნა.

მაგრამ როგორიც უნდა იყოს კლასსიფიკაცია სახელმწიფოთა, როგორიც უნდა იყოს აგრეთვე ფორმა პროტექტორატისა და ვასსალობისა, ყოველ სახელმწიფოს, სუვერენიტეტის მქონესაცა და დამოკიდებულსაც, აქვს შემოხაზული საზღვრები და ამ საზღვრებში მოქმედებს სამართალი ერთი რომელიმე სახელმწიფოსი, ან გაბატონებული სახელმწიფოსი დამოკიდებულ სახელმწიფოებზედ. იგი სხვას არ ეხება და არ აწესრიგებს.

ამ საზღვრებში კი მოთავსებულია არა მარტო განსაზღვრული სახელმწიფოები, არამედ მრავალი სხვა და სხვა საფეხურზედ მდგარი საზოგადოებრივი ორგანიზმი.

შესაძლებელია კლასსიფიკაცია ორგანიზმთა საზოგადოდ:

ორგანიზმები მარტივი, საშუალო რამ მცენარეთა და ცხოველთა; ორგანიზმები მცენარეთა; ორგანიზმები ცხოველთა; ორგანიზმები საზოგადოებრივი. ამასთანავე შესაძლებელია კლასსიფიკაცია თვითოეულ ამ დიდ ჯგუფთა ორგანიზმებისა, შესაძლებელია მაშასადამე კლასსიფიკაცია საზოგადოებრივ ორგანიზმთა. ესენიც არიან – საზოგადოებრივი ორგანიზმები: ველურ თემთა, თემთა კავშირთა და სხვა, ერი, ანუ სახელმწიფოს მქონე ერი, რომელსაც შეუძლია იმპერიად იქცეს.

კაცობრიობა თუ ერთი დიდი საზოგადოებრივი ორგანიზმი არა, ერთფეროვანი სოციალობა მაინც იქმნებოდა, – რომ დაახლოვებით ერთგვარ სოციალურ ორგანიზმთაგან იყოს შემდგარი. მაგრამ ამას ნამდვილად ვერა ვხედავთ. კაცობრიობაში სულ სხვა და სხვანაირი სოციალური ორგანიზმებია.

საერთაშორისო სამართალი კი აწესრიგებს უმეტეს ნაწილად სახელმწიფოთა შორის განწყობილებათა, და მისთვის კიდევ უფრო საინტერესოა მოწესრიგება განწყობილებათა დიდ იმპერიებს შორის, რომელნიც შეიცავენ უმეტეს ნაწილად ძალით მითვისებულ კაცობრიობის სულ სხვა და სხვა გვარ ნაწილთა. აი ამ ნაწილთა შორის ვერა ვხედავთ ვერავითარ საერთაშორისო მოწესრიგებას. მაგალითად, სად არის საერთაშორისო განწყობილება აფრიკის მცხოვრებთა შორის და პოლონელთა შორის? – არის საერთაშორისო განწყობილება რუსეთსა და ინგლისს შორის, რამდენადაც **საზოგადოებრივი** განწყობილებანი არსებობენ რუსეთისა და ინგლისის სახელმწიფოთა შორის, და არა რამდენადაც ინგლისის ყველა ხალხებსა და რუსეთის ყველა ხალხებს აქვსთ ან ესაჭიროებათ ურთი-ერთ შორის განწყობილებანი.

წარსულ და ამ უკანასკნელ საუკუნეთა განმავლობაში, მართალია, ყველა სახელმწიფო შევიდა საერთაშორისო სამართლის სფეროში, ყველანი არიან წევრნი „სახელმწიფოთა საზოგადოებისა“. მართალია ერნესტ ნისი, რომელიც ამბობს: ურაოდენობა დედამიწის ზურგზედ მცხოვრებ ადამიანთა უდრის ერთ მილიარდ ხუთას ორმოცდა ათ მილიონზედ მეტს; კულტურული ადამიანი, ბარბაროსი თუ ველური, – ყველანი ემორჩილებიან ურთი ერთ განწყობილებაში სამართლის ნორმებს“. – ამით იწყებს ერნესტ ნისი თავის წიგნის, – *Le droit International*-ის შესავალს. დიახ, მართალია, – ყველანი ემორჩილებიან სამართალს, მაგრამ ის კი არ არის მართალი, რომ ყველანი ემორჩილებოდნენ **საერთაშორისო სამართალს**. ამ უკანასკნელს ემორჩილებიან, ისიც სუსტად, მხოლოდ სახელმწიფოები, მილიარდ-ნახევარი ადამიანი კი – სრულიადაც არა, მრავალი მათგანი უცხო საგან ძალით შემოტანილ სამართალს ემორჩილება, იგი უმოქმედო მასალაა დიდ სახელმწიფოთა საერთაშორისო სამართლისა, თორემ ამ მილიარდ-ნახევარ ადამიანთაგან მრავალგვარ სოციალურ ორგანიზმებს არავითარი ორგანო არა

აქვს სხვა მსგავს ორგანიზმებთან საერთაშორისო კავშირის დასაჭერად, რადგანაც ისინი ძალით არიან ჩამწყვდეულები სხვა, უცხო სახელმწიფოებში, რომლებიც მათ საერთაშორისო კავშირზედ კი არა ზრუნავენ, არამედ თავის მთავარ **ერებზედ**: ინგლისი – ინგლისის ერზედ და არა ინდოეთზედ, რუსეთი – რუსის ერზედ და არა პოლონეთზედ, ან საქართველოზედ. პირიქით – სახელმწიფო რომელიმე ერის ინკორპორაციის შემდეგ უპირველეს ყოვლისა იმას სცდილობს, რომ საერთაშორისო სამართლის ქცეშევრდომთა სიიდან ამორიცხოს დაპყრობილი ერი, თუმცა, რასაკვირველია ერი ამით არ ისპობა, მას მხოლოდ ერთ ორგანოს აჭრიან ძალით; როგორც კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, იგი ცოცხალი რჩება და სწორედ აქ არის შინაგანი წინააღმდეგობა თანამედროვე საერთაშორისო სამართლისა.

ამას გარდა ეხლაც არის ისეთი ქვეყნები, რომლებიც არ ემორჩილებიან საერთაშორისო სამართალსა, არამედ მათ შესახებ სახელმწიფოებს აქვს შემუშავებული წესები, რომლითაც ამა თუ იმ სახელმწიფოს შეუძლია ჩაიგდოს ხელში „შემენილი ქვეყანა“. მაგრამ შეგვიძლია ეს აქტი სახელმწიფოთა მიერ „შემენისა“ ჩავთვალოთ ახალი ქვეყნის შესვლად „სახელმწიფოთა საზოგადოებაში“, როდესაც ეს ახალი ქვეყანა ან სრულიადაც არ არის სახელმწიფო, ან და, თუ არის, მას რომელიმე დიდი სახელმწიფო ან ითვისებს პირდაპირ და საკოლონიზაციოდ ისახავს, ან და საპროტექტორატო ტერიტორიად აცხადებს? – სრულიადაც არა. წესები ქვეყნის შემენისა, შემუშავებული სახელმწიფოთა მიერ, მოასწავებს უფრო სახელმწიფოთა მიერ დედა-მიწის, კაცობრიობის მარცვას, ვიდრე საერთა-შორისო სამართლის გავრცელებას მთელ დედა-მიწის ზურგზედ და ამით ვითომცდა კაცობრიობის ორგანიზაციას. ეს ფაქტია და ვერც ადგილობრივ ინდიელთა უფლება, შემუშავებული შეერთებული შტატების მიერ, ვერც საერთოდ დაკითხვა და თანხმობის მიღება ადგილობრივ მცხოვრებთაგან რომელიმე

სახელმწიფოს მიერ მათი ტერიტორიის მითვისების ან დაჭერის დროს, ბერლინის კონგრესსზედ გადაწყვეტილი 15 ნოემბერს 1884 წელს აფრიკის ტერიტორიათა დაჭერის შესახებ, და სხვ., – ვერ უარ-ჰყოფს ამ ფაქტსა.

აი რას ამბობს პირდაპირ და ურცხვად ისეთი მეცნიერიც, როგორიც არის პოლ ლერუა-ბოლიე:

„არც სამართალია და ბუნების წინააღმდეგიც არის, რომ დასავლეთის კულტურული ხალხნი დაუსრულებლივ მრავლდებოდნენ და იხრჩობოდნენ იმ საზღვრებში, რომელიც იყო მათი პირველი ბინა. აქ იგინი აგროვებენ მეცნიერების საკვირველებათა, ჰქმნიან ხელოვნებასა და ცივილიზაციის მშვენიერებას, და თანაც თითქმის ნახევარ ნაწილს ქვეყნიერებისას უტოვებენ უმეცარ ხალხთა პატარა ჯგუფებს, უძლურთა, ნამდვილ სნეულ ბავშვთა, რომელნიც გაბნეულნი არიან თვალუწვდენელ ადგილებზედ, ან დაუძლურებულ ხალხებს, უენერგიოთა, მიმართულების არა მქონეთა, ამ მართლაც მხცოვან ბავშვებს, რომელთაც აღარაფერი აღარ შეუძლიანთ“.

„ისტორიამაო, ამბობს იერინგი, იზრუნა შთაეგონებინა ხალხთათვის ის ჭეშმარიტება, რომ არ არის აბსოლიუტური საკუთრება, ე. ი. დამოუკიდებელი საზოგადოებისაგან. როდესაც რომელიმე ხალხი ნიჭს ვერ იჩენს იმ მიწის მოხმარებაში რომელიც მას ბუნებამ მიუზომა, მან ადგილი სხვას უნდა დაუთმოს. მიწა მხოლოდ იმ ხალხებს ეკუთვნის, რომელთაც იციან მისი დამუშავება“ (Nys. Le Droit Intern. II, p. 49 – 50.)

როდესაც ასეთ პრინციპებს მისდევენ მეცნიერებიც კი, რაღა უნდა სთქვან და ჰქმნან სახელმწიფო მოღვაწეებმა, პოლიტიკოსებმა, დიდ სახელმწიფოთა დიპლომატებმა, რომელნიც აწარმოებენ მთელ თანამედროვე საერთაშორისო სამართალსა. იერინგისა და ლერუა-ბოლიეს სიტყვები პირდაპირი უარყოფაა საერთაშორისო სამართლისა, – იმ იდეალურ საერთაშორისო სამართლისა, რომელმაც უნდა შექმნას კაცობრიობის ორეგანიზაცია მომავალში მაინც, თუ იგი არ არსებობს თანა-

მედროვე საერთაშორისო სამართლის ძალით. განა უფლება, სამართალი მით განისაზღვრება, – შეუძლია თუ არა ხალხს ისარგებლოს თავისი საკუთრებითა? განა სხვისი უნიჭობა უფლებას ანიჭებს ვისმე მითვისოს მისი ქონება? განა ყოველი მემკვიდრე ნიჭიერია? არა, – იგი უფლება-მოსილი პირია, და ათასჯერ უფრო ნიჭიერიც რომ იყოს სხვა ვინმე, თუ უფლება არა აქვს, მემკვიდრეს მემკვიდრეობას ვერ წაართმევს. ეს არის ნამდვილი სამართლის ხასიათი. მართალია, ზოგიერთ შემთხვევაში სახელმწიფო ჩამოართმევს ხოლმე მემკვიდრეობას ან ქონებას კერძო პირსა, მაგრამ ჩამომართმეველი სწორედ უფლება-მოსილი პირია და იგი თავისი უფლებით სარგებლობს და არა მარტო სხვისი უნიჭობით, ან დანაშაულით. სხვისი დანაშაული და სხვისი უნიჭობა თავის თავად ვერ განსაზღვრავს ვერავის უფლებასა, თუმცა შეიძლება იგინი მიზეზნი ყოფილიყვნენ დროთა ვითარებაში კოლლექტიურ პირთათვის ამ განსაზღვრულ უფლების აღმოცენებისა. ამას გარდა, სად არის სწორი საზომი და საზღვარი ხალხთა ნიჭიერებისა ან უნიჭობის? ან სად არის კაცობრიობაში ასეთი კოლლექტიური უფლება-მოსილი პირი, რომელსაც შეეძლოს უნიჭოთა ქონების მითვისება? – ჯერ ასეთი კაცობრიობა უნდა იყოს, მერე მისი ასეთი უფლება უნდა აღმოცენდეს, და მხოლოდ მაშინ შეიძლება ლაპარაკი ასეთ საქციელზედ. ერთს კერძო ერს კი მეორე კერძო ერის ქონების მითვისება არასოდეს არ შეუძლია არავითარი სამართალითა, მისი უნიჭობის გამო, როგორც ნიჭიერ კერძო პირს არ შეუძლია მიითვისოს სხვისი საკუთრება მისი უნიჭობის გამო. მაშ რომელი სამართალით შეუძლია ერთს დიდ კულტუროსან ერს მეორე უკულტუროს მიწა-წყლის წაღება? არავითარის სამართალითა, რადგანაც ასეთი სამართალი არც არსებობს და ჯერ არც შეიძლება იარსებოს. ამისათვის საჭიროა კოლლექტიური კაცობრიობა, რომელსაც უფლება ექმნება უნიჭო წევრთა, ან დანაშაულ წევრთა დასჯა ქონების ჩამორთმევით. ასეთი კაცობრიობა ჯერ არ არსებობს.

კერძო ერის ან კერძო. კულტურულ ერთა ასეთი უფლება კი არაფრით არ განისაზღვრება. თვით თანამედროვე სახელმწიფოთაშორისო სამართალიც კი არ ქადაგობს ასეთ უსამართლობას, და პრინციპიალურად მაინც არის აღიარებული დაკითხვა პატრონისა მოსულ სახელმწიფოს მიერ, როდესაც „ახალ“ ტერიტორიის „შეძენაზე“ მიდგება ხოლმე საქმე.

მაგრამ ეს კიდევ არაფერი: ისტორია სრულიადაც არ გვასწავლის, რომ ერებს სამართლიანად ერთმეოდათ ხოლმე მიწა-წყალი. პირიქით, ყოველ ფეხის გადადგმაზედ ვხედავთ ხოლმე ისტორიაში ისეთ მაგალითებს, რომ ნაკლებად კულტუროსან და მდაბალ ერებს დაუპყრიათ დიდის კულტურისა და შემოქმედების ნიჭის მქონე ერები. ეს ფაქტია, რომლის უარ-ყოფაც არ შეიძლება. საბერძნეთი რომმა დაიპყრო. რომი ბარბაროსებმა დააქციეს. საქართველო და ბიზანტია ოსმალებმა დაამხვეს. ავსტრია ერთ დროს იტალიაში ბატონობდა და სხვ.

ეხლა კიდევ მთელი ევროპის წინააღმდეგ გამოდის აზია, – ჩინეთი, იაპონია, ინდოეთი, რომელნიც ამტკიცებენ თავიანთ უფლებებსა და ნებას აღარ აძლევენ ევროპიელებს ექსპლოატაციისას. იგინი თავიანთ უფლებათათვის იბრძვიან და რას დაგიდევენ, იხრჩობიან თუ არა ევროპიელები თავიანთ საზღვრებში. რაც შეეხება „გაბნეულ, დეგენერანტ ხალხთა“ მიწა-წყალს, თუ მათი ექსპროპრიაცია სამართლად ჩაითვლება, აზიელებსაც მეტი ზნეობრივი უფლებაცა აქვსთ მათი მიწა-წყლის დაპყრობისა, ვიდრე ევროპიელებს, რადგანაც ისინი ზოგჯერ კედევ უფრო ვიწროდაცა გრძნობენ თავს თავიანთ ტერიტორიაზედ. მეცნიერებისა და ხელოვნების საკვირველებათა შექმნა კი მათაც შეუძლიანთ, როგორც ეს იაპონელებმა გვაჩვენეს. მაგრამ ნამდვილ სამართალზედ არც აქ შეიძლება ლაპარაკი, რაც თუ გინდ „გაბნეული“ იყოს ხალხი, **თუ სამართალი არსებობს**, არავის არა აქვს უფლება მისი მიწა-წყლის მითვისებისა; მხოლოდ აღსრულება შეუძლიანთ ამ ძალადობისა,

მაგრამ ძალა, რომელსაც "შეიძლება სამართლის წარმოშობაში დიდი როლი ეთამაშოს, ძირითადად და არსებითად განსხვავდება მისაგან, და ალფრედ ფულიეს სამართლიანი სიტყვით ერთ მილიონ ქურდს ყოველთვის მეტი ძალა აქვს, ვიდრე მეტი უფლება.

ყოველივე ასეთი საქციელი, გამართლებული იერინგისაგან და პ. ლერუა-ბოლიესაგან, პირდაპირი უარ ყოფაა საერთაშორისო სამართლისა, და რამდენადაც ხალხთა ისტორიაში ასეთ საქციელს ადგილი აქვს, იმდენად საერთაშორისო სამართალი ვერ ასრულებს თავის იდეალურ დანიშნულებას, იმდენად „საზოგადოებათა საზოგადოება“ ვერ ამყარებს თანასწორობას თავის ქვეშევრდომთა შორის, იმდენად კაცობრიობის ორგანიზაცია არ არსებობს საერთაშორისო სამართლის ძალით.

სულ სხვა საკითხია, – დაეტევინ თუ არა ევროპელები, ან აზიის დიდი ერები თავიანთ საზღვრებში, დაიპყრობენ თუ არა ძალით სხვა გაბნეულ ხალხებს და შესდგება თუ არა ამით ერთი კაცობრიობა, ეს საკითხი „კაცობრიობის ფონდის“ საკითხია და ჩვენ ამაზედ ცალკე თავში ვილაპარაკებთ.

შემდეგ – თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი არ არის ნამდვილი საერთაშორისო სამართალი, არამედ სახელმწიფოთაშორისო სამართალი. ერსა და სახელმწიფოს შორის დიდი განსხვავებაა, და როგორ შეიძლება იგი დღეს იყოს მაჩვენებელი ერთი საკაცობრიო საზოგადოებისა, როდესაც მას ერთა შორის კავშირიც ვერ მოუხერხებია, – ერთა შორის, რომელნიც ებრძვიან სახელმწიფოებს, მამასადამე თანამედროვე სახელმწიფოთა შორისო სამართალსა და მიისწრაფიან ნამდვილ საერთაშორისო განწყობილებათა დამყარებისაკენ.

ფაქტია, რომ დღეს არ არსებობს არც ერთი სახელმწიფოსაგან პყრობილი ერი, ღირსი ამ სახელისა, რომ ეროვნული თავისუფლებისაკენ არ მიისწრაფოდეს. ერი არის კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი. მისი კუთვნილებაა ენა, სარწმუნოება, ისტორიული წარსული, ერთობ კულტურა, მი-

წა-წყალი და სხვ. ასეთი ერის მისწრაფება არის შექმნა საკუთარ პოლიტიკურ ორგანოთა, მაშასადამე აუცილებლად საერთაშორისო ორგანოთა, რომ მიღებულ იქმნას სახელმწიფოთა საზოგადოებაში. პოლონეთი, ირლანდია, ინდოეთი, არაბეთი, საქართველო და კიდევ სხვა მრავალი ერი უკვე განვითარების იმ გზაზეა, რომ სურვილი დაებადათ დამოუკიდებელ ეროვნულ და პოლიტიკურ არსებობისა. მათი მიზნის განხორციელება იქმნება ახალ სახელმწიფოთა დაარსება და მაშასადამე საერთაშორისო სამართლის მიერ ახალ ქვეშევრდომთა შექმნა.

ერთობ რომ განვიხილოთ ყველა ერთა ასეთი მისწრაფება და მათი მიზნის შესაძლებელი განხორციელება, მაშინ შემიძლია სურათი გადაგვეშლება თვალის წინ: საერთაშორისო სამართალი თანამედროვე სახელმწიფოთა შორის განწყობილებათა მომწესრიგებელი სამართალია, და არა საერთაშორისო სამართალი, რადგანაც სახელმწიფოებში სხვა და სხვა ერები შედიან, რომელნიც ამ სახელმწიფოთა შინაგან სამართალს ემორჩილებიან და არ წარმოადგენენ საერთაშორისო სამართლის სწორ-უფლებიან სუბიექტებს. მისწრაფება ამ ერთა მაშასადამე პირდაპირი უარ-ყოფაა თანამედროვე სახელმწიფოთაშორისო სამართლისა და აუცილებელი პირობა მომავალი საერთაშორისო სამართლის შექმნისა, რომელიც ნამდვილი საერთაშორისო სამართალი იქმნება, – არა თანამედროვე, არამედ მისი წინააღმდეგი, მართალი საერთაშორისო სამართალი.

თანამედროვე საერთაშორისო სამართალმა თავისი თავი უნდა უარ-ჰყოს ყოველთვის იმდენად, რამდენადაც ერები განთავისუფლდებიან და საერთაშორისო სამართლის ახალ პირებად გახდებიან. რასაკვირველია, მაშასადამე, ლაპარაკიც არ შეიძლება იმაზედ, რომ დღეს არსებული სახელმწიფოთაშორისო სამართალი არის მთელი კაცობრიობის სოციალურ ერთ-არსებობის გამომხატველი. პირიქით, შინაგანი წინააღმდეგობით არის იგი აღსავსე, თავის თავის უარ-ყოფაა, რადგანაც სახელმწიფოთა უფლებას გამოჰხატავს, და არა ერთა უფლებას, რო-

მელნიც ებრძვიან თანამედროვე სახელმწიფოთა. ერთა თავისუფლება, – უდიდესი რევოლუცია იქმნება საერთაშორისო სამართლის სფეროში, წარმომშობი ახალი სამართლისა. მაგრამ თვით მომავალი, იდეალური, ნამდვილი საერთაშორისო სამართალიც ვერ შექმნის ერთ საკაცობრიო სოციალურ ორგანიზმს, – ამ იდეალურმა სამართალმა ერთა შორის სრული, საყოველთაო და მუდმივი მშვიდობიანი კავშირიც რომ განამტკიცოს – მაშინაც კი, და აი რატომ:

ყოველი საერთაშორისო სამართალი, აწმყო თუ მომავალი, არის გამომხატველი არსებულ ცალკე სოციალურ ორგანიზმთა განწყობილებისა, ერი იქმნება კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი თუ დიდი სახელმწიფო. მომავალი საერთაშორისო სამართლის განხორციელება სრულიად არ უარ-ჰყოფს არსებობას ამ კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმთა. განხორციელება სრულიად სამართლიან, იდეალურ საერთაშორისო სამართლისა იქმნება მაშასადამე განხორციელება ამ კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმთა შორის იდეალურ კავშირისა, მაგრამ რაც თუ გინდ იდეალური იყოს ეს კავშირი, რაც თუ გინდ მუდმივი და მშვიდობიანი, არსებობა ამ ორგანიზმთა მაინც ფაქტად რჩება, ვინაიდან განწყობილება შეიძლება მხოლოდ ორ, ან მრავალთა არსთა შორის. ერთი კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი კი უარ-ყოფაა იმ საურთი-ერთო განწყობილებათა, რომელიც არის საერთაშორისო სამართალი, – მაშასადამე განხორციელება იდეალურ საერთაშორისო სამართლისა თავის თავად, როგორც უნდა იყოს მისი ფორმა, ვერა ჰქმნის ერთ საკაცობრიო საზოგადოებას.

შემდეგ, – საერთაშორისო სამართალი, იდეალურიც კი, საკმარისი არ არის ერთ საკაცობრიო სოციალურ ორგანიზმის შექმნისათვის სოციალურ მოვლენათა კლასსიფიკაციის მიხედვით. ამ უკანასკნელის მიხედვით კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი სინამდვილეა მაშინ, როდესაც დაახლოვებით ყველა მოვლენა ჩნდება და ვითარდება რომელიმე საზოგადოება-

ში. მაშასადამე, როცა საკაცობრიო საზოგადოებას ექმნება ერთი ენა, ერთი ზნეობა, ერთი ტიპის სარწმუნოება, ერთი ეკონომიკა, ერთი პოლიტიკა, ერთი სამართალი და ერთად-ერთი სოციალური ყოველმხრივი მოწესრიგება, – მხოლოდ მაშინ შეიძლება კაცობრიობაზედ ლაპარაკი, როგორც ერთ სოციალურ მთელ ორგანიზმზედ. მაგრამ ეს უკვე პირდაპირი უარყოფაა საერთაშორისო სამართლისა, რადგანაც ერთი კონკრეტული საკაცობრიო საზოგადოება თავის თავთან ვერ გამართავს საერთაშორისო განწყობილებათა.

თვით განსაზღვრა საერთაშორისო სამართლისა, თვით სახელი მისი გვაუწყებს, რომ არ არსებობს ერთი საკაცობრიო საზოგადოება, არამედ მრავალი კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, რომელთა შორისაც დაბადებულა, განვითარებულა საერთაშორისო სამართალი, მიუღწევია თანამედროვე სახელმწიფოთა-შორისო სამართლის შექმნამდის და მომავალში უნდა მიაღწიოს ნამდვილ, იდეალურ საერთაშორისო სამართლის შექმნასაც.

აი ის მოსახრებანი, რომელნიც ნათლად გვიმტკიცებენ, რომ საერთაშორისო სამართალი ვერა ჰქმნის დღეს საკაცობრიო საზოგადოებასა და თავისთავად ვერც შექმნის ვერასოდეს, რადგანაც **ცნებანი „საერთაშორისო სამართალი“ და „საკაცობრიო საზოგადოება“ ურთი-ერთის წინააღმდეგნი ცნებანი არიან.** ხშირად ადამიანები, დიდ მოძრაობათა დროს, გატაცებულან ხოლმე, აზრით გადულახავსთ საზღვრები თავიანთი ეროვნებისა და უფიქრიათ შესაძლებლობა საკაცობრიო საზოგადოების დაარსებისა. დიდი რევოლიუციის დროს საფრანგეთში ანრი გრეგუარი ადგენდა პროექტს „საერთაშორისო სამართლის“ დეკლარაციისას, რომელიც მან წარუდგინა საერო კრებას 18 ივნისს 1793 წელს, და შემდეგ 23 აპრილს 1795 წელს ეს დეკლარაცია კი, მიუხედავად მის კეთილშობილურ და ხალხთა შემაერთებელ შინაარსისა, უარყოფა იყო სახელმწიფოთა ავტონომიისა, უარყოფა იყო, მაშასადამე,

მე, თვით საერთაშორისო, ანუ სახელმწიფოთაშორისო. სამართლისა, და ამიტომაც პროექტი პროექტად დარჩა. ცხოვრებაში იგი მაინც ვერ განხორციელდებოდა. პროექტიც უკანვე წაიღო. ავტორმა, რადგანაც ფილიპპ-ანტონ-მერლენ-მა დიდი პროტესტი განაცხადა საზოგადო უზრუნველყოფის კომიტეტის სახელით, რომელმაც მიითვისა გარეშე პოლიტიკის მართვა. (E. Nys, Dr. Int. I, p. p. 173 – 174).

თანამედროვე სოციალიზმიც პირდაპირ ასწავლის მომავალ საკაცობრიო საზოგადოების შექმნის შესაძლებლობასა, მაგრამ ის გზები კი, რომლითაც უნდა შეიქმნას ასეთი საკაცობრიო საზოგადოება, – უარ-ყოფა ან კაცობრიობისა და ან საერთაშორისო სამართლისა: ინტერნაციონალიზმი სრული უარყოფა საკაცობრიო საზოგადოებისა და განმტკიცება ნამდვილი საერთაშორისო სამართლისა, კოსმოპოლიტიზმი კი თავის მხრით უარ-ყოფა საერთაშორისო სამართლისა და შეუძლებელიცა. მაგრამ ამაზედ შემდეგ თავში მოვილაპარაკოთ.

პირიქით, ერთა განთავისუფლების ნიადაგზედ, ნაციონალიზმის ნიადაგზედ აღმოცენებულა ხოლმე თეორიები, რომლებიც ნამდვილ საერთაშორისო სამართალს ჰქადაგებდნენ. მაგალითისთვის შორს არ წავალთ. იტალია ისეთი ქვეყანა იყო ევროპაში, სადაც ერთ დროს აღმოცენდა უპირველესი „საერთაშორისო სამართალი“ მის რესპუბლიკათა შორის. სწორედ ასეთი ქვეყანა იყო უცხო ქვეყნის უღელ ქვეშ მაშინ, როცა ყველა უმთავრესს ერებს ევროპაში პოლიტიკური თავისუფლება, სახელმწიფო ჰქონდათ. ამიტომაც იტალიაში დაიბადა სწორედ ისეთი წარმომადგენელი საერთაშორისო სამართლისა, რომელმაც საერთაშორისო სამართალი განსაზღვრა არა მარტო როგორც არსებულ სახელმწიფოთა შორის განწყობილებათა მოწესრიგება, არამედ როგორც ერთა, კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმთა შორის ნამდვილი საერთო-ერთო მოწესრიგება. ასეთი მწერალი იყო მანჩინი. შემდეგ მოვილაპარაკოთ მის თეორიაზედ, როდესაც ერის უფლე-

ბას შევცხებით. იგი ჰქადაგებდა სწორედ მომავალ იდეალურ საერთაშორისო სამართალსა.

მაგრამ ამ შემთხვევაშიაც საერთაშორისო სამართალი, არც აწმყო და არც მომავალი, არა ჰქმნის მთელ კაცობრიობას ერთ დიდ საზოგადოებად. პირიქით, სხვა არგუმენტებსაც რომ თავი დავანებოთ, საერთაშორისო სამართალი განსაზღვრითა თვისითა ეწინააღმდეგება საკაცობრიო საზოგადოებას.

თანამედროვე კაცობრიობა სუბმა სრულიად სხვა და სხვა საზოგადოებათა, რომელთაგან ზოგი მაღალ საფეხურზედა სდგას, ზოგი მდაბალზედ, ზოგი დიდია, ზოგი პატარა, ზოგს თავისი საკუთარი სახელმწიფო აქვს, ზოგი სხვის სახელმწიფოსაგან არის ძალით პყრობილი და მოკლებული საერთაშორისო უფლებას, ეს საზოგადოებანი განირჩევიან ერთმანეთისაგან ენითა, სარწმუნოებითა, რასითა, ისტორიითა, ზნეჩვეულებითა, ერთობ კულტურითა და შინაგან სოციალურ სტრუქტურითა, და ვინ იცის, რამდენი ხანი გაივლის, სანამ იგინი ყველანი დაუახლოვდებოდნენ ერთმანეთს კულტურის მსგავსებით მაინცა. ამისათვის საჭიროა მთელი კაცობრიობის ფონდის, ამ უღრველი „სოციალური მასალის“ ამოწურვა და გადამუშავება. მაგრამ ამაზედაც ცალკე მოვილაპარაკოთ.

ეხლა ევროპიელები ბატონობენ ქვეყანაზედ. ევროპიელთა რიცხვი ევროპაში იქმნება მარტო 390 მილიონი. მათ ეკუთვნისთ 112 მილიონი ოთხ-კუთხი კილომეტრი, ე. ი. 82% მთელი მიწისა. ევროპიელთა რიცხვი მთლად, ევროპაში და სხვაგან, იქმნება 570 მილიონი. ყოველივე ესე მართალია, მაგრამ 570 მილიონი მილიარდ-ნახევრამდის მაინც შორს არის 112 მილიონ ოთხ-კუთხ კილომეტრ მიწაზედაც არ არის სულ მოსახლეობა, არამედ იგი კუთვნილებაა ევროპიელთა, ე. ი. სწორედ იმ ხალხთა საერთაშორისო უფლების უარ-ყოფა, რომელზედაც არის აშენებული თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, რომელიც თავის მხრით უარ-ყოფილ უნდა იქმნას მომავალ საერთაშორისო სამართლის მიერ. ასე რომ, ასეთი

ბატონობა ევროპიელთა კიდევ არ მოასწავებს საკაცობრიო საზოგადოების არსებობას. ევროპა, ევროპიელები და მათი ბატონობა არ არის კაცობრიობა და მისი ერთობა. უკვე იძვრის 400 მილიონი ჩინელი, 200-ზედ მეტი მილიონი ინდოელი, დაიდვრის შემდეგ აუარებელი აფრიკელი, და სანამ ეს ახალი პროცესი ხალხთა მოძრაობისა, ახალ ეროვნებათა შექმნისა, ახალ სახელმწიფოთა დაარსებისა და განვითარებისა დამთავრდებოდეს, – დედა მიწის ზურგზედ სულ სხვა ისტორია, სულ სხვა საერთაშორისო სამართალი აღმოცენდება. როლი ბატონობისა, უპირატესობა მცხოვრებთა რაოდენობისა სხვა, ახალ რასისაკენ გადიხრება; საუკუნოებით გაგრძელდება ეს პროცესი და კაცობრიობა კი მაინც ვერ იქმნება ერთი სოციალური ორგანიზმი. და ცხადია, რომ თუ ასეთი რთული და ხანგრძლივი სოციალური პროცესიც ვერ შექმნის საკაცობრიო საზოგადოებას, მას ვერა ქმნის მით უმეტეს თანამედროვე სახელმწიფოთაშორისო სამართალი, რომელიც განქრება მაშინვე, როგორც განქრებიან თანამედროვე სახელმწიფოები, რომ ადგილი სხვა სახელმწიფოთა და სხვა სამართალს დაუთმონ.

მაგრამ არის სხვა მოვლენაც თანამედროვე ევროპის საზოგადოებაში, რომელიც ბევრს აძლევს იმედს მომავალ საკაცობრიო საზოგადოების შექმნისას. ეს მოვლენა არის სოციალისტური მოძრაობა. სოციალიზმმა უნდა გარდაქმნას შინაგანი ცხოვრება საზოგადოებისა და გარეგანი განსხვავებაც ერთა შორის უნდა მოსპოს ინტერნაციონალიზმით ან კოსმოპოლიტიზმით. – ეს იქმნება შექმნა საერთო საკაცობრიო საზოგადოებისაო.

ვნახოთ, რაზეა დამყარებული ეს მოსაზრებაც, რამდენად შეუძლია სოციალიზმს ასეთი კაცობრიობის შექმნა, რამდენად არის ინტერნაციონალიზმი ამ მომავლის განხორციელება და რამდენად არის შესაძლებელი კოსმოპოლიტიზმი.

თავი მეცხრე.

სოციალიზმი, ერი და კაცობრიობა.

ხშირად სოციალისტები ერის პრობლემას სოციალიზმის პრობლემას უპირისპირებენ; თითქოს იგინი ურთი-ერთსა ჰრიცხავდნენ. – ამასთანავე სოციალისტებს თავიანთ იდეათა დაგვირგვინებად ინტერნაციონალიზმი მიაჩნიათ, ძლიერ ბუნდოვანი ინტერნაციონალიზმი, და სწამსთ, რომ ოდესმე, როდესაც სოციალიზმი გამეფდება მთელს ქვეყანაზედ, კაცობრიობაც ერთ სოციალურ ორგანიზმს წარმოადგენსო. ამგვარად, თუ ერთის მხრით საერთაშორისო სამართლის მეცნიერთათვის კაცობრიობის ორგანიზაცია იქმნება **საზოგადოებათა საზოგადოების** სრული დამკვიდრება, – სოციალისტ-ინტერნაციონალისტათვის კაცობრიობის ორგანიზაცია ნიშნავს ერთ საზოგადოების არსებობას, რომელშიაც შევა მთელი კაცობრიობა, – ან ინტერნაციონალის, ან კოსმოპოლისის სახით.

ჩვენ უკვე განვიხილეთ ზემოდ, რომ ვერც საერთაშორისო სამართალი, ვერც საზოგადოებათა საზოგადოება ვერა ჰქმნის ერთ საკაცობრიო საზოგადოებას, ამ თავში კი განვიხილოთ – რამდენად სამართლიანია სოციალისტთა თეორია ინტერნაციონალიზმისა და კოსმოპოლიტიზმისა, ან აქვს თუ არა რაიმე საფუძველი ერისა და სოციალიზმის პრობლემათა დაპირდაპირებას. ამ ორ საკითხს სოციალისტთა თეორიის თვალთსაზრისით მჭიდრო კავშირი აქვს ურთიერთ შორის.

უმთავრესი შეცდომა სოციალისტთა წმინდა სოციოლოგიაშია. მათთვის ერის განვითარება, როგორც კონკრეტულ საზოგადოების ორგანიული განვითარება, არ არსებობს. მათთვის არსებობს მხოლოდ განვითარება საზოგადოებისა, რომელიც კლასსთაგან შესდგება, – განვითარება, რომლის მამოძრავებელი ძალა კლასსთა ბრძოლაა; – ხოლო თუ რა არის თვით საზოგადოება, ან როგორნი ყოფილან ისტორიაში კონკრეტულნი საზოგადოებანი და დღესაც არიან, – ასეთ პრობ-

ლემებს სოციალისტები ნაკლებ ყურადღებას აქცევენ. ისინი განიხილავენ ძლიერ აბსტრაქტულად **საზოგადოების** განვითარებას პირვილ-ყოფილ კომმუნიდან კაპიტალიზმამდე, შემდეგ მომავალ აუცილებელ სოციალიზმამდე, ხოლო თვით შემოქმედნი საზოგადოებანი, ის სოციალურ-ისტორიული ინდივიდები, რომელნიც ჰქმნიდნენ კონკრეტულად სხვა და სხვა ფორმის საზოგადოებას, – მათ ნაკლებათ აინტერესებს. – ამიტომაც მათთვის მონობა, ფეოდალიზმი, კაპიტალიზმი და სოციალიზმი მონობას, საფრანგეთის ფეოდალიზმს, ინგლისის კაპიტალიზმსა და სხვ., – მას, რომ ეს ფორმები საზოგადოებრივობისა სწორედ ამა თუ იმ ერს განუხორციელებია, – მათ მსჯელობაში რაღაც უცნაური ადგილი უჭირავს და ისე ლაპარაკობენ, თითქოს მთელი ერის ცხოვრებაში გარდა იურიდიულ ეკონომიურ მოვლენათა არაფერი იყოს, თითქოს კონკრეტული საზოგადოებანი მხოლოდ ამ მოვლენათა შექმნაში იყენდნენ თავიანთ ორიგინალობასა და ყოველივე სხვა ზერელე შემოქმედება იყოს, ზედ-ნაშენი. ნამდვილად კი ყოველი ერის ცხოვრება რთულია, მისი საერთო შემოქმედებაც რთულია და მრავალ-ფეროვანი, ღრმა და ორიგინალური. არც რომის სოციალური ცხოვრება ამოიწურება მონობითა, არც სხვა ერთა ცხოვრება – ფეოდალიზმითა და კაპიტალიზმითა, არც მომავალ საზოგადოებათა ცხოვრება სოციალიზმითა.

ამგვარად, მარტო იმის აღნიშვნა კი არ არის საკმარისი, რომ მონობის შემდეგ ფეოდალიზმი დაიწყო, არამედ იმისიც, თუ სად და ვინ დაიწყო ფეოდალიზმი, ან კაპიტალიზმი? მარტო იმის თქმა კი არ არის საკმარისი, რომ კაპიტალიზმი მთელს ქვეყანას ედება და მთელს ქვეყანაზედაც მისი შინაგანი წინააღმდეგობანი მიგვიყვანებენ სოციალიზმამდე, არამედ იმისიც, თუ სად და ვინ შესდგა ფეხი კაპიტალიზმის ხანაში, სად და ვინ განახორციელებს სოციალიზმს, რა ემართება თვითოეულ კონკრეტულ საზოგადოებას, **ამ მომქმედ** პირს, რო-

დესაც იგი საზოგადოებრივობის ერთ იურიდიულ-ეკონომიურ ფორმებიდან მეორეში გადადის.

უამისოდ პირდაპირ ცალიერ განყენების სფეროში ვიქმნებით, და ისეთის შეცდომების მსხვერპლიც გავხდებით, როგორისაც გახდნენ სოციალისტები. მათ არ მიაქციეს ყურადღება თვით მომქმედ საზოგადოებათა შემოქმედებას და ინდივიდუალობას, რომლის ნაყოფიც არის ესე თუ ის ფორმა იურიდიულ-ეკონომიურ მოწესრიგებისა. მთ განიხილეს კლასსთა ბრძოლა და თვით ეს იურიდიულ-ეკონომიური მოწესრიგება განყენებულად, გარეშე კონკრეტულ სოციალურ ინდივიდთა, და იმ დასკვნამდის მივიდნენ ბუნებრივად, რომ დამოუკიდებლად ერთა, ამ კონკრეტულ სოციალურ ინდივიდუალობათა, არსებობს ეს კლასსთა ბრძოლა და კლასსიური სოლიდარობაც, რომელიც განყენებულ ეკონომიურ განწყობილებათა ნიადაგზედ არის აღმოცენებული და რომელმაც, აგრეთვე დამოუკიდებლად კონკრეტულ-სოციალურ ინდივიდთა, დამოუკიდებლად ერთა, უნდა განახორციელოს საზოგადოდ კაცთა შორის სოციალიზმი. აქედან წარმოსდგება მათი ყალბი და შემცდარი ინტერნაციონალიზმი, რომელიც იგივე კოსმოპოლიტიზმია, თუმცა ამ ბოლოს დროს სოციალისტ-ინტერნაციონალისტებმა ძლიერ შეიცვალეს აზრი ამ საგნის შესახებ ისეთ მოვლენათა დაკვირვებით, რომელთაც პირდაპირ უარ-ჰყვეს მათი თეორია. ერთა მოძრაობა, მათ შორის სწორედ კაპიტალიზმის განვითარების შემდეგ, პირდაპირი უარყოფა იყო სოციალისტთა ინტერნაციონალიზმისა და კოსმოპოლიტიზმისა.

ყოველი ბიოლოგის დიდი ნაკლი იქმნება, თუ იგი სიცოცხლის განვითარების ისტორიას ისე მოგითხრობს, რომ ცოცხალ ორგანიზმზედ არას იტყვის და მარტო განყენებული მსჯელობით შეგაჯერებს. სწორედ ასე ირჯება სოციალისტ-თეორეტიკოსი, რომელიც ერის, ამ ცოცხალ სოციალურ ორგანიზმის გარეშე მოგვითხრობს კაპიტალიზმის ისტორიას და

თან იმ დასკვნამდის მიდის, რომ უნდა მოისპოს მრავალ-ფეროვანება არსებულ საზოგადოებათა და უნდა შეიქმნას ერთად-ერთი საზოგადოება. საკვირველი იქმნებოდა სწორედ ისეთი ბიოლოგი, რომელიც თავის კვლევაში ისეთს დასკვნამდის მივიდოდა, რომ ერთად-ერთი ცოცხალი სახე გაჩნდებოდა და მოისპობოდა მრავალ-ფეროვანება სახეთა, გვართა და ინდივიდთა.

ერი, როგორც ჩვენი განსაზღვრიდანა სჩანს, არის კონკრეტული საზოგადოება, რომელსაც, მართალია, თავისი ისტორია ჰქონია, რომელიც მართალია, ერთად-ერთი კონკრეტული საზოგადოება არ არის, არამედ ერთი მრავალთაგანი, მაგრამ იგი მაინც უმთავრესი ჭურჭელი ყოფილა საზოგადოებრივობისა საზოგადოებათა ისტორიაში, და დღესაც იგი ასეთივე უმაღლესი საზოგადოებრივი ჭურჭელია, მსგავსად იმისა, როგორც ადამიანი ყოფილა და დღეს მით უმეტეს არის უმაღლესი ჭურჭელი სიცოცხლისა.

ერის სიცოცხლე კი, როგორც სიცოცხლე საზოგადოებრივ რთულ ორგანიზმისა, არ არის მარტო ეკონომიური სიცოცხლე, არამედ – ეკონომიური, იურიდიული, ზნეობრივი, ხელოვნური, მეცნიერული და სხვა, – სროლი, რთული-სოციალური, ერთი სიტყვით. ყველა ეს მოვლენანი ცვალებადობას განიცდიდნენ ერის შინაგან ორგანიულ ცხოვრებაში, განიცდიან დღესაც, მაგრამ ამით ერი მაინც ერად რჩება, – იგი მხოლოდ პროგრესისაკენ ან რეგრესისაკენ მიდის, მისი ორგანიული ცხოვრება ან რთულდება და უმჯობესდება, ან მარტივდება და სიცხოველე აკლდება, – მაგრამ განვიმეორებთ, ერი მაინც ერია, სიკვდილამდის იგი ერად რჩება. მსგავსადვე ცოცხალი ორგანიზმის შინაგან ცხოვრებაში შეიძლება ათასნაირი ცვლილება მოხდეს, გაუმჯობესება ან დაავადება, მაგრამ ორგანიზმის ინდივიდუალობა იგივეა, და სიკვდილითაც იგი კვდება, როგორც ესა თუ ის ინდივიდი.

ამიტომაც პრობლემა თვით ამ ცვალებადობისა ორგანიზ-

მთა შინაგან ცხოვრებაში და პრობლემა თვით ორგანიზმის არსებობისა, რასაკვირველია, სხვა და სხვა არის, როგორც პრობლემა ადამიანის ინდივიდუალობისა ერთის მხრით, და პრობლემა ანატომიისა და ფიზიოლოგიისა, პათოლოგიისა და თერაპიისა, რასაკვირველია სხვა და სხვანი არიან.

სოციალიზმი სწორედ ერთი ასეთი შინაგან გარდაქმნის პრობლემათაგანია, ერის პრობლემა კი ერთა კონკრეტულ საზოგადოებრივ ინდივიდუალობის პრობლემაა. რასაკვირველია იგინი ერთმანეთში არ აირევიან, მაგრამ ამ შეცდომას ძლიერ ბევრჯერ სჩადიან, როგორც არა ვსთქვი.

სოციალიზმი შეეხება უმთავრესად ერის ეკონომიურ წყობილებას, რომლის გარდაქმნაზედაც, მართალია, ბევრ სოციალურ მოვლენათა შეცვლაა დამოკიდებული. ერებსა ჰქონიათ ფეოდალური განწყობილებანი, ეხლა აქვსთ კაპიტალისტური განწყობილებანი, მაგრამ ერთნიცა და მეორენიც საზოგადოების მდაბალ-ხარისხოვან მოწესრიგებად ითვლება მშრომელთათვის მათ იდეალთან შედარებით ამ ნიადაგზედ არის აღმოცენებული კლასთა ბრძოლა, რომელიც ერის შინაგან ეკონომიურ ცხოვრებაში სწარმოებს, მშრომელ კლასს იდეალად აქვს დასახული სულ სხვა გვარი მოწესრიგება ეკონომიურ ცხოვრებისა, სულ სხვა გვარი აღსრულება ეკონომიურ ფუნქციათა საზოგადოების მიერ, – ე. ი. კომმუნიზმი ან კოლექტივიზმი. ამ იდეალის მისაღწევად იმუშავენ იგი განსაზღვრულ ტაქტიკას ბრძოლისას, განსაზღვრულ პოლიტიკას, – ერთგვარ დამოკიდებულებას იმ ელემენტებთან, რომელნიც წინააღმდეგნი არიან სოციალიზმისა, – განსაზღვრულ განწყობილებას კანონმდებლობასთან და სხვ. – ამ ნიადაგზედ სდგებიან პარტიები; ამ ნიადაგზედ სწარმოებს ბრძოლა პარტიათა პარლამენტებში; ამ ნიადაგზედ ქუჩაში ხელ-ჩართული ბრძოლანი და რევოლუციანი სწარმოებენ. – მაგრამ ყოველი ესე ახასიათებს ერის შინაგან ცხოვრებას, თვით ერის არსებობის პრობლემას კი იგი არ ძეგნება. – ეს ბრძოლაა საზოგადოების მკურნალ-

თა მორის, რომელთაგანაც ზოგს ნორმალურად მიაჩნია თანა მედროვე მდგომარეობა საზოგადოებრივ ცხოვრებისა, ზოგს პათოლოგიურად—და ძალა-უნებურად თავის წამალის აწვდის მთელს საზოგადოებას სრულ გახ-საკურნავად, ან გასაღონიერებლად, ზოგსაც სულ არა სურს წაშალი და სასიკვდილოდ ში-აჩნია იგი საზოგადოებისათვის. – მაგრამ ერი მაინც ინდივიდუალობად რჩება, ერთ კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმად. განხორციელება სოციალიზში, – იგი მაინც ერად რჩება, – მხოლოდ მისი რადიკალური მკურნალნი გაიმარჯვებენ; არ განხორციელება, – იგი მაინც იგივე იქმნება, მხოლოდ სხვა მკურნალთა წამლის მიღებით შესაფერს ჯან-მრთელობას მოიპოვებს; მოკვდება, – მაინც განსახლვრულ სოციალურ ინდივიდუალობად, ერად მოკვდება.

და განა მთელი სოციალური ცხოვრება მარტო. ეკონომიური ცხოვრება? თვით ისეთი „მარქსისტი“, როგორიც ვერნერ ზომბარტია, —ისიც კი აღიარებს, რომ ეკონომიური ცხოვრება მხოლოდ ერთი ნაწილია საზოგადოებრივ ცხოვრებისაო. (Современный Капитализмъ, т. I).– ბევრ მოვლენათა შეცვლის პროცესი სრულდება ერის შინაგან სოციალურ ცხოვრებაში. ბევრი მოვლენა იცვლება დამოუკიდებლად ეკონომიურ ცხოვრებისა, ბევრიც მისი ცვალებადობით არის გამოწვეული. ერთობ სოციალური ცხოვრება მუდმივ ცვალებადობაშია, და თვითოეულ მოვლენის შეცვლისათვის ბრძოლა, თვითოეული ცალკე იდეალის განხორციელება ერის მიერ მისი ორგანიული სიცოცხლის ისეთივე გამოჩენაა, როგორც ეკონომიური ბრძოლა, ეკონომიური იდეალის განხორციელება.

აქვს ხოლმე საზოგადოებას იდეალი ხელოვნებისა, იდეალი სარწმუნოებრივი, ზნეობრივი და სხვანი, – და ბრძოლაც ამ იდეალთათვის სწარმოებს საზოგადოებაში, მართალია ხშირად ნაკლების სიმკაცრით, ვიდრე ეკონომიური, ხშირად კიდევ მსგავსად, ბრძოლა ხელოვნების იდეალთათვის რასაკვირ-

ველია განსხვავდება ეკონომიურ ბრძოლისაგან, მაგრამ ბრძოლა რელიგიურ ნიადაგზედ ხშირად ემსგავსება მას, – ორივე შემთხვევაში ქუჩაზედ სისხლის ღვარი სდგას ხოლმე, მებრძოლთა მიერ დათხეულისა.

თანამედროვე ცხოვრებაში სოციალიზმი ერის ერთადერთი იდეალი არ არის, – მას ბევრი სხვა იდეალი აქვს. რამდენსა აქვს იდეალად დასახული, მაგალითად, თუ გინდ ის უბრალო რამ, რაც დიდ ღირსეულ ერებს აქვსთ, – პოლიტიკური თავისუფლება, დამოუკიდებლობა, რამდენს აქვს უფრო მაღალი იდეალები, – იდეალები სულიერ და ნივთიერ შემოქმედების ყველა დარგში, – ერთობ რთული სოციალური იდეალები.

მაგრამ, აგრეთვე, დამოუკიდებლად იმისა, მიაღწევს თუ არა ერი ამ იდეალს, – იგი მაინც ინდივიდუალობად რჩება, ერთად და განუყოფლად. შინაგანი ბრძოლა ამ იდეალთათვის ერს არა ჰყოფს ისეთ შეურიგებელ ნაწილებად, რომ იგი დაიძალოს და გაიზნეს, მისი ცხოვრება მაინც ერთია და ორგანიული. ვერავითარი კლასსთა ბრძოლა ვერასოდეს ვერა ჰყოფს ერსა, – ვერავითარი სისხლის ღვრა ურთი-ერთ შორის ვერა სპობს მის ერთობას, ვერავითარი სოლიდარობა სხვა და სხვა ერის მსგავს კლასსთა შორის ვერა სპობს იმ ორგანიულ კავშირს, რომელიც არსებობს ერთი ერის სხვა და სხვა ნაწილთა, თვით ურთი-ერთის მოსისხლე მტერთა შორისაც. პირიქით, თვით ამ ბრძოლის უზენაესი მიზანი ყოველთვის შერიგებაა, – იდეალის მიღწევა. განა საფრანგეთის სოციალიზმისათვის ბრძოლა მით არ უნდა გათავდეს, რომ საფრანგეთის ერში აღარ იქმნება კაპიტალისტი და პროლეტარი, არამედ მთელი ერი თავიანთ სიმდიდრეს ამხანაგობისა და თანასწორობის წესით მოუვლის, აწარმოებს და გაანაწილებს?

ესევე ითქმის სხვაგვარ ბრძოლაზედაც. იგი ვერა ჰყოფს ერს, პირიქით, – იგი ის „ლოლიკური“ დუელია, რომელიც, ტარდის სიტყვით, ყოველთვის რაიმე დასკვნით თავდება და ეს

დასკვნა ხდება წამბაძველობის ძალით საზოგადოების ახალ კუთვნილებად.

ერი ერთია და განუყოფელი, მიუხედავად შინაგან ბრძოლისა, რომელიც მის სოციალურ ცხოვრებაში სწარმოებს. იგი მაინც მთლიანად რჩება, – ან აღწევს იდეალსა და გარდაქმნის თავის შინაგან ცხოვრებას, ან მცირე რეფორმას ახორციელებს, ან და კვდება და იფლება ცოცხალ ერთა სიიდან, თუშცა უმეტეს შემთხვევაში მისი ხსოვნა კაცთა შორის საუკუნოდ რჩება მის საქმეთა შიხედვით.

– სოციალიზმი თუ ერთის მხრით საზოგადოების შინაგან იურიდიულ-ეკონომიურ წყობილების გარდაქმნაა, მეორეს მხრით იგი საქვეყნოა, იგი უნდა განხორციელდეს მთელს კაცობრიობაში, ყველა საზოგადოებაში, რომელიც კი არსებობს, ან და საზოგადოებათა უუკუलტუროსნეს ნაწილთა შორის. ყველა საზოგადოებათა პროლეტარიატი, მთელი ქვეყნის პროლეტარიატი უნდა შეერთდეს საზოგადოებათა სოციალისტურ გარდაქმნისათვის, – ამიტომაც სოციალისტური მოძრაობა საერთაშორისო მოძრაობაა და არა ეროვნული სოციალიზმის განხორციელება მარტო ერთი ერის შინაგან სფეროში არ შეიძლება, იგი ყველგან უნდა განხორციელდეს, რადგანაც სოციალიზმი ნაყოფი უნდა იყოს კაპიტალისტურ წყობილებისაგან შექმნილ წინააღმდეგობათა, კლასსთა ბრძოლისა, რომელიც საყოველთაო სოციალური რევოლიუციით უნდა გათავდეს. კაპიტალიზმი კი თანდათან მთელს კაცობრიობას ედება, ჰბადებს ყველგან სოციალური რევოლიუციის შთანაჩენებს, აერთებს ერთა მშრომელ კლასსებს და ამტკიცებს მათ შორის სოლიდარობას. ამ სოლიდარობამ უნდა მოახდინოს სოციალური რევოლიუცია, გარდაქმნას მთელი კაცობრიობა სოციალისტურად და განამტკიცოს საუკუნო მშვიდობიანობა, ძმობა და კაცთა შორის სათნოება.

ეს არის სოციალისტური ინტერნაციონალიზმი. ინტერნაციონალიზმი ამგვარად დამატება სოციალიზმისა, და მისი გან-

ხორციელების ერთი პირობათაგანიც, რადგანაც მსოფლიო კაპიტალიზმის გამომხატველი მსოფლიო ბაზარია თანდათან მას ემორჩილება მთელი კაცობრიობა, და ამ უკანასკნელის ორგანიზაციაც ერთ საზოგადოებად შესაძლებელი იქმნება, როდესაც მსოფლიო პროლეტარიატი მოსპობს ბატონობას მსოფლიო ბაზრისას და მთელის მსოფლიოს ამხანაგობას შეადგენს სიმდიდრის საწარმოოდ და გასანაწილებლად.

ამ წერტილამდის მწყობრად მიდის სოციალისტური თეორია, თუმცა მას შეიძლება ბევრში არ დაეთანხმოს სოციოლოგი. ხოლო როცა იგი ეხება თვით ორგანიზაციას კაცობრიობისას, აღარავითარი მეცნიერული მოსაზრება, აღარავითარი ლოდიკა და ერთობა აღარ არის სოციალიზმში. სოციალიზმმა ვერ შექმნა თეორია „საერთაშორისოსი“, თეორია „კაცობრიობისა“, თუმცა დიდი პრეტენზიები ჰქონდა, თითქოს ერთად-ერთი განმკვეთი მომავალ კაცობრიობის ერთობისა და მისი მკადაგებელი მარტო იგი ყოფილიყოს. ამ მხრით თეორიები საერთაშორისო სამართლის მეცნიერებისა ბევრად უფრო შემუშავებული არიან, ვიდრე სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის მოძღვრება. – მაშინ როდესაც საერთაშორისო სამართლის მეცნიერებისათვის ნათელსა და გამორკვეულ მუხლს შეადგენს შემდეგი: სახელმწიფოებრივ, ანუ ეროვნულ ცხოვრების ზევით სდგას ცხოვრება სახელმწიფოთა, ანუ ერთა კავშირისა, – ცხოვრება სახელმწიფოთა საზოგადოებისა, ანუ საზოგადოებათა საზოგადოებისა, რომლის სამართალიც არის საერთაშორისო სამართალი, – სოციალისტურ ინტერნაციონალიზმს არა აქვს გამორკვეული არავითარი საერთაშორისო სამართალი, მომავალ კაცობრიობაში მომქმედი, – არც კი აქვს აღნიშნული **სუბიექტი სამართლისა**. მან ისიც არ იცის, – მთელი კაცობრიობა შეადგენს ერთს საზოგადოებრივ ორგანიზმს, თუ კაცობრიობის ორგანიზაცია ერთა კავშირით გამოიხატება. ამიტომაც დღესაც ბევრია სოციალისტი, რომელთაც სწამსთ ერთი საზოგადოებრივი ორგანიზმი, მთელი კაცობრიობისაგან

შემდგარი (კოსმოპოლიტიზმი), და არიან ისეთებიც, რომელთაც სწამსთ ერთა შორის კავშირი, განმტკიცებული სოციალისტურ ნიადაგზედ (ინტერნაციონალიზმი).

ამ ორი ცნების შორის კი დიდი განსხვავებაა. პირველი და უმთავრესი განსხვავება ის არის, რომ კოსმოპოლიტიზმის დროს სრულიად ჰქრება ცნება საერთაშორისო სამართლისა, რადგანაც სამართალი ორსა და მეტს სუბიექტს შორის შეიძლება, ხოლო ერთ მსოფლიო საზოგადოებას შეუძლია შინაგანი სამართალი ჰქონდეს, ინდივიდთა შორის განწყობილებათა მომწესრიგებელი, – უმაღლესი, საზოგადოებათა შორის განწყობილებათა მომწესრიგებელი სამართალი კი მას არ ექმნება, რადგანაც იგი ერთია და თავის თავთან ვერ დასდებს სამართლის ნორმებსა. ინტერნაციონალიზმის დროს კი შესაძლებელი და აუცილებელია საერთაშორისო სამართალი, რადგანც თვით ცნება „ინტერნაციონალური“ ნიშნავს „საერთაშორისოს“, იგი იგულისხმებს წინდაწინვე მრავალ საზოგადოების, მრავალ ერის არსებობას, რომელთა შორისაც უნდა დადებულ იყოს უმაღლესი სამართლის ნორმები, და ჰრიცხავს ერთ საკაცობრიო საზოგადოების არსებობას. – კოსმოპოლიტიზმი არ აღიარებს, მაშასადამე, ერს, საზოგადოებას, როგორც სამართლის საგანს, არამედ უარ-ჰყოფს მას, როგორც სამართლის საგანსა, ინტერნაციონალიზმი კი, განსაზღვრითა თვისითა, პირდაპირ, წინდაწინვე გულისხმობს ერს, როგორც სამართლის საგანსა.

ჩვენის აზრით კოსმოპოლიტიზმი არც შესაძლებელია და არც სასურველი, ინტერნაციონალიზმი კი სასურველიც არის და შესაძლებელიცა. სოციალისტების სიმჰატიაც ამ ბოლო დროს უფრო ინტერნაციონალიზმისაკენ არის გადახრილი, და ბოლოს და ბოლოს ისინიც დასთანხმდებიან, რომ კაცობრიობა არამც თუ დღეს არ არსებობს, როგორც ერთი საზოგადოება, არამედ მომავალშიაც შეუძლებელია მისი არსებობა კოსმოპოლისის ფორმით; და თუ შეგვიძლია მომავალში კა-

ცობრიობის ორგანიზაციაზედ ვიფიქროთ, – ეს ორგანიზაცია კოსმოპოლისი კი არ იქმნება, არამედ ცალკე „პოლისთა“ კავშირი, თავისუფალი კავშირი სრულის ინდივიდუალობის მქონე საზოგადოებათა, – ინტერნაციონალი. მაგრამ უბედურებაც ის არის, რომ ბევრ სოციალისტს ვერც კი გამოურკვევია, რა არის ცნება კოსმოპოლიტიზმისა და ინტერნაციონალიზმისა, და ხშირად ერთმანეთში აღრევენ ამ ორ სრულიად ურთი-ერთის მოწინააღმდეგე ცნებასა.

ჩვენ წინად, ერთ პატარა წერილში განვსაზღვრეთ ეს ორი ცნებაც, შოვინიზმთან და ნაციონალიზმთან ერთად. მოვაგონოთ მკითხველს იგივე, რაც იმ პატარა წერილში *) ვსთქვით.

თვით სიტყვა კოსმოპოლიტიზმი უაზროა და შეუძლებელი. იგი წარმოსდგება ბერძნულ „კოსმოს“-იდან, რაიცა ნიშნავს, განსაკუთრებით თანამედროვე მსოფლ-მხედველობის თვალთ-საზრისით, მსოფლიოს, სამყაროს, – და „პოლიტეს“-იდან, რაიცა ნიშნავს მოქალაქეს. მაშასადამე კოსმოპოლიტიზმი ნიშნავს მსოფლიოს მოქალაქეობას. ეს კი შეუძლებელია, რადგანაც მოქალაქეობა შეიძლება რომელიმე განსაზღვრულ საზოგადოებისა, ერთისა და იმავე გონიერ არსთაგან შემდგარ საზოგადოებისა; ასეთი საზოგადოებანი კი ჩვენ მხოლოდ ჩვენ პატარა დედა-მიწაზედ ვიცით. ჩვენი დედა-მიწა და თვით ჩვენი მზის სისტემაც ერთი უმცირესი მტვერია ეგრედ წოდებული „რძის ფერი გზისა“, ეს უკანასკნელი კი აგრეთვე უმცირესი ნაწილია სამყაროსა, კოსმოსისა. მაშ როგორ შეგვიძლია რომ ვიყოთ „კოსმოპოლიტები“, ანუ მსოფლიოს მოქალაქენი, როდესაც არც დაუსრულებელი და განუზომელი მსოფლიო ვიცით, დანამდვილებით არ ვიცით ისიც – ჩვენი მზის სისტემის სხვა პლანეტებზედ არსებობენ თუ არა გონიერნი არსნი, საზოგადოების მქონენი, და კიდევაც რომ ვიცოდეთ,

*) იხ. „დროება“ 1909 წ., № № 167, 168, 169, 170, 171; „ოთხი ცნება“, ალაროდელის ფსევდონიმით.

მათთან არა გვაქვს და არც შეგვიძლია გვქონდეს არავითარი სოციალური კავშირი? – ცხადია, როცა კოსმოპოლიტიზმზედ ლაპარაკობდნენ, „კოსმოსი“ ესმოდათ როგორც დედა-მიწა, ეს უმცირესი მტვერი კოსმოსისა, და მის მოქალაქეობას ემახ-დნენ კოსმოპოლიტიზმსა. უმჯობესი იქმნებოდა, ტერმინი **გეო-პოლიტიზმი** ეხმარათ. მაგრამ, როგორც არა ვსთქვით, დღე-საც რომ არ არსებობს სოციალური კავშირი ყველა ადამიან-თა შორის, დღესაც რომ არ არსებობს ერთი საზოგადოება, მთელი კაცობრიობისაგან შემდგარი, – ბერძენთა დროს რო-გორ შეიძლებოდა არსებულებიყო? მაშინ ხომ დედა-მიწისა და კაცობრიობის სიდიდე გაცილებით უფრო მცირე ეგონათ, რადგანაც არ იცოდნენ არც ერთი და არც მეორე ისე, რო-გორც დღეს იციან. მხოლოდ თანამედროვე ეპოქაში გაიცნეს კაცობრიობა და აღწესეს დაახლოვებით მისი რაოდენობა, მაგრამ ჯერ კიდევ შორს არის ყველა ადამიანის შორის, მი-ლიარდ-ნახევარ ადამიანის შორის ისეთი სოციალური კავში-რის შეკვრა, რომ „გეოპოლიტიკები“ გაეხადეთ ეს მილიარდ-ნახევარი ადამიანი.

მაგრამ იქნებ დღეს თუ არ არსებობს, შემდეგ, ბოლოს და ბოლოს მაინც უნდა განხორციელდეს გეოპოლიტიზმი? – შევ-ხედოთ ამ საკითხს ამ მხრიდან. სოციალისტების თეორიაც მსოფლიო კაპიტალიზმისა და მსოფლიო ბაზრისა, მსოფლიო რევოლუციისა და მსოფლიო სოციალიზმისა დავიხმხროთ და განვიხილოთ, – თვით ამ თეორიის ძალითაც არის თუ არა განსახორციელებელი გეოპოლიტიზმი?

გეოპოლიტიზმი ნიშნავს ერთ სოციალურ ორგანიზმის წარმოშობას: როდესაც მთელი კაცობრიობა ილაპარაკებს ერთი ენით, როდესაც ყველას ერთი ტიპის სჯული ექმნება, ერთი სამართალი, ერთი ხელოვნება, ერთი და იგივე პოლი-ტიკური ორგანოები, – მაშინ გეოპოლიტიზმი იდეალური ერ-თობის განხორციელება იქმნება. მაგრამ ყოველივე ეს ნიშნავს ისეთსავე აბსურდს, როგორსაც ყველა ცხოველთაგან ერთი სა-

ხის წარმოშობა, ან ყველა მცენარეთაგან ერთი მცენარის სა-
ხის წარმოშობა. სიცოცხლე მრავალფეროვან არსთა ჰქმნის თა-
ვის შემოქმედების პროცესში, და მიუხედავად იმ დიდ მსგავ-
სებათა, რომელნიც არსებობენ სხვა და სხვა სახეთა და ინდი-
ვიდთა შორის, არსებობს თვითოეული სახე და ინდივიდი და
იგინიც მრავალფეროვანდებიან. საზოგადოებრივ სიცოცხლესაც
მრავალი სოციალური ორგანიზმი წარმოუშვია ჟამთა ვითარე-
ბაში, და დასაბამიდან აქამდის ჩვენ უფრო და უფრო დიდს
მრავალ–ფეროვანებას ვხედავთ ამ სოციალურ შემოქმედების
პროცესში. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ თავდაპირველად არსე-
ბობდა ძლიერ ცოტა ადამიანი, მაშასადამე კიდევ უფრო ნა-
კლები რიცხვი ადამიანთა საზოგადოებათა, ეხლა კი ათასგვარ
დიფფერენციაციის შედეგი ის ათასნაირი საზოგადოებაა კაცო-
ბრიობაში, რომელსაც ჩვენ ვხედავთ და რომლისაგანაც ბევრს
შესაძლებელი ჰგონია ერთი საზოგადოების შექმნა. – მართა-
ლია, ბევრი იდენტიური თვისებანი ჰქონიათ და აქვსთ ამ
სოციალურ ორგანიზმებს, ბევრი იდენტიური თვისებანი ემა-
ტებათ კიდევ, მაგრამ ბევრი განსხვავებაც ვითარდება მათ
შორის, ერთობ ინდივიდუალობა თვითოეულისა უფრო და
უფრო მტკიცდება. რასაკვირველია არსებობისათვის ბროძოლა-
ში შეიძლება ზოგი სოციალური ინდივიდი მოკვდეს, მაგრამ
ეს სრულიადაც არ ნიშნავს საზოგადოებათა მრავალფეროვა-
ნების მოსპობასა. და განა იდენტიური ორგანოები ცოცხალ
არსთა შორის ყველა არსს ინდენტიურადა ჰქმნის? თვალები,
ფეხები, ხელები, ყურები, ორგანონი ყველა გრძნობათა, მრავა-
ლი ანატომიური და ფიზიოლოგიური, მრავალი ფსიხიური
იდენტიური თვისება აქვსთ განსაკუთრებით განვითარებულ
ცხოველებს ურთი-ერთ შორის, მაგრამ განსხვავებაც დიდია
მათ შორის, და ეს განსხვავება გვაძლევს შეძლებას ვიგულოთ
სრულიად განსხვავებულ სახედ Homo Sapience, რომელიც გან-
სხვავდება მაიმუნთა სხვა და სხვა სახეთაგან, – მიუხედავად იმი-
სა, რომ იგინი ერთმანეთსა ჰგვანან. – აგრეთვე ადამიანთა რა-

სები, – ზანგი განსხვავებული თეთრი რასის კაცისაგან, არიელი, განსხვავებული მონგოლისაგან, გერმანელი, განსხვავებული სლავიანისაგან, ინგლისელი, განსხვავებული რუსისაგან, და მებრვე, – ცალკე მრავალფეროვანებანი არიან ადამიანის სახისა, რასისა, ხალხისა, ტრისა და სხვ. სანამ არ მივაღწევთ რომელიმე ჯონ ტომსონს, რომელიც განსხვავდება ტომ ჯონსონისაგან, – თუმცა მათ შორის ათასი რამ საერთოა, – ჩვენ ასევე შეგვიძლია „ინდივიდუალად“ დაყოფა სხვა და სხვა გვარ არსთა. არც ერთი ამ ზემოხსენებულ ინდივიდუალურ არსთაგანი არა ჰკარგავს დამოუკიდებლობას, ყველა გამოჰხატავს ინდივიდუალობას, დაწყებული ადამიანის სახიდან რომელიმე ცალკე პირამდე, – თუმცა, განვიმეორებთ, მსგავსება მათ და მათ გვერდში მდგომ ინდივიდთა შორის აუარებელია და შეიძლება კიდევ გადიდდეს. როგორიც უნდა იყოს აღრევა და ურთი-ერთის მიერ ზედმოქმედება ამ ინდივიდთა შორის, – საერთო შედეგი მაინც ახალი ინდივიდები იქმნება. ნეგრისაგან და თეთრ-კანიანისაგან მულატი გამოდის. ფრანგულ და ანგლო-საქსონელთა საზოგადოების აღრევამ თანამედროვე ინგლისელი წარმოშვა, რომელიც ფრანგისაგანაც განირჩევა და გერმანელისაგანაც, და მებრვე. ბუნება მრავალ-ფეროვანია, თვით დედა-მიწა მრავალფეროვანია, მისი ქერქიც ერთ-ფეროვანი არ არის, არც მისი ზედა-პირია ერთსა და იმავე პირობებში. მით უფრო მრავალ-ფეროვანია სიცოცხლე. მისი შემოქმედების ერთი მხარე – მრავალფეროვანებაა. თვითოეულ „ფერს“, თვითოეულ ინდივიდს აქვს შინაგანი მისწრაფება თავის დაცვისა და შენახვისა. უსიკვდილოდ არავის ნებდება, დამორჩილებულიც კი მორჩილებში ეწევა შემოქმედებას, დამმონებელთან ერთად ახალ ინდივიდსა ჰქმნის. საზოგადოებაც ერთი ფორმათაგანია სიცოცხლისა. კონკრეტული საზოგადოებანიც მრავალფეროვანნი არიან, მათაც აქვსთ თავიანთი ინდივიდუალობა და გრძნობა, მისწრაფება თავის დაცვისადმი. იგინიც სიკვდილ-ამდის არავის ნებდებიან. სხვებთან

შერევით ისინიც ახალ ტიპებსა, ახალ ინდივიდებსა ჰქმნიან, ან ბატონთაგან თავისუფლდებიან.

როგორც უნდა იყოს მოქმედება ურთი-ერთზედ, როგორც უნდა იყოს ძალა ურთი-ერთის წაბამვისა, როგორის სისწორითაც უნდა გაიაროს წამბამველობის ტალღამ განსხვავებულ ხალხთა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და შექმნას იდენტიური თვისებანი მათ შორის, როგორც ამას ამბობს ტრადი, – მაინც ერთობ საზოგადოებათა ინდივიდუალობა არა ჰქრება; საზღვარიც საზოგადოების ასსიმილაციისა, საზღვარი მისი სხვად გადაქცევისა ყოველთვის მოსპობაა მისი ინდივიდუალობისა, მისი სიკვდილი. მაგრამ სიკვდილის შემდეგაც იგი სხვა საზოგადოებას ისეთ თვისებებს უტოვებს, რომელიც ამ ცოცხლად შთენილ საზოგადოებას სხვათაგან განარჩევს. მთელი ისტორია, მსოფლიო ისტორია პირდაპირ დამამტკიცებელი საბუთია ამისი.

მსოფლიო კაპიტალიზმი მხოლოდ იმას ამტკიცებს, რომ ამ „ტალღამ წამბამველობისამ“ ყველა საზოგადოებას გადაუარა, რომ იდენტიური ეკონომიური მოვლენა გაჩნდა ყველა საზოგადოებაში, მაგრამ იმას კი სრულიად არ ამტკიცებს, რომ თვითოეულმა საზოგადოებამ დაჰკარგა ინდივიდუალობა, თუ გინდ ეკონომიური ინდივიდუალობაცა. შესანიშნავი სოციალისტი პეტრე კროპოტკინი, პირიქით, თავის წიგნში Fields, Factories and Workshops ამტკიცებს, რომ ერთა შორის შრომის განაწილება თანდათან ერთი ერი უკვე აღარ არის მხოლოდ მრეწველი, მწარმოებელი, მეორე კი მიწის მუშა, არამედ თვითოეული ერის ტენდენცია, პატარაებისაც კი, იქითკენ არის მიმართული, რომ თავისი სამყოფი სიმდიდრე თვითონვე დამოუკიდებლად აწარმოოსო. ამიტომაც კლებულობს თანდათან ყველგან სხვა ქვეყნებიდან შემოტანილი საქონელიო. – მსოფლიო კაპიტალიზმი ბოლოს და ბოლოს ყველგან **ეროვნულ კაპიტალიზმს** ჰქმნის, და ეს ფაქტიც იმის დამამტკიცებელია, რომ იდენტიური მოვლენა აღჩენილა სხვა და სხვა ერთა ცხოვრებაში, მაგრამ განსაზ-

ღვრულ, ეროვნულ სოციალურ სფეროში განვითარებულა და კიდევ უფრო განუმტკიცებია ერის ინდივიდუალობა, გაუნთავისუფლებია რა იგი სხვა ერთა ეკონომიურ მონობისაგან. თვით ერის შინაგან ცხოვრებაში კაპიტალიზმი უმეტესს სიმჭიდროვესა და კოჰეზიას ჰბადებს.

გარდა ამისა, ეკონომიური მოვლენა წარმოდგენელია გარეშე ეროვნულ მოწესრიგებისა. ყოველი კაპიტალიზმი ამ მხრით ეროვნულია, და მსოფლიო კაპიტალიზმი, მსოფლიო ბაზარიც ამ მხრით არ არსებობს, რადგანაც არ არის მსოფლიო მოწესრიგება კაპიტალიზმისა, – არც მსოფლიო წარმოებისა, არც ბრუნვისა და არც ხმარებისა. არიან საერთაშორისო ხელ-შეკრულებანი, მაგრამ ეს სულ სხვაა, ვიდრე მსოფლიო მოწესრიგება. თვითოეული ერი თავის ეკონომიურ მოწესრიგების სფეროში სცხოვრობს. რასაკვირველია ერთი ერი ხვდება მეორეს ეკონომიურ ნიადაგზედ, ერთს მეორესთან კონკურენცია უხდება, ერთი მეორესთან მეგობრულ კავშირს სდებს, მაგრამ არ არის არავითარი საკაცობრიო სამეურნეო მოწესრიგება, რომელიც ახასიათებდეს მთელი მილიარდ ნახევარი ადამიანის მოწესრიგებულ საერთო ეკონომიურ მოქმედებასა. კარლ ბიუხერის სიტყვით ახალმა პოლიტიკურმა განვითარებამ ბევრით უკან დაგვაბრუნა და მოგვაგონებინა ძველი მერკანტილიზმი და საქალაქო მეურნეობაც კი. ამას გარდა ისევ განახლდა ახალის ძალით პროტექციონიზმი, დარჩა ხმარებაში ეროვნული ფული. აგრეთვე ეროვნულია და არა საერთაშორისო მუშათა კანონმდებლობა, და ზღვევა მუშათა, საბანკო პოლიტიკა და სხვ. – ეს სულ ეროვნული მეურნეობის დამახასიათებელია, და არა საკაცობრიო მეურნეობისა.

მართალიაო, ამბობს ბიუხერი, რომ ერთა მეურნეობა სხვა და სხვანაირია, – ზოგი ერი მრეწველია, ზოგი მიწის მეურნე, ზოგი მეტს ჰყიდის, ზოგი მეტს ჰყიდულობს უცხოსაგან, მაგრამ ეს მხოლოდ „საერთაშორისო შრომის განაწილება“ და

სრულიადაც არ ამტკიცებს იმას, რომ საკაცობრიო მეურნეობამ უნდა დაიჭიროს ადგილი ეროვნული მეურნეობისა. – ეგრედწოდებულ მსოფლიო მეურნეობას ჯერ-ჯერობით არავითარი საკუთარი თვისება არ გამოუჩენია, რომელიც განირჩეოდეს ეროვნულ მეურნეობისაგან და ძლიერ საეჭვოც არის, რომ ახლო მომავალში გამოიჩინოსო, – პირდაპირ ამბობს კარლ ბიუხერი. (Происхождење Народнаго Хозяйства, ტ. I, თავი III, § 3).

იაპონია პირველი მაჩვენებელია იმისი, თუ როგორ მოქმედებს ერზედ წამბაძველობა. არას დროს იაპონიას არ განუმტკიცებია თავისი ინდივიდუალობა ისე ძლიერად, როგორც განცდილ წამბაძველობის შემდეგ. მან მთელი ევროპილი კულტურა შეითვისა წამბაძველობით, მაგრამ თანაც ძლიერ ერად გადიქა, ძლიერ **იაპონიის ერად**, და რუსეთიც კი დაამარცხა, რომ შორეულ აღმოსავლეთში თავისი გავლენა განემტკიცებინა. იგი დიდ ერად გარდიქა, რომელსაც არა თუ თავისი კულტურა აქვს, არამედ მთელს აზიაში სცდილობს გააბატონოს თავისი **ეროვნული** კულატურა.

მართალია, იაპონიამ ევროპიული მეცნიერება, ხელოვნება, სამხედრო ტექნიკა და სხვ. ევროპისაგან შეიძინა, ევროპის ერთაგან, მაგრამ იგი „იაპონურად“ აქცია. ეს კულტურა ეხლა იაპონურ **ენაზედ** შეითვისების, იაპონელ მეცნიერთაგან ისწავლების და იაპონურ სოციალურ მოწესრიგების სფეროშია. იაპონია არას დროს არა ყოფილა ისე ძლიერი **ეროვნულად**, როგორც ასეთის წამბაძველობის შემდეგ. – ესევე ხდება სხვა ერთა ცხოვრებაშიაც, თუ, რასაკვირველია, ცოტაოდენი შემოქმედებითი ენერიგა მაინც აქვს ერსა და წამბაძველობით შემენილი მასალით არ მოიწამლება და არ გაქრება, არამედ თავის ეროვნულ ორგანიზმის სასარგებლო **ასსიმილაციას** მოახდენს და უფრო ძლიერად იქცევა სხვისაგან შემენილითა.

კაპიტალიზმს ასეთი გავლენა აქვს ერებზედ. მისი განვი-

თარება უმეტეს შემთხვევაში ეროვნულ ინდივიდუალობას ან-
ვითარებს. მეურნეობას, ენას, სახელმწიფოებრივ ფორმებს,
სამართალს, – ყოველისფერს გარდაქმნის ხოლმე ახალი ცხოვ-
რება, ხოლო ერს კი არა სპობს, არამედ, განვიმეორებთ, მის
ინდივიდუალობას კიდეც უფრო ანვითარებს, და თუ დამონე-
ბულია, საბრძოლველად ხმაღს ააღებინებს როგორც გაძლიე-
რებულსა და თავის უფლების შემგნებ სოციალურ ინდივი-
დუალობასა.

არის ისეთი შემთხვევებიც, როცა შემოსეულ რასას შე-
მოაქვს ახალი ცხოვრების წესები ძლიერ ჩამორჩენილ საზო-
გადოებრივ ჯგუფთა შორის. ეს უკანასკნელები ვერ ეგუება
ახალ ცხოვრებასა, შემოსეულ რასას ვერ უწევს კონკურენ-
ციას და კვდება, მაგრამ ეს კაპიტალიზმის ბრალი არ არის.
ამის მიზეზი ის არის, რომ ძლიერ დიდი განსხვავებაა შემო-
სეულ ერისა და ადგილობრივ ჩამორჩენილთა შორის. ძლიე-
რი სუსტსა ჰკლავს ხელ-აღუპყრობელად, – ან თავის კულტუ-
რით ჰსრესავს მას, ხან და ხან კიდეც ამოჟლეტავს ხოლმე!
– მაგრამ ეს ძლიერ ხშირი მოვლენა არ არის. შეუძლებელია
ერის აღმოფხვრა, თუ მას ოდნავ მაინცა აქვს ეროვნული
კულტურა და მრავალ-რიცხოვანია. შეუძლებელია ჩინელთა
ეროვნების ასსიმილაცია, ან გაჟლეტა. რაც თუ გინდ ღრმად
შეითვისონ ჩინელებმა ევროპიული კულტურა, ჩინელი მაინც
ჩინელად დარჩება, იგი ჩინურად გარდაქმნის უცხო მაღალ
კულტურასა და კიდეც უფრო განამტკიცებს თავის ჩინე-
ლობასა.

საერთოდ, ორი რამ არის შესაძლებელი კაპიტალიზმის
შემოსვლის დროს, – ან სიკვდილი სოციალური ორგანიზმისა,
ან ასსიმილაცია, შეთვისება კაპიტალისტური კულტურისა.
პირველი შემთხვევა უფრო იშვიათია მეორეზედ. პირველი მა-
შინ ხდება, როდესაც ველურთა ან ძლიერ პატარა ერთა
ცხოვრებაში შედის კაპიტალიზმი რომელიმე სახელმწიფოს ხელ-
მძღვანელობით და ამ უკანასკნელს საკუთარი ინტერესით სურს

მოსპოს დამონებული ხალხი. მეორე შემთხვევა კი რთული სოციალური პროცესია, წამბამველობის რთული პროცესი, – როდესაც ერთი ერი სხვის კულტურას თავის სოციალურ წრეში გადმონერგავს ხოლმე და ამით უფრო განამდიერებს და განამტკიცებს თავის ინდივიდუალობასა. ეს უკანასკნელი მოვლენა უფრო საგულისხმიეროა და იმისი მაჩვენებელი, რომ წამბამველობა და კერძოდ კაპიტალიზმის გავრცელება მთელს კაცობრიობაში კიდევ არ ნიშნავს ერთა მოსპობასა და ერთი საზოგადოების შექმნას, მთელის კაცობრიობისაგან შემდგარ ერთ საზოგადოების შექმნას.

მომავალ კოსმოპოლიტიზმს, მაშასადამე, საერთო ეკონომიურ მოწესრიგების მხრითაც არავითარი საფუძველი არა აქვს, – დღეს ვერა ვხედავთ ამ საფუძვლის შთანაჩენებსა. ეკონომიური განვითარება კაცობრიობის ნაწილთა, ერთა, თვითოეულ ერის ინდივიდუალობის განვითარებისაკენ არის მიმართული და არა ერთი საკაცობრიო ერის შექმნისაკენ.

ესევე ითქმის ყველა სხვა სოციალურ მოვლენაზედაც. შეუძლებელია სარწმუნოების გაერთიანება. შეუძლებელია ერთი ენის შექმნა, რადგანაც თვითოეულ სარწმუნოებასა და თვითოეულ ენასაც აქვს მისწრაფება გავრცელებისადმი და თავის შენახვისადმი. ამით ენანი და სარწმუნოებანი ურთი-ერთს საზღვარს უდებენ. დღეს, მაგალითად, ქვეყნიერებაზედ ქრისტიანეთა რიცხვიარის 500,000,000, მათ შორის პროტესტანტი 200,000,000, კათოლიკე 145,000,000, მართლმადიდებელი 105,000,000. არა ქრისტიანი არის 1,000,000,000, მათ შორის ურია 8,000,000, მაჰმადიანი 180,000,000, ბუდდისები 500,000,000, ბრაჰმანი 200,000,000, წარმართი 112,000,000. როგორ შეიძლება მათი ერთ რჯულზედ დაყენება. როგორ შეიძლება 180,000,000 მაჰმადიანი, ან კიდევ ერთი მილიარდი არა – ქრისტიანი გააქრისტიანო, ან 500,000,000 ქრისტიანი გაამაჰმადიანო, – თუ გინდ იმ 8,000,000 ურიასაც გამოაცვლევიანო რჯული! რჯულთან

ერთად კი ერს, ხალხს რჩება უდიდესი ნაწილი თავის ინდივიდუალობისა. – ეს კიდეც არაფერი, – რაც უფრო ვითარდება კულტურულად ერი, – მით უფრო ილვიძებს მასში შეგნება ინდივიდუალობისა და კერძოდ რელიგიური ინდივიდუალობისა. მაჰმადიანთა კულტურული თავისებურება ეჭვს გარეშეა და იგი მით უფრო შეუდრეკელი იქმნება, რაც უფრო მეტად განვითარდება. შეიძლება მაჰმადიანობა შეიცვალოს, გაუმჯობესდეს, – მაგრამ ამით კიდეც უფრო გააძლიერებს თავის ინდივიდუალობას, და არასოდეს არ დაჰკარგავს მას – ეს კიდეც რა, – თვითოეულ რჯულში არის შინაური განსხვავება და პროტესტანტობის ინდივიდუალობაც შეუდრეკელია, – იგი არასოდეს არ დაუბრუნდება კათოლიციზმს.

აგრეთვე ერთი ენის შექმნა უტოპიაა. ენათა რიცხვი კაცობრიობაში უთვალავია, და ვინ იცის, კიდეც განმრავლდებიან ენები თუ შემცირდება მათი რიცხვი. არ ვიცი, რაზედ ამყარებენ თავიანთ არგუმენტს ზოგიერთები ენათა შემცირების შესახებ. როდის იანგარიშეს წინად არსებულ ენათა რიცხვი და როდის შეადარეს აწ არსებულ ენათა რიცხვს, ან როგორი არის კანონი ენათა შემცირებისა, რა რეგულიარულ გზას მისდევს იგი დროთა ვითარებაში? – არავის არ მოუხდენია ასეთი გამოკვლევა და ორიოდე პატარა ენის მოსპობის გამო კანონად დასახვა საზოგადოდ ენათა შემცირებისა და ერთი ენის მომავალში გაჩენისა. – არა მეცნიერული და ბავშური მსჯელობაა. – პირიქით მთელი ლინგვისტიური მეცნიერება იმას გვიმტკიცებს, რომ დასაბამიდან აქამდის ენათა რიცხვი განმრავლებულა დიფფერენციაციით, როგორც სახეთა განვითარებას შეუქმნია უთვალავი მრავალფეროვანება მცენარეთა და ცხოველთა. არსებობს დღეს მთელი ჯგუფები სემიურ ენათა, არიულ ენათა, მონღოლურ ენათა, თურანულ ენათა, ათასნაირი სხვა ჯგუფები, რომელნიც ცოცხალ არიან, და შესაძლებელიც არის ამ ჯგუფთა საერთო ძირის გამონახვა. ეს საერთო ძირი კი გვაჩვენებს, რომ ოდესმე ერთი ენა არსებულა ენათა

მთელი ჯგუფის მაგივრად და მისგან წარმომდგარან მრავალ-ფეროვნებანი ენათა. სხვას რომ თავი დავანებოთ, თვით ევროპა გვაძლევს ასეთს მაგალითსა. წინანდელ ერთ ლათინურ ენისაგან წარმოსდგა და დღეს არსებობს ხუთი ლათინური ენა, თავისი დიალექტებითა და კილოებით. წინანდელ ერთ გერმანულ ენისაგან დღეს წარმოსდგა ხუთამდე გერმანული ენა ლიტერატურითა და თავისი დიალექტებითა. სლავიანურ ენისაგან წარმოსდგა ექვსზედ მეტი სლავიანური ენა. ყველა ეს ენები თავის მხრით წარმოსდგებიან ერთ არიულ ენისაგან, რომელსაც ეკუთვნის ევროპიულ ენათა ჯგუფი. სხვა და სხვა გვარია მრავალი აზიური ჯგუფი ენათა თავიანთ მრავლის უმრავლეს დიალექტებიანად. მართალია ტარდის აზრიც, რომ განსაზღვრულ კონტინენტზედ კულტურის დამკვიდრების შემდეგ მუშავდება განსაზღვრული რაოდენობა ლიტერატურის მქონე ენათა, რომელნიც ჰკლავენ პატარ-პატარა ჯგუფთა ენებსა, მაგრამ ეს ენეთა განქრობა კი არ არის, არამედ კონსოლიდაცია და შემუშავება ენათა, ეროვნულ ენათა. ამასთანავე ლიტერატურული ეროვნული ენა ვერა ჰკლავს ყოველთვის დიალექტებსა. დიალექტები სცოცხლობენ ძლიერ ხშირად და ბოლოს და ბოლოს ლიტერატურის განვითარების სურვილიც ებადებათ. სულ სხვაა, როდესაც ერთი ეროვნული ენა მეორესა ჰკლავს, – ეს მოვლენაც იშვიათად არსებობს, მაგრამ საერთოდ ენათა შემცირების მოვლენას არც იგი ნიშნავს, როგორც არსებობის ბრძოლაში ერთი სახისაგან მეორეს მოსპობა არ ნიშნავს საერთოდ სახეთა რიცხვის შემცირებას. სამაგიეროდ, დამკვიდრებული ერთი ლიტერატურული ენა ისეთის ძალისა და სიძლიერის არის, რომ მას განუსაზღვრელი სურვილი აქვს თავის შენახვისა, რაიცა არ მოეპოვება პატარა ჯგუფთა ენას ეროვნულ ლიტერატურულ ენის კონსოლიდაციამდის. კაცობრიობა განმრავლების გზაზედ იდგა ჟამთა ვითარებაში და როგორც სხვა და სხვა რასები წარმოიშვა, ისე სხვა და სხვა ენები, და მსგავსად რასათა მრავალ-ფეროვნანე-

ბისა ენათა მრავალფეროვანებაც წარმოიშვა. შეიძლება სთქვან, რომ საზღვარი აქვს ამ მრავალფეროვანებასაო, მაგრამ ჯერ ამ საზღვარს ვერა ვხედავთ სრულიად. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ხალხთა შორის მეტის ერთობის გამო ესე თუ ის ხალხი არა ჰქრება, არამედ კიდევ მეტად ელვიძება წყურვილი თავის შენახვისა, მაშასადამე უწინარეს ყოვლისა ენის შენახვისა, მეორე, – თვით ოდესღაც მკვდარი ენები ილვიძებენ ახალ სიცოცხლისათვის, მწერლობასა ჰქმნიან, როგორც მაგალითად კელტური. აგრეთვე თვით ცოცხალ, ლიტერატურულ ენათა დიალექტებიც კი არსებობის უფლებას ეძებენ და მოიხვეჭეს კიდევ, როგორც პროვანსალურმა და მრავალმა სხვამ. – ან იქნებ იმის იმედი აქვსთ, რომ ძალით გაამეფებენ ერთს რომელიმე ენას ქვეყანაზედ? – ეს პირდაპირ აბსურდია. – დღეს ჩინურ ენაზედ და მისს დიალექტებზედ ლაპარაკობს – 386,000,000-ზედ მეტი ადამიანი. ინდოეთის ენაზედ და მის დიალექტებზედ ლაპარაკობს 200,000,000-ზედ გაცილებით მეტი, – მარტო ეს არის საკმარისი. დაუსრულებელ მომავალშიაც რომ ვერ წარმოვიდგინოთ მათი გაიზრდისელება, ან გარუხება! – რამდენია ასეთი რასა, ენა: ჟლიტონ, სანამ შეეძლებათ, მაინც ვერ გარდაქმნიან, – პირიქით, – მათგან უფრო უნდა მოელოდნენ წალეკვას ევროპიელები. თვით ევროპაში 357,380,000 ადამიანია სხვა და სხვა ენაზედ მოლაპარაკე, რომელთაგანაც არც ერთი არ დასთმობს თავისს ენას უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე, ისე აქვს განვითარებული ენის სიყვარული თვითოეულს ერსა. – ისიც წარმოვიდგინოთ, რომ ერთმანეთში აირივნენ აზიელები და ევროპიელები. მაგრამ განა ერთი ენა გამოვა მათი აღრევისაგან? სრულიადაც არა. – ვინ იცის, როგორ შეიცვლება მაშინ კაცობრიობა; რამდენი ახალი ერი წარმოიშვება, რომელსაც თავიდან დასჭირდება ისტორიის დაწყება; რამდენი ახალი კულტურა, რამდენი ახალი ენა, – შეიძლება მეტიც, ვიდრე დღეს არის – წარმოიშვება, – მაგრამ ჩვენ სულ სხვა საგნის შესახებ დავი-

წყეთ ლაპარაკი. ამაზედ უფრო დაწვრილებით შემდეგ ვილაპარაკოთ.

ეგრედ წოდებულ ესპერანტოზედაც ამყარებენ დიდ იმედებს, – საქვეყნო ენად შეიქმნებაო. მაგრამ ჯერ ერთი ესპერანტოს შესწავლა ერთს მეტს ენას ჰქმნის ქვეყანაზედ. – თუ დღეს n ენაა, ხვალ $n + 1$ იქმნება, – ეს უეჭველია. მეორე, ესპერანტო საერთაშორისო განწყობილებათა გასაადვილებელი ენაა, და ერთია საერთაშორისო განწყობილების გაადვილება და სულ სხვაა ენის ორგანიული შესისხლხორცება. საერთაშორისო განწყობილებაში სახმარი ენა და მთელს ხალხში, შინ სახმარი, ერთი და იგივე არ შეიძლება იყოს. წინად ფრანგული ენა იხმარებოდა საერთაშორისოდ საპოლიტიკო ურთიერთობაში, მაგრამ მას თავის დღეში არ მოუპოვებია ისეთი გავლენა, რომ მთელი უცხო ერის ენის ადგილი დაეჭიროს. თუ ცოცხალმა ენამ ეს ვერ მოახერხა, – ვინ შესცვლის მოგონებულ ესპერანტოზედ თავის სამშობლო ენასა? ან ინგლისურის გავრცელება განა ფრანგულისა, გერმანულისა, ან თუ გინდ ინდოეთის ენათა, ან ჩინურ ენის მოსპობას ნიშნავს? – სრულიადაც არა, მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ ინგლისურსაც სწავლობს თავის ენის გარდა, ვისაც სჭირდება. მაგრამ მოვა დრო და შეიძლება თვით ინგლისელმა ან მისმა შთამომავალმა ისწავლოს ჩინური ან ინდოს ენა, ან მათგან წარმოშობილი ენა. ვინ იცის, ყოველისფერი მოსალოდნელია, ისე დიდია „ფონდი კაცობრიობისა“ და მრავლად არის შესაძლებელი მისგან წარმოსაშობი ათასგვარი ცივილიზაცია, კულტურულ-ისტორიული ეპოქა...

როგორც რჯულსა და ენას, ისე ერთობ ეროვნულს, სოციალურ ინდივიდუალობას არ დაჰკარგავენ სხვა და სხვა კონკრეტული საზოგადოებანი კაცობრიობისა. პირიქით, კიდევაც მეტი მრავალფეროვანება წარმოიშვის, და ამ მხრით კოსმოპოლიტიზმი, ე. ი. ერთი საკაცობრიო საზოგადოება – აბსურდია და შეუძლებელი.

იგი სასურველიც არ არის.

მრავალფეროვანება სიცოცხლეა და ერთფეროვანება სიკვდილიო, ამბობენ ხოლმე სიცოცხლის ღრმა მცოდნენი, და ეს ათასჯერ განმეორებული სიტყვა კვლავ ჭეშმარიტებად რჩება. შეადგინეთ ერთი საზოგადოება აწ არსებულ მილიარდ ნახევარ ადამიანთაგან, და თქვენ გექნებათ ერთფეროვანი სოციალური ცხოვრება, მოსაწყენი და შემოქმედებას მოკლებული. როგორც ძლიერ მსგავსნი ინდივიდნი უფერულებას წარმოადგენენ, როგორც ერთად-ერთს ინდივიდს არ შეუძლია შემოქმედება, ისე ძლიერ მსგავსნი საზოგადოებანიც უფერულ საზოგადოებრივ ცხოვრებას წარმოშობდნენ, ისე ერთად-ერთს საზოგადოებას ნაკლები შემოქმედების ნიჭი ექმნებოდა. მრავალი საზოგადოება, – მრავალი ინდივიდუალობაა; მათი განსხვავებანი განსხვავებულ შემოქმედების წყარონი არიან, მაშასადამე უფრო მდიდარისა და საინტერესო სოციალურ ცხოვრებისა. ერთფეროვანი ბუნება – უდაბნოა, ერთფეროვანი ინდივიდები – არარაობაა. მსგავსადვე ერთფეროვანი კაცობრიობა – სოციალური უდაბნოა. მაგრამ, საბედნიეროდ, ის არც განსახორციელებელია და არც სასურველი, ვინაიდან იგი ნამდვილად არავის არა სურს, – არც ერთ სოციალურ ინდივიდსა. – ყველას აქვს შინაგანი ღრმა მისწრაფება თავის ინდივიდუალობის შენახვისა და განვითარებისა და ეს არის, სხვა ძალითა შორის, ერთი უდიდესი ძალა, ერთფეროვანების წინააღმდეგ მიმართული და განმამტკიცებელი მრავალფეროვანობისა.

ამგვარად, თავი უნდა ვანებოთ გეოპოლიტიზმსა (კოსმოპოლიტიზმსა), როგორც მომავალ იდეალს ერთად-ერთი საკაცობრიო საზოგადოების შექმნისას. ამ მხრით კაცობრიობა არა თუ ეხლა არ არსებობს, არამედ მომავალშიაც შეუძლებელია.

სოციალისტები ხშირად ინტერნაციონალიზმს ვერ არჩევენ ხოლმე კოსმოპოლიტიზმისაგან, მაგრამ ეს, როგორც არა ვსთქვით, დიდი შეცდომაა.

ინტერნაციონალიზმი პირდაპირი წინააღმდეგობაა კოსმო-პოლიტიზმისა. პირველი ერთფეროვანებაა, მეორე მრავალფეროვანებას წინასწარ იგულისხმებს. ინტერნაციონალიზმი ნიშნავს „საერთაშორისოს“, მაშასადამე პირდაპირ იგულისხმებს ერთა არსებობას, მომავალი სოციალისტური ინტერნაციონალიზმი ნიშნავს **სოციალისტურ** ერთა თავისუფალ კავშირს, მაშასადამე ერის ინდივიდუალობა არა ჰქრება, არამედ ამ ინდივიდუალობათა კავშირი ჰქმნის ახალ, უმაღლესს სოციალურ ცხოვრებას, ცხოვრებას საზოგადოებათა საზოგადოებისას.

ვერავითარი სოციალიზმი, ვერავითარი კლასსთა ბრძოლა ვერ სცვლის ასეთს მომავალს კაცობრიობისას. კლასსთა ბრძოლა თვით ერის შინაგან ცხოვრებაში ხდება, სოციალიზმი ერის შინაგან ცხოვრების ძირითადი გარდაქმნაა, ერი კი, როგორც ინდივიდი, არა კვდება, – იგი რჩება მხოლოდ გარდაქმნილის სახით; ამ გარდაქმნილ საზოგადოებათა შეერთებაა მხოლოდ შესაძლებელი, და არა სხვა და სხვა ერების ცალკე კლასსთა შეერთება და რაღაც უცნაური აღრევა მთელი კაცობრიობისა. კლასსთა შორის მხოლოდ სოლიდარობა შეიძლება, ხოლო სოციალური ერთობა ერთისა და იმავე ერის მოწინააღმდეგე კლასსთა შორის უფროა, რასაკვირველია, ვიდრე სხვა და სხვა ერის მსგავსს კლასსთა შორის, ვინაიდან მარტო მეურნეობა კი არ აერთებს საზოგადოებრივ ჯგუფთა, არამედ მთელი ორგანიული სოციალური ცხოვრება, – ენა, რჯული, ზნე-ჩვეულება, ესთეტიური კულტურა, ისტორიული ტრადიციები, პოლიტიკა, საერთო რთული მიზანი და სხვა.

საერთაშორისო ცხოვრება – უმაღლესი სოციალური ცხოვრებაა, განვითარებული საზოგადოებათა საზოგადოების კავშირისა და ურთი ერთობის სფეროში. ამას მოწმობს თანამედროვე მომქმედი საერთაშორისო სამართალი. მომავალი საერთაშორისო სამართალი კიდევ უფრო განვითარებულ, თუ გნებავთ, სუპრა-სოციალურ ცხოვრებას გამოჰხატავს, ხოლო „კა-

ცობრიობას“ ვერასოდეს ვერ შეადგენს, სანამ ერები სოციალურ ინდივიდებად დარჩებიან. ამ უკანასკნელთა გაქრობა კი არაფრით არ მტკიცდება ჯერ—ჯერობით.

მაგრამ ხშირად სოციალისტების შეცდომა, —მათი შგმ-საზოგადოებად გარდაქმნისა —მათს მეორე უდიდეს მეცდომას იწვევს: იგინი თანამედროვე, ცოცხალ ერის უფლებას უარ-პყოფენ, უსამართლო, კაცის-ქამია შოვინ იზმად ნათლავენ ეროვნულ თავის დაცვასა და ამით თვით იმ „საერთაშორისო““ სამა“რთალს უარ-პყოფენ, რომლის პატივის-მცემელნიც თითქოს ისინი პირველნი არიან.

ერის უფლება კი, პირიქით, პირველი საგანია საერთაშორისო. სამართლისა, უიმისოდ ინტერნაციონალიზმი ეხლაც და მით უმეტეს შემდეგ პირდაპირი ფიქციაა, სიცრუეა, და ამაზედაც შოვილაპარაკოთ შემდეგ თავში.

თავი მეათე.

ერის უფლება*).

I

ერის უფლება დღესაც არ არის აღიარებული ისე, როგორც არის აღიარებული უფლება „ადამიანისა და მოქალაქისა“ ევროპისა და ამერიკის დაწინაურებულ ქვეყნებში. ეს კიდევ რა, თვით ერის არსებობის უფლებაც კი არ არის ნამდვილად აღიარებული, მიუხედავად დღევანდელ საერთაშორისო სამართლისა, მაშინ როდესაც არსად, თვით დესპოტიურ სახელმწიფოებშიაც არ არის უარ-ყოფილი ინდივიდის არსებობის უფლება. აქედან სჩანს, თუ როგორ დაბლა სდგას საერთაშორისო სამართალი საზოგადოებრივზე, საერთაშორისო საზოგადოება უბრალო ეროვნულ საზოგადოებაზედ. მა-

*) ეს თავი დაბეჭდილი იყო უფრო ვრცლად „ერში“ და „საქართველოს მოამბეში“, 1909 წ.

შინ როდესაც დღეს უბრალო ეროვნულ საზოგადოებაში არსებობს სამართალი, დამცველი ინდივიდისა, რაც თუ გინდ ცუდად ასრულებდეს სამართალი ამ ელემენტარულ ფუნქციას, საზოგადოებათა საზოგადოებაში, რომლის მომწესრიგებელიც არის საერთაშორისო სამართალი, დღეს საერთო პრინციპად არ არის აღიარებული საზოგადოებათა დაცვა, ერის დაცვა პირიქით, მისი უფლება ფეხქვეშ ითელება ყოველ ფეხის გადადგმაზე, თუმცა ყოველთვის ყოფილა საზოგადოებაში ისეთი ელემენტები, რომელსაც თეორიულადაც და საქმიანაც სწამდა ერის უფლება და აღიარებდა მასა.

მაშინ როდესაც უბრალო სამართალი, თეორიულად მაინც, სუსტს იცავს ძლიერისაგან, საერთაშორისო სამართალი იცავს ძლიერს და მას ათურგვნიებს სუსტსა. ამას გარდა თანამედროვე საერთა-შორისო სამართალი აღიარებს მხოლოდ სახელმწიფოთა უფლებას, და არა ერის უფლებას, რომელიც დათრგუნვილია სწორედ ამ სახელმწიფოთა მიერ. როგორც ვიცით, არ არის **საერთა-შორისო** სამართალი, არამედ სახელმწიფოთა შორისო სამართალი.

ეს უკანასკნელი ერებს არ იღებს თავის მფარველობის ქვეშ. თვით ფაქტი ერის არსებობისა ერს არა ხდის თანამედროვე საერთაშორისო სამართლისათვის უფლება-მოსილ სოციალურ ინდივიდად, როგორც უბრალო სამართალი უბრალო ინდივიდსა, არამედ ძალა, ომი, განთავისუფლება და დამარცხება ყოფილ პატრონისა. მხოლოდ ასეთის ძალის გამოჩენის შემდეგ იღებს საერთა-შორისო სამართალი ერს თავის სფეროში, – მხოლოდ მაშინ, როცა იგი გახდება სახელმწიფოდ.

ისიც ვიცით, რომ თვით ინტერნაციონალიზმი ისე აქვთ შეგნებული საუკეთესო მოაზრებებსა და მოწინავე სოციალისტ-ინტერნაციონალისტებსაც, რომ ყოვლად შეუძლებელია ერის დაცვა მათის პრინციპებითა.

ისინი განიხილავენ ერს არა როგორც სოციალურ ორგანიზმ-

სა, არამედ მხოლოდ როგორც კლასსთაგან შემდგარ საზოგადოებრივ ქსოვილსა და ხედავენ მეტს კავშირს სხვა და სხვა ქვეყნის პროლეტარტა შორის, ვიდრე ერთი ერის ყველა წევრთა-შორის, ისინი ამით უარ-ჰყოფენ ერს, როგორც ერთ ორგანიულ სინამდვილეს, და ამიტომაც მათ ჰგონიათ შესაძლებელი ან ერთი საკაცობრიო საზოგადოება, ან და კავშირი თანამედროვე დიდ სახელმწიფოთა-შორის, რომელნიც შინაგან-სოციალურად: გარდაიქმნებიან. თუ ამ გარდაქმნამდის ამ არსებულ სახელმწიფოებში მომწყვდეულ ერთა არსებობის დაცვა საერთაშორისო სამართლის უპირველესი საკითხია, – ეს მათ ან არა სწამთ, ან ძლიერ ცოტა ყურადღებას აქცევენ, ან და მხოლოდ იქ აქცევენ ყურადღებას, სადაც ერთა შორის, ბრძოლა ძლიერ მწვავეა.

დღეს, მიუხედავად საერთაშორისო სამართლის უსრულობისა, მხოლოდ „აპირებენ“ ერის უფლების აღიარებასა და რამდენი ტანჯვა განიცადეს ერებმა, რამდენი ბრძოლა, რამდენი დამცირება და დევნა, სანამ ამ უბრალო პრინციპს აღიარებდნენ, – პრინციპს, რომელიც ისეთივე მარტივია და აუცილებელი უმაღლესი ზნეობის მხრით, როგორც პრინციპი ადამიანის პიროვნების თავისუფლებისა. განსაკუთრებით მთელი მეცხრამეტე საუკუნე იყო მოწამე ერთა საშინელისა და თავგანწირულის ბრძოლისა. მთელი აზროვნება ევროპისა თავის ერთ საგნად იხდიდა ეროვნულ საკითხს მეცხრამეტე საუკუნეში. მეცხრამეტე საუკუნის ისტორია განა მარტო დიდ სახელმწიფოთა შორის ბრძოლის ისტორია იყო, ან მარტო სოციალურ ბრძოლისა საზოგადოებრივ კლასსთა შორის, საზოგადოებათა შიგნით, – მეცხრამეტე საუკუნე შერყეული იყო ეროვნული ბრძოლითაც. ეს ერთი დიდი მხარე იყო ამ საკვირველი საუკუნისა, როდესაც ევროპიელმა მართლაც უდიდესი და ყოველ მხრივი გენიოსობა გამოიჩინა.

როგორც ცნობილია, შინაგან საზოგადოებრივ გარდაქმნის მხრით ორი უდიდესი რეფორმა განამტკიცეს საუკუ-

ნოდ მეცხრამეტე საუკუნეში და მეოცეს დასაწყისში. ერთი იყო ბატონ-ყმობის მოსპობა და მეორე პარლამენტარიზმის, სახალხო წარმომადგენლობის დამკვიდრება. მართალია, ევროპის მთელი ისტორიის განმავლობაში, მსგავსად ყველა ისტორიულ ეპოქათა, იყო საშინელი და თავგანწირული ბრძოლა ამ წმინდა სოციალურ ნიადაგზედ, ხანდახან უფრო მეტსაც თხოულობდნენ და სცდილობდნენ განეხორციელებინათ; მაგრამ მხოლოდ XIX საუკუნეში იყო სავსებით მოპოვებული ეს ორი აუცილებელი რეფორმა, სოციალურ სრულ სამართლიანობის განხორციელება კი ვინ იცის როდის ედირება ევროპიელებსა და მით უმეტეს მთელს კაცობრიობას, რომ არ ჩავსთვალოთ ის საშინელი ბრძოლა, რომელიც საშუალო საუკუნეთა ქალაქებმა გასწიეს თავისუფლების მოპოვებისათვის, ძველ ბერძენთა „პოლისის“ მსგავს საზოგადოების შესაქმნელად, გლეხთა მოძრაობის მაგალითებითაც სავსეა ისტორია. ამ მოძრაობათ ნამდვილ ხალხურ რევოლიუციათა ხასიათი ჰქონდათ, მეთოთხმეტე საუკუნის ბოლოში ბოჰემია აღსდგა ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ. 1567 – 1580 წლ. ჰოლლანდიაში იყო საშინელი რევოლიუცია როგორც გარეგან თავისუფლებისათვის, ისე შინაგან რეფორმათათვის, ისე ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ და კომმუნიზმისათვის. ანაბაპტისტები იყვნენ მქადაგებელნი ამ მოძღვრებისა. 1648 – 1688 წლ. ინგლისია შერყეული ასეთი მოძრაობით, იქაც საბოლოოდ ისპობა ბატონ-ყმობა და მყარდება წარმომადგენლობითი წყობილება. ბოლოს საფრანგეთში იწყება დიდი რევოლუცია 1789 – 93 წ., ისპობა ბატონ-ყმობა, ისპობა თვითმპყრობელობა მეფისა და ბიუროკრატიისა. ამ მოძრაობამ, როგორც ყველაზედ უფრო ძლიერმა, მეცხრამეტე საუკუნეს გადმოსცა მთელი თავისი ტრადიციები და მთელი ასის წლის განმავლობაში ყველა სცდილობდა მოემორებინა თავიდან ეს ორი უუმდაბლესი მონობა, – ბატონ ყმობა და თვითმპყრობელობა.

ნაპოლეონის ჯარი თუმცა ქუსლით სთელავდა მთელი

ევროპის მიწა-წყალსა, ბევრ ერს უთრგუნავდა თავისუფლებას, მაგრამ ეს ჯარი მაინც რევოლუციის ცეცხლიდან იყო გამო-სული და იდეა თავისუფლებისა, ძმობისა და თანასწორობისა მთელს ქვეყანას მოჰვინა. ესპანიაში და იტალიაში მოისპო ბატონ-ყმობა ერთის მხრით სწორედ საფრანგეთთან დაახლოვე-ბით და მის აზრთა ღელვის გავლენითა. გერმანიაში ბატონ-ყმობა შეირყა 1811 წელსა და სრულიად მოისპო 1848 რე-ვოლუციის წყალობითა. რუსეთმაც კი განათავისუფლა ყმე-ბი 1861 – 1863 წლ., რადგანაც იძულებული იყო, – გლეხთა მუდმივი აჯანყება შეიძლება დიდ რევოლუციონურ ცეცხ-ლად ქცეულიყო. 1878 წელს ბალკანეთშიაც კი მოისპო ბატონ-ყმობა რუს-ოსმალის ომის შემდეგ.

აგრეთვე ყველა სახელმწიფოებში ვხედავთ მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს წარმომადგენლობით მთავრობასა. ინგლი-სის რევოლუციამ იგი საუკუნოდ დაამკვიდრა, საფრანგეთის რევოლუციამ შექმნა საუკუნო ტრადიცია რესპუბლიკისა. მა-თა ბაძავდნენ ყველანი თავიანთ მოძრაობაში და შემოქმედე-ბით მუშაობაშიაც.

მეოცე საუკუნეში რუსეთმა მოიპოვა რაღაც მსგავსი კონ-სტიტუციისა, როდესაც რევოლუციით შეშინებულმა მთავ-რობამ გამოსცა აქტი 17 ოქტომბრისა 1905 წლისა. ოსმა-ლეთმა დაიწყო რევოლიუცია 1908 წელსა და 1909 წელს ბრწყინვალედ დაამარცხა რეაქცია და დაამკვიდრა კონსტი-ტუცია.

ასეთივე მოძრაობა იწყება აზიის სახელმწიფოთა შორის, იაპონიამ ამ ოცდაათის წლის წინად მისცა ყველას მაგალი-თი, სპარსეთმა კი, ამ დესპოტიის სამაგალითო მხარემ, – მა-ნაც სძლია რეაქციას და დაამკვიდრა კონსტიტუცია ჩვენ თვალის წინ. იღვიძებს და ახლდება ჩინეთის უზარმაზარი იმპერია.

ეს იყო საზოგადო და უმთავრესი შედეგი მთელ საუკუ-ნეთა, განსაკუთრებით მეცხრამეტე საუკუნის სოციალურ

ბრძოლისა, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ათასგვარ წვრილს სოციალურსა და პოლიტიკურს რეფორმებს, რომელიც განა-ხორციელეს ევროპის სახელმწიფოებმა. მაგრამ მესამე მხარე ამ საურთო დიადი ბრძოლისა არის ერთა გარეგანი ბრძოლა, რო-გორც არა ვსთქვით, და ეს უკანასკნელი მოვლენა შეიძლება კიდევ უფრო საყურადღებოც იყოს, ვიდრე პირველნი, მით უმეტეს, რომ უეჭველ ფაქტად შეგვიძლია აღვიაროთ, რომ ერს არავითარი სერიოზული შინაგანი სოციალური პროგრეს-ის განხორციელება არ შეუძლია, თუ გარეგნულად არ არის განთავისუფლებული.

ერი, როგორც არა ერთხელ გვითქვამს, – ბუნებრივი, ცოცხალი სოციალური ორგანიზმია, და თუ ეს ორგანიზმი სხვა ორგანიზმისაგან არის დამონებული, შებოჭვილი, მას ინი-ციატივისა და შემოქმედების გამოჩენა არ შეუძლია. თავისუ-ფალი ერი კი ყოველთვის უფრო შემოქმედია, ისე როგორც მონაზედ მეტად თავისუფალი პიროვნება იჩენს ინიციატივასა და შემოქმედებას.

II.

მაგრამ როგორც პიროვნებასა აქვს გრძნობა და ინსტინ-ქტი, სურვილი და შეუჩერებელი მისწრაფება თავის დაცვისა, ისე მთელს ერს აქვს ესევე ინსტინქტი და სურვილი, და ამით აიხსნება, რომ მიუხედავად მოპირდაპირე კლასსთა ნივთიერ ინტერესთა წინააღმდეგობისა, მთელი ერი, განურჩევლად წო-დებისა და კლასისა, იბრძვის გარეგან თავისუფლების მოსა-პოვებად, რომ უფრო მტკიცედ დასდგეს პროგრესის გზა-ზედ. მეცხრამეტე საუკუნეშიაც ამიტომ ეროვნული საკითხი პირველ ალაგს იჭერს ხალხთა ცხოვრებაში, ამიტომაც არის შერყეული მთელი ევროპა ერთა მოძრაობითა, რომელიც ჯე-რაც არ დამთავრებულა და ვინ იცის როდის დამთავრდება. ევროპა კიდევ რა, – იღვიძებენ როგორც პატარა, ისე მრავალ-მილიონიანი აზიის ერები.

არას ვიტყვით იმ ძველ დროზედ, როდესაც ხალხთა შო-

რის ერთობა ან დავა უფრო სჯულისა და სხვა მოვლენის ნიადაგზედ ვითარდებოდა, ვიდრე წმინდა ეროვნულ შეგნების ნიადაგზედ. თუმცა კი ჭეშმარიტებაა, რომ ყოველ ისტორიულ ეპოქაში, როცა რომელიმე ერი მიაღწევდა ხოლმე განვითარებულ ინდივიდუალობასა და თვითშეგნებას, ყოველთვის სცდილობდა ან უფრო განემტკიცებინა თავისი ეროვნული შეგნება, მოქმედება და ძლიერება, ან და გაენთავისუფლებინა თავი სხვა ერის ბატონობისაგან, თუ იგი დაპყრობილი იყო და უცხო სთელავდა ფეხით მის სამშობლო მიწა-წყალსა. ჰოლლანდია საუკეთესო მაგალითია ასეთის განთავისუფლებისა; მან დააღწია თავი ესპანიის იმპერიის ბატონობას და ისე გაძლიერდა, რომ თვითონ დააარსა ძლიერი სავაჭრო იმპერია მეთექვსმეტე საუკუნეში, – ისეთი ძლიერი, რომ მხოლოდ ინგლისს შეეძლო მისი მეტოქეობა და დამარცხება, მაგრამ მიუხედავად ამისა იგი მაინც თავისუფალი, ძლიერი, კულტურული და თავ-მოყვარე ერად დარჩა და დღესაც არის. მიუვბრუნდეთ მეცხრამეტე საუკუნეს.

ნაპოლეონის ომებმა ისე არივ-დარია ევროპის პოლიტიკური რუკა, ნაპოლეონის წადილი მთელი ქვეყნის დამორჩილებისა ისეთი ძლიერი იყო და თითქოს ადვილად აღსასრულებელი მისი სამხედრო გენიოსობის წყალობით, რომ ერთა თავისუფლებას კი არა, სახელმწიფოებსაც ბოლო ეღებოდათ. ევროპა დაემორჩილა ნაპოლეონს, რომელსაც არა სწამდა არც ერების თავისუფლება და არც სახელმწიფოთა უფლებანი, – მას მხოლოდ თავისი საკუთარი და საფრანგეთის ჰეგემონია სწყუროდა, და არ იცოდა, რომ ეს მეცხრამეტე საუკუნეში შეუძლებელი იყო. ვერავითარი გენიოსობა ერთი ადამიანისა, ვერავითარი სიძლიერე ერთი სახელმწიფოსი ვერ ათქმევინებდა უარს ვერც სახელმწიფოებსა და ვერც ერებს თავიანთ თავისუფლებაზედა და უფლებებზედ.

ყოველისფერს საზღვარი აქვს და ნაპოლეონის ბატონობასაც დაედვა საზღვარი. მთელი ევროპა შეერთდა მასთან სა-

ბრძოლველად, რომ ბოლო მოეღო ამ საშინელი ძალის თა-
რეშისათვის, რომ მშვიდობიანობა დაემკვიდრებინა არეულ-და-
რეულ ევროპაში, აღედგინა უფლებანი გალახულ სახელმწი-
ფოთა. ხოლო, რასაკვირველია, მოკავშირე სახელმწიფოებს
ფიქრადაც არ მოსვლიათ საზოგადოდ ერის უფლებათა წამო-
ყენება. პირიქით, – ნაპოლეონის ბატონობის მოსპობის შემდეგ
თვითონვე უარ-ჰყვეს ერთა უფლებანი და აღიარეს თავიანთი
სახელმწიფოებრივნი, სდევნიდნენ კიდევ თავისუფლებისათვის
მებრძოლ ერებსა. ამ უკანასკნელებმა თვითონვე წამოაყენეს
თავიანთი უფლებანი. – მაგრამ ერთის ბატონობის მოსპობის
სურვილი სახელმწიფოთა მხრივ მაინც გამოჩენა იყო სხვა და
სხვა დიდ ერთა უფლებისა, რომელიც შელახეს ფრანგებმა და
ნაპოლეონმა.

შომონის ხელ-შეკრულებაში, 1814 წ. 1 მარტს, რო-
დესაც ავსტრიამ, ინგლისმა, პრუსსიამ და რუსეთმა გადასწყვი-
ტეს საერთო ძალით ეომნათ საფრანგეთთან, – პირდაპირ სწე-
რია: „სახელმწიფონი ურთი-ერთს პირობას უდებენ, თუ სა-
ფრანგეთმა არ მიიღო პირობანი მშვიდობიანობისა, იხმარონ
ყოველივე საშუალება საერთო ძალით და თანხმობით ომის
განსაგრძობად, რომ როგორც თავიანთთვის, ისე მთელი ევ-
როპისათვის მოიპოვონ საყოველთაო მშვიდობიანობა, რომელ-
მაც მფარველობა უნდა გაუწიოს ყველა **ერის თავისუფლე-
ბასა**“.

ამგვარად დაიბადა ევროპის თანხმობა, „კონცერტი“,
რომელიც შემდეგ მეტტერნიხმა განამტკიცა ვენის კონგრეს-
ზედ 1815 წ.. მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ ამ კონცერტმა
პირველადვე აღიარა „თავისუფლება ყველა ერისა“ საერთო
მშვიდობიანობის მფარველობის ქვეშ, მას არა სწაშდა ნამდვი-
ლად **ერის** თავისუფლება, არამედ თავისუფლება და ხელ-უხ-
ლებლობა სახელმწიფოთა, ისიც დიდ სახელმწიფოთა. მალე ეს
ბატონობა კონცერტისა ისეთ რეაქციონურ ძალად გადაიქცა,
ისეთ უარ-მყოფელად ერთა უფლებისა და დამოუკიდებლობი-

სა, აგრეთვე ისეთ მტრად ყოველ შინაგან რევოლუციისა, რომ მთელი ევროპა გრძნობდა მის სუსხს ნაპოლეონის ბატონობაზედ უფრო მწვავედ.

ირლანდია ისევ იხუთებოდა ინგლისის კლანჭებში, პოლონეთი განაწილებული იყო და ეს დიდი კულტურული ერი, ერთად-ერთი მთელ სლავიანებში, სამ ბატონობას განიცდიდა ერთის მაგიერ. ოსმალეთი ძლიერი იყო, იგი არც საერთაშორისო სამართლის სფეროში შედიოდა, და ბატონობდა განუსაზღვრელად, მხეცურად ბალკანეთის სლავიანებზედ, ბერძნებზედ, რუმინელებზედ, ეგვიპტეზედ და სხვებზედ. ესპანიის მონარხია ამერიკის კოლონიებს, უკვე დაზრდილ და დამთავრებულ ერებს, ჰხუთავდა. მონობაც არ მოსპობილიყო ჯერ, – ამერიკაში შავ-კანიანების ყიდვა-გაყიდვა მონებად ძვალსა და რბილში გამჯდარი ჩვეულება იყო. უნგრეთი ავსტრიის ბატონობას განიცდიდა, განაწილებული და დაქსაქსული იტალია აგრეთვე უცხოელთა ქუსლით ითელებოდა, გერმანია არ იყო შეერთებული, და სხვა.

აი, ამ ერთა ბრძოლის მაგალითებით არის სავსე მთელი მეცხრამეტე საუკუნე, ეს ბრძოლაა ერთი დიდი მხარე მისი ისტორიისა. ეს არის ბრძოლა ერთა, ერის უფლებისა დიდ სახელმწიფოთა და მათ უფლებათა წინააღმდეგ.

უპირველეს ყოვლისა ესპანიის კოლონიების ემანსიპაცია დაიწყო, ჩრდილო-ამერიკელებმა უკვე გაინთავისუფლეს თავი ინგლისის ბატონობისაგან და დაიარსეს თავიანთი რესპუბლიკა, – ჯერი ეხლა სამხრეთ ამერიკელებზედ იყო მიმდგარი.

ესპანიის მონარხია ისედაც დასუსტებული იყო განსაკუთრებით ინგლისის მეტოქეობით ვაჭრობაში და კოლონიზაციაში. ნაპოლეონის შესევამ კიდევ უფრო დაასუსტა იგი და მთელი ენერგია ამ შემოსეულ მტრისაგან განთავისუფლებას უნდებოდა.

ამერიკის კოლონიებიც უკვე გაიზარდნენ. ადგილობრივ მცხოვრებლებთან შერევით მათ თითქმის ახალი ტიპის ერები

შექმნეს. დრომაც მათმა განთავისუფლებისამ მოაღწია და პირველად 1810 წელში ბუენოს-აირესში, კარაკასში და მექსიკაში დაიწყო ნამდვილი აჯანყება. აქედან იწყება აჯანყება მთელ სამხრეთ ამერიკისა, სადაც ვინ იცის რა დევიზითა და რა იდეალის სახელით არ იწყებოდა რევოლუცია, მაგრამ ბოლოს დროს ყველას გაიტაცებდა ხოლმე ერთი დიდი აზრი, – სრული ჩამოშორება ესპანიის მონარხიისაგან და დაარსება საკუთარ სახელმწიფოთა. ამ მოძრაობიდან გამოვიდა თანამედროვე რესპუბლიკები სამხრეთ ამერიკისა.

აჯანყდა მექსიკა, კვიტო, კარაკასი. არგენტინის რევოლუციონერებს უკვე რამოდენიმე წლის შემდეგ მთელი არგენტინის ტერიტორია ხელში ეჭირათ და ესპანელების ბატონობა მოსპეს. ამ რევოლუციითა გმირი იყო ბოლივარი, რომელმაც რამოდენიმეჯერ დაამარცხა ესპანელები, შევიდა კარაკასში 1813 წელს. მან ბევრ ბრძოლაში მიიღო მონაწილეობა, ბევრჯელ დაამარცხდა ხოლმე, მაგრამ გულს არ იტებდა. ბოლოს, 1816 წელს, ვენეცუელაში მონებიც კი ააჯანყა, დაჰპირდა რა მონობის მოსპობასა აქედან იღებს ეს მოძრაობა ნამდვილ რევოლუციონურ ხასიათს; რევოლუცია უკვე მოსდებოდა სამხრეთ ამერიკის ყველა ქვეყნებს, – ჩილის, გრენადის მთებსა, ეკვადორსა, პერუს და სხვა მხარეებს, სადაც ბოლივარი თავისებურ გმირობას იჩენდა.

1824 წელს, სამხრეთი ამერიკა უკვე თავისუფალი იყო. პანამაში კონგრესსიც კი გამართა ბოლივარმა ახალ რესპუბლიკათა შესაერთებლად, მაგრამ შეერთება შეუძლებელი შეიქმნა. დარჩნენ დამოუკიდებელი რესპუბლიკები, რომლებიც შემდეგ მიიღო საერთაშორისო სამართალმა თავის მფარველობის ქვეშ, როგორც დამოუკიდებელნი სახელმწიფონი.

ამავე დროს პორტუგალელებისგან განთავისუფლდა ბრაზილია, რომელმაც რეგენტი დონ-პედრო ბრაგანცელი იმპერატორად აირჩია 1822 წელს. შემდეგ ბრაზილიაშიაც გაუქმდა მონარხია და მიიღო რესპუბლიკის ფორმა მზგავსად დანარჩენ ამერიკელ რესპუბლიკათა.

ვენის კონგრესსზედ 1815 წელს ბერძნებმა თხოვნით მიმართეს დიპლომატებს, მიეღოთ საბერძნეთი სახელმწიფოთა მფარველობის ქვეშ, მაგრამ ყურადღება არ მიაქციეს. თავის-თავის იმედიღა დარჩათ ბერძნებს ოსმალელ ფაშებისაგან განადგურებული იყო მთელი საბერძნეთი. მთელი საბერძნეთის მიწებით სულ ოსმალები სარგებლობდნენ. ბერძენი ნამდვილი მონა იყო ოსმალისი. – 1821 წელს პირველი ცდა იყო ბერძენთა აჯანყებისა რუმინიაში ალექსანდრე იპსილანტის მეთაურობით. მაგრამ რუმინიაში ეს აჯანყება დამარცხდა. მორეიაში დაიწყო აჯანყება. ბერძნებმა მოსპეს ოსმალეთის ფლოტი. აიღეს ათინა 1821 წელს. მიოლისი, მავროკორდატო და სხვა გმირები თავ-განწირულად იბრძოდნენ. 1825 წ. იბრაჰიმ ფაშამ მთელი მორეია გაანადგურა, მაგრამ ბერძენთა გმირობამ და თავგანწირულობამ, აგრეთვე ოსმალეთის სიძულვილმა აიძულა ევროპა მიშველებოდა პატარა ერსა. მათ მოაშორეს ბერძნებს თავიდან ოსმალები, გაანადგურეს რა იბრაჰიმ ფაშის ფლოტი ფრანგებმა, ინგლისელებმა და რუსებმა 1827 წელს. ოსმალეთმა 1829 წელს უკვე აღიარა საბერძნეთის დამოუკიდებლობა.

ამავე დროს, 1830 წელს პოლონეთში იწყება აჯანყება, იმარჯვებენ რუსებზედ, მაგრამ 1831 წელს პოლონეთი სრულიად მარცხდება და ხდება მსხვერპლად გამარჯვებულთა საშინელ შურის ძიებისა. აქ გამოჩნდა, თუ როგორ აღიარებდა „ყველა ერის უფლებას“ ერთი იმ დიდ სახელმწიფოთაგანი, რომელთაც „კონცერტი“ დააარსეს 1814 – 15 წლ.

ეს თითქოს ნიშანი იყო ევროპის ერთა აჯანყებისა სწორედ იმ დიდ სახელმწიფოთა წინააღმდეგ, რომელნიც ქაღალდზედ აღიარებდნენ ყველა ერის თანასწორობასა და თავისუფლებას, ნამდვილად კი ტერიტორიებს და ხალხებს უბრალო საჩუქრებსავით ანაწილებდნენ და საზოგადოებათა შიგნით ამტკიცებდნენ იმ რეაქციონურ ტახტს, რომლის დამფუძნებელიც მეტტერნიხი იყო.

იტალიამ მახვილი აიღო. დაიწყო აჯანყება მილანში, ბოლონიაში და სხვა ქალაქებში 1831 წელს. თვით პარიზშიაც რევოლუცია იყო.

ამავე დროს ეგვიპტელები სცდილობენ განთავისუფლებას. მეჰმედ ალი ამარცხებს ოსმალებს 1832 წელს და 1839 წ. ეგვიპტეც ბოლოს თავისუფლდება. შემდეგ საერთაშორისო სამართალი მხოლოდ სულთანის სუვერენიტეტს აღიარებს ეგვიპტეზედ.

იტალიაში ისევ გრძელდება ბრძოლა. მაძინი საუკეთესო გმირია ამ ეროვნულ რევოლუციისა. 1848 – 45 წელს მთელი იტალია აჯანყების ცეცხლშია გახვეული. 1848 წ. მილანის აჯანყებაა ნეაპოლელები და ტოსკანელები კონსტიტუციას პოულობენ ბრძოლით.

1848 წლის რევოლუციამ მთელი ევროპა შეანძრია. საფრანგეთში მას რესპუბლიკანური და ბოლოს სოციალისტური ხასიათი ჰქონდა, გერმანიაში დემოკრატიული და ეროვნული. აქედან იწყება გერმანიის ეროვნული გაერთიანება. თვით პრუსიაში დემოკრატია იმარჯვებს. იმპერატორი ძველი იმპერიისა შეშინებული გარბის. შესდგა ფრანკფურტის პარლამენტი, სცდილობენ მთელი გერმანიის ერი შეაერთონ, ერი, რომელსაც ჰქონდა ერთობა ტერიტორიალურ-გეოგრაფიული, კულტურული, სულიერი, მხოლოდ პოლიტიკური ერთობა აკლდა. 1849 წელს პრუსიის მეფეს გერმანიის იმპერატორად ირჩევენ, მაგრამ უარს ამბობს.

ამავე დროს სლავიანებიც იღვიძებენ. 1848 წელს პრაგაში ჩეხები სდგებიან, პრუსიაში პოლონელები. სხვა სლავიანები უნგარელების წინააღმდეგ იბრძვიან. ამით სარგებლობს ავსტრია უნგარელების დასამარცხებლად და ამარცხებს მათ კიდეც. 1849 წელს რუსეთი ეხმარება ავსტრიელებს უნგრეთის წინააღმდეგ და შეერთებული ძალით ამარცხებენ მას. აქ მეორედ გამოიჩინეს რუსეთმა და ავსტრიამ, კონცერტის წევრებმა, თუ როგორ ესმოდათ მათ „ერთა თავისუფლება“. – უნგარეთი ბოლოს და ბოლოს მაინც დამოუკიდებლად რჩება, ავსტრიასთან სწორი უფლებით მოსილი.

იტალიაში ისევ ბრძოლაა; მილანი ამარცხებს ავსტრიელებს, მაგრამ ავსტრიელი ღენერალი რადეცკი ისევ იჭერს მილანს. სხვაგან იფეთქებს სამაგიერო რევოლუცია, – ფლორენციაში. 1849 წელს თვით რომში აცხადებენ რესპუბლიკას, მაგრამ ფრანგები ეხმარებიან პაპს და იჭერენ რომსა.

მთელი ევროპა ამგვარად ბრძოლის ცეცხლშია გახვეული.

საფრანგეთი იბრძვის რესპუბლიკისათვის და სოციალიზმისათვის, გერმანია ეროვნულ გაერთიანებისათვის და დემოკრატიისათვის, იტალია, უნგარეთი, პოლონეთი და სხვანი ეროვნულ დამოუკიდებლობისათვის და ერთობისათვის. განსაკუთრებით ეს ეროვნული ბრძოლა ასულდგმულებს ევროპის ხალხებს. ევროპის კონცერტიც უღონოა ამ საერთო მოძრაობის წინაშე. თუ წინად ამ კონცერტის სულის ჩამდგმელი რეაქციონერები განთავისუფლებულ ამერიკის რესპუბლიკების კვლავ დამონებას სცდილობდნენ, ესპანიის მონარქიის ფერხთა ქვეშე მათ ხელახლა გათელვასა, ეხლა თვით ევროპაშიაც ვეღარ იმორჩილებენ აჯანყებულ ხალხებს. გაბათილდა მათი პრინციპი – როგორც ეხლა არიან სახელმწიფონი და მათი ტერიტორიები, ისე უნდა დარჩნენ უკუნიით უკუნისამდე, – ეს არის ჩვენი მიზანიო! ნაცვლად ამისა ევროპის პოლიტიკური რუკა მთლად ერთიანად იცვლებოდა.

მაგრამ ერთი რამ ნაკლი ემჩნეოდა ყველა ერს, რომელიც ეტრფოდა თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობას: მხოლოდ თავისთვის სწადდათ თავისუფლება, მათთვის კი, ვინც ამ განთავისუფლებულ ერთა საზღვრებში რჩებოდნენ, – სხვა ერთათვის, – ეს თავისუფლება არა სწამდათ. პოლონეთი რუსინებს მონებსავით უყურებდა და ეხლაც უყურებს, გერმანელი დანელის და პოლონელის უფლებას პატივს არა სცემდა, უნგარელი სლავიანებს ვერ ეპყრობოდა სიმპატიურად. ეს იმას ამტკიცებს, რომ თუმცა ეროვნულმა იდეამ გაიღვიძა, თუმცა ერის უფლება აღიარებული იყო, მაგრამ სავსებით

ჯერ კიდევ არა, ჯერ კიდევ ვერ მიედწიათ ერთა ნამდვილ სწორუფლებიანობის იდეამდის. თვით ინტერნაციონალის დაარსების დროსაც კი ვერ აღიარეს სავსებით ეს ნამდვილი უფლება ერისა და გერც შეიგნებს ეროვნული იდეა სინამდვილითა და სისწორითა.

1850 – 60 წლები ისე გავიდნენ, რომ ეს დაწყებული დიდი ბრძოლა არ დამთავრებულა. რეაქციის სუსხი ძლიერი იყო. არც გერმანია და არც იტალია არ იყო ჯერ გაერთიანებული. საფრანგეთში ნაპოლეონ მესამემ რესპუბლიკა დათრგუნა და იმპერია გამოაცხადა 1853 წელს. 1854 – 55 წლ. ინგლისი და საფრანგეთი რუსეთს ამარცხებენ და 1856 წელს კი ინგლისი ჩინეთს ეომება, რომ თავისი ეკონომიური ბატონობა განამტკიცოს უცხო ერის ნიადაგზედ.

1859 წელს ისევ იწყება ბრძოლა თავისუფლებისათვის, – ბრძოლა მონა ზანგების განსათავისუფლებლად. 1860 წლიდან ევროპაშიაც ახალის ძალით იფეთქებს ბრძოლა ერთა თავისუფლებისათვის.

საფრანგეთის ცდა მონების განთავისუფლებისათვის მოხდა 1792 წელს, დანელებისა – 1803 წელს. შემდეგ ინგლისმა განათავისუფლა მონები 1808 წელს. მთავრობამ აღკრძალა ამერიკის პლანტაციებისათვის ზანგების გაყიდვა. 1833 წელს გამოსცა საყოველთაო აქტი მონათა განთავისუფლებისა. ამ მაგალითს სხვა ევროპიელმა სახელმწიფოებმაც მიჰბადეს, ამერიკის სამხრეთ შტატებში კი რჩებოდა ისევ მონობა.

1848 წელს აფრიკაში განთავისუფლებულ ზანგების რესპუბლიკა ლიბერიაც კი დაარსდა, რომელიც დამოუკიდებლად აღიარეს. ყველა სახელმწიფოებმა ამერიკის გარდა, ისეთი ზიზღი ჰქონდა ამ უკანასკნელს მონებისადმი, და აბა საკუთარ მონებს როგორ გაანთავისუფლებდა.

მაგრამ მთელი ქვეყანა აჯანყდა ზანგების მონობის წინააღმდეგ. აღელვდა ევროპიელთა აზრი, ჩრდილო შტატების აზრიც, – იქ გადასახლებულ ევროპიელთა, რომელთაც თავი-

სუფალი მუშაობა უნდოდათ, და არა მონური შრომა და მასთან კონკურენცია. 1859 წელს თავისუფალი ამერიკელი ჯონ ბრაუნი თავისი შვილებითა და მეგობრებით აჯანყდა, მაგრამ ზანგებმა მას დიდი დახმარება ვერ გაუწიეს, იგი დამარცხდა და ჩამოხრჩობილ იქმნა გამარჯვებულთაგან.

1861 წელს უკვე მომწიფებული იყო საზოგადოებრივი აზრი ომისათვის, მტრობა ჩრდილო და სამხრეთ შტატთა შორის იმატა, და მათ პირდაპირ ომი გამოუცხადეს ერთმანეთსა. ჯერ სამხრეთელები სჯობნიდნენ, მაგრამ ბრძოლამ ოთხ წელიწადს გასტანა, 1865 წლამდის, და ჩრდილოეთელები გამოვიდნენ გამარჯვებულნი ამ ბრძოლიდან: ზანგები განათავისუფლეს. თვით შერთებული შტატები გაერთიანდნენ ამ ბრძოლის შემდეგ. მთელი ამერიკაც დამოუკიდებელი შეიქმნა ევროპისაგან. პრეზიდენტ მონროეს 1823 წლის განცხადება, უ 23 წლის განცხადებ – ამიერიდან ამერიკა დამოუკიდებელია ევროპისაგანაო, გამართლდა.

ამავე დროს იტალია განაგრძობს ბრძოლასა. გარიზალდი პირველი ეროვნული გმირია. 1860 წელს იგი იპყრობს ორივე სიცილიას.

1863 წელს კვლავ სდგება პოლონეთი, მაგრამ მალე საშინლად მარცხდება რუსეთისაგან და კვლავ ხდება შეუზრალელები შურის-ძიების მსხვერპლი.

გერმანია და იტალია თითქმის ერთსა და იმავე მდგომარეობაში იყვნენ გაერთიანების სურვილის მხრით. ამისთვის მათ მოაწყვეს კავშირი, რომ ორი სახელმწიფო, რომელიც მათ ხელს უშლიდა, დაემარცხებინათ. ეს ორი სახელმწიფო იყო ავსტრია და საფრანგეთი. ავსტრიას მათ ომი გამოუცხადეს 1860 წელს. პრუსიამ ავსტრია საშინლად დაამარცხა. ამის შემდეგ თავის თავად ხდება გაერთიანება გენმანიისა. შემდეგ პრუსია ამარცხებს საფრანგეთს 1870 წელს, ამით სარგებლობს იტალია და შედის სატახტო ქალაქ რომში, საიდანაც მალე გადის საფრანგეთის ჯარი. ამის შემდეგ იტალიის

გაერთიანებაც ბუნებრივად მოხდა და დაარსდა ევროპაში ორი დიდი სახელმწიფო, თანამედროვე გერმანიის იმპერია და იტალიის სამეფო, რომელიც შემდეგ დიდ სახელმწიფოთა რიცხვებში შევიდა. – სრული გაერთიანება მაინც არ რგებიათ წილად იტალიელებსა და გერმანელებს: უკანასკნელებს აკლიათ ავსტრიელი გერმანელები, პირველებსაც ავსტრიის იტალიელები. დროთა ვითარებაში ალბად ესენიც თავიანთ ბუნებრივ სახელმწიფოებს დაუბრუნდებიან.

ამასთან ერთად ვითარდება ევროპაში მისწრაფება შინაგან საზოგადოებრივ გარდაქმნისადმი. 1864 წელს არსდება ინტერნაციონალი, ანუ საერთაშორისო კავშირი მუშათა, რომ სოციალიზმის წესზედ გარდაქმნან მთელი წარმოება და განაწილება სიმდიდრისა ყველა ერებმა. როდესაც პარიზის ალყა შემოარტყეს პრუსიელებმა, პარიზელები თვითონ იცავდნენ სატახტო ქალაქსა და სამშობლოს, დამარცხებული მთავრობა კი გაიქცა. 1871 წ. 18 მარტს ცხადდება პარიზის კომმუნა, მაგრამ ფრანგებივე იბრძვიან მის წინააღმდეგ. ტიერის მთავრობა ამარცხებს კომმუნას. ისპანიაში 1873 წელს ფედერალისტური მოძრაობაა. რესპუბლიკას აცხადებენ, მაგრამ მარცხდებიან. საფრანგეთში კი, მიუხედავად კომმუნის საშინელი დამარცხებისა და პარიზში 30,000 ადამიანის გაჟლეტისა, ცხადდება მესამე რესპუბლიკა 1875 წელს.

როგორც ინტერნაციონალი, ისე მთელი მოძრაობა, რომელიც შეკავშირებულია მასთან, პრინციპიალურად მაინც ორი სახისაა: თუ ერთის მხრით ხალხები იბრძვიან შინაგან თავისუფლების მოსაპოვებლად, მეორეს მხრით ერთა უფლება, როგორც სწორ-უფლებიან ინდივიდთა, თუმცა აღიარებული არ არის, – მაგრამ მაინც ყურადღებას აქცევენ დაჩაგრულ ერებს, როგორც მაგალითად იტალიელებსა, პოლონელებსა და სხვათა. ბაკუნინის მოქმედება გამომხატველია ამ ორჭოფი მდგომარეობისა. პირველი მიზანი ინტერნაციონალისა მაინც სოციალიზმია და არა ეროვნება.

დასასრულ, არც ბალკანეთის სლავიანებსა და რუმინებს ემინათ. ისინი მუდამ ებრძოდნენ ოსმალებსა. 1875 წელს სერბები აჯანყდნენ ჰერცეგოვინაში. 1876 წელს ნამდვილი ომია სერბებსა და ოსმალებს შორის. რუსეთი ომს უცხადებს ოსმალებს 1877 წელს. ამით სარგებლობენ სერბები, ბოლგარები, რუმინები. რუსეთი ამარცხებს ოსმალებს და 1878 წ. სან-სტეფანოში ზავი ჩამოვარდება. იმავე წელს შეიკრიბება ბერლინის კონგრესი, რომელიც ძლიერ ასხვაფერებს ზავის პირობას, მაგრამ მაინც ანთავისუფლებს სერბიასა, ბოლგარიას, რუმინიასა, აგრეთვე სომხებს აძლევს გარანტიას ოსმალებისაგან ჟლეტის წინააღმდეგ, თუმცა ეს დაპირება არასოდეს არ ყოფილა ოსმალთაგან აღსრულებული.

აზიის ერებიც იღვიძებენ ამ ბოლო დროს. ჯერ ინდოეთის ხალხებმა აიმაღლა ხმა თავის უფლებათა დასაცველად ინგლისის წინააღმდეგ. 1857 წელს აღსდგენ სიპაები. თუმცა ინგლისელებმა სისხლში ჩაახრჩვეს ეს აჯანყება, მაგრამ ინდოეთში, ამ ინგლისელ ვაჭართაგან დაპყრობილ ქვეყანაში, რომელიც შემდეგ იმპერიის საუკეთესო კუთვნილებად შეიქმნა, დაიბადა ეროვნული პატრიოტიზმი, შემაერთებული ინდოეთის ყველა ხალხისა საერთო მტრის – ინგლისისა და ერთობ ევროპის წინააღმდეგ. მას შემდეგ ეს პატრიოტიზმი იზრდება, ინდოეთის ინტელიგენცია მთელს თავის ძალ-ღონეს ახმარებს პატრიოტულ გრძნობის გაღვიძებას 220 მილიონ ინდოს ხალხში, და ასეთ მრავალ რიცხოვან ერს რასაკვირველია იმედი უნდა ჰქონდეს მომავალი თავისუფლებისა. მისი განთავისუფლება მხოლოდ დროის საკითხია და დამოკიდებული ხალხის მეტ შეგნებისაგან და მის პატრიოტულ გრძნობის განვითარებისაგან, კერზონის სიკვდილი უკვე კეთილი მახარობელია ამ მოვლენისა ინდოელებისათვის.

ჩინეთი ისე აღარ ემორჩილება ევროპასა, როგორც ეს მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში იყო და განსაკუთრებით ამ უკანასკნელ ათი წლის განმავლობაში; განახლებულ

იაპონიასთან ერთად და მისი ხელ-მძღვანელობით იგი ემზადება საშინელი ბრძოლისათვის, რომელმაც უნდა გადასწყვიტოს მისი ნამდვილი დამოუკიდებლობა და შეიძლება მთელი აზიისაც. იაპონიამ უკვე პირველი ნაბიჯი გადაადგმევინა აზიას ასეთის დამოუკიდებლობისაკენ. რუსეთის დამარცხებით მალე გამოჩნდება აზიაშიც აზიელი მონროე, რომელიც განაცხადებს – აზია ევროპის სახელმწიფოთა საომარი და საყვლელი ქვეყანა აღარ არისო, და ევროპაც იძულებული იქმნება დაემორჩილოს ამ „განცხადებას“. – სპარსეთის განახლებული ცხოვრებაც ვინ იცის სად ნახავს მოკავშირე ძალას რომ უცხოთა თარეშს ბოლო მოუღოს თავის ტერიტორიაზედ. განახლებული ოსმალეთი სპობს სხვა სახელმწიფოთა უფლებებს თავის ქვეყანაში, მეორე მხრით კი ყოველი ერი, ოსმალეთში მცხოვრები, აფრიალებს დროშას ეროვნულ ავტონომიისას, და ოსმალეთიც იძულებულია დაუთმოს მათ.

აფრიკაშიაც კი იჩენს ხოლმე თავს ხან და ხან მისწრაფება დამოუკიდებლობისადმი. იქაური ერებიც რაღაც ჩოჩქოლში არიან, თუმცა ჯერ ცალ-ცალკე; მაგრამ საუბედუროდ შორს არის ის დრო, როდესაც ისინი ამერიკელებსავით მოესწრებიან მთელი კონტინენტის დამოუკიდებლობის უფლების აღიარებას მთელი ქვეყნის მხრითა, ან ეროვნულ თვით-შეგნებასა და ერთობის გრძნობას, როგორც ეს აზიაში იწყება.

ავსტრალია თითქმის დამოუკიდებელია. იგი ფლოტსაც კი იჩენს ვითომც მეტროპოლიის დაცვის მიზნითაც, მაგრამ ჯერ ერთი სამხრეთ ამერიკაშიაც კი დაიწყო მოძრაობა „ეკლესიისათვის“ და „მეფე ფერდინანდისათვის,“ რომელიც ამერიკის კოლონიების ჩამოშორებით გათავდა, – მეორე ავსტრალიისათვის და ინგლისის სხვა კოლონიებისათვის მხოლოდ ერთი ნაბიჯია საჭირო, რომ საერთაშორისო სამართალმა იგინი თავის სფეროში მიიღოს. თუ ამ ნაბიჯს არა სდგამენ, – ეს მათი შიშითა და სისუსტით არ აიხსნება. – არ ესაჭიროებათ დღევანდელ პირობებში. ხოლო მდიდარნი და ძლიერნი იმდენად

არიან, რომ ყოველთვის შეუძლიანთ წარმოადგინონ ცალკე დამოუკიდებელნი სახელმწიფონი. მონროეს პრინციპიც იქ ჯერ თუ სავსებით არ ბატონობს, მათი ავტონომია თითქმის იმავე პრინციპს აღიარებს და ფორმალურადაც მისი აღიარება, როგორც არა ვსთქვით, მათთვის საძნელო არ არის.

აზიის ერთა შორის ჩვენა ვართ, შეიძლება, ყველაზედ უძლურნი – კავკასიელები და კერძოდ ქართველები. ჩვენ, ქართველებმა გადავაციტ ჩვენი თავი რუსეთს ხელშეკრულებით 1783 წელს და ამით მთელი კავკასია მივეციტ მას ხელში. აქედან განავითარა რუსეთმა თავისი გავლენა სპარსეთზედა და აქედან დაამარცხა ოსმალეთი. მაგრამ შემდეგ არც ჩვენ გამოვმდგარვართ სრულიად ლაჩრები. ქართველობა მთელი მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში ღელავდა. აჯანყება მთიულეთისა, კახეთისა, იმერეთისა, გურიისა, აფხაზეთისა, ქიზიყისა, მთელი სამოცი წლის განმავლობაში ბრძოლა კავკასიის მთის მცხოვრებთა, რომელსაც ერთი ერი – ჩერქეზებისა – მთლად შეეწირა მსხვერპლად, – იმასა მოწმობს, რომ ჩვენცა გვექონია გრძნობა ჩვენ უფლებათა დაცვისა. განსაკუთრებით ქართველებსა გვაქვს კანონიერი უფლებაც ავტონომიური ცხოვრებისა, რომლის გარანტიაც ჩვენმა რუსეთთან ხელშეკრულებამ მოგვცა. საერთაშორისო სამართალი ჩვენ სასარგებლოდ უნდა ლაპარაკობდეს, თუ მას რაიმე მნიშვნელობა აქვს პატარა ერთათვის.

III

როგორც ამბობენ გამოჩენილნი მკვლევარნი საერთაშორისო სამართლისა, უმთავრესად ევროპის გენიოსობამ დაჰბადა დიადი იდეა საერთაშორისო სამართლისა მეცამეტე საუკუნეში, როდესაც ევროპაში ვაჭრობა და მრეწველობა უკვე საკმაოდ იყო გაძლიერებული, საჭირო შეიქმნა ათასნაირი ხელშეკრულება სხვა და სხვა დიდსა და პატარა საზოგადოებათა შორის. მაგრამ ამ დროს თანამედროვე სახელმწიფო არ

არსებობდა და არც ერები იყვნენ შეერთებულნი. მთელი ევროპა საუკუნეთა განმავლობაში ომებში ხარჯავდა აუარებელ ძალას. პაპისა და იმპერიის ორი უდიდესი ძალა იყო უმთავრესი მმართველი მთელი ევროპისა. შემდეგ, როცა განვითარდნენ ხალხთა შორის დამოკიდებულებანი უცხო ქვეყანათა აღმოჩენისა და მრავალ-გვარ მეცნიერულ აღმოჩენათა და გამოგონებათა წყალობით. საერთაშორისო სამართალმა უფრო რთული ხასიათი მიიღო, მაგრამ მაინც ძლიერ შეზღუდული იყო რაოდენობა იმ სახელმწიფოთა, რომელნიც შეადგენდნენ სახელმწიფოთა საზოგადოებას, აგრეთვე ერებს არა ჰქონდათ იურიდიული პიროვნება, არამედ დიდ მონარქიებსა და ერთა იმ პატარა ნაწილებს, რომლებსაც განსაკუთრებულ სავაჭრო ან სამრეწველო ძლიერების წყალობით რგებოდათ დამოუკიდებლობა. მიუხედავად ამისა, ევროპის საზოგადოებათა წარმომადგენელნი მაინც იკრიბებოდნენ ხოლმე, რომ საერთო მშვიდობიანობის წესები შეემუშავებინათ, უკვე იზადებოდა აზრი ერთი ევროპისა საერთაშორისო სამართლის მხრით. მაგალითად, ნიმეგის კონგრესსზედ 1675 წელს მონაწილეობას იღებდნენ საფრანგეთი, იმპერია, ესპანია, შვეცია, შეერთებული პროვინციები, დანია, და რამოდენიმე სხვა. ბრაუნშვეიგის კონგრესსზედ 1697 წელს იყვნენ: შვეცია, შეერთებული პროვინციები, იმპერია, დანია. უტრეხტის კონგრესსზედ 1717 წელს იყვნენ საფრანგეთი, ინგლისი, შეერთებული პროვინციები, პორტუგალია, პრუსსია, პოლონეთი და სხვანი. ახენის კონგრესსზედ 1784 წ. იყვნენ: ინგლისი, იმპერია, ესპანია, სარდინია, შეერთებული პროვინციები, გენუის რესპუბლიკა და მოდენის სამთავრო. აქედანა სჩანს, თვით მეთვრამეტე საუკუნეში რა შეზღუდული ყოფილა რიცხვი საერთაშორისო სამართლის ქვეშევრდომთა. ამას გარდა ასეთი კრებები სრულიად შემთხვევით ხდებოდნენ ხოლმე, ამასთანავე დიდ სახელმწიფოებში, როგორც ესპანიაში და „იმპერიაში“, ათასი

სხვა ერი იყო. ძალით პყრობილი. ისინი ეროვნულ უფლებას მოკლებულნი იყვნენ.

საერთაშორისო სამართლის განვითარება სხვათა შორის ერთა უფლებისათვის ბრძოლამ გამოიწვია, მისცა მას დაახლოვებით თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ხასიათი, გააფართოვა მისი გავლენის სფერო, გაამრავლა რიცხვი მის საგანთა, აგრეთვე, სავსებით რასაკვირველია არა, მაგრამ ცოტად მაინც აღიარებია მას უფლება ერისა, და არა მარტო სახელმწიფოსი, რომელშიაც შესაძლებელია მრავალი ერი შედიოდეს. ეს პროცესი ერთა უფლების აღიარებისა სახელმწიფოთა უფლების ნაცვლად ჯერ არა თუ არ დამთავრებულა, ოდნავ არის მხოლოდ დაწყებული, მაგრამ იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ბოლოს და ბოლოს იგიც განვითარდება და დამთავრდება ბუნებრივის წესითა. **ერთა** ბრძოლისა და **სახელმწიფოთაგან** ძალით განთავისუფლების შემდეგ, საერთაშორისო სამართლის მიერ მათი მიღება და მათი თავისუფლების **დაკანონება** – პირველი მაჩვენებელია ამისა.

უმთავრესი პირობა, რომ საერთაშორისო სამართალმა მიიღოს თავის სფეროში რომელიმე ერი, რომელიმე სახელმწიფო, რასაკვირველია თვით ამ ერის მიერ თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის მოპოვებაა. მხოლოდ ამ შემთხვევაში სცემს პატივს იგი ერსა და სახელმწიფოთა საზოგადოების სწორუფლებიან წევრად აღიარებს.

1776 წლიდან ამერიკის შეერთებული შტატები აცხადებენ თავიანთ დამოუკიდებლობას ინგლისის მეფისაგან, და აღიარებენ თავიანთ თავისუფლებას იქონიონ სავაჭრო ხელ შეკრულებანი ვისთანაც სურსთ. 1778 წელს ისინი საფრანგეთთან სდებენ ასეთ ხელ-შეკრულებასა. 1782 წელს იგინი სდებენ ხელ-შეკრულებებს შეერთებულ პროვინციებთან, 1783 წ. შვეციასთან. ამავე წელს შეერთებული შტატები მშვიდობიანობის ხელ-შეკრულებასა სდებენ ინგლისთან. ერთი წლის შემდეგ თვით ინგლისი უკვე სრულიად აღიარებს შტატებს დამო-

უკიდებელ სახელმწიფოებად. აქედან იწყება მათი მონაწილეობა საერთაშორისო ცხოვრებაში. მარტო მათი განთავისუფლება და ხელ-შეკრულებანი რამდენად ართულებენ თვით საერთაშორისო სამართალსა და წინა სწევენ მისი მოქმედების სფეროსა, – ეს ცხადია, მაგრამ ეს წმინდა იურიდიული საკითხია და აქ არ გვაინტერესებს. სამხრეთ ამერიკის კოლონიები რაც განთავისუფლდნენ, მაშინვე დაიწყო აღიარება სახელმწიფოთა მიერ მათის დამოუკიდებლობისა. 1823 წელს შეერთებულ შტატების პრეზიდენტმა ჯემს მონროემ პირდაპირ განაცხადა, რომ სამხრეთ ამერიკის კოლონიები უკვე დამოუკიდებელნი სახელმწიფონი არიან და თუ ევროპის რომელიმე სახელმწიფომ ხელი შეახო მათ უფლებას, ეს პირდაპირ თვით შეერთებულ შტატებისათვის ომის გამოცხადებას ნიშნავსო. 1824 წლიდან იწყება ხელ-შეკრულებანი ამ ახალ სახელმწიფოთა შეერთებულ შტატებთანა. პირველი ხელ-შეკრულება დაიდვა 13 ოქტომბერს 1824 წელს კოლომბიასა და შეერთებულ შტატებს შორის, შემდეგ ყველა დანარჩენ რესპუბლიკებთან. 1823 წელს ინგლისის მთავრობამ აღიარა ამერიკის რესპუბლიკები დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად, 1824 წ. კი პირდაპირ აღიარა, – გართულდნენ დამოკიდებულებანი ჩვენსა და მათ შორის და საჭიროა კონსულთა დანიშვნაო. მალე სხვა სახელმწიფოებმაც აღიარეს მათი დამოუკიდებლობა და დასწერეს ხელ-შეკრულებანი. ისპანიამ 1829 წელს აღიარა მათი დამოუკიდებლობა. პრეზიდენტ მონროემ ამასთანავე პირდაპირ განაცხადა 1823 წელს, რომ ამიერიდან მთელი ამერიკა დამოუკიდებელი უნდა იყოს ევროპისაგან. იგი ევროპის საკოლონიზაციო ადგილი აღარ იქმნება, არამედ კრებული დამოუკიდებელ სახელმწიფოთაო. ამას ეწოდება მონროეს დოქტრინა. ამგვარად მოპოვებულ იქმნა უფლება მთელი კონტინენტისა, გართულდნენ საერთაშორისო დამოკიდებულებანი ახალ სახელმწიფოთა შორის, გადიდდა რიცხვი სწორ-უფლებიან ერთად დიდ საერთაშორისო საზოგადოებათა საზოგადოებაში.

რომ ძლიერ არ გაგრძელდეს ჩვენი მოთხოვნა, ჩამოვთვალოთ სახელმწიფოები, რომელნიც შევიდნენ განთავისუფლების შემდეგ საერთაშორისო ურთიერთ დამოკიდებულებაში: საბერძნეთი 1830 წელს აღიარეს სახელმწიფოებმა სრულიად დამოუკიდებლად ლონდონის კონფერენციაზე. 1831 წელს გაიყო სრულიად ბელგია ჰოლლანდიისაგან და აღიარებულ იქმნა დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ; უკვე 1830 წელს ბელგიის დროებითმა მთავრობამ გამოაცხადა ბრიუსელში დამოუკიდებელი ბელგიის არსებობა. სახელმწიფოებმა იგი აღიარეს სრულ დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ და საერთაშორისო საზოგადოების წევრად. – სენ-დომინგომ თავი გაინთავისუფლა საფრანგეთისაგან 1804 წელს, მაგრამ მხოლოდ 1825 წელს იყო იგი აღიარებული დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ. – „ლიბერიის“ რესპუბლიკა აღიარა დამოუკიდებლად ყველამ 1848 წელს, გარდა შეერთებულ შტატებისა, მაგრამ მათაც მოიღბეს ბოლოს გული და 1862 წელს მათ შორისაც პირველი ხელ-შეკრულება დაიდვა.

ოსმალეთთან კერძო ხელ-შეკრულებანი წინადაც ჰქონდათ ხოლმე ევროპის სახელმწიფოებს, თუმცა ძველი საერთაშორისო სამართალი მარტო ქრისტიანებს განიხილავდა თავის საგნად, და არა „უსჯულოებს“. მისი მიზანი – „საქრისტიანოს“ მოწესრიგება იყო. 1853 წლიდან ასეთი ხელ შეკრულებანი მრავლდებიან, – ოსმალეთს თითქმის ყველასთან აქვს რაიმე პირობა და ხელ-შეკრულება. 1856 წელს კი, პარიზის კონგრესსზედ, ოსმალეთი ოფიციალურად პირდაპირ შედის საერთაშორისო სამართლის სფეროში, და ისიც იმატომ, რომ ბალკანეთის დაჩაგრულ ერთა მუდმივი მოძრაობა, საბერძნეთის განთავისუფლება და განუწყვეტელი ომი რუსეთთან, რომელიც საერთაშორისო სამართლის სფეროში თვითონ მხოლოდ მეთვრამეტე საუკუნეში შევიდა, აიძულებდა ევროპას მუდმივ ჩარეოდნენ ხოლმე ოსმალეთის საქმეებში და ბოლოს

და ბოლოს ისიც დაემორჩილებინათ საერთაშორისო სამართლის საზოგადო წესებისათვის.

ოსმალეთის მიღებამ საერთაშორისო სამართლის სფეროში კიდევ უფრო გაართულა საერთაშორისო დამოკიდებულებანი და ეს გართულება მაშინ გამოჩნდა, როდესაც ოტტომანის იმპერიაში არსებულ ერთა უფლების საკითხი დაყენებულ იქმნა ბერლინის კონგრესზედ 1878 წელს.

1861 წელს სარდინიის მეფე იტალიის მეფედ ხდება, სარდინიას უერთდებიან ყველა იტალიის პროვინციები ვენეციასა და რომს გარდა. ევროპის სახელმწიფოებმა და ამერიკამ აღიარეს ახალი სახელმწიფო იტალიისა. როდესაც კი იგი გაერთიანდა სრულიად 1870 წელს, იტალია დიდ სახელმწიფოდ იქცა. შემდეგ იგი შევიდა ევროპის ხუთ დიდ სახელმწიფოთა კონცერტში, როგორც მეექვსე დიდი სახელმწიფო. ახალმა სახელმწიფომ ახალი ხელ-შეკრულებანი დასდვა სახელმწიფოებთან, ამასთანავე სარდინიის ხელ-შეკრულებანი ძალაში რჩებოდნენ და მთელი სამეფოსათვის სავალდებულონი იყვნენ. სამართლისა და მთელი ევროპის პოლიტიკის მხრით იტალიის ერის განთავისუფლება, გაერთიანება და საერთაშორისო სამართლის სფეროში მთლიანად შესვლა ერთი უდიდესი ფაქტია მეცხრამეტე საუკუნის ისტორიისა.

ბერლინის კონგრესსზედ მიიღეს საერთაშორისო სამართლის სფეროში სერბია, ჩერნოგორია, რუმინია და ბოლგარია, თუმცა ძლიერ შეზღუდული უფლებებით. მაგრამ მათ უფლებათა აღიარება, როგორც დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა, მაინც დიდი ნაბიჯი იყო საზოგადოდ ერის უფლების აღიარებისაკენ. მხოლოდ მას შემდეგ გაძლიერდნენ ეს დამონებული და გავლურებული ხალხები; რუმინიამ, სერბიამ და ჩერნოგორიამაც კი დამოუკიდებელ სამეფოთა უფლება მოიპოვეს, ხოლო ბოლგარია ჩვენ თვალ-წინ ძლიერ და დამოუკიდებელ სამეფოდ იქცა 1908 წელს.

აზიის ერებსაც, როგორც მაგალითად ჩინეთსა და იაპო-

ნიას, ძველ დროიდანვე ჰქონდათ მრავალი ხელ-შეკრულებანი სხვა და სხვა სახელმწიფოებთან, ხოლო მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოში ისინიც შევიდნენ სრულიად საერთაშორისო სამართლის სფეროში და შემდეგ შეიძლება უდიდესი როლიც ითამაშონ საერთაშორისო პოლიტიკაში.

ეს კიდევ რა, – საერთაშორისო სამართალს მიზანი აქვს მთელი კაცობრიობა შეიყვანოს თავის სფეროში; 1885 წელს, ბერლინის კონფერენციაზედ, სადაც კონგოს დამოუკიდებლობა აღიარეს, პირდაპირ იყო წამოყენებული ამერიკელ ჯონ კასსონისაგან პრინციპი ველურთა ტერიტორიის დაჭერის წინააღმდეგ, თუ თვით ადგილობრივი მცხოვრებნი წინააღმდეგ არ განაცხადებდნენ ამაზედ თანხმობას.

არ ჩამოვთვლით იმ აუარებელ მაგალითს, რომლითაც საკვია მეცხრამეტე საუკუნის საერთაშორისო სამართლის ისტორია, თუ როგორ იღებდა იგი თავის სფეროში განთავისუფლებულ სახელმწიფოებს, ერებს, როგორა სცდილობდა ცოტათი მაინც დაეცვა ერის უფლება. ეს მაგალითები მხოლოდ იმიტომ მოვიყვანეთ, რომ გვეჩვენებინა, თუ რამდენი ვაება გამოუვლიათ ერებს, რამდენი დრო გასულა, სანამ ბოლოს და ბოლოს მათი არსებობის უფლებას აღიარებდა საერთაშორისო სამართალი. აგრეთვე როგორი პროგრესი განუხორციელებია საერთაშორისო სამართალს კაცობრიობის ორგანიზაციაში, რომლის მისწრაფებაც სწორედ ის არის, რომ თვითოეულ რასას, ერს მიენიჭოს დამოუკიდებლობა. მართალია, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი არ არის საერთაშორისო, არამედ სახელმწიფოთა შორისო, მაგრამ იმასთან შედარებით, რაც წინად იყო, – შედარებით ძველ იმპერიასთან, ძველ ესპანიის მონარქიასთან, ძველ ინგლისთან და საფრანგეთთან, ძველ ოსმალეთთან და ავსტრიასთან, – თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი გაცილებით უფრო ბუნებრივად დანაწილებულ კაცობრიობას განაგებს. ეს პროცესი საერთაშორისო სამართლის ნამდვილ საერთაშორისო სამარ-

თლად გადაქცევისა არ დამთავრებულა, იგი ჯერ ახალია, მეცხრამეტე საუკუნის საქმე, და მომავალში თუ დამთავრდება მხოლოდ ეს დიადი საქმე კაცობრიობის ბუნებრივი ორგანიზაციისა. ნამდვილ საერთაშორისო სამართლის მეფობის პირობა – ერთა თავისუფლებაა, მამასადამე დიდ იმპერიათა დაშლა. უნდა განთავისუფლდნენ, ევროპაში მაგალითად, პოლონეთი, ავსტრიის სლავიანები, ირლანდია, – ესენი უკვე ადგანან ამ აუცილებელ გზას, – და როდესაც საერთაშორისო სამართალი მათ მიიღებს თავის სფეროში, საზოგადოებათა საზოგადოებას ახალი წევრები მიემატება. – რასაკვირველია, ზოგი ერი განთავისუფლების გზაზეა, ზოგის ზრდა ჯერ არ დამთავრებულა კაცობრიობის სხვა და სხვა კუთხეებში; ვინ იცის რომელი რასა როგორ გამოვა ისტორიის ასპარეზზე და რამდენს ერს შექმნის, მაგრამ რაც უნდა მოხდეს და როგორიც უნდა იყოს ცვლილება რასათა და მთელი კაცობრიობისა, სახელმწიფოთა-შორისო სამართალმა მაინც უნდა მიიღოს ფორმა ნამდვილ საერთაშორისო სამართლისა, და ეს იქმნება პირველი მაჩვენებელი როგორც საზოგადოდ წმინდა და მართალ სამართლის გამეფებისა, ისე მთელი კაცობრიობის ორგანიზაციისა. მეცხრამეტე საუკუნემ ამ მხრით დიდი ნაბიჯი წარსდგა წინ ბევრი ერის განთავისუფლებით, და თუ უწინ, მეჩვიდმეტე და მეთვრამეტე საუკუნოებში, საერთაშორისო კონგრესებსზედ რამოდენიმე ევროპის სახელმწიფო ესწრებოდა, – ისიც ისეთი სახელმწიფოები, რომელთაც მრავალი ერი ძალით ჰყავდათ და მონებულნი, უფულებოდ, – დღეს საერთაშორისო კონგრესებსზედ მონაწილეობას იღებს ევროპის 22 სახელმწიფო, 21 სახელმწიფო ამერიკისა, ხუთიოდე აზიისა, რამოდენიმე აფრიკისა. მართალია, დღეს კიდევ უარყოფაა სახელმწიფოთა-შორისო სამართალი საერთაშორისო სამართლისა მით, რომ ერის უფლებას არ აღიარებს, როგორც აუცილებელ პრინციპსა, მაგრამ თანამედროვე სახელმწიფოთა შორის არიან ისეთებიც, სადაც ერი და სახელმწიფო თითქმის ერთი და იგივეა; ეს ერე-

ბი განთავისუფლებულან და ისე მიუღია იგინი საერთაშორისო სამართალსა, და მომავალში, იმედი უნდა გვექონდეს, რომ ერის უფლებას აღიარებს საერთაშორისო სამართალი უფრო ძლიერად, უფრო მკაფიოდ, უფრო ნათლად. საერთაშორისო სამართლის განხორციელებამდის ჯერ, რასაკვირველია, შორს არის, მაგრამ მის ნამდვილ პრინციპთა აღიარებამდის მგონი შორს არ უნდა იყოს საზოგადოებრივი აზრი მაინც.

უკვე ზემოხსენებული პროგრესი ერთა განთავისუფლებისა ჰბადებს – თუ ერთა შორის არა, სახელმწიფოთა შორის მაინც სრული თანასწორობის იდეას, და ვნახოთ რას ამბობენ თანამედროვე მეცნიერნი საერთაშორისო სამართლისა ამ თანასწორობის შესახებ.

IV.

საერთაშორისო სამართალმა უპირველეს ყოვლისა თავის ნამდვილ საგანს, – სახელმწიფოს მიაქცია ყურადღება და არა ერს, რომელიც პრინციპიალურად არცა ყოფილა მისი საგანი. ჯერ არ არის და მხოლოდ შემდეგ უნდა მოველოდეთ საერთაშორისო სამართლის მიერ მისს ნამდვილ და ბუნებრივ საგნად აღიარებას. მაგრამ საერთაშორისო სამართლის იდეამ მაინც დიდი ნაბიჯი წარსდგა წინ სახელმწიფოთა თანასწორობის აღიარებით. წავიდა ის დრო, როდესაც ეს თანასწორობა წარმოუდგენელი იყო. ეხლა, თუ ნამდვილად არა, პრინციპიალურად მაინც აღიარებულია ეს თანასწორობა საზოგადოებათა საზოგადოების ყველა წევრისა, საერთაშორისო სამართლის მეცნიერების მიერ, მაგრამ წინად და ეხლაც ბევრს ურთი-ერთისაგან ვერ გაურჩევია სახელმწიფო და ერი და სახელმწიფოთა თანასწორობის მაგივრად ერთა თანასწორობაზედ ლაპარაკობენ მეცნიერები. ეს დიდი შეცდომაა, როგორც არა ერთხელ ვსთქვით. ამ არევ-დარევას ხელი შეუწყო ჯერ ერთი იმ გარემოებამ, რომ თეორიულად არ იყო კარგად გარჩეული ცნება ერისა სახელმწიფოს ცნებისაგან,

მეორე იმან, რომ განთავისუფლებული ერები **ჯერ** სახელმწიფოს ფორმას ღებულობდნენ და მხოლოდ **მერე** იღებდა ხოლმე მათ საერთაშორისო სამართალი თავის სფეროში. საერთაშორისო სამართალი მხოლოდ სახელმწიფოს სცნობდა იურიდიულ პიროვნებად, და არა ერს, და რადგანაც ყოველ სახელმწიფოში რომელიმე ერთ გაბატონებულ ერს ეძლევა უპირატესობა და მთელს სახელმწიფოსაც მისი სახელი ჰქვია, ამიტომაც, მაგალითად, რუსეთის ან ინგლისის ერის უფლებებზედა ლაპარაკობს საერთაშორისო სამართალი, და არა ინგლისისა და რუსეთის სახელმწიფოებისაზედ, თუმცა გულისხმობს ყოველთვის რუსეთისა ან ინგლისის სახელმწიფოს, თითქოს რუსეთის ან ინგლისის სახელმწიფო ერთი ერისაგან შესდგებოდეს, და არა მრავალ ერისაგან, რომელთა უფლება შემდეგ უნდა დაიცვას საერთაშორისო სამართალმა სწორედ რუსეთისა და ინგლისის **სახელმწიფოთა წინააღმდეგ**.

ჩვენ შემდეგ დავინახავთ, რომ ლიტერატურაში ასეთი აღრევა სახელმწიფოსა და ერის ცნებისა არ გამოჰპარვიათ და პირდაპირ იყო დაყენებული საკითხი, – რა უნდა გაეხადა საერთაშორისო სამართალს თავის საგნად, – ერი თუ სახელმწიფო. მაშინ, რასაკვირველია, იმ მეცნიერებმა, რომელნიც მომქმედ სამართლის ნიადაგზედ იდგნენ, სახელმწიფო აღიარეს საერთაშორისო სამართლის საგნად, და პირდაპირ სთქვეს, – ერი უსახელმწიფოდ ვერც კი წარმოგვიდგენიაო, – იმ მეცნიერებმა კი, რომელნიც იდგნენ წმინდა სამართლიანობისა და თანასწორობის ნიადაგზედ, ერი აღიარეს საერთაშორისო სამართლის საგნად; საერთაშორისო სამართალი მათთვის არა მარტო არსებულ საზოგადოებათა საზოგადოების (სახელმწიფოთა საზოგადოების) მომწესრიგებელი უნდა ყოფილიყო, არამედ გაფართოვებულ იდეალთა მქონე უზენაესი სამართალი, რომელსაც პრინციპიალურად უნდა აღეარებინა **ერთა** თავისუფლება და თანასწორობა, რადგანაც ერის იდეა იყო ელემენტარული და ბუნებრივი, სახელმწიფოს იდეა კი – იდეა

წარმომდგარი ამ ელემენტარულ იდეისაგან. ეს უკვე ნამდვილი ნაბიჯი იყო ერის უფლების აღიარებისაკენ.

ეხლა კი ვნახოთ, როგორ მოისპო მეცნიერთა იდეაში მაინც დესპოტიზმი დიდ სახელმწიფოთა და იურიდიული მხრით მაინც როგორ იქმნა აღიარებული ყველა სახელმწიფოს თანასწორობა; ეს მით უფრო საინტერესოა, რომ მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში განთავისუფლებულ ერთა შორის ბევრი ისეთი იყო; რომელთაც მართალია სახელმწიფო დააარსეს და მხოლოდ ამით მიეცათ უფლება საერთაშორისო სამართლისაგან დამოუკიდებლად აღიარებისა, მაგრამ მათი სახელმწიფო სხვა მათი ერი და სახელმწიფო. ხან და ხან კიდევ აკლდა სხვის ხელში დარჩენილი ეროვნული ელემენტი ახლად დაარსებულ სერბიისა და სხვ. – ამ მხრით რამოდენიმედ ერთა თანასწორობას აღიარებას უდრის სახელმწიფოთა თანასწორობის აღიარება.

ჩამოვთვალოთ უმთავრესი ავტორები*). დავინახსოვროთ მხოლოდ, რომ სადაც ისინი სიტყვა ერსა ხმარობენ, იქ **სახელმწიფო** უნდა ვიგულისხმოთ. ეს იმიტომ არის საჭირო, რომ, განვიმეორებთ, ერი და სახელმწიფო ერთი და იგივე არ არის, და, მაშასადამე, სახელმწიფოთა თანასწორობის აღიარება კიდევ არ ნიშნავს ერთა თანასწორობის აღიარებას.

ძველ ავტორთა შორისაც იყო აზრი სახელმწიფოთა თანასწორობისა.

ქრისტიან დე ვოლფი 1749 წელს თავის Jus gentium

*) აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ საერთოდ ზემო-მოყვანილი ისტორიული ფაქტები და სხვა და სხვა ავტორთა აზრებიც ჩვენ მოგვყავს E. Nys-ის წიგნიდან: Le Droit International, t. 1, II, მისივე წიგნიდან: Le Concert Européen et la notion du Droit International. ვსარგებლობდით აგრეთვე: E. Reclus-ს წიგნით: L'Homme et la Terre, v. V; René Pinon, L'Europe et L'Empire Ottoman, და სხვა წყაროებით,

scientifica pertractatum-ში ამბობდა: „ბუნებით ყველა ერი თანასწორია. ერები თავისუფალ პიროვნებათა ჰგვანან, ბუნებითი წესით მცხოვრებთ. ბუნებამ ყველა ადამიანი თანასწორად გააჩინა, ამ გვარადვე ყველა ერი თანასწორია“ – 1758 წელს, ვოლფის მოწაფე ემერ დე ვატელი სწერდა თავის Droit des geus-ში: „რადგანაც ადამიანები ბუნებით თანასწორნი არიან, და რადგანაც მათი უფლებანი და ვალდებულებანიც თანასწორნი არიან, როგორც აგრეთვე ბუნებითი, – ერებიც, რომლებიც შესდგებიან ადამიანთაგან და რომელნიც უნდა განვიხილოთ, როგორც თავისუფალნი პიროვნებანი, ერთად მცხოვრებნი ბუნებითი წესით, ბუნებითად თანასწორნი არიან აგრეთვე და ბუნებისაგან აქვსთ მინიჭებული ერთი და იგივე უფლებანი და ვალდებულებანი. **ძლიერება ან სისუსტე, ამ თვალთ-საზრისით, არავითარ განსხვავებას არა ჰხადებს მათ შორის** (კურსივი ჩვენია). კაცუნაც ისეთივე ადამიანია, როგორც ბუმბერაზი; პატარა რესპუბლიკაც ისეთივე სუვერენი სახელმწიფოა, როგორც უძლიერესი სამეფო .

მეცხრამეტე საუკუნის ინტერნაციონალისტებმა სჯიდევე უფრო ნათლად აღიარეს ეს თანასწორობა, თავის წიგნში: Précis du droit des gens moderne de L'Europe ჟორჟ ფრედერიკ მარტენსი სწერს: ერთა შორის, როგორც პიროვნებათა შორის, არსებობს სრული თანასწორობა ბუნებრივ და აბსოლუტურ უფლებათა, ე. ი. დამოუკიდებლად ტერიტორიისა, ხალხისა, ძალისა, სჯულისა და კონსტიტუციის სხვა და სხვაობისა და მთავრობის მეტის თუ ნაკლების სიძველისა; ყველას აქვს უფლება ის მოიმოქმედოს, რაიცა სხვის დამოუკიდებლობას არას დაუშლის, და არავის სრულიად არავითარი უფლება არა აქვს რაიმე პოზიტივური აქტი ჩაადენინოს მას ძალით, თავის სასარგებლოდ“.

„ყველა სახელმწიფო, ამბობს კლიუბერი, არის თანასწორი ზნეობრივი და თავისუფალი პიროვნება, და ყველას აქვს უფლება ისარგებლოს ყველა იმ უფლებით, რომელიც გამო-

მდინარეობს ამ მისი პიროვნებიდან. მაშასადამე მათი უფლებანი თანასწორნი არიან“. სერ რობერტ ფილლიმორს გამოჰყავს სწორ-უფლებიანობა იქიდან, „რომ ყოველი სახელმწიფო წევრია მსოფლიო საზოგადოებისა“. სერ ტრევერს ტვაისსი ამტკიცებს, რომ ერთა დამოუკიდებლობა აბსოლუტურია: არც ძლიერებასა და არც სისუსტეს არ შეუძლიანთ წარმოშობონ ამ მხრით რაიმე განსხვავება; ჩერნოგორიის სამთავრო ისეთივე დამოუკიდებელი სახელმწიფოა, როგორც რუსეთის იმპერია“.

ბლუნჩლი ამბობს: „ყველა სახელმწიფო თანასწორია, რადგანაც იგინი პიროვნებანი არიან. ისინი ყველანი ღებულობენ მონაწილეობას საერთაშორისო სამართალში და უფლება აქვსთ, რომ მათ არსებობას პატივი სცენ. სახელმწიფოთა შორის თანასწორობა იგივეა, რაც მოქალაქეთა შორის თანასწორობა განსხვავება სიდიდისა, სიძლიერისა და ხარისხისა ვერ შესცვლის ამ თანასწორობას, რადგანაც ეს თანასწორობა სწორედ მით გამოიხატება, რომ აღიარებულია სახელმწიფოთათვის ნიჭი იურიდიულ პიროვნებათა, და მითაც, რომ საერთაშორისო სამართლის პრინციპები გამოუკლისად ყველას შეეხება“. ბლუნჩლი ამასთანავე ემყარება ჩარლს-სომნერის განცხადებას შეერთებულ შტატების სენატში 23 მარტს 1871 წელს: „ხალხთა თანასწორობა არის საერთაშორისო სამართლის პრინციპი ისევე, როგორც ჩვენი დამოუკიდებლობის გამოცხადების აქსიომა მოქალაქეთა თანასწორობაა. რასაც დიდსა და ძლიერ ხალხს ვერ უზამ, იგი პატარასა და სუსტს არ უნდა უქმნა, – არც ის, რასაც ვერ მოვითმენდით, ჩვენთვის რომ ექმნათ“.

„საფუძველი სახელმწიფოთა საურთი-ერთო უფლებათა, ამბობს ლეოპოლდ ნეიმანნი, არის მათი თანასწორობა. ყველა დამოუკიდებელი სახელმწიფო, დიდი თუ პატარა, ლიხტენ-შტეინი თუ რუსეთი, პრინციპიალურად თანასწორნი არიან, მიუხედავად მათი მეტ-ნაკლები სიძლიერისა, – თუმცა სიძლიერე-

რის უთანასწორობა ჰბადებს ხშირად ფაქტიურ უთანასწორობას და ნამდვილ პრაქტიკაში ევროპის დიდ სახელმწიფოებს ეძლევათ უპირატესობა პირველობისა ან ხარისხისა (ოღონდაც! B.). „ისე, როგორც მოქალაქენი თანასწორნი არიან კანონის წინაშე, ამბობს ფრ. მარტენსი თავის Traité du droit International-ში, დამოუკიდებელნი სახელმწიფონი თანასწორნი არიან საერთაშორისო სამართლის წინაშე. მათ აქვსთ ყველას ერთგვარი უფლებანი, რომელთაც საერთოერთოდ პატივი უნდა სცენ. მათი თანასწორობა სამართლის წინაშე გამომდინარეობს თვით საერთაშორისო საზოგადოების იდეიდან. ამ თვალთ-საზრისით იგი თეორიის საგანია (კურსივი ჩვენია); მაგრამ ტყუილად წაართმევდენ მას ყოველ პრაქტიკულ მნიშვნელობას და უარ-ჰყოფდნენ მის ნამდვილ არსებობას... თუ ამ თანასწორობას პრაქტიკაში ყოველთვის პატივს არა სცემენ, პრინციპი ამით სრულიადაც არ ირყევა. (კურსივი ჩვენია). ფუნკ-ბრენტანოსა და სორელის აზრი, რომ „სახელმწიფოთა თანასწორობა ცარიელი სიტყვაა გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც იგი პრაქტიკულად ხორციელდება ხოლმე“-ო, თვით საერთაშორისო საზოგადოების არსებობის ფაქტით ირღვევა, შეუძლებელია საერთაშორისო საზოგადოების არსებობა, თუ მისი წევრნი თანასწორნი არ არიან სამართლის წინაშე... თვით პრინციპი საერთაშორისო საზოგადოების წევრთა თანასწორობისა სრულიად არ ეწინააღმდეგება მათ ნამდვილ უთანასწორობას, მათ სიძლიერისა, მცხოვრებთა რიცხვისა და სიმდიდრის მეტ-ნაკლებობას. კერძო პირების შესახებაც ესევე ითქმის, ისინი კანონის წინაშე არიან თანასწორნი და მოქალაქობრივი თანასწორობა არის დიდი „თეორიული“ პრინციპი, მოპოვებული ევროპის ცივილიზაციის მიერ. მართალია, ყველას თანასწორად არ შეუძლია თავის უფლებებით ისარგებლოს. ამგვარადვე დიდ სახელმწიფოებს ყოველთვის მეტი შეძლება აქვსთ ისარგებლონ თავიანთი უფლებებით და გაიყვანონ იგინი, ვიდრე პატარა და სუსტ სახელმწიფოებს; მაგრამ აქედან

მაინც ის არ გამოდის, რომ, პირველთ შეუძლიანთ უკანასკნელთ კანონი დაუწერონ“.

პასკვალე ფიორე დიდ მნიშვნელობას აწერს სახელმწიფოთა იურიდიულ თანასწორობას და ამბობს: „თავისუფალი და დამოუკიდებელი ხალხი არ შეიძლება აიძულო რომელიმე უფროსი აღიაროს და მის ნებას დაემორჩილოს. ამ თვალთ-საზრისით არ არსებობს დიდი და პატარა სახელმწიფოები, და ვიქტორ ჰიუგოს თქმისა არ იყოს, „ხალხის სიდიდე ისე არ განიზომება მცხოვრებთა რიცხვით, როგორც კერძო ადამიანის სიდიდე ტანის სიმაღლითა“ (Trattato di dritto Internazionale pubblico).

ჰოლცენდორფი პირდაპირ და გადაჭრით ამბობს: „ის, ვინც უარ-ჰყოფს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანასწორობას საერთო საერთაშორისო ორგანიზაციაში, ამით უარ ჰყოფს თვით საერთაშორისო სამართლის არსებობას“ (Handbuch des Volkerrechts).

პრადიე ფოდერესათვის თანასწორობა სახელმწიფოთა აბსოლუტური უფლებაა. იგი ამბობს თავის *Traité du droit International public européen et américain*: „ეს უფლება არის თან-შობილი, როგორც უფლება დამოუკიდებლობისა. ეს არის უფლება პირველ-ყოფილი, აუცილებელი“. პრადიე ამბობს, რომ სხვა და სხვა ავტორთაგან ეს თანასწორობა განხილული იყო – ზოგისაგან როგორც წესი არსებობისა, ზოგისაგან როგორც პრინციპი, ზოგისაგანაც როგორც უფლება. მისი აზრით აი რა არის ეს თანასწორობა: „უნდა აღვიაროთ, ამბობს იგი, რომ თვითოეული სახელმწიფოს უფლებანი ისეთნაირადვე უნდა იყვნენ პატივცემულნი, როგორც სხვა რომელიმე სახელმწიფოსი, მიუხედავად იმ განსხვავებისა, რომელიც არსებობს ძლიერსა და მეორე ხარისხოვან სახელმწიფოთა შორის ხალხთა რუკაზედ, თუმცა სახელმწიფოთა შორის, ისე როგორც კერძო პირთა შორის, ბუნებრივი თანასწორობა ან იურიდიული თანასწორობა არ ეთანხმება აუცილებლად ნამდვილსა

ანუ სოციალურ თანასწორობას. მიუხედავად იმისა, რომ თვითოეულ ხალხს აქვს ყველა უფლება, იგი ვერ ახორციელებს ამ უფლებებს ისეთნაირად, როგორც სხვა ხალხები. მართალია, ყველა სახელმწიფო თანასწორია ბუნებრივად და იურიდიულად აბსოლიუტური სამართლის თვალთ-საზრისით, მაგრამ ყველა არ არის ძლიერი, გავლენიანი თავისი იდეებითა, უპირატესობის მქონე თავის ცივილიზაციითა, საშიშარი თავისი ნივთიერი ძალებითა“-ო.

რივიეს ფორმულა სახელმწიფოთა თანასწორობისა ასეთია: „დამოუკიდებელი სახელმწიფოთა, ამბობს იგი, თანასწორნი არიან. დიდი თუ პატარა, სუსტი თუ ძლიერი, – თვითეული მათგანი არის იმავე სახელით, როგორც სხვა, პიროვნება საერთაშორისო სამართლისა, – სახელმწიფო თვითოეული დამოუკიდებელი სახელმწიფო სარგებლობს სხვებთან თანასწორად იმ უფლებით, რომელიც გამომდინარეობს მისი დამოუკიდებლობიდან და მისი საერთაშორისო საზოგადოების წევრობიდან, – სავსებითა, – და თანახმად იმ ხელშეკრულებათა, რომელიც მას აქვს სახელმწიფოებთან დადებული“. „უფლებრივი თანასწორობა, ამბობს იგი აგრეთვე, არ არის წინააღმდეგი სხვა და სხვა ნამდვილ უთანასწორობისა. სახელმწიფოთა შორის, ისე როგორც კერძო ადამიანთა შორის, არსებობენ ნამდვილად და აუცილებლად უთანასწორობანი მდგომარეობისა, გავლენისა, ძალისა და სიმდიდრისა. ერთა ჩუმი თუ შეგნებული შეთანხმება მათ იგულისხმებს და აკანონებს ... რივიესათვის აგრეთვე სახელმწიფოთა თანასწორობა არის აუცილებელი შედეგი სახელმწიფოთა დამოუკიდებლობისა:

„დამოუკიდებელი სახელმწიფოები ყველანი თანასწორად სუვერენები არიანო, – ამბობს იგი; არავითარი ძალა არ არის მათ ზევით; არც ერთი არა სდგას სხვაზე უფრო მაღლა“ .

ბევრნი არიან ისეთი მეცნიერებიც, რომელნიც უარს ჰყოფენ სახელმწიფოთა შორის არსებულ თანასწორობას, და

სამართლიანადაც. ასეთია მაგალითად ლორიმერი, რომლის-
თვისაც სახელმწიფოთა შორის თანასწორობა ისეთივე ფიქ-
ციაა, როგორც პიროვნებათა შორის თანასწორობა. ეს სრუ-
ლი ჭეშმარიტებაა იმ მხრით, რომ თანამედროვე ცხოვრებაში
არ არსებობს არავითარი თანასწორობა დიდსა და პატარასა,
ძლიერსა და სუსტს სახელმწიფოთა შორის, მაგრამ, როგორც
შენიშნეს, აქ თეორიულ თანასწორობაზედ არის ლაპარაკი,
პრინციპზედ, უფლებრივ თანასწორობაზედ, და ასეთი თანა-
სწორობა რომ არსებობს ინტერნაციონალისტთა იდეაში, სა-
ერთაშორისო სამართლის მეცნიერებაში მაინც, – ეს უეჭველი
ფაქტია. ხოლო რამდენადაც ვითარდება თვით საერთაშორი-
სო სამართალი და აწესრიგებს საზოგადოებათა შორის გან-
წყობილებათა, რაც უფრო ხშირად ერევა საერთაშო-
რისო საქმეებში, მით უფრო ხორციელდება კონკრეტულად
იდეალი თანასწორობისა.

მართალია ამ პრინციპის წინააღმდეგი ყოველთვის იყო
პოლიტიკა ყოველთვის დიდი სახელმწიფო სცდილობდა
პატარაები ჩაეყლაპა და მათ უფლებათა არა თუ თანასწორობა
აღეარებინა, არამედ კიდევაც ჩამოერთმია იგინი სრულიად.
მაგრამ არც ამ პატარა საზოგადოებათ ეძინათ ხოლმე, და ყო-
ველთვის დიდი დესპოტების იერიშს წინ-უხვდებოდა მცირეთა
და სუსტთა კავშირი. ეს კავშირი დაახვეწებდა ხოლმე უკან
დიდ დესპოტსა და ყოველ ასეთ აქტს მოჰყვებოდა ხოლმე
აღიარება დიდისა და პატარის თანასწორობისა.

ხან სუსტები შეერთებული ძალით უსწორდებოდნენ
ძლიერსა, ხან ერთმანეთის ძალებს გაასწორებდნენ ხოლმე სა-
ხელმწიფოები, რომ მეტ-ნაკლებობას და ერთის სიძლიერეს
არ დაერღვია საერთო მშვიდობიანობა. ასეთნაირად იბადებო-
და ცნება ექვილიბრიუმისა, რომელიც ერთის დესპოტიზმთან
შედარებით ნაბიჯი იყო ყველას თანასწორობისაკენ. ასე მოხდა,
მაგალითად, იტალიაფი როცა ხუთმა სახელმწიფომ – ფლორენ-
ციამ, ნეაპოლმა, მილანმა, რომმა და ვენეციამ მოაწყვეს ექვი-

ლიბრიუმი მე-XVI საუკუნის დასაწყისში. ასე იყო, როდესაც ნაპოლეონმა მოინდომა მთელი ქვეყნის დაყოფა პატარ-პატარა ნაწილებად და მათზედ ყველაზედ ბატონობა, და შეერთებული ევროპა ამიტომ გამოვიდა მის წინანდმდეგ თანასწორობისა და ექვილიბრიუმის სახელით. ასევე იყო, როდესაც თვით ეს ტეტრარხია, ე. ი. რუსეთი, ინგლისი, პრუს-სეა და ავსტრია, შემდეგ პენტარხია – საფრანგეთის მიმატებით, – და კერძოდ ოსმალეთი – გახდნენ საშინელ რეაქციონურ ძალად მთელი ევროპისათვის და მისი ერებისათვის, – და ამიტომაც მთელი ევროპის ერები აღსდგნენ თანასწორობისათვის და იბრძოდნენ მთელი მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში. ამ ბრძოლიდან ერთი დიდი სახელმწიფოც კი გამოვიდა, – იტალია, – რომელიც დიდ სახელმწიფოთა რიცხვში შევიდა და პენტარხია ექსარხიად გადააქცია. ასეა დღესვე, – მიუხედავად თანასწორობის პრინციპიალურად აღიარებისა, – როცა დანარჩენი ერები იბრძვიან სწორედ საერთაშორისო სამართლის წინაშე სწორ-უფლებიანობის მოპოვებისათვის.

მაგრამ სწორედ აქ იჩენს თავს ერთი სუსტი მხარე თეორიულად აღიარებული თანასწორობისა სახელმწიფოთა შორის: თვით პრინციპი „ერთა“ თანასწორობისა, სახელმწიფოთა თანასწორობისა საერთაშორისო სამართლის წინაშე – დიდებული რამ პრინციპია, მაგრამ უბედურება ის არის, რომ არასოდეს საერთაშორისო სამართალი სწორ-უფლებიან წევრად არ იღებს ისეთს ერს, რომელიც ფაქტიურად არ არსებობს, როგორც სუვერენი სახელმწიფო. ისტორია გვიჩვენებს, რომ ერები სწორედ სახელმწიფოების მონობისაგან განთავისუფლებულან, შეუქმნიათ თავიანთი სახელმწიფონი და ისე მიუღია იგინი საერთაშორისო სამართალსა. დღესაც დანარჩენი ერები განთავისუფლების გზაზედ არიან, და მაშასადამე ხვალ შესაძლებელია სუვერენი სახელმწიფოები დააარსონ და საერთაშორისო სამართალიც იძულებული იქმნება მიიღოს

იგინი. პრინციპად კი აღიარებს ეს საერთაშორისო სამართალი თანასწორობას სახელმწიფოთა და მათ უფლებათა ხელუხლებლობას, განსაკუთრებით მათ ტერიტორიათა ხელუხლებლობას. მაშასადამე, რაც დღეს ხელუხლებელი იყო ერთისათვის, იგი ხვალ მისივე მოწინააღმდეგისათვის დაკანონებულ უფლებად ხდება საერთაშორისო სამართლის მიერ. გუშინდელი პოლონეთი, რომელიც რუსეთის უფლების ხელუხლებელ სფეროში შედის, ხვალ აღიარებული იქმნება რუსეთთან სწორ-უფლებიან სახელმწიფოდ იმავე საერთაშორისო სამართლის მიერ! – ცხადია აქ დიდი წინააღმდეგობაა.

და ეს წინააღმდეგობა მკითხველმა იცის, რაშია? არის. მართალია არსებობს საზოგადოებათა საზოგადოება, სახელმწიფოთა საზოგადოება, რომლის მომწესრიგებელი თანამედროვე სახელმწიფოთა-შორისო სამართალია, მაგრამ თანამედროვე სახელმწიფო არ არის ბუნებრივი საზოგადოება, და მაშასადამე არც ბუნებრივი წევრი საზოგადოებათა საზოგადოებისა. ასეთ საზოგადოებად და ასეთ წევრად საერთაშორისო საზოგადოებისა შეიძლება იყოს მხოლოდ ერი, – და აკი ყოველი დაშლა დიდ იმპერიათა, ყოველი შემთხვევა ზემოხსენებულ წინააღმდეგობისა საერთაშორისო სამართლის მოქმედებაში, ერის უფლების მოპოვებისა და მისი საერთაშორისო საზოგადოების სწორ-ოფლებიან წევრად შესვლის პროცესი არის.

ერია ბუნებრივი სოციალური ორგანიზმი, და არა სახელმწიფო, სადაც შეიძლება მრავალი ერი შედიოდეს, და მანაც უნდა დამალოს დიდი სახელმწიფოები. მაშასადამე იგი უნდა შედიოდეს საერთაშორისო საზოგადოებაში, როგორც სწორ-უფლებიანი წევრი, და მაშინ აღარ იქმნება ზემოხსენებული წინააღმდეგობა უფლებრივ პრინციპის თვით შინაგან არსებაში. ერი, და არა სახელმწიფო უნდა იყოს საგანი საერთაშორისო სამართლისა, რომელმაც უნდა დაიჭიროს ადგილი თანამედროვე სახელმწიფოთა-შორისო სამართლისა. ერთა

და არა სახელმწიფოთა შორის უნდა იყოს გამოცხადებული თანასწორობა. თეორიული მაინც, რომ ზემოხსენებულ წინააღმდეგობას ადგილი აღარა ჰქონდეს. მაშინ საერთაშორისო სამართალი მართლა საერთაშორისო იქმნება და არა სახელმწიფოთაშორისო. დღეს კი სახელმწიფოა, საუბედუროდ, საგანი საერთაშორისო სამართლისა, მაგრამ როგორც წინად ყოველ სოციალურ ჯგუფებს, დღესაც სახელმწიფოებს, ერზედ გაცილებით უფრო ნაკლებად ბუნებრივ სოციალურ ჯგუფებს, აკავშირებს საერთაშორისო სამართალი და აცხადებს პრინციპს მათ შორის თანასწორობისას. შემდეგ კი მათ ადგილს უფრო ბუნებრივი სოციალური ორგანიზმები, – ერები დაიჭერენ. მანამ კი ის ზემოხსენებული წინააღმდეგობა საერთაშორისო სამართლისა რაც უფრო ხშირად განმეორდება, მით უფრო მოსპობს თანამედროვე ხასიათს საერთაშორისო სამართლისას, სანამ ამ სამართლის საგანს მარტო ერები არ შეადგენენ გამოუკლისად. მაშინ აქვსთ სრული უფლება ილაპარაკონ ერთა სწორ-უფლებიანობაზედ საზოგადოებათა საზოგადოებაში. მაშინ თვით სამართალიც განწყმენდილი და იდეალს დაახლოვებული იქმნება, აღარ იქმნება მარტო თეორიული თანასწორობა, არამედ პრაქტიკულიც სამართლის წინაშე.

ყოველ შემთხვევაში, დღესაც თვით სამართალი არაფერ შუაშია, იგი აწესოიგებს იმ საგანთა შორის განწყობილებას, რომლებიც აქვს. მიეცით მას სხვა საგანნი, – სხვებს მოაწესრიგებს თანამედროვე სახელმწიფოთა ნაცვლად. საგანნი თვით აძლევენ თავიანთ თავს საერთაშორისო სამართალს მოსაწესრიგებლად, და სამართალიც ყოველთვის ასრულებს თავის მოვალეობას.

ამას გარდა თვით მეცნიერებმაც მიაქციეს ყურადღება საერთაშორისო სამართლის დღევანდელ საგანს და დავაც აქვსთ, – ერი უნდა იყოს ეს საგანი თუ სახელმწიფო. აქ უკვე ერის ცნება იჭერს სახელმწიფოს ცნების ალაგს საერთაშორისო სამართალში.

V.

საუბედუროდ საერთაშორისო სამართლის ლიტერატურაში და საზოგადოდ სოციალურ მეცნიერების ლიტერატურაში ერისა და მის უფლებათა შესახებ ისეთი ვრცელი და ღრმა გამოკვლევანი არ მოიპოვებიან, როგორც სახელმწიფოსა და მის უფლებათა შესახებ. ამ უკანასკნელ საგანზედ უფრო მეტიც ულაპარაკნიათ და უფრო მეცნიერულადაც, მაშინ როდესაც ერის ნამდვილი მეცნიერული განსაზღვრავი ძვირად მოიპოვება, არა თუ მისი უფლებანი სასწორით არ არიან განსაზღვრულნი. არა მარტო საერთაშორისო სამართლის მეცნიერება არის ცოდვილი ამ მხრით, არამედ მეტად კიდევ ის სოციალისტური ლიტერატურა, რომელიც აღმოცენდა ინტერნაციონალიზმის ნიადაგზედ, – სოციალისტურ ინტერნაციონალიზმისა, რომელსაც თავს უნდა ედვა ერის ცნების განსაზღვრა და გარკვევა მის უფლებათა, რადგანაც მისი პრეტენზიაა ადგილი დაიჭიროს თანამედროვე, არსებულ, ბურჟუაზიულ განწყობილებათა, როგორც საზოგადოებათა შიგნით, ისე საზოგადოებათა შორის.

გავყვეთ ავტორებს, რას ამბობენ იგინი ერისა და მის უფლებების შესახებ.

ლიტტრე ამბობს: „ერი არის კრებული ადამიანთა, რომელნიც ერთს ტერიტორიაზედ სცხოვრობენ, რომელთაც **შეიძლება ჰყავდესთ და არა ჰყავდესთ საკუთარი მთავრობა** (პურ. ჩვ.), რომელთაც იმდენად საერთო ინტერესები აქვსთ, რომ შეიძლება იგინი ერთს რომელიმე რასას მივაკუთვნოთ“. „ეროვნებათა პრინციპი ის არის, რომ ერთი რასის ნაწილი მიისწრაფის შეადგინოს **პოლიტიკური ორგანიზმი**“ (კურსივი ჩვენია).

აქ უკვე „შთანაჩენია ერის უფლებისა, თუმცა მკრთალად თვალ-საჩინო. განსაზღვრა ერისა კი სრულიად უვარგისია.

ესმენისა და თვით პრ. ნისის აზრით, სახელმწიფო ერის (კურსივი ჩვენია) იურიდიული გაპიროვნებაა. (A. Esmein, *Elements de droit International*).

ნისის აზრით (Le droit International t, I.) ერი თემისაგან, კლანისაგან წარმოსდგა: თემთა და კლანთა კავშირი იჭერს განსაზღვრულ ტერიტორიას, რომელზედაც ვითარდება ეროვნული საზოგადოება, საერთო მიზნის განხორციელებისაკენ მიმსწრაფი.

აი, აქ იბადება ევროპისათვის პრობლემაო, ამბობს ნისი, აქვს თუ არა ყოველ ერს უფლება დააარსოს სახელმწიფო, ე. ი. აქვს თუ არა მას ერთი უპირველესი უფლებათაგანი, ვიტყვით ჩვენ, ურომლისოდაც იგი ყოველთვის სხვა სახელმწიფოს მონობაში ვარდება.

ბევრი აღიარებს ასეთს უფლებას ერისას. ამერიკელ ბრინტონისათვის ერი უპირველესი ელემენტია კაცობრიობისა, რომლის შემდეგი განვითარება იწვევს საერთაშორისო განვითარებას, (The „nation“ as an element in Anthropology). – ყოველ პირველ-ყოფილ ხალხს უფლება აქვს შეადგინოს სახელმწიფო, შემოიზომოს ტერიტორია, და ამ სახელმწიფოს საშუალებით აღასრულოს თავისი ისტორიული მისსიაო, – ამბობს ნისი სხვებთან ერთად. ეროვნული პრობლემა ერთი ერისაგან შემდგარ სახელმწიფოს უფრო მაღლა აყენებს, ვიდრე მრავალ ერისაგან შემდგარ სახელმწიფოს. ამ პრობლემის მიხედვით ერი უნდა იყოს საერთაშორისო სამართლის საგანი და სახელმწიფოს ადგილი უნდა დაიჭიროსო.

როლენ ჟაკმენმა დააყენა შემდეგი პრობლემა: საჭიროა ვიცოდეთ, განსახილველია თუ არა ერი, როგორც უფლებათა და ვალდებულებათა მქონე იურიდიული არსი, ისე, როგორც ინდივიდი და სახელმწიფო. (Les principes philosophiques du droit International)

ძველად თვით საზოგადოებაში არ იყო ეროვნული მობრაობა ისეთი ძლიერი, როგორც მეცხრამეტე საუკუნეში, რადგანაც ერთა შინაგანი კოჰეზია ისეთი მჭიდრო არ იყო მაშინ, როგორც შემდეგ.

უკვე საფრანგეთის რევოლუციას სრულიად თანამედრო-

ვე ეროვნული ხასიათი დაეტყო. საფრანგეთის აზრმაც წამოაყენა პრინციპი ერთა უფლებისა, თავისუფლებისა და თანასწორობისა, მით უმეტეს რომ მთელი ევროპის ერთა რეაქციონური ძალა საფრანგეთის ერს ემუქროდა. რევოლუციამ განაცხადა, რომ „კაცობრიობა წარმოადგენს ერთს დიდს საზოგადოებას, რომლის მიზანიც უნდა იყოს მშვიდობიანობა და ბედნიერება მისი ყველა წევრისა“. „ამ დიდ საზოგადოებაში, განაგრძობდნენ რევოლუციონერები, **ხალხებსა** (ე. ი. ერებს, B.) (კურს. ჩვენ.) და სახელმწიფოებს აქვს თანასწორნი ბუნებრივნი უფლებანი და იმავე სამართალს ექვემდებარებიან, როგორსაც ინდივიდები, **მაშასადამე არც ერთს ხალხს არა აქვს უფლება შეესიოს სხვის საკუთრებასა და წაართვას თავისუფლებათ**“. (კურს. ჩვ.).

პოლ ლეზერი ამბობს (Introduction à un cours de droit International) : „საზოგადოებრივ ჯგუფებს ჰქონდათ უფლება თავიანთ ბედის განხორციელება ისეთ პოლიტიკურ წყობილებაში ენახათ, რომელნიც განირჩეოდა იმ საზოგადოებრივ ორგანიზმებისაგან, რომელთანაც ისინი შეკავშირებულნი იყვნენ. მათ ჰქონდათ უფლება შეერთებოდნენ ან იმ სახელმწიფოს, რომლისადმი ბუნებრივ სიმპატიასა ჰგრძნობდნენ, ან როდესაც ასეთს სახელმწიფოს ვერა პოულობდნენ თანახმად თავიანთ მისწრაფებისა, **განთავისუფლებულიყვნენ და თავისთვის შეექმნათ საკუთარი პოლიტიკური ორგანიზმი**“. (კურს. ჩვ.).

ნისის სიტყვით, ვენის კონგრესსზედ გამარჯვებულმა რეაქციამ პირდაპირ ფეხით გასთელა ერის უფლება, უარ-ჰყო ერთა მისწრაფებანი, პირველად თანამედროვე ხანაში პირდაპირ დაურიგეს გამარჯვებულთ 33 მილიონი ხალხი. ამან ისეთი ძლიერი ეროვნული იდეა დაჰბადაო, მოჰყავს ნისს ლაველეს სიტყვები, რომელიც სიძლიერით მე-XVI საუკუნის რელიგიურ აღფოთოვანებას უდრიდაო. ამან გაანთავისუფლა საბერძნეთი, სერბია, რუმინია, ბოლგარია, შეაერთა გერმანია და იტალია,

ამხედრა ავსტრიისა და ოსმალეთის ხალხები, დაჰბადა პან-გერმანიზმი და პანსლავიზმიო.

პირველი მეცნიერი, რომელმაც მეცნიერულად განიხილა ეროვნული უფლების პრობლემა, უკვე ხსენებული იტალიელი მანჩინია, რომელიც ნეაპოლიდან განაძევეს და რომელიც სარდინიის მთავრობამ ტურინის უნივერსიტეტის კათედრაზედ მიიწვია 1850 წელს სამართლის მასწავლებლად. ეს ისეთი დრო იყო, როცა იტალიას მახვილი ჰქონდა აღებული. თავ-განწირულად იბრძოდა, მთელი ევროპა კი ამხედრებული იყო მეტტერნიხის პრინციპის წინააღმდეგ – რაც სახელმწიფოებს **აქესთ**, იგი ხელ-უხლებელია და სიტყვა „იტალიას“ არავითარი პოლიტიკური აზრი არა აქვსო. პროგრესისტი აზრითა და მოყვარე თავის დიადი სამშობლოსი, რომელსაც შეიძლება ყველაზედ მეტი უფლებაც ჰქონდა საკუთარ სახელმწიფოს დაარსებისა და ეროვნული თავისუფლებისა, მანჩინი გამოესარჩლა საზოგადოდ ერის უფლებასა და აღიარა იგი მიუხედავად იმისა, რომ რომელიმე ერს შეიძლება არა ჰქონოდა სახელმწიფო; მისი აზრით სწორედ ისეთ ერს, რომელსაც არა ჰქონდა სახელმწიფო და სხვა სთელავდა მის მიწა-წყალსა, უფლება ჰქონდა სახელმწიფოს დაარსებისა, რომ ეს უფლება დაცულ ყოფილიყო. მისთვის საერთაშორისო სამართალი უნივერსალური სამართალი იყო, ერის იდეა იყო უელემენტარული, სახელმწიფოს იდეა კი მისგან უბრალო წარმომდგარი იდეა. ამიტომაც ერი უნდა ყოფილიყო საგანი საერთაშორისო სამართლისა და არა სახელმწიფო.

ამ მიზნით იკვლევდა იგი თეორიულად ერის არსებასა. ტერიტორია, რასა, ენა, ზნე-ჩვეულება, სჯული, ისტორია – აი რა ჰქმნიდა ერის სხეულსა, რომელსაც ასულდგმულებდა შეგნება საკუთარი ეროვნებისა, **ეროვნული თვითშეგნება**, – გრძნობა, რომელიც ერს შიგნით აწესრიგებს და გარედ ამოქმედებს, როგორც ერთს მთელს პიროვნებასა. საჭიროა ეს ზნეობრივი ერთობა, საერთო აზრი, უმაღლესი იდეა ეროვნე-

ბისა. ერი მისთვის არის ამგვარად: „ადამიანთა ბუნებრივი საზოგადოება, რომელთაც აქვსთ ერთობა ტერიტორიისა, შთამომავლობისა, ზნე ჩვეულებათა, ენისა, თანახმად მათი საერთო ცხოვრებისა და საზოგადოებრივ შეგნებისა“. მისთვის დაცვა და განვითარება ერისა არ იყო მხოლოდ უფლება, არამედ იურიდიული მოვალეობა. იგი პირდაპირ ამბობს: „**არსებობს მხოლოდ ერთი საგანი, ერთი პიროვნება საერთაშორისო სამართლისა, – ერი**“-ო (კურს. ჩვ.), „**რაციონალური საზღვარი ყოველი ერის უფლებისა არის სხვა ერები; გარანტია საერთაშორისო სამართლისა ყოველი ერის დამოუკიდებლობის პატივისცემაში და აღიარებაშია**“-ო. მისთვის უმაღლესი მიზანია ჯანბატისტა ვიკოს „**ერთა კაცობრიობის შექმნა**“ *) (კურს. ჩვ.). (Professore Pasquale Stanislao Mancini: Della nazionalità come fondamento del dritto delle genti ect.).

ბლუნჩლი თითქმის ეთანხმება მანჩინის ერის განსაზღვრაში, მაგრამ რაც ერია მანჩინისათვის, ის ბლუნჩლისათვის ხალხია. ხოლო ერი მას უსახელმწიფოდ ვერ წარმოუდგენია, მაგრამ განა საქმე სიტყვაა. მაშინ, როდესაც მანჩინისათვის ერის დაცვა და განვითარება არა თუ უფლებაა, არამედ მოვალეობაც კი უნივერსალურ სამართლისა, ბლუნჩლი ამბობს: „**არა არს ერი უსახელმწიფოდო**“. „ერი გვიჩვენებს, რასაკვირველია, – ამბობს ბლუნჩლი, – სულიერი ერთობასა, ხასიათისა, ენისა და ზნე-ჩვეულებათა ერთობასა, როდესაც იგი ერთობით დამყარებულია ერთ ხალხზედ. (კურს. ჩვ.). – მაგრამ იმ ერს, რომელიც შესდგება სხვა და სხვა ხალხისაგან, ან ხალხთა ნაფლეთებისაგან, ნაკლები ერთობა აქვს, ვიდრე თვით ხალხსა. ერს ყველაზედ უფრო ახასიათებს სრული ერთობა სამართლისა, მონაწილეობა მმართველობაში, ნიჭი თავის ერთიანობის, ნების გამოხატვისა და მისი საქმედ ქცევისა, ის ორგანოები წეს-წყობილებისა, რომელიც მას აქვს,

*) E. Nys, Le droit International, p. 343 et seq.

ურთი სიტყვით საზოგადოებრივი და იურიდიული პიროვნება“ (Théorie générale de L'Etat). აქ ცხადია, რომ ბლუნჩლი ერსა და სახელმწიფოს ერთმანეთში აღრევს. მისთვის ერი და სახელმწიფო ერთი და იგივეა, ხოლო ხალხი ის არის, რაც ჩვენთვის ერი. მაგრამ უბედურება ეს კი არ არის, უბედურება ის არის, რომ მას არა სწამს პირველის უფლება, არამედ მეორესი. რაღაი ერთხელ ოდესმე სხვა და სხვა ხალხები (ერები) ერთი სამართლის ქვეშ მოქცეულან, ამიტომ მათ ერი (სახელმწიფო) შეუდგენიათ, ე. ი. იურიდიული პიროვნება, და არ არის საგანი საერთაშორისო სამართლისა გარეშე ასეთის პიროვნებისაო. ის კი ავიწყდება პატივცემულ ავტორს, რომ არსად არა ხდება, რომ ერთი სახელმწიფოს ხალხები თანასწორად იღებდნენ მონაწილეობას მართვა-გამგეობაში, თანასწორად იჩენდნენ ნებასა და საქმედ აქცევდნენ მას. ისიც ავიწყდება, რომ სხვა ერის იურიდიული ნორმებით დაჭერილი „ხალხი“ თვით არის პიროვნება, რომელსაც უფლება აქვს ახდილი „ერის“ მიერ, და ამ პიროვნებას უნდა მოიპოვოს იურიდიული პიროვნებაც, რომ სწორ-უფლებიანი წევრი გახდეს საზოგადოებათა საზოგადოებისა. ამიტომაც არის, რომ „ხალხები“ არასოდეს არ კმაყოფილდებიან „ერის“ ნაწილად ყოფასა და „ერობას“ სცდილობენ, – ამაში გამოიხატება მათი ნების გამოჩენაცა და საქმედ ქცევაც უპირველეს ყოვლისა.

ყოველ შემთხვევაში ბლუნჩლი არსებულ სახელმწიფოებს აღიარებს საერთაშორისო სამართლის საგნად. საერთაშორისო სამართალიც მისთვის მომქმედი სამართალია, რომელიც მარტო სახელმწიფოთა, **უკვე სუვერენ** სახელმწიფოთა შორის განწყობილებათ აწესრიგებს, და არა მანჩინის იდეალური, უნივერსალური სამართალი, რომელმაც **მოვალეობად** უნდა გაიხადოს ერთა ხალხთა) დაცვა და განვითარება, ამ ბუნებრივ სოციალურ ორგანიზმთა საერთაშორისო სამართლის სფეროში შეყვანა თანასწორობის პრინციპის სახელითა. ბლუნჩლი პირდაპირ ამბობს: „ჩვენც (მანჩინისთან ერთად)

აღვიარებთ ერებს, როგორც რასიულად და კულტურულად ისტორიულ საზოგადოებათა, რომელთაც უნდა განაცხოველონ სახელმწიფოთა ეროვნული სულითა, და ჩვენ ვიცით, რომ თანამედროვე სახელმწიფოთა არსება უპირველეს ყოვლისა ეროვნულია; მაგრამ სანამ ერები ხალხებად არ იქცევიან და **სანამ სახელმწიფოს სახით კანონიერ სხეულებად არ გარდაიქმნებიან**, ისინი ვერ წარმოადგენენ იურიდიულ ძალას. მათ აკლიათ ერთობა ნებისა და ის ორგანოები, რომელთაც **ნება უნდა გამოიჩინონ. ეს ორგანოები კი მხოლოდ სახელმწიფოშია.** საერთაშორისო სამართალი რომ ეროვნების ელასტიურ საფოძველზედ იყოს ნამდვილად დამკვიდრებული, და არა სახელმწიფოს მაგარ საფუძველზედ, იგი ყოველივე ძალას დაჰკარგავდა: მას აღარც აღიარებდნენ და აღარც პატივს სცემდნენ“ (Le droit International codifié), აქ უკვე უკუღმა ესმის ბლუნჩლის „ერი“ და „ხალხი“, ვიდრე ზემოდ. – აქ პირდაპირ არის აღიარებული – ძალა აძლევს ერს უფლებას საერთაშორისო სამართლის სფეროში შესვლისას, და არა თვით სამართალი იღებს საზოგადოდ ერს თავის სფეროშიო. აქ პირდაპირ ძალაზეა დამყარებული საერთაშორისო სამართალი, და არა საერთაშორისო სამართალია შემზღუდველი ძალისა, რომელიც შეიძლება უსამართლობას სჩადიოდეს და რამდენს სჩადის **სახელმწიფოთა** ძალა ასეთს უსამართლობას. ამას თვით ბლუნჩლიცა გრძნობს და ერთ ადგილას ამბობს – ჩვენ , ვაღვიარებთ სახელმწიფოთა საქმეებში ჩარევის საჭიროებას, **საერთაშორისო სამართლის სახელით**, როდესაც ადამიანის უფლებათა შელახული რომელიმე ეროვნების სახითაო!.. ერთგან კიდევ ბლუნჩლი პირდაპირ ეთანხმება მანჩანის, – იდეალური საერთაშორისო სამართალი ერთა კაცობრიობის მომწესრიგებელი უნდა იყოსო. – ყოველ შემთხვევაში ბლუნჩლის საერთაშორისო სამართალი დიამეტრალულად წინააღმდეგია მანჩინის სამართლისა იმ მხრით, რომ პირველი იხილავს მოქმედ სამართალსა, მეორე კი იდეალურსა ამ მხრით როგორ მაღლა

სდგას მანჩინი ბლუნჩლიზედ, თუ გინდ იმითიც, რომ მისი სამართალი იდეალურია, ერთის მხრით უახლოვდება ნამდვილ სამართალს, საზოგადოების შიგნით რომ მოქმედობს და რომ სცდილობს თან-და-თან გამოჰყოს და თითქმის ერთმანეთს დაუპირდაპიროს ძალა და სამართალი, დამცველი სუსტთა, დამცველი თავისუფლებისა ძალის წანააღმდეგ. ბლუნჩლის სამართალი კი თანამედროვეა, მოქმედი, რომელიც მხოლოდ ძალიდან გამომდინარეობს. ეს არც საკვირველია. უბრალო სამართალი უხსოვართ დროთაგან არსებულ საზოგადოებათა მიერ შექმნილია, საერთაშორისო კი შედარებით გუშინდელი, და როგორც ინდივიდი უფრო ზნეობრივია მთელ საზოგადოებაზედ, ისე ცალკე საზოგადოების სამართალი უფრო სამართლიანია საზოგადოებათა საზოგადოების სამართალზედ. – აღიღე მახვილი, განთავისუფლდი, დააარსე სახელმწიფო, – სამართალიც მაშინ შენს მხარეზე იქმნებაო, გვეუბნება ბლუნჩლი ჩაგრულ ერთ. მაგრამ სანამ ამასს თვითოეული ერი თავის ძალით არ განახორციელებს, მანამ სამართლისაგან დაცვას ნუ მოელოთ, რომ გაგწყვიტონ მაინც, ჩვენ უფლება არა გვაქვს შევესიოთ სხვა სახელმწიფოს შინაგან საქმეებში, რადგანაც ეს მისი უფლების შელახვა იქმნებაო; თუმცა ოდნავ, ხან და ხან, სუსტ სახელმწიფოთა ვერაგობის დროს, ამოვიღებთ ხმას „ადამიანის უფლების“ დასაცველად, ისიც მაშინ, როცა დიდ სახელმწიფოებს რაიმე სახრავი ეგულებათ ამ სხვის სახელმწიფოშიო!.. – რა იქმნებოდა, რომ უბრალო სამართალი ამასავე გვეუბნებოდეს! – თვით საზოგადოება შეუძლებელი იქმნებოდა, ისე აირეოდა ყოველივე; ეს იქმნებოდა მკლავადეთა საზოგადოება, პირველყოფილი, ველური, კიდეც უარესი, – რადგანაც იქაც არ აღიარებს ჩვეულებითი სამართალი ასეთ პრინციპებსა.

მანჩინის გარდა სხვაც ბევრი იყო რომ აღიარა ერის უფლებანი მსგავსად ადამიანის უფლებისა უზუქნაესი სამართლის სახელითა. დარღვევა ამ უფლებათა უფლებას აძლევს ერებს აჯანყებისას და წინააღმდეგობისასო. მაგრამ ეს ხომ საერ-

თაშორისო სამართალი არ არის, და აჯანყებისა და წინააღმდეგობის უფლება რა უფლებაა, თუ იგი გამარჯვებით არ დაგვირგვინდა. დამარცხებისას ხომ ბატონს **უფლება** აქვს მთელი ერის ძირიან ფესვიანად ამოგდებისა, და საერთაშორისო სამართალიც უკანონებს მას ამ უფლებას.

ერის უფლებათა თეორიამ ბლუნჩლის წინადაც და შემდეგაც დააფრთხო იურისტები და სახელმწიფო კაცები. საკანონმდებლო კრების 14 მარტის 1867 წლის სეანსზედ ტიერმა ეს თეორია ევროპის დამღუპველად გამოაცხადა და სთქვა: „თუ ეროვნების დოქტრინა რასმეს ნიშნავს, მხოლოდ შემდეგს: საჭირო იქმნება, რომ მთელი ევრობა, ან უმეტესი ნაწილი ევროპისა შესდგებოდეს ამიერიდან ერთი რასისაგან, ერთისა და იმავე ენით მოლაპარაკეთაგან ... ასეთ პირობებში არც ერთს სახელმწიფოს არ ექმნებოდა უფლება არსებობისა“.

შვეინფურტი ამბობს: „გეოგრაფიულის თვალთ-საზრისით, ადამიანი თავის იდეებითა და ვნებით, თავის მიდრეკილებით და ზნე-ჩვეულებით არის მხოლოდ „აკცესუარი“ დედამიწისა; იგი ბუნების შემოქმედებითმა ძალამ განაცხოველა და განასულიერა, როგორც მცენარე, რომელიც მიწამ აღმოაცენა... იდეა ეროვნებისა უნდა დაემორჩილოს იდეას გონებისას, გონება კი კაცობრიობის საერთო საუნჯეა“-ო. – პირველი ნაწილი ამ ამოწერილისა, ჩვენი აზრით, სრული სიცრუეა, – ადამიანი დედამიწის ისეთი „აკცესუარი“ არ არის, როგორიც მცენარე. მეორე ნაწილი კი არაფერ შუაშია – აქ სამართალზედ, უფლებაზეა საგანი და არა იმაზე, თუ რომელი იდეა რომელს უნდა დაემორჩილოს. ამავე ფორმულით რატომ სახელმწიფოც არ უნდა დაემორჩილოს იმავე იდეას გონებისას? – და მერმე რა მნიშვნელობა აქვს ამას საერთაფორისო სამართლისათვის და მის საგანთა გამორკვევისათვის?

რასაკვირველია, მანჩინისა და სხვათა იდეამ პრაქტიკაში ვერ გაიმარჯვა. ბლუნჩლის თეორია მომქმედ სამართლისა არის დღეს განხორციელებული. მაგრამ თვით საკითხი რომ იყო

წამოყენებული მეცნიერებაში ერისა და სახელმწიფოს შესახებ საერთაშორისო სამართლის თვალთ-საზრისით, – ესეც დიდი პროგრესია. დიდი პროგრესია იმიტომ, რომ დღეს სახელმწიფოებრივ საერთაშორისო სამართლის მხრითაც კაცობრიობა არ არის მოწესრიგებული ჯერ კიდევ სრულიადა და სავსებით და მხოლოდ დიდთა და ძლიერთა სახელმწიფოთა ორგანიზაცია, მათი საურთი-ერთო სამართალი და ვალდებულებანი, მათი ბატონობა მიაჩნიათ მთელი კაცობრიობის ორგანიზაციად. მომავალში კი, როდესაც კაცობრიობის ორგანიზაცია წინ წაიწევს, არა თუ ერის, – უმცირეს სოციალურ ინდივიდთა უფლებაც კი უნდა იყოს აღიარებული. ამისი შთანაჩენი უკვე სჩანს ჯონ კასსონის განცხადებაში 1885 წელს. – ყოველ შემთხვევაში: 1) თვით არსებობა თანამედროვე სახელმწიფოთა-შორისო სამართლისა ძველ დიდთა და პატარა სახელმწიფოთა უწესრიგობისა და უსამართლობის ნაცვლად, 2) აღიარება ამ სახელმწიფოთა თანასწორობისა მიუხედავად იმისა – დიდი იქმნება სახელმწიფო თუ პატარა, სუსტი თუ ძლიერი, – თუმცა კი უფრო თეორიულად, 3) მიღება საერთაშორისო სამართლის მიერ ყველა ერისა, რომელიც თავს გაინთავისუფლებს მჩაგვრელ სახელმწიფოსაგან, თუმცა ეს უფლება ერისა არ გამომდინარეობს თვით მისი არსებობის უფლებისაგან, არამედ მისი ძალისაგან და ძალით ნაშოვნ დამოუკიდებლობისაგან, 4) აღიარება რამოდენიმე მეცნიერისაგან მაინც იმ ჭეშმარიტებისა, რომ ერი და არა **სახელმწიფო** უნდა იყოს ერთად ერთი საგანი საერთაშორისო სამართლისა, ერთად ერთი იურიდიული პიროვნება უნივერსალურ სამართლის წინაშე, – ყოველივე ესე დიდი პროგრესია ერის უფლების აღიარების მხრით, მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც არა ვსთქვით, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი აღსავსეა შინაგანი წინააღმდეგობით, პრაქტიკული უძღურებითა და ამიტომაც უმეტეს შემთხვევაში უარ-მყოფელი ნამდვილ, იდეალურ საერთაშორისო სამართლისა.

კიდევ ერთი ნაბიჯი გადადგა წინ მეცხრამეტე საუკუნეში ერის უფლებამ. ეს ნაბიჯი სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის სფეროში იყო გადადგმული, და, საკვირველია, რომ იგი გაცილებით უფრო ბუნდოვანად არის ახსნილი სამართლის თვალთ-საზრისთ, ვიდრე მომქმედ სამართლისაგან გადადგმული ესევე ნაბიჯი. შეიძლება თვით ერებსაც მეტი იდეური წინააღმდეგობა ხვდებოდათ სოციალისტურ ინტერნაციონალიზმის მხრით, ვიდრე საერთაშორისო მეცნიერების მხრით. და ვინ იცის, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო განხორციელება ასეთის სოციალისტურის ინტერნაციონალიზმისა, იქნებ ერებს მეტი ბრძოლაც დასჭირვებოდათ ამ საშინელი დესპოტიის წინააღმდეგ, ვიდრე მათ დასჭირდათ მთელი საუკუნის განმავლობაში თანამედროვე სახელმწიფოთა წინააღმდეგ!

VI.

უპირველეს ყოვლისა სოციალისტ ინტერნაციონალისტთა შეცდომა მით გამოიხატა, რომ სრულიად ყალბად გაიგეს თვით იდეა ინტერნაციონალიზმისა. მათ ესმოდათ ინტერნაციონალიზმი, როგორც კაცობრიობის ერთ დიდ სოციალურ სხეულად გადადუღება. მათი რწმენით კაპიტალიზმი მთელს კაცობრიობას მოედებოდა, მოსპობდა ერთა შორის განსხვავებას, ეკონომიურად ჰომოგენურ მასსად გადააქცევდა მასა და შემდეგ, როცა ეს მსოფლიო კაპიტალიზმი დაიღუპებოდა თავის შინაგან წინააღმდეგობის ძალით, მის ნანგრევებზედ აღმოცენდებოდა ახალი მსოფლიო საზოგადოება, სოციალისტური, საკაცობრიო საზოგადოება. ეს იქმნებოდა განხორციელება ინტერნაციონალისა, თანამედროვე ცხოვრებაში კი მომავალი სოციალიზმის მატარებელი კლასი, პროლეტარიატი, ეროვნებათა განურჩევლად უნდა შეკავშირებულიყო და შეექმნა საერთაშორისო, „ინტერნაციონალური“ მოძრაობა მომავალ ინტერნაციონალის განსახორციელებლად.

ეს აზრი თავიდან ბოლომდის ყალბია, დიდი სოციოლოგიური შეცდომაა, რომელიც კრიტიკას ვერ უძლებს. ამაზედ ჩვენ უკვე ვილაპარაკეთ.

მეორე დიდი შეცდომა ინტერნაციონალისტებისა ის იყო, რომ მათ უმთავრესი შემაკავშირებელი ძალა საზოგადოებაში ეკონომიური ინტერესი ეგონათ. ამაზედაც უკვე გვქონდა მსჯელობა.

მართალია, ინტერნაციონალისტებმა თავიდანვე აღიარეს, რომ თვითოეული პროლეტარიატი უნდა ეცადოს სოციალური რევოლუციის მოხდენას თავის საკუთარ სახელმწიფოში, მართალია, ერის ორგანიულ ცხოვრების ბევრ დარგში, – კანონმდებლობაში და ათას გვარ დაწესებულებაში, – ისინი აკტივურ მონაწილეობის საჭიროებას აღიარებდნენ და კიდევ იღებენ დღეს ასეთს მონაწილეობას, მაგრამ ზემოხსენებული ყალბი იდეები მათ ნებას არ აძლევდა შეემუშაებინათ ნათლად და გარკვევით თეორია ინტერნაციონალიზმისა, განესაზღვრათ ერი, აღიარებიათ ერის უფლება და ამით თავიანთ მოქმედებაში საშინელ წინააღმდეგობას არ შეჩეხებოდნენ ხოლმე თითქმის ყველა ქვეყანაში, ყველგან, – მჩაგვრელ ერთა ცხოვრებაშიაც და მეტადრე ჩაგრულ ურთა ცხოვრებაში. რამდენჯერ დამართნიათ ყოვლად გულ-წრფელ სოციალისტ-ინტერნაციონალისტებსაც კი, რომ „ნაციონალისტურად“ მოუნათლავთ სრულიად კანონიერი მისწრაფება ერისა **უფლების მოპოვებისადმი**, თვითონ კი ამით ნამდვილ შოვინისტებად გამოსულან, რადგანაც დაუცვავსთ ინტერესი დიდი ერისა და ამით დიდ ერთა „ნაციონალისტებად“ გამხდარან ძალა-უნებურად! ასე მოხდება ხოლმე ყოველთვის, თოცა არ არის კარგად განსაზღვრული არც ის ცნება, რომლისთვისაც იბრძვი და არც ის, რომელსაც ებრძვი. ინტერნაციონალისტებს კი არასოდეს არ განუსაზღვრავსთ არც ერი, არც უფლება ერისა და არც მომავალი საერთაშორისო სამართალი ისე, როგორც ეს საერთაშორისო სამართლის მეცნიერებმა შეასრულეს სახელმწიფოს შესახებ.

მხოლოდ შემდეგ მიაქციეს ამ საგანს ყურადღება და ახლა რამოდენიმე უკიდურეს ინტერნაციონალისტა გარდა,

ჰერვეს მსგავს სოციალისტთა გარდა, თითქმის ყველა დამოუკიდებელი მოაზრე სოციალისტი აღიარებს ერის უფლებას; რაც შეეხება პარტიებს, ჯერ იგინი შორს არიან ნამდვილი მეცნიერული ანგარიში გაუწიონ ამ საკითხს. აქა-იქ თუ შეგხვდებით ლიტერატურაში ორიოდ გამოკვლევა „ეროვნული საკითხის“ შესახებ, როგორც მაგალითად შპრინგერის და ოტტო ბაუერისა, მაგრამ იქაც ძველი შიში „შოვინიზმისა“ და „ნაციონალიზმისა“ თავს დასტრიალებს მკვლევარს, იქაც ვერ არის სწორის სიმართლით განსაზღვრული ყველა ის ცნება, რომელიც შეეხება ერსა, საერთაშორისოსა და სამართალსა.

ადვილი გასაგებია ამიტომ, თუ რად იყვნენ ხოლმე თვით დიდ ინტერნაციონალისტთა მოქმედებანი და ნალაპარაკები აღსავსენი წინააღმდეგობითა და ორჭოფობითა.

1847 წელს ენგელსი და მარქსი ლონდონში იყვნენ და დაესწრნენ იმ მიტინგს, რომელზედაც ლაპარაკობდნენ პოლონეთის შესახებ. იგონებდნენ პოლონეთის 1830 წლის რევოლუციას. თვით მარქსი, ენგელსი და ყველა ქვეყნის სოციალისტები ამ მიტინგზედ ერთმანეთს სოლიდარობას უცხადებდნენ და ყველა აღიარებდა პოლონეთის თავისუფლებას. მარქსის აზრით პოლონეთი ინგლისის დემოკრატიაში უნდა გაანთავისუფლოს, როდესაც ჩარტისტთა გამარჯვება იქმნება გამარჯვება მთელი ქვეყნის დემოკრატიისა და ამით პოლონეთიც თავისუფალი გახდება. ენგელსის აზრით პოლონეთის განთავისუფლებაში მთელი გერმანიის ხალხიც დაინტერესებულია, ამასვე ამბობდა მთელი მაშინდელი „ინტერნაციონალი“, რომელიც არ არსებობდა ამ სახელით, მაგრამ რომელიც უკვე ფაქტიურად იზადებოდა. (K. Marx et F. Engels: Le Manifesta Communiste, traduction par Charles Andler, Appendice).

ეხლა მოიგონეთ, რამდენი დავა და კამათი გამოუვლიათ გერმანიის, ავსტრიის და რუსეთის სოციალდემოკრატებს არა თუ პოლონეთის თავისუფლების შესახებ, არამედ პოლონეთის ავტონომიის შესახებაც. აქ ჩვენ ყველა ამ და-

ვას ლიტერატურაში თუ კონგრესებზედ ვერ ჩამოვთვლით, ამას მთელი ცალკე წიგნი დასჭირდებოდა. მხოლოდ ფაქტია, რომ არც ერთი სოციალისტური პარტია არ აღიარებს დღეს პოლონეთის თავისუფლებას, მაშასადამე პოლონეთის ერის სრულ უფლებას. თვით ავტონომიაც კი ბევრის მიერ ორჭოფადა და იეზუიტურად არის აღიარებული. ყოველი მისი ეროვნული მოძრაობა, ყოველი ეროვნული სულის კვეთება, ლაპარაკი და სხვ. ბურჟუაზიულად ინათლება სოციალისტთა მიერ და ის კი არ იციან, რომ ამით ხელს უწყობენ გერმანიისა და რუსეთის კაცი-ჭამია ნაციონალისტებსა და იმპერიალისტებს. სად არის აქ აღიარება ერის უფლებისა ისე, როგორც ეს მოეთხოვება ნამდვილ ინტერნაციონალისტებს?!

მოიგონეთ ბაკუნინის მოქმედება სლავიანთა განთავისუფლებისათვის 1848 წელს, და მარქსის აღელვება ამავე სლავიანთა წინააღმდეგ 1848 – 1849 წლებში, მისი დაცინვა, მისი მათდამი ზიზღი, არა თუ მათი უფლების აღიარება. მოიგონეთ ბაკუნინის გალამქრება მაძინის წინააღმდეგ, როცა მაძინი იტალიის თავისუფლებისთვის იბრძოდა, აგრეთვე იმავე მარქსის დახასიათება ებრაელებისა, რომელთა ეროვნება მარქსისათვის მხოლოდ ეკონომიური ეგოიზმია და სხვა არაფერი. მაგრამ იგივე მარქსი აღიარებდა პოლონეთის თავისუფლებას და ბაკუნინი სლავიანებისას!.. ანტისემიტიზმი, სლავიანოფილობა, სლავიანოფობობა, – არც ერთის ამისაგან არ იყვნენ უცოდველნი დიდი ინტერნაციონალისტები.

მაგრამ დრონი იცვალნენ. ეროვნულმა იდეამ მათ შორისაც ნახა ნიადაგი. სინამდვილემ და მართალმა სამართალმა თავისი გაიტანა. სოციალისტთა შორისაც ასტყდა დავა ერის უფლების შესახებ, განსაკუთრებით იმ ქვეყნებში, სადაც ეროვნებანი უფრო ჩაგრულნი იყვნენ – ავსტრიაში, რუსეთში, გერმანიაში.

1897 წელს ავსტრიის სოციალ-დემოკრატიის მეექვსე კონგრესსზედ ადლერმა პირდაპირ განაცხადა: „უკანასკნელ

წლებში მუშებმა ძლიერ შეიცვალეს აზრი ინტერნაციონალიზმის შესახებ. მესამოცე წლებში ინტერნაციონალიზმი ნიშნავდა ეროვნების უარყოფას, – თითქოს ადამიანს შეუძლია უარ-ჰყოს თავისი ისტორია, თავისი ეროვნული ინდივიდუალობა, თითქოს შესაძლებელი იყოს კაცობრიობის განყენებული ცნებაში ჩაფვლა! ეს იყო მხოლოდ ძველი ბურჟუაზიული ჰუმანიზმი და კოსმოპოლიტიზმი (კურსივი ჩვენია). ახლა ავსტრიაში საკითხი ასეა დაყენებული: როგორ შეიძლება შეერთებული თანამშრომლობა და ბრძოლა, რომ ერთმა ერმა მეორე არ დასჩაგროს?“ (კურს. ჩვენია). ეს პრობლემა სოციალდემოკრატთა უნდა გადასწყვიტოსო, ამბობს ადლერი. „როდესაც ჩვენმა ამხანაგმა დამინსკიმ პარლამენტში დაიძახა, – „მე პოლონელი ვარ და სოციალ-დემოკრატიცო“, ყველას გაუკვირდაო!“ – რა იყო აქ გასაკვირალი?!

1896 წელს „Arbeiter Zeitung“-ში პირდაპირ იყო აღიარებული ერი როგორც ბუნებრივი ფაქტი და ს.-დ-ები ანიჭებდნენ მას უფლებას თავისუფალი განვითარებისას – მაგრამ ეს, რასაკვირველია, არ არის კიდეც ერის უფლების განსაზღვრა და აღიარება.

ავსტრიის სოციალ-დემოკრატმა პერნერსტორფერმა პირდაპირ განაცხადა, – მე გერმანელი ნაციონალისტი ვარ, მაგრამ სხვა ერთა უფლებასაც აღვიარებო, ჩვენი გზა ნაციონალიზმიდან მხეცობისაკენ კი არ მიდის, არამედ მხეცობიდან ნაციონალიზმისაკენო.

1894 წელს ნორვეგიელმა მუშებმა თავის პოლიტიკურ პროგრამაში ნორვეგიის დამოუკიდებლობა შეიტანეს.

ფლამანდელმა დეპუტატმა დესვარტმა 1898 წელს მოითხოვა ფლამანდურისა და ფრანგულ ენათა სწორ-უფლებიანობა.

ჰამბურგის კონგრესიდან 1897 წელს ფვანკუხი სოციალისტ-ინტერნაციონალისტი კი არა, ნამდვილი გერმანელი შოვინისტი აღმოჩნდა; მან განაცხადა, რომ იგი ვერ იცნობს

ვერავითარ პოლონელ ამხანაგებს გერმანიის სოციალ-დემოკრატიაში. ლიბკნეხტმა „შეასწორა“ მისი განცხადება; ალბად ფვანკუხის განცხადებას მისი აზრითაც არავითარი „საერთა-შორისო“ არა ჰქონდა რა.

ბებელმა ენერგიულად აღიარა დანელების **ენის თავი-სუფლება** ჩრდილოეთ შლეზვიგში.

კაუცკი, რომელიც წინად ეროვნულ იდეას აღიარებდა წმინდა ბურჟუაზიულად, რომლისთვისაც ერი მხოლოდ ეკონომიური განვითარების ნაყოფი იყო, უკვე თავის სტატიებში ავსტრიელ ერთა შესახებ (1897) აღიარებს ავსტრიის ერთა არა თუ ადმინისტრაციულს, არამედ ეროვნულ ავტონომიასაც. წინად კი იგი პატარა ერებს გაქრობასაც კი უწინასწარმეტყველებდა. (Масарикъ, Философія і Соціологіческія основы Марксизма).

მლიერ შორს წაგვიყვანდა ყველა ასეთი ფაქტების ჩამოთვლა. საშინელი იყო იდეური რყევა ეროვნების შესახებ სოციალისტთა შორის ზემოხსენებულ მიზეზთა გამო. მათი მთელი ყურადღება მიქცეული იყო სოციალურ ცხოვრების შინაგან გარდაქმნაზედ, განსაკუთრებით ეკონომიურ ცხოვრების გარდაქმნაზედ, და ამიტომაც სოციალისტებმა თვით მეცნიერებაშიაც ვერა შეიტანეს რა ერის, რასისა და ენას წარმოშობისა და განვითარების შესახებ. ვერ შეიგნეს და ვერ დააფასეს ეროვნული იდეა. ეს უკანასკნელი საკითხები უფრო კარგად გამოიკვლიეს სწორედ იმ ნაციონალისტებმა, რომელთაც სოციალისტები ბურჟუებად ნათლავდნენ, როგორც მაგალითად ჩეხებმა გავლიჩეკმა და პალაცკიმ, შემდეგ მასარიკმა და სხვებმა. ამ მხრით რუსეთის სოციალისტებისთანა ყოვლად უვიცნი და აზრით საპყარნი მთელს დედამიწის ზურგზედ არავინ მოიპოვება. რუსის სოციალ-დემოკრატების ეროვნული პროგრამაც კი კრიტიკას ვერ უძლებს, არამც თუ მეცნიერულად არ უკვლევიათ არც საგანი ერისა, არც მისი იდეა; არც მისი უფლება, – არც საზოგადოდ და არც კერძოდ რუსეთში. რუსეთის

ს. დ. პარტიის ეროვნული პროგრამმა ისეთ კაცთაგან არის შედგენილი, რომელთაც არაფერი გაეგებათ რა რუსეთის არც ერთის უცხო ერისა, და რა გასაკვირველია, რომ თავიანთ კონგრესებზედ რუსის სოციალ-დემოკრატებსა და სხვებსაც ისეთი რამეები ელაპარაკნათ და ეწერათ, რაიცა სერიოზულ ადამიანს სიცილსა და თანაც ბრაზს მოჰგვრის. – თუმცა კი რუსეთის ერთა მიერ თავიანთ უფლებებზედ ყვირილმა ცოტათი მოსდრიკა ს.-დ-ების გული და მცირე ნაბიჯი გადაადგმევინა ერის უფლების აღიარებისაკენ.

ყოველ შემთხვევაში, მესამოცე წლებთან შედადებით სოციალისტურმა ინტერნაციონალიზმმა დიდი ნაბიჯი გადასდგა ერის უფლების აღიარების მხრით. თუ წინად მარქსი ჩეხებს ლანძღავდა და მომაკვდავ ხალხად ჰრაცხდა, ეხლა კაუცკი მათ კულტურულ ხალხად აღიარებს და ადმინისტრატიულს და ეროვნულ ავტონომიას ანიჭებს. ერთობ ავსტრიის სოციალ-დემოკრატია აღიარებს ეროვნულ უფლებათა. მან იბრძოლა და იბრძვის კიდევ მათ მოსაპოვებლად. კროპოტკინი თითქმის პირდაპირ აღიარებს ერის უფლებასა და ამბობს: „ეროვნული საკითხი შეიძლება დასავლეთ ევროპის მუშებს სისულელედ მოეჩვენოს, რადგანაც არ იციან უცხოელის ბატონობის სუსხი. არ იციან რა არის დევნა ეროვნულ ზნე-ჩვეულებათა, არ განიცდიან ბატონის ამაყოფას, მისი ეროვნული ხასიათის განსხვავებას, მის ზიზღს დაპყრობილთაღმძი. მაგრამ მათთვის, ვინც განიცადა ეს მონობა, **ეროვნული დამოუკიდებლობა ყველა სხვა საკითხზე წინა სდგას** კურს.

ჩვენ.). გლეხი უერთდება მეზატონეს საერთო სიძულვილში, ავიწყდება რა, რომ მისი თანამემამულე ისეთივე სასტიკი იქმნება ბატონობის დროს, როგორც უცხოელი. მას სძაგს უცხოელი, რადგანაც მისი ყოველისფერი ეზიზღება, მისი ლაპარაკი, მისი მიხვრა-მოხვრა, მისი მოპყრობა დაპყრობილთაღმძი. დაპყრობილ ერში პროგრესი, წინმსვლელობა თვით შთანაჩენში ისპობა. უყურეთ სერბიას: იქ არ იყო სოციალური სა-

კითხი, სანამ ოსმალთა ბატონობა. ოსმალთა განმეცხვების შემდეგ კი სოციალური საკითხი მყისვე აღმოცენდა. ელაპარაკეთ სოციალიზმზედ ირლანდიელს, მაშინვე გიპასუხებთ: „ჯერ ინგლისელი გავაგდოთ“. **იგი სცდება, რასაკვირველია სცდება, მაგრამ ეროვნული სიძულვილი უზნელებს გონებას** (კურსივი ჩვენია). ამასთანავე ისტორია მეცხრამეტე საუკუნის ერთი ვრცელი მოწამეობაა პატრიოტებისა, უცხოთა ხელიდან განთავისუფლებისათვის განცდილი. ჩვენ დღეს ალტაცებაში მოვყავართ რუსეთის ახალ-გაზოდობას, მის თავგანწირულებას განცვიფრებით ვუყურებთ, ვგლოვთ მის ტანჯვათა, მაგრამ ვიცოდეთ, რომ მათი ტანჯვა არაფერია იმ ტანჯვასთან შედარებით, რომელიც განიცადეს საიდუმლო საზოგადოებებმა „ახალგაზრდა უნგარეთისა“, „ახალგაზრდა პოლონეთისა“, „ახალგაზრდა იტალიისა“ განსაკუთრებით, – სადაც ბურჟუა და მუშა ერთად მოქმედებდნენ, ერთი იდეით გატაცებულნი, სამშობლოს განსათავისუფლებლად" (Un siècle d'attente). – მაგრამ არა, ათასჯერ არა! **ირლანდიელი არა სცდება!** ეს იდეას ინტერნაციონალიზმისას, რომელსაც ასე მისჩვევია ევროპის სოციალიზმი! მაგრამ თვით კროპოტკინმაც დიდი ნაბიჯი გადასდგა ამ სტრიქონთა დაწერის შემდეგ. ამ ორი წლის წინად, როცა ჰერვე გაიმახოდა – სულ ერთია საფრანგეთში რესპუბლიკანურ ფრანგული მთავრობა იქმნება თუ მონარხიულ გერმანულიო, – კროპოტკინმა განაცხადა, – სამოცდა ორი წელი მაწევს ზურგზედ, მაგრამ თოფს ავიღებ და საფრანგეთის რესპუბლიკას დავიცავ უცხო მტრისაგანო! ამისათვის მას ყალბი ინტერნაციონალისტები აუყაყანდნენ, მაგრამ კროპოტკინი ერთობ გულ-წრფელი, გონიერი და ნამდვილი ინტერნაციონალისტია, რომ მისთვის დაეკლოთ რამე ჰერვესთანა მყვირალა ინტერნაციონალისტებს. დღეს არსად აღარ ბატონობს ისეთი იდეა ინტერნაციონალიზმისა. როგორც მესამოცე წლებში იყო, შეიძლება გარდა რუსეთისა. დღეს საერთა-

მორისო სოციალისტურ კონგრესებზედ სწორ-უფლებიანობით არის მოსილი ყოველი ერის პარტიის წარმომადგენელი, თუ კი რომელიმე ერის მუშათა კლასს ეროვნული თავმოყვარეობა აქვს და საკუთარ სოციალისტურ პარტიას შეადგენს, და არ მიეტმასნება დამმო.ნ ებელ ერის პარტიას, როგორც ეს ქართველებმა ჩაიდინეს. დღეს სოციალისტთა მიერ ვრცელი მეცნიერული გამოკვლევები იწერება ერისა და მის უფლებათა შესახებ, – როგორც მაგალითად შპრინგერისა (Национальная проблема) და ოტტო ბაუერისა (Национальный вопрос и Социал-демократя).

მაგრამ არც ერთს სოციალისტურ პარტიას, არც ერთს მკვლევარს არ დაუსახავს ეროვნული იდეის განვითარება, როგორც სახელმწიფო იდეის საწინააღმდეგო განვითარება, – ერის სუვერენიტეტი, როგორც სამაგიერო სახელმწიფოს სუვერენიტეტისა და მომავალში კანონიერად მისი ადგილის დამჭერი. მხოლოდ ამ თვალთ-საზრისით კი შეიძლება აღიარება ერის უფლებისა, – ნამდვილი აღიარება და არა პლატონიური და ორჭოფი. მხოლოდ ამ თვალთ-საზრისით შეიძლება აგრეთვე აღიარება ერთა შორის თანასწორობისა, განურჩევლად დიდთა და პატარა ერთა, როგორც საერთაშორისო სამართალმა აღიარა თანასწორობა სახელმწიფოთა, დიდთა და პატარათა განურჩევლად. სოციალისტებმა ვერ შექმნეს სწავლა ინტერნაციონალიზმისა სრულიად, და მხოლოდ სახელი აქვსთ ინტერნაციონალისტებისა. და ან კი როგორ შეეძლოთ ამ სწავლის შექმნა, როცა ინტერნაციონალიზმი გულისხმობს ერსა, ამ უკანასკნელის არსება და უფლება, ერის სუვერენიტეტზედ და თანასწორობაზედ დამყარებული საერთაშორისო სამართალი კი მათი კვლევის სერიოზულ და უპირველეს საგნად არასოდეს არა ყოფილა. მარტო „სოლიდარობაზედ“ ლაპარაკი, მთელი ქვეყნის პროლეტართა შეერთებისათვის მოწოდება და კაპიტალიზმის საქვეყნოდ გადაქცევის აღნიშვნა კი სრულიადაც არ მოასწავებს „ინტერნაციონალიზმის“ სწავლა-მოდ-

ღვრების შექმნას. ამ მხრით თანამედროვე სახელმწიფოთაშორისო სამართლის მეცნიერება მიუწოდომლად მაღლა სდგას სოციალისტთა საერთაშორისო სწავლა-მოდღვრებაზედ. მიუხედავად ამისა, განვიმეორებთ, სოციალისტებმაც წარსდგეს წინ დიდი ნაბიჯი. თუ წინად კანტი-კუნტად იკვლევდნენ მეცნიერები ერსა და მის უფლებას, აქცევდნენ რა ყურადღებას საზოგადოებრივ აზრსა და თვით ერთა განთავისუფლების ფაქტს, დღეს სოციალისტებიც იძულებულნი არიან მშრალი კოსმოპოლიტიზმით აღარ გამოულაყონ თავი აღარც დიდ ერთა პროლეტარებს და განსაკუთრებით აღარც ჩაგრულ ერთა მშრომელ კლასებს, იძულებულნი არიან ანგარიში გაუწიონ ერთა მოძრაობას, საზოგადოებრივ აზრს, და სერიოზულად იკვლიონ ერი, მისი არსება და მისი უფლება, ურომლისოდაც შეუძლებელია შექმნა ინტერნაციონალიზმის სწავლა-მოდღვრებისა. ახლო მომავალში სოციალისტები, ჩვენის ფიქრით, კიდევ უფრო იქმნებიან იძულებულნი მთლად ერთიანად გადასინჯონ „ეროვნული“ და „საერთაშორისო“ თეორიები.

VII

სხვათა შორის, ორ უბრალო მოვლენას ვამჩნევთ, როდესაც განვიხილავთ საზოგადოებათა და მათი ურთი-ერთ-შორის დამოკიდებულებათა ისტორიას. ერთია მისწრაფება თავის დაცვისადმი ყოველი სოციალური ჯგუფისა, მეორეა განვითარება საზოგადოებათა შორის განწყობილებათა მოწესრიგებისა, როგორც ყოველი ცოცხალი ინდივიდი მიისწრაფის თავის დაცვისადმი, ისე ყოველი საზოგადოებრივი ჯგუფი. პირველის ისტორია არის – ისტორია მისი არსებობისათვის ბრძოლისა – მეორეს ისტორია არის – მისი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ისტორია. აგრეთვე როგორც ინდივიდთა შორის თანდათან იზრდება საზოგადოებრივობა, წესრიგდებიან განწყობილებანი და ამ ნიადაგზედ იზრდებიან რთულნი მოვლენანი სოციალურ ცხოვრებისა, საზოგადოებათა შორისაც საერთაშორისო სამართლის დღიდან დასაბამისა იზრდება საზო-

გადოებრივობა, წესრიგდება მრავალი განწყობილება მათ შორის, ჩნდება რთული და ფართო საერთაშორისო ცხოვრება.

ერი და სახელმწიფო უდიდესნი არიან ყველა სოციალურ ჯგუფთა შორის. სახელმწიფოთა თავის დაცვისათვის ბრძოლამ დაჰბადა უფლება მისი ხელ-უხლებლობისა. საერთაშორისო სამართლისა და ზნეობის განვითარებამ – იდეა სახელმწიფოთა თანასწორობისა.

მაგრამ, როგორც არა ვსთქვით, ხშირად სახელმწიფო ერთა წინააღმდეგია და მათი უფლების უარ-მყოფელი, რადგანაც ერთ სახელმწიფოში შეიძლება რამდენიმე ერი იჩაგრებოდეს. ამიტომაც ერები, როგორც სახელმწიფოსაგან განსხვავებული სოციალური ინდივიდები, სწორედ მჩაგვრელ სახელმწიფოთა წინააღმდეგ იბრძოდნენ და საკუთარ სახელმწიფოებს იარსებდნენ. საერთაშორისო სამართალი და ზნეობა მათაც აღიარებდა სწორუფლებიან სახელმწიფოებად, – და ეს იყო დიდი ნაბიჯი საზოგადოებათა-საზოგადოების უმაღლესი ზნეობის განვითარებისაკენ.

ფაქტმა ერთა ბრძოლისამ დაჰბადა საერთაშორისო სამართლის მეცნიერებაში თეორია ერისა, რომელიც არა თუ იგივე არ არის, რაიცა სახელმწიფო, არამედ ხშირად წინააღმდეგი ცნებაცა. უდიდეს მეცნიერებს ჰქონდათ კამათი – რომელი უნდა ყოფილიყო საგანი საერთაშორისო სამართლისა – ერი თუ სახელმწიფო. რასაკვირველია ჯერ-ჯერობით უმეტესი ნაწილი სახელმწიფოს მომხრეა, მაგრამ პრინციპი ერის ინდივიდუალობისა. მისი უფლებისა და დაცვის აუცილებლობისა მაინც არსებობს და ბევრისაგან არის აღიარებული.

საზოგადოების მოწინავე ელემენტები ყოველთვის აღიარებდნენ ხოლმე ერის უფლებას განთავისუფლებისას და განკალკევებისას, ტაშს უკრავდნენ აჯანყებულ ერებს. მეცნიერებაც იძულებული იყო ერის თეორიული საკითხი დაეყენებინა.

ეხლა კი ისეთი დრო დგება, როცა პირდაპირ უნდა აღიაროს საზოგადოებრივმა აზრმა ერის უფლება მხოლოდ და

მარტო მისი ინდივიდუალური არსებობის მიხედვითაც, როგორც აღიარებულია უფლება ადამიანისა. ეხლა საერთაშორისო სამართალი **თეორიულად** მაინც უნდა მიუახლოვდეს უბრალო სამართალსა. თუ მან აღიარა **თეორიულად** თანასწორობა სახელმწიფოთა, მან შემდეგ, საზოგადოებრივ აზრის გალაშქრების ზედგავლენით, თეორიულადვე, ზნეობრივადვე მაინც უნდა აღიაროს ერთა თანასწორობა. მართალია, ეს დიდი წინააღმდეგობა იქმნება სახელმწიფოთა, მაგრამ წინად დიდ მონარქიათა წინააღმდეგი არ იყო პრინციპი ლიბტენშტეინისა და რუსეთის თანასწორობისა, მაგრამ მაინც აღიარა საერთაშორისო სამართალმა? წინად განა ძლიერთა ამა ქვეყნისათა წინააღმდეგი არ იყო თანასწორობა გლეხისა და ფეოდალისა, მაგრამ მაინც აღიარა დემოკრატიულმა სამართალმა მათი თანასწორობა კანონის წინაშე? – მეცნიერება უნდა მიჰყვეს საზოგადოებრივ აზრს, თვითონაც უნდა იქონიოს გავლენა მაზედ, რომ ერის ინდივიდუალობა, არსებობა, უფლება და თანასწორობა აღიაროს უმაღლესი საერთაშორისო ზნეობისა და სამართლის სახელით. რაც შეეხება სახელმწიფოების პრეტენზიებს, მათი კბილის მომჭრელი უპირველეს ყოვლისა თვით ერთა თავის დაცვა, ბრძოლა და თავისუფლების მოპოვებაა. ნუ დაავიწყდებათ სახელმწიფოთა პრინციპის მატარებელ ინტერნაციონალისტებს, ვინც უნდა იყვნენ იგინი, – მიმდევარნი მომქმედ საერთაშორისო სამართლისა და სოციალიზმის სხვა-და-სხვა სკოლის წარმომადგენელნი, – რომ თვით თანამედროვე სახელმწიფოთა ბლუნჩლის სიტყვითვე ეროვნული სულის მატარებელნი არიან, რომ იქ **ერთი ერი** ბატონობს, ერთ ერს აქვს თავის ხელში სახელმწიფო მექანიზმი და ბოროტად ხმარობს მას სხვა ერთა დასაჩაგრავად, და რომ ამ ჩაგრულ ერებსაც აქვსთ ისეთივე **უფლება სახელმწიფოს შედგენისა**.

დღეს სახელმწიფო – ფორმაა ერის ორგანიზაციისა, იგი ამასთანავე მისი იარაღია შინაგან და გარეგან საჭირო სოცია-

ლურ ფუნქციათა აღსასრულებლად, და თუ ერთ ერს აქვს უფლება ასეთი იარაღით სარგებლობისა, მეორესაც აქვს, – ყველას აქვს თანასწორად, – მიუხედავად იმისა, დიდი იქმნება ერი თუ პატარა, მდიდარი თუ ღარიბი, თეთრი კანისა თუ შავი კანისა, აზიელი თუ ევროპელი.

ერი სოციალური ინდივიდია. მაშასადამე მას უნდა ჰქონდეს ყველა უფლება და ვალდებულება, რომელიც კი მას შეეფერება უმაღლესი საერთაშორისო პრინციპის ძალითა. თუ ეს უფლებანი და ვალდებულებანი თანასწორობისა და თავისუფლების ნიადაგზედ არ იქმნებიან დამყარებულნი, ინტერნაციონალიზმი ფუჭი სიტყვაა, უაზრო, ტყუილი და განუხორციელებელი.

უფლება არსებობისა და ხელ-უხლებლობისა, თანასწორობა სრული და სამართლიანი, უფლება რომელიმე ფორმის სახელმწიფოს დაარსებისა, უფლება საზოგადოებათა საზოგადოების წინაშე სამართლის პოვნისა და თანასწორი, სამართლიანი ვალდებულება მის წინაშე, – აი ერის უფლება.

ვინც ამას უარ-ჰყოფს, – იგი ინტერნაციონალისტი არ არის, იგი ნებით თუ უნებლიეთ სახელმწიფოთა-შორისო სამართლის თაყვანისმცემელია, ხელის შემწყობი უსამართლობისა და შოვინისტი დიდ სახელმწიფოთა, უარ-მყოფელი საერთაშორისო სამართლისა. ის ადამიანები კი, რომელნიც ამ პრინციპებით დაიცავენ ერის უფლებას, ნამდვილ ინტერნაციონალიზმს ემსახურებიან. ღვაწლი მათი დიდი იქმნება მომავალ საერთაშორისო ძმობის განმტკიცებისათვის. საჭირო მთელს მოაზრე საზოგადოებაში მოეფინოს მტკიცე და ნათელი აზრი ერის ზნეობრივ არსებობისა და ხელ-უხლებელ უფლებათა შესახებ, როგორც საფრანგეთის რევოლუციამ მოჰფინა მთელს კაცობრიობას აზრი ადამიანისა და მოქალაქის უფლებისა, და მაშინ დიადი აზრიც დიად ნაყოფს გამოიღებს. საკვირველია, „ინტერნაციონალის“ ერთი უდიდეს მისსიათა-

განი ეს იყო სწორედ, თვით მისი სახელწოდებიდან ლოდიკურად გამომდინარეობს დიადი აზრი ერის უფლებისა, და მან კი ამ მხრით ვერავითარი ნაყოფი ვერ მოიტანა. პირიქით, – სულ არია ცნებანი ერისა და საერთაშორისო სოლიდარობისა, რაღაც მკვდარი, უტოპიური კოსმოპოლიტიზმი ან უკიდურესი შოვინიზმი შექმნა ინტერნაციონალიზმის მაგივრად და ისე შეისისხლხორცა მრავლის უმრავლესმა სოციალისტმა ერთიცა და მეორეცა, რომ ძნელია ეხლა მათი მორჯულება და მტკიცე და ნამდვილ ინტერნაციონალიზმის ნიადაგზედ დაყენება. დიახ, სწორედ ეს ორი სრულიად ურთი-ერთის მოწინააღმდეგე ცნება გამოვიდა „ინტერნაციონალის“ ინტერნაციონალიზმიდან (სხვა დიდ და მართალ იდეათა შორის, რასაკვირველია), – კოსმოპოლიტიზმი და შოვინიზმი, და ეს ნათლად ამტკიცებს, რომ წინადაც სათავეში ნათელი წარმოდგენა სრულიად არა ჰქონიათ „საერთაშორისოზედ“.

შეიძლება გვითხრან, – როგორ, თქვენ ერის უპირველეს უფლებად აღიარებთ სახელმწიფო ორგანიზაციის მოწყობას, მაშასადამე ყველა ერი სუვერენი უნდა იყოსო? – დიახ, **იდეალურ საერთაშორისო სამართლის თვალთსაზრისით ყველა ერს აქვს უფლება სუვერენობისა, თუ თანასწორობა საფუძველია სამსართლისა და საერთაშორისო სოლიდარობისა, – ყველას სუვერენობა!** – ამას გვეუბნება უმაღლესი ზნეობა და სამართალი საზოგადოებათა საზოგადოებისა, როგორც სამართალი და ზნეობა უბრალო სამართლისა გვეუბნება ინდივიდის თანასწორობასა და სუვერენობას უბრალო საზოგადოებაში. – რაც შეეხება კონკრეტულ ერებს, თანამედროვე სახელმწიფოებში არსებულთ, არავინ არ ამბობს – აი-ღეთ და ყველას დაურიგეთ სუვერენობაო. სუვერენობა მხოლოდ იდეალია, იგი აღიარებული უნდა იყოს სამართლისაგან და ზნეობისაგან, მოწინავე აზრისაგან, და როდესაც ერი მისწრაფის ამ იდეალისადმი, – სამართალმა მას დახმარება უნდა გაუწიოს, მოწინავე აზრმა ტაში უნდა დაუკრას, სოცია-

ლიზმმა უნდა გაიხაროს, რომ ერთი ნაბიჯი კიდევ წარვსდგით წინ ინტერნაციონალისაკენ. დღეს კი წინააღმდეგს ვხედავთ: ნახევრად ველური საერთაშორისო სამართალი, მოუმწიფებელი საერთაშორისო ზნეობა და ნახევრად ბარბაროსული სოციალიზმი ამაზედ ხშირად ლაპარაკსაც გვიშლიან. – თორემ, მართლაც, კონკრეტულად რამდენია ისეთი ერი. ისეთი ხალხი, რომელთა სუვერენობა შეუძლებელია, თუ გინდ იმიტომაც რომ ტერიტორია არა აქვსთ. გარდა ამისა, თანამედროვე სახელმწიფოთა ფორმა მარტო სუვერენული არ არის. არიან სახელმწიფონი სუვერენნი სახელმწიფონი ვასსალნი, სახელმწიფონი პროტექტორატის ქვეშე მყოფნი. თანამედროვე მომქმედი საერთაშორისო სამართალი აწესრიგებს ყველა მათ უფლებათა და ვალდებულებათა. აგრეთვე თანამედროვე დიდი სახელმწიფოები თითქმის ერთ პატარა საერთაშორისო საზოგადოებას წარმოადგენენ და იქ ავტონომიები და მფლობელობანი ან სარგებლობენ განსაკუთრებული უფლებებით, ან შეუძლიანთ რომ ისარგებლონ, მსგავსად დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა, საზოგადოებრივობის ბევრს სფეროში. და რომ მართალი სამართალი მართლაც სადმე იყოს, არა თუ ტერიტორიის მქონე ერთა, არამედ გაბნეულ ერთა უფლებათა სრული დაცვაც კი შეიძლებოდა. – მაგრამ, განვიმეორებთ, იდეალი ერის უფლებისა საზოგადოდ არის მისი სუვერენობა და შემდეგ მის სურვილზედ და მისი თანასწორის სურვილზედაც არის დამოკიდებული იმ საერთაშორისო კავშირის განმტკიცება, რომელიც მათთვის ხელსაყრელი ან აუცილებელი იქმნება.

საერთოდ, ცოტაა სერიოზული არგუმენტი ერის უფლების წინააღმდეგ. ვერავითარი უმაღლესი მოსაზრებით ვერ დასთრგუნავ ამ უფლებასა, თუ არ ძალითა, მაგრამ იდეა მისი რჩება, და მას ვერარა სძლევს. სუსტია და უაზრო მის წინააღმდეგ უტოპიური იდეალი კოსმოპოლიტიზმისა. სუსტი და უძლურია აგრეთვე იდეა სახელმწიფოსი, თუმცა ძლიერი იარაღი მის წინააღმდეგ. – ერი ინდივიდია, და მაშასადამე ვერც

მისი სიპატარავის მიხედვით წაართმევენ მას უფლებასა, რადგანაც ინდივიდი ერთისა და იგივე უფლების მქონეა, დიდი თუ პატარა. არც ის არის სამართალი, – კაცობრიობის სახელით პატარა ერებს რომ ზიზღით იხსენიებენ, – კაცობრიობის წინაშე რა მიგიძღვისთო. ჯერ ერთი კაცობრიობა არ არსებობს, ერებს რომ ასაჩუქრებდეს და სჯიდეს ღვაწლთა და ცოდვათა მიხედვით, როგორც პატრიარქი თავის შვილებს. პირიქით, იგი ერთაგან შესდგება, ანუ, უკეთ ვსთქვათ, მომავალში უნდა შესდგეს. მეორე – პატარა ერებს მიუძღვისთ დიადი ღვაწლი ამ პატრიარქის“ წინაშეც. ელლდა პატარა იყო, აღმოსავლეთის დესპოტიები კი დიდი – და რომლის ღვაწლი უფრო დიდია? იაპონია პატარაა და ჩინეთი დიდი – რომლის ღვაწლი უფრო დიდია ეხლა? რუსეთი დიდია – იტალია კი მასთან შედარებით პატარაა? – რომლის ღვაწლი უფრო დიდი ყოფილა და არის? – ჩვენ ამითი ის არ გვინდა ვსთქვათ, რომ პატარა სჯობია დიდსაო, მაგრამ ისიც ტყულია, თითქოს სიდიდით რამე განიზომებოდეს. ვიქტორ ჰიუგოს სიტყვები მართალია, – ერის ღირსება ისე არ განიზომება სიდიდით, როგორც ადამიანისა მისი სიმაღლითაო. მართლაც, მაშინ ყველა აყლაყუდა ხომ დიდი ვინმე იქმნებოდა! – მაგრამ – კიდევ ვიტყვით – განა ეს არის უფლების განმსაზღვრელი? განა პატარა კაცს საზოგადოებაში უფლება არა აქვს? თუ აქვს უფლება? – სამართალი იმას კი არ დასდევს – გენიოსია, ტალანტია, თუ სხვა რამ ესე თუ ის კაცი, – სამართალი ყველასათვის ერთნაირად მოქმედებს! – პატარა კაცსაც აქვს ამასთანავე თავისი სიამაყე, თავისი სიხარული, თავისი კმაყოფილება, თავისი სულიერი და გონებრივი ცხოვრება. ხელი არავის აქვს მის სიპატარავესთან, – იგი სცხოვრობს თავისი ინდივიდუალური სიცოცხლით. საზოგადოების სამართალი მას აღიარებს, როგორც ინდივიდს, და არა ზომავს მისი სიცოცხლის სიპატარავესა და სიდიდეს. ხელი არავისა აქვს არც მის სიკვდილთან, მალე მოკვდება იგი თუ გვიან. სამართალს არ შეეხება მისი სიცო-

ცხლის ხანგრძლივობა. მსგავსადვე ვის რა საქმე აქვს – პატარაა ერი, ღარიბია იგი, გადაგვარების გზაზედ დამდგარი, მომაკვდავი თუ სხვა რამ. იგი სოციალური ინდივიდია, – საერთაშორისო სამართალმა მისი სიცოცხლე, მისი არსებობა, მისი თავისუფლება უნდა დაიცვას. თუ სამართალი იდეალურია, – კიდევაც უნდა იზრუნოს მის ხანგრძლივობაზედ, – ჩვენ კი სწორედ მის სისუსტესა და ნაკლს გვიყენებენ არგუმენტებად მის უფლებათა წინააღმდეგ!

ერი ათასგვარ და რთულ ისტორიულ პროცესისაგან შობილა, გაზრდილა საუკუნოებით. ვინ იცის რამდენი ვაივაგლახი გამოუვლია, სანამ შეიმუშავებდა ორიგინალურ სოციალურ ცხოვრებას, გახდებოდა თვითშემგნებ სოციალურ ინდივიდად. – მასაც აქვს თავისი სიხარული და სულის კვეთება, თავისი იდეალები, თავისი მიზნები, მასაც აქვს იმედი ხანგრძლივი ცხოვრებისა და იბრძვის ამ ხანგრძლივ ცხოვრებისათვის, – და თუ იგი მეორეზედ ნაკლებია, უღარიბესი, უფრო სუსტი და დაავადებული, – ეს არავის უფლებას არ აძლევს გამორიცხოს იგი სამართლის სფეროდან და პრინციპიალურადაც კი უარ-ჰყოს მისი არსებობის უფლება რაღაც კაცობრიობის სახელითა და მის საკეთილდღეოდ.

დიახ, როგორც საზოგადოებაში არსებობს დღეს უსრული სამართალი და მთელი სოციალური მოძრაობა იქითკენ არის მიმართული, რომ ეს უსრული სამართალი სრულ-ჰყოს, ათასჯერ მეტად თანამედროვე სამართალი საზოგადოებათა საზოგადოებისა უსრულია და ჩვენც მის სრულ-საყოფელად მეტი ბრძოლაც გვმართებს. – თუ დღეს უბრალო საზოგადოებაში ადამიანის უფლების დათრგუნვა აღელვებს ჩვენს სინიდისსა, ათასჯერ მეტად უნდა აგვაღელვოს ერის უფლების დარღვევამ, რომელიც მილიონ ხალხისაგან შესდგება. თუ დღეს ინდივიდის სუვერენიტეტი და თანასწორობა გაგვიხდია იდეალად, მსგავსადვე ერის სუვერენიტეტის და თანასწორობა უნდა იყოს საზოგადოებათა საზოგადოების ზნეობისა და

სამართლის იდეალი. მხოლოდ შეუვნებელნი და სამართლის ფილისტერები, რომელნიც არ აღმაღლებულან საერთაშორისო ზნეობისა და სამართლის იდეამდე, უარ-ჰყოფენ ამასა და ბევრნი არიან ასეთნი როგორც სოციალისტ ისე „ბურჟუაზიულ“ მოაზრეთა შორისაც.

„ერი ჩვენთვის სულია, სულიერი ოჯახი, სულიერი პრინციპი, იგი ისტორიული ინდივიდუალობააო,“ სთქვა რენანმა. – მაშ თუ სულია, სულიერი ოჯახი, სულიერი პრინციპი, ისტორიული ინდივიდუალობა, როგორც ამბობდა ეს კეთილშობილი ფილოსოფოსი, – ასეთს ოჯახს, ასეთს სულსა, ასეთს ინდივიდუალობას უფლება არ სჭირდება, – უფლება უზენაესი, რომელიც სუვერენობით უნდა გამოიხატოს, ან უნდა მიისწრაფოდეს სუვერენობისადმი? და რაღაი ამ აუცილებელსა და სამართლიან პრინციპს აღვიარებთ, რასაკვირველია ყოველი მისი უარმყოფელი, ყოველი დამრღვეველი საერთაშორისო პირობათა და მომატყუებელი ერთა, ან ყოველი განმამართლებელი ასეთ მოტყუებათა დასაგმობი არ უნდა იყოს ჩვენ მიერ აღიარებული უზენაეს საერთაშორისო ზნეობისა და სამართლის თვალთახედვით? –

„ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმნს ხმელსა ნედლადო“, სთქვა ქართველმა გენიოსმა, და მართლაც ყოველი აღდგენა უფლებისა დაჩაგრულ ერის მიერ მართალი სამართლის ქმნა არ არის, განმანედლებელი გამხმარ ეროვნულ ორგანიზმისა?.. ვინც უარმყოფელია ყოველივე ამისა, იგი მართალი სამართლის პატივის მცემელი არ არის, არამედ მართლაც ნამდვილი პირველყოფილი ზნეობის მქონე.

თავი მეთერთმეტე.

ერის ღირსება და უპირატესობა.

ერის უფლებათა აღიარება, როგორც უკვე ვსთქვით, არ უნდა იყოს დამყარებული არაფერზედ, გარდა სამართლისა. ღირსება, სიდიდე, სიმდიდრე და სხვა – სამართლის თვალ-

ში ერთს ერს არ უნდა აძლევდეს უპირატესობას მეორეს წინაშე.

ერთად-ერთი მართალი სამართალი უნდა იყოს დამცველი და აღმსარებელი ერის სიცოცხლისა, უფლებისა, პიროვნებისა და ღირსებისაც.

თვით ღირსების, უპირატესობის გამოკვლევა ბევრ შემთხვევაში ძნელია. ერი, როგორც კერძო ადამიანი, ვითარებათა კრებულია. ვითარებათა შედარება კი არ შეიძლება ისე, როგორც უბრალო რაოდენობით სიდიდეთა. როდესაც მაგალითად საგნის სიგრძესა, სივრცესა ან სიმძიმეს ვზომავთ, – უტყუარი რაოდენობითი საზომი გვიჭირავს და არა ვსცდებით. როდესაც ამავე საგანთა ღირსებაზედ, ან სარგებლიანობაზედ ვმსჯელობთ, შეუძლებელია ორი საგნის შედარება, – თუ სპეციალური თვალთახედვით, სპეციალური მიზნის მიხედვით არ განვიხილეთ იგინი.

ადამიანი რთული ვითარებაა, და ამიტომაც ძნელია პიროვნებათა შედარება, თუ იგინი ღირსებათა სრულ წინააღმდეგობას არ წარმოადგენენ ურთი-ერთის პირის-პირ. როგორ გინდათ შეადაროთ ერთმანეთს მაგალითად ნაპოლეონი და შექსპირი? მათ ნიჭს არავითარი საერთო საზომი არა აქვს. ცხადია განსაზღვრული თვალთახედვით შეიძლება მხოლოდ მათი შედარება და დაფასება.

ერი კიდევ უფრო რთული კომპლექსია ვითარებათა. ადვილია ინგლისელის უპირატესობის აღნიშვნა რომელიმე ბარბაროს ხალხის წინაშე, თუმცა შეიძლება განსაზღვრული თვალთახედვით ამ უკანასკნელსაც აღმოაჩნდეს ერთი უპირატესობა მაინც დიდებულ ერთან შედარების დროსა. ადვილია იმითომ, რომ ერთის მხრით ჰხედავთ ყოველ-მხრივ შემოქმედებას, პროგრესს, მეორეს მხრით ბარბაროსობას, სიბეჩავეს, ჩამორჩენილობასა. მაგრამ როგორ გინდათ შეადაროთ ინგლისელი და ფრანგი, ან ფრანგი და გერმანელი, თუ განსაზღვრული თვალთახედვით არ განვიხილეთ მათი სიდიადე? რამდენს მისცემდა ინგლისელი გერმანელთა მუსიკაში, ან გერმანელი ფრანგს თავის გენიოსს სარდლებში, წმინდა მეცნიერებში, ხე-

ლოვნების ბევრ დარგში? ან იტალია რომ ხელოვნების დიდებული ტაძარი იყო მაშინ, როდესაც რუსეთი ველური იყო, – ეხლა რამდენს მისცემდა უკანასკნელი პირველს კულტურულ ისტორიაში?

დაახლოვებით ერთ განსაზღვრულ კულტურულ სფეროში ერები თანასწორ ინდივიდუალობათ წარმოადგენენ, მაგრამ მით უმძიმესია მათი შედარება. იგინი ბევრ ვითარებათა კრებულნი არიან; ერთს ერთი დარგი აქვს განვითარებული, მეორეს – მეორე. ამ ცალკე ვითარებათ საერთო საზომი არა აქვსთ, – ამიტომაც ერთობ მათ ინდივიდუალობათა ურთი-ერთზედ მაღლა ან დაბლა დაყენება – შეუძლებელია.

ეს ადვილი ხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ურთი-ერთისაგან ძლიერ დაშორებულია კულტურით ორი ხალხი.

იგივე ითქმის მთელს კულტურულ სფეროებზედაც. ძნელია შედარება აზიისა და ევროპის კულტურულ სფეროთა, რადგანაც დიადი კულტურა ორთავეს შეუქმნია, მაგრამ რაც აზიას უქმნია, ის ევროპას არ განუხორციელებია, და წინააღმდეგ.

ერთი სიტყვით უკიდურესობათა შედარება ადვილია, მაგრამ დაახლოვებით ერთისა და იმავე სირთულის ვითარებათა კომპლექსებისა, – ძნელზედ უძნელესი, – მხოლოდ რომელიმე განსაზღვრული თვალთახედვით და არა ისეთის სისწორით, როგორითაც ვადარებთ ერთმანეთს ორს რაოდენობით სიდიდესა.

ასეთი სიძნელე გვედღობება წინ ერთა შედარების დროსა, რადგანაც ერნი ვითარებანი არიან, ხოლო მათი განზომვა ან მარტო ტერიტორიის სივრცითა და ან მცხოვრებთა რიცხვით, ე. ი. როგორც უბრალო სიდიდეთა, თავის დღეში ვერ აღმოგვაჩენინებს ერთა ნამდვილ ღირებულებასა, მთელი ისტორია ერთა წინააღმდეგია ასეთის განზომვისა. პატარა ათინას შეედრებოდა რომელიმე დიდი დესპოტია ფილოსოფიაში, ხელოვნებაში, მეცნიერებაში? – სამაგიეროდ ასსურელთა სამ-

ხედრო გენიოსობას, ან რომისას, საბერძნეთის იგივე ნიჭი შეედრებოდა?

ერი აგრეთვე ხანგრძლივი არსია. შეიძლება მისი ისტორიის რომელიმე ეპოქა ბრწყინვალე იყოს, სხვა ეპოქები კი – ეპოქები დაცემისა. ორი ერის შედარება მარტო განსაზღვრულ მომენტში არ შეიძლება. მაშინ ბევრი ერი სრულიად უსამართლოდ უნდა დაგვეყენებინა შეუფერებელ ხარისხზედ. როგორ შეედრება აღორძინების ხანის იტალიას რომელიმე სხვა ერი, მაგრამ განა მეოცე საუკუნეში იტალია ინგლისზედ დაბლა უნდა დავაყენოთ?

დრო კიდევ ერთ სიძნელეს გვიყენებს წინ, როცა ერთა შედარება გვწადია. არის ერთი დრო, როგორც ამბობს ბერგსონი, – დრო, რომელსაც ჩვენ სივრცეში გავშლით ხოლმე და ვზომავთ სივრცის განზომის ჩვეულებითა და წესითა. მაგრამ არის აგრეთვე დრო კონკრეტული, ნამდვილი, დრო შემოქმედების პროცესისა, რომელშიაც თვითონ ჩვენა ვართ, თვით ერია. ამ დროში ეწევა ყოველი ერი თავის შემოქმედებასა. მისი სულიერი გარდაქმნა, მისი პროცესი თვალსაჩინო ხდება, როდესაც განვლილ მთელს პერიოდს გავშლით ხოლმე სივრცეში, გადავავლებთ გონების თვალსა და განვზომავთ ხოლმე შემონაქმედსა. ამგვარად კონკრეტული დრო ჰქმნის მომავალსა, ამას ჩვენ ვერ ვიღებთ ანგარიშში და არც შეგვიძლია მივიღოთ, რადგანაც თვით ჩვენა ვართ ამ ნამდვილ დროში, ყოველი ჩვენი წარმოდგენაც მომავლისა უკვე დასრულებული პროცესის წარმოდგენაა, მაშასადამე წარსულისა, დროის სივრცეში გაშლისა. თვით პროცესი კი გამოგვრჩება ხოლმე, მას ან უკან ვრჩებით გონებითა, ან წინ ვუსწრებთ და გონებითვე ვამთავრებთ, – შეცდომებით, რასაკვირველია.

ერის სიცოცხლე მარტო გარეშე პირობებისაგან არ არის დამოკიდებული. იგი ამ კონკრეტულ დროში არსებობს და საკუთარ შემოქმედებას ეწევა. ვინ იცის, წარსულში თუ ერთმა აღიმართა დიადი ძეგლი შემოქმედებისა, უპირატესობა მოიხვეჭა, იქნებ მომავალში მეორეს ეწვიოს ეს ბედი.

სამართალი, ეს უზენაესი თვალთახედვა ადამიანთა და საზოგადოებათა, სამართლიანად იცილებს თავიდან იდეალურად მაინც ერთა ვითარებათა შეუძლებელ შედარებას და ღირსება-უღირსობის მინიჭებას. მისთვის ერთის ღირსების უნდა იყოს ყველა ერი, სიცოცხლის ერთისა და იგივე უფლებით მოსილი, და ლაპარაკიც არ შეიძლება უმაღლესი სამართლისა და ზნეობის თვალთახედვით ერთა „ღირსების“ თანახმად მათ უფლებათა აღიარებაზედ და მინიჭებაზედ. რამდენადაც სამართალი ამ დანიშნულებას ვერ ასრულებს, იმდენად იგი არ არის მართალი სამართალი. მისი საქმე ღირსებისა და ვითარების კვლევა კი არ არის, არამედ მოწესრიგება ადამიანთა და საზოგადოებათა საერთო ცხოვრებისა. რა ღირსებისაც უნდა იყვნენ ეს უკანასკნელნი.

მაგრამ დრო, მომავალი ვინ იცის, რას გვიქადის. იქნებ სულ შეიცვალოს თანამედროვე ერთა ღირსებანიცა და ნაკლნიც. მაგრამ სამართალმა მაინც არასოდეს თავისი თვალთახედვა არ უნდა დაჰკარგოს და უნდა მიუახლოვდეს იდეალსა. ერთია იდეალური საერთაშორისო სამართლის განვითარება ისე, როგორც ჩვენა გვსურს, სულ სხვაა მომავალი შესაძლებელი ახალი აღრევა და ბრძოლა ხალხთა შორის ადამიანთა სტიქიონის წიაღთა შინა, სამართლის განვითარების თავიდან დაწყება. ამაზედ შემდეგ თავში ვილაპარაკოთ.

თავი მეთორმეტე.

„ფონდი კაცობრიობისა“, შესაძლებელი მომავალი.

კაცობრიობის განვითარების კონკრეტულ ისტორიას რომ დავუკვირდეთ, ვერა ვნახავთ მის მთლიანსა და ორგანიულ განვითარებას, რადგანაც, როგორც წინადა ვსთქვით, იგი არ წარმოადგენს ეხლაც კი ერთს საზოგადოებასა, არამედ იგი მრავალი საზოგადოების კრებულია, სხვა და სხვა განვითარების საფეხურზედ მდგომთა. კაცობრიობის ერთობა დღესაც კი მხოლოდ ზოოლოგიურია და არა სოციალური.

რასაკვირველია, კიდევ უფრო ნაკლები კავშირი იყო კაცობრიობის ნაწილთა შორის უძველეს დროში, აგრეთვე ისტორიულ დროში, რომელიც ისტორიის დასაბამიდან ჩვენ დრომდე გრძელდება. საუბედუროდ ამ დროისაც მხოლოდ ნაწყვეტები ვიცით. არ ვიცით აგრეთვე სრული ისტორია ყველა ხალხისა, რომელიც გამოდიოდა ჟამთა ვითარებაში ისტორიის ასპარეზზედ.

როდესაც საერთოდ გავითვალისწინებთ ხოლმე მთელს ისტორიასა, როდესაც გავითვალისწინებთ და შევადარებთ სხვა და სხვა ისტორიულ ეპოქებს, ერთი ხალხი რომ მეორეს ადგილს იჭერდა სივრცის განსაზღვრულ ნაწილზედ, ან ერთი სივრცის ნაკვეთიდან მეორეზედ რომ გადადიოდა ცენტრი ცივილიზაციისა, რომელიმე სხვა ხალხის მიერ გაჩაღებული, – მაშინ ნათლად წარმოგვიდგება ხოლმე ის ცვლილება, რომელსაც განიცდიდა კაცობრიობა ჟამთა ვითარებაში. მხოლოდ მაშინ გავიგებთ ხოლმე ნათლად, რომ არც თანამედროვე კაცობრიობის ნაწილები არიან შეჩერებულნი ერთ ადგილზედ საუკუნოდ, არამედ შესაძლებელია მათ მიერ ადგილის შეცვლა, ურთი-ერთისაგან გაცამტვერება, ან მთელ კულტურათა შეცვლა. ერთი რასის ან ერის ბატონობას მთელს ქვეყანაზედ თანა სდევდა მეორეს ბატონობა. დღეს, მაგალითად, ევროპის რასა ბატონობს მთელს ქვეყანაზედ, მაგრამ ამ ბატონობას დასაბამიც ჰქონია და დასასრულიც ექმნება, როგორც ჰქონდა დასაბამი და დასასრული ბაბილონელთა და ასსურელთა ბატონობას, სპარსთა, ბერძენთა, რომაელთა და სხვათა ბატონობას. მართალია ამ უკანასკნელთა „ქვეყანა“, მათი გეოგრაფიული გავრცელება და ცოდნა ათასჯერ უმცირესია, ვიდრე თანამედროვე ევროპიელთა ბატონობა და გეოგრაფიული ცოდნა, რომელიც მთელს დედა-მიწის სფეროს მოედო, მაგრამ ისიც ჭეშმარიტებაა, რომ ევროპიელთა გარდა ქვეყანაზედ სხვა ხალხებიც არიან, უფრო მრავალ რიცხოვანნი, რო-

რიაში, მაგრამ ჯერ არც დადლილან და არც გადაშენებულან; ისინი ჯერ კიდევ ხელმეორედ, სავსებით არ გამოსულან **თანამედროვე** ისტორიის ასპარეზზედ, ჯერ არ გაუშლიათ მოქმედებაში თავიანთი პოტენციალური ენერგია. ჩინელები, იაპონელები, ინდოელები და მრავალნი სხვანი – რომელთა რაოდენობა ნახევარ კაცობრიობაზედ მეტს შეადგენს და რომლებმაც უნდა შექმნან მთელი დიადი და გრძელი ხანა კაცობრიობის ახალი ისტორიისა, როცა გამოვლენ საქვეყნო ასპარეზზედ, – აი ეს ხალხნი. ესენი შეადგენენ უმთავრესს „ფონდს კაცობრიობისას“, თუ შეგვიძლია ასე ვსთქვათ. – ამ ფონდს ემატება აგრეთვე ის ნაწილი კაცობრიობისა, – ზანგები და მალაელები, რომელთაც არასოდეს არ უთამაშნიათ როლი ძველი კაცობრიობის ისტორიაში, მაგრამ რომელნიც შეიძლება იძულებულნი გახდნენ მიიღონ მონაწილეობა მომავალ დიდ მოძრაობაში, რადგანაც მათაც გაეხსნათ გზა პროგრესისა წინამორბედ ცივილიზაციათა მიერ. როცა ეს აურაცხელი ფონდი კაცობრიობისა ამოქმედდება და იწყებს ქვეყნის დაპყრობას, მაშინ დადგება ახალი ხანა საქვეყნო ცივილიზაციისა, და როდესაც ეს ახალი ცივილიზაცია დამკვიდრდება, მაშინდელი მეცნიერებიც შეადარებენ მას წარსულს, ე. ი. ჩვენი დროის ევროპიულ ცივილიზაციას და ნათლად წარმოუდგებათ თვალ-წინ ის დიადი განსხვავება, რომელიც იქმნება ამ ძველს ევროპიულსა და მომავალ თავისებურ ცივილიზაციათა შორის. ამ მომავლის თავისებურობის ნათლად გათვალისწინება ეხლა ისევე არ შეგვიძლია, როგორც რომს არ შეეძლო გაეთვალისწინებინა ჩვენი ცივილიზაცია, რომელიც ამერიკის აღმოჩენიდან დაწყებული უკვე საქვეყნო შეიქმნა.

მომავალ ცვალებადობას – გარეშე, გეოგრაფიული პირობებიც განსაზღვრავს ერთის მხრით. მართალია, ადამიანის გენიოსობა და მოქმედების ნიჭი სცვლის გარეშე ბუნებრივ წრესა და აიძულებს მას თვით შეეგუოს ადამიანსა, მაგრამ ადამიანიც იძულებულია, – თვით ევროპიელიც კი, – შეეგუოს

ამ წრესა და ეს უკანასკნელიც თავის ღრმა გავლენას ამჟღავნებს მასა. მაგალითები ზევრია. ამერიკაში გადასახლებული ევროპიელი, თუმცა იგი განმგრძობია ევროპისა და განსაკუთრებით ინგლისურ ეროვნულ ტიპისა და კულტურისა, მაგრამ მაინც შეიცვალა ამ რამოდენიმე საუკუნის განმავლობაში. პროფესორი კარლ ვეილე ამბობს (L'Univers et L'Humanité, vol III), რომ თანამედროვე იანკი თანდათან ემსგავსება ძველს ამერიკელს, – გრძელი ტანით, სხეულის მოქნილობით, თმისა და კანის ფერითა და სხვითა. **იგი უკვე განირჩევა ევროპიელი-საგან.** აგრეთვე ავსტრალიაში, ახალ ზელანდიაში, კაპის კოლონიაში ევროპიელი იცვლება ფიზიკურად და გონებრივადც. მას აღარ შეუძლია ძველი წინააღმდეგობა გაუწიოს გონებრივად და ფიზიკურად გარეშე პირობებსა, ჯერ ეს ცვლილება და განსხვავება ევროპიელისაგან დიდი არ არის, მაგრამ ჟამთა ვითარებაში იგი საგრძნობელი იქმნება და აქაური ევროპიელებიც ძველებურად აღარ ემსგავსებიან თავიანთ წინაპართა. – ევროპიელი ამ ქვეყნებში გადაშენების გზაზეაო, ამბობს ვეილე – და განა მარტო ამ ქვეყნებში, – ყველგან, სადაც კი გადასახლება ვინმე და ახალ პირობებში მოხვდება, ეს პირობები თავის გავლენას იქონიებს ხოლმე მოსულ ელემენტზედ; და თუ უძლიერესი ევროპიელი განიცდის ამ მოვლენის აუცილებლობას დღეს, რაღა უნდა ყოფილიყო წინად, პრეისტორიულ ან შორეულ ისტორიულ ხანებში, როცა ადამიანს უმცირესი საშუალება ჰქონდა გარეშე პირობებთან საბრძოლველად.

მაშასადამე, იმ აუარებელ ფონდსაც რომ თავი დავანებოთ და მარტო ევროპიელ რასას მივაქციოთ ყურადღება, – ეს ევროპიელის ბატონობაც ქვეყანაზედ არ არის მარტო კაცობრიობის გაერთიანების მომასწავებელი. მას მეორე მხარეცა აქვს. ეს არის დიფფერენციაცია თვით ევროპიელისა თავის პირვანდელ მოდელისაგან, რომელიც სხვა გარემოებაში მოხვდა და ამოქმედდა. – სრული ერთობა კაცობრიობისა, ერთი

რასა, ერთი ენა და სხვა მაშინ არის შესაძლებელი, როცა ერთი და იგივე პირობები იქმნება ყველგან, თუმცა სიცოცხლე არც ამ კანონს ემორჩილება მათემატიკურის სისწორითა.

როგორც არა ვსთქვით, ზემოხსენებული „ფონდის“ უყურადღებოდ დატოვება შეუძლებელია, რადგანაც იგი ნახევარ კაცობრიობაზედ მეტია და უკვე დაიწყო საქვეყნო ასპარეზზედ გამოსვლა მისმა რამოდენიმე ნაწილმა. როდესაც სოციალურის მოქმედებით, ე. ი. ახალ ცივილიზაციათა და ახალ ერთა შექმნით ეს ფონდი ამოიწურება, მაშინ სრულიად შეიცვლება თანამედროვე ეროვნული და საქვეყნო ცივილიზაცია. მაგრამ ამ შემთხვევაშიაც შეუძლებელია ერთი კაცობრიობის არსებობა, როგორც ერთად-ერთის ერისა, ორგანიულ განვითარების ნიჭის მქონისა, რადგანაც ვინ იცის, რამდენი თავისებური მრავალ-ფეროვანება წარმოიშვის ამ აურაცხელ ფონდის სოციალურ მოქმედებისაგან.

ყოვლად შეუძლებელია სისწორით გამოიკვლიოს მეცნიერმა, თუ რამდენი რასა არსებობდა დასაბამიდან. მხოლოდ აპრიორულად შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ თავდაპირველად იმდენი რასა არ იქმნებოდა, რამდენიც დღეს არის, როგორც თავდაპირველად არ იქმნებოდა იმდენი სახე ცხოველთა, რამდენიც დღეს არის. ადამიანთა რიცხვიც თავდაპირველად იმდენი არ იქმნებოდა, რამდენიც დღეს არის, იგი თავიდანვე განაწილებული არ იქმნებოდა ათასგვარ გარემოში, როგორც ესა ხდებოდა ისტორიის ვითარებაში და დღესაც ხდება. აგრეთვე ისეთი რთული იყო პროცესი რასათა არევ-დარევისა და **მაშასადამე ახალ ტიპთა შექმნისა**, რომ დღეს წმინდა, თავდაპირველ რასას ვეღარსად შეხვდებით; ყოველი რასა, ყოველი ტომი, ხალხი, ერიც ნარევია, და ისეთი ნარევი, რომ ხან და ხან შეუძლებელიც არის ამ ნარევის ნაწილთა გარკვევა. მაგრამ, კიდევ და კიდევ განვიმეორებთ, ყოველი ასეთი ნარევი – **ახალი ტიპია**, – ახალი ტომი, ხალხი, ერი, რასა, და ამიტომაც რა-

სათა აღრევა სრულიადაც არ ნიშნავს კაცობრიობის გაერთიანებას, არამედ, პირიქით, მის განმრავალფეროვანებას, როგორც ცხოველების სახეთა შერევა არ ნიშნავს ერთი საერთო სახის გაჩენას, არამედ პირიქით, სახეთა ცვალებადობასა.

არ შეგვიძლია დავეთანხმოთ იმ ავტორებს, რომელთაც ჰგონიათ, რომ ხალხთა ტიპები მცირდებიან რიცხვითა. არავითარ მოსაზრებაზედა და ტენდენციაზედ არ არის დამყარებული ეს მათი აზრი. ვეილე ამბობს, – დღეს ისეა არეული ერთმანეთში რასები, თვითოეულ ერში იმდენი სხვა და სხვა სისხლია, რომ ანთროპოლოგებმა არ იციან, რამდენი რასა აღნიშნონო: ზოგი მთელს კაცობრიობას ორ რასადა ჰყოფს, ზოგი სამად, ზოგი თორმეტად და ერთი კიდეც სამოცდა სამ რასას ანგარიშობსო. – ეს ფაქტი ჩვენთვის უფრო იმისი დამამტკიცებელია, რომ რასათა აღრევა ტიპთა რიცხვს უმატებს და არაფერს აკლებს. – ბოლოს და ბოლოს ის რასებიო, ამბობს ვეილე, რომელთაც იციან შეგუება და გავრცელება, თავის განსაკუთრებულ ბეჭედს დაასმენ საერთო რასათა და ეხლანდელ რასათა მრავალ-ფეროვანების ადგილს სხვა რასები დაიჭერენ, ან შეიძლება **ერთმა რასამ** დაიჭიროსო. – სხვა რასები რომ დაიჭერენ, ამაში ეჭვი არ არის, მაგრამ ერთმა რასამ რომ დაიჭიროს, ეს კი შეუძლებელია. თვით ვეილე არ ამბობს, რომ ამერიკაში, ავსტრალიაში და ახალ ზელანდიაში ევროპიელი იცვლებო, თანდათან ემსგავსება ძველ, ადგილობრივ ტიპსაო, გადაშენების გზაზედაც კი ადგიაო? მაშ გარეშე პირობებს დიდი გავლენა ჰქონია რასაზედ, და რადგანაც შეუძლებელია დროთა ვითარებაში მთელს დედა-მიწის ზურგზედ ერთი და იგივე პირობები იყვნენ, – შეუძლებელია ერთი ტიპი რასისა, იმ შემთხვევაშიაც კი, თუ დღეს არსებული გარეშე პირობები დედა-მიწის სხვა და სხვა ადგილას იგივენი იქმნებიან. მაგრამ დედა-მიწის ზედა-პირს, ჰავას, გარეშე პირობებს, თვით კოსმოსს თავისი ისტორია, თავისი ევოლუცია აქვს, და დროში მიწის ზედა-პირის გარემონიც

ცვალებადნი არიან. ამ ცვალებადობის გავლენითაც შეცვლილა ადამიანთა ტიპები და მომავალში რა გარანტია გვაქვს ან იმისი, რომ გარემოთა ცვალებადობა არ განგრძელდება დედა-მიწაზედ, ან იმისი, რომ ამ ევოლუციის თანახმად ადამიანთა რასები არ შეიცვლება? – ერთი სიტყვით, რა საბუთი გვაქვს მისი, რომ ადამიანის სახე, როგორც Homo Sapiens, არ შეიცვლება თანდათან ჟამთა ვითარებაში და არ გარდიქმნება სრულიად ახალ სახედ, რომელთა ნაწილნი იმავე მრავალფეროვანებას წარმოადგენენ სხვა და სხვა ადგილას, როგორსაც დღეს წარმოადგენს კაცობრიობა სხვა და სხვა კონტინენტებზედ, სხვა და სხვა კუნძულებზედ? – სიცოცხლის ცვალებადობა, ანუ როგორც ბერგსონი ამბობს, შემოქმედებითი ევოლუცია კონკრეტულ დროშია, იგი რთულია და თვითოეული ინდივიდუალში, თვითოეული სახე გარდიქმნება თავისებურად და განმრავლფეროვანდება, და შეუძლებელია იმის წინასწარმეტყველება რომ ერთი რასა იქმნება კაცისა და არა მრავალი, როგორც შეუძლებელია იმისი წინასწარმეტყველება, რომ ერთი სახე იქმნება ცხოველისა და არა მრავალი, – საუკუნეთა შემდეგ.

ჩემის ფიქრით, არა თუ რასათა თავისებურება, არამედ ერთა თავისებურებაც არ განქრება. ერის გაქრობა უსათუოდ სხვა ერისა, ან სხვა ერთა შექმნას გამოიწვევს, – ახალი რაიმე შეიქმნის ძველის ნაცვლად. შორეულ წარსულიდან აქამდე რომ სწორი ანგარიში შეიძლებოდეს რასათა, ერთა, სხვა და თუ დაკლებისა, – ვეჭობ რომ დაკლება აღმოვაჩინოთ. საკვირველიც იქმნებოდა ასეთი მოვლენა, წინააღმდეგი იმ საერთო მოვლენისა, რომ თვითოეული ინდივიდუალობა ვითარდება, იცვლება, მრავლდება, თავის ადგილას მრავლ სხვასა სტოვებს, მრავალფეროვანდება. სიცოცხლის შემოქმედების ერთი უმთავრესი გამოჩენათაგანი სწორედ ეს ზრდაა მრავალფეროვანებისა.

ეს კიდევ რა. ერთ ერში სხვა და სხვა თავისებურების მქონე ნაწილები არა ჰქრებიან, არამედ ვითარდებიან. თუ ჰქრებიან, – მათ ადგილს სხვა რამ ინდუვიდუალობა იჭერს. სავოიელი ტიპი არ განქრება, ან თუ განქრა პარიზელთან შერევით, – სხვა რამ ტიპი დაიბადება სავოიის ტერიტორიაზედ, გასკონისაზედ, პროვანსში, ყველგან. ბრიტანელთა და ანგლო-საქსონელთაგან შემუშავდა ინგლისელი მეათე საუკუნისა, – ახალი ტიპი გერმანელ-კელტური, ინგლისელისა და ფრანგ-ნორმანისაგან – თანამედროვე ინგლისელი და არა ფრანგი, – ახალი ტიპი, ახალი **უორიგინალესი ენითა**; შოტლანდიელი კი ვინ იცის რამდენი ტიპის ნარევია, – ნორვეგიელისა, კელტის ტომის სკოტისა, პიქტისა, და სხვ. საკვირველი მოვლენაა აგრეთვე შენახვა პირველ-ყოფილი ტიპისა თვით უხანგრძლივეს ცვალებადობაში და მრავალ ტიპთა შერევის პროცესის მიუხედავად. მასპეროს გამოკვლევით ძველი ეგვიპტელი ტიპი კიდევ დარჩა თანამედროვე ფელლახთა შორის. რომ ნახოთ სურათი ძველი ეგვიპტელი კაცისა და თანამედროვე ცოცხალ ფელლახთა, – ქალისა და კაცისა, – პირდაპირ გასაკვირველია მათი მსგავსება (*Histoire ancienne des peuples de L'Orient*, t. I.). მაგრამ ფელლახი მაინც ახალი ტიპია, ახალი მოვლენა. ელიზე რეკლიუ (*L'Homme et la Terre* t. III.) ამბობს, რომ ახალი ბერძნები, რომელთა სისხლშიაც სერბ-სლავიანთა სისხლი მეტია, ვიდრე ელინთა, თანდათან უახლოვდება ძველ ბერძნის ტიპსა, ძველი ბერძნის ტიპი კიდევ შენახულია ახალ, შერეულ ბერძენთა შორის, თუმცა ახალი ბერძენი – ახალი ტიპია, თანამედროვე ბერძნის ხალხი – ახალი ხალხი, რომელიც ღირსიც არ არის ელინთა სახელის ხსენებისა.

მაშასადამე, თვით სიცოცხლის კანონები ინდივიდუალობის შენახვისა, შემოქმედებითი ევოლუციისა, დიფერენციაციისა, ასსიმილაციისა და ახალი ტიპის შექმნისა, არ არის წინააღმდეგი მრავალფეროვანებისა, არ არის წარმომშობი

ერთფეროვანებისა. მრავალფეროვანება დედამიწის სხვა და სხვა ადგილისა და ამ მრავალფეროვანების გავლენა სიცოცხლეზედ, აგრეთვე თვით ამ გარემოთა მრავალფეროვანების ცვალებადობა დროთა ვითარებაში, – შეუძლებელ ჰყოფს კაცობრიობის რასიულად გაერთიანებასა, და თუ ზოგიერთი ავტორი წინააღმდეგი აზრისაა, – ეს მათ პირველი შეხედვით ეჩვენებათ. განსაკუთრებით იმ მოვლენას შეჰყავთ შეცდომაში, რომ სოციალურ ცხოვრების გაფართოვება ისტორიულად ფაქტია, ფაქტია განვითარება საყოველთაო წამბამველობისა სხვა და სხვა ერთა შორის, თითქოს მაჩვენებელი კაცობრიობის ორგანიულ გაერთიანებისა. მაგრამ, როგორცა ვსთქვით, წამბამველობა ვერა სპობს ინდივიდუალობასა.

თუ განვიხილავთ საერთოდ ეგრედ წოდებულ დიდ რასათა განვითარებას, არა მგონია რომ მონღოლთა. შავ-კანიანთა და თეთრ-კანიანთა ინდივიდუალობა მოსპობილიყოს, – პირიქით მათი ინდივიდუალობა უფრო და უფრო მტკიცდება მიუხედავად იმისა, რომ ზოგნი მათგანნი ბევრჯერ არეულან ერთმანეთში. შემდეგ, – არიელ ტომისაგან არა მგონია ერთობა წარმოშობილიყოს, არამედ ისეთი მრავალფეროვანება, რომელიც თვალს გვიჭრელებს. მომავალშიაც, სწორედ იმავე ამერიკაში და აფრიკაში, არიელთაგან შექმნილ სრულიად ახალ მრავალფეროვანებას ვიხილავთ. – აგრეთვე მონღოლთა, სემიელთა და სხვა ტომთა მრავალფეროვანების განვითარება ეჭვს გარეშეა ისტორიის ვითარებაში. აპრიორულად შესაძლებელია, რომ თვითოეულ ამ ტომს ერთ დროს მცირე სივრცე სჭეროდეს და ცალკე სოციალური ერთეული ყოფილიყოს, დღეს კი ამ გვარ ერთობასთან შედარებით თვითოეული მათგანი უაღრესი მრავალფეროვანებაა. მომავალშიაც არავითარი საბუთი არ არის, რომ ერთფეროვანებას მიაღწიოს მთელმა ტომმა. ხანდახან ის მოჰყავთ არგუმენტად, რომ ერთი რომელიმე ერიც მრავალ ნაწილთაგან შესდგება, ერის ერთობა კი მაჩვენებელია ამ მრავალფეროვანებათა გაერთფეროვანებისაო,

მაგრამ ის კი ავიწყდებათ, რომ ეს ერი ან ბუნებრივ, მონათესავე მრავალფეროვანებათაგან შესდგება, მათ ერთი სოციალური ორგანიზაცია აერთებს, ეს ერთობა კი ერის ინდივიდუალობის განმტკიცებაა და ამით რასათა საერთო რიცხვს არაფერი აკლდება. ან და, თუ ერი განსხვავებულ, უნათესავო მრავალფეროვანებათაგან შესდგება, და მიუხედავად ამისა მაინც ერობს, სამაგიეროდ ახალი ტიპი გაჩენილა, აგრეთვე უცხო ელემენტები მას სავსებით ვერა ჰყლაპავს: იგი ოდნავ მაინც რჩება. ამ შემთხვევაშიაც არა აკლდებათ რასათა რიცხვს. – ხან და ხან ისიც მოჰყავთ ხოლმე არგუმენტად, რომ დღეს ერები ერთდებიან სოლიდარობითა, შეიძლება ევროპამ შეერთებული შტატებიც კი დააარსოსო, მაშასადამე ერთი ერიო, – მაგრამ თვით ერის განსაზღვრა გვაჩვენებს, რომ ვერავითარი შეერთებული შტატები ვერ მოსპობენ ერსა. რომის ინდივიდუალობასა – თვით მომავალი საერთაშორისო სოციალისტური საზოგადოებაც რომ განხორციელდეს, საეჭვოა, ერთ წერტილზედ შეჩერდეს საუკუნოდ ეს ინტეგრაცია. შესაძლებელია დიფერენციაცია ისევ დაიწყოს და თვითოეულ ერში თვითოეულმა კომმუნამაც კი თავისი ინდივიდუალობა განიმტკიცოს და სოციალური მრავალფეროვანება ამით ოფრო გააფართოვოს. – სოლიდარობა, ორგანიზაცია, საზოგადოებრივობა, უმაღლესი სოციალური ინტეგრაცია კაცობრიობისა – ვერა სპობს ვერც ინდივიდუალობას, ვერც მრავალფეროვანებას, ვერც აგრეთვე ერთა, რასათა და სხვა ინდივიდუალობათა რიცხვს ამცირებს. – კიდევ ერთი არგუმენტი აქვთ, – ერთა ურთი-ერთის მიერ მოსპობა და უფრო მარჯვე ერთა ცოცხლად დარჩენა არსებობისათვის ბრძოლაში. მაგრამ არსებობისათვის ბრძოლა რომ მარტო ჩახა-ჩუხი იყოს, რომ ამ საშინელი ბრძოლით ინდივიდუალობათა რიცხვი მცირდებოდეს, აქამდის ცხოველთა სამეფოშიაც სახეთა რიცხვი საშინლად შეზღუდული იქმნებოდა. ნამდვილად არც ასეთი ხასიათის არსე-

ბოზისათვის ბრძოლაა სინამდვილე, არც სახეთა რიცხვი მცირდება. არც მთელი რასისა და ერის გაჟლეტა შეიძლება სრულიად. ომებით კი სწორედ რასათა ისეთი არევ-დარევა ხდება, რომელიც ახალ ტიპებსა ჰქმნის, ადიდებს და არ აკლებს ადამიანთა ჯგუფთა მრავალფეროვანებასა. მცირე აზიაში რომ გამუდმებული ომები არა ყოფილიყვნენ უძველეს დროიდან, შეიძლება ეხლა იქ ერთი ერი ყოფილიყო, მაგრამ მცირე აზია ათას ხალხთა ცივილიზაციის ბინა იყო, იქ ათასი რასა და ერი სტოვებდა თავის კვალსა, და დღეს ამიტომაც იმდენი ტიპი რასათა და კულტურათა არსად არ მოიპოვება, როგორც ამ პატარა სივრცეზე.

განვიმეორებთ მრავალფეროვანება კანონია ბუნებისა. ჰერტ სპენსერმა ერთფეროვანის შეცვლა მრავალფეროვანად საყოველთაო კანონად აღიარა, თუმცა საეჭვოა, რომ როდისმე არსებულიყო ეს „ერთფეროვანი“. – დაწყებული მკვდარ ნივთიერებიდან სიცოცხლემდე, – ყოველისფერი ემორჩილება ამ კანონსა. ორგანიზაცია, ინტეგრაცია – არ არის წინააღმდეგობა მრავალფეროვანებისა.

ჩვენ არ ვიცით ის ერთი რამ, რომლისაგანაც მრავალი წარმოსდგა. არ ვიცით ერთი ქიმიური ელემენტი, რომლისაგანაც უნდა წარმომდგარიყოს ყველა ელემენტი. არ ვიცით ერთად-ერთი ცოცხალი ნივთიერება, რომლისაგანაც უნდა წარმომდგარიყოს ყველა ცოცხალი არსი, არ ვიცით აგრეთვე ერთი უღელი ადამიანთა, რომლისაგანაც უნდა წარმომდგარიყოს ყველა რასა და ხალხი. ბევრი თეორია, ბევრი ჰიპოტეზაა ამ საკითხთა შესახებ, მაგრამ მეცნიერული ჭეშმარიტების ხარისხი არც ერთს არ მოუპოვებია. თეორიები სოკოსავით ამოდიან, ურთი-ერთის წინააღმდეგნი. – პოლიგენისტები და მონოგენისტებიც ერთმანეთს ეცილებიან, – ორივეს ჭეშმარიტებაც ბევრი აქვსთ თავის მხარეზედ, შეცდომანიც, მაგრამ დანადგვილებითი ჭეშმარიტება – არც ერთ მხარეს.

აპრიორულად კი შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ერთი, ან

რაშოდენიმე რასა, რომლისაგანაც განვითარდა დღევანდელი მრავალფეროვანება კაცობრიობისა, როგორც რამოდენიმე სახე წარმოიდგინა დარვინმა ცოცხალ არსთა, რომელთაგანაც განვითარდა მთელი მრავალფეროვანება სიცოცხლისა. ვეილე ამბობს: „როდესაც განვიხილავთ დედამიწაზედ არსებულ დღევანდელ პირობათა, მხოლოდ ერთის თქმა შეიძლება: იმ ხანგრძლივი განკერძოების გამო, რომლითაც სცხოვრობდა მცენარე, ცხოველი, ადამიანი, განვითარდა დროთა ვათარებაში მათი თავისებური ხასიათი; ამან წარმოშვა ადამიანთა რასები, როდესაც კარჩაკეტილობა ისპობა, როდესაც, გეოგრაფიულად რომა ვსთქვათ, ცოცხალნი არსნი მიისწრაფიან აღმოჩენათაჲ კენ, წინანდელი ნიშნები ხასიათისა ჰქრება და იწყება ცვალებადობა“. დიახ, – ცვალებადობა, რომელიც ჰქმნის ათასგვარ მრავალფეროვანებას და რომელსაც მომავალშიაც ვერ შეაჩერებს ვერაფერი, როგორც წარსულში ვერ შეაჩერა.

ამ ცვალებადობის უპირველეს მომენტიდან დაწყებული დღევანდლამდე არაფერი არ ამტკიცებს არც ადამიანთა ჯგუფთა მრავალფეროვანების მოსპობას, არც მის განსხვავებულ ტიპთა რიცხვის შემცირებას. ის ზემოხსენებული აურაცხელი ფონდი კაცობრიობისა მისი ერთობის კი არა, მისი მრავალფეროვანების მაჩვენებელია, და დღეს თუ ბევრ მაღალ გონების პატრონსაც ევროპა და მისი ბატონობა ჰგონია კაცობრიობა, ჩვენის ფიქრით ეს დიდი შეცდომაა.

მივმართოთ ჯერ წარსულსა, როდესაც არა თუ კაცობრიობა ერთ ორგანიზმს არ წარმოადგენდა, არამედ მისი ნაწილნი ვერც კი იცნობდნენ ერთმანეთსა. პროგრესი ამ შორეული წარსულიდან დღემდე ერთის მხრით მათი ერთმანეთის გაცნობითაც გამოიხატება; პროგრესი აგრეთვე მათ ერთგვარ სოციალურ კავშირითაც გამოიხატება, – თანამედროვე საერთაშორისო სამართლითა, – მაგრამ ერთ სოციალურ ორგანიზმს რომ დაახლოვებოდეს კაცობრიობა – ეს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჯერ არ არის სინამდვილე.

კაცობრიობის ნაწილთა ურთი-ერთის გაცნობა უძველეს დროიდან დღევანდლამდე იმით შეგვიძლია გავზომოთ, თუ როდის რა გეოგრაფიული ცოდნა ჰქონდათ ეგრედ წოდებულ ცივილიზაციის ცენტრებს ქვეყნისა და ხალხთა, და როგორ ფართოვდებოდა ეს ცოდნა დროთა ვითარებაში.

ცივილიზაციის ცენტრებსა მეთქი, ვამბობთ, – და ეს ტერმინი პირდაპირ გვასწავლიან, რომ არასოდეს არ არსებული ორგანიული განვითარება კაცობრიობისა, არამედ მისი ნაწილნი ვითარდებოდნენ ისეთის მეტ-ნაკლებობით, ისე დამოუკიდებლად ურთი-ერთისაგან, რომ მაგალითად დღევანდელი აღწერა შავ-კანიანთა ინგლისელების მიერ და მათივე აღწერა კართაგენელთა მიერ თითქმის ერთი და იგივეა. აქედან სჩანს, თუ რამდენად დამოუკიდებელი ყოფილა შავ-კანიანთა ცხოვრება იმ ცივილიზაციათაგან, რომელნიც ვითარდებოდნენ და ჰქრებოდნენ, ურთიერთს ადგილს უთმობდნენ, „ისტორიასა“ ჰქმნიდნენ მთელი სამოცი საუკუნის განმავლობაში, აუარებელი ნაწილი კაცობრიობისა კი იმავე დონეზედ დარჩა დღესაც, როგორც უძველეს დროს იყო.

ბაბილონელთა ტერიტორია, ამ უძველეს ცივილიზაციის მქონე ხალხისა, შუამდინარის მიწაზედ იყო მოთავსებული, მაგრამ მათმა მსვლელობამ და ახალ ქვეყანათა დაპყრობამ ძლიერ გააფართოვა გეოგრაფიული ცოდნა, ცნობა მაშინდელი ქვეყნისა. ბაბილონელები ნარევი ხალხი იყო ათასგვარ სემიურ და სხვა ჯგუფთა, რომელნიც სხვა და სხვა კუთხეებიდან გადასახლდნენ ტიგრისა და ეფრატის მიდამოებში და იქ შექმნეს ერთი სოციალური ორგანიზაცია, რომელსაც ჰქონდა ერთი საღმრთო ენა. ამ ენაზედ დარჩენილან დღეს ლურსმულნი წარწერანი, ქრ. დაბ-დის თითქმის 4,000 წლისა. აქედან ვტყობილობთ, რომ ბაბილონელთა ერის იმპერია გასცილებოდა ტიგრისა და ეფრატის მიდამოებს. ეგვიპტესა, წინა ახიასა, ელამსა, ლიბიასა და სომხეთს შუა არსებობდა ერთი დიდი ცივილიზაცია, სადაც გამეფებული იყო ბაბილონური

ლურსმული წერის ენა. ეს ადგილი იყო უმთავრესი ნაწილი ქვეყნისა ბაბილონელთათვის, აგრეთვე მთელ კაცობრიობას მათთვის რამოდენიმე მეზობელი ერი და თვით ისინი შეადგენდნენ. – ამავე ადგილს მრავალ საუკუნის განმავლობაში ჰყვავოდა ეს უპირველესი ცივილიზაცია, ბაბილონელთაგან შექმნილი და დატოვებული.

ასსურელებმა დაიჭირეს მათი ადგილი, მაგრამ თითქმის არაფერი მოუმატებიათ ბაბილონელთა კაცობრიობის ცოდნისათვის, გარდა ალაროდებთან და უმთავრესად ქართველ ტომებთან ბრძოლისა და მათი გაცნობისა, აგრეთვე მერვე საუკუნის ბოლოში პირველად კიპროსელ ბერძენთა გაცნობისა.

სპარსელებმა ხანგრძლივი ომები გამართეს ბერძნებთან, ეგვიპტელებთან, ინდოელებთან და ამით გააფართოვეს გეოგრაფიული ცოდნა მაშინდელი ქვეყნისა. ისინი კავკასიამდის და სკვითიამდისაც კი მივიდნენ, ერთმა მეზღვაურმა სატასპმა კი მთელი ხმელთა შუა ზღვაც გადასცურა, შევიდა ატლანტიის ოკეანეში, მაგრამ უკანვე დაბრუნდა.

ისრაელს მთელი თავისი კულტურა ბაბილონელებისაგან ჰქონდა ნასესხები, აგრეთვე მთელი გეოგრაფიული ცოდნა მისი ნასესხები იყო იმ დიდ ხალხთაგან, რომელთაც დიდი იმპერიები შეექმნათ. ყოველ შემთხვევაში, მათ მეტი არა უნახავსთ რა, რაც ასსურელებმა, სპარსელებმა და ეგვიპტელებმა ნახეს, და არ გაუფართოვებიათ მათი ცნობა კაცობრიობისა.

ეგვიპტელებისათვის დიდ-ხანს ნილოსის მიდამო იყო მთელი დედამიწის უმთავრესი ადგილი. მხოლოდ თანდათან გაიცნეს მცირე აზიის ნაწილები ხეთელებთან ბრძოლის დროს, გაიცნეს აგრეთვე სპარსელები, ბერძნები, ხმელთაშუა ზღვის ნაწილი, აფრიკის ზოგი შავკანიანი ხალხი, ზოგიერთი ნაპირი აფრიკისა. ამბობენ ფარაონ ნეხაოს დროს ეგვიპტელმა მეზღვაურებმა მთელს აფრიკას შემოუარეს გარსაო, მაგრამ ეს მეზღვაურები ფინიკელები იყვნენ და არა ეგვიპტელები, როგორც ამბობს ჰეროდოტე.

ფინიკიელების მოგზაურობა – პირველი ხანაა ხმელთა შუა-ზღვის ცივილიზაციის შექმნისა. ფინიკიელებმა აფრიკისა და აზიის „კაცობრიობის“ ერთ ნაწილს ევროპის „კაცობრიობის“ ერთი დიდი ნაწილიც მიუმატეს. მას შემდეგ დღევანდელ დღემდე არ გამქრალა ცივილიზაციის ცეცხლი ხმელთა-შუა ზღვაზედ.

მათ იცოდნენ ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთი ნაპირები, ეგვიპტე, საბერძნეთი, იტალია, გიბრალტარის სრუტე, მოგზაურობდნენ ატლანტიის ოკეანეში, სამხრეთით და ჩრდილოეთით, მიაღწიეს ბრიტანიის კუნძულებსა. ნეხაოს ბრძანებით რომ აფრიკას შემოუარეს, ჰეროდოტეს სიტყვით, ფინიკიელები იყვნენ. თვით ჰეროდოტეს თუმცა არა სჯერა ეს მოგზაურობა, მაგრამ ფინიკიელთათვის ეს შეუძლებელი არ იყო. ამგვარად მთელი ხმელთაშუა ზღვა, ჩრდილოეთის ზღვა და ატლანტიის ოკეანე, ნაწილად ინდოეთის ოკეანე გაცნობილი ჰქონდათ ფინიკიელებს. აგრეთვე აღმოსავლეთის ხალხთა და დასავლეთ ბარბაროსთა შორის მათ ვაჭრობისა და ერთობ კულტურის კავშირი შეჰქმნეს.

მათ საქმეთა გამგრძობნი კართაგენელები იყვნენ. კართაგენი ფინიკიელების კოლონია იყო. მეტროპოლიიდან მემკვიდრეობით მიიღეს ვაჭრობისა და მოგზაურობის ნიკი. რაც ფინიკიელებმა იცოდნენ, ის კართაგენელებმაც იცოდნენ, მაგრამ მათი შესანიშნავი მოგზაურობა აფრიკის დასავლეთ ნაპირებისაკენ, მოგზაურობა ჰანნონისა 470 წელს ქრისტე წინედ ზედა-გვინეის ნაპირამდე, სადაც მან ისეთნაირად აღწერა ზანგები, რომ დღევანდელ მათ აღწერილობას მოგვაგონებს, – დიდი შემატება იყო გეოგრაფიის და კაცობრიობის ცოდნისათვის. ღამე ზანგების ყვირილი და ღრიალი მოესმა ჰანნონს მიწის ნაპირიდან და შიშმა უკანვე გამოაბრუნა, მხოლოდ ეს ღრიანცელი კი აღწერა. შორს აღარ განუგრძია მოგზაურობა. მოვიგონოთ მეორე შესანიშნავი მოგზაურობა ჰანნიბალისა, ყველასა ან ცნობილი, როდესაც მან მთელი ესპანია და გა-

ლლია განვლო, ალპები გადაიარა, იტალიაში ჩავიდა და რომს მიუახლოვდა.

ამგვარად თანდათან ფინიკიელთა და კართაგენელთა წყალობით თითქმის მთელი ევროპის ხალხები შევიდა ხმელთა-შუა-ზღვის თუ საერთო ცივილიზაციისა არა, ურთი ერთ ცნობის სფეროში მაინც. წინა აზიის „კაცობრიობას“ ახალი კაცობრიობა მიემატა. ამ ორ კაცობრიობის შორისაც განმტკიცდა უფრო ახლო ცნობა ურთი-ერთისა, და ეს დიდი საქმე უმთავრესად ალექსანდრე მაკედონელის ომებმა შეასრულეს.

ალექსანდრე მაკედონელამდის ბერძნებმა უკვე გაიცნეს მცირე აზიის ნაწილები, შავი ზღვის ნაპირები, მთელი ხმელთა შუა ზღვა, ეგვიპტე, აფრიკის ნაპირები, მრავალგან დააარსეს კოლონიები, განსაკუთრებით შავი ზღვის ნაპირებზე და იტალიაში. ამ კოლონიების დაარსებით მათ შექმნეს მთელი ბერძნული ცივილიზაცია, მოჰფინეს ელლინიზმი მთელს ხმელთა-შუა ზღვაზე და შავ-ზღვაზე.

ალექსანდრე მაკედონელმა კი დიადი იმპერია დააარსა, დაიპყრო მთელი აღმოსავლეთი, ინდოეთშიაც შევიდა, ძველი ბაბილონი სატახტო ქალაქად გაიხადა. ბერძნებმა ალექსანდრეს დროს სპარსეთის ზღვაც კი გაიცნეს, გაიცნეს ინდოეთის ოკეანე ინდის ბოლომდის, აგრეთვე მეწამული ზღვა. ადმირალი ნეარხი იყო ამ საქმეთა ჩამდენი. ჩრდილოეთში ჰითეასმა ალექსანდრეს დროსვე ბრიტანია ნახა, შემოუარა გარს, ჩამოვიდა ჩრდილოეთის ზღვაში ელბის ბოლომდე.

ერთი სიტყვით ალექსანდრეს ხანაში ბერძნებმა უკვე იცოდნენ თითქმის მთელი ევროპა ირგვლივ ბალტიის ზღვამდე, აზია თითქმის ინდოეთამდე და მთელი ჩრდილოეთი აფრიკა მეწამულ ზღვის ჩაყოლებამდე. ეს კი დიდი გაფართოვება იყო გეოგრაფიულ ცნობათა და თვით კაცობრიობის ცნებისა.

რომის ცივილიზაცია განგრძობა იყო საბერძნეთის ცივილიზაციისა. პირველი ხანები რომის ცივილიზაციისა იყო აგრეთვე ხმელთა-შუა ზღვის ცივილიზაცია. მაგრამ საბერძნეთის

ცოდნა ქვეყნისა და კაცობრიობისა მთელს კულტურულ მე-
მკვიდრეობასთან ერთად რომსაც გადაეცა. ეს კიდეც არაფე-
რი, – რომის იმპერიაში როცა საბერძნეთიც შევიდა, ბერძნე-
ბი იყვნენ უმთავრესნი მოგზაურნი, რომელნიც მთელს ქვეყნებს
იკვლევდნენ, როგორც მაგალითად პოლიბიოსი. რომის იმპერი-
ის ხელში ქვეყნის ცოდნისათვის უმთავრესი იარაღი იყო და-
პყრობა ქვეყანათა, და მართლაც ალექსანდრე მაკედონელზედ
კიდეც უფრო დიდი იმპერია შექმნეს რომაელებმა. იტალია, სა-
ბერძნეთი, მთელი წინა-აზია, აფრიკის ჩრდილო ნაპირები,
გალლია, ესპანია, ბრიტანია და სხვა ქვეყნები – რომის იმპე-
რიის კუთვნილება იყო. ცოდნა რომის გეოგრაფოსთა, რასაკვირ-
ველია, კიდეც ურო გაფართოვდა. მათ მემკვიდრეობით გადაეცათ
გეოგრაფიული ცოდნა მთელ წინასწარ ცივილიზაციათა. მათ
იცოდნენ ეგვიპტის სამხრეთით მდებარე ქვეყნები, სხვა ნაწი-
ლები აფრიკისა, იცოდნენ შავ-კანიანთა ქვეყნები. იცოდნენ
გერმანია, რომელსაც ისინი ებრძოდნენ, ოდნავ სკანდინავიაც
კი, იცოდნენ ბალტიის ზღვა, კასპის ზღვა, სამხრეთი ნაწილი
თანამედროვე რუსეთისა, მისი დასავლეთი ნაწილი, ყირიმი,
კავკასია, თურქესტანი და მთელი აზია ინდოეთამდე და ჩინე-
თამდე. იმპერატორ მარკ-ავრელიუსის დროს ტონკინამდისაც კი
მივიდნენ რომაელები. ისტორიამ სამი ექსპედიცია იცის რო-
მაელებისა ჩინეთში 166 – 284 წლ. ქრ. შემ.

ისეთივე ღვაწლი მიუძღვისთ ეგვიპტის პტოლემეოსებს გეო-
გრაფიისა და კაცობრიობის გამოკვლევაში, როგორც რომაე-
ლებს, თუ მეტი არა. ალექსანდრიის სკოლის დაარსების შემდეგ
მთელი ბერძნული მეცნიერება იქ გადავიდა და ალექსანდრიე-
ლებმა მრავალი რამ შესძინეს ადამიანის ცოდნას როგორც სა-
ზოგადოდ მეცნიერებაში, ისე კერძოდ გეოგრაფიაში. მაგრამ
ეს სფეროც ცივილიზაციისა ხმელთა-შუა-ზღვის ცივილიზაციის
სფერო იყო, და თუმცა შორსა ჰქონდა გაწვდილი თავისი ტო-
ტები, მაგრამ მთელს კაცობრიობას მაინც ვერა სწვდებოდა.

ინდოეთმა და ინდოეთის ნახევარ-კუნძულზედ გადასახლე-

ბულთ ვერ შექმნეს ფართო ცივილიზაცია. მთელი მათი ორიგინალური შემოქმედება შიგნითვე დატრიალდა და ფართო მდინარესავით არ მოსდებია ქვეყანასა. ინდოელების რელიგიური გავლენაც კი ტიბეტსა, აღმოსავლეთ აზიასა და ინდოეთის კუნძულებს შორის ტრიალებს. ამ მხრით ჩინეთი უფრო საინტერესოა. მაგრამ როგორც ინდოეთი, ისე ჩინეთი სულ სხვა კულტურულ სფეროებსა, სულ სხვა „კაცობრიობათ“ წარმოადგენენ და არა ჰგვანან არც ასსურო-ბაბილონელთა, არც ეგვიპტელთა, არც ხმელთა-შუა ზღვის ხალხთა, ე. ი. ფინიკიელთა, კართაგენელთა, ბერძენთა, რომაელთა, ჩინელებმა ჟამთა ვითარებაში თავისებური ცივილიზაცია შექმნეს, თავისებური კულტურული სფერო, მაგრამ ამ სფეროს განიადაგებული ურთიერთობა არა ჰქონია ზემოხსენებულ სფეროებთან. ჩინელების ცივილიზაცია ორიგინალური იყო, ნაყოფი საკუთარის შემოქმედებისა უმეტეს ნაწილად. მათი ეკონომიური ტექნიკა, მათი მეცნიერება და სხ. არაფრით არ იდგა დასავლეთელებისაზედ დაბლა, – ბევრ დარგში კი უფრო დაწინაურებულიც იყო.

ჩინელები ისეთი მოძრავნი არ იყვნენ, როგორც ფინიკიელები, ბერძნები და რომაელები, მაგრამ არც ინდოელებსავით უძრავნი იყვნენ. ბევრი ცნობა არ მოიპოვება მათ მოძრაობაზედ უძველეს დროში. ქრისტეს წინად მესამე საუკუნეში კი მათ ეტყობათ გამოფხიზლება. 212 წელს ქრისტეს წინ მათ კედელი ააშენეს გარეშე მტერთაგან იმპერიის დასაცველად. ამ მტრებმა თითქმის მთლად ამოჟლიტეს ერთმანეთი და ჩინელებსაც გზა გაუადვილდათ დასავლეთისაკენ მოძრაობისათვის. ამის შემდეგ გაიცნეს მათ თურანის ხალხები და მათი ცივილიზაცია. პირველ საუკუნეში ქრისტემდის ჩინელებმა პამირი გადმოიარეს და კასპის ზღვამდის მოვიდნენ. ეს ის დრო იყო, როცა რომს ეჭირა ევროპა ჩრდილოეთ ზღვამდე, აფრიკა საჰარამდე და აზია კასპის ზღვამდე. აქ უნდა გამტკიცებულიყო ურთი-ერთობა ორ დიდ იმპერიის ფორის – აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა, – მაგრამ ეს არ მოხდა: ჩინელებს არ

შეეძლოთ მტკიცედ გაჩერებულიყვნენ ძლიერ შორს თავიანთ სამშობლოდა; მათგან გამოგზავნილმა ელჩმაც ვერ გამოიჩინა დიდი ვაჟკაცობა, კასპის ზღვა ვერ განვლო. შემდეგ თანდათან ჰკარგავდნენ ჩინელები გავლენას დასავლეთ აზიაში. უკვე 150 წელს ქრისტეს შემდეგ შემაერთებელი გზაც აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის ისევ შეიკრა.

ჩინელებმა ზღვაზედ მოგზაურობის უნარი მხოლოდ ჩვენი საშუალო საუკუნოებიდან გამოიჩინეს. მათ ოდნავ გამოიკვლიეს დიდი ოკეანე. მეოთხე სუკუნეში ნახეს მალაკკა და ცეილანი. მეხუთე საუკუნეში სპარსეთის ზღვა ნახეს, ზღვა მეწამული და შემდეგ კი, მონღოლების ბატონობის დროს, მადაგასკარიც კი აღმოაჩინეს, ევროპიელებზედ წინად. არსებობს ჩინელთა საუცხოვო აღწერილობა მათ მიერ ნახულ ქვეყანათა.

აი ეს ხალხებია, რომელთაგან ძველად ზოგს მეტად და ზოგს ნაკლებად მიუძღვის ღვაწლი „საქვეყნო“ ცივილიზაციის შექმნაში და კაცობრიობის ცნების გაფართოებაში. მაგრამ აბა დაუკვირდით, – მთელი ორმოცი საუკუნის განმავლობაში ეცადნენ მთელი ცივილიზაციები, რომ დედამიწის მხოლოდ ნაწილი, კაცობრიობის აგრეთვე მხოლოდ ნაწილი გაეცნოთ, ხოლო კაცობრიობის ამ ნაწილისაგანაც ვერ შესძლეს ვერასოდეს ერთი საზოგადოებრივი ორგანიზმის შექმნა, მიუხედავად იმისა, რომ მაგალითად, ალექსანდრე მაკედონელმა და რომის სარდლებმა უდიდესი იმპერიები დააარსეს და ამ იმპერიებში შეჰყარეს აუარებელი ხალხი და ერი. – მართალია, ხალხთა ურთი-ერთის გაცნობისა და დიდ იმპერიათა დაარსების გამო ჩნდებოდა ხოლმე დაახლოვებით საერთო კულტურული სფერო; მართალია ერთი ხალხის ცივილიზაცია მემკვიდრეობით გადადიოდა მეორეზედ, რომელიც საკუთარ ახალ შემოქმედებას უმატებდა ძველსა, – მაგრამ საერთო, მაშინდელი ვიწრო საკაცობრიო საზოგადოება. ორგანიული განვითარების ნიჭის მქონე, მაინც ვერ შეიქმნა, არაშედეგოვანად

ინგრეოდა ხელოვნურად შეკოწიწებული დირი იმპერიები. იშლებოდა ეს კულტურული სფეროებიც ან მის ნანგრევებზედ, ან მის პირის-პირ ახალი ცივილიზაციები ჩნდებოდა. ბაზილონმა 40 საუკუნით ქრ. წინად შექმნა ცივილიზაცია, – აღრია ერნი და ხალხნი, შექმნა საერთო კულტურული სფერო, მაგრამ მისი საზოგადოება დაირღვა და მისი ადგილი ასსურეთმა დაიჭირა. ფინიკიამ მთელი ხმელთა შუა-ზღვის ცივილიზაციის ხანა დაიწყო მით, რომ ხმელთა-შუა-ზღვის ხალხები გაიცნო და გააცნო ურთი-ერთს, მაგრამ იგიც განქრა და ბერძენთ დაუთმო ადგილი. ალექსანდორე მაკედონელმა მთელი აღმოსავლეთის გაელლინება მოინდომა, მაგრამ ვერ შესძლო, – ელლინიზაცია აღმოსავლეთისა და ელლინიზმის გავლენა ერთი და იგივე არ გამოდგა. რომმა დაიჭირა საბერძნეთის ადგილი მაშინდელ მსოფლიო ისტორიაში. მაგრამ იგიც იძულებული იყო თავისი კულტურის განგრძობა ბარბაროსთათვის ჩაებარებინა, და სხვ.

ცივილიზაციები დამოუკიდებლად გამოდიოდნენ, ურთი-ერთსა ჰბამავდნენ, ურთი-ერთისაგან მემკვიდრეობით იღებდნენ კულტურასა, ურთიერთსა სცვლიდნენ, ამით დედამიწის განსაზღვრულ სივრცეზედ უდიდესი ფონდი ადამიანთა სოციალურად შემომქმედ, ელემენტად ხდებოდა, – მაგრამ არავითარი ორგანიული ერთობა 40 საუკუნის განმავლობაში, არავითარი მსგავსი ერთი საკაცობრიო საზოგადოებისა არ შეუქმნიათ. არც ერთ ცივილიზაციას არ შემოუკრებია მთელი კულტურული კაცობრიობა და არ შეუკავშირებია ისეთი სიმტკიცით, რომ დღევანდლამდე ორგანიულ განვითარების პროცესში ყოფილიყოს.

ქრისტეს დაბადების შემდეგაც გრძელდება იგივე პროცესი ცივილიზაციათა დამოუკიდებელ გამოსვლისა, ცილობისა; იგი დღესაც ახასიათებს კაცობრიობის ფონდსა და მომავალშიაც ეს ფონდი არ დაჰკარგავს მოძრაობის ნიჭსა. ჩინეთი და ინდოეთი, რომელთაც წინად ვერ მოასწრეს საქვე-

ნო ასპარეზზედ გამოსვლა და რომთან დამოკიდებულებაც კი ვერ მოახერხეს, მომავალში შეიძლება გამოვიდნენ ამ ასპარეზზედ, იქნებ იაპონიის თაოსნობითაც. და შესცვალონ სრულიად თვით ევროპის „კაცობრიობა“.

საშუალო საუკუნოების ხანას არაბთა ცივილიზაციის აღორძინებამდის თითქმის არაფერი შეუძენია რა კაცობრიობის ცნების გაფართოებისათვის, თუმცა ევროპაში მან საკუთარი ახალი ცივილიზაცია შექმნა. ღარიბი იყო აგრეთვე ეს ეპოქა გეოგრაფიული აღმოჩენებითა. დიდი ვნება მოიტანა ამ მხრით ქრისტიანობამა. ქრისტიანობასთან ერთად რომის იმპერიაში და ევროპაში შემოვიდა ებრაელების მეცნიერება, დაბადება გახდა მეცნიერებისა და კერძოდ გეოგრაფიის ცოდნის წყაროდ. ეს „მეცნიერება“ კი თავიდან ბოლომდის ბაბილონური იყო. ებრაელებს საკუთარი შემოქმედებით ბევრი არა შეუქმნიათრა. რაცა ჰქონდათ, თვით რელიგიური მითებიც კი სამოთხისა, შემოქმედებისა და სხვ. – ბაბილონური იყო. ბაბილონური იყო აგრეთვე მათი უცნაური კოსმოგონია. ამ მხოით ევროპამ დაბადების შემოტანით საშუალო საუკუნოებში ორმოცი საუკუნით უკან დაიხია და თითქმის სრულიად დაივიწყა ბერძენთა დიდი მეცნიერება და ერთობ კულტურა. მხოლოდ არაბების დროს ისევ დაიწყო აღორძინება ძველმა კულტურამ ელლინთა.

მაგრამ საშუალო საუკუნოებმა მიუხედავად საშინელი საერთო რეგრესისა ერთი რამ განახორციელეს. ეს იყო კულტურულ ასპარეზზედ გამოსვლა გერმანელ, კელტ და სლავიან ბარბაროსთა: შეიქმნა მთელი ახალი ქვეყანა, მთელი ახალი ცივილიზაცია, რომელიც პირდაპირ მიემატა ძველს ქვეყანასა, თუმცა ახალმა ძველისაგან პირდაპირ ვერ ისარგებლა ძველის პროგრესსითა. გაჩნდნენ ახალი ქვეყნები ხალხთა დიდ გადასახლების ჩანელების შემდეგ, – გერმანიისა, საფრანგეთისა, იტალიისა, ირლანდიისა, ანგლო-საქსონელთა, სკანდინავიისა და სხვათა, რომელნიც გამოვიდნენ მოქმედების ასპარეზ-

ზედ და თავში დაუდგნენ ევროპასა, დაიწყეს მისი **ახალი ისტორია**, როდესაც შესწყდა ძველი ისტორია რომისა, – სწორედ მაშინ დაიწყეს ახალმა ხალხებმა ეს ახალი ისტორია, რომელიც დღევანდლამდე დიდებულად გრძელდება. შორეული კუნძულები ევროპის ჩრდილო მხარისა, გერმანია, რუსეთის ჩრდილო ნაწილები, სკანდინავია, ინგლისი აღარ იყვნენ ბარბაროსთა ქვეყნები, ზღაპრად გაგონილნი კულტურულ და ისტორიულ ბევრმენ-რომაელთაგან, არამედ შემომქმედნი ისტორიისა, უმთავრესნი ხალხნი ევროპისა, რომელთაც თვითვე უნდა განეხილათ სხვა ხალხნი თავიანთ თვალთ-საზრისით და თვითონვე უნდა ედვათ თავს ქვეყნის დაპყრობა და გაცნობა.

და მართლაც სკანდინაველებმა რაც ქვეყნები აღმოაჩინეს და გაიცნეს, რამდენგან შესცვალეს თვით საფუძველი ცივილიზაციისა, რამდენი ღვაწლიც მათ დასდევს ურთი-ერთზედ დიდის მანძილით დაცილებულ ხალხთა შორის კავშირის გაბმისათვის, – დაუფასებელია ისტორიაში. მეხუთე საუკუნიდან მეთორმეტემდე ირლანდიელების და განსაკუთრებით ჩრდილოეთ ვიკინგების მოგზაურობა არ შეწყვეტილა. ვიკინგებმა დასავლეთისაკენ მოგზაურობის დროს ამერიკაც კი აღმოაჩინეს მათე საუკუნის ბოლოში, მაგრამ ეს აღმოჩენა ნაადრევი იყო და შესაფერი ნაყოფი ვერ გამოიღო. მხოლოდ გრენლანდია დარჩა ცნობილი ქრისტიანთა კოლომბამდე. ამ უკანასკნელმა შესძინა მხოლოდ კაცობრიობას ამერიკა. ამავე სკანდინაველებმა აღმოსავლეთისაკენ მოგზაურობის დროს რუსეთი გაიცნეს, ჩამოვიდნენ შავ ზღვაზედ და კონსტანტინეპოლსაც კი მიაღწენ 907 წელსა.

თუ ევროპაში გერმანელები და სკანდინაველები გამოვიდნენ საქვეყნო ასპარეზზედ და იწყეს ისტორიის შექმნა. – მთელი ევროპა და მისი ჩრდილოეთი მხარე ისლანდიაშდის შემოუერთეს ქრისტიანულ კულტურასა და ამერიკამდისაც კი მიაღწიეს, – არა ნაკლები ღვაწლი მიუძღვისთ არაბებს აღმოსავლეთის ქვეყანათა გაცნობაში და კაცობრიობის ცნების გა-

ფართოვებაში. არაბებს არავითარი ისტორიული როლი არ უთამაშნიათ მაჰმადის დაბადებამდის. მაჰმადიანობამ მათ ისეთი სიძლიერე შთაბერა, მაჰმადის სჯულის აქტივურმა თვისებამ ისეთი ენტუზიაზმი დაბადა მათ შორის, აგრეთვე უკვე დადლილ მეზობელ სახელმწიფოთა დაპყრობა ისეთი ადვილი საქმე იყო, რომ არაბებმა სულ ას წელიწადში დააარსეს უდიდესი იმპერია ქვეყანაზედ. ბევრი ავტორი და მათ შორის ელიზე რეკლიუ ამბობს, რომ მაჰმადიანთა გავრცელებას ხელი შეუწყო ფრიად მაჰმადის კომმუნისტურმა მოძღვრებამ, რომელსაც დიდის აღტაცებით ეგებებოდა ყველა ხალხი დესპოტიზმისაგან დაჩაგრული და განადგურებული, ისე როგორც წინად ქრისტიანობას ეგებებოდა ყოველი დამაშვრალი, მონა და „კაცთა შორის კაცად არ მიჩნეული“-ო.

მართლაც, მაჰმადის სიკვდილის (632 წ.) ოთხი წლის შემდეგ სპარსეთი დაიპყრო ომარმა, წინასწარმეტყველის მემკვიდრემ. ერთი წლის შემდეგ არაბები ინდოეთში გაჩნდნენ. 638 წელს ეგვიპტე და სირია დაიპყრეს. 647 წელს ისლამის მახვილი ბატონობდა მთელს ჩრდილოეთ აფრიკასა. 649 წ. კიპროსისა და როდოსის კუნძულები დაიჭირეს. მერვე საუკუნეში ესპანია დაიპყრეს და საფრანგეთსაც შეესივნენ. ამავე დროს გვეწვიენ საქართველოშიაც: მისწვდნენ ჩინეთსა და ცეილანსა და სავაჭრო ქარვასლები გამართეს. ინახულეს და აღწერეს მალაის კუნძულები, გაავრცელეს მაჰმადის სჯული, და ამბობენ, თვით იაპონია და მოლუკის კუნძულებიც ინახულესო, თუმცა ეს ფაქტი ნამდვილად არ არის დამტკიცებული მეცნიერებაში. ზღვაზედაც გამოიჩინეს დიდი უნარი მოგზაურობისა. გაიგნეს მთელი ხმელთა შუა ზღვა, ინდოეთის ოკეანე, მიაღწიეს მადაგასკარის კუნძულს და საბოლოო ფაქტად ჰყვეს მისი აღმოჩენა. აფრიკის აღმოსავლეთ ნაპიოებზედ განამტკიცეს თავიანთი სჯული და პოლიტიკური საზოგადოებანი, რომელთაგანაც უკანასკნელი, ზანზიბარის სასულთანო, სულ უკანასკნელად დააქცია ევროპამ.

მეცამეტე საუკუნემდის და შემდეგაც არაბებმა შექმნეს და განავითარეს მრავალი მეცნიერება, აზიარეს თვით ევროპა კლასიკურ კულტურასა, გაიცნეს კაცობრიობის დიდი ნაწილი, მრავალი შესძინეს გეოგრაფიასა. მასუდი, იბნ-ბათუთა, სოლიმანი, ედრიზი და სხვანი, – დიდი გეოგრაფოსები და მოგზაურნი იყვნენ, რომელთაც მრავალი ქვეყანა აღმოაჩინეს და აღწერეს. არაბებმა აღმოსავლეთი ევროპაც კი გაიცნეს, ვოლგის ნაპირები და სამხრეთი ნაწილი თანამედროვე რუსეთისა.

არაბთა შორის დიდად იყო გავრცელებული ცოდნა გეოგრაფიისა და ხალხთა აღწერისა, – როგორც აბასსიდების დროს, ისე ომმიადებისა და სხვა დინასტიების დროსა, – როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში. მაგრამ არაბთა იმპერია მალე დაეცა; როგორც მალე აღენთო მათი ცივილიზაციის ცეცხლი, ისე მალე ჩაქრა. ისევ ევროპიელებსა ხვდათ წილად ნამდვილი საქვეყნო ცივილიზაცია შეექმნათ, თუმცა მერვე საუკუნეში არაბებმა კიდევ სცადეს მუდმივი კავშირი განემტკიცებიათ აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის, ე. ი. ჩინეთსა და არაბთა იმპერიის შორის; ეს ცდაც ისე უბედურად გათავდა, როგორც წინად რომისა და ჩინეთისა.

მეცამეტე საუკუნეში მონღოლებმაც მოინდომეს საქვეყნო და საკაცობრიო საზოგადოების შექმნა. ჩინგის-ხანი ამბობდა: „როდესაც ამოდენა ხალხი შევაერთე, ჩემი პირველი ცდა იყო მათ შორის წესიერების და სამართლის დამყარება“. მონღოლებმა მთელი აზია დაიპყრეს, შემოესიენ რუსეთს, გადალახეს პოლონეთი, ვგენგრია, სპალატროსაც კი უწიეს, მაგრამ შემდეგ ისევ დაიხიეს აღმოსავლეთისაკენ და ნელ ნელა განელდა მათი აღტყინების ცეცხლიცა.

ამავე დროს თურქები ნაცარ-ტუტას ადენდნენ მთელს წინა აზიასა. ბიზანტიის იმპერიას მათ საშინელი ომი გამოუცხადეს, და არაბებსავით მაჰმადიანობით გატაცებულნი, ეკვეთნენ ბიზანტიასა და არაბებს და მალე შეიძლეს მათ ნანგრევებზე თავიანთ იმპერიის დაარსება. ოტტომანები ევროპა-

საც კი თავ-ზარსა სცემდნენ. ხმელთა-შუა-ზღვაზედაც გაბატონდნენ. მალე მათმა ბატონობამ დაიჭირა ადგილი არაბთა და ბიზანტიელთა ბატონობისა.

ამგვარად, რომის იმპერიის დაცემის შემდეგ ზედი-ზედ აწყდებოდა წინა-აზიასა და ევროპას სულ სხვა და სხვა ხალხი, ზედი-ზედ სცდილობდნენ ყველანი საქვეყნო იმპერიები დაეარსებინათ, მაგრამ საბოლოოდ ვერც ერთმა ვერ შექმნა იგი მკვიდრად. შედეგი მხოლოდ ცივილიზაციათა, რჯულთა, ხალხთა აღრევა იყო, რადგანაც ყველანი იცავდნენ თავიანთ ინდივიდუალობასა. მართალია, ამ აღრევიდან მეორე მხრით ერთობაც იბადებოდა, დამყარდნენ საერთაშორისო დამოკიდებულებანი სრულიად სხვა და სხვა და ურთიერთისაგან დაშორებულ ხალხთა შორის, მაგრამ ნამდვილი ერთობა არასოდეს არ დამყარებულა, როგორც იგი არც დღეს არის მიუხედავად საერთაშორისო სიმართლისა.

თუ რამდენად იცავდა ყოველი კულტურა თავის ინდივიდუალობასა, ამას სხვათა შორის ჯვაროსანთა ომებიც ამტკიცებს. როდესაც ევროპაში ქრისტიანობა ჩამოყალიბდა და დასავლეთ აზიაში და აფრიკის ჩრდილოეთში მაჰმადიანობა, როდესაც ეს ორი კულტურა ერთმანეთს პირისპირ შეხვდნენ და დაუწყეს ცილობა არა თუ იმ ადგილებში, სადაც პირველი ბუდე იყო მათის რჯულისა, არამედ საკუთარ სამფლობელოებშიაც, მაშინ ეს ცილობა ორი დიდი კულტურისა უზარმაზარ დუელად გადაიქცა და არც ერთი მხარე არა ზოგავდა არც სიცოცხლესა და არც შეძლებას, რომ ბატონობა. დარჩენოდა. ბოლოს და ბოლოს ევროპას დარჩა გამარჯვება როგორც ხმელეთზედ, ისე ზღვაზედ. ხმელთა-შუა ზღვიდან გამოძევებულ იქმნა ისლამის ბატონობა და გაძლიერდა ქრისტიანული ევროპა. შემდეგ ამ ბატონობის პრივილეგია რამოდენიმე დიდ სახელმწიფოს ერგო. მაგრამ ისიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ამ დიად ბრძოლას ერთი დიდი საქრისტიანო

იმპერია, – ბიზანტია მსხვერპლად შეეწირა და თურქთა საკბილოდ გახდა.

მიზეზი ისლამის დამარცხებისა იყო ევროპის გაძლიერება სრულიად სხვა მხრით. ჯერ კიდევ იტალიის რესპუბლიკებმა განავითარეს ვაჭრობა-მრეწველობა, და რასაკვირველია ამას შედეგად დიდი მოგზაურობანი უნდა მოჰყოლოდნენ. ვენეციელი მარკო პოლო მეცამეტე საუკუნეში ერთი უდიდესი მოგზაურთაგინი იყო ამ ხანისა. მან უცხოეთში 1271 – 1295 წლები დაჰყო. მან მთელი აზია შემოიარა და პეკინშიაც იყო, რომელიც ამ დროს მონღოლთა იმპერიის აღმოსავლეთის სატახტო ქალაქი იყო. იქიდან იგი დაბრუნდა ინდოეთზედ, სპარსეთზედ, მცირე აზიაზედ, ტრაპიზონით გამოიარა და კონსტანტინეპოლში ჩამოვიდა მან აღწერა ჩინეთი, მონღოლია, ინდოეთი, კოხინხინა და სიამი, სპარსეთი, ყველა ქვეყნები, რომლებზედაც გაიარა, აგრეთვე ინახულა და აღწერა ზანზიბარი და აბაშეთი აფრიკაში, ციმბირი, ჩრდილო ყინულიანი ქვეყნები. ამგვარად მან დაახლოვებით ნამდვილი წარმოდგენა მისცა თავის თანამედროვეთ გეოგრაფიასა და ეთნოგრაფიაზედ, რომლებსაც მაშინდელ ევროპაში არავითარი მეცნიერული საფუძველი არა ჰქონდა, განსაკუთრებით დაბადების მითოლოგიის გავლენის წყალობითა. შემდეგ ჯოვანნი მონტეკორვინომ მეთოთხმეტე საუკუნეში ჩინეთი ინახულა, ფრიულელმა ბერმა ოდერიკმა იმავე საუკუნეში მალაის კუნძულები და ჩინეთი ნახა, ფლორენციელმა ჯოვანნი მარინიოლიმ აგრეთვე ჩინეთი და სხვ.

1346 წელს ჩინეთის იმპერია ისევ დაიკეტა ევროპიელთათვის და აღმოსავლეთი ისევ მოსწყდა დასავლეთსა. ევროპიელებმაც სხვა მხრივ მიაპყრეს თვალი. 1404 წელს ესპანელი რუი გონზალეც დე-კლავიხო სამარყანდში მიდის, თურანელებს ეცნობა. ვენეციელი იოსაფატ ბარბარო სპარსეთში მოგზაურობს მეთოთხმეტე საუკუნეში. ნიკოლო კონტი, აგრეთვე ვენეციელი, ინდოეთსა და მალაის კუნძულებს ნახუ-

ლობს. კონტი პირდაპირ ბრუნდება შინ ადენითა და მეწამული ზღვითა, და არა სპარსეთის ზღვითა და სირიით, როგორც ეს წინად ჩვეულება იყო მამელუკების გაბატონების შემდეგ ეგვიპტეში, – ეს გზაც დაიკეტა.

მაშინ კი უფრო დიდის ენერგიით მიაქციეს ევროპელებმა ყურადღება ქვეყნიერებასა. ინდოეთისაკენ პირდაპირი გზის ძებნაში გაიჯიბრნენ მაშინდელნი მეზღვაურნი სახელმწიფონი, სადაც ვაჭრობა და მრეწველობა იყო განვითარებული. იტალიის რესპუბლიკები, ესპანელები და პორტუგალები იყვნენ განსაკუთრებით მუდმივ დაინტერესებულნი, რომ ეს გზა აღმოეჩინათ, ამისათვის იგინი არც ძალასა და არც შეძლებას არა ზოგავდნენ, რომ შორეულ ქვეყნებში მოგზაურობა გაეხედნათ.

ისლამმა განაშორა მთელი აზია ევროპასა, ხმელთა-შუა ზღვის ცივილიზაციასა; აქაც კიდევ არაბებისაგან და თურქებისაგან არ იყო მოსვენება. ევროპა კი ვეღარ კმაყოფილდებოდა ჩრდილოეთითა და ბალტიის ზღვითა, სადამდისაც მიდიოდა მისი ვაჭრობა. ამიტომაც უკვე პორტუგალებმა აფრიკას შემოუარეს მეთხუთმეტე საუკუნეში, რომ ამ გზით მაინც დაეჭირით კავშირი აღმოსავლეთთან. ამავე მეთხუთმეტე საუკუნეში მოგზაურობდა ქრისტეფორე კოლუმბი, რომლის უდიდეს შრომისა და მოგზაურობის შედეგი იყო ამერიკის აღმოჩენა 1492 წელსა.

1498 წელს პორტუგალებმა ვასკო-დე-გამამ კეთილ-იმედის კონცხს შემოუარა სამხრეთ აფრიკაში და საუკუნოდ განსაზღვრა გზა, დასავლეთისა და აღმოსავლეთის შემაერთებელი. 1521 წელს მაგელლანმა დიდი ოკეანე განვლო, ბოლოს ჯემს კუკმა თავისი უდიდესი სამი მოგზაურობით (1768 – 1775 წ.) სრულიად შესცვალა გეოგრაფია ძველი დროისა და საშუალო საუკუნოთა. ამით პირდაპირ დაიწყო ეპოქა საქვეყნო ცივილიზაციისა და ევროპიელთაგან მთელი ქვეყნის გაცნობისა და მასზედ ბატონობისა.

ცნობილია, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ამერიკის აღ-
მოჩენას მსოფლიო ისტორიაში. მთელი ახალი კონტინენტი
და ახალი კაცობრიობა აღუჩნდა თვალ-წინ ევროპასა. ევრო-
პიელებმა იწყეს შეუწყვეტელი დენა ამ ახალ ქვეყანაში. მა-
ლე მთელ სამხრეთ ამერიკაში ახალი ესპანია და პორტუგა-
ლია გაჩნდა. ჩრდილოეთში კი ინგლისელებმა იწყეს გადასახ-
ლება და ინგლისისა და ირლანდიის საუკეთესო მშრომელი
და ენერგიით აღსავსე ხალხი სულ იქ გადასახლდა, რომ ეს
თვალ-უწვდენელი ქვეყანა გაენაყოფიერებია თავისი შრომითა
და მუყაითობითა. მთელი ევროპიდანაც მრავლის უმრავლე-
სი ხალხი გადასახლდა ჩრდილო ამერიკაში. ჰოლლანდიელებ-
მა უმთავრესად აზიის შორეულ ქვეყნებს მიაქციეს ყურადღე-
ბა და იქ დააარსეს თავიანთი კოლონიალური იმპერია.
პორტუგალები, ფრანგები, ესპანელები, ჰოლლანდიელები,
ინგლისელები, – ყველანი ატლანტიის ზღვით მიემშურებოდნენ
ზოგი შორეულ დასავლეთს, ახალ ქვეყანაში, ზოგიც შორე-
ულ აღმოსავლეთს. ცივილიზაციის ცენტრი ხმელთა-შუა
ზღვიდან ეხლა ატლანტის ოკეანეზედ გადავიდა, საიდანაც
გაშლილი გზით მიემშურებოდა ევროპა მთელის ქვეყნის დასა-
პყრობად. რასაკვირველია ამის შემდეგ შეიცვალა სრულიად
როგორც გეოგრაფია, ისე ეთნოგრაფია ევროპიელის წარმო-
დგენაში, რადგანაც მრავალი გამოკვლევა და მრავალი აღწე-
რა ახლად ნახულ ხალხთა გამოქვეყნდა იმ დიად საშუალებით
რომელიც უკვე კაი ხნის მოგონილი იყო, – ბეჭდვის საშუა-
ლებითა.

ამერიკაში და სხვაგან ნახეს ახალი კაცობრიობა, მაგრამ
თვით ევროპიელებმაც ახალი კაცობრიობა შექმნეს ამ ახალ
ადგილებში, – კაცობრიობა, რომელიც შესცვალა ჟამთა ვი-
თარებამ და ევროპას პოლიტიკურად დააშორა, დამოუკიდებ-
ლად გაჰხადა, ადგილობრივი „კაცობრიობა“, მართალია, გაა-
ნადგურეს, მაგრამ ნაცვლად ახალი აღორძინდა, და დღევან-

დელი იანკი ან ჩილიელი აღარ არის ინგლისელი ან ესპანელი.

ამერიკის აღმოჩენიდან დაწყებული თანდათან ვრცელდებოდა ეს ბატონობა ევროპიელთა და ევროპის რასისა მთელს ქვეყანაზედ და დღეს მან უმწვერვალესს ხარისხს მიაღწია, მაგრამ ერთი კაცობრიობა ვერც ამან შექმნა. ევროპის გენიოსობამ შექმნა უდიდესი ტექნიკა, უდიდესი ცოდნა, უდიდესი მეურნეობა, უფართოესი ცნობა დედა-მიწისა, შექმნა საერთაშორისო სამართალი, მაგრამ კაცობრიობის ერთობა მაინც ვერ შექმნა. ატლანტის ოკეანედან გაძლიერებულებმა, ხმელთაშუა ზღვაზედაც მოიპოვეს ბატონობა, ინდოეთზედაც გაიყვანეს უმოკლესი გზა. სუეცის არხის საშუალებითა, მთელი დიდი ოკეანის კუნძულებზედ და ავსტრალიაზედ გაბატონდენ, დიდ-ოკეანეზედაც ისეთივე დიდი ცივილიზაცია გააჩაღეს, როგორც ატლანტის ოკეანეზედ, მაგრამ ყოველისფერს საზღვარი აქვს, და დღეს 'შეიძლება სწორედ ამ დიდი ოკეანის ხალხთაგან, ჩინელთაგან და იაპონელთაგან არის მოსალოდნელი საქვეყნო ბატონობა. ევროპამ დაკეტილ აღმოსავლეთის გზას შორიდან მოუარა და ამით საქვეყნო ბატონობა მოიპოვა. მან გაძლიერების შემდეგ დაკეტილი გზაც გააჩაღა, მაგრამ საუკუნოებით დატოვებული ფონდი ჩინელთა, ინდოელთა, იაპონელთა და სხვათა, რომელთა რიცხვი აუარებელია, დღეს სწორედ დიდი ოკეანიდან და ინდოეთის ოკეანიდან ემუქრება მას. თუ უწინ უმთავრესად ჯერ აღმოსავლეთიდან დასავლეთს მიდიოდა ცივილიზაცია, ხალხთა მოძრაობა და ურთი-ერთის გაცნობა, ურთი ერთის წამბაძველობა სოციალურ შემოქმედების ყოველ დარგში, აგრეთვე შემდეგ, პირიქით, თუ ყოველი გაძლიერებული დასავლეთის ერის მისწრაფება აღმოსავლეთისაკენ იყო მიმართული, დღეს შეიძლება ისევ აღიმართოს უზარმაზარი ტალღა აზიის მრავალ-მილიონიან ერთა, ისევ დასავლეთისაკენ გამოემუროს და კიდევ მრავალი საუკუნე შეიქმნეს საჭირო, სანამ მთელი კულტურული კაცობრიობა საუკუნოდ

დაამკვიდრებდეს დაახლოვებით ერთს კულტურულ სფეროს მაინც. *)

ერთს საზოგადოებას, ერთს ორგანიულ კაცობრიობას რომ ვერავითარი ძალა ვერ დაამყარებს, ამაზედ წინადა გვქონდა ლაპარაკი, – მაგრამ უდიდესმა აღრევამ ევროპისა და აზიის კულტურულ სფეროთა რომ ერთი კულტურული სფერო წარმოშვას, – ესეც დიადი ნაბიჯი იქმნება კაცობრიობის გაერთიანებისაკენ, წარმოსადგენი მაინც არის იგი, თუ შესაძლებელი და განსახორციელებელი არა.

ევროპის ბატონობამ წარმოშვა დღევანდელი რწმენა „კაცობრიობისა“. მაგრამ აბა ერთი გადავხედოთ ევროპიელთა და სხვათა რიცხვს, თუ მართლა საუკუნოდ უზრუნველ-ყოფილია ევროპიელთა ბატონობა მთელს ქვეყანაზედ, თუ მართლა ევროპიელებმა ამოსწურეს მთელი სოციალური შემოქმედებითი ენერგია კაცობრიობისა და თუ მთელს ქვეყანაზედ სხვა არავინ არის, ვისაც შეეძლოს სრულიად ახალ საქვეყნო კულტურათა შექმნა.

მართალია, საშუალო საუკუნოთა ბოლოში მთელი ევროპის მცხოვრებთა რიცხვი იყო მარტო 50 მილიონი, 1787 წ. 144 მილიონი, 1815 წ. 180 მილიონი, ეხლა კი 390 მილიონია, – მართალია, ეს დიადი პროგრესია ევროპის ხალხთა განმრავლებისა. ისიც მართალია, რომ რასა ევროპისა, რომელსაც უპყვრია მთელი ევროპა, ამერიკა და ოკეანია ძლიერ დიდია, აგრეთვე მისი გავლენა დიდია აზიაზედ და აფრიკაზედ, მთელს ქვეყანაზედ. მართალია ისიც, რომ მისი პოლიტიკური მფლობელობა და საერთაშორისო გავლენა ვრცელდება 112 მილიონ ოთხკუთხ კილომეტრზედ, ე. ი. დედა-მიწის ხმელეთის 82⁰/₁₀-ზედ; – ყოველისფერი ეს მართალია, მაგრამ ჯერ

*) იხ. ზემოხსენებულ ცნობათა შესახებ: Prof. Ch. Wenle: La Surface Terrestre ('Univers et L'Humanité, vol. III); Elisée Reclus: L'Homme et la Terre, vol. I, II, III, IV, V, VI; E. Nys, Etudes de droit International et de droit politique; და სხვ.

ერთი გავლენასა და საერთაშორისო სფეროში ძალით ხალხთა შეკრებას, აგრეთვე დიდ ტერიტორიათა მფლობელობას გადაწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს, როდესაც მოწინააღმდეგეთა შორის უფრო მრავალ-რიცხოვანი ხალხებია, რომელნიც თანდათან ითვისებენ ევროპის კულტურასა და თავის ინდივიდუალობასაც არა ჰკარგავენ და რომელთაც აუცილებლად უნდა გადალახონ თავიანთი საზღვრები, შეიძლება ქვეყნის ბატონობა მოინდომონ და მოიპოვონ კიდეც. მარაღია ისიც, რომ დღეს ევროპის ცივილიზაცია, მეცნიერება, ხელოვნება, სამხედრო ძლიერება დიდია, მაგრამ სხვა დიდი ხალხები, რომელთაც არა-ისტორიულადაც კი სთვლიდნენ, დღეს ამავე სიძლიერის მოხვეჭის გზაზე დაადგნენ და სამხედრო ძლიერებაში ერთმა მათგანმა, იაპონიამ, ჩვენ თვალ წინ საშინლად დაჰკრა ერთს უდიდესს ევროპულ სახელმწიფოს – რუსეთს.

რომ ევროპიელთა გავლენა, საერთაშორისო სამართალი, სიდიადე და ბატონობა ევროპიელთა არა ჰქმნის არც კაცობრიობასა და არც მთელს ქვეყანას ევროპიელებს, რომ აგრეთვე კაცობრიობის ფონდი ეხლაც აუარებელია მიუხედავად 60 საუკუნის სხვა და სხვა ხალხთა კულტურულ მოქმედებისა და ურთი-ერთში აღრევისა, – ამას ამტკიცებს პირდაპირი სტატისტიკა. ვსარგებლობთ სხვა და სხვა დროის სტატისტიკით: ერთი არის 1897 წელს ა. კ. ჯონსტონისაგან გამოცემული ინგლისურად: *The Multum in Parvo, Atlas of the World*, მეორე არის პროფ. ჰიკმანსის გამოცემული 1907 წ. *Geographisch-Statistischer Universal-Taschen-Atlas*. ვსარგებლობდით აგრეთვე: E. Nus-ით: *le droit International*, t. I.

ავიღოთ ჯერ ჯონსტონის შედარებითი სტატისტიკა ერთის მხრით ამერიკისა და ევროპისა, სადაც დიდი უმრავლესობა ევროპიელია, და მეორეს მხრით აზიისა და აფრიკისა, სადაც დიდი უმრავლესობა აზიელ-აფრიკელნი არიან, არა-ევროპიელნი, – ჩვენის აზრით უმთავრესი ფონდი კაცობრიობისა, მომავალ საქვეყნო კულტურათა შემქნელი:

	სივრცე (კვ. მილ.)	მცხოვრებთა რიც.	სისქე მოსახლ.
ევროპა.	3,760,000	357,380,000	96
ამერიკა	14, 800, 000	121,710,000	11 ჩრდ. 5 სამხრ.
აზია	17,040, 000	825,950,000	49
აფრიკა	11,280,000	163,950,000	13.

თუ პირველ ორ ქვეყანაში ერთად მხოლოდ 479,090,000 მცხოვრებია, – მეორე ორ ქვეყანაში ერთად 989,900,000 მცხოვრებია, ე. ი. ორჯერ მეტი ვიდრე პირველებში. მაგრამ შეიძლება ისა სთქვან, რომ მეორე რიგის კონტინენტებში ევროპიელებიც ბევრნი არიანო. მართალი არის, მაგრამ ადგილობრივ მცხოვრებლებთან შედარებით ძლიერ ცოტა. სისწორისათვის მეორე ანგარიშიც მოვიყვანოთ: ჯერ ერთი მთელი რასა ინდო-ევროპიელთა დღეს უდრის ჯონსტონის ანგარიშით მხოლოდ 570 მილიონს, მაშინ როდესაც მარტო მონღოლთა რასა არის 625,000,000. – მეორე, – ქრისტიან სარწმუნოების მმოსავი არის ევროპაშიაც; აზიაშიაც და ამერიკაშიაც, – ყველგან – მხოლოდ 500,000,000, მაშინ როდესაც არა ქრისტიანეთა რიცხვი არის ერთი მილიარდი, ორჯერ მეტი. მათ შორის მაჰმადიანია 180,000,000, ბუდდისტი 500,000,000, ბრაჰმანი 200,000,000, წარმართნი 112,000,000, ებრაელები 8,000,000. ჩვენ კი ვიცით, რომ ბრაჰმანი, ბუდდისტი და მაჰმადიანი განსაკუთრებით აზიაში სცხოვრობს, აგრეთვე წარმართნი განსაკუთრებით აფრიკაში. სწორედ ეს არის ის ფონდი კაცობრიობისა, რომლის რაოდენობაც გაცილებით აჭარბებს ევროპიელთა რიცხვსა. ასე რომ ევროპიელთა რიცხვი, როგორც რიცხვი, აფრიკაში და აზიაში, ანგარიშში ჩასაგდება არ არის შედარებით ადგილობრივ აურაცხელ მოსახლეობასთან. – მაშასადამე ოთხი უმთავრესი კონტინენტი თუ შევადარეთ, დაახლოვებით მართალი იქმნება, თუ ვიტყვით, რომ ფონდიკაცობრიობისა ორ-

ჯერ მეტია, ვიდრე თანამედროვე კაცობრიობის დამჩემებელ ევროპიელთა.

შეიძლება მოსახლეობის სისქეზედ სთქვან რამე, – რომ მაგალითად ევროპის მოსახლეობის სისქე საშუალოდ 96-აო. მაგრამ ჯერ ერთი, სამაგიეროდ, ამერიკაში 11 და 5-ა ეს სისქე მოსახლეობისა, აქ კი უმთავრესად ევროპიელები სცხოვრობენ, მეორე – სისქე მოსახლეობისა აზიაშიც საშუალოდ არის გამოყვანილი, თორემ მარტო ჩინეთში, რომელიც ევროპაზედ სივრცითაც მეტია და მცხოვრებთა რიცხვითაც (იმპერიის სივრცე – 4,218,401 კვადრატი მილ., მცხოვრებთა რიცხვი 402,680,000), თითქმის იგივე რიცხვი მოდის საშუალოდ – 95. ინდოეთში კიდევ მეტია სისქე მოსახლეობისა ბევრ ადგილას. ამასთანავე არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ჩინეთში სწორი სტატისტიკა არ არის, როგორც ევროპაშია, და ზოგიერთ ნაწილებში, მაგალითად ზღვის პირად, დიდ ქალაქებში მოსახლეობის სისქე უმწვერვალეს ხარისხამდის არის მიღწეული – ხალხი ზღვაზედა სცხოვრობს დამდგარ გემებზედ და იქ მრავლდება.

ამას გარდა ევროპიელთა რიცხვი (ამერიკის გარდა) დანარჩენ ქვეყნებში არც ისე დიდია. მათი მხოლოდ ბატონობაა დიდი, და არა რიცხვი. ინგლისელები ყველაზედ მეტნი არიან სხვა ქვეყნებში გადასახლებულნი და მათი რიცხვიც ავსტრალიაში მხოლოდ 4,000,000 იყო 1906 წელს, შედარებით ადგილობრივ მცხოვრებლებთან ძლიერ მცირე აფრიკის ექვს კოლონიაში, და სხვაგან კიდევ უფრო ცოტა, კანადის გარდა.

საერთოდ აი როგორ არის განაწილებული მთელს ქვეყანაზედ რასები ჯონსტონის ატლასით:

ინდო-ევროპიელნი	570.000,000
მონღოლნი	625,000,000
მალაელები და პოლინეზიელები	35,000,000
ამერიკელი ინდიელები	15,000,000

აფრიკის ნეგრები	215,000,000
სჯულის განაწილებაც შემდეგნაირად არის:	
ქრისტიანები	500,000,000
მათ შორის პროტესტანტი	200,000,000
მართლმადიდებელი	105,000,000
კათოლიკე	195,000,000
არა ქრისტიანები	1,000,000,000
ებრაელები	8,000,000
მაჰმადიანები	180,000,000
ბუდდისტები	500,000,000
ბრაჰმანები	200,000,000
წარმართნი	112,000,000

აქედან ცხადათა სჩანს, რომ ინდო-ევროპიელთა რასა თითქმის ორჯერ ნაკლებია სხვა რასებზედ, სახელდობრ ევროპიელები კი გაცილებით ნაკლები. აგრეთვე რჯული ევროპიელთა, ქრისტიანობა ორჯერ ნაკლებია სხვა რჯულთან შედარებით. – ამას გარდა არც ამერიკისა და ოკეანისა, მეტადრე მალაის და ნეგრთა რასა გამქრალა, თუმცა ევროპიელები უწყალოდა ჟლეტავდნენ მათა.

მაგრამ ჯონსტონის სტატისტიკა ძლიერ არეულია. მივ-მართოთ ჰიკმანსს, რომლის ანგარიშით:

1) არიელთა რასა უდრის	780 მილიონს
აქედან უმთავრესნი:	
გერმანელები	222 მილ.
სლავიანები	132 მილ.
ბერძენ-ლათინნი	165 მილ.
ინდოელნი	230 მილ.
ირანელები	25 მილ.
2) სემიელთა რასა	30 მილ.
3) ქამიელთა რასა	20 მილ.
4) მონღოლთა რასა	503 მილ.
5) მალაელთა რასა	25 მილ.

6) ამერიკელთა რასა 8 – 10 მილ.

7) შავი რასა: მარტო ჩრდილო და

ცენტრალურ აფრიკ. 60 მილ.

დანარჩენები სამხ. აფრიკაში და სხვ. –

აქედანაც ცხადადა სჩანს რიცხვითი უპირატესობა კაცობრიობის ფონდისა ევროპიელებზედ. არიელთაგანაც ევროპიელები, კელტებსა და ალბანელებს თუ მივუმატებთ, არიან მხოლოდ 530 მილიონი, დანარჩენი არიელი კი აზიაში სცხოვრობს და ევროპის ბატონობას განიცდის და არა გაევროპიელებას.

მისივე ანგარიშით ქრისტიანები არიან 560 მილ.

მაჰმადიანები 220 მილ.

ებრაელები 11 მილ.

დანარჩენ სხვა სარწმუნოებისანი 777 მილ.

ენის მხრითაც ასეთია ადამიანთა განაწილება:

გერმანულ ენებზედ მოლაპარაკე 222 მილ.

ბერძნულ-რომაულზედ 165 მილ.

სლავიანურზედ 132 მილ.

ირანის ენებზედ 25 მილ.

ინდოეთის ენებზედ 236 მილ.

მონღოლურ ენებზედ 468 მილ.

ქამიურ ენებზედ 20 მილ.

სემიურ ენებზედ 30 მილ.

ნეგრების ენებზედ 89 მილ. და სხ.

მაშასადამე ყოველთვის თითქმის ორჯერ მეტი გამოდის ფონდი აცობრიობისა ევროპიელებზედ, – რასით, ენით, რჯულით. ეს ამ მეორე ანგარიშიდანაც სჩანს.

სად არის აქ ერთობა კაცობრიობისა, რით გამოიხატება იგი? – ევროპიელებს რომ 82% უპყრიათ მიწისა? – მაგრამ ამ 82 %-ზედ სულ ევროპიელები ხომ არ არიან დასახლებულნი. მათ მხოლოდ უპყვრიათ ეს ქვეყნები, მათი მოსახლეობა კი აფრიკაში და აზიაში გაცილებით ნაკლებია ადგი-

ლობრივზედ. ეს კონტინენტები შეიცავენ უმთავრესად კაცობრიობის ფონდს. აგრეთვე მაღაის კუნძულებზედ მთელი ცივილიზაციაა მაღაელებისა და ევროპიელები იქ მხოლოდ ბატონობენ, და არა მოსახლეობის უმეტესობას შეადგენენ ასე რომიცა და სხვა დიდი დესპოტიებიც ბატონობდნენ ოდესმე მაშინდელ კაცობრიობაზედ. გარდა ამისა ამ 82% დან ბევრი ადგილი სრულიად დაუსახლებელია და ანგარიშში არ არის ჩასაგდები კაცობრიობის ერთობის მხრით. – კიდევ მეტი, როგორც არა ვსთქვით, – ავსტრალიაში, ამერიკაში, ოკეანიაში – თვით ევროპის რასა ნელ-ნელა იცვლება, ჩნდებიან ახალი რასები და ახალი ენებიც კი – მოსულთა და ადგილობრივთა შერევით. ერთი სიტყვით სიცოცხლე თავის ბუნებრივ კანონის ძალით ახალ მრავალფეროვანებათა ჰქმნის. თვით ინგლისის კოლონიებმაც შეიძლება მალე ცალკე ეროვნული ცხოვრება დაიწყონ, როგორც ესა ჰქმნეს შეერთებულმა შტატებმა. იგინი შეიძლება ჟამთა ვითარებაში ევროპიელთა სხვა მრავალფეროვანებად გარდიქმნენ.

მაშ რა ჰქმნის კაცობრიობის ერთობას ევროპიელთა ბატონობის თვალთ-საზრისით? – ერთად-ერთი საერთაშორისო სამართალი. ეს არის ერთი სუსტი ჯაჭვი, რომელიც თითქოს აერთებს კაცობრიობას, მაგრამ როგორც ერთ წინა თავში ვსთქვით, – ეს ერთობაც უფრო მოჩვენებელია, ვიდრე ნამდვილი ერთობა. – მართალია საერთაშორისო სამართალი გაფართოვდა და მთელს ქვეყანას მოედო, მაგრამ ორი რამ არა ჰქმნის მას კაცობრიობის ერთობის შემქნელად. – ერთი ისა, რომ კაცობრიობის ერთობას მხოლოდ სოციალური ერთობა ჰქმნის, საერთაშორისო სამართალი კი მხოლოდ ერთიდარგია კერძოდ სამართლისა, და თვით სამართალი მხოლოდ ერთი დარგია ერთობ სოციალურ-ორგანიულ ცხოვრებისა. – მეორე ეს სუსტი ჯაჭვი საერთაშორისო სამართლისა მაშინვე გასწყდება, როგორც კი დაიძვრის რომელიმე დიდი ნაწილი კაცობრიობის ფონდისა და მოინდომებს ახალ ერთა შექმნას,

ახალ საქვეყნო ცივილიზაციის შექმნას და ქვეყანაზედ ბატონობას.

ყველა ამ მოსაზრებით უარ-ვყოფთ „კაცობრიობას“, როგორც ერთს სოციალურ ორგანიზმსა, უარ-ვყოფთ მის ერთობას წარსულში და აწმყოში და მომავალშიაც იგი შეუძლებლად მიგვაჩნია.

ერთბაშად რომ გადავავლოთ თვალი მთელს კაცობრიობას, შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ მისი განვითარება, როგორც ერთისა და განუყოფელის ორგანიზმის არსისა, მით უმეტეს როგორც ერთის თვით-შემგნების სოციალურის არსისა. მთელი ისტორია კაცობრიობისა, და არა მარტო ისტორია, არამედ მეცნიერება ადამიანის წარმოშობისა და მისი განსაზღვრულ პირობებში ცხოვრებისა ამტკიცებს ამას.

ჯერ დამტკიცებული არ არი, – ადამიანი ერთი წყვილისაგან წარმოიშვა ერთ ადგილზედ, თუ სხვა და სხვა წყვილთაგან სხვა და სხვა კაცის მსგავს ცხოველთაგან სხვა და სხვა ადგილზედ.

მონოგენისტთა და პოლიგენისტთა შორის კამათი ამ ფრიად საყურადღებო საგნის შესახებ ჯერაც არაფრით დამთავრებულა, თუმცა ვერც ერთს მხარეს ვერ შევსწამებთ ულოღიკობასა და მეცნიერულ საბუთების მხრით სიკოტრესა.

რასათა თავდა-პირველი წარმოშობაც არ იცის მეცნიერებამ. იგი პირდაპირ ამბობს, გულ-წრფელად: პირველიდან იყო ალბად რამოდენიმე რასა, განკერძოებულად მცხოვრები. თვით პროცესი ისტორიისა არის მათი ურთი-ერთთან დაახლოვებისა, ბრძოლისა, აღრევისა და საერთოდ მათი მოძრაობის პროცესი.

პრეპისტორია ბნელით არის მოცული და ცოტა-ოდენ ცნობას გვაძლევს საზოგადოდ პირველ-ყოფილ ადამიანთა ცხოვრების შესახებ, მან სრულიადაც არ იცის დანამდვილებით უპირველესნი მოძრაობანი რასათა და მათი დაახლოვების და აღრევის პროცესი.

ისტორიაშიც ბევრი რამ არის ბნელით მოცული, ბევრი

რამაც ვიცით, მაგრამ საერთოდ კი იგი პროცესია ხალხთა მოძრაობისა და დაახლოვებისა, მათი სოციალური შემოქმედებისა და მხოლოდ ქრისტეს წინა 40 საუკუნის დროის განმავლობას შეიცავს, ქრისტეს შემდეგ კი ახალ ხანასა. და აქაც თვალწინ გვეშლება არა ორგანიული განვითარება კაცობრიობისა, არა ორგანიული განვითარება თვით ერთი რომელიმე მთელი რასისა, ან მისი ნაწილისა, არამედ ზედი-ზედ მოყოლებული გამოსვლა სხვა და სხვა ხალხთა, ერთი ცივილიზაციისაგან მეორეს დათრგუნვა, ერთის მიერ მეორეს ადგილის დაჭერა, საურთიერთო ცილობა ქვეყნის ბატონობისა. ეს კიდეც არაფერი, – თვით ისტორიის განმავლობაში, მრავალი ხალხი ისე ვითარდებოდა, ისე ეწეოდა ბრძოლას მეზობელ ხალხებთან, ისე ჰქმნიდა თავის კულტურულ სფეროს, რომ შორეულმა ხალხებმა და მათმა კულტურულმა სფერომ არც კი იცოდა მათი არსებობა. მთელი რასები ამერიკისა, ავსტრალიისა, თვით აფრიკისაც ისე არსებობდნენ, ისე განვლეს მრავალ-საუკუნოიანი ისტორია, რომ არც კი იცოდნენ არაფერი ევროპაზედა და აზიაზედ, არც ამ უკანასკნელებმა იცოდნენ არაფერი მათ შესახებ დიდი ხნის განმავლობაში. აქედან დაიბადა ყოველ აზრს მოკლებული სიტყვა, ევროპიელთაგან შეთხზული, – „არა ისტორიული ხალხები“ – თითქოს მარტო ევროპასა და მის მიერ კარგად ცნობილ ხალხებსა ჰქონდეს ისტორია, თითქოს მარტო იგინი შეადგენდნენ მთელს კაცობრიობას, თითქოს მთელი ისტორია მარტო მათი არსებობის თვალთახედვით განიხილებოდეს.

რაც ისტორია ვიცით, მას შემდეგ ეგრედ წოდებულ ისტორიულ ტერიტორიებზედ, რომელიც ერთი უმცირესი ნაწილი იყო ადამიანთაგან დასახლებულ სივრცისა, – შუამდინარის მიდამოებში, ირანში, კავკასიაში, შცირე აზიაში, ეგვიპტეში და აფრიკის ჩრდილო ნაპირებზედ, ხმელთა-შუა ზღვაზედ და სამხრეთ ევროპაში და სხვ. რიგ-რიგად და დამოუკიდებლად. სხვა და სხვა დროსა და ერთსა და იმავე დროსაც გამოდიო-

დნენ ხოლმე – ბაბილონელები, ასსურელები, სპარსელები, ეგვიპტელები, ფინიკიელები, ბერძნები, რომაელები, არაბები, – რომელნიც ჯერ თვითა ქმნიდნენ ეროვნულ კულტურათა, შემდეგ ერთმანეთს ებრძოდნენ, იცნობდნენ, იპყრობდნენ, აარსებდნენ მსოფლიო იმპერიებსა, ჰქმნიდნენ ფართო კულტურულ სფეროებს, – აფართოვდნენ ადამიანთა დაახლოვების ფარგალსა, აფართოვებდნენ კაცობრიობის ცნებასა, მაგრამ არასოდეს მათ ამ სხვა და სხვა ხალხთაგან ერთი კაცობრიობა არ შეუქმნიათ. პირიქით, ყოველი აღრევაც კი ამ სხვა და სხვა ხალხთა შორის ახალ კულტურულსა და ეროვნულ ტიპსა ჰბადებდა, რომელსაც ებადებოდა იგივე პრეტენზია ქვეყნის ბატონობისა, მაგრამ რომლის ცდაც აგრეთვე უნაყოფოდ ჩაივლიდა ხოლმე.

მაგრამ რამდენი იყო ალბად სხვაგან ასეთივე მოედანი ხალხთა ისტორიისა, – შორეულ აღმოსავლეთში, ამერიკაში, აფრიკაში, სადაც საუკუნოები განვლილა და იგივე შეტაკება, ბრძოლა და დაახლოვება ყოფილა ხალხთა შორის ისე, რომ პირველს დიდს სფეროს ცივილიზაციისას მისი არა სცოდნია. ამერიკის კაცობრიობა მხოლოდ მე-XV საუკუნეში აღმოაჩინა ევროპის კაცობრიობამ!

მართალია, დროთა ვითარებაში ბოლოს და ბოლოს კაცობრიობის ნაწილებმა გაიცნო ერთმანეთი, უძველეს დროიდან აზია, აფრიკა და ევროპა სცდილობდნენ ურთი ერთის დაახლოვებას. ომი, ვაჭრობა, მოგზაურობა, მეკობრეობა, რელიგიური პროპაგანდა ქრისტიანეთა, განსაკუთრებით ნესტორიელთა, მაჰმადიანთა, ბუდდისტთა, – აი რა საშუალებით იცნობდნენ ხოლმე ერთმანეთს სხვა და სხვა ხალხები და კულტურული სფეროები. ბოლოს ამერიკაც აღმოაჩინეს, ყველა დასახლებული ადგილები დედამიწისა, მთელი კაცობრიობა, მაგრამ ეს აღმოჩენა არ უნდა განვიხილოთ მარტო აღმომჩენელთა აქტიური თვალთა ხედვით, არამედ პასსიური თვალთახედვითაც, – მათი თვალთა-ხედვითაც, ვინც აღმოჩენილ იყო. აღმოჩენაც არ არის

კაცობრიობის გაერთიანება, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ ევროპელებს აღმოჩენილნი ადამიანებად არ მიაჩნდათ და სცდილობდნენ ან თავისი კაცობრიობის მსგავსად ექციათ იგინი, ან მთლად გაეჟლიტათ, რადგანაც კაცობრიობის ღირსებას მართო თავის თავს ანიჭებდნენ. ასეთი აღმომჩენლები ხომ მონღოლებიც იყვნენ, რომელთაც მთელი აზია და ნახევარი ევროპა „აღმოაჩინეს“, დაიპყრეს და კინალამ მთლად ერთიანად არ წალეკეს, – აგრეთვე თურქები და სხვა ეულნი ხალხნი.

უძველეს დროიდან და ისტორიულად 60 საუკუნის განმავლობაში არსებობს ასეთი მოძრაობა და აღრევა ხალხთა და არავითარი მსგავსება კაცობრიობის ორგანიულ ერთობისა არ ეტყობა ამ პროცესსა. – პირიქით, – თვითოეული ახალი რასა, ახალი ხალხი, ახალი ერი სცდილობს თავისი ინდივიდუალობა განამტკიცოს და სხვები დაიპყრას, სამაგიეროდ დაჩაგრულნი წინააღმდეგობას უწევდნენ შემოსულთა, იწყებოდა ისევ ბრძოლა, განთავისუფლება პყრობილთა, მერმე ისევ ბრძოლა, პყრობა და აღრევა, ისევ ახალ ინდივიდუალობათა შექმნა ამ ბრძოლაში და ასე დაუსრულებლივ. ფონდი კაცობრიობისა არ მცირდებოდა, – არამედ იზრდებოდა და მრავალფეროვანდებოდა,

მართალია განვითარდა საერთაშორისო სამართალი. უძველეს დროიდან სჩანდა მისი ნიშნები, თუმცა მკრთალი. ჯერ კიდევ, როცა დასავლეთი მსოფლიო იმპერია რომისა და აღმოსავლეთი მსოფლიო იმპერია ჩინეთისა ურთი-ერთს შეეხენ, მაშინ მოინდომეს რეგულიარულ კავშირის განმტკიცება აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის, – მაგრამ, ამაოდ. შემდეგ არაბთა დასავლეთი იმპერია და იგივე ჩინეთის აღმოსავლეთი იმპერია შეეცადნენ ამავე კავშირის განმტკიცებას, მაგრამ ამ ცდამაც ამაოდ ჩაიარა, – მონღოლები გაეჩხირენ შუაში და დაუშალეს. შემდეგ მაჰმადიანთაგან შემდინებული ქრისტიანობა სცდილობდა აღმოსავლეთის მონღოლთა იმპერიასთან კავშირის დაჭერას მუსულმანთა წინააღმდეგ, მაგრამ ამ ცდამაც

ვერ გამოიღო ნაყოფი. მონღოლთა იმპერია, ეულ ხალხთაგან შემდგარი, არ იყო ისეთ მტკიცე საფუძველზედ დამყარებული, რომ საერთაშორისო სიმართლის შემომქმედად გამხდარიყო. – ესე ყოველი იყო ძველად ცდა კაცობრიობის უდიდეს ნაწილთა შორის კავშირისა.

უძველეს დროიდან აგრეთვე თვით მეზობელ ხალხთა შორისაც იკვროდნენ ხელ-შეკრულებანი, მაგრამ იმ დროს ომი იყო უმთავრესი მოქმედება ხალხთა და ამ ხელშეკრულებებსაც დიდი ფასი და სიმტკიცე არა ჰქონდათ. მხოლოდ ევროპამ განავითარა საერთაშორისო სამართალი ჯერ ვიწრო სოციალურ ჯგუფთა შორის, მერმე სახელმწიფოთა შორის, და როდესაც გაძლიერდა მისი მხედრობა, მეცნიერება, ვაჭრობა-მრეწველობა, დაარსდა თანამედროვე დიდი სახელმწიფოები, – მთელი ქვეყანა შეიყვანა ევროპამ ამ საერთაშორისო სამართლის სფეროში. მაგრამ, როგორც არა ერთხელა ვსთქვით, მართო საერთაშორისო სამართალი ვერა ჰქმნის კაცობრიობის ერთობასა, იგი არ არის ნამდვილი პატივისმცემელი სხვა და სხვა სოციალურ ჯგუფთა, არამედ პატივისმცემელი არსებულ სახელმწიფოთა უკანონო უფლებათა. სწორედ ამავე საერთაშორისო სამართლის და ზნეობის სახელით მრავალი ერი განთავისუფლდა და საერთაშორისო სამართალმა მიიღო იგი თავის სფეროში, მრავალი ერი ეხლაც სცდილობს განთავისუფლებასა. ამით საერთაშორისო სამართლის მოძრაობა წინააღმდეგია დღევანდელ დიდ სახელმწიფოთა. ეს წინააღმდეგობა ღრღნის თვით თანამედროვე საერთაშორისო სამართალსა. ინდოეთი მაგალითად, ეს უდიდესი 200,000,000 მილიონზედ მეტი ფონი ადამიანთა, დამოუკიდებლობას თხოულობს საერთაშორისო იდეალურ სამართლის ძალით, მომქმედი საერთაშორისო სამართალი კი ინგლისის უფლებას იცავს, რომლითაც ინდოეთი ხელუხლებელი მფლობელობაა ინგლისისა, მაგრამ თუ ინდოეთი განთავისუფლდა, ამავე საერთაშორისო სამართალმა უნდა მიიღოს იგი თავის სფეროში, ინგლისთან თანასწორად უნდა აღი-

როს. შემდეგ შეიძლება ინდოეთმა მთელი ევროპაც წაღევოს და ახალი „საერთაშორისო სამართალი გააჩინოს!.. – აი როგორა ქმნის თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი კაცობრიობის ერთობასა!

ვაჭრობა-მრეწველობა, ცოდნა, ტექნიკა, – ვერც ყოველივე ესე აერთებს კაცობრიობას ერთ ორგანიულ სხეულად. – პირიქით, სწორედ იგია გამღვიძრებელი და ამმოდრავებელი კაცობრიობის ფონდისა. ევროპის კაპიტალიზმი, კულტურა, მეცნიერება, – მთელი წამბამძველობა ევროპისა – აზიის, აფრიკის და სხვა ხალხთა მიერ, ამ უკანასკნელთა ინდივიდუალობის ძალას ასაკეცებს, სურვილს უღვიძებს ბრძოლისას, თავის დაცვისას, შემდეგ კი ბატონობისასაც. აბაშეთმა იტალია დაამარცხა. იაპონიამ, ამ „არა-ისტორიულმა ერმა“, რუსეთი დაამარცხა. ეხლა მისი ბატონობა უზრუნველ-ყოფილია შორეულ აღმოსავლეთში. იგი ხელად შეიქმნა ახალ ისტორიულ ინდივიდუალობად და სხვებს მიემატა. ჩინეთი ევროპის კულტურის შეთვისების გზაზეა, – იგიც ამოდრავდება და დაიდურის დასავლეთისაკენ. ინდოეთმა გაიღვიძა, – მან ინგლისი ინგლისისავე კულტურული ძალით უნდა დაამარცხოს და შექმნას მომავალი. თითქმის ორი მესამედი კაცობრიობისა ამ გზაზეა და როდესაც იგი მთელს ცოდნას, მეცნიერებასა, ტექნიკას და ეკონომიურ ძალას შეიძენს, – იგი ბრძოლას გამოუცხადებს დასავლეთსა „ახალი კაცობრიობის“ შესაქმნელად. ეჭვს გარეშეა, რომ გამარჯვება მათია, როგორც უფრო მრავალ-რიცხოვანთა. ეს ბრძოლა უკვე დაიწყო და მათი გამარჯვებით გათავდა ჯერ-ჯერობით. ამგვარად, თვით ტექნიკა და მეცნიერება, მთელს ქვეყანაზედ რომ გავრცელდა, შემაერთებელი კი არ არის კაცობრიობისა, არამედ მიზეზი ახალ ბრძოლათა, წყარო ჩვენთვის წარმოუდგენელ მომავალ ისტორიისა.

თითქმის **მილიარდი** ადამიანია დღეს კაცობრიობის ფონდი. იგი ძალას იკრებს, ინდივიდუალობა ეღვიძებათ ათასის წლობით მძინარე ხალხებსა, – ნიჭიერთა, კულტურის შემთვი-

სებელთა და პროგრესის ნიჭის მქონეთა. მომავალში მათ უნდა დაიწყონ ახალი სერია ისტორიულ ეპოქათა, რომელთათვისაც ევროპის ისტორია ისეთივე წარსული იქმნება, როგორც ჩვენთვის რომის ისტორიაა. მილიარდ ხალხის დაძვრა, ბრძოლა, ქვეყნის წაღეკა, ერთი სიტყვით ხანგრძლივი მომავალი ისტორია და სოციალური შემოქმედება ჟამთა ვითარებაში ათასნაირ სოციალურ ანდივიდუალობას, ათასნაირ ერს შექმნის, ხელახლავ განმეორდება წარსული. – ერთა ბატონობა, მონობა, მათი სულის კვეთება, ბრძოლა თავისუფლებისათვის, გაქრობა ან წარმატება, ახალ ნარევ ერთა შექმნა და სხვა და სხვა, – დაუსრულებლივ, სანამ სულ მთლად არ ამოიწურება ფონდი კაცობრიობისა და მთელი მილიარდ-ნახევარი კაცობრიობა დაახლოვებით ერთ კულტურულ სფეროს არ წარმოადგენს. მაგრამ, ვინ იცის, იქნებ ამ საერთო კულტურულ სფეროში უფრო მწვავე იქმნეს ბრძოლა სხვა და სხვა სოციალურ ინდივიდუალობათა შორის. მართალია, დღეს ოფრო ადვილია მოძრაობა ერთა, უფრო მალე თავდება საშინელი დუელები ერთა და კულტურათა შორის, მაგრამ რა არის ძველი კაცობრიობა შედარებით ახალთან, – ან სიმრავლეთა და ან სოციალურის ცხოვრების სირთულეთა. თუ აქამომდე მარტო ისტორიას დასჭირდა 60 საუკუნე და ოდნავ მაინც ვერ განვახორციელეთ ერთობა კაცობრიობისა, – რამდენი დრო დასჭირდება თანამედროვე კაცობრიობის ფონდის ამოწურვასა და ერთ კულტურულ სფეროს შექმნას?

მერმე, – განა ასეთ პროცესის დროს მთელი კულტურანი არ ილუპებიან? – ვინ იცის, ეს ახალი ისტორია რამდენს კარგს ძველს დათრგუნავს, რომლის შექმნასაც თვითონვე შემდეგ საუკუნოებს მოანდომებს? – თუმცა, რასაკვირველია, დღეს უფრო იციან ჩინელებმა და იაპონელებმა ფასი ევროპის კულტურისა, ვიდრე ვანდალებმა იცოდნენ ფასი რომის კულტურისა!..

მაგრამ, განვიმეორებთ, კიდევაც რომ შესაძლებელი იყოს

ერთი კულტურული სფეროს შექმნა მთელი კაცობრიობისათვის, მაინც შეუძლებელია ერთი ორგანიზებული სხეული კაცობრიობისა, როგორც ერთი საზოგადოებრივი ორგანიზმი. მრავალფეროვანება ბუნებისა და სიცოცხლისა მრავალფეროვანებას წარმოშობს ყოველთვის სოციალურ ცხოვრებაში, და სხვა და სხვა ერნიც და სოციალური ჯგუფებიც, – განსაკუთრებული ენით, რელიგიით, კულტურითა და ტიპით – ყოველთვის იქმნებიან, – კიდევ უფრო გაოზრდება მათი რიცხვი, კიდევ უფრო ეცდება ყველა განავითაროს თავისი ორიგინალობა. კულტურული სფეროს ერთობა კი წარმოსადგენია. ევროპაში ძლიერ ინდივიდუალობის მქონე ერები არიან, მაგრამ კულტურული სფერო ერთი აქვს, თუმცა ასეთ მჭიდრო საერთო. კულტურულ სფეროს შექმნაც მხოლოდ პატარა სიცრევებზე, შეიძლება, როგორც ევროპაა. უკვე კულტურული სფერო ამერიკისა თანდათან ოდნავ განსხვავდება ევროპისაგან და კაცობრიობაშიაც შეუძლებელია დამყარდეს ისეთი საერთო კულტურული სფერო, როგორც ევროპაში, ხოლო ინგლისელი და ჩინელი რომ არ წარმოადგენდეს ორს ურთიერთისაგან ძლიერ დამორებულ ნიმუშს კაცობრიობისას, – ეს კი წარმოსადგენია.

ასეთია კაცობრიობა. იგი მოძრავია, და ამ მოძრაობაში სრულდება მისი სოციალური შემოქმედება, შექმნა და შეცვლა ერთა, კულტურათა, განახლება ისტორიისა.

ბევრი ხომ არა გგონიათ მაინცა და მაინც კაცობრიობა? იგი მილიარდ ნახევარია. ელიზე რეკლიუს ანგარიშით, თანასწორად რომ გავანაწილოთ ხმელეთზე ყველა ადამიანები, ურთიერთისაგან თანასწორ მანძილზე, თვითოს მოუწევს ჰეკტარი, ანუ 900,000 ოთხ-კუთხი მეტრი. თავის ირგვლივ 300 მეტრზე იგი ვერ დაინახავდა თავის მეზობელსაც. ყველას კი ერთად რომ მოუყარო თავი და იმდენი ადგილი დაუთმო, რაც რომელიმე კრების დროს უჭირავს ხოლმე საზოგადოების თვითოეულ წევრს, – დაახლოვეზით ერთი ოთხ-კუთ-

ხი მეტრი, – მაშინ მთელი კაცობრიობა დაეტეოდა 1600 ოთხკუთხ კილომეტრზედ, ანუ ხმელეთის ზედა-პირის $\frac{1}{9000}$ -ზედ. ლონდონი თავისი მიდამოებით დაიტევდა მაშინ მთელს კაცობრიობას. – მაგრამ მოძრავია კაცობრიობა და ერთ ადგილზედ გაჩერება მას საუკუნოდ არ შეუძლია. ისტორია რომელიმე ხალხისა კაცობრიობის სიცოცხლის დროსთან შედარებით ერთი წამია, მაგრამ ამ წამშიაც მოძრაობს ეს ხალხი და სწორედ ამიტომაც ჰქმნის ისტორიასა. ხანდახან ჰგონიათ ხოლმე, რომ მარტო რამოდენიმე ერის მოძრაობაა ისტორია, მარტო მათი ბატონობაა კაცობრიობის მხსნელი და შემაერთებელი, როგორც ეს ეგონა რომსა, ჩინგის ხანსა, როგორც ესა ჰგონია ევროპასა. მაგრამ მის ნანგრევებზედ ამასვე იფიქრებს ახალი ბუმბერაზი. საკვირველი მხოლოდ ის არის, თუ რად ფიქრობს ასეთნაირად კაცობრიობაზედ ბევრი თანამედროვე დიდი გონების ევროპელიცა, რადა ჰგონია მას თავისი ბატონობა ან ცოდნა კაცობრიობის ერთობის განმამტკიცებელი? რათა აქვს მას დამალული გრძნობა, რომლითაც იგი კაცობრიობასა და ევროპას ერთსა და იმავე მოვლენადა სთვლის? – თავმოყვარებით თუ გონების სივიწროვით? რასაკვირველია თავმოყვარეობითა. მისი რწმენა ევროპის მარადისობისა ისეთივე მტკიცეა, როგორიც რომაელსა ჰქონდა რომის მარადისობისა. რომაელისთვის რომ ეწინასწარმეტყველა ვისმე და დაეხატა საშუალო საუკუნოები, – გიჟად ჩასთვლიდა...

დაუსრულებელი მრავალფეროვანება კაცობრიობის სოციალური შემოქმედებისა, – აი რა არის მისი სიცოცხლის კანონი. ერთფეროვანება არც შესაძლებელია და არც სასურველი. იგი სიკვდილი იქმნებოდა. როგორც ისეთი საზოგადოება არ ვარგა, სადაც ორიგინალური ინდივიდუალობა არ არის, ისე კაცობრიობა არ ვარგა, სადაც საზოგადოებრივი ორიგინალური ინდივიდუალობა არ არის. ასეთი კაცობრიობა ჩლუნგი და მკვდარი იქმნებოდა, იგი ცოცხალ შემოქმედების ისტორიას ვერ შექმნიდა...

მხოლოდ ერთი რამ გაუადვილებდა საქმეს სოციოლოგიის მეცნიერებასა: არ არის არც ერთი მოვლენა ქვეყანაზედ, რომელსაც იმდენი შემთხვევითი ელემენტი ქმნიდეს, რამდენიც ერევა ისტორიულ მოვლენის შექმნაში. თუ კაცობრიობის ფონდი ამოიწურა, თუ დაახლოვებით მაინც მთელი კაცობრიობა ერთ კულტურულ სფეროში შევიდა, თუ მთელმა კაცობრიობამ მართლაც განავითარა საერთაშორისო სამართალი ისე, რომ საზოგადოებანი არ შეიქმნენ ხოლმე წამდა უწუმ მსხვერპლნი დაცემისა და განადგურებისა, თუ ყველამ იცხოვრა თავის უფლებათა და ვალდებულებათა შეგნებით, თუ წამბაძველობის ტალღამ რეგულიარული სრბოლით იწყო ღელვა თანაბრად მთელს კაცობრიობაში, – მაშინ კონკრეტულ საზოგადოებათა განვითარება უფრო რეგულიარულის წესით მოხდება და განყენებულ სოციოლოგიასაც ნაკლებად გადაეღობებიან წინ შემთხვევით მოვლენათა სიძნელენი, რომელნიც ხელს უშლიან სოციალურ კანონთა კვლევას. იგი მაშინ უფრო წმინდა სოციალურ შემოქმედებისა და უფრო რეგულიარულ წამბაძველობის სფეროში აღმოაჩენს საზოგადოების განვითარების განყენებულ კანონთა.

თავი მეცამეტე.

ერის თეორიები.

მრავალია ლიტერატურაში ერის შესახებ ნალაპარაკევი, თუმცა, საკვირველია, ამ ფრიად საყურადღებო საგნის სპეციალურნი კვლევანი შედარებით ფრიად ცოტანი მოიპოვებიან.

რამოდენიმე კიდეც დავასახელეთ წინად, რამოდენიმე ამ თავში განვიხილოთ.

მაგრამ ზემოდ-ნახსენებ თეორიათაგან ზოგიერთი ისეთი ღრმა იყო, რომ არ შეგვიძლია ჯერ მათ არ დავუბრუნდეთ.

ბევრია ისეთი მწერალი, რომელიც ერთმანეთში ურევს

ერისა და რასის ცნებათა. მაგრამ ეს, რასაკვირველია, შემცდარი აზრია. მართალია, ოდესმე რასაც სოციალური შინაარსისა უნდა ყოფილიყოს, მაგრამ დღეს აღარსად აღარ არის წმინდა რასა. ყოველი რასა ნარევია. ენის ნათესაობაც არაფერს არ ამტკიცებს, მაგალითად არიულ ენათა ნათესაობა ურთი-ერთისა. შესაძლებელია ჟამთა ვითარებაში ერთი შტოს ენა სრულიად სხვა ეთნიურ ჯგუფის კუთვნილებად გადიქცეს წამბამკეულობისა, დაპყრობისა და სხვა მიზეზთა გამო. ყოველ შემთხვევაში, ფაქტია, რომ დღეს არც არიული, არც სემიური, არც მონღოლთა რასა ერთ ერს, ერთ სოციალურ ორგანიზმს არ წარმოადგენს, არამედ სხვა და სხვა ერთა და სხვა და სხვა კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმთა, რომელთაგანაც თვითოეულს აქვს თავისი საკუთარი ინდივიდუალობა და შეგნება ამ ინდივიდუალობისა მეტისა თუ ნაკლების სიძლიერით. სოლომონ რეინაკი მართალია, როდესაც ამბობს თავის „L'Origine des nationalités“-ში, რომ ცნება „რასა“ თავის დღეში არ მიგვითითებს ისტორიულ ტრადიციებზედ, არამედ ლინგვისტიურ ფაქტებზეო – ისტორიული ტრადიციები კი მათთლაც დამახასიათებელია ერისა, იგი პირდაპირ იგულისხმებს პიროვნება-განვითარებულ სოციალურ ინდივიდს, რომელსაც შეუძლია ჰქონდეს ისტორიული ტრადიცია. ერის ცოცხალი და თვით-შემგნები ინდივიდუალობა თავისივე ხელით საკუთარის ისტორიის წერაში უზენაესად გამოიხატება.

მაგრამ ჩვენ აქ უფრო ერის წმინდა განსაზღვრა გვაინტერესებს.

ამ მხრით კი ვერ გვაკმაყოფილებენ ვერც თვით დიდი მეცნიერები საერთაშორისო სამართლისა. ერნესტ ნისი ამბობს, – „განხორციელება საერთო მიზნისა“, – აი რა არის ერიო“. (Le droit International, I p. 338). მაგრამ მარტო ამის თქმა არ არის საკმარისი. თუ ერი რეალიზაციაა საერთო მიზანთა, – მაშასადამე იგი ცოცხალი, მიზნის დასახვის ნიჭის მქონე არსი ყოფილა. საჭიროა მაშასადამე გარკვევა და ყოველ-მხრივი

ანალიზი ამ ქმნიების არსებისა. ამას კი ვერსად ვერა ვხე-
დავთ მის მრავალ თხზულებაში. იქ ბევრია ნალაპარაკები სა-
ხელმწიფოზედ, სახელმწიფოთა საზოგადოებაზედ და სხვა, – მა-
გრამ ვრცლად და სპეციალურად ერზედ, – არსად.

დიდი მნიშვნელობა არა აქვსთ არც ძველ თეორიებს, –
ვიკოსას, ფიხტესას, ჰეგელისას და მრავალთა სხვათა, რომელ-
ნიც სცდილობდნენ სოციოლოგიის შექმნას, მაგრამ ვერ შექ-
ქმნეს, და ამიტომაც მათი განსაზღვრანი ერისა სრულიად ვერ
გვაკმაყოფილებენ. უმეტეს ნაწილად ისინი ერსა და სახელმწი-
ფოს ერთმანეთში აღრევენ; ხშირად თვით სახელმწიფოს გან-
საზღვრასაც არა აქვს არავითარი საფუძველი წმინდა სოცი-
ოლოგიური მხრით. პირველი შეხედვით, მაგალითად ჰე-
გელის განსაზღვრა სახელმწიფოსი სწორად მოეჩვენება კაცს.
მისი აზრით „სახელმწიფო არის სოციალური სუბსტანცია,
რომელმაც თვით-შეგნებას მიაღწია“. ეს განსაზღვრა თითქოს
სწორია, თუმცა არასოდეს საკმარისი. მაგრამ თუ მის მთელს
თეორიას გავითვალისწინებთ, მყისვე დავრწმუნდებით, რომ ეს
განსაზღვრა სრულიად შემთხვევითია, და ნამდვილად ჰეგელს
არავითარი ნამდვილი სოციალური წარმოდგენა არა ჰქონია
არც საზოგადოებაზედა და არც სახელმწიფოზედ, არამედ წმინ-
და მეტაფიზიკური და თანამედროვე სოციოლოგიის მხრით
ფრიად უცნაური. აგრეთვე ფიხტეს განსაზღვრანი სახელმწი-
ფოსი და ერისა, თუმცა ნისი მათ იხსენიებს,, ეხლა არავითა-
რი ღირებულებისანი არ არიან. ამ ფილოსოფოსის განსა-
ზღვრანი მხოლოდ თავიანთი რადიკალიზმით თუ მოისყიდიან
მკვლევარს, თორემ სოციოლოგიური მნიშვნელობა არავითარი
არა აქვსთ.

მივმართოთ ისევ ახლებს.

როგორც წინადა ვსთქვით, იტალიელი პასკვალე სტანი-
სლაო მანჩინი პირველი მეცნიერ-თეორეტიკოდი იყო ერისა.
ჩვენ ვიცით ერთი მიზეზი. იგი მუშაობდა მეცხრამეტე
საუკუნის შუა-გულში, როცა გამწვანებული იყო ეროვნული

საკითხი, როცა იტალია განთავისუფლებას ლამობდა. სწორედ მაშინ იყო იდეური ნიადაგი ერის თეორიის შექმნისა, რომ მისი უფლების აღიარებაც მკვიდრ საფუძველზედ ყოფილიყო დამყარებული.

მანჩინიმ უკვე მოხსენებულ თხზულებაში „Della nazionalità come fondamento de dritto delle genti“ etc, ორ კონკრეტულ სოციალურ არსად აღიარა ოჯახი და ერი. ეს არის ორი ფორმა, რომელშიაც იხატება ბუნებრივი საზოგადოებრივობა ადამიანთა. ერს ახასიათებს ტერიტორია, რასა, ენა, ზნე-ჩვეულება, ისტორია, რელიგია, რაიცა ერთად ჰქმნის ერის ბუნებასა, მაგრამ ამას ემატება ერთი უმთავრესი, მომქმედო ელემენტი, – თვით სული, რომელიც აცხოველებს ერის არსებას; ეს არის ეროვნული შეგნება, გრძნობა, რომელიც ერს ამოქმედებს ცხოვრების შინაგან და გარეგან სფეროებში. ზნეობრივი ერთობა, იდეა ეროვნებისა, თვით-შეგნება – აი რა არის სულიერი არსება ერისა, და ამგვარად ერი არის: „ადამიანთა ბუნებრივი საზოგადოება, რომელსაც აქვს ერთობა ტერიტორიისა, სისხლისა, ზნე-ჩვეულებათა, ენისა, – თანახმად მისი სიცოცხლისა და საზოგადოებრივ შეგნებისა“. ასეთი განსაზღვრა ერისა დაახლოვებით სრული და სწორია. მაგრამ შეცდომანი აქაც მოიპოვებიან, ჯერ ერთი, – შემცდარი აზრია, თითქოს მარტო ოჯახი და ერი იყოს ფორმა საზოგადოებრივობისა. – ფორმანი საზოგადოებრივობისა მრავალნი არიან. ოჯახი არ არის დასაწყისი ფორმა მისი, არამედ, როგორც თანამედროვე მკვლევარნი ამტკიცებენ, – უფრო პირველყოფილი კომმუნა. ოჯახი შემდეგი განვითარების ნაყოფია. – იგი არც საზოგადოება შეიძლება რომ იყოს არამედ ერთი მისი ორგანოა. იქ, სადაც მარტო ოჯახი წარმოადგენს მთელს საზოგადოებრივ ორგანიზმს, – საზოგადოება არ არსებობს, ანუ სრულიად ცხოველურია, პირველ ყოფილი, შემთხვევითი და უბრალო განმრავლების მიზნით შემდგარი. როგორ არსებობდა ადამიანთა შორის ასეთი ოჯახი, ან არსებობდა თუ არა,

– ამაზედ არაფერი არა ვიცით რა, რადგანაც ეს იმ დროინდელი ამბავი შეიძლება იყოს, როდესაც ადამიანი ჯერ კიდევ უბრალო ცხოველობას არ გასცილებოდა. – მეორე, – მანჩინის არა აქვს განსაზღვრული საზოგადოდ თვით არსება საზოგადოებისა, სოციალური ფაქტი, არც საზოგადოება, როგორც მთელი რამ, უამისოდ კი ძნელია კონკრეტულ საზოგადოებებზედ საფუძვლიანი ლაპარაკი. შემდეგ, მანჩინის კლასიფიკაცია სოციალურ მოვლენათა და მათი აღმოჩენა ერის ცხოვრებაში არ არის განხილული საერთო სოციოლოგიურის მხრით. ამიტომაც მათ მარტო აღნიშნავს ავტორი და არა მეთოდურად ალაგებს როგორც კონკრეტულ საზოგადოების ელემენტებს. როგორ შეიძლება, მაგალითად, თუ ერის წარმოდგენა არა გვაქვს, როგორც განსაზღვრულ კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმისა, რელიგია მის დამახასიათებლად ჩავთვალოთ, როდესაც ერთი რელიგია შეიძლება მრავალი ერის კუთვნილება იყოს? – სულ სხვაა, როდესაც ერი გვაქვს წარმოდგენილი, როგორც კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, რომელიც თავის ეროვნულ-სოციალურ სფეროში გაატარებს განსაზღვრულ რელიგიას და ამით შესაფერად გარდაქმნის მას, შეისისხლხორცებს და აქცევს თავის სპეციალურ საზოგადოებრივ ფუნქციად. ან სად არის წმინდა რასა, რომელი ერი შესდგება. წმინდა რასისაგან? – ჩამომავლობა ერისა მრავალი შტოიდან მომდინარეობს. მხოლოდ როდესაც ხდება სოციალურ ორგანიზმად, მას შეუძლია შეისვას სხვა და სხვა შთამომავლობის ელემენტი, და მიუხედავად ამისა მაინც დარჩეს სოციალურ ინდივიდუალობად. – ერთის სიტყვით, თუ ერის თეორიას სოციოლოგიური ანალიზი არ უძღვის წინ, არც მისი არსებობის დამტკიცება შეიძლება, როგორც განსაკუთრებული არსისა, და არც მისი ნამდვილი და სწორი განსაზღვრა. ხოლო როცა მანჩინიმ ერი გამოაცხადა ერთადერთ საგნად საერთაშორისო სამართლისა, – ამას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა და აქვს. ამისათვის ერის არსებობის თვალსა-

ჩინო ფაქტიც საკმარისია ნამდვილ საერთაშორისო ზნეობის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. – საერთოდ კი მანჩინის ანალიზი ერისა, მიუხედავად შეცდომათა, მაინც იმ დროის საუკეთესო ცდაა ერის თეორიის შემუშავებისა.

მეორე შესანიშნავი მწერალი და საერთაშორისო სამართლის მეცნიერი ბლუნჩლი აღწერს ერის წარმოშობასა და აღნიშნავს იმ ძალებს, რომლებმაც შექმნეს ერი. ეს ძალები ჰქმნიდნენ ადამიანთა ბრბოებში საერთო სულსა, საერთო ინტერესთა, საერთო ზნე-ჩვეულებათა. ამ ძალათა შორის მოსახსენებელნი არიან რჯული, რომლის გავლენა ხან მეტი ყოფილა და ხან ნაკლები, ენა, ტერიტორია, ზნე-ჩვეულება, პოლიტიკა. როგორც წინადა შევნიშნეთ, რაც ჩვენთვის ერია, იმას ავტორი **ხალხს** უწოდებს. ხალხია საერთო სულისა და საერთო შთამომავლობის შეგნების მქონე არსი. ხოლო ერი არის სახელმწიფოსაგან შეკავშირებული და მოწესრიგებული ხალხი. უსახელმწიფოდ – არ არსებობს ერიო (Théorie générale de l'Etat, – ამბობს ბლუნჩლი).

მაგრამ რა არის თვით ეს სული, ერის შემქმნელი, რა არის რჯული, ზნე-ჩვეულება, პოლიტიკა და სხვა, რომელი არსის კუთვნილებანი არიან იგინი ბუნებაში, რა არის ის არსი, რომელსაც საზოგადოებას ეძახიან, როგორია მისი განყენებული ვითარება და რა დამოკიდებულებაშია კონკრეტული ერი მასთან, – ეს ბლუნჩლის არა აქვს გარკვეული. ამიტომაც იგი ვერ არჩევს ერს, კონკრეტულ საზოგადოებრივ ორგანიზმსა და სახელმწიფოს, რომელიც ერთი ფორმაა საზოგადოებრივობისა, რომელიც შეიძლება ერთ ერსაც ჰქონდეს და მრავალსაც საერთოდ. მართალია, იგი ხალხს აღიარებს იმ არსად, რომელსაც ჩვენ ერს ვუწოდებთ, მაგრამ მაშინ რაღა არის მაგალითად პოლონეთის „ხალხი“, ან საზოგადოდ ის ხალხები, რომელთაც უკვე წართმევიათ სახელმწიფოებრივობა? – ნუ თუ მათ ერებს ვეღარ ვუწოდებთ? – მართალია, ხალხი ერის შემადგენელი მასალაა, იგი შთაბერავს სულს ეროვ-

ნულ სახელმწიფოს, მაგრამ მარტო პოლიტიკური ორგანო კი ვერა ჰქმნის ხალხს ერად, არამედ საერთოდ კოჰეზია მის ნაწილთა, მის ორგანოთა და ფუნქციათა ჰარმონია. ამასთანავე ხალხი და ერი ორი ცნებაა ერთი და იგივე არსის გამომხატველი, – მხოლოდ სხვა და სხვა მხრით უნდა შევხედოთ ამ არსსა: როდესაც მისი კოჰეზიისა და ორგანიულ სოციალურ სიცოცხლის მხრით შევხედავთ – იგი ერია, როდესაც მისი შემადგენლობის მხრით, – იგი ხალხია. – შემდეგ, თუ ფორმულა: „ერი არის ერთობა ადამიანთა, სახელმწიფოს მიერ შეერთებული“, – მართალია, მაშინ გერმანიის ან ინგლისის იმპერია – ერი ყოფილა, და არა თუ პოლონელები გერმანელებად გამოდიან, არამედ აფრიკის ნეგრები ინგლისელებად! – ეს არეულობა ცნებათა იქიდან წარმოსდგება, რომ საერთო, განსაზღვრული საზომი, განყენებული ცნება სოციალურისა არა ჰქონია არც ბლუნჩლის, როდესაც ზომავდა სახელმწიფოსა, ერსა, ხალხსა და სხვ.

ბლუნჩლი თვითონვე ებმება წინააღმდეგობაში, როდესაც ამბობს: „ერი იგულისხმებს, რასაკვირველია, სულის ერთობასა, ხასიათისა, ენისა და ზნე-ჩვეულობათა ერთობასა, **როდესაც იგი დამყარებულია საერთოდ ხალხზედ.** პირიქით, იქ კი, სადაც იგი დამყარებულია მრავალ ხალხზედ, ან ხალხთა ნაწილებზედ, ერთობა ნაკლებია, ვიდრე ერთ ხალხში. – ერს უმთავრესად დაახასიათებენ: უფრო სრული ერთობა სამართლისა, მონაწილეობა მართვა გამგეობაში, შეძლება საერთო ნების გამოჩენისა და საქმით განმტკიცებისა, არსებული კონსტიტუციონალური ორგანოები, **ერთი სიტყვით საზოგადოებრივი და იურიდიული პიროვნება**“-ო.

მიაქციეთ ყურადღება ორივე ნახევარს ამ აზრისას. პირველში ავტორი აღიარებს სახელმწიფოს ორგანიულ ერთობას, როდესაც იგი დამყარებულია ხალხზედ, ხოლო თუ სახელმწიფო სხვა და სხვა ხალხზედ არის დამყარებული, იგი არ წარმოადგენს ასეთს ორგანიულ ერთობასა. – რას ნიშნავს ეს, თუ

არა იმის აღიარებას, რომ ერი არის ნამდვილი, ბუნებრივი სოციალური ორგანიზმი, და არა სახელმწიფო, რომელიც ფორმაა ერის ორგანიზაციისა და რომელსაც შეუძლია სხვა და სხვა სოციალურ ორგანიზმთა ძალით შეერთება, რაც აუცილებლად წინააღმდეგობას იწვევს მხაგგრელთა და ჩაგრულთა შორის? – ერი და სახელმწიფო რომ ერთი და იგივე იყოს, იქნებოდა-ღა განა ასეთი წინააღმდეგობა, იქმნებოდა ღა განათვითოეულ ერის, ანუ როგორც იგი ამბობს, – ხალხის მისწრაფება საკუთარ სახელმწიფოს დაარსებისადმი?

მეორე ნახევარი ზემოდ მოყვანილი აზრისა ვერ შველის პირველსა, რადგანაც მონაწილეობა მართვა-გამგეობაში, საერთო სამართალი და სხვა ვერა ჰქმნიან ერისა ანუ სახელმწიფოს ორგანიულ ერთობასა. ამას უარ ჰყოფს იგივე ფაქტი, რომ სხვა და სხვა ხალხი, ანუ ჩვენებურად ერი, მთელს რევოლუციებს ახდენს სახელმწიფოს საერთო სიმართლისაგან გამოყოფისათვის, სწორედ მის მართვა გამგეობაში არ უნდა მონაწილეობა მიიღოს, არამედ მისი სურვილია საკუთარი სამართალი ჰქონდეს, საკუთრადვე გამოიჩინოს საქმით თავისი ნება და არა საერთო სახელმწიფოსთან ერთად.

ბლუნჩლი თვითონვე გრძნობს ამ წინააღმდეგობასა და თითქმის ასწორებს თავის შეხედულებას ერზედ და სახელმწიფოზედ. აი რას ამბობს იგი: „ჩვენ აღვიაარებთ მანჩინისთან ერთად, რომ ერები, როგორც ისტორიულნი საზოგადოებანი რასისა და კულტურისა, ასულდგმულებენ სახელმწიფოებს ეროვნული სულითა და ჩვენ ვიცით, რომ თანამედროვე სახელმწიფონი უმთავრესად ეროვნულნი არიან. მაგრამ ერები, სანამ ისინი ხალხებად არ გადიქცევიან და არ ჩამოიხსნიან სახელმწიფოების კანონიერ სხეულებად, – არ არიან იურიდიულნი ძალანი. მათ აკლიათ ნების ერთობა და და საჭირო ორგანოები ამ ნების გამოსაჩენად; ეს ორგანოები მარტო სახელმწიფოს აქვსო“. როგორცა ჰხედავთ ეს პირდაპირ ეწინააღმდეგება ზემოდ ნათქვამსა. იქ ერი და სახელმწი-

ფო ერთი და იგივე იყო, აქ კი ერები, როგორც „ისტორიულნი საზოგადოებანი რასისა და კულტურისა“, სახელმწიფოებს ასულდგმულებენ, თანამედროვე სახელმწიფოთა ეროვნულნი არიან. მაშასადამე ცნება ერისა სულ სხვაა, ვიდრე ცნება სახელმწიფოსი! – ერებს არა აქვს იურიდიული ძალა საერთაშორისო სამართლის სფეროში, სანამ იგინი „ხალხებად“ არ გარდიცვევიან, არ ჩამოისხმიან კანონიერ სახელმწიფო სხეულებადო, – მაშასადამე აქ უკვე ცხადადა სჩანს, რომ ბლუნჩლი-სავე აზრით ერი ყოფილა ისეთი არსი, რომელსაც შეუძლია სახელმწიფოს დაარსება, – ისეთი შემომქმედი სოციალური ორგანიზმი, რომელსაც შეუძლია სახელმწიფოს ფორმა მიიღოს. ამას უწოდებს იგი ხალხად გადაქცევას, მაგრამ იგი წინადასვას ხალხის ერად გადაქცევას უწოდებდა.

მაგრამ ყველაზედ უფრო საყურადღებო ის არის, რომ ბლუნჩლი, შეიძლება უმაღლესი კეთილშობილური გრძნობით, უზენაესი სამართლიანობით გატაცებული, პირდაპირ ამბობს: **„თვითოეული ერის მისია არის ცალკე სახელმწიფოს დაარსება, და მას უფლებაც აქვს ამისა. ქვეყანა უნდა განიყოს იმდენ სახელმწიფოდ, რამდენ ერადაც კაცობრიობა განიყოფება. დაე, თვითოეული ერი გახდეს სახელმწიფოდ, თვითოეული სახელმწიფო ეროვნულ ორგანიზმად“-ო.** – აქ პირდაპირა სჩანს, რომ ავტორისათვის ერი და სახელმწიფო ერთი და იგივე არ არის. თუ ზემოხსენებულ ამონაწერებში სახელმწიფო უპირველესი პირობა იყო ერის არსებობისა, აქ ერია შემომქმედი სოციალური ორგანიზმი, რომელმაც სახელმწიფო უნდა შექმნას. – ყველა ერმა, რამდენიც კი მოიპოვება კაცობრიობაში. აქ სახელმწიფოს იდეა ემორჩილება ერის ძირითად იდეასა. – მისი იდეალია აგრეთვე სახელმწიფოთა ეროვნულ ორგანიზმად ქცევა, და ერთა მიერ სახელმწიფოთა შექმნა. – სრულიად განსხვავდება ეს აზრი ზემოხსენებულისაგან. აქ ბლუნჩლი სავესებით აღიარებს მანჩინის აზრსა, აქ იგი ნამდვილი მანჩინია. საერთოდ კი ბლუნჩლისაც

არა აქვს გარკვეული, თუ როგორ სოციალურ ორგანიზმს წარმოადგენენ ერი და სახელმწიფო, ვერა აქვს განსაზღვრული ნათლად ცნებანი ხალხისა, ერისა, სახელმწიფოსი ურთი-ერთი-საგან, არა აქვს განზომილი იგინი საერთო სოციალური სა-ზომითა. ხშირად ურთი-ერთის წინააღმდეგი განსაზღვრანი აქვს ამ ცნებათა, როგორც ზემოდ დავინახეთ. მაგრამ მასაც მიუძღვის ღვაწლი ერის თეორიის შემუშავებაში, თუმცა შეიძლება მანჩინიზე ნაკლები.

ერნესტ რენანის თეორია ერისა აგრეთვე ერთი უმნიშვნელოვანესთაგანია (რენანის სიტყვა სორბონაში 11 მარტს 1882 წელს: *Qu'est-ce qu'une nation*). 1887 წელს გამოცემულ „Discours et conférences“-ის წინასიტყვაობაში რენანი ამბობს თავის პატარა წიგნაკის შესახებ, სადაც განვითარებულია ერის თეორია: «მე აქ ყოველი სიტყვა ავსწონე; ეს არის ჩემი აღსარება კაცთა საქმეთა შესახებ. და როდესაც თანამედროვე ცივილიზაცია დაილუპება ერისა, ეროვნებისა და მსგავს სიტყვათა გაურკვევლობის წყალობით, – მე მსურს რომ ეს ჩემი ოც-გვერდიანი წიგნაკი მოიგონონ. მე იგი სრულიად მართებულად მიმაჩნიაო»-ო.

„ადამიანო, ამბობს რენანი, არ ეკუთვნის არც თავის ენას, არც თავის რასას, – იგი ეკუთვნის მხოლოდ თავის თავსა, რადგანაც იგი თავისუფალი არსებაა, მორალური არსება. ხალხთა უფლება თვითონვე გადასწყვიტონ თავიანთი ბედ-ილბალი – არის ერთად-ერთი საშუალება თანამედროვე გაჭირვებულ მდგომარეობიდან გამოსვლისა, – ერთად-ერთი საშუალება, რომელიც ბრძენს ადამიანს შეუძლია აღიაროს... უზენაეს ენისა, რასისა, ბუნებრივ საზღვართა, გეოგრაფიისა, ჩვენ ვაყენებთ ხალხთა ურთიერთ-შორის მორიგებასა, როგორიც უნდა იყოს მათი ენა, მათი რასა, მათი სარწმუნოება. შვეიცარია, შეიძლება, მთელს ევროპაში ყველაზედ უფრო კანონიერად შედგენილი ერი იყოს, და იქ კი სწორედ სამი თუ ოთხი ენაა, ორი თუ სამი სარწმუნოება და ვინ იცის

რამდენი რასა. ერი ჩვენთვის არის სული, – სულიერი ოჯახი, რომელიც წარსულში ნაყოფია მოგონებათა, მსხვერპლთა, სახელოვან საქმეთა, ხშირად საერთო გლოვათა და საერთო სინანულთა; აწმყოში კი იგი ნაყოფია საერთო ცხოვრების განგრძობის სურვილისა, ერთისა და იმავე ეთნოგრაფიულ ჯგუფისადმი კუთვნილებისა; იგი მოგონებაა წარსულში დიდ-თა საქმეთა აღსრულებისა და სურვილი მომავალში კვლავ დიდ-თავე საქმეთა ჩადენისა“.

შემცდარია ჩვენის ფიქრით, რენანის თეორიაც. ვსთქვათ რომ ადამიანი არ ეკუთვნის არც თავის ენას და არც თავის რასას, რადგანაც იგი თავისუფალი და მორალური არსებაა, მაგრამ წარმოუდგენელია ადამიანი და მისი ზნეობრივი არსება უენოდ, ენა კი ბევრია და ყოველი ადამიანიც უსათუოდ რომელიმე ენით უნდა მეტყველებდეს. ადამიანის კუთვნილება რომელიმე ენისადმი მოასწავებს მის კუთვნილებას რომელიმე სოციალურ წრისადმი, რომელიმე სოციალურ ორგანიზმისადმი. ადამიანი აგრეთვე უეჭველად უნდა ეკუთვნოდეს რომელიმე რასას, ან რასათა ნარევს, რომელიც ბოლოს და ბოლოს უსათუოდ იმუშავებს განსაზღვრულ ტიპსა გარეშე ამ ტიპისა, გარეშე ამ ენისა არ არის კონკრეტული ადამიანი, არ არის მისი ინდივიდუალობა, თავისუფლება. გარეშე განსაზღვრული სოციალური წრისა არ არის აგრეთვე განსაზღვრული ზნეობრივი არსი, მორალური ადამიანი. ისტორიულად განსაზღვრულ სოციალურ წრეში იბადებოდა ეროვნული შემგნება; განსაზღვრული სოციალური ორგანიზმი ხდებოდა თვით-შემგნებ ისტორიულ პიროვნებად. – რენანის აზრით, თითქოს ერი ახალი ცნება იყოს, თითქოს იგი ცნობილი არ იყო ძველ დროს, შემცდარია, რადგანაც, მაგალითად, საბერძნეთი თავისი ენით, რასით, რელიგიით ერთობ კულტურით – განსაკუთრებულ სოციალურ პიროვნებას წარმოადგენდა, „ისტორიულ ინდივიდუალობას“. საბერძნეთიც ერთი „სულიერი ოჯახი“ იყო, თუმცა პოლიტიკური არა, და თუ იქ ხშირად

ცალკე „პოლისთა“ შორის ბრძოლა იყო, – შინაური ბრძოლა ხომ „სულიერ ოჯახშია“ შესაძლებელია? მაგრამ ეს ბრძოლა განა სპობს ოჯახის ერთობასა? შვეიცარიის მაგალითი სწორედ იმას გვეუბნება, რომ ეროვნული ელემენტების თანხმობა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, თუ სოციალური ინდივიდუალობა მათ შორის დაცულია და ერთმანეთისაგან პატივცემული. უამისოდ ყოველი ეროვნული ელემენტი სცდილობს გამოეყოს მჩაგვრელს და დაიარსოს სახელმწიფო ორგანოები, რომ სრულ ინდივიდუალობად გახდეს.

რასათა სხვადასხვაობა რომ ვერა ჰქმნის ერის ერთობასა – ეს ცხადია, რადგანაც ერი არა რასიული ინდივიდუალობაა, არამედ სოციალური. შვეიცარია კი ერი არ არის, არამედ ერთა ნაწილთა პოლიტიკური და რამოდენიმედ სოციალური კავშირი. სრული ჭეშმარიტება არ არის აგრეთვე რენანის აზრი, თითქოს ერი, ისტორიული ინდივიდუალობა, ნაყოფი იყოს წარსულ დიდ საერთო საქმეთა მოგონებისა და მომავალში მათი განგრძობის სურვილისა. ეს მხოლოდ იმ შემთხვევაშია მართალი, თუ ერი საკუთარი შემოქმედების საქმეთ იგონებს, – საკუთარ ენაზედ, საკუთარ რწმენათა თანახმად, თორემ რამდენია მოსაგონელი საერთო საქმე წარსულში მჩაგვრელთა და ჩაგრულთათვის ერთად, – სპარსთა და ქართველთათვის, რუსთა და ქართველთათვის, – მაგალითად, – მაგრამ ამ უკანასკნელთათვის ყოველი ასეთი მოგონება მწარეა, სურვილი კი მომავალში მათი განგრძობისა არ არსებობს, არამედ არსებობს ძლიერი სურვილი მჩაგვრელთან „საერთო მოქმედების“ შეწყვეტისა და საკუთარი შემოქმედების დაწყებისა.

მართალია, ერი ისტორიული ინდივიდუალობაა, მაგრამ იგი ამასთანავე სოციალური ინდივიდუალობაა და სწორედ ამიტომ არის იგი ისტორიული ინდივიდუალობა. მართალია იგი „სულიერი ოჯახია“, სულიერი პრინციპი, მართალია ბევრი ერი სხვა და სხვა რასიულსა და ეროვნულ ელემენტთაგან არის შემდგარი, სხვა და სხვა რჯულის მქონე ელემენტთაგან, მა-

გრამ იგი ამასთანავე განსაზღვრული, კონკრეტული სოციალური ორგანიზმია, – უწინარეს ყოვლისა სოციალური პრინციპი. ყოველი ცალკე სოციალური ორგანიზმი განსაზღვრულ პირობებში გაზრდილა და განვითარებულა, მიუღია განსაკუთრებული ელ-ფერი. ეს სოციალური არსება ერისა, მისი სოციალური ინდივიდუალობა არის საფუძველი მისი სულიერის, მისი ისტორიულის ინდივიდუალობისა. და სწორედ ამ მხარეს არ მიაქცია რენანმა ჯეროვანი ყურადღება.

მიუხედავად ამისა რენანის პროტესტი ერთა მიერ სხვა ერთა ძალით შეერთებისა და დაჩაგვრის წინააღმდეგ – უკეთილ შობილესი პროტესტია, და საერთაშორისო სამართალი რომ ოდესმე რენანისაგან წამოყენებულ პრინციპს ერთა ნება-ყოფლობით თანხმობისას ნამდვილად აღიარებდეს და განახორციელებდეს, – ეროვნული პრობლემის პრაქტიკული გადაწყვეტა ათასჯერ გაადვილდებოდა. რამდენ სისხლის ღვრას აიციდენდა მაშინ ადამიანი თავიდან! – საუბედუროდ ჯერ არ მოვსწრებივართ ამ ბედნიერებასა და ვინ იცის, როდის მოვესწრებით?..

საერთოდ რენანის თეორიას ფრიად აკლია წმინდა სოციოლოგიური ანალიზი, რომელიც წინ უნდა უძღოდეს ერის ანალიზსა, რადგანაც ერი განხორციელება სოციალური პრინციპისა.

როგორც უკვე ვსთქვით, ერის შესახებ ლიტერატურა ძლიერ მცირეა სხვა საკითხთა ლიტერატურასთან შედარებით, მაგრამ მაინც გვარიანად მოიპოვება იგი, განსაკუთრებით საერთაშორისო სამართლის მეცნიერებს ულაპარაკნიათ ბევრი ამ საგნის შესახებ*), აგრეთვე გაკვრით სოციოლოგებსა.

მაგრამ უბედურება ის არის, რომ სოციოლოგებს სპეციალურად ერზედ ძლიერ ცოტა აქვსთ ნათქვამი, საერთაშორისო სამართლის მეცნიერთა და სხვათა კი აკლიათ სოციოლოგიური განმარტებანი და აგრეთვე ბევრი ურთი-ერთში აღრევს ხალხისა, სახელმწიფოსა და ერის ცნებათა.

*) იხ. ზემოხსენებულ თეორიათა შესახებ: E. Nys, Le droit International, t. I, განყ. II, თავი II.

აქამდის ჩვენ მოვიხსენიეთ ის მწერლები, რომელნიც წმინდა სოციოლოგები არ არიან. ეხლა ორიოდ მაგალითი სოციოლოგებისაც მოვიყვანოთ. მოვიხსენიოთ, მაგალითად, რენე ვორმსი, რომელმაც განავითარა ორგანიული თეორია საზოგადოებისა, და ტარდი, – შეიძლება ყველაზედ უფრო ორიგინალური ფილოსოფოსი სოციოლოგთა შორის, საუბედუროდ არც ამათ დაუწერიათ რა სპეციალურად ერის შესახებ. ამიტომაც მცირე შენიშვნებით დავკმაყოფილდებით.

რენე ვორმსის მთავარ თხზულებებში (*Organisme et Société* და *La philosophie des sciences sociales*) მხოლოდ ერთი რამ არის შესანიშნავი ერის შესახებ. იგი განარჩევს ცნებათა: ერისას, სახელმწიფოსას, ხალხისას, საზოგადოებისას. ერი მისთვის მთელი რამ სოციალური არსებაა. ხალხი – შემადგენელი ელემენტებია მისი, სახელმწიფო – მისი ფუნქციონალური მხარეა. ამგვარად ზრდა-დამთავრებული კონკრეტული საზოგადოება რომ ავიღოთ, როგორც განსაკუთრებული არსი, ჩვენ შეგვიძლია მას შევხედოთ ამ სხვა და სხვა თვალთახედვით და მაშინ იგი წარმოგვიდგება ერთად, როგორც მთლიანი საზოგადოებრივი არსი, ხალხად, როგორც მთლიანობა, შემდგარი ადამიანთა განსაზღვრულ ელემენტთაგან, სახელმწიფოდ, როგორც მომქმედი საზოგადოებრივი ერთობა. ავტორს რომ განევითარებინა ეს სხემა, შეიძლება ცალკე რთული თეორია შეექმნა ერისა, მაგრამ იგი საუბედუროდ მცირე ანალიზით კმაყოფილდება, საერთოდ კი მისი თეორია განყენებულ საზოგადოებას შეეხება და არა კონკრეტულ საზოგადოებასა – ერსა.

ტარდისათვისაც ერი და სხვა სოციალური ჯგუფები არიან კონკრეტული სოციალური ორგანიზმები, თუმცა საზოგადოება, მისი აზრით, უფრო ცოცხალი ორგანიზმის ერთ ორგანოს – ტვინსა ჰგავს, – ვიდრე მთელს ორგანიზმსა. შესაძლებელია კიდევ ცხოველთა საზოგადოება, ან ძველი საზოგადოებანი, მაგალითად „პოლისი მივამსგავსოთ ორგანიზმსა, მაგრამ თანამედროვე საზოგადოება, სადაც მრავალ ფუნქციებს არა-ცო-

ცხალნი უჯრედნი, არამედ ავტომატები ასრულებენ, უფრო ტვინ-სა ჰგავს, რადგანაც ხელმძღვანელობა ამ ფუნქციათა ეკუთვნის სა-ზოგადოების გონებრივ ძალებსა (La Logique Sociale), – არსება სა-ზოგადოებისა ტარდის აზრით არის წამბადველობა. „რა არის სა-ზოგადოებაო?“ – ჰკითხულობს ტარდი, – „წამბადველობაო“, პირდაპირ უპასუხებს (Les lois de l'imitation, p. 80). ამ რიგად განირჩევა იგი კონკრეტულ საზოგადოებისაგან, კერძოდ ერი-საგან, როგორც პრინციპი მისი კონკრეტულ განხორციელე-ბისაგან. მოქმედება და ფუნქციათა აღსრულება ცოცხალ არსათათვის აუცილებელი პირობაა მათი შენახვისა და იმ დე-და აზრის გავრცელებისა, რომელსაც იგინი ატარებენ. ამი-სათვის პირველად საკმარისი იყო ერთგვარ მაგალითთა გან-მრავლება რამდენიმე ხნის განმავლობაში განსავითარებლად. მაგრამ უპირველეს ყოვლისა სიცოცხლესა და საზოგადოებ-რივობას სურს გავრცელება და არა ორგანიზაცია. ორგანიზა-ცია მხოლოდ საშუალებაა, მიზანი კი შთამომავლობის განგრ.-ძობა ან წამბადველობაო“ (ibid, p. 80). – აქ ტარდი გვაგო-ნებს ბერგსონს. მისთვისაც სიცოცხლე აგრეთვე პრინციპია, რომელიც კონკრეტულად ხორცს ისხამს ცხოველთა და მცე-ნარეთა ფორმებში, ასულღმულებს მკვდარ ნივთიერებასა.

ეს „ორგანიზაცია“ კონკრეტული საზოგადოება. ერიც ერ-თი კონკრეტული საზოგადოებათაგანია, „... სხეული არის შე-თანხმება გამრავალფეროვანებულ და იერარქიულად დაწყობილ ვიბრაციათა, რომელნიც ცალ-ცალკე მეორდებიან სხვა და სხვა სერიებად, მაგრამ ერთმანეთზედ გადახლართულ სერიებად; ორ-განიზმი არის ელემენტარულ შინაგან ზრდათა შეთანხ-მება, სხვა და სხვათა და ორგანიულთა, შეთანხმება სხვა და სხვა და ერთმანეთზედ გადახლართულ ჰისტოლოგიურ ელე-მენტების შტოთა. მსგავსადვე ერი არის, შეთანხმება ტრადი-ციათა, ზნე-ჩვეულებათა, აღზრდათა, მისწრაფებათა, იდეათა, რომელნიც წამბადველობით ვრცელდებიან სხვა და სხვა გზი-

თა, მაგრამ ურთი-ერთს ემორჩილებიან იერარქიულად და მძურად ეხმარებიან ერთმანეთსა“. (ibid. p. 76). – ამიტომაც ტარდის აზრით „სულ სხვაა ერი, მსგავსი ჰიპერ-ორგანიულ ორგანიზმისა, რომელიც შესდგება კასტათაგან, კლასთაგან და ურთი ერთის დამხმარე პროფესიათაგან, – სულ სხვაა საზოგადოება“ (ibid. p. 70), რომელიც წამბადველობაა. თვით პრინციპია წამბადველობის გავრცელებისა საზოგადოდ ადამიანთა შორის. „ამას იმ წამსავე ვხედავთო, ამბობს ტარდი, როდესაც ასობით მილიონი ხალხი დენაციონალიზაციას განიცდის და სოციალიზაციის პროცესში გადადის თანდათანაო“ (ibid.). – ამით ტარდს არ უნდა სთქვას, რომ ერები აღარ იქმნებიან მომავალშიო, მაგრამ ამაზედ შემიდეგ, – საერთოდ ტარდისათვის ყოველი სოციალური ჯგუფი არის „კრებული ადამიანთა, რომელნიც ურთი-ერთს ჰბაძავენ, ან და წაუბადველად **ერთმანეთსა ჰგვანან** და მათი მსგავსება წარმოსდგება ძველი რომელიმე საერთო მოდელის წაბადვისაგან“ (ibid. p. 73). აი ეს მსგავსება ჰბადებს კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმსა, რომელსაც განსაკუთრებული პსიხიკა აქვს და ისეთი, რომ ყოველ ბუნებრივ მოვლენას განვიხილავთ სამშობლო ენისა, ეროვნული სარწმუნოებისა, რომელიმე გავრცელებული მოქმედებისა, ან გაბატონებულ სამეცნიერო თეორიისაგან განსაკუთრებულ ფერით შეღებილ სათვალეებითა. თუ ეს გამოვაკლეთ ჩვენს დაკვირვებასა, რაც თუ გინდ დამოუკიდებელი იყოს ეს დაკვირვება, – მაინც განჰქრება იგი“ (p. 47).

თავის მეორე შესანიშნავ თხზულებაში ტარდი ამბობს: „საზოგადოებრივ ორგანიზმის მეტაფორულ შეხედულებაში არის რაღაც ღრმა ჭეშმარიტება, თუმცა დღეს მოდაში აღარ არის ეს შეხედულება. საზოგადოება, თუ ორგანიზმს არ შეედრების, სამაგიეროდ იგი შეედრება ორგანიზმის უმნიშვნელოვანეს ორგანოს, – ტვინს. სოციალური ცხოვრება არის უაღრესი აღტყინება ტვინის ცხოვრებისა. მაგრამ სოციალური არსი განირჩევა ცოცხალი არსისაგან ბევრით, უპირველეს ყოვ-

ლისა მით, რომ იგი ნაკლებად არის განსაზღვრული დროში და სივრცეში სხვა და სხვა ცოცხალი ინდივიდები, ცხოველები და მცენარეები განირჩევიან და განისაზღვრებიან ცალ-ცალკე ურთი ერთისაგან, იბადებიან და კვდებიან თვითოეულნი განსაზღვრულ დროსა. მაგრამ რა არის სოციალური არსი? – იგი რომ მარტო პოლიტიკური ჯგუფი იყოს, მაშინ შეიძლებოდა იმის თქმად რომ სოციალურნი არსნი ერთმანეთისაგან განირჩევიან, რადგანაც მათი საზღვრები ნათლად არის გარკვეული. მაგრამ ერნი და სახელმწიფოთა ყოველთვის ერთნი და იგივენი არ არიან. ლინგვისტიური ჯგუფი შესდგება სხვა და სხვა სახელმწიფოთა, სხვა და სხვა ხალხთა ნაფლეთთაგან. იგივე ითქმის იურიდიულ ჯგუფებზედ, რელიგიურზედ და მაშასადამე ეროვნულ ჯგუფებზედ, რომელიც – **თუმცა ძნელად განისაზღვრება და განირკვევა, – მაგრამ იგულისხმემს ორიგინალურ კომბინაციას სჯულისას, ენისას, სამართლისას, ზნე-ჩვეულებათა საერთოდ, – თუ შესაძლებელია ერთ ადგილზედ, ბუნებრივ საზღვართა შორის.** ეს იმასა ჰგავს, სხვა და სხვა ინდივიდები რომ მიკრულნი იყვნენ ერთმანეთზედ ყველა თავიანთი ასოებითა, – როგორც ამაზედ ორი ერთმანეთზედ მიწეპებული მახინჯი გვაძლევს დღეს მკრთალ წარმოდგენასა, – სისხლის ბრუნვა, სულთქმა, საჭმლის გადახარშვა და სხვა რომ ერთსა და იმავე დროს ყველა მათგანის ფუნქცია იყოს, ხოლო თავები რომ ცალ-ცალკე მოქმედებდნენ“.

(La Sague Sociale, Préface, pp. X – XI). თუმცა ტარდი არჩევს საზოგადოებასა და ორგანიზმსა, თუმცა იგი შემდეგ ამტკიცებს, რომ წინააღმდეგ ორგანიზმისა, საზოგადოებაში სხვა და სხვა მოვლენანი სხვა და სხვა დროს იბადებიან და კვდებიან, მაგრამ ორგანიზმშიაც არა ხდება ერთდროული სიკვდილი ყველა ორგანოთა და ფუნქციათა. ტარდისავე აზრით ეს სიკვდილი ორგანიზმში ხდება — *presque simultanément*, – თითქმის ერთდროულად. რიბო კი ამტკიცებს, რომ სიკვდილი პირველად ეწვევა ურთულეს ორგანოებს, მერმე უმარტივესთა.

დე-გრეფი ამ ფაქტზედ აშენებს თავის ანალოგიასა და იკვლევს, რომ რთული სოციალური ორგანოები უფრო მალე გადაშენდებიან ხოლმე, ვიდრე მარტივნიო.

ყოველ შემთხვევაში ტარდის ამ განსაზღვრიდან პირდაპირა სჩანს, რომ მისთვის ერი კონკრეტული სოციალური ორგანიზმია, – მსგავსი თუ მთელის ორგანიზმისა არა, მისი უმთავრესი ორგანოსი – ტვინისა მაინც.

სოციალური ლოდიკისა და ინდივიდუალურ ლოდიკის შორის შეიძლება ანალოგიის გაყვანა ინდივიდუალური ლოდიკა არის წესი რწმენისა და სურვილის გარდაქმნათა (Log. Sociale), სოციალური ლოდიკა არის წესი მთელი საზოგადოების სურვილთა და რწმენათა გარდაქმნათა. სილლოგიზმები ლოდიკური და ტელეოლოგიური დაახასიათებენ აგრეთვე საზოგადოების სულიერ ცხოვრებასა. მხოლოდ საზოგადოება მოქმედობს მსგავსად სონნამბულისა, რომელსაც შლააგონებენ რამე აქტის შესრულებას, მას კი ჰგონია რომ თავისუფლად მოქმედებს, წარმოიდგინეთო, ამბობს ტარდი, რომ შთამგონებელი, იმის მაგივრად რომ სანნამბულს გარკვეულად აგონებდეს ყოველ აზრსა და ყოველ აქტს, რომელიც მას უნდა ჰქონდეს და ასრულებდეს, უტოვებს მას არასრულ თავისუფლებას, არამედ მხოლოდ თავისუფლებას თანამშრომლობის შესაძლებლობისას საკუთარ მიზანთა და აზრეთან. ასეთმა შთამგონებელმა **დოგმები, კანონები** უნდა გამოსცეს უმაღლესად, გამოაცხადოს საზოგადო პრინციპები და საზოგადო წესები, რომელსაც იგი ამცნობს თავის მედიუმს, და დაუტოვებს ეგრედწოდებულ თავისუფალ ინიციატივას, ანუ ასე ვსთქვათ დამორჩილებულ თავისუფლებას, ამ კანონთა და წესთა მხოლოდ **გამოყენებაზედ** ზრუნვასა. ასეთი რამ ხდება ყოველთვის, ეხლაც ამას სჩადიან უმეტესად ნამდვილნი ხალხის წინამძღოლნი, უმეტეს ნაწილად უკვე მკვდარნი, რელიგიათა და იმპერიათა დამაარსებელნი, პოეტნი – ენის კანონმდებელნი, ფილოსოფოსნი და სჯულის მდებელნი, დი-

დი მეცნიერნი და დიდი გამომგონებელნი, კანონმდებელნი და სახელმწიფო კაცნი“. (Logique Sociale, p. წვ). საზოგადოებას წამბაძველობა ხდის სონნამბულის მსგავს არსად, ლოდიკაც მისი მსგავსია სონნამბულის ლოდიკისა. სილლოგიზმი, რომლითაც საზოგადოება მსჯელობს, სონნამბულის სილლოგიზმის მსგავსია და კონკრეტული სონნამბული“, – ერი ასეთის სილლოგიზმისაგან შესდგება. „ამგვარად, ამბობს ტარდი, ერი არის რთული სილლოგიზმი, ლოდიკური და ტელეოლოგიური, რომლის უფროსი წინასწარ სჯა არის კრებული მოძღვრებათა და ბრძანებათა ჯერ ღვთისაგან მოვლენილად ცნობილთა, შემდეგ ჭეშმარიტებათა და უმაღლესად მიჩნეულ ნებათა, – ერთი სიტყვით დოგმათა და კანონთა; – უნცროსი კი წარმოსდგება ყოველ წამს, ყოველი პიროვნებისათვის, ყოველი მოქალაქისათვის მისი ცხოვრების რომელიმე შემთხვევისაგან, რომელიც მას უჩვენებს დოგმის ახალ გამოყენებას ან კანონის ახალ აღსრულებას; – ხოლო დასკვნა არის ყოველივე, რაც განისჯების და გადასწყდების, რაც ითქმის და რაც კეთდება ხალხის უმაღლეს პრინციპთა და წესთა თანახმად, ე. ი. დიდი უმეტესობა მოქმედებათა და აზრთა, რომელნიც სწარმოებენ და მუშავდებიან ერის წიაღთა შინა“ (ibid)

ერთის სიტყვით, – ტარდის აზრით, ერი – ერთი სოციალური ორგანიზაციაა, საშუალება საზოგადოებრივობის გავრცელებისა, ერთი რთული სილლოგიზმი, მაგალითი სოციალურ ლოდიკურ მსჯელობისა.

საუბედუროდ ტარდს სპეციალურად არ განუვითარებია ერის თეორია, არამედ იგი ერზედ ლაპარაკობს ხოლმე გაკვრით, საზოგადოდ, წმინდა სოციოლოგიურ მსჯელობათა დროს, მაგრამ მისი ზემოხსენებული განსაზღვრანი ფრიად საგულისხმიერონი არიან, რომლებზედაც შეიძლება ერის თეორიის აშენება, და ჩვენ თუ ტარდის სოციოლოგიური თეორია თავიდანვე ხელმძღვანელად არ ავიღეთ, ეს იმიტომ რომ იგი ძლიერ რთულია და ჩვენ საგანს ძნელად გახდიდა. აგრეთვე შეი-

ძლება ბევრში არ დავეთანხმოთ ტარდს, თუ გინდ ღვით საზოგადოების განსაზღვრაში. მისთვის ელემენტარული ფაქტი საზოგადოებრივობისა არის წამბაძველობა, – ჩვენ კი ალფრედ ფულლიე მიგვაჩნია უფრო მართლად, რომელიც შენიშნავს, რომ წამბაძველობა არ არის ელემენტარული სოციალური ფაქტი, არამედ მისი დეტერმინანტი: სოციალური ფაქტი კი სულ სხვაა, – კონტრაქტით.

ტარდი აღიარებს კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმთა, ერთა არსებობას, განსაზღვრავს აქვს მათი, მაგრამ მისთვის პრინციპი საზოგადოებრივობისა, წამბაძველობა ისეთი სიძლიერისაა, რომ მას **თითქმის** შესაძლებლად მიაჩნია ერის მოსპობა წამბაძველობის დაუსრულებელ გავრცელებითა მთელს კაცობრიობაში. მასა სწამს თითქმის ერთი საზოგადოების არსებობის შესაძლებლობა, თუმცა მას ეს სწორედ **თითქმისა** სწამს და არა ლად. – საზოგადოება კიდევ მით განირჩევა ორგანიზმისაგანაო, ამბობს ტარდი, რომ „რაც უფრო ზევით ავდივართ ორგანიზმთა განვითარების კიბეზედ, ინდივიდუალობა ორგანიზმისა მით უფრო გარკვეულია, ავტონომია მისი უფრო თვალსაჩინოა. პირიქით, რაც უფრო მაღალ საფეხურზედ სდგანან საზოგადოებანი, მათი პიროვნება არა თუ ნაკლებად რეალური ხდება (კურსივი ჩვენია), არამედ ნაკლებად განცალკევებული, უფრო და უფრო **საერთაშორისო**. მამამ ანუ ნათლიამ) სოციოლოგიისამ (იგულისხმებს ოგიუსტ კონტს; შესძლო წარმოედგინა კაცობრიობა, როგორც ერთი დიადი არსი; თავის დღეში მას აზრადაც არ მოუვიდოდა გაეპიროვნებინა ყველა ცოცხალ არსთა კრებული“ (Logique Sociale, Préface, p. XI.). მართალია, აზრადაც არავის მოუვა ცოცხალ არსთა ევოლუციის ვითარებაში წარმოიდგინოს ერთად ერთი ცოცხალი ორგანიზმი, ან გააპიროვნოს მათი კრებული, მაგრამ ისიც მართალია, რომ როგორც მხოლოდ ერთი სახის არსებობისათვის ბრძოლაში გადარჩენა ან შექმნაა შეუძლებელი ცხოველთა ევოლუციის ვითარებაში, ისე ერთი საზოგადოებისა, რადგანაც, როგორც,

ზემოთ ვილაპარაკეთ, ერთფეროვანება ბუნებაში და საზოგადოებაშიაც შეუძლებელია. როგორც აგრეთვე წინადა ვსთქვით, არც არის არავითარი საბუთი დღე! ვიფიქროთ, რომ ოდესმე ერთ ორგანიულ საზოგადოებას წარმოადგენს მთელი კაცობრიობა. ეს არც ტარდსა სწამს სრულად და ამიტომაც ამბობს – საზოგადოებათა რეალობა არ ისპობა, არამედ საზოგადოებანი ურთი-ერთს ემსგავსებიან, საერთაშორისო ელფერი ედებათო. მაგრამ ერთა მოსპობა არ არის საერთაშორისოდ გარდაქცევა აგრეთვე, წინააღმდეგ ტარდის აზრისა, ჩვენა გვგონია, რომ განვითარებასთან ერთად საზოგადოებას სწორედ პიროვნება უვითარდება მსგავსად კერძო ადამიანისა. კერძო ადამიანი შეიძლება ბევრ რამეში სხვებსა ჰგავდეს, მაგრამ ბევრი მხრით ანვითარებდეს საკუთარ პიროვნებასა. ორ-მხრივი განვითარება ორგანიულ არსთა: – 1) განვითარება მათ იდენტიურ თვისებათა და ორგანოთა, – განვითარება მათ ინდივიდუალობათა – ურთი-ერთს არ ეწინააღმდეგება. ურთი ერთის დამატება იგი, და არა ურთი-ერთის უარყოფა. აგრეთვე საზოგადოებამ შეიძლება ბევრი მსგავსი რამ მოიპოვოს სხვა საზოგადოებათა წაბადვითა, შეიძლება ყველა საზოგადოება გარეხულად და შინაგანი მხრითაც ურთი ერთს დაემსგავსოს, მაგრამ ინდივიდუალობა მათი კიდევ უფრო განვითარდეს – კერძოდ ენა, სარწმუნოება, სამართალი, ლიტერატურა, ხელოვნება და სხვა. მაგალითად, რაც ვითარდება გერმანია, მისი ინდივიდუალობაც ვითარდება. ღირსშესანიშნავი მოვლენაა ამ მხრით, რომ გერმანული მეცნიერება სცდილობს საერთაშორისო ლათინური ტერმინები ეროვნულ გერმანულ ენაზედ შეჰქმნას, – ავიღოთ აგრეთვე ენათა შესწავლის განვითარება თანამედროვე კულტურულ ერთა შორის. პოლიგლოტიზმი ისეთი საზოგადო მოვლენაა ეხლა, როგორიც წინად არასოდეს არა ყოფილა, და პოლიგლოტი არასოდეს არ ივიწყებს საკუთარ ენასა – წიგნების თარგმნა ერთი უმნიშვნელოვანეს მოვლენათაგანია ეხლანდელ დროში, უფრო ფართოდ დაყენებული საქ-

მე, ვედრე წინად, და თუ ერთის მხრით თვით ფაქტი წიგნის გადართარგმნისა მაჩვენებელია წამბადველობისა, მეორეს მხრით იგი **ეროვნულ ენაზედ** გადმოტანაა სხვის ნაწარმოებისა, მაშასადამე შემატება ერის ინდივიდუალურ კულტურისა. ამასთანავე თარგმნა არა თუ არ უშლის ორიგინალურ შემოქმედებას, არამედ ახალ გზაზედ აყენებს მასა, ახალ აღმოჩენათა, ახალ შემოქმედების წყაროა, – ესევე ითქმის სოციალურ მოვლენათა ყველა დარგის წამბადველობით გავრცელებაზედ. წამბადველობა არა თუ არა სპობს ინდივიდუალობას განვითარებულ ერებში, არამედ უფრო ამავე ინდივიდუალობის განმავითარებელია, – ყოველ შემთხვევაში არა მისი წინააღმდეგი, როგორც პოლიგლოტობა არ არის წინააღმდეგი ეროვნული ენის ცოდნისა, გავრცელებისა და განწმენდისა, და უცხო ლიტერატურის თარგმნა – ეროვნულ ლიტერატურის განვითარებისა, ტარდიც სავესებით არ უარ-ჰყოფს ამასა.

თავის წიგნის *Les Lois de l'Imitation*-ის ბოლოში ტარდი წამბადველობის კანონებს ასახელებს. პირველი კანონი არის – გავრცელება წამბადველობისა უსაზღვროდ. მეორე კანონი არის ის, რომ წამბადველობის ფორმებს ინახავს ტრადიცია და ჩვეულება, მესამეც ის არის, რომ თესლი წამბადველობისა, რომელიც წამბადველის თავში ჩნდება რომელიმე მისწრაფებისა, რწმენისა ან იდეის სახით, ვითარდება თანდათანობით და გარეგნულად ხორციელდება, – იხატება ენითა და მოქმედებითა, გადადის და ერევა ნერვების სისტემასა და მთელს სხეულს, თანახმად შიგნიდან გარეთისაკენ მისწრაფების კანონისა და სხვ. – აი ამ კანონთა წყალობით წამბადველობა მარტო ცალ-მხრივი კი არ არის, არამედ საურთიერთოდ ხდება, იგი მთელს კრებულს ადამიანთა განწყობილებისას ედება. ამიტომაც მივისწრაფით ერთფეროვანებისაკენ, და თვით საერთაშორისო დამოკიდებულებაში. ასპარეზი თავისუფალ წამბადველობისა იზრდებოდა განუწყვეტლივ. – ეს არის მიზეზი კასტათა, კლასთა, ეროვნებათა შორის საზღვართა მოსპობისაო.

მაგრამ ამავე დროს ტარდი არ ამბობს, თითქოს მსოფლიო განმეორება, რომლის სოციალური გამოჩენაც წამბადველობაა, მსოფლიოს ძირითადი არსება იყოს. იგი ამბობს: „მისი არსება არის შინაგან განსხვავებათა რომელიმე რაოდენობა; ეს განსხვავებანი მოუსპობელნი, მარადისნი არიან; უამისოდ ქვეყანა ისეთივე ერთფეროვანი იქმნებოდა, როგორც იგი უსაზღვროა“ (p. 413). ამიტომაც საქვეყნო ტენდენცია ერთი დიდი საზოგადოებისადმი თუმცა არსებობს, მაგრამ „მოდის“ (la mode) წინააღმდეგი მოვლენა, – ჩვეულება ყოველთვის არსებობს, შეუძლებელ ჰყოფს ერთის მსოფლიო საზოგადოების შექმნას.

„ბუნებრივი გადიდება სახელმწიფოსიო, ამბობს ტარდი, ვერასოდეს ვერ გადასცილდება ერთს საზღვარსო“ (p. 426). ამასთანავე პატრიოტული გრძნობა, ისტორიულნი მოგონებანი და სხვანი, თანდათან ძლიერდებიან, და ეს დაუშლის ერთი საზოგადოების შექმნასაო.

ამას ისიც შეუშლის ხელს, რომ წამბადველობის წინააღმდეგი მოვლენაც არსებობს საზოგადოებებში, – უარ-ყოფა სხვის ზნე-ჩვეულებათა და კულტურისა, და ხშირად სწორედ მაშინ, როდესაც ხალხები ერთმანეთს გაიცნობენ ხოლმე. ტარდსა სწამს, რომ სწორედ ამ გაცნობის შემდეგ დაბრუნება ეროვნულ თავისებურობისაკენ შესაძლებელია და ამის ნიშნები ეხლაც არისო.

ტარდის აზრი, ვითომც შესაძლებელი იყოს ევროპისაგან მთელი ქვეყნის დაპყრობა და pax romana-ს რაღაც მსგავსის შექმნა ჩვენ პირდაპირ უსაფუძვლოდ მიგვაჩნია. ამაზედ ჩვენ წინა თავში ვილაპარაკეთ. მართლაც, სწორედ წამბადველობის კანონის ძალით დღეს ევროპის კულტურას აზიის აუარებელი ხალხი იძენს, **მაგრამ თავის ინდივიდუალობას არა ჰკარგავს**, – პირიქით, ანვითარებს მას, და ევროპის ბატონობასაც საზღვარი დაედება. ვინ იცის, შემდეგ ვის დარჩება ქვე-

ყნის ბატონობა. მართალია, ცივილიზაცია არის სოციალური გაერთიანებისა და გართულების პროცესი, მაგრამ მასაც თავისი საზღვარი აქვს ტარდისავე აზრით, და თუ განსაზღვრული მასალა ხალხისა შეუძლია შეაერთოს, მთელის კაცობრიობის მრავალფეროვანებას ვერასოდეს ვერ შეაერთებს ვერავითარი ცივილიზაცია. ტარდისავე აზრით არსებობს რაღაც შინაგანი სუმა სხვადასხვაობისა ბუნებაში, დაუშვრეტელი და უკუნი, და იგი საზოგადოებათა ცხოვრებაშიაც ჩნდება, წამბამველობა შეიძლება განსაზღვრულ წერტილამდის მივიდეს, მაგრამ იდენტიურად რომ ჰყოს მან მთელი კაცობრიობა, – ეს შეუძლებელია. ჩვენ აქ ადამიანის პიროვნებათა იგივეობაზედ არ ვლაპარაკობთ, – რადგანაც თვით ტარდის აზრით წარსულში, აწმყოში და მომავალში შეიძლება დათრგუნვილ განსხვავებათა მაგიერ ჩნდებოდნენ უფრო და უფრო ღრმა ინდივიდუალური განსხვავებანი და ცივილიზაციისაგან შექმნილი მსგავსება მცირე რამ იყოს ამ ინდივიდუალურ განსხვავებასთან შედარებით. არა, ჩვენ კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმებზედ ვლაპარაკობთ: მიმოსვლაც შეიძლება გაძლიერდეს, ხალხთა შორის აღრევაცა, ან, ერთი ძლიერი ხალხისაგან მეორეს დაპყრობაც, – დაუსრულებელი, ფართო წამბამველობაცა, მაგრამ კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი ყოველთვის ეცდება შეინახოს თავისი ინდივიდუალური სახე, – განავითაროს იგი და ნასესხებიც თავისებურად გარდაქმნას. რაც უფრო იზრდება თვით-შეგნება კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმთა, მით უფრო დიდია ასეთი ტენდენცია, და თუ ერთი მხრით ისტორიაში ვამჩნევთ წამბამველობის მოვლენასა, ერთა მიერ ურთი-ერთის კულტურით სარგებლობასა, – მეორე მხრით ვამჩნევთ მათი ინდივიდუალობის განვითარების ფაქტსაც, – ვამჩნევთ, სხვა არა იყოს-რა, ტენდენციასა და ფაქტს დაპყრობილ ერთა განთავისუფლებისას. ამის უარყოფა შეუძლებელია. ვამჩნევთ აგრეთვე წამბამველობასთან ერთად ინიციატივას ორიგინალურ შემოქმედებას ყოველი ერის შინაგან

ცხოვრებაში. – მრავალფეროვანება ტარდისავე აზრით შინაგანი კანონია ბუნებისა და კაცთა საზოგადოებათა ცხოვრებისა, – ამიტომაც ვერავითარი უნივერსალური იმპერია ვერ შექმნის ერთ სოციალურ ორგანიზმსა. კიდევ ვიტყვით, – წამბამველობა არ არის წინააღმდეგი ინდივიდუალობისა; ეს ჭეშმარიტება კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმთა ცხოვრებაშიაც; ხანდა-ხან შეიძლება და უმეტეს ნაწილადაც, რომ იგინი პარალელურად იზრდებოდნენ. ამიტომაც კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმთა, ერთა მოსპობა და ნაცვლად ერთი საკაცობრიო საზოგადოების შექმნა შორეულ მომავალშიაც შეუძლებლად მიგვაჩნია. მაგალითები რომის იმპერიისა, ევროპის „ერთობისა“ (?) და სხვანი არაფერს არ ამტკიცებენ. არც ერთსა და არც მეორეს არ შეუქმნია ერთფეროვანება. პირიქით, ამ ნაძალადევ ან მოჩვენებულ ერთფეროვანების შემდეგ საშინელი მრავალფეროვანება იზადებოდა, ეხლაც თავს იჩენს ხოლმე იგი, და მომავალში როგორი ერთფეროვანებაც **შეუძლია** შექმნას „კაცობრიობის ფონდს“, ამაზედ ჩვენ ზემოდ საკმაოდ ვილაპარაკეთ.

ბევრი სოციოლოგი ეხება იმავე საკითხებს, რომლებსაც ტარდი შეეხო, ბევრი იკვლევს გაკვრითვე ერის არსებასა, როგორც მაგალითად ესპანელი სოციოლოგი სალეს ი ფერრე. მისი აზრითაც ერი სოციალური ორგანიზმია, წარმოშობილი ქალაქებისაგან, ეს უკანასკნელები – თემებისაგან, თემები პატრიარქატისაგან და სხვ. ასე მოდის ერის წარმოშობა ისტორიულად (Tratado de Sociologia). – ჩვენ აქ ქველას გარჩევა ძლიერ შორს წაგვიყვანდა.

ეხლა სოციალისტებს მივმართოთ. ვერც მათ ჩამოვთვლით ყველასა. უმეტეს ნაწილად მათ ბროშიურებს „ეროვნულ საკითხის“ შესახებ, მათ „განცხადებებს“ და სიტყვებს არავითარი მეცნიერული ღირებულება არა აქვს, ზოგი უარ ჰყოფს ერსა, ზოგი სოციალიზმის შემდეგ ჰპირდება თავისუფლებას და ჩაგრულ ერებსა, ზოგი პატრიოტი და შოვინისტიც არის თა-

ვისთვის, მაგრამ სხვისთვის ვერას იმეტებს, ზოგი აღიარებს ერთა უფლებას არსებულ სახელმწიფოთა საზღვრებში, ზოგი რას ამბობს, ზოგი რას, მაგრამ რისთვის და რა საბუთით, – ამას უმეტესი ნაწილი არ დაგიდევს. იგინი უმეტეს ნაწილად არასოდეს არ ლაპარაკობენ საზოგადოდ ერზედა და მის უფლებაზედ. საერთოდ არა აქვთ გამორკვეული არც ინტერნაციონალიზმი და არც ერი აუცილებელი ელემენტი ინტერნაციონალიზმზედ მსჯელობის დროსა. რასაკვირველია მათ შორის ბევრი ისეთიც არის, რომელსაც საღი და სამართლიანი მსჯელობა აქვს, მაგრამ აქ მხოლოდ ორ ავტორს მივაქცევთ ყურადღებას, რადგანაც იგინი დაინტერესებულნი იყვნენ ძლიერ ეროვნული საკითხითა და ამიტომ მიაქციეს ყურადღება ერის პრობლემასა და შეიმუშავეს იგი. ესენი არიან ოტტო ბაუერი და რუდოლფ შპრინგერი, – ასვტრიელები.

ოტტო ბაუერი (Національний Впрощ и Соціал-демократія) აღნიშნავს ფაქტს ერთა არსებობისას, ფაქტს მათის ურთიერთისაგან გარჩევისას, მოგვითხრობს ერთა წარმოშობის ისტორიასა და მის მიზეზებს, განსაზღვრავს ერსა, ეროვნულ იდეასა, შეგნებასა და გრძნობასა და ამაზედ ამყარებს ერის უფლების აღიარების სამართლიანობასა და კანონიერებას.

მაგრამ ჩვენის ფიქრით, ბევრი მისი საზოგადო დებულება არ არის ჭეშმარიტი, თუმცა საერთოდ წიგნს ბევრი ღირსება აქვს და ბევრგან ავტორი ჭეშმარიტებას ლაპარაკობს. ბევრგან სწორედ იმიტომ ვეთანხმებით ავტორს, რომ იგი ისეთ ჭეშმარიტებას ლაპარაკობს, რომელიც თვალ-საჩინოა, ხოლო სრული განსაზღვრა და გარკვევა ცნებათა არ მოეპოვება.

ერი არის, ოტტო ბაუერის აზრით, უპირველეს ყოვლისა შედარებითი ერთობა ხასიათისა. – მაგრამ ხასიათის ერთობა ისეთი ფართო ცნებაა, რომ ამ განსაზღვრით შეგვიძლია ათასგვარი სხვა არსი დავახასიათოთ. – ეროვნული ხასიათი არის კრებული იმ ფიზიკურ და სულიერ ნიშანთა, რომელნიც ყო-

ველ ერს აქვს, აერთებს მას და რომლითაც იგი განირჩევა სხვა ერთაგანო. – არც ეს განსაზღვრაა კარგი, რადგანაც აქ ეროვნული ხასიათი ეროვნულ კუთვნილებად არის აღიარებული, თვით ერი კი განუსაზღვრელი რჩება. – შემდეგ ავტორს განსაკუთრებული წყობილება ნებისა შეაქვს ეროვნულ ხასიათის განსასაზღვრელად. ამგვარად უფრო სწორი განსაზღვრა ეროვნული ხასიათისა არის შემდეგი: ეროვნული ხასიათი არ არის მარტო კრებული ყველა ფიზიკურ და სულიერ თვისებათა, რომელიც ერსა აქვს, არამედ ნების მიმართულების თავისებურებაც, ის ფაქტი, რომ სხვა და სხვა ერში ერთი და იგივე საგანი სხვა და სხვა რეაქციას იწვევს, ერთი და იგივე მდგომარეობა იწვევს ნების სხვა და სხვა მიმართულებასა, ერი ასეთ თვისებას არსებობისათვის ბრძოლაში იძენს. – აქაც ნასახი არ არის ერის განსაზღვრისა, – არამედ აღნიშნულია ფაქტი ერთი ერის მეორისაგან გარჩევისა და სხვა არაფერი. აქ მტკიცდება, თუ გნებავთ, ერის არსებობა, მაგრამ მისი განსაზღვრა არ არის.

შემდეგ ავტორი ამტკიცებს, რომ ასეთი თვისება იზადება ერში მხოლოდ საერთო ბედ იღბლის გამო. ერი არის ამიტომ ერთობა ბედ-იღბლისა. – ესეც ისეთი განსაზღვრაა, რომ ერის გარდა სხვა ცნებებსაც ეხება, – შეიძლება ბევრ სხვა სოციალურ არსებს ჰქონდესთ საერთო ბედ-იღბალი, მაგრამ ერი არ იყენენ.

შემდეგ ავტორი იღებს საერთო ტერიტორიას, შთამომავლობას, ენას, ზნე ჩვეულებას, საერთო ისტორიულ წარსულს, საერთო კანონებსა და სარწმუნოებას და, თუმცა აღიარებს მათ ერის განმსაზღვრელ ელემენტებად, მაგრამ არა ცალ-ცალკე, არამედ როგორც მთელს სისტემასა. – ცალ-ცალკე იგინი ვერასოდეს ვერ განსაზღვრავენ ერსა, ხოლო როგორც სისტემა, – განსაზღვრავენ. – იგინი შეადგენენ კულტურულ ერთობასა, რაიცა ერს მთლიან არსად ხდის. ეროვნული ისტორია ჰქმნის ეროვნულ ხასიათს, სარგებლობს რა ამ საერთო კულტურითა, როგორც იარაღითა. – მაგრამ ავტორი

აქაც სცდება, – რადგანაც არ შეიძლება გაყოფა ისტორიისა და ზემოხსენებულ მოვლენათა, როგორც აქტივურ და პასივურ ელემენტთა, როგორც იარაღის მხმარებელისა და იარაღისა. არ არის რთული, ნამდვილი ისტორია გარეშე ზემოხსენებულ მოვლენათა, არ არის მათ გარეშე თვით ერიც; ჯერ ერი უნდა განისაზღვროს, როგორც ზემოხსენებულ მოვლენათა მატარებელი კონკრეტული არსი, მერმე აქედან უნდა გამომდინარეობდეს მისი უნარი ისტორიული შოქმედებისა.

ბაუერის სავესებითი განსაზღვრა ერისა ასეთია: „ერი არის კრებული ადამიანთა, რომელნიც შეკავშირებულნი არიან ხასიათის ერთობით ბედ-იღბლის ერთობის ნიადაგზედ“ (Національний вопрос і Соціал-демократія, p. 139). არა ვფიქრობთ, რომ ეს განსაზღვრა ზემოხსენებულთაგან განირჩეოდეს ბევრით. ესეც, რომელსაც გინდათ, იმ სოციალურ ჯგუფს შეეფერება, – სოფლის კომმუნას, ქალაქს, აგრეთვე კლასს, წოდებას, რელიგიურ სექტას, თუ გინდ უბრალო საზოგადოებასაც. ვერავითარ ნამდვილ წარმოდგენას ერზედ იგი ვერ გვაძლევს.

ხოლო როცა ავტორი ჩამოსთვლის მთავარ სოციალურ მოვლენებსა და ერის განმსაზღვრელ ელემენტად შეაქვს მათი სისტემა, – იგი ახლოა ჭეშმარიტებასთან. – იგი ხშირად იმეორებს, რომ ერი არის სოციალური მოვლენაო, მაგრამ ბაუერს სწორედ აქედან უნდა დაეწყო თავისი ანალიზი. თუ კი ერი სოციალური „მოვლენაა“, რასაკვირველია იგი ერთი სოციალურ მოვლენათაგანია და არა ერთად-ერთი სოციალური მოვლენა. მაშასადამე, საჭირო იყო ჯერ სოციალური მოვლენის დახასიათება საზოგადოდ და მერმე ერისა, როგორც კერძო სოციალური მოვლენისა, მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლებოდა ერის ცნების სავესებითი განსაზღვრა. ოტტო ბაუერმა ეს არ აღასრულა, – დაიწყო ერის ცნების ანალიზი და ნაცვლად ერის წარმოშობის ისტორია გვიამბო, რაიცა სულ სხვა პრობლემაა, თუმცა ძლიერ საჭირო და აუცილებელი

ერის ცნების განსაზღვრისათვის. აგრეთვე არ არის საკმარისი რომა სთქვა, – ერთი ერის ხასიათი, ნება, აპპერცეპცია მეორისაგან განირჩევაო, – ეს უბრალო ფაქტია, რომელსაც ღრმა ანალიზი ეჭირვება, მაგრამ მაინც თვალსაჩინოა, – არამედ საჭიროა აღნიშნო, რა არის თვით ეს ერი, რომლის ხასიათიც, ნებაც, აპპერცეპციაც იმდენადვე მრავალფეროვანია, რამდენიც კონკრეტული ერი არსებობს. არც ის არის აგრეთვე საკმარისი, რომ სთქვა, – ერი სოციალური მოვლენააო, – ესეც თვალსაჩინოა, – არამედ იმის გარკვევაა საჭირო, თუ რა ვითარებისა არის ეს სოციალური მოვლენა და რა ადგილი უჭირავს კერძოდ მას სხვა სოციალურ არსთა შორის.

ამიტომაც ბაუერი თუმცა ბევრს იღწვის, მაგრამ ერს მაინც სწორად და სავსებით ვერა საზღვრავს.

არ ვეთანხმებით ავტორს არც ერის წარმოშობის თეორიაში. იგი, როგორც მარქსისტი, ეკონომიური მოვლენებით ხსნის ერის წარმოშობასა და განვითარებას. მაგრამ ყოვლად შეუძლებელია ასეთი ახსნა, ამიტომაც ეს ადგილები იმის წიგნში ძლიერ სუსტია და გარჩევად არა ღირს. შორსაც წაგვიყვანდა. – ერის ცხოვრება, როგორც კონკრეტულ სოციალურ ორგანიზმისა, ორგანიულია, მაშასადამე იგი დახასიათდება ყველა იმ ორგანოთა ფუნქციებით, რომელიც მასა აქვს, – როგორც ეკონომიურით, ისე იურიდიულით, პოლიტიკურით, რელიგიურით და სხვ. საჭიროა ყველა სოციალურ მოვლენათა, განვითარების თვალთახედვით განხილვა ერის წარმოშობისა, და არა მარტო ეკონომიურ მოვლენის თვალთახედვითა. აგრეთვე შეუძლებელია ეგრედ წოდებულნი შემთხვევითნი მოვლენანი, როგორც მაგალითად მოვლენანი, გამოწვეულნი ადამიანთა მუდმივ მოძრაობის მიერ, და ხან დროებით, ხან ხანგრძლივად შემშლელნი ერის ორგანიულ განვითარებისა, არ მიიღო მხედველობაში, რადგანაც არ არსებობს ერთი საკაცობრიო საზოგადოება, რომლის ორგაოები რეგულიარულად ასრულებდეს თავის ფუნქციებს.

არ ვეთანხმებით ავტორს, ვითომც ფეოდალობის დროს ერი იყო მხოლოდ თავად-აზნაურობა და გაბატონებული კლასები როგორიც უნდა იყოს კულტურული განსხვავება კლასსთა შორის, როგორიც უნდა იყოს კულტურული როლი გაბატონებულთა, ამ კლასსთა და დაჩაგრულთა შორის მაინც არსებობს მრავალი სოციალური ჯაჭვი ერთობისა, არსებობს მათ შორის საერთო სოციალური მოწესრიგება, ორგანიული ცხოვრება, – და მხოლოდ ამ პირობით არის შესაძლებელი ერის ორგანიული განვითარება, სოციალური ცხოვრების ერთი ფორმიდან მეორეში გადასვლა, რასაც ორგანიული ხასიათის შთანაჩენიც არა აქვს, იგი ერთ ორგანიზმადაც ვერ განვითარდება. რაც თუ გინდ დაყოფილი ყოფილიყოს ფეოდალური საზოგადოებრივობა ყოველი ერის ცხოვრებაში, ერი მაინც შესდგებოდა ერთგვარ, სოციალურად მონათესავე ელემენტთაგან, რომელთა კოჰეზიამაც შექმნა თანამედროვე ერი. სადაც მონათესავე ელემენტები არ არის, ან უცხო ელემენტები არ ენათესავებიან ერთმანეთს დროთა ვითარებაში, იქ არც კოჰეზია შეიძლება, სადაც არ არის ელემენტები ერთობისა, იქ არც ერთობა შეიძლება, და რაც თუ გინდ განსხვავდებოდნენ მაგალითად ენანი გერმანელ ფეოდალისა და გლეხისა, – იგინი მაინც ერთი ესის ელემენტნი არიან, რომელნიც ვითარდებიან და წარმოშობენ ერთ ენას ენამაც, რაც თუ გინდ მაღალი კლასების იყოს იგი, ხალხურ ენაში უნდა ეძებოს თავისი სიცოცხლის და განვითარების წყარო. – დღესაც, როდესაც ერი ნამდვილი ორგანიზმია, ხალხი არ ლაპარაკობს ლიტერატურული ენით, არამედ ამ ენით ლაპარაკობენ მხოლოდ განათლებული კლასები, ინტელიგენცია. ესევე ითქმის ბევრ სხვა კულტურულ მოვლენაზედ, მაგრამ ამით თანამედროვე ერი არ შესდგება გაბატონებულ კლასსთაგან და ინტელიგენციისაგან. – არას დროს არა ყოფილა კლასსიური ერი, – ერი ყოველთვის კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი იყო, ამა თუ იმ სახისა, მეტის თუ ნაკლების კოჰეზიისა.

არ ვეთანხმებით ავტორს არც ეროვნულ პროგრამაში. საერთოდ აღვნიშნოთ, რომ იგი ერის უღლებას არ აღიარებს სავსებით, არამედ თანამედროვე სახელმწიფოთა საზღვრებში; მისი პროგრამა არ არის სახელმწიფოს წინააღმდეგი, არამედ იგი იცავს თანამედროვე სახელმწიფოთა საზღვრებსა, – პოლონეთის ავტონომიაც აუცილებლად რუსეთის სახელმწიფოს საზღვრებში უნდა განხორციელდეს მისი აზრით. მართალია, ყველა სახელმწიფოებშიაც უნდა მოეწყოს ეროვნული ავტონომიები და პროლეტარიატმაც ასეთი ინტერნაციონალიზმი უნდა აღიაროს და არა გულ-უბრყვილო კოსმოპოლიტიზმი, მაგრამ ერთა სუვერენიტეტი ავტორს პრინციპიალურადაც არა სწამს – თუმცა ერთა ავტონომიებიც დიდი წყალობაა სოციალ-დემოკრატიისაგან, ესეც დიდი ნაბიჯია ჭეშმარიტ ინტერნაციონალიზმისაკენ წარდგმული.

ბევრში არ ვეთანხმებით ავტორს, ბევრ კერძო თეორიულ საკითხში, მაგრამ ამაზედ აქ ვერ ვილაპარაკებთ, თუმცა ავტორს ბევრი საინტერესო ადგილები აქვს. ისტორიული მხარე მისი წიგნისა მშვენიერია: ჩეხთა ისტორია, მაგალითად. აგრეთვე საუცხოვოა თვით თეორია „ეროვნულ ხასიათისა“, რომელიც ისტორიული კრისტალლიზაციაა ერისა. ორიგინალურია თეორია ისტორიული აპპერცეპციისა, რომლის ძალითაც ყოველი უცხო კულტურა შეითვისების უკვე არსებულ ეროვნულ კულტურასთან შეგუებით, მსგავსად ინდივიდუალურ აპპერცეპციისა. თუმცა ავტორს ახალი არა უთქვამს რა, კაი ხანია იგივე აზრი გამოსთქა ტარდმა თავის *Les lois de l'imitation*-ში, სადაც იგი ამტკიცებს, რომ ყოველი წამბაძველობა გარდატეხების განსაზღვრულ სოციალურ სფეროში, მსგავსად სხივისა, რომელიც გარდატეხას განიცდის განსაზღვრულ ფიზიკურ სფეროში. საინტერესოა აგრეთვე მისი ანალიზი ერთა ხასიათის ურთი-ერთისაგან განსხვავებისა და სხვ.

მაგრამ როცა ავტორი შტამლერის კრიტიკას ეწევა, როცა აგრეთვე მისთვის ერთის მხრით ერი გამოჰჩნდების ცალკე

ინდივიდუუმის ეროვნებაში (p. 142), მეორეს მხრით კი მის=თვის საზოგადოება არ არის მარტო სუმა ინდივიდებისა არამედ ყოველი ინდივიდი არის ნაყოფი საზოგადოებისა, — და სხვა, — აქ ჩვენ მას ვერ ვეთანხმებით, აქ იგი წინააღმდეგობათა ქსელში ებმება.

კარგი კრიტიკა აქვს წინ-წამმდვარებული ოტტო. ბაუერის წიგნს ხ. ჟიტლოვსკის მიერ. იგი ბევრ სამართლიან შენიშვნას აძლევს ავტორს, მხოლოდ აკლია შენიშვნები ერის უფლებებისა და ერის სოციოლოგიურ ანალიზის შესახებ, მაგრამ როდესაც თვით ლაპარაკობს ბ-ნი ხ. ჟიტლოვსკი, — იგი ძლიერ სუსტია. შევნიშნავთ მხოლოდ ერთს ასეთს სისუსტეს. ჟიტლოვსკის აზრით, — რადგანაც ჩვენ ერის არსების გაგება შეგვიძლია მხოლოდ არსებულ ერთა ურთი-ერთის შედარებით, ამიტომ რომელიმე ჯგუფის ეროვნული ხასიათის გამორკვევისათვის და განსაზღვრისათვის საჭიროა შემდეგი საკითხის დაყენება: «რომელ სხვა ეროვნულ ჯგუფთან შედარებით იჩენს (ან არ იჩენს) ეს ჯგუფი თავის ეროვნებასა? ტულის გუბერნიის რუსები რუსინებთან შედარებით ნაკლებად არიან ერნი, ვიდრე კანადელებთან, — სხვა ველიკოროსებთან კი ისინი სრულიად აღარ წარმოადგენენ ერსაო! აქედან «პირდაპირა სჩანს არა მარტო ის, რომ ორგანიული ხასიათი ერისა სრულიად არ ესმის ავტორს, — ეს კიდევ არაფერი, ბევრი არ არის ორგანიციისტი, — არამედ ისიც, რომ მას შედარებითი მეთოდის ხმარებაც არა სცოდნია: როგორ შეიძლება ადამიანმა მეტი თუ ნაკლები **ეროვნება** აღიაროს, თუ ეროვნება ვითარებაა და არა რაოდენობა? და ვინ იტყვის, რომ ეროვნების განზომვა რაოდენობითად შეიძლებოდა? — ვინ განზომა ინდივიდუალობა რაოდენობითად? სად არის მისი ერთეული? — აბსურდია ეროვნების მეტ-ნაკლებობა, როგორც მეტ-ნაკლებობა ინდივიდუალობისა. შეიძლება მსგავსება იყოს ერთა შორის, მაგრამ ერთი ერის მეორესთან შედარებით მეტი თუ ნაკლები ეროვნება, — შეუძლებელია. შესაძლებელია მსგავსება და დი-

დი მსგავსებაც ორ ძმას შორის, მაგრამ ერთის მეორესთან ან მესამესთან შედარებით მეტი თუ ნაკლები ინდივიდუალობა – აბსურდია.

ასეა ყოველთვის, როდესაც შესაფერი მეთოდით არ იკვლევენ მოვლენათა. ერის გამოკლევას თავისი მეთოდი უნდა ჰქონდეს. იგი სოციალური არსია, – მაშასადამე მისი ანალიზის დროს საერთო სოციოლოგიური მეთოდები უნდა ვიხმაროთ. საჭიროა მისი განზომივა საერთო სოციალური საზომითა, როგორც კერძო კონკრეტულ სოციალურ არსისა. ეს მეთოდი არ უხმარია არამც თუ ჟიტლოვსკის, აგრეთვე არც ოტტო ბაუერს და ეს უკანასკნელიც ამიტომ შესცდა, ვერ გადასწყვიტა დაყენებული პრობლემა. ეკონომიური მატერიალიზმის მეთოდი, – კერძო მეთოდია და არა საერთო სოციოლოგიური, და რასაკვირველია ერს, მთელს ერთ კომპლექსს ყველა სოციალურ მოვლენათა, ვერ გამოიკვლევდა ამ მეთოდიითა.

მაგრამ, განვიმეორებთ, მისი წიგნი მაინც ჩინებული რამ არის, საინტერესო, ბევრის მომცემი, მრავალი კერძო ჭეშმარიტების მთქმელი, და განსაკუთრებით საგულისხმიერო ჩვენ სოციალისტთათვის იმ მხრით, რომ ერის უფლების უსრული აღიარება მაინც სოციალიზმს უკვე სამარცხვინოდ კი არ მიაჩნია, არამედ თავის უზენაეს მოვალეობად.

რუდოლფ შპრინგერი მეორე ავსტრიელი სოციალისტია, ამავე საგანზედ რომ დასწერა თავისი კიდევ მეტად საინტერესო „Национальная Проблема“ (Борьба национальностей в Австрии). ეს წიგნი მართლაც არა ჩვეულებრივი სოციალისტისაგან არის დაწერილი. მართალია, ბევრი სოციალისტი აღიარებს ერის უფლებასა და ერის საკითხსაც ირკვევს, მაგრამ ასე ნათლად და მკაფიოდ რომ ელაპარაკოს, – ძვირად მოიპოვება სხვა ასეთი სოციალისტი. რუდოლფ შპრინგერი განსაკუთრებით პრობლემის იურიდიულ მხარეს აქცევს ყურადღებას, მისი წიგნი სწორედ „ერის უფლებათა“ ტრაქტატია, მთავარი პრობლემა მისი არის, – გამორკვევა ერის სახელმწი-

ფოსთან დამოკიდებულებისა. მაგრამ, საუბედუროდ, შპრინგერი სწორედ მიტომ აყენებს ასეთს პრობლემას, რომ მას სახელმწიფოთა დაშლა, ან კერძოდ ავსტრიის სახელმწიფოს დაშლა არც სურს და არც სასარგებლოდ მიაჩნია ერთა განთავისუფლებისათვის. პირიქით – იგი სწერს და ამბობს, რომ ავსტრიის სახელმწიფო იმლება ერთა ბრძოლის გამო, და საჭიროა განსაზღვრა ყველა ერის უფლებისა, რომ ერი ბოლოს და ბოლოს გარკვეულ დამოკიდებულებაში იყოს საერთოდ სახელმწიფოსთანაო. ამისათვისაც იგი საჭიროდ აღიარებს ეგრედ წოდებულ პერსონალურ კავშირთა, დამოუკიდებლად ტერიტორიისა, სადაც თვითოეული ერი იურიდიული პიროვნებაა, უფლება-მოსილი ერთეული. მას არამც თუ თავის ტერიტორიაზედ უნდა ჰქონდეს განსაზღვრული უფლებანი, არამედ სხვის ტერიტორიაზედაც. ამ საურთი-ერთო უფლებათა და ვალდებულებათა აღსარებაზედ უნდა იყოს დამყარებული ავსტრიაში ერთა კავშირი და სოლიდარობა შპრინგერის აზრით. – შპრინგერი დაწვრილებით არკვევს ერის უფლებასა და ამ პერსონალურ კავშირთა მოწყობის შესაძლებლობასაც, აგრეთვე მათ დამოკიდებულებას მთელ სახელმწიფოსთან. იგი ნიჭიერი იურისტი და მისი ანალიზიც უმთავრესად კერძო იურიდიულია და არა საზოგადოდ სოციოლოგიური. ამიტომაც დაწვრილებით არ გამოვუდგებით არც მისი წიგნის შინაარსის გადმოცემასა.

პოსტულატნი ეროვნულ იდეისა შპრინგერისათვის არიან შემდეგნი: 1) საფუძველი ერის გარჩევისა სხვა ერისაგან და სახელმწიფოსაგან არის პერსონალური პრინციპი. ტერიტორიალური პრინციპი გამოსადეგია მხოლოდ ერთ დიდ ეროვნულ სახელმწიფოსავთვის, მაგრამ არა ეროვნებათა სახელმწიფოსათვის. – ასეთი პრინციპი შპრინგერმა სწორედ იმიტომ წამოაყენა, რომ ერთმა ერმა მეორე ერი არ შეავიწროვოს თავის ტერიტორიის საზღვრებში, თუმცა შპრინგერი არ აუარ-ჰყოფს ერის საკუთრებას ტერიტორიაზე, თუ

რასაკვირველია ერს აქვს ეს ტერიტორია, უმეტეს ნაწილად ეროვნული ელემენტით დასახლებული. 2) ერი არის სოციალურად განსაზღვრული ჯგუფი და ამიტომაც საჭიროა მისი იურიდიულ იმდგომარეობის განსაზღვრა, ამისათვის უპირველეს ყოვლისა ყოველმა კაცმა უნდა შეიტანოს დაბადების ქაღალდებში თვითონვე თავისი ეროვნული ვინაობა. – კაცს აქვს ვალდებულება თავის ერის წინაშე, სახელმწიფოს წინაშე და სხვა ერთა წინაშე. ეროვნული ერთეული უნდა გახდეს იურიდიულ პიროვნებად, კერძო და საზოგადო უფლება-მოცილ პიროვნებად. 3) ამ განსაზღვრული ფორმით ერი არის თავისუფალი სახელმწიფოსაგან, იგი **ავტონომიურია**, არ ემორჩილება არც უმრავლესობის გადაწყვეტილებას, არც სახელმწიფოს. ყოველ სხვა სფეროში ერი ეკუთვნის სახელმწიფოს, როგორც კრებული მოქალაქეთა, და ემორჩილება მის კანონებს. 4) ერს, როგორც სუბიექტს სამართლისას, უფლება აქვს უმაღლეს წარმომადგენლობით ორგანოს დაარსების და სულიერ-კულტურულ თვით-გამორკვევისა. მას რამოდენიმედ თავის ფინანსიურ საქმეთა გაძღოლის უფლებაც აქვს საკუთარ მიზანთა მისაღწევად, აგრეთვე უფლება სხვა ორგანოთა მოწყობისა და სხვ. – (pp. 111 – 112). – აი შპრინგერის აზრი ერზედ და მის უფლებაზედ.

იმ ადგილებს, სადაც შპრინგერი ეხება კონკრეტულ განხორციელებას ამ უფლებათა, – არ შევეხებით. ჩვენი წიგნის მიზანი ერის არსებისა და უფლების გამოკვლევაა და არა მის ავტონომიის მოწყობის პროექტი. ამ უკანასკნელი მხრით შპრინგერის წიგნი დაუფასებელია, თუმცა, რასაკვირველია, ბევრში შეიძლება არ დავეთანხმოთ, – მაგალითად როდესაც იგი ეკონომიურ მდგომარეობის მიხედვით ჰყოფს ოლქებად სახელმწიფოს მთელი სახელმწიფოს საერთო ადმინისტრაციისათვის. ეს იმიტომ რომ ავტორი გერმანელი პატრიოტიც არის. ავსტრია მისთვის მაინც გერმანული სახელმწიფოა.

მიუხედავად ავტორის მშვენიერი პერსონალური პრინცი-

პისა, არ შეიძლება ერის უფლების სავსებით აღსარება, თუ სახელმწიფოთა დაშლის აზრს არ შევურიგდით, ეს კი შეუძლებელია პატრიოტ ავსტრიელისათვის. ამიტომაც შპრინგერი ბლუნჩლის აზრს, – სასურველი იქმნებოდა მთელი კაცობრიობა ერთა სახელმწიფოთაგან შესდგებოდესო, – უტოპიას უწოდებს, მაგრამ, ჯერ ერთი ბლუნჩლის აზრითაც ასეთი მომავალი აწმყოში არსებულ საერთა-შორისო სამართალს დაშლიდა და შესცვლიდა ქვეყნის რუკას, – ამიტომაც არც ბლუნჩლი სცნობდა მას **შესაძლებლად**, – მეორე – შეუძლებელია ერის პრობლემის გადაწყვეტა სახელმწიფოთა დაუშლელად. ეს პროცესი სახელმწიფოთა დაშლისა მართლაც ხდება ერის უფლების ზრდის მიზეზით, და ამიტომაც ავტორი არ უნდა გამოსულიყო ავსტრიის სახელმწიფოს თანამედროვე არსებობის ფაქტიდან და არ უნდა მოეხმარებინა მთელი თავისი ნიჭი თვით ამ ფაქტის წიაღში ეროვნულ პრობლემის გადაწყვეტისათვის.

სოციოლოგიური ანალიზი ისე არა აქვს განვითარებული ავტორს, როგორც ოტტო ბაუერს, თუმცა მისი შენიშვნები ძლიერ საინტერესოა.

ერი, მისი აზრით, არ არის სახელმწიფოში მარტო კრებული უფლება-მოსილ ინდივიდთა. ერი ორგანიულად უნდა იქმნას განხილული. მისი განსაზღვრა ერისა დაახლოვებით ნამდვილია: „ერებიო, ამბობს შპრინგერი, არიან ეთნოლოგიური მხრით სუმმანი ინდივიდთა, ხშირად გამოურკვეველ რასიულ ტიპისა, სოციალური მხრით კი, – კრებული ინდივიდთა, რომელთაც აქვსთ ჩვეულებრივად საერთო ენის წყალობით გომნობისა და აზროვნების მსგავსება. იგინი განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზედ გარდიქცევან ხოლმე ერთის ნების მქონე საზოგადოებად და მიისწრაფიან ეროვნულ კულტურის დასაცველად შეჰქმნან პოლიტიკურად განკერძოებულნი და დამოუკიდებელნი ძალანი“. (p. 36 – 37). შპრინგერი ხშირად უწოდებს ერს ორგანიზმსა, მაგრამ ისეთ ორგანიზმს, რომელსაც აქვს მხოლოდ საერთო გრძნობა და აზროვნება,

ხოლო ნება კი არა (p. 67). ამ უკანასკნელს იგი მარტო სახელმწიფოს აწერს. მაგრამ სახელმწიფოც ხომ შექმნილია ერისაგან და მისი ნების გამოხატვაა. აგრეთვე დამონებული ერის სწორედ ნება მოქმედებს, რომ განთავისუფლდეს და საკუთარი სახელმწიფო შექმნას.

კიდევ ბევრი რამ არის შპრინგერის წიგნში ისეთი, რასაც შეიძლება არ დავეთანხმოდ, მაგრამ საერთოდ ეს წიგნი დაუფასებელია სოციალისტურ ლიტერატურაში ავტორმა სოციოლოგიური ანალიზი არ განავითარა, მაგრამ ეს არც იყო მისი მიზანი. ხან და ხან ნიჭიერი მწერლისათვის არც კია საჭირო გრძელი ანალიზი, როდესაც იგი ერთის კალმის მოსმით გაგაგებინებს, თუ როგორ წარმოუდგენია მას ესა თუ ის საგანი, შპრინგერისათვისაც „ერი ნაწყვეტად აზროვნებს, სუსტად გრძნობს, ზანტად მოქმედებს, თუ მას არა აქვს საერთო, სახელმწიფო ორგანოები აზროვნებისა და ნებისა; საჭიროა ძლიერი მუშაობა მრავალ ათას თავისა, გულისა და სულისა, რომ გამონახულ იქმნას ახალი ორგანოები, რომ გაჩნდნენ სიტყვისა და საქმის ადამიანები. ამ დრომდის ხალხი აზროვნობს ფანტაზიებით, გრძნობს სიმღერებითა, მოქმედებს და ირჯება როგორც მძინარე: პირიდან პირზედ, როგორც დაუდგრომელი ქარი ხის ფოთლიდან ფოთოლზედ, გადადის ჩურჩული: ჩვენ გვინდა ვიყოთ ერთი ხალხი, ერთი სახელმწიფო! ეს ღრმა შინაგანი მისწრაფება ჰქმნის გერმანელთა პანგერმანიზმს, შესაძლებელ ჰყოფს, მიუხედავად ყოველ დაბრკოლებისა, ეროვნულ პარტიათა არსებობას, სცოცხლობს დაფლეთილ ბოლონეთის ნაწილებში; იგი უკვდავი სულია იტალიის სხეულისა, იგი მუდმივ ცეცხლს აღვივებს ფიცხ საფრანგეთის გულში!“ (p. 24). ეს ორიოდ სიტყვა ბევრ გრძელ და მშრალ ანალიზზედ უკეთესია.

მოვიხსენიოთ აგრეთვე კიდევ ერთი საინტერესო წიგნი ერის შესახებ წიგნი Louis Legrand-ისა – *L'idée de la Patrie*,—და დავამთავროთ ეს თავი, თორემ ყველას ჩამოთვლა,

ვისაც კი რამ უწერია ამ საკითხის შესახებ, თვით საინტერესო ავტორებისაც, ძლიერ შორს წაგვიყვანდა.

ავტორს არა აქვს სპეციალურ მიზნად დასახული ერისა, ან სახელმწიფოს განსაზღვრა. იგი სამშობლოს იდეასა და ცნებას აქცევს უმთავრესს ყურადღებას. სამშობლო მისთვის განირჩევა სახელმწიფოსაგან, ერისაგან, ხალხისაგან, თუმცა ხანდახან თვითონვე აღრევს ხოლმე ერთმანეთში ამ ცნებათა. – კაცობრიობის კონცეპცია ძლიერ გადამეტებულია და მისი დაყოფაც დამოუკიდებელ ერებად არამც თუ უნდა მოისპოს, არამედ თავდება მშვიდობიანობისა და პროგრესისა.

ავტორი იკვლევს სამშობლოს იდეის ევოლუციას უძველეს დროიდან თანამედროვე ეპოქამდე და ამტკიცებს, რომ სხვა და სხვა ფორმით, თანახმად სხვა და სხვა სოციალურ ორგანიზაციისა, იდეა და სიყვარული სამშობლოსი ყოველთვის არსებობდა. იგი აღნიშნავს ყველა პირობას სამშობლოს არსებობისას. იგი შემდეგ განსაზღვრავს სამშობლოს ცნებას. კრიტიკის ქარ-ცეცხლში ატარებს კოსმოპოლიტიზმსა და გადამეტებულ, ყალბ ინტერნაციონალიზმსა. შემდეგ არჩევს პატრიოტიზმს რელიგიური სულის თვალთახედვით. აღნიშნავს აგრეთვე პატრიოტიზმის ნაკლსა, მაგრამ ამასთანავე მის კარგ მხარეებსა, მის სიდიადესა და სარგებლობას. აღნიშნავს მოვალეობას სამშობლოსადმი, აღნიშნავს საერთაშორისო საურთიერთო ვალდებულებათა, კონფლიქტს ადამიანთა სხვა და სხვა მოვალეობათა შორის – სამშობლოსადმი, ოჯახისადმი და კაცობრიობისადმი. ვრცლად ლაპარაკობს ეროვნულ აღზრდის შესახებ. შემდეგ კი მომავალზედ ლაპარაკობს, – ამტკიცებს რომ სამშობლოს ადგილს ვერც კომმუნა დაიჭერს, ვერც ერთი საკაცობრიო სახელმწიფო. ბოლოს საფრანგეთის სამშობლოს ნაკლზედა და ღირსებაზედ ლაპარაკობს, აგრეთვე ყოველი ფრანკის მოვალეობაზედ საფრანგეთისადმი და ამით ათავებს თავის ძლიერ საინტერესო წიგნსა.

როგორც მკითხველი ჰხედავს, ამ წიგნში დაყენებული

პრობლემები თითქმის იგივენი არიან, როგორც ჩვენ დავაყენეთ ჩვენს წიგნში, მაგრამ ჩვენი მსჯელობა და ავტორისა დიდად განსხვავდება ურთი-ერთისაგან. მაგრამ უმეტეს ნაწილად მისი აზრები ჩვენ ჭეშმარიტად გვეჩვენება.

ბევრში არ ვეთანხმებით ავტორს, მაგრამ თვით სამშობლოს განსაზღვრაში ავტორს არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ. იგი ამბობს, რომ „სამშობლო გულისხმობს განსაზღვრულ კუთხეს, რომელზედაც ერს მოუწყვია სახელმწიფო თავის არჩევითა. – ამ აზრით ცნებანი კუთხისა, ერისა და სახელმწიფოსი შედიან ელემენტებად იმ რთული არსის განსასაზღვრავად; რომელსაც ეწოდება სამშობლო. (p. 77)“ – სწორია ეს განსაზღვრა, მაგრამ ისიც შესაძლებელია, რომ ადამიანს სამშობლო ჰქონდეს, და სახელმწიფო კი არა. ისიც მართალია, რომ ხანდახან რომელიმე ერსაც ეკუთვნის ადამიანი, სამშობლო კი დაჰკარგვია. პირველის მაგალითები – ყველა დამონებული ერები თავიანთი სამშობლოებით, მეორეს მაგალითი – ებრაელები.

„ერი არის კრებული ინდივიდთა და ოჯახთა, რომელნიც შეაერთა ნათესაობამა და სიმპატიამაო.“ (p. 75), ამბობს ავტორი, მაგრამ ეს სრულიად ვერ არის მეცნიერული განსაზღვრა ერის ცნებისა, „სახელმწიფო არის იურიდიული არსი, კოლექტიური ორგანიზმი, რომელსაც წინად არსებული ზნეობრივი პიროვნება, ერი ჰქმნის, თავის დამოუკიდებლობის დასაცველად და მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად“. (იქვე). – ეს კი, როგორც მკითხველი ჰხედავს, გაცილებით უკეთესი განსაზღვრაა, თუმცა სახელმწიფოსი და არა ერისა.

ავტორი ხშირად უწოდებს ერსა და სამშობლოს სოციალურ არსთა, – თუმცა არა სცდილობს დაამტკიცოს, როგორ და რად არიან იგინი ასეთნი არსნი. იგი აგრეთვე დიდ როლს აწერს ტერიტორიას, ენას, სჯულს, ზნე-ჩვეულებასა და სხვას ერისა და სამშობლოს შექმნაში, მაგრამ მისი აზრით თვით იგინი არ შეადგენენ სამშობლოს სუბსტანციასა, – იგინი მხოლოდ პირობანი არიან, რომლებშიაც სცოცხლობს სამ-

შობლო, და არა წყარო, საიდანაც იგი გამომდინარეობს. სამ-
შობლო არის ავტორისათვის კუთხე, ერი, სახელმწიფო, **გა-
მოყოფილი მკაფიოდ სხვათაგან**, და ყოველი მოქალაქისა-
თვის გრძნობათა და ვალდებულებათა წყაროდ ქცეული. იგი
იგივეა საერთაშორისო ცხოვრებაში, რაც ოჯახი უბრალო
ცხოვრებაში, – ადგილი, „სადაც ადამიანს სურს თავის ნებაზედ,
თავის სიმპატიის და ნათესაობის მიხედვით იქონიოს საკუთა-
რი საზოგადოებრივი ცხოვრება, ორიგინალური ცენტრი მო-
ქმედებისა, სავანე თავის უწმინდეს გრძნობათა.“

„იგი **სოციალური პსიხოლოგიით** აიხსნებაო“ (pp. 80 – 81),
და სხვ. და სხვ...

ჩვენ არ გამოვუდგებით ავტორის სრულ კრიტიკასა. ბევ-
რი ჭეშმარიტება აქვს მას გამოთქმული, ბევრიც შეცდომა.
მხოლოდ ერის უფლება მას არა აქვს კარგად განსაზღვრული.
სწორედ აქ აღრევს იგი ცნებათა – და ერი, სამშობლო და
სახელმწიფო მისთვის აღარ ირჩევა ერთმანეთისაგან, თუმცა
ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ ავტორი ყოველ ერს ანიჭებს თავი-
სუფლების უფლებას, **როგორც კი ამ ერს დაებადება გრძნო-
ბა და შეგნება თავისუფლებისა**. ისეთი ერის ნაწილებსაც
კი ანიჭებს იგი ასეთ უფლებას, რომლებიც მოსცილებიან
მეტროპოლიას, ახალ ქვეყანაში ახალი სამშობლოს გრძნობა
და სიყვარული შეუძენიათ.

მიუხედავად ბევრი ნაკლისა, ამ წიგნს, ერთი სიტყვით,
ისეთი ღირსებანი აქვს რომ იგი ერთი საუკეთესო ნაწარ-
მოებთაგანია ეროვნულ პრობლემის ლიტერატურაში. მისი წა-
კითხვა დიდ სიამოვნებას აგრძნობინებს ყველას, ვისაც კი ამ
საგანზედ უფიქრნია.

თავი მეთოთხმეტე.

ქართველი ერი.

ქართველი ერი მარტო ჩვენთვის კი არ არის საინტერე-
სო, არამედ იგი ერთი იმ უძველეს და უორიგინალეს ერთაგა-

ნია, რომლის ძირიც უძველეს ისტორიაშია ჩამარხული. დღეს მისი ნათესაობაც ვერ დაუდგენიათ საბოლოოდ წარსულ და აწ არსებულ, ცოცხლად დარჩებილ ერებთან, ქართველი ერი ისტორიული ერია. უძველეს დროიდან მას მონაწილეობა მიუღია საერთო კულტურულ და ისტორიულ ცხოვრებაში, ხანგრძლივი დამოკიდებულება ჰქონია უძველეს ხალხებთან; იგი ისტორიული და კულტურული ერია განსაკუთრებით იმიტომ, რომ კავკასიის განსაზღვრულ ტერიტორიაზედ მან შექმნა უკვე საუკუნოდ დამკვიდრებული თავისებური სოციალური ორგანიზმი, შექმნა განსაზღვრული სამშობლო, რომელსაც საუკუნეთა განმაგლობაში ვეტრფოდით და დღესაც გვიყვარს იგი. ქართველმა ხალხმა შექმნა თვით სახელი „საქართველო“, შექმნა პოლიტიკური ცხოვრება, საერთო კულტურული ენა, მდიდარი და განვითარებული და შედარებით სხვებთან წმინდად დაიცვა იგი. საკუთარი ანბანით სწერდა იგი უძველეს დროიდან საუცხოვო საღმრთოთა და საერო თხზულებათა; ჰქონდა საკუთარი, მშვენიერი მუსიკა, მრავალი სხვა დარგი ხელოვნებისა. ქართველი ერი, „საქართველო“ დღესაც არსებობს, იგი მოკლებულია ზოგიერთ უპირველეს სოციალურ ორგანოებს, მაგრამ მაინც ცოცხალი სოციალური ორგანიზმია, მოიმედე შორეულ წარსულის განგრძობისა, ძველ დამოუკიდებელ ცხოვრების აღდგენისა. მას დღესაც აქვს ზნეობრივი და კანონიერი უფლებანი თავისუფალი არსებობისა, და თუ ნიჭი თავის დაცვისა განუვითარდა, თუ აგრეთვე საერთაშორისო სამართალი ოდნავ მაინც დაიცავს ერის კანონიერ უფლებასა, – იგი არ მოკვდება, კიდევ მიიჩნევენ კაცობრიობის შემადგენელ ერთა შორის. – მრავალ თვალთა-ხედვით არის საინტერესო ქართველი ერი, საზოგადოდ ისტორიისათვის და ერთობ მეცნიერებისათვის, საერთაშორისო სამართლისათვის, – განსაკუთრებით კი ჩვენთვის, მაგრამ ამ პატარა თავში ჩვენ ვერ განვიხილავთ ვრცლად საქართველოს ყოველ-მხრივად.

საქართველოს ისტორიას ხომ არა ვსწერთ, – არც შეგვიძლია, – იგი სპეციალისტების საქმეა.

ჩვენ მხოლოდ გვინდა მოვაგონოთ მკითხველს, რომ ზემოხსენებულ თეორიის თვალთახედვით ქართველი ერიც ერია, და ღირსეული ისტორიული ერიცა, ღირსი სიცოცხლისა და უსამართლოდ მოკლებული ამ ელემენტარულ უფლებასა.

საუბედუროდ ჯერ-ჯერობით ორიოდ მეცნიერი გვყავს ქართველთა შორის, რომელიც ირკვევს ქართველი ერის ნამდვილს ვინაობასა. ბევრი უცხო მეცნიერიც იკვლევს ამავე საგანსა, მაგრამ იგინი, მიუხედავად იმ დიდი ღვაწლისა, რომელიც მათ მიუძღვისთ საქართველოს ისტორიის კვლევა-ძიებაში, გადაჭრილსა და მტკიცე მეცნიერულ ცნობებს ვერ გვაძლევენ. უმთავრესი მიზეზი ამისა ის არის, რომ მათ ქართული და მისი დიალექტები ან სულ არ იციან, ან ძლიერ სუსტად იციან. არ იციან აგრეთვე ძველი ქართული მწერლობა, როგორც ამას შენიშნავს სამართლიანად ჩვენი ისტორიკოსი ივ. ჯავახიშვილი.

ხალხის წარმოშობა რომელიმე რასისაგან ან მისი ნათესაობა სხვა ხალხებთან ორი რამით შეიძლება იყოს გამოირკვეული, – ენის ნათესაობითა და ანთროპოლოგიური ნიშნებითა. ხშირად ენის ნათესაობა არაფერს არ ამტკიცებს, რადგანაც შეიძლება ენა წამბადველობის კანონის ძალით ერთმა ეთნიურმა ჯგუფმა მეორეს გადასცეს, სრულიად სხვა ანთროპოლოგიურ ტიპსა. – აგრეთვე შეიძლება ერთისა და იგივე ანთროპოლოგიურის ტიპის ხალხი სხვა და სხვა ენაზედ ლაპარაკობდეს, – იმავე წამბადველობის კანონის ძალით: შეიძლება შემოსევა მომხდარიყოს რომელიმე ქვეყნის ნაწილებში და მოსულ ტიპს თავისი ანთროპოლოგიური ნიშნები შედარებით წმინდად დაეცვას, ენა კი მასპინძლის შეეთვისებინოს. ან შეიძლება აღრევა მომხდარიყოს ენისაც და ტიპისაც. – ბევრი ამგვარი შემთხვევაა შესაძლებელი. წმინდად დარჩენილ ტიპთა და ენათა შემწეობით კი შესაძლებელია გარკვევა ნა-

რევ ენისა და ტიპისა. – აგრეთვე შესაძლებელია სხვა და სხვა საბუთებით დაახლოვებით იმის გამოკვლევა, თუ სად უცხო-ვრიათ ამა თუ იმ ხალხებს უძველეს დროსა.

ქართველი ერი, რასაკვირველია, როგორც ყოველი ერი ქვეყანაზედ, სხვა და სხვა დროის ნარევია, სხვა და სხვა ხალხთა, აგრეთვე მის ენაში ბევრი უცხო სიტყვაა, მაგრამ ამ მხრით შეიძლება შედარებით სხვებთან ქართველები ძლიერ წმინდად ვიყოთ დაცულნი. ამას თუ გინდ ისიც ამტკიცებს, რომ მრავალმა მეცნიერმა, ხანგრძლივი კვლევის შემდეგ, მხოლოდ ის აღიარა, რომ ქართველთა ენა და ჯგუფი **განსაკუთრებულიაო**. ყოველ შემთხვევაში, ნარევია იგი თუ არა, ქართველ ხალხს ერი შეუქმნია და დღესაც არსებობს ეს ერი, როგორც განსაკუთრებული სოციალური ორგანიზმი, თავისი ისტორიის მქონე და თვით არსებობის შემგნები.

ვინა ვართ ჩვენ ენის მხრითა? – რომელ საერთო ენათა, ჯგუფს ვეკუთვნით?

წინად ქართულ ენას ინდო-გერმანულ ენათა ჯგუფს აკუთვნებდნენ: თვით ბროსსეც ამ აზრის იყო. მაგრამ ფრანგმა მეცნიერმა ბიურნუფმა დაარღვია ეს აზრი. – ზოგი ჰფიქრობდა, – ქართული თურანულ ენათა ჯგუფს ეკუთვნისო. მაქს მიულლერი და დე-მორგანი იყვნენ ამ აზრისა. არც ეს აზრი გამოდგა სწორი. – არიან ისეთნი მეცნიერნიც, რომელნიც „კავკასიურ“ ენებს აღრევენ ერთმანეთში და სთვლიან მათ განსაკუთრებულ ჯგუფად. ეს აზრი გამოსთქვა კლაპროტმა, ფრ. მიულლერმა, შპიგელმა და სხვებმა. მას ემხრობა აგრეთვე. ალ. ცაგარელიც, აგრეთვე უსლარი და ერკერტი. – ფრიც ჰომმელმა უფრო ჭეშმარიტი აზრი გამოსთქვა, – ქართულს ძველ ელამიურ, კათბადუკიურ, ხეთურ, თანამედროვე ბასკურ და სხვა ენებთან აქვს ნათესაობაო. იგი ფრ. ლენორმანსავით ამ ენებს განსაკუთრებულ „ალაროდიულ“ ენათა ჯგუფადა სთვლის, მისი აზრით უძველეს დროს მთელი მცირე აზიის, მიდიის, სომხეთის და ჩრდილო ასსურეთის მიწები ამ ალა-

როდიელებს ეჭირათ. – ლენორმანი, სეისი და სხვანი უძველეს ქართულ ენად სთვლიდნენ იმ ალაროდიელთა ენას, რომლითაც არის დაწერილი ვანის ლურსმული. – პროფესორმა შუხარდტმა, რომელმაც იცის ქართული ენა, ის აზრი გამოსთქვა, რომ ქართული ქამიურ ენათა ჯგუფს ეკუთვნისო. მას მხარი დაუჭირა იტალიელმა პროფ. ა. ტრომპეტტიმ. მისი აზრით კავკასიურ ენებს კავშირი და ნათესაობა აქვთ ქამიურ-სემიურ ენებთან, განსაკუთრებით აფრიკის ენებთან, და ბას-კური ენაც ამ კავკასიურ ენათა ჯგუფს ეკუთვნისო. საუბედუროდ არც ტრომპეტტიმ იცის ქართული ენა, იგი აგრეთვე „კავკასიურ“ ენებს აღრევს ერთმანეთში; ამას გარდა არც „ქამიური“ ენებია კარგად შესწავლილი. ჩვენი მეცნიერი ნ. მარრიც ამას სამართლიანად შენიშნავს ტრომპეტტის. – თვით ნ. მარრის აზრი ურო საინტერესოა. მისი აზრით ქართული სემიურ ენათა მონათესავეა, მაგრამ არა სემიურის, არამედ იაფეტურის შტოისა: ქართული ენის ზოგიერთი კანონები, ბოლოსართებისა და თავსართების ერთად ხმარება, ერთის და იმავე ნაცვალ სახელების ხმარება ზმნებში, ორგვარი მიმდებობა, ერთობ აგებულება ზმნისა და სიტყვათა წარმოება, – აი რა აქვსთ საერთო ქართულ და სემიურ ენებსა. მაგრამ თუ ქართულს ეს ერთობა აქვს სემიურ ენებთან, ამასთანავე მას განსაკუთრებულნი თვისებანი აქვს, რომელნიც სრულიად ანსხვავებენ მას სემიურ ენათგან და ამიტომაც მარრის აზრით ქართული სემიური ენა კი არ არის, არამედ სემიურ ენათა მონათესავე ენა. ქართული (ქართლური, მეგრული, სვანური), სუზის ენა, ვანის ლურსმულ წარწერის ენა, ანუ ურარტუს ენა, პირველ-ყოფილი სომხური – ესენი ერთ დროს ერთს ენათა ჯგუფს შეადგენდნენო. (იხ. ამის შესახებ ნ. მარრის ძველ ქართულ გრამმატიკის ტაბულათა წინასიტყვაობა (რუსულად) და ივ. ჯავახიშვილის „ქართველ ერის ისტორია“ თავი პირველი, pp. 11 – 19)

ქართული ენა სამი შტოსაგან შესდგება: ქართლურისა-

გან, რომლითაც ლაპარაკობენ ქართლ-კახელები, იმერლები, გურულები, მესხები, მთიულნი და სხვანი, – მეგრულისაგან, რომლითაც ლაპარაკობენ მეგრელები და ჭანები, და სვანური-საგან – რომლითაც სვანები ლაპარაკობენ. მიუხედავად ამისა, – ქართული ენა ერთია, ერთისა და იმავე აგებულებისა, ერთისა და იმავე ძირისა. უძველეს დროს, ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ალბად მწერლობაც იქმნებოდა ქართულ ენის რომელიმე შტოზედ, მაგრამ ჩვენ დრომდე მხოლოდ ქართლურ ენაზედ განვითარებულ მწერლობას მოუღწევია და დღესაც ეს ენა არის ჩვენი საერთო სამწერლო, კულტურული ენა. ყოველ შემთხვევაში უკვე ქრისტეს წინად არსებობდა ჩვენი ენის ან-ბანი და მთელი საქრისტიანო ეპოქის განმავლობაში ეს ენა იყო ჩვენი ეროვნული საუნჯე, ერთად-ერთი ლიტერატურული ენა.

ქართველი ერი ერთია ლინგვისტიურად, მას აქვს სამი ერთისა და იმავე ენიდან წარმომდგარი დიალექტი, ხოლო სამწერლო ენად შეიძლება უძველეს დროიდან მეგრული ან სვანურიც ყოფილიყო, – ოც საუკუნეზედ მეტი და ეხლა კი ქართლური დიალექტი იყო და არის ჩვენი საერთო, ეროვნული, კულტურული და სალიტერატურო ენა. ამ ენით ვლოცულობდით, ამ ენით ვსთარგმნეთ საეკლესიო წიგნები, ამ ენით სწერდნენ და მღეროდნენ ჩვენი მგოსნები; მითი ვმსჯელობდით დიდ საქვეყნო საქმეებზედ, ვსწერდით ისტორიას; – ეს იყო და არის ჩვენი **სამშობლო** ენა, უძვირფასესი განძი, დამცველი ჩვენი ეროვნოლი სულისა;.

ქართველებს საერთოდ ყველას „ქართველები“ არ ერქვათ თავდაპირველადვე. როგორც ყოველი სხვა ერი, რომლის სოციალური ცხოვრება თავდაპირველად არ არის ძლიერის კოჭეზიისა, იგი დაყოფილი იყო სხვა და სხვა ჯგუფებად, რომელთაც სხვა და სხვა სახელები ჰქონდათ მიუხედავად ერთის ენისა და ერთის სისხლისა.

მაგრამ ეს სახელ-წოდებანი მხოლოდ რამოდენიმე ქარ-

თულ ძირისაგან არიან წარმომდგარნი. მაგალითად, სიტყვა „ტაბალისაგან“ და „თუბალისაგან“, რომელიც მოხსენებულია ასსურეთის მეფის სალმანასსარ მეორის წარწერაში (860 – 825 წ. ქრ. წ.), როგორც ქართველი ტომი, მტკიცე ენათ-მეცნიერების კანონთა ძალით წარმომდგარან: ჰიბერი, ივერი, „იბერეს“ (ლათინურად), ვირქ (სომხურად), იბერი, იმერეთი, იმერელი, ეგერი, ეგრისი, მეგრელი, გურია. – როგორც მკითხველი ჰხედავს, ეს მთელი ნახევარი საქართველოს ტომების სახელებია. – აგრეთვე ასსურულ წყაროებში ტაბალი და მუსკი, ანუ მესხი, ყოველთვის ერთად არიან მოხსენებულნი. მათ ერთად იხსენიებს აგრეთვე ჰეროდოტე. მესხის სახელი კი ეხლაც არის დარჩენილი და ქართველთა ერთ საუკეთესო ტომს აღნიშნავს. თაბალისა და თუბალისაგან წარმომდგარი ხალხი მეგრულ ჭანურ-ქართული შტოს ხალხი იყო, აგრეთვე ბერძნულ მწერლობაში მოხსენებული მოსსინიკები იმავე ჭანებსა ნიშნავდნენ და ეკუთვნოდნენ ამავე შტოს.

ქართლურ შტოს ეკუთვნოდნენ მუსკები, ანუ მესხნი, ტაოხნი, ჯავახნი, კახნი და სხვანი, დაბოლოვება „ხი“ – ლინგვისტიურად ქართველობისადმი კუთვნილების აღმნიშვნელია. და სწორედ ეს გარემოება გვაძლევს შეძლებას დავამტკიცოთ, რომ ზემოხსენებული დიდი შტოც ქართველობის ნაწილი იყო: იყო ერთი ტომი, **მეგრულ-ლაზური**, რომელსაც ერქვა „კარდუხი“, – რაც „ქართუ-ხი“-ს უდრის. ამ „ქართუ“-დან (მეგრულად – ქორთუ) წარმოსდგა სიტყვა ქართველი, რომელიც შემდეგ სახელწოდება შეიქმნა ყველა ქართველთა, ამგვარად მტკიცდება ერთობა ჭან-მეგრელთა და ქართლელთა შორისაც.

სვანური შტოს წარმომადგენელი ეხლაც არის საქართველოში – თვით სვანეთის ხალხი. – „ზან“ და „ლაზან“ სვანური სიტყვებია, რომლებიც ნიშნავენ ჭანს ანუ მეგრელს და სამეგრელოს. ეხლაც სვანები მეგრელებს „ზან“-ებს ეძახიან.

უძველეს დროს საქართველოში მოსახლეობა და ენა ამ სამი შტოისა ისე არ ყოფილა განაწილებული, როგორც დღეს არის. ზ-ნ ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევიდანა სჩანს, რომ იქ, სადაც დღეს იმერლები და გურულები არიან – წინად მეგრელები ყოფილან. ამას ამტკიცებს გეოგრაფიული სახელები და თვით სახელი „იმერეთი“, „გურია“, – იბერეთი, ეგერი – გვერ, რაიცა ნიშნავდა მეგრელს. იქ, სადაც ეხლა სცხოვრობენ მეგრელები, ალბად წინად სვანებს უნდა ეცხოვრათ, რაიცა აგრეთვე მტკიცდება დარჩენილ გეოგრაფიულ სახელებითა. ალბად თვით საქართველოს შიგნით ყოფილა ხშირი შეტაკება ტომთა შორის, ურთი-ერთისაგან ადგილის წართმევა და დღეს ამიტომაც იმერლები და გურულები – ნარევი არიან ქართლელთა და მეგრელთა, – ანუ გაქართლელებული მეგრელები, ხოლო მეგრელები – სვან-მეგრელნი.

თუ სად აყო უძველესი ჩვენი სამშობლო, ამის გამორკვევა შეიძლება რამოდენიმე საბუთით.

თვით სიტყვა ქართველი, „ქართუ“-ელი ნიშნავს სადაურობას. „ქართუ“ კი ნიშნავს ქალდეას. დღესაც არის შენახული სვანეთში, სახელი – ქალდე, – სახელწოდება ერთის სოფლის საზოგადოებისა. ჩვენი წინანდელი სამშობლო ალბად ქალდეა ყოფილა. ასსურეთის მეფე ტუგლატ-პილესსარ II 1275 წლის (ქრ. წ.) წარწერაში ამ ქვეყანას პირდაპირ „კარდუ“-დ უწოდებს. თუ როდის აიყარნენ იქიდან ქართველები, – ამის გამორკვევა ძნელია, მაგრამ ზოგიერთი ძვირფასი ცნობა მაინც მოიპოვება ასსურულ წყაროებში ქართველ სხვა და სხვა ტომთა ბინადრობაზედ. ამ ცნობათა მიხედვით ტაბალები უძველეს დროს, მეცხრე საუკუნეში ქრისტეს წინად, სცხოვრობდნენ სწორედ იმ ადგილას, სადაც შემდეგ დიდი კათბადუკია იყო, კილიკიელების მეზობლად. მესხების ქვეყანაც მეთერთმეტე საუკუნეში ტაბალის ჩრდილოეთით მდებარეობდა, ფრიგიის აღმოსავლეთით. კოლხების ქვეყანა (ესეც ერთი მეგრულ-ჭანური ტომი იყო) მერვე საუკუნეში ქრ. წ.

მდებარეობდა მესხების ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთისაკენ, რომლის აღმოსავლეთითაც იქმნებოდა ურარტუს ქვეყანა, სამხრეთით კი ნაირის ქვეყანა (ეს სულ ასსურული წყაროებით). ჰეროდოტეს დროს (V საუკ. ქრისტეს წინ.) კოლხებს უკვე შავი ზღვის ნაპირას უცხოვრიათ, იქ, სადაც შავ ზღვას მდინარე ფაზისი შეერთვის. იქვე უცხოვრიათ მაკრონებს, ანუ მერგელებს, მათ მეზობლად მესხებს, ტიბარენებსა და მოსსინიკებს. მაშასადამე ჩრდილოეთით და შავის ზღვის პირას ამოუწევიათ ქართველებს ამ XI V საუკ. განმავლობაში. ქსენოფონტეს ცნობით (მეხუთე საუკუნის ბოლო) ყველაზედ სამხრეთით კარდუხები სცხოვრობდნენ, სხვანი კი შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთის ნაპირებზედ სცხოვრობდნენ. ყველაზედ დასავლეთით სცხოვრობდნენ ტიბარენები, შემდეგ აღმოსავლეთით ხალიზები, შემდეგ მოსსინიკები, შემდეგ კოლხები. კოლხების სამხრეთით იყვნენ დრილები, სამხრეთ აღმოსავლეთით მაკრონები, მაკრონების აღმოსავლეთით სკვითინები. ამგვარად მეოთხე საუკუნეში ქართველებს ისევ უცვლიათ ბინა და ჩრდილოეთისაკენ ამოუწევიათ. მიზეზი ამ გადასახლებისა იყო კიმმერიელების შემოსევა მცირე აზიაში მეშვიდე საუკუნიდან ქრ. წინ. ამ კიმმერიელებმა აიძულეს ქართველები დაეტოვებინათ ძველი სამშობლო და ამოწეულიყვნენ ჩრდილოეთისაკენ. მათაც შეამცირეს ქართველთა ძლიერება და რაოდენობა. ძლიერნი მესხნი, რომელთაც ერთ დროს პონტოს ადგილები ეჭირათ, მეოთხე საუკუნეში უკვე იქ იყვნენ, სადაც შემდეგ სამცხე-საათაბაგო იყო და პატარა უმნიშვნელო ტომად ითვლებოდნენ. რომ წინად ქართველების ბინადრობა მცირე აზიაში ყოფილა და მათი ძლიერებაცა და ენაც გავრცელებული ყოფილა, ამას ისიც ამტკიცებს, რომ დღესაც კი არის დარჩენილი ქართული ენის კვალი მცირე აზიაში: სახელწოდებანი გეოგრაფიულნი, აგრეთვე საკუთარნი სახელნი. ქსენოფონტეს შემდეგ სამი საუკუნის განმავლობაში აღარავის აუწერია საქართველო. მხოლოდ სტრაბონმა აღწერა იგი პი-

რველ საუკუნეში ქრისტეს შემდეგ. ბინადრობა ქართველთა თითქმის აღარ შეცვლილა, მაგრამ პოლიტიკური და ეროვნული მდგომარეობა კი შეცვლილა საქართველოს შინაგან ცხოვრებაში. კოლხებისა და მოსსინიკების ადგილები უკვე ხალდებს დაეჭირათ. კოლხები აღმოსავლეთისაკენ გაერეკათ, მოსსინიკები სამხრეთისაკენ.

ბინადრობა ქართველთა ძლიერ შემცირებულა სომეხთა და ბიზანტიელთა შემოსევითა და ბატონობით. მაგრამ ამ მოვლენაზედ უფრო საინტერესო კიდევ შინაგანი ცვლილებაა ქართველ ტომთა ბინადრობისა და ენისა. იქ, სადაც ეხლა იმერეთი და გურია არის, როგორც არა ვსთქვით, წინად მეგრელები ყოფილან; ეს კიდევ პლინიუსისა, პტოლემესა და სტრაბონის ცნობებით, ე. ი. პირველ ორ საუკუნეში ქრისტეს შემდეგ. სწორად არ შეიძლება დროის განსაზღვრა, თუ როდის შეიჭრა ქართლურად მოლაპარაკე ტომი სამეგრელოს შუა-გულში და გააქართლელა თანამედროვე იმერეთი და გურია, შუაზედ გასჭრა მათი მოსახლეობა და ენაც მათი შავი ზღვის აღმოსავლეთისა და სამხრეთ აღმოსავლეთის ნაპირებზედ დასტოვა, შუაში კი ქართული გაამეფა.

ქართველები, როგორც ვხედავთ, უკვე უძველეს დროიდან შემოსულან ამიერ-კავკასიაში და დასახლებულან. ხოლო ის ტერიტორია, რომელიც ცნობილია ჩვენ ისტორიულ ტერიტორიად, თან და თან დაუჭერიათ, ჩრდილოეთისაკენ თან და თან ამოწევით. თუ როდის მოხდა ქართველთა შემოსვლა კავკასიაში, ძლიერ ძნელია ამისი ნამდვილი და სწორი გამორკვევა. ყოველ შემთხვევაში უძველესი კვალი ქართველთა კავკასიაში არ უნდა ვეძიოთ. ქართველებზედ წინად აქ სხვა რასა სცხოვრობდა, – გრძელ-თავიანთა, რომელსაც განვლილი ჰქონია ქვის ორივე ხანა და ბრინჯაოსიც.

ქართველებს ბევრი ამსგავსებს ურარტელებსა და ხეთელებს. ურარტელები სცხოვრობდნენ კოლხების აღმოსავლეთით, ეფრატისა და ტიგრის სათავეებში, ვანის ტბისა, მდ.

არაქსისა და არარატის მთის მიდამოებში. აქ იყო ნაირისა და ურარტუს სამეფოები; ისინი ერთად მოქმედებდნენ ხოლმე საერთო მტრის წინააღმდეგ და დიდ მეტოქეობას უწევდნენ ასურეთსა. როლი მათი დიდი იყო. ისტორიაში ბევრი ანათესავებს მათ ქართველებსა. განსაკუთრებით მათ წარწერათა ქართულთან შედარებით, – მაგ. ლენორმანი, სეისი, ნიკოლსკი და სხვანი, – მაგრამ ივ. ჯავახიშვილის აზრით ჯერ არ შეიძლება დანამდვილებით ამ აზრის გამოთქმა, რადგანაც არც ვანის წარწერებია კარგად წაკითხული და შესწავლილი, არც თანამედროვე ქართული ენის შედარება შეიძლება ურარტუს ენასთან, რადგანაც ქართულ ენას მრავალი საუკუნის ისტორია ჰქონია და განვითარებულა, ხანგრძლივი ცვალებადობის პროცესსი განუცდია. აგრეთვე ქართული ენა სამი შტო-საგან შესდგება და ყველანი უნდა შევადაროთ ურარტუს ენასა და არა მარტო ქართული. საჭიროა ჯერ ვანის წარწერათა საფუძვლიანი შესწავლა, შემდეგ ძველის ქართულისა, აგრეთვე მეგრულისა და სვანურის ცოდნა, რომ შედარებას გადაჭრილი ნაყოფი მოჰყვეს და საბოლოოდ დამტკიცდეს ქართულისა და ურარტუს იგივეობა.

ხეთელთა მსგავსება ქართველებთან შესაძლებელია ანთროპოლოგიურად, რადგანაც ანთროპოლოგიურ ნიშნების მიხედვით იგინი ერთმანეთსა ჰგვანან. ერთნიც მოკლე-თავიანები არიან და მეორენიც. ლინგვისტიურად მათი მსგავსება ჯერ არ შეიძლება: მეცნიერულს, გადაჭრილ აზრს ვერც გამოვსთქვამთ, რადგანაც არც ხეთელთა იეროგლიფები არიან წაკითხულნი და შესწავლილნი. (იხ. ყოველივე ამაზედ ივ. ჯავახიშვილი: „ქართველ ერის ისტორია“, თავი I; ქართულ გრამატიკის ტაბულათა წინასიტყვაობა ნ. მარრისა).

ვინა ვართ ჩვენ ანთროპოლოგიურად? – ჯერ ანთროპოლოგიურად სავსებით არ არის შესწავლილი საქართველო. გარდა უცხოელთა, ჩვენი მეცნიერებიც მუშაობენ ამ საგნის გამოსარკვევად, – სხვათა შორის ორი ჯავახიშვილი: გიორგი ჯავახიშვი-

ლი და ალექსანდრე ჯავახიშვილი. პირველი ახალგაზრდა ნიჭიერი მეცნიერია და მისგან უსათუოდ ფრიად საინტერესო შრომებს მოველით ჩვენი ქვეყნის ანთროპოლოგიის შესახებ. მას უკვე დაუწერია შრომა „Къ вопросу оъъ этнологіи Малой Азіи и Закавказья, რომელიც ჩვენ საუბედუროდ არ გვინახავს. იგი ამტკიცებს, რომ თავ-მოკლე რასა ქართველი მოდგმისა და ნათესავისა დიდი რასა იყო და ეჭირა 2000 წლის წინად მთელი შუა-მდინარე, ირანი და მთელი მცირე აზია. შემდეგ სემიელთა და არიელთა შემოსევამ გამოდევნა იგი ამ ადგილებიდან და შემოხიზნა კავკასიაში, (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, id. p. 61). – მეორემ, ალექსანდრე ჯავახიშვილმა უკვე გამოსცა თავისი წიგნი: აღმოსავლეთ საქართველოს ანთროპოლოგია – Антропология Грузии I. ამ წიგნში, გარდა იმისა, რომ იგი ამტკიცებს ჩვენს თავ-მოკლიანობას, – სხვა ხალხებთან შედარებით, სხვა და სხვა მეცნიერთა ცნობებით, ჩვენ ანთროპოლოგიურ თავისებურებასაც აღნიშნავს. ეს ჩვენი ანთროპოლოგიური თავისებურება შემდეგნაირად გამოიხატება: ქართველებს ტვერის გუბერნიის რუსებთან შედარებით (200 კაცის გაზომვის მიხედვით) 27 შესადარებელი ანთროპოლოგიური ნიშანი აქვს. საერთო – 17, განსხვავებული – 10. პოლონელებთან (226 კაცის გაზომვით) – 20: საერთო – 11, განსხვავებული – 9. ყუბანის ყაზახებთან (41 – 61 კაცის გაზომვით) – 22 საერთო 10, განსხვ. – 12. აღმოსავლეთელ ქართველ სომხებთან (105 კაც. გაზომვ.) – 22; საერთო – 15, განსხვ. – 7. პოლონელ ებრაელებთან (100 – 200 კაც. განზ.) 28: საერთო – 17, განსხვ. – 11. თერგის ოლქის ოსებთან (36 – 200 კაც. განს.) – 18: საერთო 9, განსხვ. – 9. სპარსელებთან (46 კაც. განზ.) – 25: საერთო – 10, განსხვ. – 15. თორღოუთის მონღოლებთან (48 – 138 კაც. განზ.) – 26: საერთო – 17, განსხვ. – 9, ყუმუყებთან (107 კაც. განზ.) – 18: საერთო – 15, განსხვ. – 3. ყაზარდოელებთან (40 კაც. განზ.) – 20: საერთო – 11, განსხვ. – 9. ყარაყირღირებთან (4 – 66 კაც. განზ.) – 12: საერთო – 12, განსხვ. –

6. სართებთან (8 კაც. განზ) – 12: საერთო – 8, განსხვ. –

4. ადერბეიჯანელ თათრებთან – 13: საერთო – 4, განსხვ. – 9.

(იხ. Антропология Грузии I, გვ 237 – 240). საერთოდ,

ვინ იცის რამდენ რასას შევრევივართ დროთა ვითარებაში,

რამდენად შერეულა ჩვენი ენა, ჩვენი სისხლი და ანთროპო-

ლოგიური ტიპი. შერევა ჩვენი სისხლისა და ენისა ჭეშმარი-

ტებაა მიუხედავად იმისა, ხეთელებისა და ურარტელების

შთამომავალნი ვართ თუ არა. ექვს გარეშეა, რომ ჩვენ რო-

მელიმე უძველესი დიდი ხალხის ნაშთნი ვართ. **ამ ხალხს ნ.**

მარრი სემიელთა ნათესავ იაფეტელებს უწოდებს. ათასი

ბრძოლა, შემოსევა და აღრევა განუცდია მასა, მაგრამ მიუხე-

დავად ყოველივე ამისა ჩვენ, მისი შთამომავალნი, მაინც თა-

ვისებურ ხალხად დავრჩენილვართ ლინგვისტიურად და ათნო-

პოლოგიურად, და ეს პირველი მაჩვენებელია ჩვენი რასიული

სიძლიერისა. თუ მართალია ის ჰიპოტეზა, რომ ხეთელთა შთა-

მომავალნი ვართ, – მაშასადამე ჩვენი სოციალური სიცოც-

ხლის ერთ პერიოდთაგანი ხეთელთა ცხოვრება ყოფილა. თუ

ურარტელები ვყოფილვართ, – მაშინ ურარტუს ცხოვრება ყო-

ფილა ჩვენი ცხოვრების ერთი უძველესი პერიოდი. შეიძლება

თვით ხეთელთა და ურარტუს ტომის ნათესაობა დამტკიცდეს და

ჩვენიც ორივესთან, – მაშინ ჩვენი ცხოვრების გზა ხანგრძლივი და

კიდევ უფრო სწორი ყოფილა, მაგრამ თვით საკუთრივ ქართველ

ტომთა ცხოვრების უძველესი პერიოდი გვიჩვენებს ჩვენს მთლი-

ანს ეროვნულ ცხოვრებასა. შეთანხმებულად მოქმედებდნენ

ჩვენი ტომები საერთო მტერთა წინააღმდეგ. ალბად მაშინ

მწერლობაც ექმნებოდათ ამ ქართველ ტომებს ან სვანურად,

ან მეგრულად. მრავალ ბრძოლისა და შემოსევის წყალობით

კიდევ დაქვეითებულა მაშინდელი „საქართველო“ და მეოთხე

საუკუნეში ქრისტეს წინად მდიდარი და ძლიერი ქვეყანა კი

აღარ იყო, როგორც ასსურთა დროს, არამედ სუსტ, ურთი-

ერთის მოქიშპე, პატარა და ღარიბ, თითქმის გაველურებულ

ტომებად გადაქცეულა. მაგრამ – მიუხედავად ყოველივე ამისა

ჩვენ მაინც არ შეგვიძლია ამ ძველ წინაპართა **ისტორია** მივითვისოთ. არავითარი ნასხოვრობა არ არსებობს, გარდმოცემული იმ სოციალურ ორგანიზმის მიერ ახალ **საქართველოს** სოციალურ ორგანიზმისადმი. ეს ახალი ორგანიზმი დაახლოვებით საცა ეხლა ვართ – იქ იწყებს ახალ ცხოვრებასა, საქრისტიანო კულტურასა, ქართლურ ენაზედ მდიდარ ლიტერატურას ჰქმნის, აღწევს ერთობასა და კოჰეზიას ჩვენს სხვა და სხვა ტომთა შორის; აქ იბადება **საქართველოს სამშობლო** და მას შემდეგ ძველსა და ახალს შორის არ გაწყვეტილა კავშირი და ხსოვნა. ეს საქართველო გვახსოვს და გვიყვარს ეხლა, მისი წარსულნი გმირნი და მოღვაწენი სცოცხლობენ დღეს ჩვენ შორის და ამიტომაც ჩვენ ამ საქართველიოს ერის ორგანიზმს ვეკუთვნით და არა უძველესსა. – ძველი მხოლოდ ჩვენი ვინაობის მხრით არის საინტერესო, აგრეთვე ობიექტიურ მეცნიერების მხრით, ხოლო ჩვენს ეროვნულ პსიხიკასა და იდეალს იგი არაფერს ეუბნება.

შავ ბნელი და უბედური იყო უმეტეს ნაწილად საქართველოს პოლიტიკური ისტორია. ერთხელ გვექონდა მხოლოდ ბრწყინვალე ხანა, ხანა სიძლიერისა და აღყვავებისა, შემდეგ მხოლოდ დრო გამოშვებით. უმეტეს ნაწილად კი „შავ დროთაგან“ შესდგება ჩვენი ისტორია. მას შემდეგ რაც ჩვენი საქრისტიანო ისტორია იწყება, ერთობა ეროვნულ-სოციალური ყოველთვის იყო ჩვენში, მაგრამ პოლიტიკური ერთობა ყოველთვის არა გვექონია. ეს იყო უმთავრესი მიზეზი რომ მტერი ადვილად გვძლევდა და გვანადგურებდა ხოლმე. ხოლო დიდი დავითისა და თამარის დროს მტერს ირგვლივ უძლეველად ლეწდა გალალეხული საქართველო.

ჩვენი კულტურა საქრისტიანო ისტორიულ ხანამდისაც ცნობილი იყო. განსაკუთრებით მადნეულობის ხელობით ვიცავით განთქმულნი. როგორც ბ-ნი ივ. ჯავახიშვილი ამტკიცებს, „კალის“ მეტი არც ერთი მადნის სახელი არ გვისესხებია უცხო ენათაგან, – პირიქით ყველა ენაზედ ქართული სახელ-

წოდება აქვს ბევრ ლითონს, ან სახელწოდება ქართველ ტომთა. მაგალითად – „ბრინჯაო“ (bronze) და „ხალიბდიკოს“ რომელთაგან ერთი წმინდა ქართული სიტყვაა და მეორე ქართველ ტომის, ხალიბთა სახელწოდებისა (ნიშნავს ხალიბურს) და სხვ. ჩვენ თვით ბერძნებსა და სხვა უფრო დაწინაურებულ ხალხთა მასწავლებელნიც ვიყავით ამ მხრითა.

საქრისტიანო ეპოქაში ჩვენ განვავითარეთ ქართლური ენა, შევექენით საკუთარი ორი ანბანი, ხუცური და მხედრული, შევექენით საკუთარი საერო და საეკლესიო მდიდარი ლიტერატურა, ვეწაფებოდით უცხო – ბერძნულ, სომხურ, სპარსულ და არაბულ კულტურასაც, მეცნიერებასა და ფილოსოფიას განსაკუთრებით ბერძნულსა, ვრგავდით მათ სამშობლო ნიადაგზედ ეროვნულ ენითა. გვქონდა ჩვენი ხელოვნება, – მხატვრობა, არქიტექტურა, მუსიკა და სხვ., – რომელიც განირჩეოდა სხვა ერთა ხელოვნებისაგან, თუმცა, შეიძლება მუსიკის გარდა, უცხო გავლენა განეცადა, როგორც ეს საზოგადოდ ხდება ერთა ურთიერთ დამოკიდებულებათა მიზეზით. გვქონდა ჩვენი დამოუკიდებელი ეკლესია, ჩვენი მონასტრები და პრესტიჟიც წმინდა ადგილებში, ჩვენი უფლებანი, რომელნიც ჩვენი ძლიერების დროს ბევრ სხვა ერის უფლებას აღემატებოდა. – გვქონდა ჩვენი სამეფო, გვყავდა ჩვენი დინასტიები.

მაგრამ სწორედ აქ არის ჩვენი ისტორიის უკუღმართი მხარე. ჩვენ ერი ვიყავით, ერთი კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, ყველა ეროვნული ორგანოებით, მაგრამ არასოდეს არ დაგვეცვლა ხანგრძლივი სახელმწიფოებრივი ცხოვრება, რომ დაგვეცვას საკუთარი სოციალური ორგანიზმი, არასოდეს არა გვქონდა მოსვენება ბერძენთაგან, რომელთაც ბოლოს და ბოლოს ლაზისტანი მოგვწყვიტეს, სპარსთაგან, რომელთაც მუდამ თვალში ეჩხირებოდათ საქართველოს დამოუკიდებლობა, თურქთაგან, მონღოლთაგან, რომელთაც ქვეყანა წაღვეს და ჩვენი ძლიერებაც დაამხვეს, შემდეგ ისევ სპარსთაგან და განსაკუთრებით ოსმალთაგან, რომელნიც მუდამ სცემდნენ ჩვენს

სამხრეთსა და სამხრეთ დასავლეთ ნაწილებსა და ბოლოს და ბოლოს წაგვართვეს და გაამაჰმადიანეს, სრულიადაც გააველურეს მესამედზედ უდიდესი ნაწილი საქართველოსი.

მთელი მეშვიდე, მერვე, მეცხრე, მეათე და მეთერთმეტე საუკუნეთა განმავლობაში არ დაგვკლებია შემოსევა ბერძენთა, სპარსთა, თურქთა, არაბთა. მიუხედავად ამ პოლიტიკურ და ეკონომიურ განადგურებათა მაინც ვითარდებოდა ჩვენი კულტურა, ჩვენი ეროვნული თვით-შეგნება, და როდესაც დავით აღმაშენებელი ტატხუდ ავიდა მეთერთმეტე საუკუნეში, – უმცირესი დამოუკიდებელი ნაჭერი რამ ეპყრო საქართველოსი. ამ პატარა ნაჭრიდან შექმნა გენიოსმა მეფემ ძლიერი სამეფო, გააფართოვა მისი საზღვრები, ააყვავა იგი და ისე გადასცა თავის მემკვიდრეებს. თამარ მეფის დროს და შემდეგ, მონღოლების შემოსევამდის საქართველოს ოქროს ხანა დაუდგა. ქვეყანას აჩვენა მაშინ საქართველომ, თუ როგორი ნიჭის პატრონი იყო მისი ერი და რა შეემლო კულტურულად, როცა ბატონი არა ჰყავდა და თავისუფალ განვითარებას ეძლეოდა. მაშინ განვითარდა კოჭეზია ქართველ ერისა. საქართველო პოლიტიკურად შეერთებული იყო, აგრეთვე კულტურულად იგი კიდევ უფრო ერთდებოდა, თუმცა მთელი მისი კულტურული განვითარება წინადაც ეროვნული იყო, და ყოველი მიმართულება მრავალ-მხრივი კულტურისა, წამბამველობითი იყო იგი თუ ორიგინალური, ერთ ეროვნულ კალაპოტში მიდიოდა და საერთო ქართულ ეროვნულ საუნჯედ ჩამოისხმოდა. მონღოლთა შემოსევამ მეცამეტე საუკუნეში და მათმა ბატონობამ დასცა საუკუნოდ საქართველოს ძლიერება. დავნაწილდით პოლიტიკურად, დაქვეითდა ჩვენი კულტურა, შეირყვნა ენა, დაქვეითდა ჩვენი ზნეობა და სამართალი. თუმცა მეთოთხმეტე საუკუნეში გიორგი ბრწყინვალემ ისევ შეაერთა საქართველო და ეცადა მისის ძველის დიდების აღდგენასა, მაგრამ შემდეგ იგი ისევ დაიყო. დაქსაქსული ერი მტრებმა დაგვიჯაბნეს. ირგვლივ გვეხვია მტერი და გაქრობას გვიქადდა.

შიგნით ყოველ-მხრივი დაქვეითება დაგვეტყოს. მეთექვსმეტე და განსაკუთრებით მეჩვიდმეტე საუკუნეში ისეთი გახრწნილება და დაცემა იყო ჩვენში, რომ ისტორიკოსებს გული უკვდებათ, როცა ამ ეპოქას აღწევენ. აგრეთვე მუდმივი ომები ოსმალებთან წელში სტეხდა და ანადგურებდა სამცხე-საათაბაგოსა და დასავლეთ-სამხრეთ საქართველოს, სადაც ისლამი ძლიერად იკიდებდა ფეხსა.

მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისში პირდაპირ მსხვერპლნი შევიქენით სპარსთა და ოსმალთა. შაჰ აბაზის შემოსევა აღმოსავლეთ საქართველოში და ოსმალთა თარეში სამცხე-საათაბაგოში და დასავლეთ საქართველოში მთელი საუკუნის განმავლობაში, რისხვად დაგვატყდა თავზედ. მან გასტეხა წელში კახეთი და ქართლი; კახეთის ნაწილი, ძველი მდიდარი ჰერეთი განადგურდა, 60,000 ქართველი სპარსეთში წაასხეს, უპატრონოდ დაგდებული განადგურებული ქვეყანა ლეკთა ბატონობის მსხვერპლადაც კი გახდა და გამაჰმადიანდა. სამცხე-საათაბაგომ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველომ ვეღარ გაუძლო ოსმალთა ბატონობასა, მუდმივ წამებასა და მთლად ჩაიფლო ისლამის მორევში, უარ-ჰყო მამა-პაპათა რჯული და კულტურა, გავლურდა და მოსწყდა სრულიად საქართველოს ეროვნულ ორგანიზმსა. რამდენიმე ადგილებში ენა თუ შერჩათ კიდევ, – სხვა ყოველისფერი ცეცხლსა და მახვილს, განადგურებასა და დავიწყებას მიეცა.

მეთვრამეტე საუკუნეში ისევე სდგება გამოღვიძებისა და განახლების ხანა. მეფეები ვახტანგ მეექვსე და ირაკლი მეორე ბრწყინვალე პიროვნებანი არიან ამ ხანისა. პირველი სცდილობს საქართველოს კულტურულად, აყვავებას, მეორე პოლიტიკურად მის გამაგრებასა. ამ დროს იწერება და სწორდება სამართლის წიგნები, სწორდება ისტორია, სწორდება ენა და სხვ. ერეკლე მეფე სცდილობს ალაგმოს ლეკები, დამოუკიდებელ ჰყოს საქართველო სპარსთაგან და ოსმალთაგან, აგრეთვე დასავლეთ საქართველოს მეფეები და მთავრები სცდი-

ლობენ დამოუკიდებლობას და საერთო მიმდინარეობაც-კი არ-
სებობს საქართველოს პოლიტიკურ ერთობის აღდგენისა. სო-
ლომონ ლიონიძე და სხვა მაშინდელი პოლიტიკური მოღვა-
წენი სცდილობენ განახორციელონ ეს მისწრაფება. *) მაგრამ
დიდი ხნიდან იყო საქართველოში ბევრ მოღვაწეთა სურვილი
საქართველო რუსეთთან შეერთებინათ. სპარსეთი და ოსმალეთი
რასაკვირველია ამის წინააღმდეგნი იყვნენ, მაგრამ მათმა მატ-
ყუარა დიპლომატიამ, მუდმივმა დაპირებამ საქართველო მშვი-
დობიანად დაეტოვებინად და მუდმივმა პირის გატეხამ, – ყო-
ველივე ამან ძალა გამოუღია საქართველოს და პირი აბრუ-
ნებინა რუსეთისაკენ. თუმცა მეორე მიმდინარეობაც იყო
მთელს საქართველოში, – მიმდინარეობა საქართველოს პოლი-
ტიკური შეერთებისა, რომლის საუკეთესო წარმომადგენელიც
იყო სოლომონ ლიონიძე, მაგრამ ბატონიშვილების ქიშპობამ,
სამეფო ტახტის ძებნამ ათას პრეტენდენტის მიერ, შინაურმა
გახრწნილებამ და ურთი-ერთის მტრობამ დაამარცხა ეს მიმდი-
ნარეობა და გადასწყვიტა საბოლოოდ საქართველოს რუსეთ-
თან შეერთება. ამიტომაც წამოვიდა ალა-მაჰმად ხანი რისხვი-
თა და აიკლო საქართველო. ირაკლის შემდეგ კი კიდევ უფ-
რო უხეიროდ წაიყვანეს საქმე საქართველოს მმართველებმა და
საუკუნოდ „შეუერთეს“ საქართველო რუსეთსა...

მოხდა ეს „შეერთება“, მაგრამ კიდევ დიდება საქართვე-
ლოს, რომ მეცხრამეტე საუკუნის კარამდის მოიტანა დამო-
უკიდებლობის დროშა, – როგორც ქართლმა და კახეთმა, ისე
იმერეთმა, გურიამ, სამეგრელომ და სხვ.

საქართველო შეუერთდა რუსეთს, მაგრამ შეუერთდა რო-
გორც სამეფო, განსაზღვრული პოლიტიკური და იურიდიული

*) იხ. ყოველივე ზემოხსენებულზედ: ივ. ჯავახიშვილი: ქართველ
ერის ისტორია; ქართულ სამართლის ისტორია – ლექციები 1909 წ.;
ქართული საისტორიო მწერლობა – ლექციები 1910 წ.; ქართველ ერის
ეკონომიური ისტორია და სხვ. – ნ, მარრი: Исторія Грузии. – და სხვ.

პირი საერთაშორისო თვალთსაზრისით. – ასეთი ხელ-შეკრულება პირველად დაიდვა 1783 წელს ქართლ-კახეთის მეფის ირაკლი მეორისა და რუსეთის დედოფლის ეკატერინე მეორის შორის. იქ იყვნენ განმტკიცებულნი ჩვენი უფლებანი, როგორც საპროტექტატორო სახელმწიფოისა, და აგრეთვე ნაწილად იმპერატორ პავლე პირველისა და იმპერატორ ალექსანდრე პირველის მანიფესტებში 18 იანვარს 1801 წელს (პავლე I-ისა) და 12 სექტემბერს იმავე 1801 წელსა (ალექსანდრე I-ისა).

მას შემდეგ ასზედ მეტი წელი გავიდა. ძლიერ შეგვბერტვა უცხოთა ბატონობამ. მაგრამ ერი მაინც ვართ, ერი ისტორიული, აგრეთვე უფლებათა მქონე ზემოდ მოხსენებულ ტრაქტატისა და მანიფესტების ძალით.

ჩვენ ერი ვართ, მიუხედავად იმისა, რომ მესამედი საქართველო მოწყვეტილია ჩვენ კულტურულ სფეროსა. შეგვრჩა ენა, თუმცა მას რუსთაველის ენის მშვენება აღარა აქვს; ამ ენაზედ გვქონდა ჩვენი მწერლობა მთელი ამ უკანასკნელი ასის წლის განმავლობაშიაც. შეგვრჩა ტერრიტორია, თუმცა თან და თან მას სხვა ელემენტები იჭერდნენ და ეხლაც იჭერენ. მალე გამოგვეცლება ხელიდან, თუ ყოველი ღონე არ ვიღონეთ მისი დაცვისათვის. შეგვრჩა ორ მილიონამდის ქართველი ხალხი, განსაზღვრული ანთროპოლოგიური ტიპისა, განსაზღვრული ეროვნული სახისა, თუმცა მრავალი შემოსევისა და უცხო ელემენტთა გადმოსახლების წყალობით ჩვენი ისტორიის ვითარებაში წმინდა ქართულ ტიპს მრავალი უცხო ტიპი შეურევია და გაუქართველებია. შეგვრჩა ოჯახი ქართული ტრადიციებით, თუმცა მას უცხო ზნე და უცხო ელფერი დაეტყო განსაკუთრებით დრო-მოჰმულ წოდების შორის. შეგვრჩა ჩვენი მიწა-წყალი და სიმდიდრე, ჩვენი მეურნეობაც არსებობს, თუმცა ჩვენსავე ქვეყანაში სხვები გვჯობნიან, სხვები სარგებლობენ ჩვენზედ მეტად ჩვენი სიმდიდრითა, და თუ სამეურნეო შემოქმედება არ გამოვიჩინეთ,

სხვების მონები შევიქმნებით. შეგვრჩა ჩვენი ხელოვნება, – ლიტერატურა, რომელსაც შეძლებისადა გვარად ვანვითარებთ, არქიტექტურა, რომელიც ეკკლესიების სტილმა მაინც დაიცვა, მუსიკა – საუკეთესო მთელს აღმოსავლეთში, წმინდა ქართული, ორიგინალური და მდიდარი, რომლის მზგავსიც არ მოიპოვება მთელს აზიაში და რომლის განვითარებასაც ნელ-ნელა ვეწევით. შეგვრჩა ჩვენი სარწმუნოება, თუმცა ეკკლესია უცხოთაგან არის წარტყვენილი და მრავალი ქართველი ისლამის მმოსავად გადიქცა ჩვენ შავ-ბნელ ისტორიის ვითარებაში. – შეგვრჩა ზნე-ჩვეულება, თუმცა გარულების ფერმა ძლიერ გადაგვკრა განსაკუთრებით მაღალ სფეროებში. შეგვრჩა სურვილი მეცნიერებისა და სწავლისა. ვსცდილობთ კიდევ ვიქონიოთ ქართულად ჩვენი ისტორია და სხვა მეცნიერებანი, თუმცა ბავშობიდანვე სცდილობენ სკოლებში ჩვენს გადაგვარებასა და ნება არა გვაქვს ვიქონიოთ ჩვენი სკოლები, ჩვენი აკადემიები. შეგვრჩა ჩვენი სამართლის ნაშთები, რომელიც ხალხის იურიდიულ შეგნებაში სცოცხლობს, თუმცა მისი ადგილი უცხო სამართალმა დაიჭირა; უცხო ენაზედ სწარმოებს იგი, უცხო დაწესებულებებში. როცა კი ჩვენი ხალხი თავისუფლად იგრძნობს ხოლმე თავს, – იგი მყისვე აცოცხლებს თავის სამართალსა. შეგვრჩა შეგნება ჩვენი ეროვნებისა, თავმოყვარეობა, თუმცა იგი სუსტია და ძლიერი კულტურული კოჰეზიაა საჭირო, ძლიერი სულიერი არსებობა და თავ მოყვარეობის შელახვა კიდიტ-კიდემდე. და სასრულ, შეგვრჩა ნაცვლად პოლიტიკური არსებობისა, რომელიც ძალიტ წაგვართვეს, უფლება ავტონომიისა, განმტკიცებული ზემოხსენებულ ტრაქტატიტა და მანიფესტებიტა...

ჩვენ ვიციტ, თუ როგორ აღასრულეს არა მარტო 1783 წლის ხელ-შეკრულება, არამედ ისიც კი, რაც აღთქმული იყო ორი იმპერატორის ფიციტ განმტკიცებულ მანიფესტებში, ვიციტ თუ როგორ გადააქციეს საქართველო რუსე-

თის გუბერნიებად და ამით შელახეს თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, რომლის წინაშეც ჩვენ შეგვიძლია მოვითხოვოთ ჩვენ კანონიერ უფლებათა დაცვა. ისიც ვიცით, თუ რა ბრძოლა გასწია მთელმა საქართველომ, – მთიულეთმა, კახეთმა, იმერეთმა, ქიზიყმა და სხვა კუთხეებმა თითქმის მთელი მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში (იხ. ა. ფრონელი: მთიულეთი 1804 წ., ამბოხება კახეთისა 1812 წ. და სხვ.) დარღვეულ უფლებათა დასაცვლად, მაგრამ სამართალი მაინც სამართალია, იგი განირჩევა ძალისაგან, და როგორი ცეცხლი და მახვილიც უნდა დაატრიალონ სამართლის დამრღვეველებმა, საერთაშორისო სამართლის წინაშე ჩვენ მაინც შეურყეველი საბუთები გვიჭირავს მისი უარყოფელი ძალის წინააღმდეგ.

აგრეთვე ყოველ ერს თავისი თავის იმედიც უნდა ჰქონდეს, რომ საერთაშორისო სამართლის განხორციელებას მტკიცე საფუძველი მისცეს: სურვილი თავის უფლებათა დაცვისა, სიცოცხლე, სოციალური გაუმჯობესების სურვილი, თვითმოქმედება. ამ ნიჭსაც ვიჩენდით მთელი მე-XIX საუკუნის განმავლობაში და უზენაესად გამოვიჩინეთ იგი 1904 – 5 წლებში, არა ნაკლებ თვით დიდი რუსის ხალხისა, ყოველ შემთხვევაში უფრო კულტურულად. (იხ. ივ. ჯავახიშვილის: Социальное и политическое движение въ Грузии въ XIX вѣкѣ).

სამართალი და კულტურული ძალა კი არის სწორედ ის ცხოველ-ყოფელი, წმინდა წყარო, რომელმაც უნდა გაანედლოს და განაძლიეროს ჩვენი ერის დაავადებული ორგანიზმი, თუ მართლაც არსებობს საკაცობრიო სინიდისი და ჩვენც მისი სამართლის გადაჭრამდე შევინარჩუნეთ თვითარსებობა და სიცოცხლე, გამოვიჩინეთ ნიჭი კულტურული შემოქმედებისა.

განვიმეორებთ, – ჩვენ ერი ვყოფილვართ და ვართ დღესაც, – განსაზღვრული, კონკრეტული სოციალური ორგანიზმი, რომელსაც ისეთივე უფლება აქვს სიცოცხლისა, როგორც ყველას, დიდსა თუ პატარასა, ბრწყინვალესა თუ დაქვეითე-

ბულსა. თუ საბუთია საჭირო „კაცობრიობის“ წინაშე თავისუფალ არსებობის უფლების მოსახვეჭად, აი ეს საბუთებიც: განსაზღვრული ეთნიური და ლინგვისტიური ტიპი, განსაზღვრული კოჰეზიის მქონე სოციალური ორგანიზმი, ისტორია, კულტურა ხანგრძლივი და თავისებური, ხან შავ-ბნელი და შფოთიანი, უფრო იშვიათად კი მშვიდობიანი, – განსაზღვრული უფლება, ნამდვილი და მართალი მომქმედ საერთაშორისო სამართლის თვალთსაზრისით.

თავი მეხუთმეტე.

დასკვნა: იდეალი და პრაქტიკა.

პირველ თავში განმარტებულ „სოციალურის ცნების“ საშუალებით ჩვენ გავარკვეეთ სოციალური შინაარსი ერისა და კაცობრიობისა და ვნახეთ, რომ პირველსა აქვს სოციალური შინაარსი, იგია საზოგადოებრივი სინამდვილე, მეორეს კი დღეს არავითარი სოციალური შინაარსი არა აქვს, – იგი ფიქციაა და არა საზოგადოებრივი სინამდვილე.

კაცობრიობა არ არის სოციალური ინდივიდუალობა, იგი ვერა ჰქმნის ვერც ადამიანის პიროვნებასა. ადამიანის პიროვნების კაცობრიობისადმი კუთვნილებას არავითარი სოციალური ხასიათი არა აქვს, არამედ წმინდა ბიოლოგიური, რადგანაც ადამიანი კაცობრიობის უჯრედი კი არ არის, როგორც განსაზღვრული სოციალური ორგანიზმისა, არამედ მისი უბრალო ერთეული, როგორც Homo Sapiens-ის სახის ერთი ნიმუში.

სოციალურ ინდივიდუალობას წარმოადგენენ კონკრეტული სოციალური ორგანიზმები, რომლებიც სხვა და სხვა ნაირია და სხვა და სხვა განვითარების საფეხურზედ მდგომი კაცობრიობის წიაღთა შინა კაცობრიობა უფრო იმ ბუნდოვან ნივთიერების მასსას ემსგავსება, სადაც ჩნდებიან გარკვეულნი

სხეულნი, ინდივიდუალობის მქონენი; სოციალურად ეს სხეულნი არიან კონკრეტული სოციალური ორგანიზმები და მათ შორის უსრულესი – ერი. ერი ჰქმნის (მსგავსად უმდაბლეს სოციალურ ორგანიზმთა, რომლებზედაც ჩვენ აქ არა ვლაპარაკობთ) ადამიანის განსაზღვრულ პიროვნებას; გარეშე ერისა ეს პიროვნება არ არსებობს. დღეს არსებულ ინდივიდთა შორის არ არსებობს არც ერთი ადამიანი, რომელიც არ ეკუთვნოდეს რომელიმე სოციალურ ორგანიზმს. ეგრედ წოდებული საერთაშორისო ტიპებიც უსათუოდ უნდა ეკუთვნოდნენ თავდაპირველად რომელიმე სოციალურ ჯგუფსა, და თუ იგინი საერთაშორისოდ გახდნენ, – მათი საერთაშორისო ხასიათი ან ძლიერ არა-სიმპატიურ ხასიათის შემუშავებას მოასწავებს, და თითქმის მათ კანონს გარეშე აყენებს (აუარებელი მაგალითი საერთაშორისო გაიმკერათა!), ან და ბოლოს და ბოლოს იგინი მაინც ეკედლებიან ერთ რომელიმე სოციალურ ორგანიზმსა, ან კიდევ სულიერ კავშირს არ სწყვეტენ მშობელ ერთან. კონკრეტულად, თანამედროვე კულტურული სოციალური ადამიანი – ეროვნული პიროვნების მქონე ადამიანია.

კაცობრიობა საერთაშორისო სამართლის მხრითაც ფიქციაა. მომქმედ საერთაშორისო სამართლის თვალთახედვით არსებობს „სახელმწიფოთა საზოგადოება და არა კაცობრიობა; იდეალურმა საერთაშორისო სამართალმა კი უნდა მოაწყოს „ერთა საზოგადოება“. ორივე შემთხვევაში კაცობრიობა არ წარმოადგენს ერთს სოციალურს ორგანიზმს, არამედ იგი წარმოადგენს სახელმწიფოთა, ერთა, ე. ი. განსაზღვრულ ინდივიდუალობის მქონე საზოგადოებათა კავშირს. დღეს კი კაცობრიობა – ხაოსია სოციალურად, საერთო ორგანოებს მოკლებული. ამას სჩივიან დღეს თვით საერთაშორისო სამართლის მეცნიერნიც, როგორც მაგალითად ბლუნჩლი. – თუ მომავალში შესაძლებელია კაცობრიობის ორგანიზაცია, – არა კონკრეტულ სოციალურ ინდივიდუალობათა, ერთა მოსპობით არის იგი შესაძლებელი, არამედ მათი შეთანხმებითა და მორიგებით.

მაგრამ დღეს ერებს შეუქმნიათ სახელმწიფოები, გაუფართოვებიათ მათი საზღვრები და დაპყრობილ ერთა უფლებას ფეხ ქვეშ სთელავენ, უარ-ჰყოფენ მათ ინდივიდუალობასა, მათი არსების უფლებასაც. საერთაშორისო სამართალიც, რომელიც უნდა იყოს სწორედ ერთა საურთიერთო განწყობილებათა მომწესრიგებელი, როგორც ამას მისი სახელწოდებაც პირდაპირ გვეუბნება, – „სახელმწიფოთა-შორისო“ სამართლად გამხდარა, სახელმწიფოთა საურთიერთო განწყობილებათა აწესრიგებს, მათ უფლებას იცავს, მაშასადამე უარ-ჰყოფს ერის უფლებასა. ამით იგი საკუთარ განსაზღვრის დასაწყისშივე ატარებს შინაგან წინააღმდეგობას, რომელიც მყისვე იჩენს ხოლმე თავს, როდესაც დაჩაგრული ერი ძალით განთავისუფლდება სახელმწიფოს წინააღმდეგ აჯანყებით და საერთაშორისო სამართალიც იძულებულია მიიღოს იგი თავის სფეროში და მფარველობა გაუწიოს, ე. ი. უარ-ჰყოს გუშინდელი უფლება თავის ნამდვილ წევრისა, სახელმწიფოსი. წინააღმდეგობა ერისა და სახელმწიფოს შორის ჰბადებს საერთაშორისო სამართლის შინაგან წინააღმდეგობას და იდეალურმა საერთაშორისო სამართალმა უნდა მოსპოს ეს წინააღმდეგობა, – მისაგან განთავისუფლებულმა უნდა აღიაროს **ერის უფლება და არა მჩაგვრელ სახელმწიფოსი**. ამ იდეალის განხორციელებას კი ხელს შეუწყობს ყველა ჩაგრულ ერთა სახელმწიფოთაგან ძალით განთავისუფლება. – ჩვენი იდეალიც – ერის უფლებათა სრული განხორციელება და საერთაშორისო სამართლის იდეალურად გარდაქმნა უნდა იყოს. ერის უფლება და ღირსება შესაბამისად არ უნდა იყოს არავისაგან, განსაკუთრებით სამართლისაგან, რადგანაც სამართალმა მხედველობაში უნდა მიიღოს მხოლოდ სამართლის საგანნი, არსებობის უფლების მქონე სუბიექტები და არა მათი მეტი თუ ნაკლები „ღირსება“. ერთა ურთიერთის წინაშე უპირატესობა ძნელი დასამტკიცებელიც არის, განსაკუთრებით თუ ისინი ერთსა და იმავე კულტურულ სფეროში სცხოვრო-

ბენ; არც სამართალს შეეხება ამის დამტკიცება. როგორც გენიოსს და საშუალო ადამიანს ვერ გაარჩევს უბრალო სამართალი, ისე დიდსა და პატარა ერსა, ისე გენიოსსა და საშუალო ერს ვერ გაარჩევს მართალი საერთაშორისო სამართალი.

დღეს სოციალიზმი ერის წიაღთა შინა არსებულ შინაგან წინააღმდეგობას აქცევს უმთავრეს ყურადღებას, მას კლასსთა ბრძოლა მიაჩნია ისტორიის ისეთ მამოძრავებელ ძალად, რომ ყველა ქვეყნის პროლეტართა შეთანხმებული ბრძოლითა და ეკონომიურ კოლლექტივიზმით ან კომმუნიზმით შესაძლებელი და სასურველი ჰგონია ერთა საზღვრების მოსპობა და ერთის საკაცობრიო საზოგადოების შექმნა. თითქმის არავითარ ყურადღებას არ აქცევს იგი ერის ორგანიულ-სოციალურ თვისებასა. მაგრამ ეს დიდი შეცდომაა. კლასსთა ბრძოლა, საზოგადოდ ეკონომიური ცხოვრება, თვით არის ერის შინაგანი ორგანიული მოვლენა, ერთი ნაწილი მისს შინაგან ორგანიულ ცხოვრებისა. ერის მთელი ცხოვრებაა – ცხოვრება მთელი სოციალური ინდივიდუალობისა. სოციალიზმი კი – ერის შინაგანი გარდაქმნის საკითხია. ამიტომაც ეროვნული საკითხი და სოციალიზმი სხვა და სხვა სფეროებში არიან და ლოღიკურად ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგებიან ამიტომაც სოციალისტური ინტერნაციონალიზმი მხოლოდ მაშინ იქმნება ნამდვილი ინტერნაციონალიზმი, როდესაც ერის უფლებაზედ, ერის ინდივიდუალობის ხელ-შეუხებლობაზედ დაამყარებს ერთა თანხმობასა, – ე. ი. ინტერნაციონალსა, და არა მათ უარ-ყოფაზედ, – რაიცა ხშირად ემართებათ ხოლმე სოციალისტებს. ნამდვილი ინტერნაციონალიზმი დღეს ვერ ასცილდება სახელმწიფოთა დაშლის და ერთა განთავისუფლების აუცილებლობის აღსარებასა, და რამდენადაც დღევანდელი სოციალისტები თანამედროვე დიდ სახელმწიფოთა საზღვრებს იცავენ, – იმდენად იგინი შოვინისტები და იმპერიალისტები არიან და არა ინტერნაციონალისტები. ჩვენი მოქმედებაც მაშასადამე მი-

მართული უნდა იყოს ასეთ ინტერნაციონალისტთა წინააღმდეგ, სწორედ ჭეშმარიტ ინტერნაციონალიზმის სახელითა.

კოსმოპოლიტიზმი – შეუძლებელი უაზრობაა და არა-სა-სურველი. ერთფეროვანება საზოგადოებათა და ბოლოს ერთი საზოგადოების შექმნა, – შეუძლებელია. რადგანაც მრავალ-ფეროვანება კანონია ბუნებისა და სოციალურ ორგანიზმთა ცხოვრებაც მას ემორჩილება. მრავალ-ფეროვანება არსებულ საზოგადოებათა და რასათა, აგრეთვე მრავალ-ფეროვანება გარემოთა დედამიწის ზურგზედ – შეუძლებელ-ჰყოფენ ერთად-ერთს საკაცობრიო საზოგადოებასა. – ამ ერთფეროვანებას ვერა ჰქმნის ვერც სოციალიასტთა საქვეყნო კაპიტალიზმი, ვერც ტარდის დაუსრულებელი მსვლელობა წამბაძველობისა. პირველი უფრო აღვიძებს და აძლიერებს ჩაგრულ და ჩამორჩენილ სოციალურ ინდივიდუალობათა, მეორეს თავისი საზღვარი აქვს. აგრეთვე ზრდა წამბაძველობისა და ინდივიდუალურ შემოქმედებისა ორი პარალლელური პროცესია ერის ცხოვრებაში. – ამასთანავე ფონდი კაცობრიობისა უზარ-მაზარია, ორჯერ მეტი ვიდრე კაცობრიობის დაპყრობის იმედის მქონე ევროპის რასა, – და ვინ იცის რამდენი ხანი გაივლის, რამდენი ეპოქა ორიგინალურ ცივილიზაციათა შეიცვლება, რამდენჯერ იცვლიან ერნი ადგილსა, აღირევიან ერთმანეთში, შექმნიან ახალ ერთა, ახალ ეპოქათა, სანამ მთლად ამოიწურებოდეს ეს ფონდი, და მთელი კაცობრიობა, ერთფეროვანად აღრეული, ერთს ორგანოსან საზოგადოებას შეადგენდეს და ჩინეთის მსგავსად მიეცემოდეს კულტურულ თვლემასა. კიდევაც რომ შესაძლებელი იყოს ასეთი მოვლენა მომავალში, – ისიც ჭეშმარიტებაა, რომ სრულიად მიძინებულმა უზარმაზარმა ერთად-ერთმა სოციალურმა არსმაც უნდა გაიღვიძოს ბოლოს და ბოლოს, როგორც ეხლა ჩინეთი შეიშმუშნა ძლიერად. ძილისა და ღვიძილის მოძრაობაც რითმიულია. მოძრაობა ძილის შემდეგ ხალხთა ხალისია, და ეს მომავალი ჰიპოთეტიური ერთობაც შეიძლება დაიშა-

ლოს და მრავალფეროვანებას დაუთმოს ადგილი, – ისევ ძველი ისტორია დაიწყოს.

შეუძლებლობის გარდა ასეთი ერთობა არც სასურველია. იგი სიკვდილია ინდივიდუალობისა, ორიგინალობისა. იგი მოსაწყენია და მკვლელი შემოქმედებისა.

მაგრამ ყოველივე ამას რომ თავი დავანებოთ, – თანამედროვე ერთა არსებობისა, დამოუკიდებლობისა და განვითარების უფლებას მაინც ვერ უარ-ვყოფთ ვერავითარის მოსაზრებით. უპირველეს ყოვლისა ერი ცოცხალი არსია და მისი სიცოცხლის უფლება ელემენტარულია, საფუძველი, რომელზედაც მისთვის ყოველივეა დამყარებული, – სოციალიზმიც, ანარქიზმიც, კაცობრიობის მომავალიც. განა ინდივიდი უარ-ჰყოფს უფლებას საკოთარ არსებობისას რომელიმე პრინციპის სახელითა? მაშინ ხომ მისთვის თვით ეს პრინციპიც ისპობა, როგორც ისპობა ყოველისფერი! იგივე ითქმის ერზედაც, როგორც ცოცხალ სოციალურ ინდივიდზედ. იგი უნდა სცდილობდეს მარადის სიცოცხლეს, – ეს იქმნება მისი უდიდესი, უპირველესი ნიჭი, სულიერი სიძლიერე. ამიტომაც უპირველეს ყოვლისა ერის დაცვა აუცილებელია სოციალიზმისთვისაც. უამისოდ ჰქრება სოციალისტისათვის თვით პრობლემა სოციალიზმისა, რადგანაც სოციალიზმი ერთა შინაგანი გარდაქმნის პრობლემაა. სიდიდე და სიპატარავე ქრისა, მეტი თუ ნაკლები ღირსება აქ არაფერ შუაშია. რომელი საშუალო ადამიანი იკლავს თავს გენიოსის შემოქმედების ნაყოფით სარგებლობისათვის! სიკვდილის შემდეგ მისთვის ხომ აღარც გენიოსია და აღარც მისი შემოქმედება! – ან სად არის ერთეულები ეროვნული სიდიადისა და ღირსების განზომისა, რომ დაბეჯითებით შეგვეძლოს თქმა – ეს არის მინიმუმი ღირსებისა, რომელიც საჭიროა ერის არსებობის აღსარებისათვის, ეს არის მისი რაოდენობის მინიმუმი, რომლიდანაც იწყება ერის სიდიადეო! – არავის არ აღმოუჩენია ჯერ ასეთი უცნაური „ერთეულები“!

დიდ ერთა ანარქისტები და სოციალისტები მხოლოდ მაშინ იქმნებიან დიდ იდეალთა მატარებელნი, თუ ყველა ერის უფლებას აღიარებენ; ჩაგრულ ერთა ანარქისტები და სოციალისტები კი უაზრობას სჩადიან, როდესაც საკუთარ ერთა თავისუფლებისადმი არ მიისწრაფიან უბირველეს ყოვლისა, რადგანაც მათი სოციალისტობისა და ანარქისტობის საგანი სწორედ ის არის, რომ ამ ერებს განახორციელებიონ საგანი მომავალი და შეუერთონ იგინი სხვა მოძმე განთავისუფლებულ ერებს. მონობა ერის კი სიკვდილისაკენ მიმართვაა მისი. მკვდარი რას განახორციელებს!

ქართველი ერი – ერთი დამონებული ერთაგანია. მისთვის უმთავრესი პრობლემა – თავისუფლებაა გარეგანი. ხოლო შინაგანი პრობლემა – სოციალიზმი, რამდენადაც საერთოდ ეს პრობლემა არსებობს და შესაძლებელია მისი განხორციელება.

მე პირადად, შვილო ქართველის ერისა, აღვიარებ, რომ ჩემი რწმენა ანარქიისა არა თუ არ ეწინააღმდეგება ქართველ ერის გარეგან თავისუფლებას, არამედ უკანასკნელი აუცილებელია პირველის განხორციელებისათვის; უამისოდ ფუჭია ჩვენში ანარქიზმი, სოციალიზმი და სხვა სოციალური იდეალები, რადგანაც ძალით გვართმევენ ეროვნულ სულსა და ლამის არის სრულიად ამოგვართვან. სოციალიზმი საამქვეყნო იდეალია, სააქაოს კი მე ვარ ცოცხალი ეროვნული ინდივიდი, რომელმაც შიგნით უნდა გარდავექმნა საკუთარი სოციალური ცხოვრება და გარედ მოძმე ერებს ძმურად უნდა გავუწოდო ხელი, როგორც სწორმა სწორს წევრს კაცობრიობისას.

აი ჩემი გულ წრფელი მსჯელობა და გულწრფელი დასკვნა.

უზენაესი საერთაშორისო მართალი სამართალი, უზენაესი საერთაშორისო ზნეობა, – აი რა უნდა იყოს ჩვენი გზის მაჩვენებელი ვარსკვლავი, რომელიც აწმყოში წარგვიტაცებს ეროვნულ თავისუფლებისათვის ბრძოლისაკენ, მომავალში კი მოაწესრიგებს თავისუფალ ერთა კავშირსა.

კომმუნიზმი და თავისუფლება ინდივიდისა ჩვენს საზოგადოებაში, – აი რა უნდა იყოს ჩვენი შინაგანი საზოგადოებრივი იდეალი, რომლის განხორციელებაც ღირს-ჰყოფს ჩვენს ერს მომავალ საერთაშორისო ძმობის წევრობისა.

მუშაობა და შრომა ამ ორი იდეალის განხორციელებით, – აი რა უნდა იყოს ჩვენი პრაქტიკა.

უპირველეს ყოვლისა კი ერის დამოუკიდებლობა, რადგან უამისოდ არავითარ იდეალს ჩვენთვის აზრი არა აქვს, – აი რა უნდა იყოს ჩვენი უღრმესი სურვილი და მისწრაფება: სუვერენობა გაგვიასკეცებს საკუთარ სოციალურ შემოქმედების ნიჭსა. მონობას არას დროს არა შეუქმნია რა დიადი, ეროვნული მონობა – აი რა არის უარ-მყოფელი საერთაშორისო ძმობის იდეალისა, და არა ერთა დამოუკიდებლობა და სწორ-უფლებიანობა. ყოველი სახე მონობისა – მტერია „კაცობრიობისა“. ეროვნული მონობა – უმძიმესია ყველაზედ, რადგანაც იგი მონობაა მთელი სოციალური პიროვნებისა.

თუ ეკონომიური მონობა – შავზნბელი და აუტანელია, მით უმეტეს ეროვნული მონობაა ათასჯერ უარესი, რადგანაც ეკონომიური მონობა თავის თავად არსებობს დამოუკიდებლად ეროვნულ მონობისა, ხშირად კი კიდევ უფრო ძლიერდება ეროვნულ მონობისაგან, როცა ეს უკანასკნელი მისი საშინელი ზედ-ნართია, თუ ეკონომიური მონობა კუჭის ტკივილია, ეროვნული – მთელი ხორციელ-სულიერ ორგანიზმის, განსაკუთრებით სულის სნეულებაა კუჭთან ერთად. ჩვენ ორივე გვძაგს და ორივეს ვებრძვით. ამის სახელ-წოდება კი მგონი ვიცი, რომელიც არის.

იდეალი კაცობრიობისა – ყოველ-მხრივი თავისუფლება უნდა იყოს. თავისუფლება და თანასწორობა უნდა ჰქონდეს მინიჭებული როგორც ინდივიდს საზოგადოებაში, ისე სოციალურ ინდივიდს, – ერს საზოგადოებათა საზოგადოებაში, „კაცობრიობაში“, შეიძლება ვერ მივაღწიოთ ამ იდეალსა, რადგანაც საზოგადოდ იდეალის მიახლოება შეიძლება და

არა განხორციელება. მაგრამ შეიძლება თუ მთელი კაცობრიობა არა, მისი რამოდენიმე ნაწილი დროებით მაინც დასტკბეს ამ დაახლოვებითი ბედნიერებითა“. – შეიძლება აგრეთვე კაცობრიობა ვერ გახდეს სინამდვილედ, როგორც ერთი დიდი საზოგადოება, მაგრამ იქნებ **ადამიანობის იდეალს** მაინც მივუახლოვდეთ კაცთა შორის საზოგადოებაში და ერთა შორის საზოგადოებათა საზოგადოებაში.

საკვირველია, ზოგიერთ ხალხს, მაგალითად ფრანგებს, ერთი და იგივე სიტყვა „Humanité“ აქვსთ ორი ცნების გამოსახატავად – **კაცობრიობისა** და **ადამიანობისა**, მართლაც, თუმცა კაცობრიობა და ადამიანობა სრულიად სხვა და სხვა ცნებაა, მაგრამ მათ შორის მაინც არის ერთგვარი დამოკიდებულება: რაც უფრო ვრცელდება საზოგადოებრივობის სფერო, მით უფრო ვითარდება ადამიანობაც.

და „**ადამიანობის**“ იდეალი რომ დაიჭერდეს ადგილს „**კაცობრიობის**“ იდეალისას ადამიანის შეგნებაში, – ვგონებთ მისთვის ეს უფრო ჭეშმარიტი, კეთილშობილი და დიადი იდეალი იქმნებოდა.

დასასრული.

სარჩევი:

წინასიტყვაობა: „ეროვნული საკითხი“ და სო- ციალიზმი	გვ. I XXXII
თავი პირველი: რა არის საზოგადოება?	გვ. 1 – 55
თავი მეორე: არსებობს თუ არა კაცობრიობა და როგორ?	გვ. 55 – 70
თავი მესამე: ერი და საზოგადოება – კონკრე- ტული და აბსტრაქტული ცნება	გვ. 71 – 88
თავი მეოთხე: საზოგადოება, ერი, სახელმწიფო	გვ. 88 – 99
თავი მეხუთე: ხალხი, ერი, სახელმწიფო	გვ. 99 – 111
თავი მეექვსე: ერი	გვ. 111 – 131
თავი მეშვიდე: სამშობლო	გვ. 131 – 143
თავი მერვე: საერთაშორისო სამართალი და კა- ცობრიობა	გვ. 144 167
თავი მეცხრე: სოციალიზმი, ერი და კაცობრი- ობა	გვ. 168 – 193
თავი მეათე: ერის უფლება	გვ. 193 – 258
თავი მეთერთმეტე: ერის ღირსება და უპირა- ტესობა	გვ. 258 – 262
თავი მეთორმეტე: „ფონდი კაცობრიობისა“, შესაძლებელი მომავალი	გვ. 262 – 307
თავი მეცამეტე: ერის თეორიები	გვ. 307 – 346
თავი მეთოთხმეტე: ქართველი ერი	გვ. 346 – 367
თავი მეთხუთმეტე: დასკვნა: იდეალი და პრაქ- ტიკა	გვ. 367 – 375

უმთავრესი შეცდომანი*

გვერდ.	ზევ.	ქვემ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
VI	17	–	მახინჯია	უსრულია
XXI	–	11	ბელტოვი	ბელტოვს
XXIII	11	–	სფეროში	სფეროში.
XXIX	8	–	იდეალი	იდეალი,
9	16	–	რომელიც არ უნდა იყოს	როგორიც უნდა იყოს
16	–	2	როგორიც არ უნდა იყოს	როგორიც უნდა იყოს
19	10	–	შინაგანი	საკუთარი
24	4	–	ონკრეტულ	კონკრეტულ
29	9	–	თავს	თავს
30	6	–	სოციალური	სოციალურის
31	15	–	ზნეობრივ-ჩვეულებრივ	ზნეობრივ-ჩვეულებით
32	12	–	შეერთებული	შეერთებულ
„	–	8	მიზან-დასახულობის	მიზან დასახვის
„	–	2	დჰ	და
34	–	14	არ	არა
48	9	–	ორგანონი	ორგანონი,
55	–	1	(დამახ. სიტყ.)	მოვლენას
74	–	12	დამოკიდებული	დამოკიდებული.
76	–	12	ეთნიური.	ეთნიური
„	–	10	აღწევს	აღწევს.
„	–	8	სფეროებში.	სფეროებში,
„	–	5	დაგვირგვინდება	დაგვირგვინდება.
79	–	14	სიმლიერიტა	სიმლიერიტა
82	–	1	– ბერგისან	– ბერგისა , ან

*) შეცდომათა სიმრავლე ფრიად დიდია, ამიტომაც ყველა არ აღგვინიშნავს. – ვურჩევთ მკითხველს, რაც აქ არის აღნიშნული, ჯერ გაასწოროს და მერმე წაიკითხოს წიგნი ავტ.

გვერდ.	ზევ.	ქვემ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
85	15	–	არ უნდა	უნდა
95	13	–	ფუნქციებსა	ფუნქციებსა.
100	–	3	A ₁ , B ₁ , C ₁	A, B, C,
102	1	–	სემიტური	სემიური
104	10	–	საგელმწიფოს	სახელმწიფოს
108	–	5	არ არსებობს	არ არსებობს.
117	–	7	სოციალურ-ეროვ-	სოციალურ-ეროვ-
			ნული	ნულ
126	–	8	მიდის	მიდის.
„	–	5	L'Evolutin Créartioce	L'Evolution Créartice
128	6	–	რომელი მით დახა-	რომელი მით და-
			სიათდეს	ხასიათდება
„	9	–	ერთდებიან	ერთდებიან და
„	11	–	q. Garde; e'imitation	G. Tarde; I'imitation
132	1	–	(Patria)	Patria
133	–	11	სამშობლოს.	სამშობლოს
137	–	7	გამოდიოდნენ	გამოდიოდნენ.
142	15	–	კულტურა,	კულტურა
145	12	–	3	3)
151	17	–	მეცხრამეტე	მეთვრამეტე
152	–	15	იხ.	(იხ.
156	6	–	– წილთა	– წილთა.
174	–	5	თავიანთ	თავის
180	–	3	Sapience	Sapiens
„	–	1	რასები	ჯგუფები
182	–	10	თანდათან	თანდათან ჰქრება
189	–	16	მეტი,	მეტი.
„	–	„	საკმარისი.	საკმარისი,
190	9	–	ორგინალური	ორიგინალური
191	–	10	ძალითა	ძალათა
192	2	–	პირველი	უკანასკნელი
„	„	–	მეორე	პირველი
194	7	–	დაცვა	დაცვა.
210	5	–	დამარცხებით	დამარცხებით.
215	9	–	არსებობა	არსებობა.

გვერდ.	ზევ.	ქვემ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
„	–	6	იმატომ	იმიტომ
220	5	–	პიროვნებად	პირად
221	15	–	სერბიისა	სერბიასა
223	15	–	თანასწორობა	თანასწორობა.
„	18	–	პიროვნებათა	პირთა
226	12	–	პიროვნება	პირი
230	2	–	თანასწორობა.	თანასწორობა,
231	8	–	სასწორით	სისწორით
„	–	1	International	Constitutionnel
235	7	–	პიროვნება	პირი
237	–	6	მანჩანის	მანჩინის
„	–	1	იდეალურსა	იდეალურსა.
240	8,7	–	პიროვნება	პირი
242	–	9	თოცა	როცა
248	–	2	ინტერნაციონალიზ- მისა.	ინტერნაციონალიზ- მისა,
256	10	–	ელლდა	ელლადა
„	–	7	თავისი	თავისი
262	1	–	მომავალი	მომავალი,
267	–	7	ვითარებაში	ვითარებაში
275	–	2	ფინიკულები	ფინიკიელები
276	–	1	ყველასა ან	ყველასაგან
285	–	8	რუსეთს	რუსეთს,
288	3	–	იყო	იყო.
289	17	–	ცივილიზაციის	ცივილიზაციის
302	10	–	განავითმრა	განავითარა
„	–	7	200,000,000	200
307	18	–	სფოროში	სფეროში
317	–	4	რელიგიით	რელიგიით,
„	–	3	წარმოადეენდა	წარმოადგენდა
318	–	2	რასიულსა	რასიულ
320	15	–	კონკრეტიული	კონკრეტული
323	2	–	სივრცეში	სივრცეში.
325	–	5	აგრამ	მაგრამ
326	15	–	ლად	სრულად

გვერდ.	ზევ.	ქვემ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
227	9	–	ქცევა	ქცევა.
330	–	1	ტივას	ტივას,
335	–	9	ლენათა,	ლენათა
337	8	–	ყველა	ყველა
„	17	–	ისტორიული	ისტორიული
338	18,19	–	ერნი	ერი
343	8	–	ლიტერატურაში	ლიტერატურაში.
345	3	–	მაგრამ	მაინც
349	14	–	თვით არსებობის	თვითარსებობის
362	1	–	დაგვეტყო	დაგვეტყო.
364	–	12	დაცვისათვის	დაცვისათვის.
365	–	9	იგრძნოს,	იგრძნოს
367	–	2	შინა	შინა.
